Adam Smith

IV-20.948
-2-

AVUȚIA NAȚIUNILOR

IV-20.948

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

vol 2

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Adam Smith

AVUȚIA NAȚIUNILOR

VOL. II

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

acc. 193590 vol. I.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECONOMICE

Adam Smith

AVUȚIA NAȚIUNILOR

CERCETARE ASUPRA NATURII ȘI CAUZELOR EI

VOL. II

211122

005099
B.C.U. - IASI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

1965

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Volumul de față face parte din colecția
TEXTE DIN ISTORIA GÎNDIRII ECONOMICE

Colecția apare sub îngrijirea unui colectiv redacțional format din N. N. CONSTANTINESCU, GH. DOBRE (secretar al colectivului), N. IVANCIU, COSTIN MURGESCU (redactor responsabil), GH. ZANE.

2 9 APR 1965
nr. 223.779

Traducerea din limba engleză a fost efectuată de

AL. HALLUNGA

după originalul operei *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* de Adam Smith, ediția a V-a (1789), ultima din timpul vieții autorului, text reprodus de Edwin Cannan, ediția a V-a, Londra, edit. Methuen & Co Ltd., 1930, vol. II.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Adam Smith

AVUȚIA NAȚIUNILOR

CERCETARE ASUPRA NATURII
ȘI CAUZELOR EI

CARTEA IV

DESPRE SISTEMELE DE ECONOMIE POLITICĂ
(urmare)

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

DESPRE RESTITUIRI [DRAWBACKS [3]]

Comercianții și manufacturierii nu se mulțumesc cu monopolul pieții interne, ci mai doresc în același timp și o cît mai mare extindere a vînzării mărfurilor lor în străinătate. Țara lor nu are nici o putere jurisdicțională în țări străine și, prin urmare, rareori poate obține pentru ei vreun monopol în acele țări, astfel că ei sînt nevoiți, în general, să se mărginească a solicita unele încurajări la export.

Dintre aceste încurajări, cele mai raționale par a fi cele ce se numesc *drawbacks*. A[1] da posibilitatea comerciantului ca, la export, să recapete, fie în întregime, fie în parte, orice acciz ori dare internă, care e fixată asupra activității economice din țară, nu poate prilejui, în nici un caz, exportul unei mai mari cantități de mărfuri decît cea care și așa ar fi fost exportată dacă nu ar fi fost stabilită în interior nici o dare. Asemenea încurajări nu tind să îndrumeze spre o anumită întrebuințare o cantitate mai mare din capitalul țării decît aceea care de la sine ar merge spre acea întrebuințare, ci numai să împiedice ca taxele să abată acea parte de capital spre alte întrebuințări. Ele nu tind să răstoarne acea balanță care se stabilește de la sine între diferitele întrebuințări date de societate capitalului, ci să împiedice tocmai o asemenea răsturnare ce ar fi datorită taxelor vamale. Ele nu tind să distrugă ci să păstreze — ceea ce în majoritatea cazurilor este folositor să se păstreze — diviziunea și repartiția naturală a muncii în societate.

Același lucru se poate spune despre restituirile de taxe la reexportul mărfurilor străine importate, restituiri care reprezintă în genere, în Marea Britanie, cea mai mare parte din taxele vamale de import. Conform articolului al doilea din regulamentul anexat la legea prin care s-a înființat ceea ce numim astăzi vechea contribuție, orice comerciant, fie el englez, fie străin, avea dreptul la restituirea unei jumătăți din această taxă în cazul exportului mărfii respective: comerciantul englez, dacă exportul avea loc înăuntrul unui termen de douăsprezece luni; comerciantul străin, dacă reexportul avea loc pînă în nouă luni. Singurele mărfuri care nu intrau în prevederile acestui regulament erau vinurile, stafidele și mătăsurile prelucrate, ele beneficiind de alte scăzăminte și mai avantajoase. Taxele prevăzute în această lege erau atunci singurele taxe vamale puse la importul mărfurilor străine. Termenul înăuntrul căruia se puteau cere acest fel de restituiri și toate celelalte restituiri de taxe a fost, mai tîrziu (prin legislația din anul al 7-lea al domniei regelui George I, cap. 21, secț. 10), prelungit la trei ani.

Cea mai mare parte din taxele vamale, care au fost înființate ulterior vechii contribuții, se restituie în întregime la export. Însă, această regulă generală e susceptibilă de numeroase excepții, iar doctrina restituirilor de taxe vamale a devenit o chestiune mult mai puțin simplă decît era la început, cînd s-au înființat acestea.

La exportul unor mărfuri străine, la care se prevedea că importul va depăși cu mult ceea ce era necesar pentru consumul intern, taxele se restituiau în întregime, fără a se reține nici măcar jumătate din vechea contribuție. Înainte de răscoala coloniilor noastre din America de Nord, noi aveam monopolul tutunului din Maryland și Virginia. Importam aproximativ nouăzeci și șase de mii de hogshead, iar consumul intern era presupus a nu depăși paisprezece mii. Pentru a se înlesni marele export care era necesar spre a ne scăpa de cele rămase, taxele vamale se restituiau în întregime, dacă exportul avea loc în termen de trei ani.

Mai deținem, dacă nu în întregime, dar aproape în întregime, monopolul zahărului din insulele noastre din Indiile Occidentale. Astfel, dacă zahărul se exportă în termen de un an, se restituie toate taxele vamale de import; iar dacă se exportă în termen de trei ani, se restituie toate taxele, afară de jumătate din vechea contribuție, care continuă să rămînă reținută la exportul celor mai multe mărfuri. Deși importul de zahăr depășește cu mult nevoile consumului intern, excedentul este neînsemnat în comparație cu cît era în mod obișnuit excedentul în cazul tutunului.

Unele mărfuri, care fac obiectul special al invidiei manufacturierilor noștri, sînt prohibite la importul pentru consumul intern; plătind însă anumite taxe vamale, ele se pot importa și întrepozita pentru export; dar la reexportul lor nu se mai restituie nimic din aceste taxe. Se pare că manufacturierii noștri sînt împotriva încurajării acestui import — chiar așa restrîns cum este el — și se tem ca nu cumva vreo parte din aceste mărfuri să fie sustrasă din întrepozite și să vină astfel în concurență cu propriile lor produse. Numai în aceste condiții putem importa noi mătăsuri prelucrate, chembrică și linouri franceze, stămburi colorate, imprimate, împestrițate sau înflorate etc.

Noi nu vrem să facem nici măcar serviciul de transport al mărfurilor franceze și preferăm să renunțăm la un profit decît să permitem ca acei pe care-i socotim ca dușmani să tragă vreun folos prin mijlocirea noastră. Astfel la reexportul mărfurilor franceze se reține nu numai jumătate din vechea contribuție, ci și cea de-a doua taxă de douăzeci și cinci la sută.

Conform articolului al patrulea din regulamentul anexat legii privitoare la vechea contribuție, restituirea de taxe acordată la exportul vinurilor de tot felul se ridica la mai mult de jumătate din taxele vamale ce se plăteau în acea vreme la importul lor; și se pare că intenția legiuitorului era atunci de a da comerțului de transport al vinurilor o încurajare mai mare decît cea obișnuită. S-a admis, de asemenea, să se restituie integral, la reexport, și mai multe din celelalte taxe, înființate fie în același timp cu vechea contribuție, fie ulterior acesteia, anume cele denumite: taxa adițională, contribuția nouă, contribuțiile de o treime și de două treimi, impozitul din 1692 pe vin, denumit monetizare[4]. Întrucît însă toate aceste taxe, cu excepția taxei adiționale și a impozitului din 1692, erau achitate în numerar la import, dobînda la sume așa de mari însemna o cheltuială ce făcea nerezonabilă așteptarea unui profit de pe urma comerțului de transport al acestui articol. Era admis să se restituie la reexport numai o parte din taxa denumită impozit asupra vinului, iar din taxa de douăzeci și cinci de lire, la un ton de vinuri franceze, cum și din taxele înființate în 1745, 1763 și 1778,

nu se restituia nimic. Cele două impozite de cinci la sută, înființate în 1779 și 1781 și calculate la toate taxele vamale existente, fiind admis să fie restituite complet la reexportul tuturor celorlalte mărfuri, a fost admis să fie restituite și în cazul reexportului de vin. Ultima taxă impusă special asupra vinului, aceea din 1780, se admitea să fie restituită integral, îngăduință care probabil că nu ar putea pricinui vreodată nici măcar exportul unui singur butoi cu vin, cîtă vreme se reține atîtea alte taxe mari. Aceste dispoziții se aplică la comerțul cu toate țările unde legea îngăduie exportul, cu excepția coloniilor engleze din America.

Legea din anul al 15-lea al domniei lui Carol II, cap. VII, considerată lege pentru încurajarea comerțului, dăduse Marii Britanii monopolul aprovizionării coloniilor cu toate produsele agricole și manufacturate din Europa, prin urmare și cu vinuri. Nu e prea probabil însă ca acest monopol să fi putut fi respectat întotdeauna, în țări cu un litoral atît de lung așa cum sînt coloniile noastre din America de Nord și din Indiile Occidentale, unde autoritatea noastră a fost întotdeauna cît se poate de firavă și unde locuitorilor li se permitea să-și transporte mărfurile lor nenumerate pe propriile lor corăbii, la început înspre orice parte din Europa, iar mai tîrziu spre toate regiunile Europei de la sud de Capul Finister; iar acești locuitori găseau probabil, oricînd, mijlocul de a aduce la înapoiere vreo încărcătură din țările unde erau autorizați a-și duce mărfurile. Se pare totuși că ar fi întîmpinat oarecare greutăți la importul de vinuri europene de la locurile de origină, iar din Marea Britanie nu le prea puteau importa, deoarece erau încărcate cu multe taxe grele, din care o mare parte nu se restituia la export. Vinul de Madeira, nefiind o marfă europeană, se putea importa de-a dreptul în America și în Indiile Occidentale, țări care se bucurau de libertatea comerțului cu insula Madeira [5], în ceea ce privește mărfurile care nu erau enumerate. Aceste împrejurări au creat probabil acea preferință generală pentru vinul de Madeira, pe care ofițerii noștri au găsit-o atît de înrădăcinată în toate coloniile noastre la începutul războiului pornit în 1755 și pe care au adus-o cu ei la înapoierea lor, în metropolă, unde mai înainte acest vin nu prea fusese la modă. La terminarea războiului, în 1763, prin legea din anul al 4-lea al domniei lui George III, cap. 15, secț. 12, s-a admis restituirea tuturor taxelor, afară de cea de 3 *l.* și 10 șilingi, la exportul în colonii al tuturor vinurilor, cu excepția vinurilor franceze, pentru comerțul și consumul cărora prejudecata națională nu înțelegea să acorde nici un fel de încurajare. Perioada cuprinsă între data acordării acestor avantaje și răscoala coloniilor noastre din America de Nord a fost probabil prea scurtă pentru a permite vreo schimbare însemnată în regulile vamale ale acestor colonii.

Aceeași lege, care, în privința restituirii de taxe la toate vinurile, cu excepția vinurilor franceze, a favorizat coloniile cu mult mai mult decît pe alte țări, le-a favorizat mult mai puțin în privința restituirii de taxe la majoritatea celorlalte mărfuri. La exportul celor mai multe mărfuri în alte țări, se restituia jumătate din vechea contribuție. Dar această lege prevedea că nici o parte din această taxă nu se va restitui la exportul în colonii a oricăror mărfuri agricole sau manufacturate, fie din Europa, fie din Indiile Orientale, afară de vinuri, stămburi albe și muselinuri.

Poate că restituirile de taxe s-au acordat la început pentru încurajarea comerțului transporturilor, care, cum navlul este adesea plătit de străini în monedă metalică, se presupunea a fi deosebit de apt a aduce în țară aur și argint. Dar deși comerțul de transport nu merită desigur nici o încurajare specială și deși motivarea acestei măsuri era de-a dreptul ridicolă, măsura însăși pare destul de rațională. Asemenea restituiri de taxe nu pot sili să se îndrepte spre această ramură o parte mai mare din capitalul țării, decît cea care s-ar fi îndreptat de la sine, dacă nu ar fi fost nici o taxă vamală la import. Ele împiedică numai excluderea capitalului, de la asemenea plasamente, prin efectul taxelor vamale. Transportul, deși nu merită nici o preferință, n-ar trebui împiedicat, ci lăsat liber, ca și toate celelalte ramuri ale comerțului. El este o rezervă necesară pentru acele capitaluri care nu-și pot găsi întrebuințarea nici în agricultură și nici în manufacturile țării, nici în comerțul ei interior și nici în comerțul ei exterior de consum.

Venitul vămilor, în loc de a suferi, profită din asemenea restituiri, prin acea parte din taxă care rămîne reținută. Dacă taxele s-ar fi reținut în întregime, mărfurile străine la care ele se plătesc ar fi fost rareori exportate și n-ar fi fost deci nici importate, din lipsa unei piețe. Prin urmare, partea din taxe rămasă reținută nu s-ar fi plătit niciodată.

Aceste motive par a justifica îndeajuns restituirile de taxe și le-ar justifica chiar dacă restituirile s-ar face întotdeauna în întregime fie la exportul produselor indigene, fie al celor străine. În acest caz, într-adevăr, veniturile din accize ar suferi întrucîtva, iar cele ale vămilor ar avea chiar de suferit mai mult; însă balanța firească a activității economice — diviziunea și repartizarea naturală a muncii — care este întotdeauna mai mult sau mai puțin tulburată de astfel de taxe, ar fi în mai mare măsură restabilită printr-o asemenea reglementare.

Aceste motive însă vor justifica restituirile de taxe numai la exportul mărfurilor în acele țări, care sînt cu totul străine și independente, nu și în cele unde comercianții și manufacturierii noștri dețin un monopol. De pildă, o restituire de taxe la exportul de mărfuri europene în coloniile noastre din America nu va da ocazie întotdeauna unui export mai mare decît cel ce ar fi avut loc și fără restituire. Grație monopolului deținut în colonii de comercianții și manufacturierii noștri, poate că aceeași cantitate de mărfuri s-ar exporta deseori într-acolo, chiar dacă taxele s-ar reține în întregime. Restituirea taxelor, prin urmare, poate fi adesea o pură pierdere pentru veniturile accizelor și ale vămii, fără a modifica starea comerțului sau a-i da în vreo privință sau alta o mai mare dezvoltare. Se va vedea mai tîrziu, cînd voi trata despre colonii, în ce măsură pot fi justificate astfel de restituiri de taxe ca o încurajare potrivită a activității economice din coloniile noastre, sau în ce măsură e de folos pentru metropolă ca acestea să fie scutite de taxele pe care le suportă toți ceilalți supuși ai ei.

Oricum, trebuie totdeauna să fie înțeles bine că restituirile de taxe sînt folositoare numai atunci cînd mărfurile la exportul cărora sînt acordate sînt efectiv exportate într-o țară străină, iar nu reimportate în mod clandestin la noi în țară. Se știe prea bine că s-a abuzat adeseori în acest chip de unele restituiri de taxe, îndeosebi la tutun, ceea ce a pricinuit multe fraude deopotrivă dăunătoare, atît fiscului cît și comercianților cinstiți.

CAPITOLUL V

DESPRE PRIME

In Marea Britanie se cer adeseori și uneori se și acordă prime de export, la produsele anumitor ramuri ale activității economice indigene. Se pretinde că prin acest mijloc comercianții și manufacturierii noștri ar fi în măsură să-și vîndă, pe pieţele străine, mărfurile, tot atît de ieftin ca și concurenții lor, ba chiar și mai ieftin. Se mai pretinde că astfel se va exporta mai mult ; și că, prin urmare, balanța comercială va deveni mai favorabilă țării noastre. Noi nu putem da muncitorilor noștri un monopol pe piața străină, cum le-am dat pe piața internă. Nu putem sili pe străini să cumpere produsele muncitorilor noștri, cum am făcut cu concetățenii noștri. S-a crezut, prin urmare, că expedientul cel mai potrivit este de a le plăti pentru ca ei să cumpere. În acest mod sistemul mercantilist își propune să îmbogățească pe toți și să aducă bani în toate buzunarele, cu ajutorul balanței comerciale.

Se consideră că primele de export ar trebui date numai acelor ramuri de comerț care altfel nu s-ar putea menține. Se poate menține însă, și fără aceste prime, orice ramură de comerț, în care comerciantul își vinde mărfurile la un preț, care reconstituie, împreună cu profitul obișnuit, întregul capital întrebuințat la pregătirea mărfurilor și trimiterea lor pe piață. Un asemenea comerț se află evident pe picior de egalitate cu celelalte feluri de comerț care nu beneficiază de prime și deci nu poate pretinde mai mult decît acelea. Aceste prime sînt necesare numai în ramurile de comerț, în care comerciantul este nevoit să-și vîndă mărfurile la un preț care nu-i reconstituie capitalul împreună cu profitul obișnuit, sau în cele în care este nevoie a le vinde sub costul real al aducerii lor pe piață. Prima de export se dă spre a înlocui această pagubă și spre a încuraja pe comerciant, fie ca să continue, fie ca să înceapă un comerț, în care cheltuielile sînt presupuse a fi mai mari decît încasările, în care fiece operație absoarbe o parte din capitalul investit și care este de așa natură încît, dacă toate celelalte ramuri de comerț ar fi la fel, în curînd nu ar mai rămîne în țară nici un capital.

Trebuie să se observe că negoțul făcut cu ajutorul primelor este singurul ce se poate face între două țări pe un timp îndelungat, în care una din ele pierde întotdeauna și în mod regulat, sau își vinde mărfurile sub costul real al aducerii lor pe piață. Dacă prima de export n-ar despăgubi pe comerciant de ceea ce altminteri ar pierde la prețul mărfurilor sale, interesul său l-ar sili curînd să-și întrebuințeze în alt mod capitalul sau să găsească un comerț, în care prețul mărfurilor să-i refacă, împreună cu profitul obișnuit, capitalul întrebuințat pentru aducerea lor pe piață. Efectul primelor, ca și al celorlalte expediente ale sistemului mercantilist, poate fi numai de a sili comerțul unei țări să urmeze o cale mult mai puțin avantajoasă, decît aceea pe care ar lua-o de la sine în mod natural.

Iscusitul și bine-informatul autor al tratatelor despre comerțul de grîne [6] a arătat foarte lămurit că, de cînd s-au stabilit pentru întîia oară primele la exportul de grîu, valoarea grîului exportat, socotită la un preț destul de modest, a întrecut-o pe aceea a grîului importat, socotită la un preț foarte ridicat, cu o sumă mult mai mare decît totalul primelor plătite în decursul acestei perioade. Bazat pe principiile categorice ale sistemului mercantilist, el își închipuie că aceasta este o dovadă clară că negoțul forțat de grîne este în folosul națiunii, valoarea exportului întrecînd-o pe aceea a importului cu o sumă mult mai mare decît întreaga cheltuială excepțională suportată de națiune spre a realiza exportul. El nu ține seama că această cheltuială excepțională — adică prima de export — este numai o mică parte din cît îi costă în realitate pe membrii societății exportul de grîne. Capitalul folosit de fermier pentru cultura grînelor trebuie de asemenea luat în considerație. Dacă prețul grînelor, prin vînzarea lor în străinătate, nu reconstituie atît primele cît și acest capital împreună cu profitul lui obișnuit, membrii societății pierd diferența; cu alte cuvinte capitalul național este micșorat în aceeași măsură. Motivul real, însă, pentru care s-a crezut necesar a se acorda prima de export este presupunerea că prețul ar fi insuficient pentru a evita acest lucru.

S-a susținut că prețul mediu al grînelor a scăzut mult după instituirea primei de export. Că prețul mediu al grînelor începuse să scadă către sfîrșitul secolului trecut și că a continuat să scadă în cursul primilor șaizeci și patru de ani ai acestui secol, am încercat să arăt mai înainte [7]. Dar acest fapt, presupunînd că ar fi real, așa cum cred eu că este, trebuie să fi survenit chiar independent de acordarea primei, și nu ca o consecință a ei. El s-a produs în Franța ca și în Anglia, deși în Franța nu numai că nu existau prime, dar pînă în 1764 exportul grînelor era supus unei totale prohibiții. Prin urmare, această scădere treptată a prețului mediu al grînelor nu se datorește, pînă la urmă, nici primei reglementări, nici celei de-a doua, ci urcării treptate și pe nesimțite a valorii reale a argintului, care a avut loc pe piețele Europei în cursul acestui secol, după cum am încercat să arăt în cartea întîi a tratatului de față. Pare cu desăvîrșire imposibil ca prima de export să fi contribuit cîndva la scăderea prețului grînelor.

În anii de belșug, după cum s-a mai arătat, prima, prin exportul neobișnuit de mare pe care îl pricinuiește, negreșit că menține prețul grînelor pe piața internă, deasupra celui la care ar scădea el, în mod firesc. Această menținere a prețului era de altfel și scopul mărturisit al instituirii ei. În anii de lipsă, deși prima e adeseori suspendată, totuși exportul mare pe care ea îl pricinuiește în anii de belșug, împiedică desigur adesea, mai mult sau mai puțin, ca belșugul dintr-un an să compenseze lipsa din altul. Prin urmare, atît în anii de belșug cît și în cei de lipsă, prima tinde negreșit să urce prețul în bani al grînelor, ceva mai sus decît ar fi fost el altminteri, pe piața internă.

Cred că nici un om cu judecată nu va pune în discuție faptul că, în starea de azi a culturii pămîntului, prima are neapărat această tendință. Dar mulți au crezut că ea ar tinde la încurajarea culturii solului; și aceasta pe două căi: în primul rînd, deschizînd pentru grîne un debușeu mai larg în străinătate, prima tinde, cred ei, la sporirea cererii, prin urmare și a pro-

ducției de aceste bunuri ; în al doilea rînd, asigurînd cultivatorului un preț mai bun decît ar putea aștepta altminteri în situația de fapt a agriculturii, prima tinde, după cum cred ei, să încurajeze agricultura. Ei își închipuie că această dublă încurajare va avea ca urmare, pentru o lungă perioadă de timp, o astfel de sporire a producției de grîne, încît prețul lor pe piața internă să scadă mult mai mult decît ar putea prima să îl ridice, în starea de fapt în care s-ar putea afla agricultura la sfîrșitul acelei perioade.

La aceasta, eu răspund că orice extindere a debușeului în străinătate, pricinuită de primă, este, în fiecare an, în întregime în dauna pieții interne, deoarece orice bușel de grîu exportat cu ajutorul primei — și care fără primă nu s-ar fi putut exporta — ar fi rămas pe piața internă, sporind consumul și reducînd prețul acestei mărfi. Trebuie să se observe că prima, la grîne, ca și orice altă primă de export, supune populația la două impozite : mai întîi la impozitul cu care e obligată să contribuie pentru a se plăti această primă și, în al doilea rînd, la impozitul care provine din prețul urcat al mărfii pe piața internă ; care impozite, avînd în vedere că totalitatea locuitorilor sînt cumpărători de grîne, trebuie, în cazul acestei anumite mărfi, să fie plătite de masa tuturor locuitorilor. Și că, în ceea ce privește această marfă, cel de-al doilea impozit este cu mult mai apăsător decît primul. Să presupunem că, în medie anuală, prima de export de cinci șilingi la cuarterul de grîu urcă prețul acestui bun pe piața internă numai cu șase peni la bușel, adică patru șilingi la cuarter, peste cît ar fi fost altminteri față de recolta obținută. Chiar bazați pe această foarte modestă presupunere, marea masă a locuitorilor, după ce contribuie cu impozitul din care se plătește prima de cinci șilingi la fiecare cuarter exportat, trebuie să mai plătească alți patru șilingi de fiecare cuarter consumat. Însă, după acest bine-informat autor al lucrărilor despre comerțul grînelor, raportul mediu între grîul exportat și cel consumat în țară nu este mai mare de unu la treizeci și unu. Deci, la fiecare cinci șilingi vărsați pentru plata primei taxe, ei mai contribuie cu șase lire și patru șilingi pentru a doua. Un impozit atît de apăsător asupra primului dintre bunurile necesare traiului, trebuie sau să reducă hrana muncitorilor săraci, sau să provoace o sporire a salariului lor în bani, în raport cu urcarea prețului în bani al hranei lor. Atunci cînd se produce primul caz, acest impozit reduce desigur posibilitatea muncitorilor săraci de a-și educa și crește copiii, tinzînd prin aceasta la reducerea populației țării. Cînd se produce al doilea caz, el reduce desigur capacitatea patronilor de a mai da de lucru unui număr la fel de mare de muncitori săraci, tinzînd prin urmare și la micșorarea activității economice a țării. Așadar,, exportul neobișnuit de grîne, favorizat de primele de export, nu numai că reduce în fiecare an în parte piața și consumul intern, exact în măsura în care lărgește piața și consumul extern, dar, prin limitarea populației și activității economice a țării, tinde în cele din urmă să împiedice și să restrîngă lărgirea progresivă a pieții interne și astfel, cu vremea, tinde mai degrabă la o micșorare decît la o lărgire a pieței în general și a consumului de grîne.

S-a considerat însă, că această urcare a prețului în bani al grînelor, făcînd ca ele să devină mai remuneratoare pentru fermier, va încuraja negreșit producția lor.

Răspund la aceasta că ar putea fi aşa cazul, dacă efectul primei ar fi de a urca preţul real al grînelor, adică de a da posibilitatea fermierilor să întreţină, cu o cantitate egală de grîne, un număr mai mare de muncitori în condiţii — largi, modeste ori sărăcăcioase — identice cu întreţinerea obişnuită a altor muncitori din împrejurimi. Dar, evident, nici prima de export, nici alte instituţii similare create de om, nu pot avea un asemenea efect. Nu preţul real al grînelor, ci doar cel nominal poate fi influenţat de prima de export, într-o măsură mai considerabilă. Şi deşi dările la care această instituţie supune marea masă a consumatorilor pot fi foarte apăsătoare pentru cei ce le plătesc, ele însă folosesc foarte puţin celor ce primesc această primă.

Efectul real al primei nu este atît urcarea valorii reale a grînelor cît deprecierea valorii reale a argintului, adică face ca o aceeaşi cantitate de argint să fie schimbată pe o cantitate mai mică nu numai de grîne, ci şi de orice alte produse indigene, deoarece preţul în bani al grînelor este regulatorul preţurilor tuturor celorlalte mărfuri indigene.

El este şi regulatorul preţului în bani al muncii, preţ care trebuie să fie întotdeauna astfel încît să dea posibilitatea muncitorului de a cumpăra o cantitate de grîu suficientă pentru întreţinerea sa şi a familiei sale în modul larg, moderat sau sărăcăcios, în care condiţiile de propăşire, stagnare sau declin ale societăţii îl silesc pe patron să-l întreţină.

El este şi regulatorul preţului în bani al tuturor celorlalte produse brute ale solului, care, în orice perioadă a progresului, trebuie să fie într-un anumit raport cu cel al grînelor, chiar dacă acest raport nu este acelaşi în diferitele perioade. El determină, de pildă, preţul în bani al fînului şi al lucernei, al cărnii, al cailor şi al întreţinerii acestora, prin urmare şi al cărăuşiei pe uscat, adică al celei mai mari părţi din comerţul interior al ţării.

Fiind regulatorul preţului în bani al tuturor celorlalte produse brute ale solului, el determină preţul materiilor prime în aproape toate manufacturile. Prin determinarea preţului în bani al muncii, el determină preţul mîinii de lucru în meserii şi manufacturi ; iar prin determinarea ambelor acestor preţuri, el determină şi pe cel al produselor finite. Preţul în bani al muncii şi a tot ceea ce este produs, fie al solului, fie al muncii, se urcă sau scade neapărat, în raport cu preţul în bani al grînelor.

Aşadar, deşi, ca o consecinţă a primei de export, arendaşul va fi în măsură să-şi vîndă grîul la patru şilingi buşelul — în loc de trei şilingi şi patru peni — şi să plătească proprietarului său o arendă proporţională cu această urcare a preţului produselor, totuşi, printr-o asemenea schimbare, nu se va îmbunătăţi prea mult situaţia nici a fermierului, nici a proprietarului, dacă în urma acestei urcări a preţului grîului, cu patru şilingi, nu se vor putea cumpăra mai multe din oricare din mărfurile indigene, decît s-ar fi putut cumpăra mai înainte cu trei şilingi şi şase peni. Fermierul nu va fi în stare să lucreze mai bine pămîntul ; proprietarul nu va fi în stare să trăiască mai bine. Urcarea preţului grînelor le poate aduce un oarecare mic avantaj la cumpărarea mărfurilor străine. La cumpărarea celor indigene nu le poate aduce nici un avantaj ; iar aproape toate cheltuielile fermierului, şi cea mai mare parte chiar din cele ale proprietarului, se fac aproape numai pe mărfuri indigene.

Deprecierea valorii argintului, care este efectul producției abundente a minelor și care se manifestă la fel, sau aproape la fel, în majoritatea regiunilor comerciale din lume, e o chestiune de mică importanță pentru fiecare țară în parte. Urcarea tuturor prețurilor în bani, ca urmare a acestei deprecieri, deși, bineînțeles, nu-i îmbogățește pe cei ce le primesc, dar nici nu-i sărăcește. Un serviciu de argintărie devine în realitate mai ieftin; pe cînd toate celelalte bunuri rămîn exact la aceeași valoare reală ca mai înainte.

Însă deprecierea valorii argintului care, fiind efectul fie al așezării speciale a unei anumite țări, fie al instituțiilor sale politice, are loc numai în acea țară, este o chestiune cu urmări de foarte mare importanță; și departe de a tinde să îmbogățească în mod real pe cineva, ea tinde în realitate să-i sărăcească pe toți. Urcarea prețului în bani al tuturor mărfurilor, care, în acest caz, este un fenomen special al acelei țări, tinde, mai mult sau mai puțin, la descurajarea oricărui fel de activitate economică din țara respectivă, dînd astfel posibilitatea țărilor străine de a vinde mai ieftin, și nu numai pe piața internațională ci chiar pe piața internă a acelei țări, prin aceea că ele furnizează aproape tot felul de mărfuri în schimbul unei cantități mai mici de argint decît aceea în schimbul căreia le pot produce muncitorii indigeni.

Spania și Portugalia, ca proprietare a acestor mine, sînt în situația specială de a fi distribuitoarele aurului și argintului în celelalte țări din Europa. Aceste metale ar trebui deci să fie în mod natural ceva mai ieftine în Spania și în Portugalia decît în orice țară din Europa. Diferența n-ar trebui să fie însă mai mare decît navlul și asigurarea, iar din cauza valorii mari și a volumului mic al acestor metale, navlul nu reprezintă mult și asigurarea lor e aceeași, ca și pentru orice alte mărfuri de egală valoare. Ca urmare, Spania și Portugalia ar avea mult prea puțin de suferit din cauza acestei situații, specială lor, dacă prin instituțiile lor politice nu ar agrava neajunsurile ei.

Spania, prin impozite, iar Portugalia, prin prohibirea exportului de aur și argint, încarcă exportul cu cheltuiala trecerii acestor metale prin contrabandă și astfel ridică valoarea aurului și argintului în alte țări — în comparație cu valoarea lor în cele două țări menționate — cu întreaga sumă a acestor cheltuieli. Dacă opriți cu un stăvilar o apă curgătoare, îndată după ce apa ajunge la creasta stăvilarului, se revarsă peste aceasta tot atîta apă, cîtă s-ar fi revărsat, în cazul cînd stăvilarul nu ar fi existat de loc. Prohibirea exportului nu poate reține în Spania și Portugalia o cantitate de aur și argint mai mare decît își pot ele permite să întrebuințeze pentru ele, peste cît producția anuală a pămîntului și a muncii le îngăduie să întrebuințeze sub formă de monedă, de argintărie, de poleiri cu aur, și de diferite podoabe de aur și de argint. Cînd ele ating această cantitate, s-a ajuns la creasta stăvilarului și tot șuvoiul care mai curge după aceea, trebuie să se reverse. În ciuda tuturor restricțiilor, exportul anual de aur și argint din Spania și Portugalia este aproape egal cu întregul import anual, după cum rezultă din toate statisticile; însă, după cum apa e întotdeauna mai adîncă în spatele stăvilarului decît în fața lui, tot așa cantitatea de aur și argint pe care restricțiile o reține în Spania și Portugalia, este — în raport cu producția anuală a pămîntului și a muncii lor — mai mare decît cea aflată

în alte țări. Cu cît stăvilarul e mai înalt și mai solid, cu atît mai mare va fi diferența între adîncimea apei din spatele și din fața lui. Cu cît impozitul este mai mare, cu cît sînt mai mari sancțiunile cu care se apără prohibiția, cu cît mai atentă și mai severă este poliția care supraveghează aplicarea legii, cu atît mai mare va fi deosebirea între raportul aurului și argintului față de producția anuală a pămîntului și a muncii în Spania și în Portugalia și același raport în alte țări. Se zice că această deosebire e foarte mare și că adeseori veți găsi în acele țări argintărie și aurărie, prin unele case, în care nu se află nimic altceva din ceea ce ar fi socotit în alte țări ca potrivit sau corespunzător unei astfel de manifestări de somptuozitate. Ieftinirea aurului și argintului sau, ceea ce revine la același lucru, scumpetea tuturor mărfurilor, care este efectul neapărat al acestei supraabundențe de metale prețioase, descurajează și agricultura și manufacturile din Spania și Portugalia și dă posibilitatea popoarelor străine să le furnizeze multe feluri de produse brute și aproape tot felul de mărfuri manufacturate, în schimbul unei cantități de aur și de argint mai mică decît cea cu care ele le-ar putea produce sau prelucra în țară. Impozitul și prohibiția își manifestă efectul pe două căi. Ele nu numai că reduc mult valoarea metalelor prețioase în Spania și Portugalia, dar, reținînd acolo o anumită cantitate din aceste metale, care altminteri s-ar scurge spre alte țări, mențin valoarea lor în celelalte țări ceva mai urcată decît ar fi fost altminteri și, astfel, dau acelor țări un dublu avantaj în comerțul lor cu Spania și Portugalia. Deschideți porțile stăvilarului, și va fi deodată mai puțină apă în susul stăvilarului și mai multă în josul lui, iar apa va ajunge curînd la același nivel în ambele părți. Desființați impozitul și prohibiția, și, pe măsură ce cantitatea de aur și de argint va descrește foarte mult în Spania și Portugalia, ea va spori într-o oarecare măsură în alte țări, iar valoarea acestor metale, raportul lor față de producția anuală a pămîntului și a muncii, va ajunge curînd la același sau aproape la același nivel, în toate țările. Paguba pe care Spania și Portugalia ar suferi-o dintr-un asemenea export al aurului și argintului lor, ar fi cu totul nominală și imaginară. Valoarea nominală a mărfurilor lor și a produsului anual al pămîntului și al muncii lor ar scădea și ar fi exprimată sau reprezentată printr-o cantitate mai mică de argint decît mai înainte; însă valoarea lor reală ar fi aceeași ca și mai înainte și ar fi suficientă pentru a menține, a întrebuința, ori a dispune de aceeași cantitate de muncă. Pe măsura scăderii valorii nominale a mărfurilor, va crește valoarea reală a aurului și a argintului rămas; iar o cantitate mai mică din aceste metale va satisface toate nevoile comerțului și ale circulației, care mai înainte necesitau o cantitate mai mare. Aurul și argintul care vor fi trimise în străinătate nu vor fi trimise acolo în mod inutil, ci vor aduce în schimb mărfuri, de un fel sau altul, de valoare egală. De asemenea, aceste mărfuri nu vor fi numai felurite articole de prisos și de lux pentru consumul oamenilor inactivi care nu produc nimic în schimbul bunurilor pe care le consumă. După cum avuția reală și venitul real al oamenilor inactivi n-ar spori printr-un asemenea export excepțional de aur și argint, tot așa nici consumul lor nu ar spori cu mult, datorită acestui export. Importul de mărfuri va consta probabil — în majoritatea lui sau, în tot cazul, într-o anumită proporție — din materiale, unelte și alimente, pentru

utilizarea și întreținerea unor oameni activi, care vor înlocui, cu profit, întreaga valoare a consumului lor. O parte din capitalul mort al societății va fi astfel transformată în capital productiv și va pune în mișcare o mai mare cantitate de muncă, decît cea întrebuințată mai înainte. Producția anuală a pămîntului și a muncii va spori, într-o oarecare măsură, imediat; iar în cîțiva ani, probabil că va spori foarte mult, avînd în vedere că munca va fi astfel eliberată de una din cele mai apăsătoare poveri, sub care se desfășoară astăzi.

Prima la exportul grînelor acționează la fel ca și această absurdă politică a Spaniei și a Portugaliei. Oricare ar fi situația reală a agriculturii într-un anumit moment, ea scumpește întrucîtva grînele pe piața internă, în raport cu prețul pe care l-ar fi avut altminteri în acea stare și le ieftinește întrucîtva în străinătate; iar cum prețul mediu al grînelor este, mai mult sau mai puțin, regulatorul prețului tuturor celorlalte mărfuri, prima de export reduce cu mult valoarea argintului pe piața internă, tinzînd să urce puțin valoarea lui în străinătate. Ea dă posibilitate străinilor, și olandezilor îndeosebi, nu numai să consume mai ieftin grîul nostru decît l-ar putea consuma altminteri, dar uneori să-l consume chiar mai ieftin decît îl pot consuma locuitorii propriei noastre țări în împrejurări identice, după cum ne asigură Sir Matthew Decker, o eminentă autoritate în materie. Prima de export împiedică pe producătorii noștri să livreze mărfurile lor pentru o cantitate așa de mică de argint, cum s-ar fi întîmplat altminteri; iar în schimb dă posibilitatea producătorilor olandezi să și le livreze pe-ale lor, pe o cantitate și mai mică. Ea tinde să scumpească produsele noastre manufacturate pe toate piețele și să le ieftinească pe ale lor, față de cum ar fi fost altminteri și, în consecință, tinde să dea activității lor economice un dublu avantaj față de a noastră.

Cum prima de export urcă pe piața internă nu atît prețul real cît cel nominal al grînelor noastre, cum ea nu sporește cantitatea de muncă pe care o anumită cantitate de grîne o poate întreține și utiliza, ci sporește numai cantitatea de argint obținută în schimb, prima descurajează manufacturile noastre, fără a aduce vreun folos însemnat fermierilor noștri sau nobililor noștri rurali. Ea pune într-adevăr ceva mai mulți bani în buzunarele și ale unora și ale altora; și ar fi, poate, cam greu a convinge pe majoritatea lor, că prin aceasta nu li se aduce un folos prea însemnat. Dar dacă banul scade în valoare, — în cantitatea de muncă, de provizii și de mărfuri indigene de tot felul pe care le poate cumpăra, — tot pe-atît pe cît sporește în cantitate, atunci folosul nu va fi decît nominal și imaginar.

Poate că există în toată țara o singură categorie de oameni, cărora prima de export să le fie de un folos adevărat. Aceștia ar fi comercianții: exportatorii și importatorii de grîne. Prima de export, în anii de belșug, prilejuiește desigur un export mai mare decît în alții; iar prin aceea că oprește ca belșugul dintr-un an să ușureze lipsa dintr-un alt an, pricinuiește, în anii de lipsă, un import mai mare decît ar fi fost necesar altminteri. Prima de export a sporit afacerile comerciantului de grîne, în ambele cazuri, iar în anii de lipsă nu numai că i-a dat posibilitatea să importe o cantitate mai mare, dar i-a dat posibilitatea să o și vîndă la un preț mai bun, și, prin urmare, cu un profit mai mare decît l-ar fi putut realiza altfel, dacă bel-

șugul dintr-un an nu ar fi fost împiedicat, mai mult sau mai puțin, de a compensa lipsa dintr-un alt an. Ca urmare, tocmai la această categorie de oameni se observă cel mai viu interes pentru menținerea sau reînnoirea primei de export.

Nobilii noștri rurali, cînd au impus taxe vamale urcate la importul de grîne din străinătate, ceea ce echivalează cu o prohibiție în anii de recoltă mijlocie, și cînd au înființat prima de export, par a fi imitat atitudinea manufacturierilor noștri. Prin cea dintîi din aceste măsuri ei și-au asigurat monopolul pieții interne, iar prin cea de-a doua au încercat să împiedice ca această piață să fie vreodată suprasaturată cu mărfurile lor. În ambele cazuri, ei au încercat să urce valoarea reală a grînelor, tot așa cum manufacturierii urcaseră valoarea reală a mai multor feluri de mărfuri, prin măsuri identice. Poate că n-au ținut seama de marea și esențiala deosebire, pe care natura a stabilit-o între grîne și mai toate celelalte categorii de mărfuri. Cînd, fie prin monopolul pieții interne, fie printr-o primă de export, oferiți posibilitatea manufacturierilor de stofă sau de pînzeturi să-și vîndă mărfurile lor la un preț ceva mai bun decît ar putea obține altminteri, urcați prin aceasta nu numai prețul nominal al acestor mărfuri, ci și prețul lor real. Faceți echivalente aceste prețuri cu o cantitate mai mare de muncă și subzistențe, sporiți nu numai profitul nominal ci și pe cel real, avuția reală și venitul real al acestor manufacturieri, și le dați posibilitatea ori să trăiască ei înșiși mai bine, ori să întrebuințeze o cantitate mai mare de muncă în manufacturile lor. În realitate, încurajați acele manufacturi și concentrați în ele o mai mare parte din activitatea țării, decît aceea ce s-ar îndrepta probabil spre ele de la sine. Dar dacă, prin măsuri asemănătoare, urcați prețul nominal sau în bani al grînelor, nu urcați și valoarea lor reală. Nu sporiți avuția reală, venitul real, nici al fermierilor noștri și nici al nobililor noștri rurali. Nu încurajați cultura grînelor, pentru că nu le dați posibilitatea să întrețină și să întrebuințeze mai mulți lucrători la muncile cîmpului. Prin natura lucrurilor grînele au o valoare reală, care nu poate fi modificată printr-o simplă modificare a prețului lor în bani. Această valoare nu poate fi majorată nici prin prime de export, nici prin monopolul pieții interne și nu o poate reduce nici concurența cea mai liberă. În toată lumea, această valoare e în genere egală cu cantitatea de muncă ce ea o poate întreține ; iar, în fiecare regiune în parte, ea este egală cu cantitatea de muncă ce o poate întreține în modul — fie el larg, modest sau sărăcăcios — în care e întreținută de obicei munca în regiunea respectivă. Veștmintele de lînă sau de pînză nu constituie mărfurile regulatorii prin care se măsoară sau se determină în cele din urmă valoarea reală a celorlalte mărfuri, grînele însă da. Valoarea reală a oricărui alt bun se măsoară și se determină, în cele din urmă, prin raportul între prețul său mediu în bani și prețul mediu în bani al grînelor. Valoarea reală a grînelor nu variază o dată cu acele variații ale prețului lor mediu în bani, ce survin cîteodată de la un secol la altul ; însă valoarea argintului variază o dată cu acestea.

Primele la exportul mărfurilor produse în țară sînt expuse, înainte de toate, obiecțiunii generale ce se poate face diferitelor expediente ale sistemului mercantilist : că îndrumează forțat o parte din activitatea economică a țării pe o cale mai puțin avantajoasă decît aceea pe care ar fi luat-o de la

sine ; iar în al doilea rînd, obiecțiunii speciale că îndrumează forțat o parte din activitatea țării nu numai pe o cale mai puțin avantajoasă, dar chiar pe una total dezavantajoasă, deoarece comerțul ce nu poate fi făcut decît cu ajutorul unei prime este desigur un comerț păgubitor. Prima la exportul grînelor mai este expusă obiecțiunii că nu poate încuraja, în nici o privință, producția acelor bunuri, a căror cultivare era menită să o încurajeze. De aceea, cînd nobilii rurali au cerut înființarea primelor de export, deși au imitat pe comercianții și pe manufacturierii noștri, ei n-au procedat cu acea înțelegere desăvîrșită a interesului lor propriu, așa cum se conduc de obicei celelalte două categorii sociale. Ei au încărcat bugetul țării cu o cheltuială foarte însemnată, au supus poporul întreg la un impozit foarte greu, însă n-au sporit în vreo măsură simțitoare valoarea reală a mărfii lor ; iar prin scăderea valorii reale a argintului, ei au descurajat, într-o anumită măsură, activitatea economică generală a țării și, în loc de a grăbi, au întîrziat, mai mult sau mai puțin, ameliorarea terenurilor, care depinde în mod necesar de activitatea generală a țării.

E de presupus că, pentru încurajarea producției oricărei mărfi, o primă de producție ar avea un efect mai direct decît prima de export. Totodată prima de producție ar supune populația la un singur impozit și anume acela cu care ar fi să contribuie la plata primei. În loc de a urca prețul acelei mărfi pe piața internă, prima ar tinde la scăderea lui și astfel, în loc de a supune populația la un al doilea impozit, i-ar putea restitui, măcar în parte, contribuția ei la primul impozit. Rareori, totuși, s-au acordat prime de producție. Prejudecățile stabilite de sistemul mercantilist ne-au învățat să credem că avuția unei națiuni provine mai degrabă din export decît din producție. Ca urmare, s-a favorizat mai mult exportul, ca fiind mijlocul cel mai direct de a se aduce bani în țară. De asemenea s-a susținut că primele de producție, după cum ar reieși din experiență, sînt mai expuse la fraude, decît cele de export. Nu știu însă în ce măsură acest fapt e adevărat. Ceea ce e știut, e că s-a abuzat de primele de export cu diferite intenții frauduloase. Însă nu este în interesul comercianților și al manufacturierilor, — marii născocitori ai tuturor acestor expediente, — ca piața internă să fie suprasaturată cu mărfurile lor, împrejurare care poate fi cauzată uneori de prima de producție. Prima de export împiedică efectiv o asemenea eventualitate, prin aceea că permite trimiterea în străinătate a excedentului și menținerea prețului, la cantitățile rămase pe piața internă. Ca urmare, dintre toate expedientele sistemului mercantilist, ei sînt cel mai mult entuziasmați de prima de export. Am văzut cum diferiți întreprinzători din unele manufacturi convin între ei, ca să dea din propriul lor buzunar o primă la exportul unei anumite părți din mărfurile făcînd obiectul afacerilor lor. Acest mijloc a reușit atît de bine, încît prețul mărfurilor lor s-a urcat la mai mult de dublu pe piața internă, cu toată însemnata sporire a producției interne. Efectul primei la exportul grînelor trebuie să fi fost uimitor de diferit, de vreme ce el a făcut să scadă prețul în bani al acestei mărfi.

Totuși, în unele cazuri speciale, s-a acordat ceva asemănător cu prima de producție. Primele de tonaj date pentru pescuitul scrumbiilor albe și al balenelor, pot fi considerate de acest fel. Se poate presupune că aceste prime tind direct să facă mărfurile pe piața internă mai ieftine de cum ar fi fost

altfel. Trebuie recunoscut că în alte privinţe efectele lor sînt aceleaşi ca şi ale primelor de export. Datorită lor, o parte din capitalul ţării se întrebuinţează pentru a se aduce pe piaţă mărfuri, al căror preţ nu reconstituie costul mărfii împreună cu profitul obişnuit al capitalului.

Dar chiar dacă primele de tonaj acordat întreprinderilor de pescuit nu contribuie la îmbelşugarea naţiunii, se poate crede însă că ele contribuie la apărarea ei, prin sporirea numărului marinarilor şi al corăbiilor. Se poate afirma că, datorită primelor, acest rezultat se obţine cîteodată cu o cheltuială mult mai mică, decît aceea necesară pentru a întreţine o mare flotă permanentă, dacă putem întrebuinţa o astfel de expresie în acelaşi sens ca şi cum am vorbi de o armată permanentă.

Cu toate aceste afirmaţii favorabile tezei, următoarele consideraţii mă fac totuşi să cred că, prin acordarea de prime, cel puţin a uneia dintre ele, legiuitorul s-a înşelat foarte mult.

Mai întîi, prima la pescuitul scrumbiilor făcut cu *buss*-ul [8] pare a fi prea mare.

De la începutul pescuitului de iarnă din anul 1771 pînă la sfîrşitul celui din anul 1781, prima de tonaj la pescuitul scrumbiilor cu buss-ul a fost de treizeci de şilingi de tonă. În decursul acestor unsprezece ani, cantitatea totală de scrumbii pescuite de pescarii din Scoţia s-a urcat la 378 347 barile [9]. Scrumbiile prinse şi sărate pe mare se cheamă *sea-sticks*. Pentru a face din ele aşa-numitele scrumbii de comerţ, e nevoie a le prepara din nou cu o cantitate suplimentară de sare; şi în acest caz se socoteşte că din trei barile de sea-sticks se obţin de obicei două barile de scrumbii de comerţ. Astfel, după acest calcul, şi cantitatea de scrumbii de comerţ, pescuite în decursul celor unsprezece ani se urcă la numai 252 231¼ barile. În decursul acestor unsprezece ani, prima de tonaj s-a ridicat la 155 463 *l.* şi 11 şilingi, adică 8 şilingi şi 2¼ peni de fiecare baril de sea-sticks sau 12 şilingi şi 3¾ peni de fiecare baril de scrumbii de comerţ.

Sarea cu care se conservă scrumbiile este uneori din Scoţia, alteori din străinătate, fiind în ambele cazuri distribuită pescarilor, cu scutire de orice taxă de acciz. Accizul este azi de 1 şiling şi 6 peni buşelul la sarea scoţiană şi de 10 şilingi buşelul la cea străină. Se socoteşte că la un baril cu scrumbii e nevoie de aproximativ un buşel şi un sfert de sare străină şi în medie doi buşeli de sare scoţiană. Dacă scrumbiile sînt declarate ca fiind destinate exportului, nu se plăteşte nimic din taxele vamale; dacă sînt declarate ca fiind pentru consumul intern, se plăteşte numai un şiling de baril, fie că scrumbiile sînt sărate cu sare străină, fie cu sare scoţiană. Aceasta era, în Scoţia, vechea taxă vamală la un buşel de sare, cantitate care, după un calcul minim, era socotită ca necesară, pentru săratul unui baril cu scrumbii. În Scoţia, sarea străină se întrebuinţează foarte puţin în alte scopuri decît la săratul peştelui. Însă de la 5 aprilie 1771 pînă la 5 aprilie 1782, cantitatea de sare străină importată a totalizat 936 974 buşeli la preţul de optzeci şi patru lire sterline buşelul, iar cantitatea de sare scoţiană predată de la salină pescarilor, numai 168 226 buşeli, la preţul de cincizeci şi şase de lire buşelul. Reiese de aici, că la pescării se întrebuinţează mai ales sarea străină. De asemenea, de fiecare baril de scrumbii exportat se acordă o primă de 2 şilingi şi 8 peni; iar din scrumbiile pescuite, peste două treimi se exportă. Ţinînd

seama de toate acestea veți vedea că, în decursul acestor unsprezece ani, fiecare baril de scrumbii sărate cu sare scoțiană l-a costat pe guvern, cînd se exporta, cîte 17 șilingi, 11 și ¾ peni; și 14 șilingi și 3¾ cînd mergea la consumul intern. Cînd scrumbiile erau conservate cu sare străină, fiecare baril exportat îl costa pe guvern 1 *l.* 5¾ șilingi, iar la consumul intern 1 *l.* 3 șilingi și 9¾ peni. Prețul unui baril cu scrumbii de bună calitate variază în comerț de la șaptesprezece și optsprezece pînă la douăzeci și patru — douăzeci și cinci șilingi; în medie, aproximativ o guinee *.

În al doilea rînd, prima la pescuitul scrumbiilor albe este o primă de tonaj și e proporțională cu capacitatea corăbiei, iar nu cu străduințele sau cu reușita la pescuit; și mă tem că foarte adesea corăbiile pleacă la pescuit cu unicul scop de a prinde, nu peștele, ci prima. În anul 1759, cînd prima era de cincizeci de șilingi de tonă, tot pescuitul din Scoția a produs numai patru barile de sea-sticks. În acel an, fiece baril de sea-sticks l-a costat pe guvern numai în prime 113 *l.* 15 șilingi, iar fiece baril de scrumbii de comerț 159 *l.* 7 șilingi și 6 peni.

În al treilea rînd, acest sistem de pescuit pentru care s-a dat pînă acum prima de tonaj la pescuitul scrumbiilor albe (de fiecare buss sau corabie cu covertă, de la douăzeci la optzeci tone capacitate) pare a nu fi adaptat la fel de bine situației din Scoția, ca aceleia din Olanda, din experiența căreia pare să fi fost împrumutat. Olanda e situată la mare distanță de mările, în care se știe că vin de preferință scrumbiile; și ea poate practica prin urmare pescuitul numai de pe corăbii cu covertă, care pot lua apă și merinde îndestulătoare pentru călătoriile pe mări îndepărtate. Însă insulele Hebride sau Apusene, insulele Shetland și coastele de nord și nord-vest ale Scoției, regiunile în vecinătatea cărora se face în special pescuitul scrumbiilor, sînt întretăiate peste tot de brațe de mare, care intră adînc în interiorul coastelor și care, în graiul local, se cheamă *sea-lochs*. În special aici se găsesc scrumbii, în perioadele în care vin ele în aceste mări; ivirea lor și a multor altor specii de pești, după cum mi se dă ca sigur, nu este prea regulată și nici prea constantă. De aceea, pescuitul cu luntrea pare a fi modul cel mai potrivit cu situația specială a Scoției, pescarii aducînd scrumbiile la mal, îndată ce le prind, spre a fi ori sărate, ori consumate proaspete. Însă marea încurajare pe care prima de treizeci de șilingi de tonă o dă pescuitului cu corăbii, este fără îndoială o descurajare a pescuitului cu luntrea, care, neobținînd o asemenea primă, nu poate aduce pe piață peștele sărat, în aceleași condiții ca și pescuitul cu corăbiile. În consecință, pescuitul cu luntrea, care era foarte răspîndit înainte de înființarea primei și care se zice că ar fi întrebuințat un număr de marinari nu mai mic decît acela întrebuințat astăzi de pescuitul cu corăbii, a decăzut acum aproape complet. Trebuie să recunosc însă că nu pot pretinde să vorbesc cu prea multă precizie despre dezvoltarea de demult a acestui mod de pescuit, astăzi decăzut și părăsit, deoarece cum nu se plătea nici o primă pentru echiparea luntrelor de pescuit, funcționarii vămii sau ai biroului taxei asupra sării nu țineau nici o evidență a acestui pescuit.

* Vezi statisticile de la finele acestui volum.

În al patrulea rînd, în multe părți din Scoția, în anumite perioade ale anului, scrumbiile constituie o parte însemnată din hrana oamenilor de rînd. O primă, care ar fi urmărit reducerea prețului lor pe piața internă, ar fi contribuit mult la ajutorarea unui mare număr dintre concetățenii noștri, ale căror mijloace de existență sînt departe de a fi îmbelșugate. Însă prima la pescuitul scrumbiilor cu corabia nu contribuie la un astfel de scop util. Ea a distrus pescuitul cu luntrea, care e într-adevăr cel mai potrivit pentru aprovizionarea pieții interne, iar prima suplimentară de 2 șilingi și 8 peni de fiecare baril exportat, face ca cea mai mare parte, adică peste două treimi din producția pescuitului cu corabia, să fie trimeasă în străinătate. Mi s-a spus că acum treizeci—patruzeci de ani, înainte de înființarea primei, prețul obișnuit al scrumbiilor albe era de șaisprezece șilingi de baril. Acum zece—cincisprezece ani, înainte ca pescuitul cu luntrea să fi fost ruinat cu desăvîrșire, prețul se zice că ar fi fost între șaptesprezece și douăzeci de șilingi de baril. În cursul ultimilor cinci ani a fost, în medie, de 25 șilingi de baril. Însă acest preț mare poate că se datora de fapt lipsei de scrumbii pe litoralul Scoției. Mai trebuie să observ că butoiul sau barilul, care se vinde de obicei o dată cu scrumbiile și al cărui preț se cuprinde în prețurile de mai sus, s-a scumpit după începutul războiului cu America pînă la îndoitul prețului anterior, adică de la aproximativ trei șilingi la aproximativ șase șilingi. De asemenea trebuie să arăt că datele pe care le-am obținut cu privire la prețurile din perioadele anterioare nu sînt de loc uniforme și edificatoare, iar un bătrîn cu multă experiență și bun cunoscător m-a asigurat că acum cincizeci de ani și mai bine prețul obișnuit al unui baril de scrumbii de comerț de bună calitate era de o guinee; și cred că acesta se poate socoti ca preț mediu și astăzi. Cred totuși că toate datele concordă asupra faptului că acest preț nu a scăzut pe piața internă, ca urmare a primei pentru pescuitul cu corabia.

Ținînd seama că întreprinzătorii din ramura pescuitului, după ce li s-au acordat prime atît de generoase, continuă să-și vîndă marfa la același preț și chiar la un preț mai mare decît înainte, ne putem aștepta ca și profiturile lor să fie foarte mari și e probabil ca, în unele cazuri, chiar așa să fi fost. Am toate motivele, totuși, să cred că în general lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Efectul obișnuit al unor astfel de prime este de a încuraja pe întreprinzători ca să se aventureze într-o afacere la care nu se pricep, iar ceea ce pierd, din neglijență și neștiință, întrece cu mult tot ceea ce pot ei cîștiga prin extrema larghețe a guvernului. În 1750, prin aceeași lege care acorda pentru întîia oară prima de treizeci de șilingi de tonă pentru încurajarea pescuitului scrumbiilor albe (statutul anului 23 al domniei regelui George II, cap. 24), s-a înființat o societate pe acțiuni, cu un capital de cinci sute de mii de lire, ai cărei subscriitori (pe lîngă toate celelalte încurajări: prima de tonaj menționată chiar acum, prima de export de doi șilingi și opt peni de baril, scutirea de vamă atît a sării britanice, cît și a celei străine) aveau dreptul ca, pentru fiecare sută de lire subscrise și vărsate în capitalul societății, să li se plătească, timp de paisprezece ani, prin perceptorul general al vămilor, cîte trei lire pe an, în rate semestriale egale. Afară de această mare societate, ai cărei directori și guvernator urmau să aibă reședința la Londra, s-a autorizat înființarea de camere de pescuit în toate porturile de pe litoral ale regatului, cu condiția ca la fiecare să se subscrie un capital de cel

puțin zece mii de lire, administrat pe riscul propriu și în folosul sau paguba proprie a fiecărei camere. Aceleași sume anuale și aceleași încurajări de tot felul se acordau comerțului acestor camere mai mici, ca și societății celei mari. Subscrierea la societate fu repede completată și mai multe camere de pescuit luară ființă în diferite porturi ale regatului. Cu toate marile încurajări de care beneficiau, mai toate aceste societăți, atît cea mare cît și cele mici își pierdură capitalul, sau în întregime, sau în cea mai mare parte; nu mai există nici urmă din ele, iar pescuitul scrumbiilor albe se face azi exclusiv de către simpli aventurieri.

Dacă o anumită manufactură e într-adevăr necesară pentru apărarea națională, nu e întotdeauna prudent să depindem de vecinii noștri pentru a o înființa; iar dacă o asemenea manufactură nu poate fi altfel sprijinită în țară, nu e nerezonabil a pune dări pe toate celelalte ramuri de activitate, pentru a o sprijini. Primele de export la pînza de corăbii făcută în Anglia și la praful de pușcă făcut în Anglia se pot justifica, poate, pe baza acestui principiu.

Dar chiar dacă nu în toate cazurile poate fi rezonabil să se pună impozite pe activitatea întregii colectivități, în scopul ocrotirii activității unei singure categorii de manufacturieri, totuși, în risipa din timp de mare prosperitate, cînd fiscul se bucură de venituri mai mari decît cele pe care se pricepe să le cheltuiască în mod util, a se acorda asemenea prime unor întreprinderi favorizate, ar fi poate ceva tot atît de firesc ca și cu orice alte cheltuieli de prisos. În cazul cheltuielilor publice ca și al celor particulare, o stare de mare bogăție poate fi adeseori admisă ca o motivare pentru risipa nesocotită; dar a continua o asemenea risipă în vremuri grele și de mizerie generală e desigur ceva mai mult decît de domeniul absurdului obișnuit.

Uneori ceea ce se numește primă nu e decît o restituire de taxe și nu e expusă deci acelorași obiecții ca primele propriu-zise. De pildă, prima de export la zahărul rafinat poate fi considerată drept o restituire a taxelor vamale pe zahărul brun [10] și pe zahărul *muscovado*, din care se obține cel rafinat; iar prima de export la mătasea prelucrată, drept o restituire a taxelor vamale de import la mătasea brută și la deșeurile de mătase importată. Tot așa prima de export la praful de pușcă, drept o restituire a taxelor vamale de import la pucioasă și la salpetru. În termeni vamali se numesc restituiri de taxe numai cele acordate la mărfurile exportate sub aceeași formă sub care s-au importat. Cînd forma unor mărfuri este schimbată prin diferite prelucrări în așa fel încît capătă o nouă denumire, restituirea se cheamă primă de export.

Premiile date din tezaurul public unor meșteșugari și manufacturieri care se disting în îndeletnicirile lor, nu sînt expuse acelorași obiecții ca primele de export. Prin încurajarea îndemînării și dibăcici excepționale, premiile ajută la menținerea rîvnei muncitorilor folosiți în îndeletnicirile respective și nu sînt atît de mari, încît să îndrumeze spre ele o parte mai mare din capitalul țării decît partea ce s-ar investi în ele de la sine. Tendința lor nu este de a răsturna echilibrul firesc al îndeletnicirilor, ci de a face ca produsul efectuat să fie cît mai complet și cît mai perfect. De altfel, suma de bani pentru premii constituie o cheltuială cu totul neînsemnată, pe cînd aceea pentru prime este foarte mare. Primele la grîne au reprezentat, ele

singure, în unii ani, o sarcină de peste trei sute de mii de lire pentru tezaurul public.

Primele sînt denumite uneori premii, după cum şi restituirilor de taxe li se zice cîteodată prime. Dar în toate cazurile, trebuie să dăm atenţie naturii instituţiei, fără a ne opri cîtuşi de puţin asupra denumirii ei.

DIGRESIUNE CU PRIVIRE LA COMERŢUL DE GRÎNE ŞI LEGISLAŢIA GRÎNELOR

Nu pot încheia acest capitol privitor la prime, fără a arăta că laudele aduse legii de instituire a primelor la exportul de grîne şi sistemului de reglementări în legătură cu acea lege sînt cu desăvîrşire nemeritate. O cercetare mai atentă a naturii comerţului de grîne şi a principalelor legi britanice privitoare la acest comerţ va demonstra cu prisosinţă adevărul acestei afirmaţii. Importanţa deosebită a acestui subiect va îndreptăţi lungimea digresiunii.

Activitatea comerciantului de grîne se compune din patru ramuri, care, chiar dacă uneori pot fi concentrate în mîinile unei singure persoane, sînt prin natura lor patru ramuri de comerţ separate şi distincte şi anume : în primul rînd, comerţul interior ; în al doilea rînd, comerţul de import pentru consumul intern ; în al treilea rînd, comerţul de export al produselor indigene pentru consumul în străinătate ; şi în al patrulea rînd, comerţul de tranzit, adică importul grînelor în scopul reexportării lor.

I. Interesul comerciantului care se ocupă cu comerţul interior şi interesul marei mase a populaţiei, oricît de opuse ar părea la prima vedere, sînt identice, chiar şi în anii de mare lipsă. Interesul comerciantului e să urce preţul grînelor lui atît cît permite raritatea sezonieră efectivă a acestora ; şi nu poate fi niciodată în interesul lui ca să-l urce mai mult. Dacă urcă preţul, el descurajează consumul şi îndeamnă pe toţi, mai mult sau mai puţin, dar mai ales păturile de jos ale poporului, la economie şi cumpătare. Dacă, printr-o prea mare urcare de preţ, descurajează consumul în aşa măsură, încît oferta sezonieră poate depăşi consumul din timpul sezonului şi rămîn rezerve chiar cîtva timp după ce începe să se strîngă noua recoltă, comerciantul riscă, nu numai să piardă o bună parte din grînele sale, datorită condiţiilor naturale, dar riscă să fie nevoit chiar să vîndă ceea ce îi rămîne din rezerve, la un preţ cu mult mai mic decît ar fi putut obţine cu cîteva luni mai înainte. Dacă nu urcă destul preţul, el descurajează prea puţin consumul, aşa încît oferta poate rămîne inferioară consumului din acel sezon, în care caz el nu numai că pierde o parte din profitul ce l-ar fi putut realiza altminteri, dar expune populaţia ca, în locul neplăcerilor scumpetei, să sufere grozăviile foametei pînă la noua recoltă. Este în interesul populaţiei ca, în mod cît mai exact, consumul ei zilnic să fie adaptat, săptămînal şi lunar, ofertei sezoniere. Interesul comerciantului care se ocupă cu comerţul interior de cereale este acelaşi : făcînd aprovizionarea populaţiei cît mai aproape de această proporţie, în măsura în care poate el aprecia, e foarte probabil că îşi va vinde grînele la preţul cel mai mare şi cu maximum de profit ; iar cunoştinţele sale în legătură cu starea recoltei şi cu vînzările sale zilnice, săptămînale şi lunare, îi dau posibilitatea de a-şi da seama, cu mai multă sau mai puţină exactitate, dacă într-adevăr populaţia este în felul acesta, aprovizionată.

Fără a avea în vedere interesul obștesc, el e negreșit îndemnat de propriul său interes ca să trateze populația, chiar în anii de lipsă, cam în același mod în care un prevăzător căpitan de vas este uneori nevoit să-și trateze echipajul. Atunci cînd prevede că proviziile ar putea să se sfîrșească, el îl pune la regimul rațiilor mici. Chiar dacă uneori face aceasta dintr-un exces de prevedere, fără nici o necesitate reală, totuși neajunsurile pe care echipajul le suferă din această cauză sînt neînsemnate față de pericolul, mizeria și prăpădul la care ar putea fi uneori expus din cauza unei comportări mai puțin prevăzătoare. În mod asemănător, chiar dacă, dintr-un exces de lăcomie, comerciantul ar urca uneori prețul grînelor în interior, ceva mai mult decît ar cere-o lipsa din sezonul respectiv, totuși toate neajunsurile populației de pe urma acestui procedeu, care de fapt o apără de a suferi de foamete la sfîrșitul acelui sezon, sînt neînsemnate, în comparație cu cele la care ar putea fi expusă, printr-o mînuire mai largă a comerțului, la începutul sezonului. E posibil ca însuși comerciantul de grîne să sufere cel mai mult din acest exces de lăcomie, nu numai din cauza indignării ce o dezlănțuie în genere împotriva sa, dar chiar, dacă scapă de efectele acesteia, din cauza cantității de grîne care rămîne în mod necesar în mîinile sale la sfîrșitul sezonului și pe care, dacă sezonul ce urmează se anunță favorabil, el este întotdeauna nevoit să o vîndă la un preț mult mai mic decît l-ar fi realizat altminteri.

Dacă ar fi posibil ca o mare asociație de comercianți să dispună de întreaga recoltă a întinsului teritoriu al unei țări, ar fi în interesul ei să procedeze așa, cum se zice că fac olandezii cu aromatele din Moluce, adică să distrugă sau să arunce o mare parte din recoltă, spre a menține prețul la cantitatea rămasă. Dar este un lucru aproape imposibil, chiar dacă s-ar viola legea, ca să se stabilească un monopol atît de larg cu privire la grîne ; și oriunde legile lasă comerțul liber, grînele, dintre toate bunurile, sînt cele mai puțin expuse a fi acaparate sau monopolizate cu ajutorul cîtorva capitaluri mari, care ar cumpăra cea mai mare parte din ele. Nu numai că valoarea lor întrece cu mult posibilitățile de cumpărare ale capitalurilor cîtorva particulari, dar presupunînd chiar că aceștia ar fi în stare să cumpere recolta, modul de producere al grînelor face o asemenea cumpărare cu totul impracticabilă. Deoarece, în orice țară civilizată, grînele sînt mărfurile al căror consum e cel mai mare, se folosește în fiecare an pentru producerea lor o cantitate de muncă mai mare decît pentru producerea oricărei alte mărfi. De asemenea, atunci cînd grînele se recoltează, ele sînt desigur împărțite între un număr mai mare de posesori decît orice altă marfă ; iar acești nu pot fi niciodată adunați într-un același loc, ca un număr de manufacturieri independenți, ci sînt răspîndiți prin toate colțurile țării. Iar acești primi posesori, fie că aprovizionează direct pe consumatorii din imediata lor vecinătate, fie că furnizează cu marfa lor pe unii comercianți, care la rîndul lor aprovizionează pe consumatori. Prin urmare, cei ce activează în comerțul de grîne, inclusiv fermierii și brutarii, sînt negreșit mai numeroși decît comercianții de oricare alt soi de mărfuri ; și fiind atît de răspîndiți în tot locul, e absolut imposibil ca ei să intre într-o asociație a tuturor. Dacă, deci, într-un an de lipsă, un comerciant vede că deține mai multe grîne decît ar putea spera să vîndă la prețul pieții înainte de sfîrșitul sezonului, el nu se gîndește nicidecum să mențină prețul, ceea ce ar fi în paguba sa și numai în avantajul

concurenţilor şi rivalilor săi, ci îl va reduce imediat, spre a scăpa de grîne, înainte de a începe să se strîngă noua recoltă. Astfel, aceleaşi motive, aceleaşi interese, care determină modul de a proceda al cîte unui comerciant, va determina şi procedeul oricăror alţi comercianţi şi îi va sili, în genere, pe toţi, ca să-şi vîndă grînele la preţul socotit de ei ca fiind cel mai potrivit, în raport cu lipsa sau cu belşugul din acel sezon.

Oricine ar cerceta cu atenţie istoria perioadelor de scumpete şi de foamete, care au lovit diferite regiuni din Europa în cursul acestui secol sau în cursul celor două secole precedente — avînd date destul de exacte relativ la mai multe dintre ele —, ar constata, cred, că scumpetea n-a provenit niciodată dintr-o înţelegere între comercianţii de grîne, nici din alte cauze, afară de aceea a unei lipse efective, pricinuită uneori, în anumite locuri, de devastările războiului; însă în marea majoritate a cazurilor, din pricina intemperiilor; şi că foametea n-a provenit niciodată din alte cauze decît din încercările forţate ale guvernului, ca prin mijloace nepotrivite să înlăture neajunsurile scumpetei.

Într-o ţară cu întinse culturi de grîne, cu libertate de comerţ şi de comunicaţie între diferite regiuni, lipsa datorită unor ani răi nu e niciodată atît de mare, încît să producă foamete, iar recolta cea mai sărăcăcioasă, dacă e administrată cu chibzuială şi economie, întreţine în cursul anului acelaşi număr de oameni hrăniţi de obicei mai îmbelşugat în anii de recoltă mijlocie. Vremea cea mai neprielnică pentru recoltă este ori seceta excesivă, ori excesul de ploaie. Cum însă grînele cresc deopotrivă în regiuni deluroase ca şi pe cîmpie, pe terenuri expuse la prea mare umezeală ca şi pe cele expuse la prea mare secetă, seceta sau ploaia devin dăunătoare pentru unele regiuni ale ţării, în schimb favorabile pentru altele; şi deşi atît pe timp ploios cît şi pe timp secetos recolta este mult mai mică, în comparaţie cu cea din anii mai temperaţi, totuşi, în ambele cazuri, ceea ce se pierde într-o parte a ţării se compensează, într-o oarecare măsură, prin ceea ce se cîştigă în altă parte. În ţările producătoare de orez, unde se cere nu numai pămînt foarte umed, dar unde, într-o anumită perioadă a creşterii, culturile trebuie să stea chiar sub apă, efectele secetei sînt mult mai grozave. Chiar în asemenea ţări, însă, rareori poate fi seceta atît de generală încît să fie o pricină de foamete, dacă guvernul lasă comerţul liber. Seceta din Bengal, de acum cîţiva ani, ar fi putut pricinui, probabil, numai o foarte mare scumpete. Însă unele reglementări nepotrivite, unele restricţii nechibzuite, impuse la comerţul de orez de funcţionarii Companiei Indiilor Orientale, au contribuit, poate, să transforme această scumpete în foamete.

Cînd, în scopul înlăturării neajunsurilor lipsei de cereale, guvernul dispune ca toţi comercianţii să-şi vîndă grînele la un preţ pe care îl presupune rezonabil, prin aceasta el ori îi împiedică să aducă grînele pe piaţă, — ceea ce ar putea cauza o foamete chiar de la începutul sezonului, — ori, dacă aduc grînele pe piaţă, el dă populaţiei posibilitatea, şi încurajarea chiar, de a le consuma atît de repede, încît foametea survine în mod necesar înainte de sfîrşitul sezonului. Libertatea nelimitată şi fără restricţii a comerţului de grîne, fiind singurul mijloc eficace de a evita mizeriile foametei, e şi cel mai bun paleativ al neajunsurilor scumpetei, deoarece neajunsurile unei lipse reale nu pot fi înlăturate; ele pot fi numai temporar uşurate. Nici un

comerț nu merită atît de mult protecția legilor și nici un comerț nu o necesită atît de mult, pentru că nici un comerț nu este atît de expus indignării publicului.

În anii de lipsă, cei din păturile de jos ale poporului atribuie mizeria lor avariției negustorului de grîne, care devine obiectul urii și indignării lor. De aceea, în loc de a realiza profituri din asemenea împrejurări, el e adesori în pericol de a se ruina cu totul și de a-și vedea hambarele jefuite și distruse de furia poporului. Totuși, în anii de lipsă, cînd prețurile sînt urcate, negustorul de grîne se așteaptă să realizeze principalul său profit. De obicei el are contracte încheiate cu cîțiva cultivatori, angajați a-i preda, într-un anumit număr de ani, o anumită cantitate de grîne, la un anumit preț. Acest preț contractual este stabilit pe baza unui preț considerat moderat și rezonabil, adică prețul obișnuit sau mediu, care, înainte de ultimii ani de lipsă, era în genere, pentru grîu, de aproximativ douăzeci și opt de șilingi cuarterul, iar pentru celelalte grîne, în proporție cu acest preț. Deci, în anii de lipsă, comerciantul cumpără mare parte din grînele sale la prețul obișnuit și le vinde la un preț mult mai urcat. Totuși, faptul că acest profit excepțional este abia suficient pentru a aduce comerțul de grîne la un nivel egal cu alte ramuri de comerț și pentru a compensa multiplele pagube pe care comerciantul de grîne le suferă în alte împrejurări, atît prin natura însăși a acestui bun expus stricăciunii, cît și prin desele și neprevăzutele fluctuații de preț, reiese destul de evident din simpla împrejurare că și din acest comerț se realizează averi mari tot atît de rar, ca și din orice alt comerț. De altfel indignarea publică ce însoțește acest comerț în anii de lipsă — singurii ani în care el poate fi cu adevărat rentabil — face pe oamenii integri și avuți să refuze participarea la comerțul de grîne. El este lăsat pe seama unei categorii inferioare de negustori, iar morarii, brutarii, vînzătorii de făină și misiții, împreună cu un număr de bieți vînzători ambulanți, sînt aproape singurii intermediari, care intervin, în comerțul interior, între cultivator și consumator.

Vechea politică din Europa, în loc de a nu ține seamă de această pornire, destul de răspîndită, împotriva unui comerț atît de folositor totuși populației, pare, din contra, a o fi autorizat și încurajat.

Prin statutele din anii al cincilea și al șaselea ai domniei lui Eduard VI, cap. 14, s-a decretat că oricine va cumpăra grîu sau alte cereale cu intenția de a le revinde, va fi considerat acaparator ilicit și că la prima încălcare a legii va fi condamnat la închisoare și confiscarea grînelor ; la a doua va fi condamnat la șase luni închisoare și va plăti o amendă egală cu îndoitul valorii grînelor ; la cea de-a treia, va fi expus la stîlpul infamiei, la închisoare pe o durată la bunul plac al regelui, iar întreaga sa avere mobilă și imobilă va fi confiscată. Vechea politică a majorității celorlalte țări europene nu era nici ea mai bună decît cea din Anglia.

Strămoșii noștri se pare că își închipuiau că populația va cumpăra grînele mai ieftin de la cultivator decît de la negustor, temîndu-se că acesta va pretinde peste prețul plătit cultivatorului, un cîștig exorbitant. De aceea au încercat să desființeze cu totul acest comerț. Ei au încercat chiar să împiedice, pe cît posibil, pe intermediarii de orice fel, de a interveni între producător și consumator ; acesta era scopul numeroaselor restricții impuse

negustorici acelor *kidderi*, cum li se spunea, sau cărăuşi de grîne, comerţ a cărui excitare nu era îngăduită nimănui fără o autorizaţie certificînd calităţile lui ca om, de cinste şi corectitudine. Prin statutul lui Eduard VI, pentru acordarea acestei autorizaţii se cerea încuviinţarea a trei judecători de pace. Dar mai tîrziu, chiar această restricţie a fost socotită insuficientă, iar printr-un statut al reginei Elisabeta dreptul de a acorda autorizaţia s-a atribuit curţilor cu juri.

Vechea politică din Europa încerca în acest mod să reglementeze agricultura, — principala îndeletnicire de la ţară — pe baza unor principii cu totul deosebite de cele stabilite cu privire la manufacturi — principala îndeletnicire de la oraşe. Prin aceea că nu se lăsa fermierului alţi clienţi decît consumatorii sau agenţii lor direcţi, precupeţii [kidderii] şi cărăuşii de grîne, se încerca a-l sili pe fermier să facă nu numai treaba agricultorului, ci şi pe aceea a comerciantului de grîne sau a detailistului de grîne. Dimpotrivă, aceeaşi politică oprea în multe cazuri pe manufacturier să ţie prăvălii sau să-şi vîndă mărfurile cu amănuntul. Prin cea dintîi din aceste legi se urmărea promovarea interesului general al ţării, adică să se ieftinească grînele, fără a se înţelege poate prea bine cum avea să se facă aceasta. Prin cea de-a doua lege se urmărea încurajarea unei anumite categorii sociale, prăvăliaşii, presupunîndu-se că manufacturierul ar vinde atît de ieftin, încît comerţul prăvăliaşilor s-ar ruina, dacă s-ar îngădui manufacturierului să vîndă cu amănuntul.

Totuşi, chiar dacă i s-ar fi permis ţinerea unei prăvălii şi vînzarea cu amănuntul a propriilor sale mărfuri, manufacturierul nu ar fi putut vinde mai ieftin decît negustorul detailist obişnuit. Oricare ar fi fost partea din capitalul său pe care ar fi putut-o investi în prăvălie, el trebuia să şi-o scoată tot din manufactură. Pentru a rămîne la nivel egal cu ceilalţi, după cum, pe de o parte, trebuia să aibă un profit ca manufacturier, trebuia pe de altă parte să realizeze şi un profit ca vînzător detailist. Să presupunem, de pildă, că în oraşul în care locuia manufacturierul, profitul normal atît al capitalului din industrie, cît şi al celui din comerţul de detaliu era de zece la sută; în acest caz fiecare piesă din mărfurile sale, vîndută prin prăvălia sa, trebuia încărcată cu un profit de douăzeci la sută. Ducînd mărfurile de la atelier la prăvălie, el trebuia să le evalueze la preţul, la care le putea vinde unui angrosist sau unui detailist ce le-ar fi cumpărat cu ridicata. Evaluîndu-le la un preţ mai mic, el pierdea o parte din profitul capitalului său din industrie. Dacă le vindea în prăvălie, fără a obţine preţul cu care le-ar fi vîndut detailistul, pierdea o parte din profitul capitalului său din comerţul de detaliu. Deşi ar părea prin urmare că realizează un îndoit profit din aceleaşi mărfuri, totuşi, avînd în vedere că aceste mărfuri fac parte, succesiv, din două capitaluri deosebite, el nu realizează decît un singur profit asupra întregului capital utilizat; iar dacă ar realiza un profit mai mic decît cel arătat, ar fi în pagubă, sau nu şi-ar utiliza întregul capital cu acelaşi folos, ca şi majoritatea semenilor săi manufacturieri.

Ceea ce era interzis manufacturierului, era în oarecare măsură impus fermierului, adică: să-şi împartă capitalul în două utilizări diferite, să ţină o parte din capital în hambare şi clăi, pentru a satisface cererile ivite în mod întîmplător pe piaţă, iar o altă parte s-o utilizeze în cultura pămîntului. Dar după cum nu-şi putea îngădui să utilizeze această din urmă parte din

capital cu un profit inferior profitului normal al capitalului agricol, tot astfel nu-și putea îngădui să plaseze prima parte, pentru un profit inferior profitului normal al capitalului comercial. Fie că aparținea persoanei denumite fermier, fie celei denumite comerciant de grîne, capitalul necesar pentru comerțul de grîne trebuia să producă în ambele cazuri un profit egal, spre a răsplăti pe posesorul capitalului pentru utilizarea lui în acest mod ; aceasta în scopul situării afacerilor sale la un nivel egal cu al altor îndeletniciri și pentru a-l îndepărta de interesul de a și le schimba prea curînd. Fermierul care era astfel silit să exercite și ocupația de comerciant de grîne, nu-și putea îngădui să-și vîndă grînele pe piață mai ieftin decît ar fi fost nevoit să și le vîndă un comerciant, în caz de liberă concurență.

Comerciantul care-și plasează capitalul într-o singură ramură de afaceri are un avantaj similar cu muncitorul, care-și plasează toată munca sa într-o singură și aceeași operație. După cum acesta din urmă dobîndește o îndemînare care îl face apt să realizeze, cu aceleași două mîini, o cantitate de produse mult mai mare, tot așa primul dobîndește, ușor și repede, o metodă de tratare a afacerilor, de cumpărare și vînzare a mărfurilor, care, cu același capital, îl poate face să încheie un mult mai mare număr de afaceri. După cum primul poate obține în mod obișnuit un produs mult mai ieftin, tot așa celălalt poate în mod obișnuit să facă mărfurile ceva mai ieftine, decît dacă și-ar îndrepta atenția și capitalul înspre o mai mare varietate de preocupări. Majoritatea manufacturierilor nu-și pot îngădui să vîndă cu amănuntul mărfurile atît de ieftin, ca un detailist vigilent și activ, a cărui unică preocupare este de a cumpăra mărfurile cu ridicata și a le revinde cu amănuntul. Majoritatea fermierilor vor avea și mai puțin posibilitatea de a vinde cu amănuntul grînele lor, de a aproviziona pe locuitorii de la orașe, cei mai mulți dintre ei la depărtări de patru sau cinci mile, tot atît de ieftin ca un comerciant vigilent și activ, a cărui unică activitate este de a cumpăra grînele cu ridicata, a le strînge în hambare mari și a le revinde cu amănuntul.

Legea care oprea pe manufacturier de a exercita negoțul de detailist încerca să forțeze această diviziune a utilizării de capital ca să meargă într-un ritm mai rapid decît ar fi mers altminteri. Legea care obliga pe fermier să facă și negoț de grîne, încerca să o împiedice de a merge prea repede. Ambele legi constituiau, în mod evident, o încălcare a libertăților firești, fiind prin aceasta cu totul nedrepte ; și pe cît de nedrepte, tot pe atît de nechibzuite. Este în interesul oricărei societăți ca asemenea acțiuni să nu fie nici grăbite nici împiedicate. Omul care își utilizează, fie munca, fie capitalul într-o mai mare diversitate de îndeletniciri decît îi impun necesitățile situației sale, nu poate păgubi niciodată pe cel din vecinătatea sa, chiar dacă ar vinde mai ieftin decît acesta. Se poate păgubi doar pe sine însuși, ceea ce se și întîmplă, în general. O zicătoare spune : acela care face de toate, nu se îmbogățește niciodată. Însă legile ar trebui să lase întotdeauna pe seama oamenilor grija de propriile lor interese, deoarece fiecare în situația sa specială poate fi, în general, mai în măsură decît legiuitorul să-și dea seama de ele. Din aceste două legi, aceea care silea pe fermier să exercite și ocupația de comerciant de grîne era vizibil cea mai dăunătoare.

Ea împiedica nu numai acea diviziune a utilizării de capital, atît de folositoare în orice societate, dar mai împiedica şi cultura pămîntului şi ameliorațiunile agricole. Obligînd pe fermier să aibă două feluri de ocupații în loc de una, îl silea să-şi împartă capitalul în două părți, dintre care numai una putea fi utilizată în cultura pămîntului. Dacă ar fi avut însă libertatea de a-şi vinde toată recolta unui comerciant, îndată după treierat, tot capitalul său putea reveni imediat la cultura pămîntului, fiind plasat în cumpărări de vite şi angajări de muncitori, în scopul ameliorațiunilor şi al unei mai bune culturi a pămîntului. Dar fiind obligat a-şi vinde grînele cu amănuntul, era nevoit a-şi ține o mare parte din capital închis, în cursul anului, în hambare sau în clăi, şi de aceea nu realiza culturi atît de bune cum ar fi realizat altminteri cu acelaşi capital. Aşadar, legea împiedica desigur ameliorațiunile agricole şi, în loc de a tinde la ieftinirea grînelor, avea tendința de a le rări şi, deci, de a le face să devină mai scumpe decît ar fi fost ele în alte condiții.

După fermier, comerciantul de grîne e cel care, cu drept cuvînt, poate contribui cel mai mult la cultura grînelor, dacă negoțul său se bucură de cuvenita ocrotire şi încurajare. El îl va sprijini pe fermier, tot aşa cum comerciantul angrosist îl sprijină pe manufacturier.

Comerciantul angrosist, procurînd manufacturierului un debuşeu, preluîndu-i mărfurile de îndată ce le produce şi avansîndu-i uneori chiar prețul, înainte ca mărfurile să fie manufacturate, îi dă posibilitatea ca să-şi utilizeze permanent în producție întregul său capital, — uneori chiar mai mult decît întregul său capital —, şi, în consecință, să producă o cantitate mult mai mare de mărfuri, decît dacă ar fi fost nevoit să le vîndă direct el singur consumatorilor sau măcar detailiştilor. Deoarece capitalul angrosistului este în general suficient pentru a reconstitui pe acel al multor manufacturieri, aceste relații între angrosist şi manufacturieri îndeamnă pe deținătorul unui capital mare să sprijine pe deținătorii unui mare număr de capitaluri mici şi să-i ajute să preîntîmpine pagubele şi calamitățile care altminteri i-ar ruina.

Relații de acelaşi fel, stabilite în mod general între fermieri şi comercianții de grîne, ar avea rezultate tot atît de avantajoase pentru fermieri. Aceştia ar fi în măsură să-şi utilizeze în permanență, în agricultură, întregul lor capital şi chiar mai mult decît capitalul lor. În cazul unui accident din acelea la care nici o îndeletnicire nu este mai expusă decît a lor, ei vor găsi în clientul lor obişnuit, comerciantul avut, o persoană avînd şi interesul de a-i sprijini, şi posibilitatea de a o face; şi n-ar mai depinde, ca azi, numai de bunăvoința marelui proprietar, de la care au arendat pămîntul, sau de îndurarea administratorului acestuia. Dacă ar fi posibil, ceea ce probabil nu este, ca să se stabilească aceste relații în mod general şi imediat, dacă ar fi posibil să se îndrepte dintr-odată întregul capital agricol al regatului către destinația sa firească, adică la cultura pămîntului, retrăgîndu-l de la orice altă utilizare spre care ar putea fi îndreptată în prezent vreo parte a lui, şi dacă ar fi posibil, în vederea susținerii şi ajutorării la nevoie a operațiilor acestui mare capital, să se găsească imediat disponibil un alt capital aproape tot atît de mare; într-o asemenea eventualitate, nu e prea uşor să ne închipuim cît de mare, cît de întins şi cît de rapid ar fi progresul pe care numai această schimbare de condiții l-ar aduce întregii înfățişări a țării.

Așadar, statutul lui Eduard VI, oprind, în măsura posibilului, pe orice intermediar de a se interpune între producător și consumator, a încercat să desființeze un comerț al cărui liber exercițiu nu numai că e cel mai bun paleativ al neajunsurilor scumpetei, dar e și cel mai bun mijloc de evitare a acestei nenorociri obștești, deoarece, în afară de activitatea cultivatorului, nici o alta nu contribuie atît de mult la cultura grînelor, ca activitatea comerciantului de grîne.

Mai tîrziu, rigorile acestei legi au fost atenuate prin mai multe statute care au permis treptat cumpărarea cu ridicata a cerealelor, cînd prețul grîului nu depășea douăzeci, douăzeci și patru, treizeci și doi și patruzeci de șilingi cuarterul. În fine, prin statutul din al 15-lea an al domniei lui Carol II [11], cap. 7, cumpărarea grînelor cu ridicata sau cumpărarea lor în scop de revînzare, cît timp prețul grîului nu depășea patruzeci și opt șilingi cuarterul — și prețul celorlalte grîne se menținea în raport cu acest preț — fu declarată legală pentru oricine nu urmărea operații de speculă, adică nu revindea grîne pe aceeași piață, înainte de trecerea unui termen de trei luni. Toată libertatea de care s-a bucurat de atunci încoace comerțul negustorului de grîne în cadrul comerțului intern, era acordată de către statutul acesta. Statutul din anul al 12-lea al domniei actualului rege [12], deși abrogă aproape toate celelalte legi vechi împotriva cumpărătorilor cu ridicata și a speculanților, nu abrogă însă și restricțiile acelui statut care, prin urmare, continuă să rămînă în vigoare.

Totuși, noul statut întărește, în oarecare măsură, două prejudecăți curente și cît se poate de absurde.

Mai întîi, statutul presupune că, atunci cînd prețul grînelor atinge patruzeci și opt de șilingi cuarterul, — iar prețul celorlalte grîne se menține în raport cu acest preț, — grînele pot fi acaparate cu scopul de a dăuna populației. Dar, din cele ce am mai spus, apare destul de clar că la nici un preț grînele nu pot fi acaparate de comerciantul de grîne, pentru a dăuna populației ; iar patruzeci și opt de șilingi cuarterul, deși poate fi socotit drept un preț foarte urcat, totuși, în anii de lipsă e un preț ce adeseori se plătește imediat după strîngerea recoltei, cînd nu se poate vinde vreo cantitate mare din noua recoltă și cînd e cu neputință de presupus, tocmai fiindcă nu se cunoaște încă recolta, că ar putea fi acaparată o asemenea parte din ea încît să dăuneze populației.

În al doilea rînd, statutul presupune că există un anumit preț, la care grînele ar putea fi speculate, adică cumpărate în scopul unei apropiate revînzări pe aceeași piață, și putînd în acest fel să dăuneze populației. Dar dacă un comerciant cumpără la un moment dat grîne, fie că ele ar fi fost destinate unei anumite pieți, fie că el cumpără de pe o anumită piață în scopul revînzării lor pe aceeași piață în curînd, el nu face aceasta decît închipuindu-și că piața nu mai are cum să fie atît de îmbelșugat aprovizionată, în tot restul anului, și că deci prețul va trebui să crească. Dacă judecă greșit și prețul nu se urcă, comerciantul nu pierde numai întregul profit al capitalului utilizat în acest mod, dar pierde chiar și o parte din capital, prin cheltuiala și pierderile care însoțesc neapărat înmagazinarea și păstrarea grînelor. Prin urmare, el își dăunează lui însuși, mai mult chiar decît celor pe care i-ar fi împiedicat a se aproviziona în acea zi de tîrg,

cînd a cumpărat el, deoarece mai tîrziu ei se vor putea aproviziona, tot atît de ieftin, într-o altă zi de tîrg. Dacă judecă bine, atunci, în loc de a dăuna marii mase a populației, el îi aduce un foarte mare serviciu. Făcînd-o să resimtă neajunsurile scumpetei ceva mai de timpuriu decît le-ar fi resimțit altminteri, el o împiedică de a le resimți mai tîrziu cu atîta asprime, așa cum s-ar întîmpla desigur, dacă ieftinătatea prețului ar încuraja-o să consume grînele mai repede decît s-ar cuveni, dacă ar ține seama de lipsa reală care va dăinui în cursul anului. Cînd, într-adevăr, este lipsă, cel mai bun lucru ce se poate face pentru populație, este de a se repartiza inconvenientele decurgînd din lipsuri, pe cît posibil, în mod egal asupra tuturor lunilor, săptămînilor și zilelor din anul respectiv. Interesul său îl face pe comerciantul de grîne să calculeze această repartiție cît mai exact și, deoarece nimeni altul nu poate avea nici același interes, nici aceeași pricepere, nici aceeași abilitate de a face acest lucru atît de precis ca dînsul, această însemnată operație comercială ar trebui să-i fie încredințată în întregime numai lui; cu alte cuvinte, comerțul de grîne, cel puțin în ceea ce privește aprovizionarea pieței interne, ar trebui lăsat complet liber.

Teama populației de acaparare și speculă poate fi comparată cu închipuirile și spaima curente în popor față de vrăjitorie. Nefericiții acuzați de această din urmă crimă nu erau mai puțin vinovați de nenorocirile ce li se imputau decît cei acuzați de cele două dintîi. Legea care a pus capăt oricăror urmăriri împotriva vrăjitoriei, care a scos din puterea oricărui om satisfacerea propriei sale răutăți prin învinovățirea vecinului de această crimă imaginară, pare a fi reușit să pună capăt acelor temeri și bănuieli, prin înlăturarea cauzei principale care le încuraja și le sprijinea. Legea care ar reda întreaga libertate comerțului interior de grîne, ar fi, probabil, tot atît de eficace, pentru a pune capăt temerilor populației și în ceea ce privește acapararea și specula.

Astfel, legea din anul al 15-lea al domniei lui Carol II, cap. 7, cu toate imperfecțiunile sale, poate că a contribuit mai mult la aprovizionarea din belșug a pieței interne și la dezvoltarea agriculturii decît oricare altă lege din tot codul legislației. Acestei legi i s-a datorat toată libertatea și protecția de care s-a bucurat cîndva, de atunci, comerțul interior de grîne; iar atît aprovizionarea pieții interne cît și interesul agriculturii, sînt mult mai efectiv asigurate de comerțul interior, decît de cel de import ori de export.

Raportul între cantitatea medie de grîne de tot felul, importată și cea consumată în Maria Britanie, nu trece de unu la cinci sute șaptezeci după calculul făcut de autorul lucrărilor despre comerțul grînelor. Deci, pentru aprovizionarea pieței interne, importanța comerțului interior față de a celui de import este ca cinci sute șaptezeci la unu.

Cantitatea medie de grîne exportate din Maria Britanie, nu ar întrece, după același autor, a treizeci și una parte din producția anuală. Prin urmare, pentru încurajarea agriculturii, prin procurarea unei piețe pentru producția internă, superioritatea comerțului interior față de aceea a exportului trebuie să fie ca treizeci față de unu.

Nu am prea mare încredere în aritmetica politică și n-aș înțelege să garantez exactitatea vreunuia din aceste calcule. Le amintesc numai, pentru a arăta cît de puțină importanță are, după părerea persoanelor cu judecată

și experiență, comerțul exterior de grîne, în comparație cu cel din interior. Marea ieftinătate a grînelor în anii ce au precedat înființarea primelor poate fi cu drept cuvînt atribuită, în oarecare măsură, efectului acestui statut al lui Carol II care fusese decretat cu vreo douăzeci și cinci de ani înainte și avusese deci destulă vreme ca să-și producă efectul.

Puține cuvinte numai vor fi suficiente pentru a explica ceea ce am de spus cu privire la celelalte trei ramuri ale comerțului de grîne.

II. Comerțul de import de grîne pentru consumul intern contribuie, evident, la aprovizionarea directă a pieței interne și este deci în folosul direct al marii mase a populației. El tinde într-adevăr să scadă oarecum prețul mediu în bani al grînelor, dar nu să reducă valoarea lor reală, adică a cantității de muncă ce o pot întreține. Dacă importul ar fi întotdeauna liber, fermierii și nobilii noștri rurali ar obține probabil, în medie anuală, mai puțini bani pe grînele lor, decît în prezent, cînd importul e prohibit, de fapt, în majoritatea cazurilor ; dar banii pe care ei i-ar obține ar fi de mai mare valoare, ar permite cumpărarea mai multor mărfuri de toate felurile și angajarea mai multor muncitori. Avuția lor reală, venitul lor real, ar fi prin urmare echivalent cu cel actual, deși ar putea fi exprimat printr-o cantitate mai mică de argint : iar cultura grînelor n-ar fi într-o asemenea stare de delăsare și de descurajare ca în prezent. Din contra, cum urcarea valorii reale a argintului, drept urmare a scăderii prețului în bani al grînelor, reduce întrucîtva prețul în bani al tuturor celorlalte mărfuri, ea dă activității economice a țării în care ea are loc anumite avantaje pe piețele străine și, astfel, tinde la încurajarea și sporirea activității economice. Însă întinderea pieței interne a grînelor este neapărat în raport cu activitatea economică generală din țara producătoare de grîne, sau cu numărul celor ce produc alte bunuri și, prin urmare, dispun de alte bunuri, sau, ceea ce revine la același lucru, dispun de prețul altor bunuri, spre a-l da în schimbul grînelor. Dar în toate țările, piața internă fiind cea mai apropiată și cea mai convenabilă, e și piața cea mai mare și cea mai importantă pentru grîne. Prin urmare, urcarea valorii reale a argintului, care este efectul scăderii prețului mijlociu în bani al grînelor, tinde să lărgească cea mai mare și cea mai importantă piață pentru grîne și astfel să încurajeze, în loc de a descuraja, cultura lor.

Prin statutul din anul al 22-lea al domniei lui Carol II [13], cap. 13, importul de grîu era supus la o taxă vamală de șaisprezece șilingi la cuarter, atunci cînd prețul intern nu depășea cincizeci și trei de șilingi și patru peni la cuarter ; iar la o taxă vamală de opt șilingi cînd prețul nu depășea patru lire. De mai bine de un veac, primul din aceste două prețuri a fost atins numai în epoci de mare lipsă, iar cel de-al doilea, după cîte știu, n-a fost atins de fel. Totuși, chiar dacă grîul nu trecea peste acest din urmă preț, importul lui era supus, prin acest statut, la o taxă vamală foarte ridicată ; iar dacă grîul nu se urca peste cel dintîi, taxa vamală echivala cu o adevărată prohibiție. Importul altor feluri de grîne era și el frînat de prețurile curente

şi de taxele vamale, aproape tot aşa de ridicate *, în raport cu valoarea grînelor respective. Legi ulterioare au sporit şi mai mult aceste taxe vamale.

Mizeria pe care stricta aplicare a acestor legi ar fi putut-o produce în anii de lipsă, în rîndurile populaţiei, ar fi fost probabil foarte mare. Dar în astfel de împrejurări aplicarea lor era în genere suspendată, prin statute temporare care îngăduiau pentru un timp limitat importul de grîne străine. Necesitatea acestor statute temporare dovedeşte, îndeajuns, cît de ineficient era statutul general.

Restricţiile la import, deşi anterioare înfiinţării primei de export, erau impuse în acelaşi spirit, de aceleaşi principii care au dus la decretarea acelei reglementări ulterioare. Oricît de dăunătoare erau ele, aceste restricţii la import sau altele au devenit necesare, ca urmare a acelei reglementări. Dacă, — grîul fiind sub patruzeci şi opt de şilingi cuarterul sau nu cu mult peste acest preţ, — s-ar fi putut importa grîne străine fie fără taxe vamale, fie numai cu plata unor taxe mici, ele ar fi putut fi reexportate cu beneficiul primei, spre marea pagubă a fiscului şi spre completa denaturare a acestei măsuri, al cărei scop era de a lărgi piaţa pentru produsele indigene, iar nu pentru cele străine.

III. Comerţul de export de grîne pentru consum în străinătate desigur că nu contribuie direct la o aprovizionare îmbelşugată a pieţei interne. O face însă indirect. Oricare ar fi sursa obişnuită de aprovizionare, fie producţia indigenă, fie importul, piaţa internă niciodată nu poate fi prea îmbelşugat aprovizionată, cît timp nu se cultivă sau nu se importă în mod obişnuit în ţară mai multe grîne decît cere consumul normal al ţării. Dar dacă surplusul nu poate, în mod normal, să fie exportat, producătorii vor avea grijă să nu producă mai mult, iar importatorii să nu importe mai mult decît atît cît sînt cerinţele de consum ale pieţei interne. Această piaţă va fi rareori supraaprovizionată, în schimb va fi în genere subaprovizionată, persoanele ocupate cu aprovizionarea pieţii temîndu-se, în general, ca nu cumva mărfurile lor să rămînă nevîndute. Prohibirea exportului limitează cultura

---

* Înainte de statutul din anul al 13-lea al domniei actualului rege, se plăteau următoarele taxe la importul diferitelor feluri de grîne:

Grîne	*Taxe*	*Taxe*	*Taxe*
Fasole pînă la 28s. qr.	19s. 10 d.	apoi pînă la 40s. ... 16s. 8 d.	apoi 12 d.
Orz pînă la 28s. qr.....	19s. 10 d.	apoi pînă la 32s. ... 16s.	apoi 12 d.
Malţul e prohibit prin legea taxei anuale de 32s. asupra malţului.....			
Ovăz pînă la 16s. qr.	5s. 10 d.	apoi.....	$9^1/_2$ d.
Mazăre pînă la 4 *l.* 40s. qr.....	16s. 0 d.	apoi.....	$9^3/_4$ d.
Secară pînă la 36s. qr	19s. 10 d.	pînă la 40s..... 16s. 8 d.	apoi 12 d.
Grîu pînă la 14s.....	21s. 9 d.	pînă la 53s. 4 d..... 17s.	apoi 8s.
pînă la 4 *l.* şi peste acest preţ	1s. 4 d.		
Hrişcă pînă la 32s. qr., de plată.	16s.		

Aceste diferite taxe au fost impuse în parte prin statutul din anul al 22-lea al domniei lui Carol II în locul vechii contribuţii; în parte prin noua contribuţie; prin contribuţia de o treime şi de două treimi; şi prin contribuţia din 1747.

și ameliorațiunile agricole ale țării, la atît cît sînt cerințele de aprovizionare ale locuitorilor. Libertatea exportului îi dă posibilitatea unei extinderi a culturilor în vederea livrării către națiunile străine.

Prin statutul din anul al 12-lea al domniei lui Carol II, cap. 4, se permitea exportul de grîne cînd prețul grîului nu depășea patruzeci de șilingi cuarterul, iar prețul celorlalte grîne era în raport cu prețul grîului. Prin statutul din anul al 15-lea al domniei aceluiași suveran, această libertate s-a extins și la grîul ce nu depășea patruzeci și opt de șilingi cuarterul, iar prin statutul din anul al 22-lea ea s-a extins și la cel cu prețuri oricît de mari. Ce e drept, la acest export trebuia plătită regelui o taxă proporțională cu valoarea grînelor. Dar evaluarea lor era atît de redusă prin tarif, încît taxa se ridica numai la un șiling la cuarterul de grîu, la patru peni la cel de ovăz și la șase peni la toate celelalte grîne. Prin statutul din primul an al domniei lui William și al reginei Mary [14] — legea de înființare a primelor — se abroga în mod virtual această mică taxă, ori de cîte ori prețul grîului nu depășea patruzeci și opt de șilingi cuarterul, iar prin statutul din anii al 11-lea și al 12-lea ai domniei lui William III, cap. 20, ea fu abrogată expres și pentru toate cazurile în care prețul era mai mare.

În acest mod, îndeletnicirea comerciantului exportator nu numai că era încurajată grație acestor prime, dar era chiar mult mai liberă decît aceea a celui ce se ocupă de comerțul interior. Conform ultimului din statutele de mai sus, grînele puteau fi acaparate, la orice preț, pentru export, dar nu și pentru vînzarea în interior, decît dacă prețul nu depășea patruzeci și opt de șilingi cuarterul. După cum s-a mai arătat, interesul celui ce se ocupă cu comerțul interior de grîne nu e niciodată în opoziție cu interesul populației. Însă interesul comerciantului exportator poate fi, și de fapt uneori chiar este, opus acelui interes. Dacă, în timp ce în propria sa țară domnește scumpetea, în țara vecină bîntuie foametea, poate fi în interesul lui să ducă grîne în această din urmă țară, în asemenea cantități, încît calamitățile scumpetei din țara sa să fie mult agravate. Scopul direct al statutelor de mai sus nu era aprovizionarea din belșug a pieței interne, ci ele tindeau, sub pretextul încurajării agriculturii, să urce, pe cît posibil, prețul în bani al grînelor și să producă astfel o scumpete constantă pe piața internă. Din cauza descurajării importului, aprovizionarea pieții interne era limitată la producția indigenă, chiar și în epoci de mare lipsă; iar din cauza încurajării exportului, dacă prețul ajungea la patruzeci și opt de șilingi cuarterul, piața nu mai putea profita de întreaga producție indigenă, nici chiar în anii de mare lipsă. Legile temporare care prohibeau pe timp limitat exportul de grîne și suspendau pe timp limitat taxele vamale la importul lor — expediente la care Marea Britanie a fost nevoită să recurgă atît de des — dovedesc cît de nepotrivit era sistemul general. Dacă sistemul ar fi fost bun, Marea Britanie n-ar fi fost atît de des nevoită să renunțe la el.

Dacă toate națiunile ar adopta sistemul libertății exportului și a importului, diferitele state în care se împarte un vast continent ar semăna foarte mult cu diferitele provincii ale unui mare imperiu. După cum într-un mare imperiu libertatea comerțului apare, — atît după rațiune cît și după experiență, — nu numai ca cel mai bun paleativ al scumpetei, dar și ca mijlocul cel mai eficace de a preîntîmpina foametea, tot așa ar fi și liber-

tatea exportului şi a importului între diferite state, în care e împărţit un mare continent. Cu cît ar fi mai mare continentul, cu cît comunicaţiile între diferitele regiuni ar fi mai uşoare, atît pe uscat cît şi pe mare, cu atît ar fi mai puţin expus vreodată acestor calamităţi, lipsa dintr-o ţară putînd foarte probabil fi uşurată de belşugul dintr-alta. Dar foarte puţine ţări au adoptat în întregime acest sistem liberal. Libertatea comerţului de grîne e aproape pretutindeni îngrădită, mai mult sau mai puţin, iar în multe ţări e mărginită prin reglementări atît de absurde, încît calamitatea inevitabilă a scumpetei se agravează adesea, transformîndu-se în calamitatea groaznică a foametei. Cererea de grîne din partea unor asemenea ţări ar putea deveni adeseori atît de mare şi de presantă încît o ţărişoară vecină în care domneşte oarecare scumpete, n-ar putea risca să le aprovizioneze, fără a se expune ea însăşi unei la fel de groaznice calamităţi. Politica foarte greşită a unei ţări face deci, în oarecare măsură, periculoasă şi imprudentă introducerea într-altă ţară a unei politici care altminteri ar fi fost destul de bună. Libertatea nelimitată a exportului ar fi mult mai puţin periculoasă pentru statele mari, în care, producţia fiind mult mai abundentă, aprovizionarea n-ar avea de suferit de pe urma cantităţilor de grîne exportate. Într-un canton elveţian sau într-unul din micile state italiene, poate că este necesar să se frîneze uneori exportul de grîne; însă în ţări mari ca Franţa sau Anglia, mai niciodată. Afară de aceasta, a impiedica pe cultivator de a-şi trimite oricînd mărfurile spre cea mai bună piaţă, înseamnă în mod evident a sacrifica legile obişnuite de justiţie, unei idei de utilitate publică, unui fel de raţiune de stat; un act de autoritate legislativă, care ar fi trebuit să exercite şi să poată fi admis numai în cazurile de cea mai urgentă necesitate. Preţul la care ar urma să se prohibe exportul grînelor, dacă ar fi ca exportul să fie prohibit vreodată, ar trebui să fie întotdeauna un preţ foarte urcat.

Legile privitoare la grîne pot fi în general comparate cu legile privitoare la religie. Oamenii resimt un interes atît de mare pentru ceea ce se referă, fie la întreţinerea lor în această viaţă, fie la fericirea lor într-o viaţă viitoare, încît guvernul trebuie să se supună prejudecăţilor lor şi să instaureze sistemul cu care ei sînt de acord, spre a menţine liniştea publică. Poate că din această pricină vedem atît de rar instaurîndu-se un sistem raţional cu privire la aceste două chestiuni capitale.

IV. Comerţul de tranzit, sau comerţul de grîne străine pentru reexport, contribuie la o aprovizionare îmbelşugată a pieţii interne. Scopul acestui comerţ nu este, ce e drept, vînzarea grînelor pe piaţa internă, însă în general comerciantul este gata s-o facă chiar la preţ mai mic decît cel pe care speră să-l obţină pe piaţa străină, deoarece, în acest mod, economiseşte cheltuielile de încărcare şi descărcare, de navlu şi de asigurare. Locuitorii unei ţări care, datorită comerţului de transport, devine magazie şi antrepozit de aprovizionare pentru alte ţări, nu deseori vor duce lipsuri. Chiar dacă acest comerţ de transport ar contribui astfel la reducerea preţului mediu în bani al grînelor pe piaţa internă, el nu va reduce totuşi valoarea lor reală. El va urca, numai într-o oarecare măsură, valoarea reală a argintului.

Comerţul de transport era de fapt prohibit, în mod obişnuit, în Marea Britanie, prin taxe vamale urcate la importul grînelor străine, taxe care, în cea mai mare parte, nu se restituiau; iar cînd lipsa, în mod excepţional,

făcea necesară suspendarea acestor taxe vamale prin statute temporare, exportul era de fiecare dată prohibit. Prin acest sistem de legiuiri, comerțul de transport era de fapt prohibit, în orice împrejurare.

De aceea legiuirile în legătură cu înființarea primei de export nu par a merita nicidecum laudele ce li s-au adus. Progresul și prosperitatea Marii Britanii, atît de des atribuite acestor legiuiri, se pot ușor explica prin alte motive. Siguranța, pe care legile din Marea Britanie o dau oricărei persoane, că se va bucura de roadele muncii sale, este ea singură suficientă pentru a aduce prosperitate în orice țară, în ciuda tuturor acestor reglementări ale comerțului sau a oricăror altora ; iar această siguranță a fost desăvîrșită de către revoluție cam tot pe timpul cînd s-a înființat prima de export. Efortul firesc al fiecărui individ de a-și îmbunătăți propria situație, atunci cînd aceasta îi e îngăduit grație libertății și securității, derivă dintr-un principiu atît de puternic, încît el singur, fără nici un sprijin, e în stare nu numai să aducă avuție și prosperitate în țară, dar chiar să biruie sute de piedici absurde, puse prea adeseori în calea lui de nerozia legilor omenești, cu toate că efectul acestor piedici reprezintă întotdeauna, mai mult sau mai puțin, fie o încălcare a libertății, fie o micșorare a securității. În Marea Britanie, activitatea economică se desfășoară în deplină securitate și, cu toate că e departe de a fi complet liberă, ea este tot atît de liberă, sau chiar mai liberă, decît în orice altă parte a Europei.

Cu toate că perioada celei mai mari înfloriri și a celui mai mare progres al Marii Britanii a urmat după legiuirile legate de prime, acest fapt nu trebuie totuși să ne facă s-o atribuim acestor legi. Ea a urmat tot astfel și după contractarea datoriei publice. Și doar e mai mult ca sigur că datoria publică n-a fost o cauză a ei.

Deși legiuirile legate de prime au exact aceeași tendință ca și politica Spaniei și Portugaliei — aceea de a scădea întrucîtva valoarea metalelor prețioase în țară — totuși Marea Britanie e în mod cert una din țările cele mai bogate din Europa, în timp ce Spania și Portugalia sînt probabil dintre cele mai sărace. Această deosebire poate fi ușor atribuită următoarelor două cauze : mai întîi, impozitul din Spania, prohibirea exportului de aur și argint din Portugalia și poliția severă care veghează la aplicarea acestor legi, nu numai că acționează cu mult mai direct asupra reducerii valorii acestor metale în două țări foarte sărace — al căror import numai cu puțin trece de șase milioane de lire sterline la ambele împreună —, dar acționează și mult mai puternic decît legislația grînelor în Marea Britanie. În al doilea rînd, această politică nereușită nu e contrabalansată în acele țări printr-o libertate și securitate generală a populației. Acolo activitatea economică nu e nici liberă nici asigurată, iar autoritățile civile și eclesiastice din Spania și Portugalia sînt de așa natură încît numai ele singure ar fi suficiente pentru a perpetua actuala stare de sărăcie, chiar dacă reglementările lor cu privire la comerț ar fi pe atît de înțelepte, pe cît sînt de absurde și de ridicole în majoritatea cazurilor.

Statutul din al 13-lea an al domniei lui George III [15], cap. 43, pare a fi stabilit un nou sistem de aplicare a legislației grînelor, în multe pri-

vinţe mai bun decît cel precedent, deşi ceva mai puţin bun dintr-unul sau două puncte de vedere.

Prin acest statut, taxele vamale prea urcate la importul pentru consumul intern se desfiinţează, atunci cînd preţul grîului mijlociu se urcă la patruzeci şi opt de şilingi cuarterul; preţul secarei mijlocii, al mazărei şi al fasolei la treizeci şi doi de şilingi; al orzului la douăzeci şi patru de şilingi şi al ovăzului la şaisprezece şilingi; iar în locul lor se fixează o mică taxă de numai şase peni la cuarterul de grîu şi taxe proporţional corespunzătoare la celelalte cereale. Pentru aceste diferite soiuri de grîne, dar mai ales pentru grîu, piaţa internă este astfel deschisă livrărilor din străinătate, la preţuri mult mai mici decît mai înainte.

Conform aceluiaşi statut, vechea primă de cinci şilingi la exportul grîului încetează, atunci cînd preţul grîului se urcă la patruzeci şi patru de şilingi cuarterul, în loc de patruzeci şi opt de şilingi, preţ la care înceta, mai înainte, plata primei. Prima de doi şilingi şi şase peni la exportul orzului încetează cînd preţul se urcă la douăzeci şi doi de şilingi iar nu la douăzeci şi patru de şilingi, preţ la care înceta mai înainte; cea de doi şilingi şi şase peni la exportul făinii de ovăz încetează cînd preţul se urcă la paisprezece şilingi, în loc de cincisprezece şilingi, preţ la care înceta mai înainte. Prima la secară e redusă de la trei şilingi şi şase peni la trei şilingi; şi încetează cînd preţul se urcă la douăzeci şi opt de şilingi în loc de treizeci şi doi şilingi, preţ la care înceta mai înainte. Din moment ce primele sînt o măsură atît de nepotrivită, după cum am încercat să o dovedesc, cu cît ele sînt mai mici şi cu cît sînt desfiinţate mai devreme, cu atît e mai bine.

Acelaşi statut permite, atunci cînd preţurile sînt cele mai scăzute, importul de grîne, cu scopul de a fi reexportate, fără vamă, cu condiţia ca, în interval, ele să fie depozitate într-o magazie cu lacăte puse împreună de autorităţi şi de importator. Această permisiune se extinde, ce e drept, numai la douăzeci şi cinci de porturi din Marea Britanie. Acestea sînt însă porturile principale, iar în majoritatea celorlalte porturi nu există, poate, nici magazii potrivite pentru acest scop.

Pînă aici, această lege pare a fi un progres faţă cu vechiul sistem.

Dar prin aceeaşi lege se acordă o primă de doi şilingi la cuarter, la exportul ovăzului, cînd preţul nu depăşeşte paisprezece şilingi. Mai înainte nu se acordase niciodată vreo primă la exportul ovăzului, şi nici la acela al mazării sau al fasolei.

De asemenea, prin aceeaşi lege se prohibeşte exportul grîului, atunci cînd preţul acestuia se urcă la patruzeci şi patru de şilingi cuarterul; al secarei, cînd preţul acesteia se urcă la douăzeci şi opt de şilingi; al orzului, cînd preţul se urcă la douăzeci şi doi de şilingi; şi al ovăzului, cînd preţul se urcă la paisprezece şilingi. Toate aceste preţuri par a fi mult prea mici; afară de aceasta, pare a exista o inconsecvenţă, în aceea că se prohibeşte complet exportul, atunci cînd preţul se află exact la nivelul la care încetează prima, acordată tocmai în scopul stimulării acestui export. Ar fi trebuit

desigur, ca ori să înceteze prima la un nivel mai scăzut al prețurilor, ori să se permită exportul, la un nivel mai urcat al acestora.

În această privință deci, această lege pare a fi inferioară sistemului anterior. Cu toate imperfecțiunile sale, putem totuși spune despre ea, cum s-a spus despre legile lui Solon, că, deși nu este legea cea mai bună, este totuși cea mai conformă cu ceea ce admit interesele, prejudecățile și caracterul epocii. Poate că ea va pregăti între timp calea pentru una mai bună.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL VI

DESPRE TRATATELE COMERCIALE

Cînd o națiune se leagă printr-un tratat, fie ca să permită importul dintr-o țară străină al anumitor mărfuri, pe care ea le prohibește din toate celelalte țări, fie ca să scutească mărfurile unei țări de taxele vamale, la care sînt impuse mărfurile alteia, țara, — sau cel puțin comercianții și manufacturierii — al cărei comerț e astfel favorizat, obțin desigur mari foloase dintr-un astfel de tratat. Acești comercianți și manufacturieri se bucură de un fel de monopol în țara care e atît de îngăduitoare cu ei. Acea țară devine o piață mai largă și mai avantajoasă pentru mărfurile lor; mai largă, pentru că mărfurile altor națiuni fiind ori excluse, ori supuse la taxe vamale grele, ea absoarbe o cantitate mai mare din mărfurile lor; mai avantajoasă, pentru că negustorii țării favorizate, bucurîndu-se de un fel de monopol, își vor vinde adesea mărfurile la un preț mai bun decît dacă ar fi fost expuși la libera concurență a tuturor celorlalte națiuni.

Asemenea tratate, deși pot fi avantajoase pentru comercianții și manufacturierii din țara favorizată, sînt însă neapărat dezavantajoase pentru cei din țara care acordă favorurile; în felul acesta, se acordă un monopol unei națiuni străine, în defavoarea lor, și adesea ei vor trebui să cumpere mărfurile străine de care au nevoie, mai scump decît dacă s-ar fi admis libera concurență a altor națiuni. Prin urmare, acea parte din propria sa producție cu care o asemenea națiune cumpără mărfurile străine, se va vinde desigur mai ieftin, deoarece, atunci cînd se schimbă două bunuri, ieftinătatea unuia este consecința neapărată a scumpetei celuilalt, sau, mai bine zis, e totuna cu scumpetea celuilalt. Ca urmare, valoarea de schimb a producției anuale a acestei țări va fi micșorată și ea printr-un asemenea tratat. Însă această micșorare nu poate însemna o pagubă efectivă, ci numai o reducere a cîștigului ce s-ar fi realizat altminteri. Deși ea vinde mărfurile mai ieftin decît le-ar fi vîndut altminteri, probabil că nu le va vinde pe mai puțin decît costul lor; nici ca în cazul primelor, la un preț care să nu refacă, dimpreună cu profitul normal, capitalul folosit pentru aducerea mărfurilor pe piață. Dacă nu ar fi așa, comerțul nu ar putea continua multă vreme. Chiar și țara care acordă favorurile, încă poate cîștiga din acel comerț, deși mai puțin decît în caz de liberă concurență.

Însă unele tratate comerciale se consideră încă a fi avantajoase, pe baza unor principii foarte deosebite de cele de mai sus. Iar o țară acordă uneori un asemenea monopol împotriva ei înșăși, pentru anumite mărfuri ale unei națiuni străine, deoarece speră că, în ansamblul tuturor schimburilor comerciale dintre ele, va vinde în fiecare an mai mult decît va cumpăra; și că îi va reveni în fiecare an un sold excedentar în aur și argint. Pe baza

acestui principiu a fost atît de mult lăudat şi tratatul comercial, încheiat de d-l Methuen în 1703, între Anglia şi Portugalia. În cele ce urmează e redat textual acest tratat constînd numai din trei articole :

Art. I

Sacra majestate regală a Portugaliei promite, atît în numele său cît şi al urmaşilor săi, să permită intrarea în Portugalia, pentru totdeauna în viitor, a stofelor de lînă şi a deşeurilor din fabricarea lînii, venind de la supuşi britanici, aşa cum se obişnuia înainte de prohibiţia legală ; totuşi, sub următoarea condiţie :

Art. II

Anume, sacra majestate regală a Marii Britanii, declară prin aceasta, în numele său şi al succesorilor săi, că se obligă în viitor şi pentru întotdeauna să admită intrarea în Marea Britanie a vinurilor produse în Portugalia, în asemenea condiţii încît niciodată, fie că va fi pace ori război între regatele Marii Britanii şi Franţei, să nu se ceară nimic mai mult pentru aceste vinuri, — din partea vămii sau a fiscului, sau cu orice alt titlu, direct sau indirect, indiferent dacă se importă în Marea Britanie în buţi ori butoaie, mari sau mici, de orice fel, — decît ceea ce se va cere pentru aceeaşi cantitate sau măsură de vinuri franceze, scăzîndu-se sau reducîndu-se apoi o treime din taxa vamală sau din impozitul respectiv. Dacă însă această scădere sau reducere vamală, ce urmează a fi făcută aşa cum se arată mai sus, va fi vreodată atacată şi eludată cumva, sacra majestate regală a Portugaliei va fi în drept legitim a prohibi din nou stofele de lînă şi deşeurile manufacturilor britanice de lînă.

Art. III

Excelenţele lor miniştrii plenipotenţiari promit şi îşi iau asupra lor, ca stăpînii lor sus-numiţi să ratifice acest tratat, iar instrumentele de ratificare să fie schimbate în interval de două luni.

Prin acest tratat, coroana Portugaliei se angajează să admită importul stofelor de lînă engleze şti, în aceleaşi condiţii ca şi înainte de prohibiţie, adică fără a majora taxele vamale care se plăteau mai înainte. Însă nu se angajează a le admite în condiţii mai bune decît pe ale altor naţiuni, ca de pildă ale Franţei sau ale Olandei. Coroana Marii Britanii, din contra, se angajează a admite vinurile din Portugalia, plătindu-se numai două treimi din taxele vamale puse pe vinurile din Franţa, care era de aşteptat că aveau să le concureze. Pînă aci, acest tratat era, evident, avantajos pentru Portugalia şi dezavantajos pentru Marea Britanie.

Totuşi, el a fost salutat ca o capodoperă a politicii comerciale a Angliei. Portugalia primeşte în fiecare an din Brazilia cantităţi de aur mai mari decît poate folosi, în comerţul său interior, sub formă de monedă sau obiecte. Surplusul este prea preţios, pentru a fi lăsat să stea inactiv, încuiat în casele de bani şi, deoarece nu poate găsi o piaţă avantajoasă în ţară, trebuie neapărat trimis în străinătate, în ciuda prohibiţiei, şi schimbat cu mărfuri care găsesc în ţară o piaţă mai avantajoasă. O mare parte din acest aur vine în fiecare an în Anglia, în schimbul mărfurilor engleze sau ale altor naţiuni europene, care îşi primesc contravaloarea mărfurilor prin intermediul Angliei. Domnul Baretti era informat că pachebotul poştal săptămînal de la Lisabona, aduce în Anglia, în medie, pe săptămînă, aur pentru mai mult de cincizeci de mii de lire sterline. Suma fusese, probabil, exagerată. Ea ar fi reprezentat mai mult de două milioane şase sute de mii de lire pe an, adică mai mult decît se presupune că produce întreaga Brazilie.

Comercianţii noştri erau rău dispuşi acum cîţiva ani la adresa coroanei Portugaliei. Fuseseră călcate sau revocate anumite privilegii acordate de coroană, nu prin tratat, ce e drept, ci de bună voie, în urma cererii şi probabil în schimbul unor favoruri mult mai mari, în schimbul apărării şi protecţiei din partea coroanei Marii Britanii. De aceea persoanele de obicei interesate cel mai mult să elogieze comerţul cu Portugalia, erau oarecum dispuse a-l înfăţişa ca mai puţin avantajos decît se credea, în general, că este. Ele pretindeau că o mare parte din acest import anual de aur, aproape totalitatea lui chiar, nu era destinat Marii Britanii, ci altor naţiuni europene, deoarece fructele şi vinurile importate anual din Portugalia în Marea Britanie compensau aproape complet valoarea mărfurilor britanice exportate în acea ţară.

Să presupunem totuşi că tot importul de aur ar fi fost destinat numai pentru Marea Britanie şi că el s-ar fi urcat la o sumă şi mai mare decît aceea pe care pare a şi-o închipui d-l Baretti ; comerţul între cele două ţări nu ar fi, în acest caz, mai avantajos decît oricare altul, în care, pentru valoarea mărfurilor exportate, am primi în schimb o valoare egală de bunuri de consum.

Se poate presupune că numai o mică parte din acest import de aur se foloseşte la sporirea anuală a numărului obiectelor de aur sau a monedelor de aur din regat. Restul, desigur, se trimite în străinătate, în schimbul a diferite categorii de bunuri de consum. Dacă aceste mărfuri de consum s-ar cumpăra însă de-a dreptul cu produsele activităţii economice engleze, ar fi mai avantajos pentru Anglia decît ca să cumpere mai întîi cu aceste produse aurul Portugaliei, şi ca abia apoi, cu acest aur, să cumpere acele bunuri de consum. Un comerţ exterior direct cu articole de consum este întotdeauna mai avantajos decît un comerţ în circuit, iar aducerea pe piaţa internă a unei egale valori de mărfuri străine necesită un capital mult mai mic în primul caz decît într-al doilea. Ar fi fost, prin urmare, mai avantajos pentru Anglia dacă o parte mai mică din activitatea economică a ţării ar fi fost utilizată pentru producţia mărfurilor bune pentru piaţa portugheză

şi una mai mare pentru producţia celor potrivite pentru alte pieţe, de unde se pot obţine mărfurile de consum cerute în Marea Britanie. În acest mod, procurarea atît a aurului necesar pentru nevoile proprii, cît şi a mărfurilor de consum, ar reclama un capital mult mai mic decît în prezent. Ar rezulta de aici o economie de capital, care ar putea fi utilizat în alte direcţii, cu scopul stimulării unei activităţi suplimentare şi al obţinerii unei producţii anuale mai mari.

Deşi Marea Britanie ar fi cu totul exclusă de la comerţul cu Portugalia, ea ar întîmpina totuşi greutăţi foarte mici pentru procurarea cantităţilor de aur de care are nevoie în fiecare an, fie pentru obiecte preţioase de aur, fie pentru batere de monedă, fie pentru comerţul exterior. Aurul, ca orice altă marfă, poate fi oricînd dobîndit, într-un loc sau altul, de către cei ce dispun de un echivalent de oferit în schimbul lui. De altfel, surplusul anual de aur din Portugalia ar fi în orice caz trimis în străinătate şi, chiar dacă nu ar fi ridicat de Marea Britanie, el ar fi ridicat de vreo altă ţară, care ar fi mulţumită să-l vîndă din nou la preţul lui, tot aşa cum face azi Marea Britanie. Cumpărînd aur din Portugalia, noi îl cumpărăm, ce e drept, de la prima mînă, pe cînd dacă l-am cumpăra de la oricare altă naţiune, afară de Spania, l-am cumpăra de la a doua mînă şi l-am plăti ceva mai scump. Însă această diferenţă ar fi desigur prea neînsemnată pentru a merita atenţia statului.

Se zice că mai tot aurul nostru vine din Portugalia. Cu alte naţiuni balanţa comercială este sau în defavoarea noastră, sau nu prea mult în favoarea noastră. Dar nu trebuie să uităm că, cu cît vom importa mai mult aur dintr-o ţară, cu atît vom importa mai puţin din celelalte. Cererea efectivă de aur, ca şi de orice alte bunuri, este limitată, în toate ţările, la o anumită cantitate. Dacă se importă nouă zecimi din această cantitate dintr-o ţară, rămîne numai o zecime de importat din celelalte. Afară de aceasta, cu cît se importă anual din anumite ţări mai mult aur decît e necesar pentru obiecte preţioase şi batere de monedă, cu atît va trebui să se exporte mai mult aur în alte ţări; şi cu cît balanţa comercială, acest element atît de neînsemnat al politicii moderne, pare a fi în favoarea noastră în raport cu unele ţări, cu atît ea devine, neapărat, în defavoarea noastră, faţă de multe altele.

Bazîndu-se pe această părere absurdă, — că Anglia nu ar putea subzista fără comerţul cu Portugalia, — Franţa şi Spania, fără a pretexta vreo ofensă ori provocare, au cerut regelui Portugaliei, către sfîrşitul recentului război, să închidă porturile ei pentru vasele britanice, iar pentru garantarea acestei închideri să primească în porturi garnizoane franceze şi spaniole. Dacă regele Portugaliei s-ar fi supus acestor condiţii umilitoare, propuse de cumnatul său, regele Spaniei, Marea Britanie ar fi fost eliberată de un neajuns mult mai mare decît pierderea comerţului cu Portugalia, anume de sarcina de a susţine un aliat atît de slab şi de nepregătit pentru propria lui apărare, încît toată puterea Angliei, dacă s-ar fi concentrat în acest scop unic, cu greu l-ar fi putut apăra, într-o altă campanie. Sistarea relaţiilor comerciale cu Portugalia ar fi pricinuit, fără îndoială, o mare încurcătură comercianţilor angajaţi atunci în comerţul cu ea, ei neputînd găsi poate, timp de un an sau doi, mijloace egal de avantajoase de a-şi

plasa capitalurile. În aceasta ar fi constat probabil tot neajunsul pe care Anglia l-ar fi suferit de pe urma acestui important eveniment în cadrul politicii comerciale.

Marele import anual de aur și argint nu se face nici în scopul de a lucra obiecte din aceste metale, nici pentru batere de monedă, ci în vederea comerțului exterior. Comerțul exterior de consum, în circuit, se poate face în condiții mai avantajoase cu ajutorul acestor metale, decît cu al oricăror altor mărfuri. Metalele prețioase, fiind un instrument universal de comerț, sînt mai ușor primite în schimbul altor mărfuri, decît orice alte bunuri; apoi din cauza volumului lor mic și a valorii mari a lor, și transportul lor dus și întors, de la o piață la alta, costă mai puțin decît al aproape oricărui alt fel de mărfuri și, fiind astfel transportate, ele pierd mai puțin din valoare. De aceea, dintre toate mărfurile cumpărate dintr-o țară străină numai în scopul revînzării sau al schimbului lor cu alte mărfuri în altă țară, nu există altele mai potrivite decît aurul și argintul. Principalul avantaj al comerțului cu Portugalia constă în înlesnirea comerțului exterior de consum, în circuit, făcut de Marea Britanie; și, cu toate că acesta nu constituie chiar un avantaj capital, el este, fără îndoială, de mare însemnătate.

Pare destul de evident că orice creștere anuală, fie a cantității de obiecte de metale prețioase, fie a cantității de monede din regat, nu necesită decît un mic import anual de aur și argint; și chiar dacă nu am avea legături comerciale directe cu Portugalia, această cantitate mică s-ar putea obține întotdeauna cu ușurință, dintr-un loc sau altul.

Deși meseria giuvaergiilor este foarte importantă în Marea Britanie, cea mai mare parte din noile obiecte de aur și de argint, vîndute de aceștia în fiecare an, se face din obiecte vechi retopite, așa încît creșterea anuală a cantității de asemenea obiecte, în tot regatul, nu poate fi prea mare și nu necesită decît un foarte mic import anual.

Cu moneda e același lucru. Cred că nimeni nu-și închipuie că, cel puțin în majoritatea lor, monedele ce se băteau în fiecare an, și care se ridicau, în intervalul de zece ani ce a precedat recenta reformă a monedei de aur, la peste opt sute de mii de lire sterline în aur, în medie anuală ar fi constituit un adaos anual la banii de mai înainte în circulație, în regat. Într-o țară în care cheltuiala de batere a monedei este suportată de guvern, valoarea monedei, chiar cînd conține greutatea exactă de aur și argint conform etalonului, nu poate fi mult mai mare decît a unei egale cantități din aceste metale nemonetizate, deoarece, pentru a se obține în schimbul unei cantități de aur și argint o egală cantitate de monedă din aceste metale, nu este nevoie decît de osteneala de a duce metalele la monetărie și de a aștepta, poate, cîteva săptămîni. Dar în toate țările, majoritatea monedelor din circulație sînt întotdeauna mai mult sau mai puțin uzate sau în alt mod degradate față de etalon. Cam așa stăteau, în mare măsură, lucrurile în Marea Britanie, înainte de recenta reformă; aurul din monedă fiind cu peste doi la sută, iar argintul cu peste opt la sută, sub greutatea etalon. Dacă însă patruzeci și patru de guinee și jumătate conținînd completa lor greutate etalon, adică o greutate de o livră de aur, puteau cumpăra numai cu puțin mai mult de o livră de aur nemonetizat, patruzeci și patru guinee și jumă-

tate avînd lipsă o parte din greutatea lor, nu puteau cumpăra greutatea de o livră de aur; și trebuia să se adauge ceva pentru a completa diferența. De aceea prețul curent al lingoului de aur pe piață, în loc de a fi la fel cu cel al monetăriei, adică de 46 *l.* 14 s și 6 p., era atunci de aproximativ 47 *l.* și 14 s., și uneori de aproximativ patruzeci și opt de lire sterline. Totuși, chiar atunci cînd majoritatea monedelor erau într-o asemenea stare de degradare, cu patruzeci și patru de guinee și jumătate proaspăt ieșite de la monetărie nu se puteau cumpăra pe piață mai multe mărfuri decît cu guineele obișnuite, deoarece, o dată intrate în casele de bani ale comercianților, și amestecate cu alte monede, ele nu mai puteau fi apoi deosebite, fără o osteneală mai mare decît valora diferența. La fel cu alte guinee, ele nu valorau mai mult de 46 *l.*, 14 s. și 6 p. Fiind topite însă, ele produceau, fără o pierdere sensibilă, o livră de aur etalon, ce se putea vinde oricînd între 47 *l.* și 14 s. și 48 l. st., fie în aur fie în argint, tot atît de apt pentru monetizare ca și metalul ce fusese topit. Rezulta deci un cîștig evident din topirea noilor monede și ea se efectua atît de repede, încît nici o măsură de precauțiune a guvernului nu ar fi putut s-o împiedice. Din această cauză, operațiile monetăriei erau întocmai ca pînza Penelopei: lucrul care era făcut ziua, se desfăcea noaptea. Monetăria era ocupată nu atît cu baterea adaosurilor zilnice la monedele existente cît cu reconstituirea celei mai mari părți din ele, care era zilnic topită.

Dacă particularii, care își duc aurul și argintul la monetărie, ar plăti pentru baterea monedelor, această plată s-ar adăuga la valoarea metalelor, cum se adaugă manopera la valoarea giuvaericalelor și a argintăriei. Aurul și argintul în monedă ar fi de o valoare mai mare decît aurul și argintul nemonetizat. Dacă taxa pentru baterea monedei nu ar fi prea mare, s-ar adăuga la lingou întreaga valoare a taxei, fiindcă guvernul, avînd pretutindeni privilegiul exclusiv de a bate monedă, nici o monedă nu ar putea veni pe piață mai ieftin decît ar găsi el de cuviință. Dacă taxa ar fi excesiv de mare, adică dacă ar depăși cu mult valoarea efectivă a muncii și a cheltuielilor necesare pentru baterea monedei, falsificatorii de bani, atît cei din țară cît și cei din străinătate, ar fi încurajați de marea diferență dintre valoarea lingoului și a monedei, ca să pună în circulație monedă falsă, în cantitate atît de mare, încît ar scădea valoarea monedei oficiale. Totuși, în Franța, deși taxa de monetărie este de opt la sută, nu se constată inconveniente sensibile de acest fel. Primejdiile la care se expune pretutindeni un falsificator de bani, dacă trăiește în țara a cărei monedă o falsifică, și la care se expun și agenții ori corespondenții lui în caz că el trăiește în altă țară, sînt mult prea mari pentru a fi riscate în schimbul unui cîștig de șase sau șapte la sută.

În Franța, taxa de monetărie urcă valoarea monedelor mai mult decît în proporție cu cantitatea de aur fin conținută în ele. Astfel, prin edictul din ianuarie 1726, prețul * de monetărie al aurului fin de douăzeci și patru carate a fost fixat la șapte sute patruzeci de livre și nouă *sous* un dinar și o unsprezecime pentru marca de opt uncii pariziene. Moneda de aur franceză, avînd o toleranță în favoarea monetăriei, conține douăzeci și una de

* Vezi *Dictionnaire des Monnoies*, tom. II, art. *Seigneurage*, p. 489, de d-l Abot de Bazinghen, consilier-comisar la monetăria din Paris.

carate şi trei sferturi de aur fin, şi două carate şi un sfert de aliaj. Prin urmare, marca de aur etalon nu valorează decît aproximativ şase sute şaptezeci şi una livre şi zece dinari. Dar în Franţa, din această marcă de aur etalon, se bat treizeci de ludovici de aur de cîte douăzeci şi patru de livre, sau în total şapte sute douăzeci de livre. Monetizarea sporeşte deci valoarea unei mărci de aur etalon în lingou cu diferenţa de la şase sute şaptezeci şi una livre, zece dinari, la şapte sute douăzeci livre, adică cu patruzeci şi opt de livre, nouăsprezece *sous* şi doi dinari.

Nu arareori taxa de batere a monedei va anihila cu totul cîştigul din topirea monedelor noi sau, în orice caz, îl va micşora. Acest cîştig provine întotdeauna din diferenţa dintre cantitatea de lingou, pe care ar trebui să o conţină moneda normală în circulaţie, şi conţinutul ei de fapt. Dacă diferenţa este inferioară taxei, va rezulta o pagubă în loc de cîştig. Dacă este egală cu taxa, nu va fi nici profit, nici pagubă. Dacă este superioară taxei, va rezulta într-adevăr un oarecare profit, însă un profit mai mic decît dacă nu se percepea nici o taxă de batere a monedei. Dacă mai înainte de recenta reformă a monedei de aur, taxa de monetărie ar fi fost, de pildă, de cinci la sută, ar fi rezultat o pagubă de trei la sută la topirea monedelor de aur. Dacă taxa ar fi fost de doi la sută, n-ar fi rezultat nici profit, nici pagubă. Dacă taxa ar fi fost de unu la sută, ar fi rezultat un profit, însă numai de unu la sută, în loc de doi la sută. Deci pretutindeni unde moneda e primită după număr iar nu după greutate, o taxă de monetărie este mijlocul cel mai eficace pentru a împiedica topirea monedelor şi, din acelaşi motiv, şi pentru a împiedica exportul lor. De obicei se topesc sau se exportă monedele cele mai bune şi cele mai grele, fiindcă la acestea se realizează cele mai mari profituri.

Legea pentru încurajarea monetizării prin scutirea ei de taxe a fost decretată pentru prima oară în timpul domniei lui Carol II, pentru un timp limitat, prelungit apoi în diferite rînduri pînă în 1769, cînd a devenit permanentă. Banca Angliei fiind adeseori nevoită să ducă lingouri la monetărie, pentru a-şi umple din nou cu monedă casele de bani, a socotit probabil că ar fi în interesul ei ca monetizarea să se facă pe cheltuiala guvernului, iar nu pe a băncii. Probabil că din complezenţă pentru această mare societate bancară a acceptat guvernul să se permanentizeze această lege. Dacă s-ar abandona obiceiul de a se cîntări aurul, ceea ce e foarte probabil să se întîmple din pricina neajunsurilor acestui obicei, dacă monedele de aur din Anglia s-ar primi la număr, ca înainte de ultima remonetizare, această mare societate bancară ar constata, poate, că în acest caz, ca şi în altele, a înţeles greşit propriul ei interes ; şi încă nu în mică măsură.

Mai înainte de ultima remonetizare, cînd moneda de aur în circulaţie în Anglia era cu doi la sută sub greutatea ei etalon, întrucît nu exista o taxă de batere a monedei, ea era cu doi la sută sub valoarea cantităţii de aur fin etalon, ce ar fi trebuit să o conţină. Aşa că, atunci cînd Banca Angliei cumpăra lingouri de aur pentru a bate din ele monedă, era nevoită a plăti pentru ele cu doi la sută mai mult decît valorau ele după ce deveneau monedă. Dar dacă s-ar fi perceput o taxă de doi la sută pentru baterea monedei, moneda de aur curentă, deşi cu doi la sută sub greutatea ei de etalon, ar fi fost totuşi egală în valoare cu cantitatea de aur etalon ce trebuia să o

conţină, deoarece costul lucrării compensa în acest caz acea lipsă la greutate. Avînd de plătit, ce e drept, taxa de doi la sută, paguba din întreaga operaţie ar fi fost de doi la sută : exact aceeaşi şi nu mai mare decît cea existentă.

Dacă taxa ar fi fost de cinci la sută, iar monedele de aur numai cu doi la sută sub greutatea lor etalon, banca ar fi cîştigat în acest caz trei la sută la preţul lingoului ; însă, avînd de plătit taxa de cinci la sută pentru baterea monedei, paguba băncii din întreaga operaţie ar fi fost, exact, tot de doi la sută.

Dacă taxa ar fi fost numai de unu la sută, iar monedele de aur cu doi la sută sub greutatea lor etalon, banca ar fi pierdut în acest caz numai unu la sută la preţul lingoului ; însă avînd de plătit taxa de unu la sută, paguba băncii din întreaga operaţie ar fi fost exact de doi la sută, la fel ca şi în celelalte cazuri.

Dacă taxa era o taxă rezonabilă, atît timp cît moneda conţinea exact greutatea ei etalon, cum ajunsese aproape să fie cazul după ultima remonetizare, banca, oricît pierdea prin taxă, cîştiga la preţul lingoului ; şi oricît cîştiga la preţul lingoului, pierdea prin taxă. Deci, şi în acest caz ca şi în cazurile precedente, banca nici nu pierdea nici nu cîştiga la întreaga operaţiune, ci era exact în aceeaşi situaţie ca şi cînd nu s-ar fi perceput nici o taxă de batere a monedei.

Cînd impozitul asupra unei mărfi e atît de moderat încît nu încurajeaza contrabanda, comerciantul care negociază această marfă, deşi avansează impozitul, propriu-zis însă nu-l plăteşte, deoarece şi-l recuperează în preţul mărfii. Impozitul e plătit, în cele din urmă, de ultimul cumpărător sau consumator. Însă moneda e o marfă faţă de care fiece om apare ca un comerciant. Nimeni n-o cumpără decît spre a o revinde, iar în cazul ei nu există de obicei un ultim cumpărător sau consumator. Prin urmare, cînd taxa de batere a monedei e atît de moderată încît să nu încurajeze falsificarea, această taxă, deşi avansată de fiecare, pînă la urmă nu o plăteşte nimeni, deoarece fiecare o recapătă în valoarea mărită a monedei bătute.

Aşadar, o taxă moderată de batere a monedei nu măreşte în nici un caz cheltuiala băncii sau a particularului care-şi duce lingourile la monetărie, după cum nici lipsa unei taxe moderate în nici un caz nu o micşorează. Fie că se percepe sau nu o taxă, baterea monedei nu costă pe nimeni nimic, atîta timp cît moneda conţine exact greutatea etalon ; iar dacă moneda conţine mai puţin decît această greutate, baterea monedei trebuie să coste întotdeauna cît diferenţa între cantitatea de aur lingou ce trebuia să fie conţinută în ea şi cea efectiv conţinută.

De aceea, cînd guvernul ia asupră-şi cheltuiala de batere a monedei, el nu numai că suportă o mică cheltuială, dar pierde un mic venit pe care l-ar putea dobîndi printr-o taxă potrivită ; nici banca şi nici particularii nefiind de loc în cîştig de pe urma acestui inutil act de generozitate publică.

Totuşi directorii băncii nu vor fi dispuşi, probabil, să se declare de acord cu fixarea unei taxe de batere a monedei, bazată pe o operaţie care nu le permite cîştiguri, ci e presupusă că-i apără numai de pagube. În situaţia actuală a monedei de aur şi atîta timp cît ea continuă să fie primită după greutate, e sigur că banca nu va cîştiga nimic dintr-o asemenea schimbare.

Dacă însă obiceiul de a se cîntări aurul va cădea cîndva în desuetudine, ceea ce e foarte probabil, şi dacă monedele de aur vor ajunge în aceeaşi stare de depreciere ca înainte de ultima remonetizare, cîştigul, sau mai bine zis ceea ce va economisi banca neplătind o taxă de batere a monedei, ar putea fi în adevăr considerabil. Banca Angliei este singura societate bancară, care trimite cantităţi însemnate de lingouri la monetărie; iar sarcina baterii de monedă în fiecare an cade în întregime, sau aproape în întregime, asupra ei. Dacă această batere anuală de monedă n-ar avea alt scop decît să repare pierderile inevitabile, precum şi uzura şi deteriorarea normală a monedelor, această operaţie ar depăşi rareori cincizeci de mii sau cel mult o sută de mii de lire sterline. Dar cînd moneda este deteriorată sub greutatea ei etalon, monetizarea anuală, pe lîngă scopurile de mai sus, trebuie să împlinească golurile mari, produse continuu în cantitatea monedei în circulaţie, prin export şi topire. Din această cauză, monetizarea dintr-un an, în cursul celor zece sau doisprezece ani ce au precedat recenta reformă a monedei de aur, se ridica la o medie de peste opt sute cincizeci de mii de lire sterline. Dacă ar fi existat însă o taxă de patru sau cinci la sută pentru baterea monedelor de aur, s-ar fi putut pune efectiv capăt atît exportului cît şi topirii, chiar în starea de lucruri de atunci. Banca, în loc de a pierde în fiecare an aproximativ doi şi jumătate la sută la lingourile folosite pentru baterea de monedă în sumă de peste opt sute cincizeci de mii de lire sterline, adică în loc de a suporta o pagubă anuală de peste douăzeci şi una de mii două sute cincizeci de lire, probabil că n-ar fi avut de suportat nici a zecea parte din această pagubă.

Suma alocată de parlament pentru cheltuielile de batere de monedă este de numai paisprezece mii de lire pe an, iar cheltuielile efective făcute de guvern, adică salariile funcţionarilor monetăriei, nu depăşesc de obicei, după asigurările ce mi-au fost date, nici jumătate din această sumă. Economisirea unei sume atît de mici, sau chiar realizarea unui beneficiu desigur nu mult mai mare, sînt chestiuni prea neînsemnate, s-ar putea presupune, pentru a merita o serioasă atenţie din partea guvernului. Însă o economie de optsprezece sau douăzeci de mii de lire sterline pe an, în cazul unei eventualităţi care nu e lipsită de probabilitate, care s-a mai produs adeseori şi se prea poate să se mai repete, e desigur o chestiune ce merită o serioasă atenţie, chiar din partea unei societăţi atît de importante cum este Banca Angliei.

Cîteva din raţionamentele şi observaţiile de mai sus şi-ar fi avut, poate, un loc mai potrivit în acele capitole din cartea I, care tratează despre originea şi întrebuinţarea banilor şi despre deosebirea dintre preţul real şi cel nominal al mărfurilor. Cum însă legea pentru încurajarea baterii de monedă îşi are originea în prejudecăţile curente, pe care le-a introdus sistemul mercantilist, am socotit că e mai bine a le rezerva pentru acest capitol. Nimic nu putea fi mai potrivit cu spiritul acestui sistem, decît un fel de primă la producţia monedei, care, după presupunerile lui, ar fi adevăratul element care constituie avuţia oricărei naţiuni. Este unul din numeroasele şi admirabilele lui expediente pentru înavuţirea ţării.

CAPITOLUL VII

DESPRE COLONII

PARTEA I

DESPRE MOTIVELE ÎNFIINȚĂRII DE NOI COLONII

Cauzele care au determinat înființarea primelor colonii europene în America și Indiile Occidentale nu au avut la bază un interes atît de simplu și de clar ca acela ce a dus în antichitate la înființarea coloniilor Greciei și ale Romei.

Diferitele state din Grecia antică nu dispuneau, fiecare în parte, decît de un teritoriu foarte mic; iar cînd, într-unul din ele, populația se înmulțea dincolo de posibilitățile de a i se asigura existența, o parte din locuitori erau trimiși în căutare de noi teritorii, în cîte o regiune îndepărtată a lumii, deoarece vecinii războinici care îi împrejmuiau din toate părțile nu le-ar fi îngăduit o asemenea extindere în propria lor regiune. Dorienii își stabiliră coloniile îndeosebi în Italia și Sicilia, care în epoca dinaintea întemeierii Romei erau locuite de popoare barbare și necivilizate; ionienii și eolienii, celelalte două mari triburi din Grecia, întemeiară colonii în Asia Mică și în insulele Mării Egee, ai căror locuitori par a fi fost atunci cam pe aceeași treaptă cu cei din Sicilia și din Italia. Metropola, deși considera colonia ca pe un copil îndreptățit oricînd la mari favoruri și ajutorare și datorînd, în schimb, multă recunoștință și respect, totuși o considera ca pe un copil emancipat, asupra căruia nu revendica să-și exercite direct, nici autoritatea, nici jurisdicția. Colonia își stabilea singură forma ei de guvernămînt, își decreta legile, își alegea magistrații și făcea pace sau război cu vecinii ei, ca un stat independent care nu avea nevoie să aștepte aprobarea sau consimțămîntul metropolei. Nimic nu poate fi mai simplu și clar, ca interesul ce a dus la crearea acestor așezări.

Roma, ca și majoritatea republicilor din antichitate, s-a întemeiat pe o legiuire agrară, care împărțea teritoriul statului, în anumite proporții, între cetățenii ce compuneau acest stat. Prin cursul împrejurărilor omenești, datorită căsătoriilor, moștenirilor și înstrăinărilor, împărțirea de la început s-a schimbat, desigur; și adeseori pămînturile acordate pentru întreținerea mai multor familii diferite au ajuns în posesia unei singure persoane. În scopul îndreptării acestei anomalii, căci așa era ea considerată, s-a făcut o lege care limita la cinci sute de jugăre, aproximativ trei sute cincizeci de acri englezi, întinderea de pămînt ce o putea poseda un cetățean. Această lege, cu toate că știm că a fost aplicată în una sau două ocazii, a fost însă neglijată sau eludată, așa că inegalitatea averilor a mers crescînd mereu. Majoritatea cetățenilor nu aveau pămînt, iar fără pămînt obiceiurile și meto-

dele de atunci făceau anevoioasă menţinerea independenţei unui om liber. Astăzi, chiar dacă n-are pămînt, un om sărac ce dispune de un mic capital poate lua în arendă pămînt de la alţii sau poate face un mic comerţ de detaliu; iar dacă n-are nici un capital, poate găsi de lucru, ca muncitor agricol sau ca meseriaş. Dar la vechii romani, pămîntul celor bogaţi se cultiva numai de sclavi, care lucrau sub ordinele unui supraveghetor, el însuşi sclav, aşa că ţăranul liber sărac avea prea puţină şansă de a găsi de lucru, fie ca arendaş, fie ca muncitor. În toate meşteşugurile şi chiar în comerţul cu amănuntul, lucrau tot sclavii bogătaşilor în folosul stăpînilor lor, a căror bogăţie, autoritate şi influenţă făcea anevoiasă concurenţa din partea producătorului liber. De aceea, cetăţenii care nu aveau pămînt nu prea aveau alte mijloace de trai decît darurile date de candidaţii la alegerile anuale. Cînd voiau să aţîţe poporul împotriva celor bogaţi şi a nobililor, tribunii aminteau despre prima împărţire din trecut a pămînturilor; şi înfăţişau, ca lege fundamentală a republicii, legea care restrîngea proprietatea privată asupra pămîntului. Poporul devenea foarte agitat, cerînd pămînt; iar cei bogaţi şi cei puternici putem fi siguri că erau ferm hotărîţi să nu-i dea nimic din al lor. Pentru a-i da totuşi o satisfacţie într-o oarecare măsură, se propunea adeseori înfiinţarea cîte unei noi colonii. Însă chiar în asemenea împrejurări, Roma pornită pe cuceriri nu avea de loc nevoie să-şi îndepărteze pe cetăţenii ei, care să-şi caute norocul, ca să spunem aşa, în lumea întreagă, fără a şti unde se vor stabili. În genere, ea le dădea pămînt în provinciile cucerite din Italia, unde, fiind pe teritoriile republicii, ei nu puteau alcătui niciodată un stat independent, ci în cazul cel mai bun alcătuiau un fel de corporaţie, care, deşi avea dreptul de a-şi întocmi legi pentru propria ei guvernare, era însă întotdeauna supusă supravegherii, jurisdicţiei şi autorităţii legislative a metropolei. Înfiinţarea unei asemenea colonii nu numai că dădea oarecare satisfacţie populaţiei, dar mai stabilea adeseori un fel de garnizoană în provincia de curînd cucerită, a cărei supunere putea fi, altminteri, îndoielnică. Prin urmare, o colonie romană, fie din punctul de vedere al caracterului coloniei, fie din al motivelor înfiinţării ei, se deosebea total de o colonie greacă. Ca urmare şi termenii, care în limbile originale desemnează aceste aşezări, au înţelesuri foarte diferite. Cuvîntul latin *(colonia)* înseamnă, pur şi simplu, plantaţie. Cuvîntul grecesc αποικια, din contra, înseamnă despărţire de locuinţă, părăsirea căminului, plecarea de acasă. Dar deşi în multe privinţe coloniile romane se deosebeau de cele greceşti, motivul înfiinţării lor era la fel de simplu şi de clar. Originea ambelor instituţii provine fie dintr-o necesitate irezistibilă, fie dintr-un folos clar şi evident.

Înfiinţarea coloniilor europene în America şi Indiile Occidentale n-a provenit din nici o necesitate şi, cu toate că ele au adus un folos foarte mare, acesta n-a fost prea clar şi evident. El n-a fost înţeles de la începutul aşezării coloniilor şi nu el a fost motivul înfiinţării lor, şi nici motivul descoperirilor ce le-a prilejuit; iar caracterul, întinderea şi limitele acestui folos, poate nu sînt încă înţelese bine, nici pînă în ziua de azi.

Veneţienii făceau în cursul secolelor al paisprezecelea şi al cincisprezecelea un comerţ foarte avantajos cu mirodenii şi cu alte mărfuri din India Orientală, pe care le vindeau popoarelor din Europa. Ei le cumpărau mai ales din Egipt, pe atunci sub dominaţia mamelucilor, vrăjmaşi ai turcilor,

ai căror vrăjmași erau și venețienii ; iar această comunitate de interese, întărită de banii venețienilor, a creat o astfel de legătură, încît venețienii aproape că obținură un monopol al comerțului.

Marile profituri ale venețienilor au stîrnit lăcomia portughezilor. Aceștia au încercat în cursul secolului al cincisprezecelea să găsească pe mare un drum spre țările, de unde maurii, străbătînd pustiul, aduceau venețienilor fildeș și praf de aur. Ei au descoperit Madeira, Canarele, Azorele, Insulele Capului Verde, coasta Guineei, a Loango-ului, Congo, Angola, Benguela, și, în cele din urmă, Capul Bunei Speranțe. Ei doreau de mult să ia o parte din rentabilul comerț al venețienilor, iar ultima din aceste descoperiri le-a deschis perspectivele realizării probabile a dorinței lor. În 1497, Vasco da Gama porni din portul Lisabonei cu o flotă de patru corăbii și, după unsprezece luni de navigație, atinse coasta Industanului, completînd astfel un șir de descoperiri, care fuseseră urmărite cu multă stăruință și cu foarte mici întreruperi în decurs de aproape un secol.

Cu cîțiva ani mai înainte, pe cînd Europa se îndoia încă de reușita planurilor portugheze, un navigator genovez se gîndi la proiectul, mai îndrăznеț încă, de a ajunge în Indiile Orientale, pe la vest. Pe atunci, poziția acelor ținuturi nu era prea bine cunoscută în Europa. Puținii călători europeni, care fuseseră pînă acolo, exageraseră distanța, care era în adevăr foarte mare și părea aproape nesfîrșită celor ce nu o puteau măsura ; poate că o făceau din simplitate sau neștiință, sau, poate, spre a spori și mai mult minunăția aventurilor lor, de a fi vizitat ținuturi atît de mult îndepărtate de Europa. Cu cît era mai lung drumul pe la est — Columb ajungea pe bună dreptate la această concluzie — cu atît trebuia să fie mai scurt drumul pe la vest. El și-a propus, astfel, să ia calea aceasta din urmă, ca fiind cea mai sigură și a avut norocul să convingă pe Isabella de Castilia de posibilitatea de a-și realiza proiectul său. Porni din portul Palos, în august 1492, cu aproape cinci ani mai înainte de plecarea din Portugalia a expediției lui Vasco da Gama, și, după o călătorie de două pînă la trei luni, descoperi mai întîi cîteva din micile insule Bahama sau Lucaya și, mai apoi, marea insulă San Domingo.

Însă ținuturile descoperite de Columb în această călătorie și în călătoriile sale ulterioare, n-aveau nici o asemănare cu cele în căutarea cărora pornise el. În locul bogăției, al culturii și al desei populații din China și India, a găsit în San Domingo și în toate celelalte regiuni din lumea nouă vizitate de dînsul, numai ținuturi acoperite de păduri, necultivate și locuite numai de cîteva triburi de sălbatici goi și săraci. Totuși, nu-i venea să creadă că ele nu erau chiar unele din țările descrise de Marco Polo, cel dintîi european care a vizitat sau cel puțin care a lăsat o descriere a Chinei și a Indiilor Orientale ; iar cîte o asemănare cît de mică, de pildă ca aceea găsită de dînsul între numele de Cibao, un munte din San Domingo, și Cipango menționat tot de Marco Polo era adesea suficientă pentru a-l aduce din nou la presupunerea sa favorită, deși contrară evidenței celei mai clare. Însă în scrisorile sale către Ferdinand și Isabella de Castilia, Columb numea țările descoperite : Indiile. El nu avea nici o îndoială că aceste țări reprezentau limita extremă a acelora care fuseseră descrise de Marco Polo și că nu erau prea departe de Gange sau de țările ce fuseseră cucerite de Alexandru. Și chiar

atunci cînd, în cele din urmă, ajunsese la convingerea că nu de acele ţări era vorba, el tot se mai mîngîia cu ideea că acele ţări bogate nu se găseau la mare depărtare ; ceea ce îl şi făcu să pornească într-o nouă călătorie pe urmele lor, într-o nouă explorare de-alungul ţărmului din Terra Firma şi către istmul Darien.

Ca urmare a acestei erori a lui Columb, de atunci a rămas acelor ţinuturi nenorocoase numele de Indii ; iar cînd în fine s-a descoperit, în mod sigur, că Indiile noi erau cu totul diferite de cele vechi, primele au fost numite Indiile de vest, spre deosebire de cele din urmă, care au fost numite Indiile orientale.

Pentru Columb, ceea ce era important era ca ţinuturile ce le descoperise, oricare ar fi fost ele, să fie înfăţişate Curţii Spaniei ca fiind de un foarte mare folos ; cu toate că nimic din ceea ce constituie pentru orice ţară o bogăţie reală, adică produsele animale şi vegetale ale pămîntului, nu ar fi putut justifica pe atunci o asemenea înfăţişare a acelor ţinuturi.

Cel mai mare mamifer patruped din Sand Domingo era *cori*, un animal între şobolan şi iepure de casă, şi presupus de Buffon a fi acelaşi cu *aperea* din Brazilia. Această specie pare a nu fi fost niciodată prea numeroasă şi se zice că de multă vreme pisicile şi cîinii spaniolilor ar fi stîrpit-o aproape total, ca şi pe alte cîteva specii mai mici. Totuşi aceste vieţuitoare, împreună cu o şopîrlă destul de mare numită *ivana* sau iguana, constituiau principalul aliment animal pe care îl dădea acel ţinut.

Hrana vegetală a locuitorilor însă, deşi nu prea abundentă din cauză că ei nu prea se îndeletniceau cu producerea ei, nu era chiar aşa de sărăcăcioasă. Ea consta din porumb, discoreea, cartofi, banane etc., plante cu desăvîrşire necunoscute pe atunci în Europa, şi care nici de atunci n-au fost prea mult preţuite de aceasta, ori socotite a putea da o alimentaţie echivalentă cu aceea ce se obţinea din grînele comune şi leguminoasele, cultivate din timpuri imemoriale în această parte a lumii.

Bumbacul a procurat, e drept, materia primă unei industrii foarte importante şi era desigur, pentru europeni, produsul vegetal cel mai valoros atunci din acele insule. Dar, deşi la sfîrşitul secolului al cincisprezecelea muselinurile şi alte ţesături de bumbac din Indiile Orientale erau foarte apreciate în toată Europa, prelucrarea bumbacului nu era practicată nicăieri în Europa. Prin urmare nici acest produs nu părea pe atunci în ochii europenilor ca fiind de o prea mare importanţă.

Negăsind în noile ţări descoperite nici animale şi nici plante care să poată justifica o prezentare a acestor ţări ca fiind de mare utilitate, Columb îşi întoarse privirea către mineralele lor şi se mîngîia cu gîndul că ar fi găsit în bogăţia produselor din regnul mineral, deplina compensare a lipsei de însemnătate a produselor din celelalte două regnuri. Micile piese de aur, cu care locuitorii îşi împodobeau îmbrăcămintea şi pe care, după cum fusese informat, le găseau adesea în pîraiele şi torentele venind de la munte, erau suficiente ca să-l încredinţeze că munţii abundă în zăcăminte de aur din cele mai bogate. San Domingo fu, prin urmare, înfăţişat ca o ţară în care aurul se găseşte în abundenţă şi din această cauză (conform unor prejudecăţi nu numai de azi, dar şi de atunci) ca un izvor nesecat de reală avuţie pentru Coroană şi regatul Spaniei. Cînd, la înapoierea sa din prima călătorie, Columb

fu introdus cu un fel de onoruri triumfale la suveranii Castiliei și Aragonului, principalele produse din ținuturile descoperite de dînsul erau purtate într-un fel de procesiune solemnă, înaintea lui, în fruntea cortegiului. Singurele lucruri de valoare constau în niște lănțișoare, brățări, alte podoabe de aur și cîteva baloturi de bumbac. Restul erau simple obiecte de curiozitate și de minunăție pentru vulg : niște trestii de mărime neobișnuită, păsări cu pene frumoase și piei împăiate de aligatori și manați uriași, toate acestea precedate de șase sau șapte bieți indigeni, a căror culoare și înfățișare ciudată contribuiau foarte mult la noutatea spectacolului.

La insistențele lui Columb, consiliul Castiliei hotărî luarea în posesie a acelor ținuturi, ai căror locuitori erau complet incapabili de a se apăra. Scopul pios al convertirii lor la creștinism a sanctificat nedreptatea acestui proiect. Numai speranța de a găsi acolo comori de aur era de fapt singurul motiv care îndemna la însușirea lui ; și, spre a da acestui motiv o mai mare greutate, Columb propuse ca jumătate din aurul și argintul ce se vor găsi acolo, să aparțină Coroanei. Această propunere fu aprobată de consiliu.

Cît timp aurul importat în Europa de către primii aventurieri, sau cît timp cea mai mare parte din acest aur fu dobîndit pe calea atît de lesnicioasă a jefuirii indigenilor fără apărare, nu fu poate prea greu să se plătească chiar și acest mare impozit. Dar o dată ce indigenii fură despuiați de tot ce aveau, — ceea ce în San Domingo și în celalte ținuturi descoperite de Columb se săvîrși complet în șase pînă la opt ani — și cînd fu necesar săpatul la mină, spre a se mai găsi și mai departe, nu mai fu posibilă plata acestui impozit. Se zice că perceperea riguroasă a lui pricinui mai întîi părăsirea minelor din San Domingo, care de atunci nu se mai exploatară niciodată. Ca urmare, el fu redus la o treime, apoi la o cincime, mai tîrziu la o zecime și în cele din urmă la o douăzecime din producția brută a minelor de aur. Impozitul pe argint continuă mult timp a fi de o cincime din producția brută. El fu redus la o zecime abia în cursul acestui secol. Dar se pare că primii aventurieri nu se prea interesau de argint ; tot ce era mai puțin prețios decît aurul, nu le părea demn de atenția lor.

Toate celelalte expediții ale spaniolilor în Lumea Nouă, ulterioare celor ale lui Columb, par a fi avut ca îndemn același motiv. Veșnica sete de aur a mînat pe Ovieda, pe Nicuessa și pe Vasco Nugnes de Balboa la istmul Darien [16], pe Cortez în Mexic și pe Almagro și Pizarro în Chili și Peru. Cînd acești aventurieri soseau pe un țărm necunoscut, prima lor întrebare era întotdeauna, dacă pe acolo se putea găsi aur ; și în funcție de informația ce o primeau în această privință, hotărau, fie să părăsească acel ținut, fie să se stabilească acolo.

Dintre toate inițiativele costisitoare și nesigure, care duc la falimentul majorității celor ce le îmbrățișează, nu este poate nici una mai dăunătoare decît căutarea de noi mine de aur și de argint. Aceasta este, poate, cea mai dezavantajoasă loterie din lume, adică acea la care numerele cîștigătoare sînt în foarte mic raport cu paguba celor ce trag bilete albe ; deoarece cu toate că sînt puține cîștiguri și multe bilete albe, totuși prețul obișnuit al unui bilet e cît întreaga avere a unui om foarte bogat. Întreprinderile miniere de acest fel, în loc de a-și reconstitui capitalul investit de ele, împreună cu un profit normal, înghit de obicei atît capitalul cît și

profitul. De aceea un legiuitor prudent, în dorința lui de a spori capitalul național, nu se va gîndi să aleagă asemenea întreprinderi, pentru a le acorda încurajări excepționale sau a îndruma spre ele o mai mare parte de capital decît aceea ce s-ar investi în ele de la sine. În realitate, aproape toți oamenii au o atît de absurdă încredere în norocul lor, încît sînt gata să investească o mult prea mare parte din averea lor oriunde există o cît de mică probabilitate de cîștig.

Dar deși judecata dintr-o minte cumpănită și din experiența cu privire la asemenea întreprinderi, a fost întotdeauna extrem de nefavorabilă; cu totul altfel era cu aceea izvorînd din lăcomia omului. Aceeași patimă, care a sugerat multor oameni ideea absurdă a „pietrei filozofale", tot ea a sugerat altora ideea, la fel de absurdă, a unor mine de aur și de argint de o bogăție colosală. Ei nu și-au dat seama că, în toate timpurile, la toate națiunile, valoarea acestor metale provenea mai ales din raritatea lor, și că raritatea lor provenea din cantitățile foarte mici depuse de natură în oricare din locurile unde se găsesc, din cauza substanțelor dure și greu de lucrat cu care natura a înconjurat aproape pretutindeni acele mici cantități și, prin urmare, din cauza muncii și cheltuielii care sînt necesare pretutindeni, pentru a pătrunde pînă la ele. Ei s-au îmbătat cu gîndul că în multe locuri s-ar putea afla filoane de metale prețioase, tot atît de bogate ca și cele de plumb, aramă, cositor sau fier. Visul lui sir Walter Raleigh despre țara aurului și cetatea Eldorado ne poate dovedi că nici înțelepții nu sînt feriți întotdeauna de asemenea amăgiri ciudate. După peste o sută de ani de la moartea acestui mare om, iezuitul Gumila era încă sigur de existența acelei minunate țări și-și exprima cu mare căldură și, aș putea spune, cu mare sinceritate, fericirea ce ar simți-o ca să ducă el lumina *Evangheliei* printre oameni care puteau răsplăti atît de bine pioasa muncă a misionarului lor.

În țările descoperite la început de spanioli nu se mai cunoaște nici o mină de aur sau de argint care să fie considerată că merită să fie exploatată. Cantitățile de aur și argint, pe care se spune că le-ar fi găsit acolo primii aventurieri, fuseseră probabil exagerate mult, ca și abundența minelor exploatate îndată după prima descoperire. Povestirile acelor aventurieri despre ceea ce ar fi găsit ei, au fost însă suficiente ca să ațîțe lăcomia tuturor concetățenilor lor. Fiecare spaniol care pleca în America nădăjduia să găsească acolo un Eldorado. Norocul a făcut și în această privință ceea ce el face foarte arareori. Într-o oarecare măsură, el a realizat speranțele extravagante ale adepților săi și, cu ocazia descoperirii și cuceririi Mexicului și a Peru-ului (prima după vreo treizeci de ani și cealaltă după vreo patruzeci de ani de la cea dintîi expediție a lui Columb), le-a dăruit ceva nu prea deosebit de acel belșug de metale prețioase, după care alergau ei.

Așadar, proiectul unui comerț cu Indiile Orientale a prilejuit descoperirea Indiilor Occidentale. Un plan de cucerire a prilejuit toate așezările spaniolilor în ținuturile nou-descoperite. Motivul care i-a îndemnat la această cucerire a fost acela de explorare a unor mine de aur și argint, iar un concurs de împrejurări, pe care nici o minte omenească nu l-ar fi putut prevedea, a făcut ca acel proiect să aibă mult mai mult succes decît ar fi putut pe bună dreptate aștepta autorii lui.

Primii aventurieri din toate celelalte țări din Europa, care au încercat să se stabilească în America, au fost îndemnați de aceleași perspective himerice, însă nu au fost la fel de norocoși. În Brazilia, abia după mai bine de o sută de ani de la prima așezare s-au descoperit mine de aur, de argint sau de diamante. Pînă acum, în coloniile engleze, franceze, olandeze și daneze nu s-a descoperit nici o mină care să merite să fie exploatată. Totuși, primii coloniști englezi în America de Nord au oferit regelui o cincime din tot aurul și argintul ce era presupus a se afla acolo, pentru a li se acorda patentele. În consecință, în patentele acordate lui sir Walter Raleigh, companiilor din Londra și Plymouth, Consiliului din Plymouth și altora, se rezervă această cincime Coroanei. La speranța de a găsi mina de aur și argint, primii coloniști adăugară și pe aceea de a descoperi un drum prin nord-vest spre Indiile Orientale. Pînă azi și ei au fost dezamăgiți, în amîndouă aceste speranțe.

PARTEA II

CAUZELE PROSPERITĂȚII NOILOR COLONII

O colonie a unei națiuni civilizate, — care ia în stăpînire fie o țară nelocuită, fie una prea puțin locuită astfel că indigenii fac lesne loc noilor coloniști — progresează mai repede decît orice altă societate omenească, spre avuție și putere.

Coloniștii aduc cu ei o pricepere în agricultură și în alte îndeletniciri folositoare, superioară celei care, de-a lungul multor secole, se poate dezvolta de la sine la popoare sălbatice și barbare. Ei mai aduc obișnuința unei discipline, o concepție de guvernare organizată, existentă în propira lor țară, un sistem de legi pe care se sprijină acea guvernare și principiile unei bune administrări a justiției, introducînd, firește, ceva asemănător în noua așezare. Dar la popoarele sălbatice și barbare, dezvoltarea firească a legilor lor și a guvernării e totuși mai lentă decît dezvoltarea firească a meșteșugurilor o dată ce legile și guvernarea au fost stabilite în măsura necesară ocrotirii lor. Fiecare colonist capătă pămînt mai mult decît poate cultiva. El n-are de plătit arendă și aproape de loc impozite. Nici un proprietar nu-i pretinde vreo parte din producția lui, iar partea cuvenită suveranului e, de obicei, o bagatelă. El are toate motivele de a spori pe cît posibil producția, care în felul acesta, e aproape în întregime, numai a sa. Întinderea pămîntului său e însă atît de mare, încît, cu toată munca sa și cu toată munca oamenilor pe care îi poate avea la lucru, producția rareori ajunge la o zecime din cît ar putea da pămîntul. De aceea colonistul are tot interesul de a aduna lucrători de prin tot locul și de a-i plăti cu cele mai generoase salarii. Dar aceste salarii generoase la care se adaugă belșugul și ieftinătatea pămîntului, îndeamnă curînd pe lucrători să părăsească pe coloniști, ca să devină ei înșiși proprietari și să plătească, la rîndul lor, cu tot atîta generozitate,

pe alți lucrători, care și ei în curînd îi vor părăsi din aceeași pricină, ce-i făcuse pe aceștia să-și părăsească primii stăpîni. Remunerația largă a muncii încurajează și căsătoriile. Copiii, în anii de fragedă copilărie, sînt bine hrăniți și îngrijiți cum se cuvine, iar o dată ce ajung mari, valoarea muncii lor întrece cu mult hrana și întreținerea lor. Ajunși la maturitate, prețul urcat al muncii și prețul scăzut al pămîntului le dă posibilitatea să-și organizeze și ei un rost așa cum făcuseră mai înainte părinții lor.

În alte ținuturi, renta și profitul înghit salariile iar cele două categorii sociale superioare asupresc categoria de jos. În coloniile noi, însă, este în interesul categoriilor superioare, de a trata cu mai multă generozitate și omenie categoria de jos ; acolo, cel puțin, unde aceasta nu se află în stare de robie. Mari întinderi de pămînt necultivate, de cea mai mare fertilitate naturală, pot fi dobîndite pe aproape nimic. Sporirea venitului pe care proprietarul, care e întotdeauna și exploatator al solului, o așteaptă de la ameliorațiuni, constituie profitul ; iar acesta, date fiind împrejurările expuse mai sus, este, în genere, considerabil. Însă acest profit mare nu poate fi realizat fără a folosi munca altor oameni la desțelenirea și cultura pămîntului, iar disproporția dintre întinderea mare de pămînt și numărul mic de oameni, ce se află în genere în coloniile noi, îngreuiază găsirea mîinii de lucru. De aceea proprietarul nu se tocmește la salariu, și e dispus să folosească munca, la orice preț ar fi ea. Remunerația urcată a muncii încurajează și înmulțirea populației. Ieftinătatea și abundența pămînturilor de bună calitate încurajează ameliorațiunile acestora și dă proprietarului posibilitatea să plătească salarii mari. În aceste salarii constă aproape întregul preț al pămîntului și, deși sînt mari, dacă le privim ca remunerație a muncii, ele sînt mici, dacă le considerăm ca preț a ceea ce e atît de valoros. Ceea ce încurajează creșterea populației și ameliorațiunile solului încurajează creșterea avuției efective și a puterii țării.

Progresul către avuție și putere a multor colonii grecești din antichitate pare a fi fost și el foarte rapid. După trecerea unui secol sau două, multe colonii au devenit rivale ale metropolelor și chiar le-au întrecut. Siracuza și Agrigent în Sicilia, Tarent și Locri în Italia, Efes și Milet în Asia Mică, par a fi fost, din toate punctele de vedere, cel puțin egale cu oricare din orașele din Grecia antică. Deși întemeiate mai tîrziu, coloniile par totuși a fi cultivat tot atît de curînd meșteșugurile de subtilitate, filozofia, poezia și oratoria și a le fi ridicat la același grad de înflorire ca oriunde în metropolă. E interesant de observat că școlile celor mai vechi filozofi greci, ale lui Tales și Pitagora, n-au fost înființate în Grecia veche, ci prima într-o colonie din Asia, cealaltă într-una din Italia. Toate aceste colonii fuseseră înființate în ținuturi locuite de popoare sălbatice și barbare, care au cedat ușor locul noilor coloniști. Ele aveau mult pămînt bun și, fiind cu totul independente de metropolă, aveau toată libertatea de a-și gospodări treburile cum găseau mai potrivit cu interesele lor.

Istoria coloniilor romane nu e nicidecum atît de strălucită. Unele din ele, cum e Florența, s-au ridicat, ce e drept, în decurs de multe generații după căderea metropolei, la rang de state importante. Dar nici una nu pare a fi progresat prea rapid. Toate coloniile fuseseră înființate în provincii cucerite, care în majoritatea cazurilor, aveau o populație densă de mai

înainte. Întinderea de pămînt destinată unui colonist rareori era mare ; și deoarece coloniile nu erau independente, ele n-aveau totdeauna libertatea de a-și conduce afacerile cum găseau mai potrivit cu interesele lor.

În ceea ce privește abundența de pămînt de bună calitate, coloniile europene înființate în America și în Indiile Occidentale se aseamănă cu cele ale Greciei antice, întrecîndu-le chiar cu mult. Cu privire la dependența de metropolă, ele seamănă cu coloniile Romei antice, însă marea lor depărtare de Europa a slăbit, mai mult sau mai puțin, efectele acestei dependențe. Datorită poziției lor, ele se află mai puțin sub privirile și sub dominația metropolei. Urmîndu-și drumul potrivit cu propriile lor interese, atitudinea lor a fost deseori trecută cu vederea, fie pentru că nu era cunoscută, fie pentru că nu era înțeleasă în Europa ; iar în unele cazuri, a fost tolerată sau acceptată, deoarece depărtarea lor făcea dificilă frînarea ei. Chiar guvernul autoritar și arbitrar din Spania a fost nevoit, în multe cazuri, să revoace sau să îndulcească ordinele date pentru guvernarea coloniilor sale, de teama unei răscoale a lor. Ca urmare, progresul tuturor coloniilor europene, sub raportul îmbogățirii, al populației și al prosperării lor, a fost foarte mare.

Coroana Spaniei, grație cotei ce o lua din aurul și argintul extras din colonii, realiza un oarecare venit, chiar din momentul înființării lor. Acesta era, totodată, un venit de natură să atîțe lăcomia omenească, speranțele cele mai fanteziste de a obține bogății colosale. De aceea, chiar de la întemeierea lor, coloniile spaniole au atras foarte mult atenția metropolei, în timp ce coloniile celorlalte națiuni europene au fost mult timp neglijate, în mare măsură. De pe urma acestei atenții coloniile spaniole poate că nu au prosperat mai mult ; cum nici celelalte nu au prosperat mai puțin în urma faptului de a fi fost neglijate. În raport cu întinderea teritoriului, coloniile spaniole sînt considerate ca mai puțin populate și prospere decît cele ale aproape tuturor celorlalte națiuni europene. Totuși ele au făcut progrese foarte rapide și foarte mari, în ceea ce privește și populația și dezvoltarea lor economică. Orașul Lima, întemeiat după cucerire, avea cincizeci de mii de locuitori acum treizeci de ani, după cum arată Ulloa. Același autor spune că și orașul Quito, care fusese un simplu cătun sărăcăcios de indieni, avea în epoca sa o egală populație. Gamelli Carreri, despre care, ce-i drept, se spune că a pretins numai că ar fi călătorit, fără a fi călătorit în realitate, însă care în toate scrierile sale pare a fi fost foarte bine informat, arată că orașul Mexico avea o sută de mii de locuitori ; o cifră care, fără a ține seama de exagerările scriitorilor spanioli, înseamnă ceva mai mult de încincitul populației din timpul lui Montezuma [17]. Aceste cifre depășesc cu mult numărul locuitorilor din Boston, New York și Filadelfia, cele trei orașe, cele mai mari din coloniile engleze. Nici în Mexic, nici în Peru nu existau vite bune de ham înainte de cucerirea spaniolă. Singura vită de povară era lama, care se pare că era mult mai puțin rezistentă decît măgarul. Plugul era necunoscut în acele țări. Indigenii nu cunoșteau întrebuințarea fierului. Ei n-aveau monedă bătută, nici nu-și fixaseră vreun alt fel de instrument de schimb. Comerțul lor se făcea prin troc. Principala unealtă agricolă era un fel de sapă de lemn. Pentru tăiat, în loc de cuțite și topoare se slujeau de pietre ascuțite ; în loc de ace de cusut, se slujeau de oase de pește sau de tendoanele rigide ale unor anumite soiuri de animale ; acestea par a fi fost princi-

palele lor unelte. Într-o asemenea stare de lucruri pare cu neputință ca acele imperii să fi fost așa de mult dezvoltate și de bine cultivate ca astăzi, cînd sînt înzestrate din abundență cu tot felul de vite europene și cînd s-a introdus întrebuințarea fierului, a plugului și a multor meșteșuguri din Europa. Dar în fiecare țară, cifra populației e desigur în raport cu gradul de dezvoltare și cu nivelul culturilor ei. Cu toată exterminarea sălbatică a indigenilor, care a urmat după cucerire, aceste două mari imperii sînt probabil mai populate acum decît oricînd, iar populațiile sînt desigur foarte diferite între ele, deoarece mă tem că trebuie să recunoaștem că, în multe privințe, creolii spanioli sînt superiori vechilor indieni.

După așezările spaniolilor, aceea a portughezilor în Brazilia este cea mai veche așezare a unei națiuni europene în America. Însă deoarece, mult timp după descoperirea ei, nu s-au găsit în Brazilia nici mine de aur și nici de argint, și deoarece, din această cauză, coroana realiza un venit foarte mic sau nu realiza nici unul, ea a fost multă vreme în mare măsură, neglijată ; iar în acest interval de neglijare, Brazilia a devenit o colonie mare și puternică. Pe cînd Portugalia se afla sub dominația spaniolă, Brazilia a fost atacată de olandezi, care puseră stăpînire pe șapte din cele paisprezece provincii, în care era ea împărțită. Ei sperau să cucerească în curînd și celelalte șapte, tocmai cînd Portugalia își recăpătă independența, o dată cu urcarea pe tron a familiei Braganza. Atunci olandezii, ca inamici ai spaniolilor, se împrieteniră cu portughezii, care și ei erau inamici ai spaniolilor. În consecință, olandezii se declarară de acord să lase partea din Brazilia încă necucerită de ei, regelui Portugaliei, care conveni să lase olandezilor partea cucerită de ei, ca fiind o chestiune care nu merita să provoace neînțelegeri între niște aliați atît de buni. Dar guvernul olandez începu curînd să asuprească pe coloniștii portughezi, care, în loc de a-și pierde timpul cu plîngeri, luară armele împotriva noilor lor stăpînitori și, prin vitejia și hotărîrea lor, de conivență cu metropola, ce-i drept, însă fără vreun ajutor fățiș din partea ei, izgoniră pe olandezi din Brazilia. Olandezii văzînd neputința de a păstra pentru ei vreo parte din țară, se mulțumiră ca ea să fie restituită în întregime coroanei Portugaliei. Se zice că în această colonie ar fi peste șase sute de mii de locuitori, fie portughezi, fie descendenți ai portughezilor, creoli, mulatri și o rasă amestecată de portughezi și brazilieni. Se consideră că nici o altă colonie din America nu ar avea un număr atît de mare de locuitori de origine europeană.

Către sfîrșitul secolului al cincisprezecelea și în cea mai mare parte din al șaisprezecelea, Spania și Portugalia erau cele două mari puteri navale pe ocean ; căci flotele Veneției rareori ieșiseră în afara Mediteranei, deși comerțul ei era răspîndit peste tot în Europa. Spaniolii, în virtutea primei descoperiri, pretindeau dreptul de stăpînire asupra întregii Americi, și deși nu putuseră împiedica o putere maritimă atît de importantă ca Portugalia de a se stabili în Brazilia, teama produsă de renumele lor era însă pe atunci așa de mare, încît cele mai multe din națiunile europene nu se încumetau să se stabilească undeva pe acel mare continent. Francezii, care încercaseră să se stabilească în Florida, fură exterminați de spanioli. Dar decăderea puterii navale a acestora din urmă, după înfrîngerea sau deruta Invincibilei Armada, cum îi ziceau ei, survenite către sfîrșitul secolului al șaisprezecelea,

îi lipsi de posibilitatea de a mai împiedica și de atunci încoace așezările altor națiuni europene. Astfel că, în cursul secolului al șaptesprezecelea, englezii, francezii, olandezii, danezii și suedezii, toate națiunile mari care aveau porturi la ocean, încercară să întemeieze colonii în Lumea Nouă.

Suedezii se stabiliră la New Jersey, iar numărul familiilor suedeze, ce se mai află și astăzi acolo, e o suficientă dovadă că această colonie ar fi prosperat și ea, dacă ar fi fost sprijinită de metropolă. Însă fiind neglijată de Suedia, ea fu în curînd înghițită de colonia olandeză din New York, care la rîndul ei, în 1674, căzu sub dominația englezilor.

Micile insule San Toma și Santa Cruz sînt singurele ținuturi din Lumea Nouă care au aparținut cîndva danezilor. Aceste mici așezări se aflau și ele sub administrația unei companii privilegiate, cu drept exclusiv de a cumpăra excedentul producției coloniștilor și a le furniza mărfurile de care aveau nevoie din alte țări ; prin urmare, atît la cumpărări cît și la vînzări, această companie nu numai că avea puterea de a împila pe coloniști, dar era chiar ispitită, în cea mai mare măsură, să-i împileze. Administrația unei companii comerciale, cu privilegiu de exclusivitate este, poate, cea mai rea administrație pentru orice țară, și oricînd. Totuși, ea nu a putut stînjeni complet propășirea acestor colonii, deși a făcut-o mai înceată și mai slabă. Defunctul rege al Danemarcei dizolvă această companie și de atunci coloniile daneze sînt în mare înflorire.

Așezările olandezilor din Indiile Occidentale, și cele din Indiile Orientale, au fost la început sub administrația unei companii privilegiate. Propășirea unora din ele, deși considerabilă în comparație cu aproape a tuturor țărilor întemeiate și populate de multă vreme, se arată totuși lentă și slabă, în comparație cu a majorității noilor colonii. Colonia Surinam, deși foarte importantă, e încă inferioară majorității coloniilor producătoare de zahăr ale altor națiuni europene. Noua Belgie, colonie împărțită acum în cele două provincii New York și New Jersey — probabil că ar fi ajuns curînd importantă și ea, chiar dacă rămînea sub stăpînirea olandezilor. Abundența și ieftinătatea unui sol bun constituie cauze de prosperitate atît de puternice, încît chiar stăpînirea cea mai rea, numai cu greu poate să împiedice complet eficacitatea acțiunii lor. De asemenea, marea depărtare de metropolă dă coloniștilor posibilitatea de a eluda, mai mult sau mai puțin, prin contrabandă, monopolul de care compania se bucură față de ei. Actualmente compania permite vaselor olandeze comerțul cu Surinam, contra plății, pentru autorizația respectivă, de doi și jumătate la sută din valoarea încărcăturii, rezervîndu-și numai exclusivitatea comerțului din Africa spre America, comerț cu sclavi aproape în totalitatea lui. Această relaxare a privilegiului de exclusivitate al companiei e probabil cauza principală a stării de înflorire de care se bucură azi acea colonie. Curaçao și Eustatia, principalele insule ale olandezilor, sînt porturi libere, deschise vaselor tuturor națiunilor ; iar această libertate a fost marea cauză a înfloririi acestor două insule aride, așezate în mijlocul unor colonii mai bune, ale căror porturi nu erau însă deschise decît vaselor unei singure națiuni.

Colonia franceză din Canada a fost, în cea mai mare parte a secolului trecut și o parte din secolul nostru, sub administrația unei companii privilegiate. Sub o administrație atît de nefavorabilă, progresele coloniei fură desi-

gur foarte încete, în comparație cu ale altor colonii noi, însă deveniră mult mai rapide cînd compania fu dizolvată, după prăbușirea așa-numitului proiect Mississippi. Cînd englezii luară ținutul în stăpînire, găsiră aici aproape îndoitul numărului de locuitori indicat de părintele Charlevoix cu douăzeci sau treizeci de ani mai înainte. Acest iezuit colindase tot ținutul și nu avea nici un interes să-l înfățișeze mai important decît era în realitate.

Colonia franceză San Domingo a fost întemeiată de pirați și corsari, care timp îndelungat nici nu au cerut protecția Franței, nici nu au recunoscut autoritatea ei: iar cînd această speță de bandiți luară îndestul caracterul de cetățeni ca să recunoască autoritatea Franței, multă vreme fu nevoie ca aceasta să fie exercitată cu foarte mare blîndețe. În cursul acestei perioade, populația și prosperitatea acestei colonii crescură foarte repede. Chiar și împilarea de către compania privilegiată, căreia colonia îi fu supusă cîtva timp, împreună cu toate celelalte colonii franceze, nu fu în stare să-i frîneze cu desăvîrșire prosperitatea, deși fără îndoială că i-a întîrziat-o. O dată cu încetarea acestei împilări, prosperitatea coloniei își reluă tot avîntul. Ea este acum cea mai importantă colonie producătoare de zahăr din Indiile Occidentale și se spune că producția ei e mai mare decît a tuturor plantațiilor de zahăr din toate coloniile engleze luate la un loc. Celelalte colonii franceze cu plantații de zahăr sînt în general și ele foarte prospere.

Dar nici o colonie nu a făcut progrese mai rapide, decît coloniile engleze din America de Nord.

Cele două cauze principale ale prosperității oricăror colonii noi, par a fi: abundența de pămînt bun și libertatea de a-și conduce afacerile după voie.

În ceea ce privește abundența de pămînt bun, coloniile engleze din America de Nord, deși, fără îndoială, din belșug înzestrate, sînt totuși inferioare coloniilor spaniole și portugheze și nu sînt superioare nici uneia din cele pe care francezii le posedau înainte de recentul război. Însă instituțiile politice ale coloniilor engleze au fost mai favorabile progresului și cultivării țării decît cele din coloniile celorlalte trei națiuni.

Mai întîi, acapararea pămîntului necultivat, chiar dacă nu a fost împiedicată cu desăvîrșire, a fost mai limitată în coloniile engleze decît în oricare alte colonii. Legea colonială care impune fiecărui proprietar obligația de a ameliora și cultiva, într-un interval de timp limitat, o anumită parte din pămîntul său — iar în caz de neconformare declară, pămînturile neglijate, libere a fi cedate oricărei alte persoane — a avut un oarecare efect, deși poate că nu a fost aplicată cu prea multă strictețe.

În al doilea rînd, în Pennsylvania nu există drept de primogenitură iar pămînturile, ca și bunurile mobile, se împart în mod egal între toți fiii din familie. În trei provincii din Noua Anglie, cel mai în vîrstă are o parte dublă, așa cum prevede legea mozaică. De aceea, deși în aceste provincii anumite persoane acaparează uneori întinderi mari de pămînt, e probabil ca în curs de una sau două generații, aceste întinderi să devină destul de fărîmițate. În celelalte colonii engleze, dreptul de primogenitură există, ce e drept, ca și în legislația engleză. Însă în toate coloniile engleze, posesia pămîntului, care nu e legată de obligația de a lucra pămîntul proprietarului, înlesnește alienarea, iar deținătorul unei mari întinderi de pămînt găsește

că e în propriul său interes, ca să alieneze cît mai curînd cea mai mare parte din pămîntul său, rezervîndu-și numai o mică *quitrent* [18]. În coloniile spaniole și portugheze se aplică așa-numitul drept de *majorazzo* [19] la moștenirea tuturor domeniilor de care sînt legate titluri onorifice. Asemenea domenii trec în întregime asupra unei singure persoane și sînt de fapt substituțiuni, inalienabile. Coloniile franceze sînt supuse cutumei din Paris, care în materie de moștenire de pămînt e mult mai puțin nefavorabilă copiilor mai în urmă născuți, decît legiuirea engleză. Dar în coloniile franceze, dacă se alienează o parte dintr-o moșie ținută prin tenura nobilă de cavalerism și de omagiu, ea e supusă pe timp limitat dreptului de răscumpărare, fie de către moștenitorul superiorului, fie de către moștenitorul rămas din acea familie; cum toate moșiile mari din țară sînt păstrate prin astfel de tenure nobile, aceasta împiedică, bineînțeles, alienarea. Însă într-o colonie nouă, o mare moșie necultivată se va împărți, probabil, mai curînd prin alienare decît prin moștenire. După cum s-a mai arătat, abundența și ieftinătatea de pămînt bun sînt principalele cauze ale prosperității rapide a noilor colonii. Acapararea de pămînturi distruge, de fapt, această abundență și ieftinătate. Afară de aceasta, acapararea pămînturilor necultivate e cea mai mare piedică în calea ameliorațiunilor. Dar munca depusă la ameliorațiuni și la cultivarea pămîntului procură societății cel mai mare și cel mai valoros produs. În acest caz, produsul muncii plătește nu numai propriul ei salariu și profitul capitalului care o angajează, ci și renta pămîntului pe care ea este folosită. Prin urmare munca depusă de coloniștii englezi, fiind folosită mai ales la ameliorațiunile și la cultivarea pămîntului, aduce, probabil, o producție mai mare și mai valoroasă decît munca din coloniile celorlalte trei națiuni, la care, datorită acaparării de pămînturi, munca e îndreptată, mai mult sau mai puțin, spre alte îndeletniciri.

În al treilea rînd, coloniștii englezi, nu numai că e probabil să realizeze prin munca lor o mai mare și mai valoroasă producție, dar, ca urmare a moderației impozitelor, tot lor le revine și o mai mare parte din această producție, pe care să o poată înmagazina și folosi pentru a pune în mișcare o cantitate de muncă și mai mare. Coloniștii englezi n-au contribuit pînă acum cu nimic la apărarea metropolei, nici la întreținerea administrației ei civile. Dimpotrivă, pînă acum însăși apărarea coloniștilor a fost aproape exclusiv pe cheltuiala metropolei. Dar cheltuielile cu flota și armata sînt incomparabil mai mari decît cheltuielile cu administrația civilă. Cheltuielile cu administrația civilă a coloniilor au fost totdeauna foarte moderate, mărginindu-se în general la atîta cît era necesar pentru a se plăti salarii corespunzătoare guvernatorului, judecătorilor și cîtorva funcționari de poliție, ca și pentru a se întreține cîteva lucrări publice de cea mai mare utilitate. Bugetul administrației civile din Massachusetts, înainte de începerea actualelor tulburări, era de aproximativ 18 000 *l.* pe an, în New Hampshire și Rhode Island de cîte 3500 *l.* în fiecare, în Connecticut de 4000 *l.*, în New York și Pennsylvania 4500 *l.*, în New Jersey 1200 *l.*, în Virginia și Carolina de sud de cîte 8000 *l.* în fiecare. Administrațiile civile din Noua Scoție și Georgia sînt parțial întreținute dintr-o sumă anuală acordată de parlament. Dar în plus, Noua Scoție contribuie cu aproximativ 7000 de lire ster-

line pe an la cheltuielile publice ale coloniei, iar Georgia cu aproximativ 2500 de lire pe an. În fine, diferitele administrații civile din America de Nord, exclusiv cele din Maryland și Carolina de Nord, despre care lipsesc date exacte, n-au costat pe locuitori, înainte de începutul actualelor tulburări, mai mult de 64 750 *l.* pe an, ceea ce constituie un exemplu demn de reținut, de cît poate fi redusă cheltuiala cu care trei milioane de oameni să poată fi guvernați, — și încă bine guvernați. Ce e drept, partea cea mai importantă din cheltuielile guvernului, cea necesară pentru apărare și ocrotire, a căzut în mod constant în sarcina metropolei. În același timp, ceremonialul administrației civile a coloniilor — la primirea unui nou guvernator, la deschiderea unei noi adunări etc. — deși e destul de onorabil, nu e însoțit de pompă sau parade costisitoare. Administrația ecleziastică este de asemenea condusă după un plan cumpătat. Dijmele către biserică sînt necunoscute în colonii, iar clerul, care e departe de a fi numeros, e întreținut fie prin lefuri modeste, fie prin contribuții benevole ale populației. Dimpotrivă, puterea Spaniei și a Portugaliei se sprijină oarecum pe impozitele percepute în colonii. Franța, e drept, n-a obținut niciodată venituri mari din coloniile sale, impozitele percepute fiind, în general, cheltuite tot în colonii. În schimb, administrația colonială a acestor trei națiuni e condusă pe plan cu mult mai amplu și e însoțită de un ceremonial mult mai costisitor. Sumele cheltuite, de pildă, cu primirea unui nou vice-rege al Perului au fost adesea enorme. Asemenea ceremonii înseamnă nu numai impozite plătite de coloniștii avuți, în asemenea cazuri, dar ele introduc la ei obișnuința vanității și a cheltuielii exagerate în orice alte împrejurări. Ele nu numai că reprezintă impozite ocazionale apăsătoare, dar contribuie la stabilirea unor impozite perpetue de același fel, încă și mai apăsătoare : impozitele ruinătoare pe luxul și extravaganța particularilor. În coloniile acestor trei națiuni, administrația ecleziastică e de asemenea extrem de asupritoare. În toate, există dijme în folosul clerului, iar în coloniile spaniole și portugheze dijmele sînt percepute cu maximum de rigoare. În afară de aceasta, coloniile sînt năpădite de numeroși călugări cerșetori, al căror cerșit nu numai că e autorizat, dar e consacrat de religie și constituie impozitul cel mai apăsător asupra oamenilor săraci, cărora li se predică cu cea mai mare grijă, că a da e o datorie, iar a refuza obolul e un mare păcat. Mai mult încă, membrii clerului sînt, în aceste colonii, cei mai mari acaparatori de pămînt.

În al patrulea rînd, în ceea ce privește vînzarea excedentului de produse, adică ceea ce depășește consumul lor propriu, coloniile engleze au fost mai favorizate, ele bucurîndu-se de o piață mai largă decît coloniile altor națiuni europene. Toate națiunile europene au încercat, mai mult sau mai puțin, să monopolizeze comerțul coloniilor lor și de aceea au oprit vasele națiunilor străine de a face comerț cu ele și le-au interzis să importe mărfuri ale altor națiuni din Europa. Dar modul în care s-a exercitat acest monopol a fost foarte deosebit la diferitele națiuni.

Unele națiuni au cedat tot comerțul coloniilor lor unei companii privilegiate, coloniile fiind obligate să cumpere de la aceasta toate mărfurile europene de care aveau nevoie și să-i vîndă tot ei, tot excedentul lor de produse. Era deci în interesul companiei nu numai să le vîndă pe cele dintîi

cît mai scump și să le cumpere pe cele din urmă cît mai ieftin, dar să nu le mai cumpere chiar la preț minim, decît în măsura în care le putea vinde în Europa la preț foarte ridicat. Era în interesul companiei nu numai să deprecieze, în toate cazurile, valoarea excedentului de produse din colonie, dar în multe cazuri, să descurajeze și să frîneze creșterea normală a volumului producției. Dintre toate expedientele ce se pot imagina pentru a împiedica dezvoltarea firească a unei colonii noi, acela al unei companii privilegiate e, fără îndoială, cel mai eficace. Aceasta a fost și politica Olandei, deși în cursul acestui secol compania olandeză a renunțat, în multe privințe, la exercitarea privilegiului ei de exclusivitate. La fel a fost și politica Danemarcei pînă la domnia defunctului rege. A fost în unele cazuri și politica Franței; iar de curînd, din 1755, după ce ea a fost părăsită de toate națiunile, din cauza absurdității ei, a devenit și politica Portugaliei, cel puțin în ceea ce privește două din principalele provincii din Brazilia: Pernambuco și Marannon.

Alte națiuni, fără a înființa companii cu drepturi exclusive, au limitat comerțul coloniilor lor la un anumit port al metropolei, de unde nici un vas nu putea pleca decît făcînd parte dintr-o flotă anumită și într-o anumită perioadă de timp; sau putea pleca singur, în baza unei autorizații speciale care, în cele mai multe cazuri, era plătită foarte scump. E drept că această politică făcea accesibil comerțul cu coloniile tuturor locuitorilor metropolei cu condiția ca ei să facă acest comerț numai din portul stabilit, în perioada stabilită și cu vasele stabilite. Avînd însă în vedere că diferiții comercianți, care își uneau capitalurile spre a arma vasele autorizate, găseau desigur că e în interesul lor ca să lucreze în perfect acord; comerțul ce-l făceau în felul acesta era, neapărat, condus de aceleași principii ca și cel făcut de companiile privilegiate. Profitul acestor comercianți era aproape tot pe atît de enorm, pe cît de nedrept era de stors prin apăsare. Coloniile erau slab aprovizionate și erau nevoite să cumpere scump și să vîndă ieftin. Pînă acum cîțiva ani, aceasta a fost politica Spaniei și, în consecință, prețurile mărfurilor europene se zice că erau enorme în Indiile Occidentale spaniole. Ulloa ne spune că, la Quito, o livră de fier se vindea cu aproximativ patru șilingi și șase peni, iar o livră de oțel cu aproximativ șase șilingi și nouă peni. Dar coloniile își vînd produsele lor mai ales pentru a cumpăra mărfuri europene. Deci, cu cît plătesc ele mai mult pentru ultimele, cu atît obțin în realitate mai puțin pentru primele, iar scumpetea unora echivalează cu ieftinătatea celorlalte. În această privință, Portugalia a dus, față de toate coloniile ei, excepînd Pernambuco și Marannon, o politică identică cu vechea politică a Spaniei; iar cu privire la acestea două a adoptat, în urmă, o politică și mai rea.

Alte națiuni lasă liber comerțul colonial pentru toți supușii lor care pot face comerț cu coloniile, din toate porturile metropolei și nu pretind nici o altă formalitate, afară de obișnuitele formalități vamale. În acest caz, e imposibil ca diferiți comercianți să ajungă la o înțelegere a tuturor, ei fiind prea numeroși și împrăștiați, iar concurența între ei e suficientă pentru a-i împiedica să realizeze profituri exagerate. Sub un regim atît de liberal, se dă posibilitate coloniilor să-și vîndă produsele și să cumpere mărfurile europene, la prețuri rezonabile. Așa a fost întotdeauna politica An-

gliei, după dizolvarea companiei Plymouth, cînd coloniile noastre erau încă la începutul lor. Așa a fost în genere și politica Franței, care a rămas neschimbată de la dizolvarea companiei denumită obișnuit în Anglia compania Mississippi. De aceea profiturile din comerțul Franței și Angliei cu coloniile lor, deși sînt fără îndoială ceva mai urcate decît dacă ar fi fost lăsată liberă concurența tuturor națiunilor, totuși nu sînt de loc exagerate; iar prețurile mărfurilor europene nu sînt, prin urmare, exagerat de urcate, pentru majoritatea coloniilor acestor două națiuni.

De asemenea în ceea ce privește exportul excedentului lor de produse, coloniile Marii Britanii sînt limitate la piața metropolei numai cu privire la anumite mărfuri. Aceste mărfuri fiind enumerate în Actul de Navigație [20] și în alte legi ulterioare, se numesc din această cauză *mărfuri enumerate*. Celelalte se numesc *mărfuri neenumerate* și se pot exporta direct spre alte țări, dacă exportul se face pe vase britanice sau coloniale, și dacă proprietarii acestor vase, cum și trei pătrimi din marinarii lor sînt supuși britanici.

Printre mărfurile neenumerate se află cîteva din produsele cele mai importante din America și Indiile Occidentale; grîne de tot felul, cherestea, alimente conservate, pește, zahăr și rom.

Grînele sînt, desigur, primul și principalul obiect al culturilor în toate coloniile noi. Îngăduind pentru aceste produse un debușeu foarte larg, legea încurajează coloniile să dea acestor culturi o extindere mai mare decît pentru nevoile de consum ale unei țări cu populație rară; și pregătește, astfel, cu anticipație, mijloace de hrană abundente pentru o populație în continuă creștere.

Într-o țară complet acoperită cu păduri, unde prin urmare lemnul are prea puțină valoare sau nu are de loc, cheltuiala de defrișare a terenului este principalul obstacol în calea ameliorațiunilor agricole. Îngăduind coloniilor un debușeu foarte mare pentru cheresteaua lor, legea caută să înlesnească ameliorațiunile, prin urcarea prețului unei mărfi, care, altminteri, ar fi de atît de mică valoare; și astfel le dă posibilitatea să realizeze un profit din ceea ce altminteri ar fi pur și simplu cheltuială.

Într-o țară nici pe jumătate populată și nici pe jumătate cultivată, vitele se înmulțesc, în mod obișnuit, peste nevoile de consum ale locuitorilor; și de aceea au adeseori o valoare mică sau nu au nici o valoare. Dar, după cum s-a mai arătat, este necesar ca prețul vitelor să fie într-un anumit raport cu prețul grînelor, înainte de a putea fi ameliorată cea mai mare parte din pămîntul țării. Oferind o piață foarte largă pentru vitele din America, sub orice formă, vii sau tăiate, legea încearcă să urce prețul acestei mărfi; un preț urcat fiind foarte necesar ameliorărilor agricole. Efectele bune ale acestei libertăți, desigur că au fost oarecum reduse prin legea din anul al 4-lea al domniei lui George III, cap. 15, care trece pieile și blănurile printre bunurile enumerate și prin aceasta tinde a micșora valoarea vitelor americane.

Sporirea flotei, și deci a puterii navale, a Marii Britanii este scopul pe care pare a-l fi avut mereu în vedere legiuitorul, dînd dezvoltare pescuitului în coloniile noastre. Din această cauză, pescuitul a beneficiat de

toate încurajările pe care le poate da libertatea ; și în consecință el a înflorit. În special pescuitul în Noua Anglie, înainte de recentele tulburări, pare a fi ocupat unul din primele locuri din lume. Vînatul balenelor, care deși beneficiază de o primă excesivă, dă totuși în Marea Britanie rezultate atît de slabe — încît după părerea multora (pe care nu pretind însă a o susține) totalitatea produsului nu depășește cu mult valoarea primelor plătite anual —, se efectuează în schimb în Noua Anglie pe o scară foarte întinsă, fără nici o primă. Peștele este unul din principalele articole din comerțul Americii de Nord cu Spania, Portugalia și bazinul Mării Mediterane.

Zahărul era la început o marfă enumerată, ce se putea exporta numai în Marea Britanie. Însă în 1731, în urma unei intervenții a producătorilor, s-a permis exportul zahărului în toate părțile lumii. Totuși, această libertate a rămas în mare măsură fără efect, din cauza îngrădirilor cu care ea a fost acordată și a prețului urcat al zahărului în Marea Britanie. Marea Britanie și coloniile ei continuă a fi aproape unicul debușeu pentru zahărul produs în posesiunile britanice. Consumul de zahăr crește atît de repede încît, deși importul de zahăr a sporit foarte mult în ultimii douăzeci de ani ca urmare a dezvoltării continue a producției din Jamaica și din insulele cedate [21], se zice totuși că reexportul nu ar fi mai mare decît înainte.

Romul e un articol foarte important în comerțul pe care îl fac americanii pe litoralul Africii, de unde aduc, în schimb, sclavi negri.

Dacă tot excedentul producției americane de grîne, de tot felul de conserve alimentare și de pește ar fi fost trecut printre mărfurile enumerate și, astfel, s-ar fi forțat aducerea lui pe piața Marii Britanii, produsele americane ar fi făcut prea mare concurență produselor noastre indigene. Probabil deci că nu atît din considerație pentru interesele americane, cît din invidie pentru concurența produselor din America, aceste importante mărfuri nu numai că au fost excluse de la enumerare, dar chiar sub regimul legal obișnuit s-a prohibit importul în Maria Britanie al grînelor de tot felul cu excepția orezului, precum și importul de alimente conservate.

Mărfurile neenumerate se puteau exporta, la început, în orice parte a lumii. Cheresteaua și orezul fuseseră odată cuprinse în enumerare, iar apoi, cînd au fost șterse de pe listă, exportul lor a fost limitat, în ce privește piața europeană, la țările situate la sud de Capul Finister. Prin statutul din anul al 6-lea al domniei lui George III, c. 52, toate mărfurile neenumerate au fost supuse aceleiași restricții. Regiunile europene situate la sud de capul Finister nu sînt țări industriale, așa că noi eram prea puțin grijulii de vasele coloniale ce ar fi transportat, la întoarcerea din acele țări, unele mărfuri manufacturate, care ar fi putut concura pe ale noastre.

Mărfurile enumerate sînt de două feluri : mai întîi, cele care sînt produse speciale ale Americii sau care nu se pot produce sau, în orice caz, nu se produc în metropolă. Dintre acestea sînt : melasa, cafeaua, boabele de cacao, tutunul, ardeii, inibaharul, fanonii, mătasea brută, bumbacul, piile de castor și alte piei prelucrate din America, indigoul, scumpina și alte plante colorante ; în al doilea rînd, cele ce nu sînt produse speciale ale Americii, și care se produc ori se pot produce în metropolă, deși nu în cantități suficiente pentru a satisface cererea, care e în primul rînd acoperită cu produsele străine. Dintre acestea sînt : materialele navale, catargele

şi prăjinile de catarg, smoala, catranul şi terebentina, fonta, fierul în drugi, minereul de aramă, pieile crude şi tăbăcite, potasa simplă şi potasa perlată.

Un import oricît de mare de mărfuri din prima categorie nu poate descuraja creşterea producţiei din metropolă, nici nu poate împiedica vînzarea vreunei părţi din produsele ei. Prin limitarea lor la piaţa internă se nădăjduia că negustorii noştri vor avea posibilitatea nu numai să le cumpere mai ieftin din colonii, şi prin urmare să le vîndă în ţară cu un profit mai mare, dar şi să stabilească, între colonii şi ţările străine, un comerţ de tranzit avantajos, în care Marea Britanie trebuia să fie centrul sau antrepozitul, ca fiind acea ţară europeană, în care mărfurile urmau să fie, în primul rînd, importate. În ceea ce priveşte importul bunurilor din a doua categorie, se presupunea că el se putea reglementa în aşa fel, încît să concureze vînzarea, nu a mărfurilor similare produse în ţară, ci a celor importate, deoarece, prin jocul taxelor vamale, ele puteau fi întotdeauna ceva mai scumpe decît cele dintîi şi totuşi mult mai ieftine decît cele din urmă. Prin limitarea acestor bunuri la piaţa internă britanică se urmărea, prin urmare, descurajarea producţiei, nu din ţară, ci din unele ţări străine, cu care se credea că balanţa comercială este defavorabilă Marii Britanii.

Prohibiţia de a se exporta din colonii — în alte ţări, în afară de Marea Britanie — catargele, prăjinile de catarg, smoala, catranul şi terebentina tindea desigur să scadă preţul lemnului în colonii şi deci să sporească cheltuielile de defrişare a terenurilor, principala piedică a propăşirii coloniilor. Dar pe la începutul acestui secol, în 1703, compania suedeză a smoalei şi catranului a încercat să urce preţurile pentru Marea Britanie, prin interzicerea exportului produselor ei altfel decît pe vase suedeze, la preţul stabilit de Suedia şi în cantităţile ce le găseau armatorii de cuviinţă. Pentru a se împotrivi acestei forme de politică mercantilistă şi a ajunge pe cît posibil independentă nu numai faţă de Suedia, dar şi faţă de toate celelalte puteri nordice, Marea Britanie a acordat o primă la importul de materiale navale din America, iar efectul acestei prime a fost de a urca preţul lemnului în America mult mai mult decît l-ar fi putut scădea limitarea la piaţa internă. Ambele măsuri fiind legiferate în acelaşi timp, efectul lor combinat a fost mai degrabă de a încuraja decît de a descuraja defrişarea pămîntului în America.

Deşi fonta şi fierul în drugi sînt trecute printre bunurile enumerate, totuşi — deoarece atunci cînd sînt importate din America sînt scutite de taxele vamale considerabile, la care este supus importul din alte ţări — unul din aspectele acestei măsuri contribuie la încurajarea construcţiei de furnale în America, mai mult decît al doilea la descurajarea ei. Nu există întreprindere care să necesite un consum atît de mare de lemn, ca furnalele de topitorie sau care să contribuie atît de mult la despădurirea unei ţări acoperită toată de păduri.

Că unele din aceste dispoziţiuni aveau să urce valoarea lemnului în America şi să înlesnească astfel despădurirea solului n-a fost, poate, nici în intenţia legiuitorului, nici un lucru de care el să-şi fi dat măcar seama. Deşi în această privinţă rezultatele lor bune au fost deci numai întîmplătoare, ele n-au fost totuşi mai puţin efective.

Între coloniile britanice din America și Indiile Occidentale se admite o libertate de comerț desăvîrșită, atît pentru bunurile enumerate, cît și pentru cele neenumerate. Aceste colonii au ajuns acum atît de populate și înfloritoare încît fiecare colonie găsește în unele din celelalte un debușeu mare și întins, pentru toate produsele ei. Luate toate la un loc, coloniile alcătuiesc o mare piață internă pentru produsele lor, unele pentru altele.

Totuși liberalismul Angliei față de comerțul coloniilor s-a mărginit mai ales la a le procura o piață pentru produsele lor, fie ele în stare brută, fie în starea ce s-ar putea numi prima fază de manufacturare. Comercianții și manufacturierii din Marea Britanie au căutat să-și păstreze pentru ei desăvîrșirea prelucrării chiar a produselor coloniale, adică finisarea lor, și au reușit a-l face pe legiuitor să împiedice înființarea de astfel de întreprinderi în colonii, uneori prin taxe vamale urcate iar alteori prin prohibiții absolute.

De pildă, pe cînd pentru zahărul *muscovado* din coloniile britanice se plătește la import numai șase șilingi și patru peni la hundredweight, pentru zahărul alb se plătește 1 liră sterlină, un șiling și un peni, iar pentru cel dublu rafinat, în căpățîni, se plătește 4 lire, 2 șilingi, 5 și $^{8}/_{20}$ peni. Cînd s-au impus aceste taxe vamale urcate, Marea Britanie era singurul — și continuă a fi principalul — debușeu, unde se putea exporta zahărul din coloniile britanice. Ele echivalau deci cu o prohibiție a albirii și rafinării zahărului, la început pentru toate piețele străine, iar acum pentru piața care preia, poate, mai mult de nouă zecimi din întreaga producție. De aceea ramura albirii și rafinării zahărului, deși a ajuns înfloritoare în toate coloniile franceze producătoare de zahăr, este foarte puțin răspîndită în cele engleze, exceptîndu-se producția pentru piața coloniilor înseși. În Granada, pe timpul stăpînirii francezilor, exista cîte o rafinărie de zahăr aproape la fiecare plantație. Dar cînd ea a căzut în mîinile englezilor, aproape toate aceste rafinării au fost părăsite, iar azi — octombrie 1773 — mi se dă ca sigur că n-au mai rămas decît două sau trei. Numai că acum, printr-o interpretare mai largă a vămii, zahărul albit sau rafinat, dacă e importat ca zahăr praf, în loc de căpățîni, se taxează în mod obișnuit ca zahăr *muscovado*.

Pe cînd Marea Britanie încurajează producția de fontă și fier în drugi din America, prin scutirea de taxele vamale, la care se impun același fel de mărfuri cînd se importă din alte țări, ea oprește cu desăvîrșire construcția de furnale de oțel și de ateliere de tăiere a fierului în coloniile din America. Nu îngăduie coloniștilor să introducă aceste ramuri mai perfecționate, nici măcar pentru consumul propriu, ci insistă ca ei să cumpere de la comercianții și manufacturierii din Anglia toate mărfurile de acest gen, de care au nevoie.

Marea Britanie interzice exportul pălăriilor, al lînii și al mărfurilor de lînă produse în America, dintr-o provincie într-alta, fie pe apă, fie chiar pe uscat, pe cai sau cu căruța ; această măsură împiedică efectiv înființarea oricărei asemenea manufacturi cu debușee depărtate și limitează activitatea coloniștilor la manufacturile rudimentare și casnice, pe care le creează de obicei economia familială pentru nevoile proprii sau ale conlocuitorilor din aceeași provincie.

Însă, a opri un popor mare de a face tot ceea ce poate, cu produsele sale, sau de a-şi întrebuinţa mijloacele şi munca în modul pe care-l găseşte mai avantajos pentru el, constituie o violare vădită a celor mai sfinte drepturi ale omului. Oricît ar fi fost de nedrepte, aceste prohibiţii totuşi n-au fost pînă acum prea dăunătoare pentru colonii. Pămîntul este încă atît de ieftin şi, ca urmare, munca este atît de scumpă, în colonii, încît acestea pot importa din metropolă aproape toate mărfurile manufacturate, mai finisate sau perfecţionate, mai ieftin decît dacă le-ar putea face ele înseşi. De aceea, chiar dacă nu s-ar fi interzis coloniilor să înfiinţeze astfel de manufacturi, totuşi, în actualul stadiu de dezvoltare, dacă ţineau seama de propriul lor interes, ele tot nu le-ar fi înfiinţat. În stadiul actual de dezvoltare a coloniilor, aceste prohibiţii, fără a împiedica activitatea lor sau a o abate de la muncile spre care s-ar fi îndrumat de la sine, sînt poate numai semne odioase de asuprire, impuse fără suficientă motivare, de invidia neîntemeiată a comercianţilor şi a manufacturierilor din metropolă. Într-un stadiu mai înaintat de dezvoltare, ele ar putea fi, cu drept cuvînt, chiar asupritoare şi de nesuportat.

Pe de altă parte, Marea Britanie, limitînd la propria ei piaţă cîteva din produsele cele mai importante ale coloniilor, acordă, în schimb, unora din ele avantaje pe această piaţă, uneori prin impunerea la taxe vamale mai ridicate a produselor similare importate din alte ţări, iar alteori, prin prime acordate la importul produselor coloniale. În primul mod, ea acordă pe piaţa internă avantaje pentru zahărul, tutunul şi fierul din coloniile ei şi, în al doilea mod, pentru mătasea brută, cînepa şi inul, indigoul, materialele navale şi lemnul de construcţie. Acest al doilea mod de încurajare a produselor coloniale prin aceste prime de import, este, după cît am putut afla, o practică proprie a Marii Britanii. Nu însă şi primul. Portugalia de pildă nu se mulţumeşte numai cu perceperea de taxe vamale mai urcate la importul de tutun din alte ţări, ci chiar interzice acest import sub sancţiunile cele mai severe.

Tot astfel, cu privire la importul de mărfuri din Europa, Anglia a procedat cu coloniile ei într-un mod mai liberal decît celelalte naţiuni.

Marea Britanie admite ca o parte din taxele vamale, — aproape totdeauna jumătate sau în general o parte mai mare, şi uneori totalitatea lor — plătite la importul mărfurilor străine, să se restituie la reexportul lor în străinătate. Era uşor de prevăzut că nici o altă ţară străină independentă n-ar fi primit mărfurile, dacă ar fi venit încărcate cu taxele vamale mari, la care sînt impuse aproape toate mărfurile străine la importul lor în Marea Britanie. Prin urmare dacă nu s-ar fi restituit la reexport o parte din aceste taxe, ar fi luat sfîrşit comerţul de tranzit, comerţ atît de favorizat de sistemul mercantilist.

Coloniile noastre nu sînt însă ţări străine independente, iar Marea Britanie, luînd asupră-şi în exclusivitate dreptul de a furniza coloniilor toate mărfurile europene, le-ar fi putut sili (cum au făcut alte ţări cu coloniile lor) să primească aceste mărfuri, încărcate cu taxele vamale care se plătesc la importul în metropolă. Dar dimpotrivă, pînă în 1763, majori-

tatea mărfurilor străine exportate în colonii beneficiau de aceleași restituiri de taxe ca și la reexportul lor în orice țară străină independentă. Ce e drept, în 1763, prin statutul din anul al 4-lea al domniei lui George III, cap. 15, această favoare a fost în mare măsură micșorată și s-a legiferat că „din taxa numită vechea contribuție nu se va mai restitui nimic la mărfurile agricole și industriale de proveniență din Europa sau Indiile Orientale și care se vor exporta din regat, în orice colonie sau plantație britanică din America, cu excepția vinurilor, a stambei și a muselinurilor". Înainte de această lege, diferite mărfuri străine se puteau cumpăra mai ieftin în colonii decît în metropolă; și azi chiar, unele mărfuri s-ar putea să fie mai ieftine acolo.

Trebuie să menționăm că majoritatea dispozițiilor privitoare la reglementarea comerțului colonial sînt rezultatul propunerilor făcute de înșiși negustorii care fac acest comerț. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă legile au ținut seama de interesul comercianților mai mult decît de acel al coloniilor sau al metropolei. Interesul coloniilor a fost sacrificat pentru interesul acestor comercianți, dîndu-li-se acestora privilegiul exclusiv de a furniza coloniilor mărfurile europene, de care ele aveau nevoie, și de a cumpăra, din excedentul producției lor, tot ceea ce nu venea în concurență cu comerțul făcut de ei în țară. Acordîndu-se la reexportul în colonii al majorității mărfurilor din Europa și din Indiile Orientale aceleași restituiri de taxe ca și la reexportul lor în orice țară independentă, a fost sacrificat în favoarea acestuia interesul metropolei, pe baza chiar a principiilor sistemului mercantilist privitoare la acest interes. Era în interesul comercianților să plătească cît mai puțin pentru mărfurile străine ce le trimiteau în colonii, iar în urmă să obțină o restituire cît mai mare din taxele vamale avansate la importul acestor mărfuri din Marea Britanie. Astfel li se dădea posibilitatea să vîndă în colonii fie aceeași cantitate de mărfuri cu un profit mai mare, fie o cantitate mai mare cu același profit și, în consecință, tot să cîștige ceva și într-un caz și într-altul. Pe de altă parte, era în interesul coloniilor să obțină aceste mărfuri cît mai ieftin și cît mai din abundență. Însă aceasta putea să nu fie întotdeauna în interesul metropolei. Ea putea fi adeseori păgubită, atît în ceea ce privește veniturile, în urma restituirii unei mari părți din taxele vamale plătite la import, cît și în privința manufacturilor ei, ale căror produse erau concurate în colonii de produsele manufacturate străine, ca urmare a condițiilor favorabile în care acestea puteau fi introduse, datorită restituirilor de taxe. Se afirmă în mod obișnuit că dezvoltarea industriei textile din Marea Britanie a fost mult întîrziată din cauza restituirilor de taxe la reexportul pînzeturilor germane în coloniile din America.

Dar deși politica Marii Britanii cu privire la comerțul coloniilor ei a fost dictată de același spirit mercantilist ca și politica altor națiuni, totuși, în întregul ei, ea a fost mai liberală și mai puțin asupritoare decît politica oricărei alte națiuni.

Cu excepția comerțului exterior, coloniștii englezi se bucură de libertate desăvîrșită în conducerea afacerilor, după cum găsesc de cuviință. Această libertate e, în toate privințele, egală cu a concetățenilor lor din metropolă și e asigurată, la fel, printr-o adunare a reprezentanților poporu-

lui, care își afirmă dreptul de a stabili ca singură impozitele pentru întreținerea administrației coloniei. Autoritatea acestei adunări se impune puterii executive; așa încît nici colonistul cel mai turbulent, ca și cel mai docil, atît timp cît dau ascultare legii n-au a se teme nici de resentimentul guvernului, nici de al funcționarilor civili sau militari ai provinciei. Adunările coloniilor, deși asemenea Camerei Comunelor, nu sînt nici ele în mod obișnuit reprezentante tocmai potrivite ale poporului, totuși ele se apropie mai mult de acest caracter; și cum puterea executivă, ori că nu are mijloacele, ori că nu are interesul — din cauza sprijinului ce-l primește din partea metropolei — de a le corupe, adunările sînt în general influențate, poate, mai mult de înclinațiile alegătorilor lor. Consiliile, care, în legislația coloniilor, corespund Camerei Lorzilor din Marea Britanie, nu sînt compuse dintr-o nobilime ereditară. În unele colonii, ca de pildă în trei provincii din Noua Anglie, aceste consilii nu sînt numite de rege, ci alese de reprezentanții poporului. Nu există nobilime ereditară în nici o colonie engleză. E adevărat că în toate coloniile, ca și în țările libere, urmașul unei vechi familii de coloniști e mai respectat decît un parvenit cu avere și merite egale; însă el se bucură numai de mai mult respect, iar nu și de mai multe privilegii, prin care să poată deveni supărător pentru semenii săi. Înainte de începutul actualelor tulburări, adunările coloniale nu dețineau numai puterea legiuitoare, ci și o parte din cea executivă. În Connecticut și Rhode Island, ele alegeau pe guvernator. În celelalte colonii, ele numeau perceptorii care încasau impozitele stabilite de adunările respective, față de care acești funcționari erau direct răspunzători. Prin urmare există mai multă egalitate între coloniștii englezi decît între locuitorii metropolei. Felul lor de viață e mai mult republican iar guvernele lor, în special cele din trei provincii din Noua Anglie, au fost și ele, pînă acum, mai mult republicane.

Dimpotrivă, regimul absolutist din Spania, Portugalia și Franța e în ființă și în coloniile acestor țări, iar puterile discreționare cu care asemenea guverne investesc de obicei pe toți funcționarii lor subalterni, se exercită, firește, în colonii, din cauza marii depărtări, cu o violență neobișnuită. Sub toate guvernările absolutiste, e mai multă libertate în capitală decît în orice altă parte a țării. Suveranul el însuși nu poate avea nici interesul, nici dorința de a denatura regimul de dreptate sau de a asupri marea masă a populației. În capitală prezența sa impune oarecare pondere tuturor funcționarilor săi subalterni, care însă în provinciile îndepărtate — de unde e mai puțin probabil ca plîngerile poporului să ajungă pînă la suveran — își pot exercita tirania, în mod mai nestînjenit. Dar coloniile europene din America se află la depărtare mai mare decît erau cele mai îndepărtate provincii ale celor mai mari imperii cunoscute altădată. Guvernarea coloniilor engleze este poate singura, de cînd există lumea, care să fi putut oferi deplină siguranță locuitorilor unor provincii atît de îndepărtate. Administrarea coloniilor franceze a fost întotdeauna exercitată cu mai multă blîndețe și moderație decît a coloniilor spaniole și portugheze. Superioritatea acestei administrații e conformă atît cu caracterul națiunii franceze, cît și cu cea ce formează caracterul oricărei națiuni, adică natura guvernării ei, care, deși arbitrară și de mînă forte în comparație cu a Marii Britanii, e legală și liberală în comparație cu cea exercitată de Spania și Portugalia.

Superioritatea politicii engleze apare mai cu seamă din progresul coloniilor din America de Nord. Progresul coloniilor franceze producătoare de zahăr a fost cel puțin egal, poate chiar superior, progresului majorității celor engleze ; și totuși coloniile producătoare de zahăr ale Angliei se bucură de o guvernare liberă, aproape la fel cu cea din coloniile ei din America de Nord. Dar coloniile franceze producătoare de zahăr nu sînt descurajate, ca cele engleze, de a rafina propria lor producție de zahăr și, ceea ce e mai important, geniul francezilor în arta guvernării acordă în mod natural un mai bun tratament sclavilor negri.

În toate coloniile europene, cultura trestiei de zahăr se face cu sclavi negri. Se crede că oamenii născuți în clima temperată din Europa nu pot suporta, din cauza constituției lor, munca la sapă sub arșița dogoritoare din Indiile Orientale ; iar cultura trestiei de zahăr, așa cum se practică azi, este o muncă pe de-a întregul manuală, deși, după părerea multora, în această cultură, s-ar putea introduce cu mult folos și plugul. Dar după cum cîștigul și reușita în agricultura făcută cu vite depind, în mare măsură, de buna îngrijire a vitelor, tot astfel cîștigul și reușita în cultura făcută cu sclavi depind desigur, în egală măsură de buna îngrijire a sclavilor ; iar în privința bunei îngrijiri a sclavilor lor, plantatorii francezi sînt superiori celor englezi, ceea ce cred că e îndeobște cunoscut. Legile care acordă sclavului o ocrotire cît de slabă împotriva brutalității stăpînului, vor fi probabil mai bine aplicate într-o colonie cu o guvernare mai autoritară decît într-o colonie ce se bucură de o guvernare complet liberă. În toate țările în care există nefericita lege a sclaviei, magistratul, cînd își exercită dreptul de ocrotire a sclavului, se amestecă în oarecare măsură în administrarea proprietății particulare a stăpînului ; și de aceea, într-o țară liberă, unde stăpînul e, poate, membru al adunării legislative coloniale sau unul din cei ce aleg un asemenea membru, magistratul nu îndrăznește să facă aceasta, decît cu cea mai mare prudență și rezervă. Considerația pe care trebuie să o acorde stăpînului îi îngreunează rolul de apărător al sclavului. Dar într-o țară în care guvernarea e în mare măsură arbitrară, unde în mod obișnuit magistratul se amestecă chiar și în administrarea proprietății particulare a locuitorilor și le poate trimite o *lettre de cachet* [22] dacă nu-și conduc treburile după cum înțelege el, îi este mult mai ușor să acorde o oarecare protecție sclavului ; simpla omenie îl îndeamnă, firește, să procedeze în felul acesta. Ocrotirea din partea magistratului îl face pe sclav mai puțin de disprețuit în ochii stăpînului său, care este îndemnat, astfel, a-și privi sclavii cu mai multă atenție și a-i trata în mod mai uman. Tratamentul omenos nu numai că îl face pe sclav mai credincios, dar și mai înțelegător și astfel, dintr-un îndoit punct de vedere, mai folositor. Sclavul se apropie mai mult de situația unui servitor liber și poate poseda un oarecare grad de onestitate și de atașament față de interesele stăpînului său, însușiri ce se întîlnesc adesea la servitorii liberi dar pe care nu le poate avea

niciodată un sclav care ar fi tratat așa cum sînt tratați de obicei sclavii în țările în care stăpînul e perfect liber și nestînjenit de nimeni.

Cred că istoria tuturor timpurilor și a tuturor popoarelor confirmă adevărul că situația unui sclav e mai bună sub o guvernare autoritară decît sub una liberă. În istoria romanilor, prima dată cînd aflăm despre intervenția unui magistrat în favoarea unui sclav și împotriva brutalității stăpînului acestuia, este sub împărați. Cînd Vedius Pollio, în prezența lui August, a dat ordin ca unul din sclavii săi, care comisese o mică greșeală, să fie tăiat în bucăți și azvîrlit în eleșteu ca hrană pentru pești, împăratul i-a poruncit cu indignare, nu numai să emancipeze imediat pe acel sclav, dar și pe toți ceilalți care îi aparțineau. În epoca republicii, nici un magistrat nu avea destulă autoritate pentru a ocroti un sclav, și mai puțin încă pentru a pedepsi pe stăpînul acestuia.

Este de observat că aproape tot capitalul care a contribuit la dezvoltarea coloniilor franceze producătoare de zahăr, în special a marii colonii din San Domingo, provenea din culturile și ameliorațiunile făcute încetul cu încetul în aceste colonii. El era, aproape în întregime, producția pămîntului și muncii coloniștilor sau, ceea ce revine la același lucru, prețul acelui produs, acumulat treptat printr-o bună gospodărire și întrebuințat la obținerea unui produs și mai mare. Dar capitalul cu care s-au făcut ameliorațiuni și culturi în coloniile engleze producătoare de zahăr era trimis, în mare parte, din Anglia ; și nu era nicidecum produs în întregime de pămîntul și munca coloniștilor. Prosperitatea coloniilor engleze se datorează în mare măsură bogățiilor considerabile ale Angliei, din care o parte s-a revărsat, dacă se poate spune astfel, și asupra coloniilor ; pe cînd prosperitatea plantațiilor de zahăr franceze e datorată exclusiv bunei comportări a coloniștilor, care desigur că au avut o oarecare superioritate față de cea a coloniștilor englezi ; iar această superioritate nu s-a arătat nicăieri atît de vizibil, ca în bunul tratament acordat sclavilor.

Aceasta a fost, în linii generale, politica diferitelor state europene cu privire la coloniile lor.

Prin urmare, politica din Europa are prea puține motive de mîndrie în ceea ce privește întemeierea coloniilor din America sau înflorirea lor ulterioară din punct de vedere al administrării lor interne.

Nesocotința și nedreptatea par a fi fost imboldurile care au prezidat la proiectul inițial de întemeiere a acestor colonii și care au dus la înfăptuirea lui : nesocotință în goana după mine de aur și de argint ; și nedreptate în rîvna de a stăpîni o țară, ai cărei indigeni nevinovați, departe de a fi făcut vreodată vreun rău popoarelor europene, au primit pe cei dintîi aventurieri cu toată bunăvoința și ospitalitatea.

Ce e drept, aventurierii care au întemeiat cîteva din așezările de mai tîrziu au adăugat proiectului himeric de a găsi mine de aur și de argint și alte motive mai raționale și mai lăudabile ; dar chiar și aceste motive fac prea puțină cinste politicii europene.

Puritanii englezi, persecutați în țară, au fugit în America în căutare de libertate; și au înființat acolo cele patru provincii din Noua Anglie. Catolicii englezi, supuși unui tratament și mai nedrept încă, au înființat provincia Maryland, iar quakerii, provincia Pennsylvania. Evreii portughezi, persecutați de inchiziție, jefuiți de avutul lor și exilați în Brazilia, au introdus, prin exemplul vieții lor, oarecare ordine și activitate printre criminalii și prostituatele cu care se populase la început acea colonie și i-au învățat să cultive trestia de zahăr. În toate aceste împrejurări, popularea și culturile agricole ale Americii n-au fost de fapt efectul priceperii guvernelor europene și al politicii duse de ele, ci al dezordinii și al nedreptății acestor guverne.

La întemeierea unora din cele mai importante așezări din America, diferitele guverne din Europa au avut tot așa de puțin merit ca și la proiectarea lor. Cucerirea Mexicului n-a fost proiectată de consiliul Spaniei, ci de guvernatorul din Cuba și a fost înfăptuită de spiritul de aventură al cutezătorului [23] căruia îi fusese încredințată, în ciuda stăruințelor ulterioare ale guvernatorului [24] de a o zădărnici, acesta căindu-se în curînd de a o fi încredințat unei asemenea persoane. Cei ce au cucerit Chili și Peru, ca și aproape toate celelalte așezări spaniole de pe continentul american, n-au obținut nici o altă ocrotire din partea statului, în afară de o autorizație generală de a face așezări și cuceriri în numele regelui Spaniei. Toate aceste aventuri erau pe riscul și pe cheltuiala aventurierilor. Guvernul Spaniei n-a contribuit aproape cu nimic la ele. Tot atît de puțin a contribuit și guvernul Angliei la întemeierea unora din coloniile ei cele mai importante din America de Nord.

Cînd s-au întemeiat aceste așezări și cînd au ajuns atît de importante încît să atragă atenția metropolei, primele reglementări făcute de aceasta, cu privire la ele, aveau întotdeauna în vedere să asigure monopolul comerțului metropolei cu coloniile, să le limiteze debușeul, să-l lărgească pe al ei în dauna acestora; și, în consecință, mai mult să frîneze și să descurajeze decît să accelereze și să încurajeze mersul prosperității lor. În modul diferit în care se exercită acest monopol rezidă una din deosebirile esențiale ale politicii diferitelor națiuni europene cu privire la coloniile lor. Cea mai bună politică din toate, politica Angliei, e numai cu puțin mai liberală și neasupritoare decît a celorlalte națiuni.

Așadar, în ce mod a contribuit oare politica Europei la așezarea sau la măreția de azi a coloniilor din America? Într-un mod, și nu numai într-unul singur, a contribuit ea în mare măsură: *Magna virum mater* [25], a crescut și a format oamenii care au fost în stare să îndeplinească astfel de fapte mari și să pună temelia unui atît de mare imperiu. Și nu există altă parte a lumii a cărei politică să fie în stare să formeze, sau să fi format cîndva, și în mod real, asemenea oameni. Coloniile datorează politicii din Europa educația și vederile largi ale întemeietorilor lor activi și întreprinzători; iar unele din cele mai mari și mai importante dintre ele îi datorează numai cu puțin mai mult; și numai în ceea ce privește administrarea lor internă.

PARTEA III

DESPRE AVANTAJELE DOBÎNDITE DE EUROPA ÎN URMA DESCOPERIRII AMERICII ŞI A DRUMULUI SPRE INDIILE ORIENTALE PE LA CAPUL BUNEI SPERANŢE

Am văzut care sînt avantajele obţinute de coloniile din America de pe urma politicii Europei.

Ce avantaje a obţinut Europa în urma descoperirii şi colonizării Americii ?

Aceste avantaje se pot clasifica astfel : întîi, în avantajele generale pe care Europa, considerată ca o singură ţară mare, le-a obţinut în urma acestor mari evenimente ; şi, al doilea, în avantajele speciale, pe care fiecare ţară colonizatoare le-a obţinut din coloniile ce îi aparţin, ca urmare a autorităţii sau stăpînirii exercitate asupra lor.

Avantajele generale, pe care Europa, luată ca o singură mare ţară le-a obţinut în urma descoperirii şi colonizării Americii, constau mai întîi, din sporirea satisfacerii nevoilor ei şi, în al doilea rînd, din creşterea propriei activităţi economice.

Importul în Europa al excedentului producţiei din America procură locuitorilor acestui mare continent diverse mărfuri, pe care ei nu le-ar fi posedat altminteri, unele de confort şi consum, altele de agrement şi altele pentru împodobire ; contribuind astfel la satisfacerea necesităţilor crescînde ale societăţii.

Se va recunoaşte, cu uşurinţă, că descoperirea şi colonizarea Americii au contribuit la sporirea activităţii economice : mai întîi, în toate ţările care fac comerţ cu America direct, ca de pildă Spania, Portugalia, Franţa şi Anglia, şi în al doilea rînd, în ţările care, fără a avea legături comerciale directe cu America, trimit în America produsele lor prin mijlocirea altor ţări. Flandra austriacă, de pildă, cum şi unele provincii din Germania, trimit în America, prin mijlocirea ţărilor mai sus menţionate, cantităţi însemnate de pînzeturi şi de alte mărfuri. Evident că toate ţările acestea au obţinut o piaţă mai largă pentru excedentul producţiei lor şi, ca urmare, au fost încurajate să sporească acest excedent.

Dar că aceste evenimente mari au contribuit şi la încurajarea activităţii economice din ţări, ca Ungaria şi Polonia, care probabil n-au trimis niciodată în America măcar un singur produs al lor, nu este, poate, tot atît de evident. Şi totuşi, nu încape nici o îndoială că aşa a fost. O parte din produsele din America se consumă în Ungaria şi Polonia, unde este cerere de zahăr, ciocolată şi tutun din această nouă parte a lumii. Dar aceste mărfuri trebuie cumpărate fie cu produse înseşi ale activităţii economice a Ungariei şi a Poloniei, fie cu altfel de mijloace obţinute cu o parte din aceste produse. Mărfurile din America sînt valori noi, echivalente noi, introduse în Ungaria şi Polonia spre a fi schimbate cu excedentul de producţie al acestor ţări. Fiind aduse în aceste ţări, ele creează un nou şi mai larg debuşeu pentru acest excedent. Ele îi ridică valoarea şi contribuie astfel la încurajarea sporirii lui. Chiar dacă din excedentul acestei

producţii nu s-ar trimite nici o parte în America, el poate fi trimis în alte ţări, care-l cumpără cu o parte din ce le revine lor din excedentul producţiei Americii, găsind astfel un debuşeu, graţie circulaţiei bunurilor, în urma impulsului dat de excedentul producţiei americane.

Acele mari evenimente au putut chiar contribui la sporirea satisfacţiilor şi la dezvoltarea activităţii economice a ţărilor care, nu numai că n-au trimis vreodată mărfuri în America, dar nici n-au primit mărfuri de acolo. E posibil chiar ca asemenea ţări să fi primit o mai mare abundenţă de anumite mărfuri, din unele ţări, al căror excedent de producţie a fost sporit datorită comerţului cu America. Sporind abundenţa şi satisfacţiile, desigur că o dată cu ele şi activitatea economică s-a dezvoltat. Ca urmare se înţelege că un mai mare număr de noi echivalente de un fel sau altul li se oferea în schimbul excedentului de producţie determinat de acea activitate economică. Un debuşeu mai larg s-a creat astfel pentru acest excedent, stimulîndu-se prin aceasta însăşi creşterea lui. Cantitatea mărfurilor aruncate anual în marele circuit al comerţului european, şi distribuite anual diferitelor popoare cuprinse în sfera lui, a fost sporită cu întregul excedent al producţiei americane. Prin urmare, e probabil ca din această cantitate mărită să-i fi revenit fiecăruia din popoarele europene, o parte mai mare, sporind şi îndestularea lor, ca şi activitatea lor economică.

Monopolul comerţului, efectuat de metropole, tinde să scadă, sau cel puţin să menţină sub nivelul la care s-ar urca în alte împrejurări, atît satisfacerea necesităţilor crescînde cît şi activitatea economică la toate popoarele europene în genere şi la coloniile americane în special. E un fel de contrapondere ce frînează acţiunea uneia dintre marile forţe de propulsiune a unei părţi importante din activitatea omenirii. Scumpind produsele coloniale în toate celelalte ţări, afară de metropolă, monopolul micşorează consumul şi prin aceasta împiedică activitatea economică a coloniilor şi atît bunăstarea cît şi activitatea economică din celelalte ţări, căci — şi unele şi altele — consumă mai puţin cînd trebuie să plătească mai mult pentru ceea ce consumă şi produc mai puţin cînd obţin mai puţin pentru produsele lor. Scumpind în colonii produsele tuturor celorlalte ţări, monopolul stînjeneşte în acelaşi timp activitatea economică a tuturor acelor ţări ca şi satisfacţiile şi activitatea economică a coloniilor. El constituie un impediment care, pentru un presupus beneficiu al unor anumite ţări, restrînge satisfacţiile şi stînjeneşte activitatea economică a tuturor celorlalte ţări, dar mai ales a acestor colonii. El nu numai că exclude pe cît posibil toate celelalte ţări de la o anumită piaţă, dar limitează pe cît posibil şi coloniile la o anumită piaţă; iar deosebirea e foarte mare între a fi exclus de la o anumită piaţă, cînd toate celelalte îţi sînt deschise, şi a fi limitat la o singură piaţă, cînd îţi sînt închise toate celelalte. Totuşi excedentul de producţie al coloniilor e acela care alcătuieşte izvorul iniţial al acelei creşteri a satisfacţiilor şi activităţii economice realizate în Europa de pe urma descoperirii şi colonizării Americii, iar comerţul de monopol al metropolelor tinde numai a face ca acest izvor să devină mai puţin abundent decît ar fi fost altminteri.

Avantajele speciale, pe care ţările colonizatoare le obţin de la coloniile lor sînt de două feluri: mai întîi avantajele obişnuite ce îi revin oricărui imperiu de la provinciile supuse dominaţiei sale, iar în al doilea rînd, avantajele speciale care sînt presupuse a rezulta dintr-un caracter atît de aparte, ca acela al coloniilor europene din America.

Avantajele obişnuite ce îi revin oricărui imperiu de la provinciile supuse dominaţiei sale constau, mai întîi, în forţa militară pe care acestea o dau pentru apărarea imperiului şi, în al doilea rînd, în venitul ce îl oferă pentru întreţinerea administraţiei sale civile. Coloniile romane procurau cîteodată şi forţă militară şi venit. Coloniile greceşti ofereau uneori forţă militară, în schimb, rareori venit. Ele se recunoşteau numai rareori ca supuse dominaţiei metropolei. Erau, în genere, aliatele ei în război, dar foarte rar îi erau supuse în timp de pace.

Pînă acum coloniile europene din America n-au furnizat niciodată forţe militare pentru apărarea metropolei. Forţa lor militară n-a fost vreodată suficientă nici măcar pentru propria lor apărare; iar în diferitele războaie, în care erau angajate metropolele, tocmai apărarea coloniilor a necesitat în genere o dislocare foarte importantă de forţe militare. De aceea toate coloniile statelor europene, fără excepţie, au fost în această privinţă mai degrabă o cauză de slăbiciune, decît de putere, pentru metropolele respective.

Numai coloniile Spaniei şi ale Portugaliei au contribuit cu venituri pentru apărarea metropolei sau pentru întreţinerea administraţiei ei publice. Impozitele percepute în coloniile altor naţiuni europene, în special în ale Angliei, rareori au egalat cheltuielile necesare coloniilor în timp de pace şi niciodată nu au fost suficiente pentru a acoperi cheltuielile necesare coloniilor în timp de război. Asemenea colonii au fost deci un motiv de cheltuială, iar nu un izvor de venituri pentru metropolele respective.

Avantajele unor asemenea colonii pentru metropolele respective constau numai în avantajele speciale presupuse a rezulta din caracterul atît de aparte cum ar fi cel al coloniilor europene din America şi se ştie că monopolul comerţului e de fapt singura sursă a tuturor acestor avantaje de ordin special.

Ca urmare a acestui monopol, întregul excedent al producţiei coloniilor engleze, constînd din aşa-zisele mărfuri enumerate, nu poate fi trimis în nici o altă ţară decît în Anglia. De acolo celelalte ţări trebuie să-l cumpere după aceea. El trebuie să fie astfel mai ieftin în Anglia decît în orice altă ţară şi trebuie să contribuie la sporirea satisfacţiilor Angliei, mai mult decît la cele ale oricărei alte ţări. Şi de asemenea şi la încurajarea activităţii ei economice. Pentru toate mărfurile din excedentul producţiei sale, pe care Anglia le dă în schimbul acestor mărfuri enumerate, ea obţine desigur un preţ mai bun decît pot obţine alte ţări pentru mărfurile lor similare, în schimbul aceloraşi mărfuri. Produsele manufacturate din Anglia, de pildă, vor obţine o cantitate mai mare de zahăr şi tutun din coloniile engleze decît cantitatea ce se poate obţine din acest zahăr şi tutun cu produsele similare din alte ţări. Aşadar, cît timp produsele manufacturate din Anglia ca şi cele din alte ţări se pot schimba şi unele şi altele cu zahărul şi tutunul din coloniile engleze, superioritatea preţului dă unora o încurajare mai mare decît celorlalte, în împrejurările menţionate. După cum monopolul comerţului colonial reduce sau, cel puţin, menţine, sub nivelul la care ar fi ajuns

altminteri, bunăstarea şi activitatea economică din ţările ce nu deţin acest monopol, în aceeaşi măsură el dă o superioritate evidentă ţărilor care deţin monopolul, faţă de celelalte ţări.

Totuşi, s-ar putea considera că această superioritate e mai bine zis o superioritate relativă decît una absolută şi că ţara care se bucură de ea obţine o superioritate mai degrabă prin reducerea activităţii industriale şi a producţiei celorlalte ţări, decît prin sporirea propriei ei activităţi şi producţii deasupra nivelului ce l-ar fi atins în mod firesc, în cazul libertăţii comerţului.

Datorită monopolului deţinut de Anglia, tutunul din Maryland şi Virginia, de pildă, revine desigur mai ieftin pentru Anglia decît pentru Franţa, căreia Anglia îi vinde de obicei o cantitate considerabilă din acest tutun. Dar dacă Franţa şi celelalte ţări europene ar fi avut întotdeauna libertatea comerţului cu Maryland şi Virginia, tutunul din aceste colonii ar fi ajuns în prezent mai ieftin nu numai în acele ţări, dar chiar şi în Anglia. Ca urmare a lărgirii debuşeului, producţia de tutun ar fi sporit probabil într-atît, încît ar fi redus profiturile plantaţiilor de tutun la un nivel normal în raport cu profiturile culturilor de grîne, faţă de care se crede că sînt încă şi mai ridicate. Preţul tutunului ar fi putut să scadă în acest caz; şi e probabil să fi şi scăzut puţin sub preţul de astăzi. O cantitate egală de mărfuri, fie din Anglia, fie din celelalte ţări, ar fi putut cumpăra în Maryland şi Virginia o cantitate de tutun mai mare decît cumpără azi şi, în consecinţă, ea s-ar fi vîndut acolo cu un preţ mai bun. Deci, cît timp această buruiană, prin abundenţa şi ieftinătatea ei, poate să sporească satisfacţiile şi activitatea economică fie în Anglia, fie în orice altă ţară, ea ar fi produs ambele aceste efecte în cazul libertăţii comerţului într-o măsură ceva mai mare decît în situaţia de azi. În acest caz Anglia, într-adevăr, n-ar fi avut nici o superioritate faţă de alte ţări. Ea ar fi putut cumpăra tutunul din coloniile sale ceva mai ieftin şi, în consecinţă, ar fi putut vinde unele din mărfurile ei ceva mai scump decît azi. Dar n-ar fi putut nici cumpăra pe cele dintîi mai ieftin, nici vinde pe celelalte mai scump decît orice altă ţară. Ar fi cîştigat, poate, un avantaj absolut, dar ar fi pierdut în mod cert unul relativ.

Însă pentru a obţine acest avantaj relativ în comerţul colonial şi pentru a înfăptui proiectul, inspirat de egoism şi aviditate, de a exclude, pe cît posibil, alte naţiuni de la participarea la acest comerţ, există toate motivele plauzibile de a presupune că Anglia nu numai că a sacrificat o parte din avantajul absolut pe care, ca orice altă ţară, l-ar fi putut obţine de la acest comerţ, dar s-a expus atît unui dezavantaj absolut, cît şi unuia relativ, în mai toate celelalte ramuri de comerţ.

Cînd, prin Actul de Navigaţie, Anglia şi-a rezervat monopolul comerţului colonial, capitalurile străine, plasate mai înainte în acest comerţ, au trebuit să fie retrase. Capitalul englez, cu care mai înainte se făcea numai o parte din acest comerţ, urma să satisfacă acum comerţul colonial în întregime. Acelaşi capital, care mai înainte aducea din Europa numai o parte din mărfurile de care coloniile aveau nevoie, acum era singurul folosit pentru aducerea tuturor acestor mărfuri. Dar acest capital nu putea satisface în întregime nevoile coloniilor şi, de aceea, mărfurile aduse se vindeau foarte scump. Acelaşi capital, care mai înainte cumpăra numai o parte din exce-

dentul producției coloniilor, era acum singurul folosit pentru a cumpăra întregul excedent. Dar acest capital nu putea cumpăra toate produsele la prețuri egale cu cele vechi sau măcar apropiate de ele ; și, de aceea, orice cumpăra, era cumpărat foarte ieftin. Însă la o utilizare de capital, în care comerciantul vindea foarte scump și cumpăra foarte ieftin, probabil că profitul era considerabil mai sus de nivelul normal al profitului din alte ramuri de comerț. Această superioritate a profitului din comerțul colonial nu putea să nu atragă o parte din capitalul investit în alte ramuri de comerț. Dar acest transfer de capital, desigur că a sporit, treptat, concurența capitalurilor în comerțul colonial, tot așa după cum a redus-o, treptat, în celelalte ramuri de comerț ; în timp ce a redus treptat profiturile din comerțul colonial, tot treptat le-a făcut să se urce în celelalte ramuri, pînă ce toate aceste profituri s-au stabilit la un nivel nou, diferit de nivelul anterior și ceva mai urcat decît acesta.

Acest dublu efect, de a atrage capital din toate celelalte ramuri de comerț și de a urca rata profitului în toate ramurile, ceva mai mult decît ar fi fost în alte condiții, nu s-a produs numai prin înființarea acestui monopol, ci a continuat să se producă mereu de atunci.

Mai întîi, monopolul a atras în mod continuu capital din toate celelalte ramuri de comerț, spre a fi investit în comerțul colonial.

Deși avuția Marii Britanii a sporit foarte mult de la punerea în aplicare a Actului de Navigație, este însă cert că ea n-a sporit în aceeași proporție cu avuția coloniilor. Dar comerțul exterior al fiecărei țări se dezvoltă, în mod firesc, în raport cu avuția ei, iar excedentul producției ei în raport cu întreaga ei producție. Marea Britanie acaparînd în folosul ei aproape totalul a ceea ce se poate numi comerțul exterior al coloniilor, iar capitalul ei nefiind sporit în raport cu extinderea acestui comerț, ea nu îl putea continua, fără a retrage necontenit o parte din capitalul plasat mai înainte în alte ramuri de comerț, și fără a reține o cantitate din ce în ce mai mare din capitalurile, care altminteri s-ar fi investit în acele ramuri. În consecință, de la punerea în aplicare a Actului de Navigație, comerțul colonial a sporit necontenit, în timp ce multe alte ramuri ale comerțului exterior, mai ales dintre cele cu alte regiuni din Europa, au decăzut neîncetat. Manufacturile noastre de export, în loc de a se adapta, ca înaintea Actului de Navigație, pieții europene din vecinătate sau celei mai depărtate ceva, din țările situate în jurul Mării Mediterane, au fost adaptate în cea mai mare parte, pieții mai depărtate, din colonii, adică pieții pe care ele dețin monopolul, mai degrabă decît aceleia pe care au mulți concurenți. Cauzele declinului celorlalte ramuri de comerț exterior, căutate de sir Matthew Decker și alți autori în modul de impunere excesiv și impropriu, în prețul mare al muncii, în sporirea luxului etc., pot fi găsite numai în dezvoltarea peste măsură a comerțului colonial. Capitalul comercial al Marii Britanii, deși foarte mare, nu e totuși nelimitat ; și deși mult sporit în urma Actului de Navigație, nefiind totuși sporit în aceeași proporție ca și comerțul colonial, acest comerț nu poate fi continuat fără a se retrage o parte din capitalul altor ramuri de comerț și, prin urmare, nu fără un declin al acestor ramuri.

Trebuie să se observe că Anglia era o mare țară comercială, capitalul ei comercial era foarte mare, tinzînd pe zi ce trece să ajungă tot mai mare,

nu numai înainte de înfiinţarea monopolului comerţului colonial prin Actul de Navigaţie, dar chiar înainte ca acest comerţ să fi ajuns prea important. În războiul cu Olanda, pe timpul guvernării lui Cromwell, flota Angliei era superioară celei olandeze, iar în războiul izbucnit la începutul domniei lui Carol II ea era cel puţin egală, poate chiar superioară, flotelor unite ale Franţei şi Olandei. Astăzi superioritatea sa ar fi abia ceva mai mare, dacă am presupune că raportul dintre flota Olandei şi comerţul Olandei ar fi întocmai ca atunci. Dar, în nici unul din aceste războaie, marea putere navală a Angliei nu s-a datorat Actului de Navigaţie. În timpul primului război, de-abia se alcătuise proiectul acestui Act şi, cu toate că el căpătase deplină putere legală înainte de izbucnirea celui de-al doilea război, totuşi nici o dispoziţie a legii nu putuse avea timp să producă efecte prea mari ; şi mai puţin încă acea privitoare la înfiinţarea monopolului comerţului cu coloniile. Atît coloniile cît şi comerţul lor erau pe atunci neînsemnate în comparaţie cu ceea ce sînt astăzi. Insula Jamaica era un pustiu insalubru, puţin populat şi prea puţin cultivat. New York şi New Jersey erau în stăpînirea olandezilor ; jumătate din insula St. Christopher era în stăpînirea francezilor. Insula Antigua, cele două Caroline, Pennsylvania, Georgia şi Noua Scoţie nu erau nici ele cultivate. Virginia, Maryland şi Noua Anglie deşi erau colonii cultivate şi foarte înfloritoare, totuşi, se pare că pe atunci nu era om în America ori în Europa, care să prevadă, sau să întrezărească măcar, progresul rapid pe care aveau să-l realizeze de atunci în privinţa bogăţiei, populaţiei şi dezvoltării economice. Pe scurt, insula Barbados era singura colonie britanică de oarecare importanţă, a cărei stare de atunci semăna oarecum cu cea de azi. Comerţul colonial, de care Anglia a profitat numai în parte, chiar un răstimp în urma Actului de Navigaţie (deoarece timp de mai mulţi ani această lege nu s-a aplicat prea strict), nu putea fi atunci cauza marelui comerţ al Angliei, nici a marii puteri navale susţinute de acest comerţ. Comerţul care susţinea pe atunci această mare putere navală era comerţul cu Europa şi cu ţările situate în jurul Mării Mediterane. Însă partea din acest comerţ de care se bucură Marea Britanie în prezent nu ar putea întreţine o putere navală atît de mare. Dacă se lăsa tuturor naţiunilor libertatea de a face acel comerţ, în continuă ascendenţă, cu coloniile, oricît i-ar fi revenit Marii Britanii din acesta — şi probabil că i-ar fi revenit o parte foarte importantă — această parte s-ar fi adăugat la marele comerţ cu Europa şi Mediterana, care de mai înainte încă era sub dominaţia ei. Ca urmare a monopolului, dezvoltarea comerţului colonial n-a pricinuit atît un adaos la comerţul anterior al Marii Britanii, cît o schimbare totală a direcţiei lui.

Al doilea, monopolul a contribuit desigur la menţinerea ratei profitului, în toate diferitele ramuri ale comerţului britanic, la un nivel mai ridicat decît ar fi fost în mod firesc, dacă s-ar fi admis tuturor naţiunilor libertatea comerţului cu coloniile britanice.

După cum monopolul comerţului colonial a atras, spre acest comerţ, o mai mare parte din capitalul Marii Britanii decît aceea care de la sine s-ar fi îndreptat spre el, tot aşa, prin eliminarea tuturor capitalurilor străine, a micşorat în mod cert capitalul investit în acest comerţ, reducîndu-l sub nivelul la care ar fi fost, în mod firesc, în cazul libertăţii comerţului.

Dar prin reducerea concurenței capitalurilor în această ramură de comerț, el a urcat evident rata profitului în ramura comerțului colonial. De asemenea, reducînd concurența capitalurilor britanice în toate celelalte ramuri de comerț, a urcat bineînțeles rata profitului britanic în toate acele ramuri. Oricare ar fi fost situația sau extinderea capitalului comercial al Marii Britanii, în orice perioadă ulterioară promulgării Actului de Navigație, monopolul comerțului colonial avea desigur să urce, cît timp acea situație continua, rata obișnuită a profitului britanic mai mult decît ar fi fost ea altminteri atît în această ramură, cît și în toate celelalte ramuri ale comerțului britanic. Dacă, de la promulgarea Actului de Navigație, rata obișnuită a profitului britanic va fi scăzut considerabil, și fără îndoială că așa s-a și întîmplat, neapărat că ea ar fi scăzut încă și mai mult, dacă monopolul înființat prin acel Act n-ar fi contribuit s-o oprească la un anumit nivel.

Dar tot ceea ce urcă într-o țară rata obișnuită a profitului mai sus de nivelul pe care l-ar avea altfel supune neapărat acea țară atît la un dezavantaj absolut, cît și la unul relativ, în toate ramurile de comerț, în care ea nu deține monopolul.

Țara e supusă la un dezavantaj absolut, fiindcă în acele ramuri de comerț, comercianții nu pot realiza un astfel de profit mai mare, fără a vinde mai scump decît ar vinde altminteri atît mărfurile străine importate cît și pe cele indigene exportate în alte țări. Propria lor țară cumpără mai scump și vinde mai scump; ea cumpără mai puțin și vinde mai puțin; consumă mai puțin și produce mai puțin decît ar putea face altfel.

Țara e supusă la un dezavantaj relativ deoarece, în acele ramuri de comerț, celelalte țări nesupuse la același dezavantaj absolut sînt puse față de acea țară, dacă nu totdeauna într-o situație mai bună, dar în tot cazul într-una mai puțin rea decît ar fi fost altminteri. Ele sînt în măsură să consume mai mult și să producă mai mult, în raport cu consumul și producția acelei țări. Superioritatea lor devine mai mare sau inferioritatea lor mai mică decît ar fi fost altfel. Prin urcarea prețului produselor din acea țară peste cît ar fi fost altminteri, comercianții din alte țări sînt în măsură s-o concureze pe piețele străine și astfel s-o îndepărteze din toate ramurile de comerț, în care ea nu deține monopolul.

Comercianții noștri se plîng adesea de salariile mari din Marea Britanie, ca fiind cauza pentru care produsele lor manufacturate sînt concurate, în ceea ce privește prețul, pe piețele străine; dar ei nu vorbesc nimic despre profiturile mari ale capitalului. Ei se plîng de cîștigurile exorbitante ale altora, dar nu spun nimic despre cîștigul lor propriu. Or, profiturile mari ale capitalului britanic contribuie la urcarea prețului manufacturatelor britanice, în unele cazuri tot atît de mult ca și salariile mari ale muncii britanice, iar în unele cazuri poate chiar și mai mult.

Se poate spune cu drept cuvînt, că acesta este modul în care capitalul Marii Britanii a fost în parte retras și în parte eliminat din cele mai multe ramuri de comerț în care ea nu deține monopolul; în special din comerțul cu Europa, precum și din acela cu țările din bazinul Mării Mediterane.

Capitalul a fost în parte retras din aceste ramuri de comerț, datorită atracției exercitate de profitul mai mare din comerțul colonial, ca urmare a

dezvoltării continue a acestui comerţ şi a permanentei insuficienţe de capital cu care să se continue comerţul de pe un an pe altul.

În parte el a fost eliminat din aceste ramuri de comerţ şi din cauza avantajului pe care rata urcată a profitului în Marea Britanie îl dă celorlalte ţări, în toate ramurile de comerţ în care Marea Britanie nu deţine monopolul.

După cum monopolul comerţului colonial a atras o parte din capitalul britanic, ce altminteri ar fi fost investit în alte ramuri de comerţ, el a îndrumat tocmai spre acele ramuri, multe capitaluri străine, care n-ar fi căutat niciodată astfel de plasamente, dacă n-ar fi fost îndepărtate din comerţul colonial. Monopolul a redus concurenţa capitalurilor britanice în celelalte ramuri de comerţ, urcînd astfel rata profitului britanic peste cît ar fi fost ea altminteri. Dimpotrivă, el a sporit concurenţa capitalurilor străine, scăzînd astfel rata profitului străin sub cît ar fi fost altminteri. Atît într-un mod cît şi în celălalt, monopolul comerţului colonial a supus evident Marea Britanie unei inferiorităţi relative, în toate celelalte ramuri ale comerţului.

Totuşi, se poate spune că pentru Marea Britanie comerţul colonial e mai avantajos decît oricare altul; iar monopolul, îndrumînd spre comerţul colonial o mai mare parte din capitalul britanic decît cea care în alte împrejurări s-ar fi investit în acest comerţ, a îndreptat capitalul spre un plasament mai avantajos pentru ţară, decît oricare altul pe care l-ar fi putut afla.

Întrebuinţarea cea mai avantajoasă a capitalului, pentru ţara căreia el îi aparţine, e cea care întreţine în ţară cantitatea cea mai mare de muncă productivă şi care sporeşte cel mai mult produsul anual al pămîntului şi al muncii din acea ţară. Dar cantitatea de muncă productivă pe care o poate întreţine capitalul plasat în comerţul exterior de consum e în proporţie directă cu frecvenţa rambursărilor, după cum s-a arătat în cartea a doua. De pildă, un capital de o mie de lire utilizat în comerţul exterior de consum şi care e rambursat regulat o dată pe an, poate menţine în activitate, în mod constant, în ţara căreia îi aparţine, o cantitate de muncă productivă egală cu aceea pe care o poate întreţine în acea ţară suma de o mie de lire în cursul unui an. Dacă rambursarea se face de două sau de trei ori pe an, capitalul poate menţine în activitate, în mod constant, o cantitate de muncă productivă egală cu aceea pe care o poate întreţine în ţară, în cursul unui an, suma de două sau trei mii de lire. Din această pricină, comerţul exterior de consum făcut cu o ţară vecină e, în genere, mai avantajos decît cel făcut cu o ţară îndepărtată şi, pentru acelaşi motiv, comerţul exterior direct de consum e în general mai avantajos decît comerţul ocolit, după cum de altfel s-a arătat şi în cartea a doua.

În ceea ce priveşte influenţa pe care monopolul comerţului colonial a exercitat-o asupra utilizării capitalului în Marea Britanie, în toate cazurile o parte din capital a fost deplasată în mod forţat de la comerţul exterior de consum făcut cu o ţară vecină, spre comerţul cu o ţară mai îndepărtată; şi în multe cazuri, de la comerţul exterior direct spre comerţul ocolit.

Mai întîi, monopolul comerţului colonial a făcut ca, în toate cazurile, o parte din capitalul Marii Britanii să se deplaseze de la comerţul exterior făcut cu o ţară vecină, spre cel făcut cu o ţară mai îndepărtată.

El a silit în toate cazurile o parte din acest capital să se deplaseze de la comerțul cu Europa și cu țările din jurul Mării Mediterane, la comerțul făcut cu ținuturile mai îndepărtate din America și din Indiile Occidentale, din care evident rambursările sînt mai puțin frecvente, nu numai din cauza marii depărtări, dar și din cauza împrejurărilor speciale din acele ținuturi. Coloniile noi, după cum s-a mai arătat, duc totdeauna lipsă de capitaluri. Capitalul lor e întotdeauna mai mic decît cel pe care l-ar putea utiliza cu mult folos și profit mare la ameliorarea și cultivarea pămîntului lor. De aceea ele manifestă o cerere constantă de mai mult capital decît posedă ele însele, iar pentru a suplini lipsa capitalului propriu caută să se împrumute cît mai mult de la metropolă, față de care au astfel în mod continuu datorii. Modul cel mai obișnuit prin care coloniștii contractează aceste datorii, nu constă în împrumuturi de la oamenii cu averi mari din metropolă, deși uneori ei fac și aceasta, ci din întîrzierea plății datoriilor către corespondenții lor pentru mărfurile procurate din Europa, atîta timp cît acei corespondenți le admit aceste întîrzieri. Adeseori veniturile din încasările lor anuale se urcă la cel mult o treime din cît datorează ei, iar uneori la și mai puțin. Întregul capital avansat de către corespondenții lor se înapoiază deci rareori în Marea Britanie în mai puțin de trei ani, iar uneori abia în patru sau cinci ani. Dar un capital britanic de o mie de lire, de pildă, rambursat în Marea Britanie la cinci ani o dată, poate menține în activitate constantă numai o cincime din activitatea economică britanică pe care ar putea-o el întreține, în cazul cînd ar fi rambursat anual în întregime. În locul cantității de muncă pe care suma de o mie de lire ar putea-o menține în activitate constantă în cursul unui an, acest capital întreține numai cantitatea corespunzătoare sumei de două sute de lire anual. Fără îndoială că prin prețurile mari plătite pentru mărfurile europene, prin dobînda la polițele emise cu scadențe lungi și prin comisionul de reînnoire la cele cu scadențe scurte, colonistul acoperă și probabil depășește toată paguba la care corespondentul său este expus prin această amînare. Dar deși el poate să compenseze paguba corespondentului său, pe aceea a Marii Britanii el nu o poate compensa. În cazul unui comerț în care rambursarea capitalului se realizează la un lung interval, profitul comerciantului poate fi tot atît de mare sau chiar mai mare decît în cazul în care încasările fiind foarte frecvente, se realizează într-un scurt interval. Însă folosul țării sale de reședință, cantitatea muncii productive întreținute constant în țară, producția anuală a pămîntului și a muncii vor fi totdeauna mult mai mici. Îmi închipui că oricine are oarecare experiență în anumite ramuri de comerț va recunoaște îndată că încasările din comerțul cu America și mai cu seamă din cel cu Indiile Occidentale, nu numai că sînt în general mai distanțate, dar chiar și mai neregulate și mai nesigure, decît cele din comerțul cu orice parte a Europei sau chiar cu țările situate în jurul Mării Mediterane.

În al doilea rînd, monopolul comerțului colonial a deplasat, în multe cazuri, o parte din capitalul Marii Britanii de la comerțul exterior direct, de consum, către comerțul ocolit.

Printre bunurile enumerate ce nu se pot trimite pe nici o piață decît pe aceea a Marii Britanii, sînt unele a căror cantitate depășește cu foarte mult consumul din Marea Britanie și din care, deci, o parte trebuie expor-

tată în alte ţări. Dar acest export nu se poate face fără a îndrepta o parte din capitalul Marii Britanii spre un comerţ exterior, ocolit, de consum. Maryland şi Virginia, de pildă, trimit anual în Marea Britanie peste nouăzeci şi şase de mii de hogshead de tutun, iar consumul Marii Britanii se zice că nu depăşeşte paisprezece mii. Deci, optzeci şi două de mii de hogshead rămîn să fie exportate în alte ţări : în Franţa, în Olanda şi în ţările din jurul Mării Baltice şi al Mării Mediterane. Dar partea din capitalul Marii Britanii, care aduce aceste optzeci şi două de mii de hogshead în Marea Britanie, care la rîndul său le reexportă în alte ţări şi aduce în schimb de acolo fie mărfuri, fie bani, e utilizată într-un comerţ exterior, ocolit, de consum şi e îndreptată în mod obligator spre această utilizare pentru a se putea vinde excedentul mare de tutun. Dacă am vrea să socotim în cîţi ani se poate înapoia în Marea Britanie acest capital în întregime, ar trebui să adăugăm la intervalul de timp necesitat de încasările din America, pe cel necesar pentru încasările din celelalte ţări. Dacă în comerţul exterior, direct, de consum, ce-l facem cu America, întregul capital utilizat nu e rambursat, în mod obişnuit, în mai puţin de trei sau patru ani, întreg capitalul utilizat în comerţul ocolit se va întoarce probabil abia în patru sau cinci ani. Dacă în primul caz capitalul poate menţine în producţie constantă numai a treia sau a patra parte din activitatea economică internă care ar putea fi menţinută de un capital rambursat o dată pe an, în cel de-al doilea caz el poate menţine în producţie constantă numai a patra sau a cincea parte din această activitate. În unele porturi de export se acordă de obicei credite corespondenţilor străini, cărora li se exportă tutunul. În portul Londrei, e drept, acesta se vinde de obicei pe bani gata. Regula este : *cîntărit şi plătit.* De aceea în portul Londrei rambursările finale din întregul comerţ ocolit depăşesc, în timp, pe cele din America, numai cu intervalul şederii mărfurilor nevîndute, în antrepozite, unde mărfurile pot rămîne însă timp îndelungat. Dar dacă coloniile nu ar fi fost limitate la piaţa Marii Britanii pentru vînzarea tutunului lor, probabil că ar fi venit la noi prea puţin tutun peste cantitatea necesară consumului intern. În acest caz, mărfurile pe care le cumpără azi Marea Britanie, pentru consumul ei, cu marele surplus de tutun reexportat, le-ar fi cumpărat, probabil, cu produsul direct al activităţii sale economice proprii sau cu o parte din produsele ei manufacturate. Acest produs şi aceste mărfuri manufacturate, în loc de a fi aproape în întregime adaptate unei singure pieţe mari, ca astăzi, ar fi fost probabil adaptate unui număr mai mare de pieţe mai mici. În locul unui mare comerţ exterior, ocolit, de consum, Marea Britanie ar fi făcut probabil, un mare număr de mici operaţii de comerţ exterior direct, de acelaşi gen. Datorită frecvenţei rambursărilor de capital, numai o parte, şi probabil o mică parte, poate nu mai mult de o treime sau de un sfert din capitalul care face azi acest mare comerţ ocolit, ar fi fost suficientă pentru toate micile operaţii de comerţ direct, menţinînd în producţie constantă o egală cantitate din activitatea economică britanică, sprijinind şi în egală măsură producţia anuală a pămîntului şi a muncii din Marea Britanie. Toate obiectivele acestui comerţ fiind astfel îndeplinite cu un capital mult mai mic, o mare parte de capital ar fi putut să fie întrebuinţată în alte scopuri : ameliorăţiuni agricole, dezvoltarea manufacturilor şi extinderea comerţului

Marii Britanii, pentru a veni în concurență cel puțin cu celelalte capitaluri britanice utilizate în alte direcții, reducînd rata profitului în toate aceste ramuri și dînd astfel Marii Britanii o superioritate mai mare decît cea de care se bucură astăzi, față de toate celelalte țări.

De asemenea, monopolul comerțului colonial a deplasat o parte din capitalul Marii Britanii de la comerțul exterior de consum spre un comerț de transport și, prin urmare, de la sprijinirea mai mult sau mai puțin a activității economice a Marii Britanii, spre sprijinirea, în parte, a activității economice a coloniilor și, în parte, a aceleia din alte țări.

De pildă, mărfurile cumpărate în fiecare an cu marele excedent de optzeci și două de mii de hogshead de tutun reexportat anual din Marea Britanie nu se consumă nici ele toate în Marea Britanie. O parte din aceste mărfuri, de pildă pînzeturile din Germania și Olanda, se trimit în colonii, pentru consumul acestora. Dar partea din capitalul Marii Britanii care cumpără tutunul, cu care sînt cumpărate apoi pînzeturile germane și olandeze, este în mod inevitabil deviată de la sprijinirea activității economice a Marii Britanii pentru a fi folosită exclusiv la sprijinirea pe de o parte a activității coloniilor și, pe de altă parte, a țărilor care plătesc tutunul cu produsele propriei lor activități economice.

În afară de aceasta, monopolul comerțului colonial, atrăgînd în mod forțat capitalul Marii Britanii în proporție mult mai mare decît s-ar fi îndreptat în mod firesc spre acest comerț, pare să fi distrus complet balanța naturală ce s-ar fi stabilit altminteri între diferitele ramuri ale activității economice britanice. Activitatea economică a Marii Britanii, în loc de a fi adaptată unui mare număr de piețe mici, a fost adaptată mai ales unei piețe mari. Comerțul ei, în loc de a fi îndrumat pe un mare număr de canaluri mici, a fost îndrumat în principal spre un singur canal mare. Dar întregul sistem al industriei și al comerțului ei a devenit astfel mai puțin stabil, iar starea organismului ei politic în întregime a devenit mai puțin sănătoasă decît ar fi fost altminteri. În starea de azi, Marea Britanie seamănă cu unul din acele organisme nesănătoase, în care unele organe principale sînt prea dezvoltate și, din această cauză, sînt expuse la tulburări periculoase, cum rareori se ivesc la organismele în care toate organele sînt mai bine proporționate. O mică stagnare în marea arteră, umflată artificial peste dimensiunile ei normale, și prin care e forțată să circule o proporție dincolo de normal, din activitatea industrială și comercială a țării, va atrage, foarte probabil, cele mai primejdioase perturbări pentru întregul organism politic. De aceea eventualitatea unei rupturi cu coloniile a înspăimîntat populația din Marea Britanie mai mult decît o *armada* spaniolă ori o invazie franceză. Această spaimă, întemeiată sau neîntemeiată, este cauza care a provocat și abrogarea legii timbrului, măsură bine primită, cel puțin de către comercianți. În cazul unei excluderi totale de la piața colonială, fie chiar și pe o durată de numai cîțiva ani, majoritatea comercianților noștri bănuiau că va urma totala întrerupere a comerțului lor, majoritatea patronilor din industrie, ruina completă a activității lor; iar majoritatea muncitorilor, sfîrșitul angajamentelor lor de lucru. O ruptură cu oricare dintre vecinii noștri de pe continent, deși ar fi și ea de natură a pricinui o încetare sau o întrerupere a activității acestor categorii de cetățeni, e privită

totuşi fără o teamă aşa de unanimă. Sîngele, a cărui circulaţie e oprită într-o arteră mică, se revarsă lesne într-una mai mare, fără a pricinui vreo perturbare gravă ; dar dacă oprirea se produce în vreuna din arterele mari, consecinţele imediate şi inevitabile sînt convulsiile, apoplexia sau moartea. Dacă numai una singură din manufacturile prea dezvoltate, în mod artificial ridicate la un nivel depăşind normalul — fie graţie primelor de export, fie graţie monopolului pieţii interne şi coloniale — se loveşte de o cît de mică piedică sau întrerupere în activitatea ei, aceasta provoacă de obicei o răsturnare şi o perturbaţie, alarmante pentru guvern, şi ajungînd chiar să perturbeze pînă şi dezbaterile corpurilor legiuitoare. Cît de mari ar trebui să fie — se spunea — tulburările şi haosul ce ar rezulta din oprirea bruscă şi totală a unei activităţi aşa de însemnate cum e aceea a principalelor noastre manufacturi ?

O moderată şi treptată îmblînzire a legilor care, în ceea ce priveşte coloniile, dau Marii Britanii monopolul comerţului ei cu acestea, — pînă ce comerţul colonial ar ajunge în oarecare măsură liber, — pare a fi singurul mijloc ce poate să ferească pe viitor Marea Britanie de acest pericol, şi poate să-i dea posibilitatea, sau chiar să o silească, să-şi retragă o parte din capitalul ei, din aceste plasamente prea umflate, îndreptînd-o spre alte plasamente, fie chiar şi cu profit mai mic ; ceea ce prin normalizarea treptată ce rezultă din acea micşorare a unei ramuri de activitate şi invers prin creşterea pînă la normalizare a celorlalte, va putea cu timpul să aducă diferitele ramuri de activitate economică la proporţia sănătoasă şi firească, stabilită în mod natural printr-o perfectă libertate şi menţinută numai prin această perfectă libertate. Dacă s-ar lăsa liber comerţul colonial dintr-odată pentru toate naţiunile, s-ar putea cauza nu numai unele neajunsuri trecătoare, dar şi o mare şi continuă pierdere, pentru majoritatea celor ce îşi au angajate în prezent în acest comerţ activitatea sau capitalul. Chiar şi numai brusca încetare a utilizării navelor care efectuează importul celor optzeci şi două de mii de hogshead de tutun, cantitate cu care importul întrece consumul Marii Britanii, şi încă ar putea să fie destul de serios resimţită. Acestea sînt urmările nefericite ale reglementărilor introduse de sistemul mercantilist. Ele nu numai că aduc perturbări foarte grave în organismul politic, dar aduc adeseori perturbări ce cu greu s-ar remedia fără a pricinui, pentru cîtva timp măcar şi mai grave perturbări. Trebuie să lăsăm deci înţelepciunii oamenilor de stat şi legiuitorilor viitori să determine modul de a face liber comerţul colonial ; care restricţii ar urma să se desfiinţeze mai întîi şi care mai la urmă ; şi în ce mod ar urma să se introducă treptat sistemul natural de perfectă libertate şi dreptate.

Cinci evenimente neprevăzute şi nebănuite au survenit din fericire pentru a împiedica Marea Britanie de a resimţi, în măsura în care ar fi fost de aşteptat, excluderea ei totală, — care există de peste un an (de la 1 decembrie 1774), — de la o ramură foarte importantă a comerţului colonial, şi anume de la comerţul cu cele douăsprezece provincii asociate ale Americii de Nord. Aceste evenimente sînt : primul, pregătirea acestor colonii în vederea înţelegerii între ele cu privire la sistarea importului, care golise cu desăvîrşire piaţa Marii Britanii de toate mărfurile de îmlesnire a traiului, care erau necesare şi pentru piaţa lor ; al doilea, cererea excep-

țional de mare a flotei spaniole, care a golit anul acesta Germania și nordul Europei de multe mărfuri, și în special de pînzeturi, care concurau de obicei manufacturile britanice pînă și pe piața britanică ; al treilea, pacea între Rusia și Turcia [26] căreia i-a urmat o cerere neobișnuită pe piața turcească, foarte slab aprovizionată în timpul războiului, și în timpul cînd o flotă rusească naviga pe Marea Egee ; al patrulea, cererea de mărfuri britanice din partea Europei de nord, cerere care în ultima vreme a sporit pe an ce trece ; iar al cincilea, recenta împărțire a Poloniei și, ca urmare, pacificarea ei, care a deschis piața din această mare țară și a sporit în acest an cererea crescîndă din nordul Europei. Toate aceste evenimente, afară de cel de-al patrulea, sînt, prin natura lor, trecătoare și întîmplătoare, iar excluderea de la o ramură atît de importantă a comerțului colonial, dacă din nenorocire ar mai continua mult, ar putea provoca și o serioasă depresiune economică. Totuși această depresiune, dacă ar fi să se producă treptat, s-ar resimți cu mai puțină asprime decît dacă ar surveni dintr-odată ; activitatea economică și capitalul țării putînd găsi între timp o nouă îndrumare și un nou plasament, care să împiedice ca depresiunea să ajungă prea departe.

Așadar, monopolul comerțului colonial, în măsura în care a îndreptat spre acest comerț o proporție mai mare din capitalul Marii Britanii decît ar fi fost îndreptat în alte împrejurări, a abătut în toate cazurile acest capital de la un comerț exterior de consum cu o țară vecină la un comerț ocolit cu o țară mai îndepărtată ; în multe cazuri, de la un comerț exterior direct, de consum, într-un comerț ocolit, iar în alte cazuri, dintr-un comerț exterior de consum la un comerț de transport. Deci, în toate cazurile, l-a abătut dintr-o direcție în care ar fi utilizat o cantitate mai mare de muncă productivă, în alta, în care poate utiliza o cantitate mult mai mică de asemenea muncă. Afară de aceasta, adaptînd unei singure piețe o parte atît de mare din industria și comerțul Marii Britanii, monopolul a adus industria și comerțul ei într-o stare mult mai precară și mai nesigură, decît dacă producția ar fi fost adaptată mai multor piețe distincte.

Trebuie să facem bine deosebirea între efectele comerțului colonial și cele ale monopolului acestui comerț. Cele dintîi sînt folositoare întotdeauna și în orice împrejurări ; celelalte, întotdeauna și în orice împrejurări, dăunătoare. Dar efectele comerțului colonial sînt atît de avantajoase, încît, deși supus unui monopol și în ciuda efectelor dăunătoare ale acestuia, acest comerț rămîne totuși rentabil în întregul său, chiar foarte rentabil, deși mult mai puțin decît ar fi fost altminteri.

Un efect al comerțului colonial, în condiții normale și de libertate, este acela de a deschide un debușeu larg, fie el chiar și depărtat, pentru surplusul de produse ale activității economice britanice, care depășește cererea de pe piețele mai apropiate, de pe piețele din Europa, cît și din țările situate în jurul Mării Mediterane. În condiții normale și de libertate, comerțul colonial, fără a sustrage vreo parte din produsele ce s-au trimis vreodată pe acele piețe, încurajează Marea Britanie să sporească incontinuu acel surplus, oferind mereu noi echivalente pentru schimb. În condiții normale și de libertate, comerțul colonial tinde a spori cantitatea de muncă productivă din Marea Britanie, fără însă a-i modifica în nici o privință îndrumarea de mai înainte. În condiții normale și de libertate a comerțului colonial,

concurenţa celorlalte ţări ar împiedica o urcare a ratei profitului peste nivelul normal, pe piaţa nouă, sau în noua activitate. Noua piaţă, fără a sustrage nimic celei vechi, am putea zice că ar crea o nouă producţie pentru aprovizionarea ei şi această nouă producţie ar constitui un capital nou pentru a continua acea nouă activitate care, de asemenea, n-ar sustrage nimic de la cea veche.

Dimpotrivă, monopolul comerţului colonial, excluzînd concurenţa altor naţiuni şi urcînd astfel rata profitului atît pe noua piaţă cît şi în noua utilizare de capital, atrage producţia de pe piaţa veche şi capitalul de la plasamentul lui anterior. Sporirea participării noastre în comerţul colonial, dincolo de ceea ce ar putea fi altminteri, acesta este scopul mărturisit al monopolului. Dacă participarea noastră la acest comerţ n-ar fi mai mare graţie monopolului decît ar fi fost altminteri, atunci n-ar mai exista nici un motiv pentru instituirea monopolului. Dar, oricare ar fi cauza care îndrumează în mod forţat o mai mare parte a capitalurilor unei ţări decît s-ar fi îndreptat de la sine către o anumită ramură de comerţ — în care încasările sînt şi mai încete şi de la o mai mare distanţă decît acelea din cele mai multe ramuri de comerţ —, întreaga cantitate de muncă productivă angajată anual în această ramură, întregul produs al pămîntului şi al muncii din acea ţară, se reduc în mod necesar faţă de ceea ce ar putea fi în alte împrejurări. Aceasta menţine venitul locuitorilor acelei ţări sub nivelul la care el s-ar urca în mod firesc şi reduce astfel capacitatea lor de acumulare. Nu numai că împiedică întotdeauna capitalul lor de a întreţine o cantitate de muncă productivă tot atît de mare pe cît ar putea-o întreţine altminteri, dar îl şi împiedică de a creşte atît de repede pe cît ar creşte altminteri; şi, în consecinţă, de a întreţine o cantitate mai mare de muncă productivă.

Însă bunele efecte firești ale comerţului colonial trag mai mult în cumpănă în favoarea Marii Britanii decît efectele rele ale monopolului, aşa încît, în ciuda monopolului, întreg comerţul colonial, chiar aşa cum e făcut el astăzi, nu numai că e avantajos, dar e chiar foarte avantajos. Noua piaţă şi noua activitate create prin comerţul colonial, sînt de o mult mai mare amploare decît acea parte din vechea piaţă şi din vechea activitate, care s-a pierdut din cauza monopolului. Producţia cea nouă şi capitalul cel nou, create — dacă s-ar putea spune — prin comerţul colonial, întreţin în Marea Britanie o cantitate de muncă productivă mai mare decît aceea care ar fi lăsată în nefolosire prin deplasarea de capital din alte ramuri de comerţ, în care încasările sînt mai frecvente. Dacă totuşi comerţul colonial, chiar aşa cum se face astăzi, e avantajos pentru Marea Britanie, acest avantaj nu derivă din monopol, ci există în pofida monopolului.

Comerţul colonial deschide un debuşeu nou, dacă nu atît pentru produsele brute, în orice caz pentru produsele manufacturate ale Europei. Agricultura e ocupaţia obişnuită a tuturor coloniilor noi, ocupaţie pe care ieftinătatea pămîntului o face mai avantajoasă decît pe oricare alta. Noile colonii au deci din abundenţă produsele brute ale solului şi, în loc de a le importa din alte ţări, ele au în general un mare excedent pentru export. În coloniile noi, agricultura atrage mîna de lucru de la toate celelalte ocupaţii sau o împiedică de a se îndrepta spre alte ocupaţii. Mîna de lucru disponibilă

pentru manufacturile de obiecte de primă necesitate e redusă, iar pentru cele de obiecte de lux nu se găseşte de loc. Coloniile găsesc că le revine mai ieftin să cumpere din alte ţări cea mai mare parte a produselor manufacturate de ambele categorii, decît să le producă ele însele. Comerţul colonial, încurajînd în special manufacturile din Europa, încurajează indirect şi agricultura ei. Manufacturierii din Europa, cărora acest comerţ le oferă prilej de lucru, constituie un nou debuşeu pentru producţia solului, şi anume cel mai avantajos ; piaţa internă pentru grîne şi vite, pentru pîine şi carne de măcelărie din Europa, fiind astfel mult lărgită datorită comerţului cu America.

Însă că monopolul comerţului cu coloniile populate şi prospere nu e suficient pentru a înfiinţa sau măcar a menţine manufacturile într-o ţară, o dovedesc îndeajuns exemplele cu Spania şi Portugalia. Acestea, înainte de a poseda colonii importante, erau ţări manufacturiere. De cînd posedă cele mai bogate şi cele mai fertile colonii din lume, au încetat ambele de a fi astfel de ţări.

În Spania şi Portugalia, efectele rele ale monopolului, agravate şi din alte cauze, au contrabalansat poate bunele efecte naturale ale comerţului colonial. Aceste alte cauze par să fie alte monopoluri de diferite feluri, deprecierea valorii aurului şi argintului sub valoarea lor din mai toate celelalte ţări, excluderea mărfurilor lor de pe pieţele străine prin taxe de export nechibzuite ; şi îngustarea pieţii interne prin taxe şi mai nechibzuite la transportul mărfurilor dintr-o parte a ţării într-alta ; dar deasupra tuturor acestor cauze, este administrarea arbitrară şi părtinitoare a justiţiei, care adeseori apără pe debitorul bogat şi puternic de urmărirea creditorului păgubit, făcînd ca partea activă a naţiunii să se teamă de a produce mărfuri pentru consumul acestor oameni puternici şi semeţi, cărora nu îndrăzneşte să refuze a le vinde pe credit şi de la care nu are nicidecum certitudinea că ar obţine vreo plată.

În Anglia, dimpotrivă, bunele efecte naturale ale comerţului colonial, ajutate şi de alte cauze, au învins în mare măsură efectele rele ale monopolului. Aceste cauze par a fi : libertatea întregului comerţ, care, deşi prezintă unele restricţii, e cel puţin egală cu aceea a oricărei alte ţări, dacă nu chiar superioară ; libertatea de a exporta, fără taxe vamale, în aproape toate ţările străine, aproape toate mărfurile produse de activitatea economică indigenă ; şi, poate, ceea ce e şi mai important, libertatea nelimitată de a transporta aceste mărfuri din oricare parte a ţării în oricare alta, fără obligaţia de a da socoteală vreunei autorităţi, fără a fi supus la întrebări sau control de nici un fel ; dar, mai presus de toate, este acea distribuire egală şi nepărtinitoare a justiţiei, care face ca drepturile celui mai de jos cetăţean britanic să fie respectate la fel ca şi ale celui mai de vază cetăţean şi care, asigurînd fiecăruia roadele muncii lui, procură cea mai mare şi mai eficace încurajare oricărui fel de activitate economică.

Dar dacă manufacturile din Marea Britanie au progresat datorită comerţului colonial, — şi ele au progresat desigur — acest progres nu s-a realizat graţie monopolului acestui comerţ, ci în pofida lui. Efectul monopolului nu a fost creşterea cantităţii ci schimbarea calităţii şi a înfăţişării unei părţi din produsele manufacturate ale Marii Britanii, adaptîndu-le unei pieţe de

unde încasările sînt încete şi distanţate, în timp ce altminteri ar fi fost adaptate unei pieţe cu încasări frecvente şi apropiate. Prin urmare, efectul monopolului a fost de a devia o parte din capitalul Marii Britanii de la o utilizare în care ar fi întreţinut o cantitate mai mare de muncă industrială, la alta, în care întreţine mult mai puţină; şi de a reduce astfel întreaga cantitate de muncă industrială în Marea Britanie, în loc de a o spori.

Aşadar, monopolul comerţului colonial, la fel cu celelalte expediente meschine şi vătămătoare ale sistemului mercantilist, paralizează activitatea economică din toate ţările, dar mai ales pe cea din colonii, fără a spori cîtuşi de puţin, ci, dimpotrivă, micşorînd activitatea economică din ţara în favoarea căreia el s-a înfiinţat.

Oricare ar fi la un moment dat mărimea capitalului, monopolul îl împiedică de a întreţine în acea ţară o cantitate de muncă productivă tot atît de mare pe cît ar întreţine-o altminteri cum şi de a procura muncitorilor venitul ce li l-ar procura în alte împrejurări. Dar deoarece capitalul poate fi sporit numai prin acumulări din venit, monopolul, prin aceea că opreşte capitalul de a realiza un venit atît de mare cît ar realiza altminteri, evident că împiedică sporirea capitalului şi, în consecinţă, îl împiedică de a întreţine o cantitate şi mai mare de muncă productivă, precum şi de a procura un şi mai mare venit populaţiei active din acea ţară. De aceea, una din marile surse iniţiale de venit, salariile muncii, monopolul o face întotdeauna, în mod necesar, să devină mai mică decît ar fi fost altminteri.

Prin urcarea ratei profitului comercial, monopolul descurajează ameliorăţiunile agricole. Profitul ameliorăţiunilor agricole depinde de diferenţa între producţia obişnuită a pămîntului şi ceea ce acesta poate să producă prin investirea unui anumit capital. Dacă această diferenţă procură un profit mai mare decît profitul obţinut de un capital egal plasat în comerţ, ameliorăţiunile agricole vor atrage capital din toate plasamentele comerciale. Dacă profitul e mai mic, investiţiile comerciale vor atrage capital de la ameliorăţiunile solului. Prin urmare, ceea ce urcă rata profitului comercial, fie că reduce din superioritatea profitului din ameliorăţiuni, fie că accentuează inferioritatea acestuia; în primul caz împiedică investirea de capitaluri în ameliorăţiuni, în celălalt retrage capitaluri de la ameliorăţiuni. Dar prin descurajarea ameliorăţiunilor, monopolul întîrzie creşterea firească a unei alte mari surse iniţiale de venit: renta pămîntului. De asemenea, prin urcarea ratei profitului, monopolul menţine pe piaţă procentul dobînzii, mai urcat decît ar fi fost altminteri. Dar preţul pămîntului, în raport cu renta produsă, cu numărul arenzilor anuale care se plătesc de obicei pentru pămînt, scade neapărat pe măsura urcării procentului dobînzii şi se urcă pe măsura scăderii acestuia. De aceea monopolul dăunează interesului proprietarului de pămînt în două moduri: în primul rînd prin întîrzierea creşterii naturale a rentei şi în al doilea rînd, a preţului ce l-ar obţine pentru pămîntul lor, în raport cu renta produsă.

Într-adevăr, monopolul urcă rata profitului comercial şi astfel sporeşte întrucîtva cîştigul comercianţilor noştri. Dar prin aceea că împiedică sporirea firească a capitalului, el tinde mai degrabă să reducă decît să sporească venitul total obţinut de populaţie din profitul capitalului, deoarece un profit mic la un capital mai mare, procură în general un venit total mai mare

decît un profit mare la un capital mai mic. Monopolul urcă rata profitului, dar împiedică totalitatea profitului de a se urca la cît ar ajunge altminteri.

Monopolul face ca toate izvoarele inițiale de venit — salariul muncii, renta pămîntului și profitul capitalului — să fie mai puțin abundente decît ar fi altminteri. Faptul de a favoriza interesul mărunt al unui mic număr de oameni dintr-o țară dăunează interesului tuturor celorlalte categorii de cetățeni din acea țară și al populației din toate celelalte țări.

Numai prin urcarea ratei obișnuite a profitului, monopolul s-a dovedit, sau s-ar putea dovedi, avantajos pentru o anumită categorie de oameni. Dar, în afară de toate efectele rele pentru țară ale monopolului în general, efecte menționate deja ca rezultînd neapărat din rata urcată a profitului, mai este unul, poate mai vătămător decît toate celelalte laolaltă, dar care, judecînd din experiență, e inseparabil legat de aceasta. Rata urcată a profitului pare a distruge pretutindeni spiritul de economie, care în alte împrejurări e firesc la un comerciant. Cînd profiturile sînt mari, acea virtute a cumpătării pare a deveni de prisos, iar luxul atît de costisitor pare a se potrivi cel mai bine cu starea de belșug a comerciantului. Dar posesorii marilor capitaluri comerciale sînt desigur diriguitori și conducători ai întregii activități economice a unei națiuni, iar exemplul lor are o mult mai mare înrîurire asupra comportării tuturor oamenilor activi ai națiunii, decît exemplul oricărei alte categorii sociale. Dacă patronul este ordonat și econom, și muncitorul va fi probabil, tot la fel; dar dacă patronul e risipitor și dezordonat, lucrătorul, care își modelează lucrarea după modelul prescris de patron, își va modela și viața potrivit exemplului dat de acesta. Se împiedică astfel acumularea în mîinile celor care, în mod firesc, sînt cel mai mult predispuși la acumulare, iar fondurile destinate pentru întreținerea muncii productive nu primesc nici un adaos din veniturile celor care, în mod firesc, ar trebui să le sporească cel mai mult. Capitalul țării, în loc de a crește, se reduce treptat, iar cantitatea de muncă productivă întreținută în țară devine tot mai mică, pe zi ce trece. Au mărit oare profiturile exorbitante ale comercianților din Cadix și Lisabona capitalul din Spania și Portugalia? Au ușurat ele lipsurile și au încurajat activitatea economică din aceste două țări foarte sărace? Cheltuielile comercianților din cele două centre comerciale au luat o astfel de amploare, încît profiturile exorbitante, departe de a spori capitalul țării întregi, par a fi fost abia suficiente ca să mențină capitalul care le-a dat naștere. Tot mai mult, capitaluri străine pătrund nepoftite, dacă pot spune astfel, în comerțul din Cadix și Lisabona. Spre a elimina aceste capitaluri străine din comerțul pentru continuarea căruia capitalul național devine pe zi ce trece mai neîndestulător spaniolii și portughezii încearcă să strîngă cît mai mult cătușele supărătoare ale monopolului lor absurd. Dacă veți compara metodele comerciale din Cadix și Lisabona cu cele din Amsterdam, veți constata cît de deosebită e înrîurirea profiturilor mari și a celor mici asupra comportării și caracterului comercianților. În general, comercianții din Londra, ce e drept, n-au ajuns încă seniori așa de măreți ca cei din Cadix și Lisabona; dar nici burghezi așa de ordonați și economi ca cei din Amsterdam. Cu toate acestea, se crede că mulți comercianți din Londra sînt mult mai bogați decît majoritatea celor din Cadix și Lisabona, și nu tot atît de bogați ca mulți comercianți din

Amsterdam. Rata profitului lor însă e de obicei mai mică decît la Cadix şi Lisabona, dar mult mai mare decît la Amsterdam. Zice proverbul: „ce vine de haram, de haram se duce", iar mersul obişnuit al cheltuielilor pare să fie determinat pretutindeni, nu atît de capacitatea reală de a cheltui, cît mai ales de presupusa uşurinţă de a obţine bani de cheltuială.

Astfel, singurul avantaj adus de monopol, unei singure categorii de oameni, este în multe privinţe dăunător interesului general al ţării.

Întemeierea unui mare imperiu cu unicul scop de a forma o masă de consumatori, poate apărea la prima vedere ca un proiect potrivit numai pentru o naţiune de mici negustori. De fapt el nu este un proiect potrivit pentru o naţiune de mici negustori, dar e cu totul potrivit pentru o naţiune al cărei guvern se lasă influenţat de astfel de mici negustori. Asemenea oameni de stat, şi numai asemenea oameni de stat, îşi pot închipui că ar avea oarecare avantaje folosind sîngele şi avutul concetăţenilor lor pentru întemeierea şi întreţinerea unui astfel de imperiu. Dacă spuneţi unui mic negustor: „cumpără de la mine o moşie bună şi eu îmi voi cumpăra întotdeauna hainele din prăvălia dumitale, chiar dacă le-aş plăti ceva mai scump decît le-aş putea cumpăra din alte prăvălii", nu-l veţi găsi prea grăbit de a îmbrăţişa propunerea dumneavoastră. Dar dacă oricare altă persoană v-ar cumpăra moşia, negustorul ar fi foarte îndatorat binefăcătorului dumneavoastră, dacă acesta v-ar obliga să vă cumpăraţi hainele numai din prăvălia sa. Anglia a cumpărat un mare domeniu, într-o ţară depărtată, pentru unii dintre supuşii ei, care nu se simţeau destul de bine la ei în ţară. Preţul a fost într-adevăr foarte mic şi, în locul cumpărării pe un preţ egal cu venitul pe treizeci de ani — preţul obişnuit al pămîntului în timpurile de azi — preţul s-a urcat la abia ceva mai mult decît cheltuiala cu armarea vaselor şi cu diferitele echipaje care au făcut prima descoperire, care au făcut recunoaşteri de-a lungul coastei şi au luat în stăpînire ţara în mod simbolic. Pămîntul era bun şi foarte întins, iar cultivatorii, avînd din abundenţă pămînt bun de lucrat şi, o vreme, libertatea de a-şi vinde producţia oriunde voiau, au ajuns în interval de treizeci sau patruzeci de ani (între 1620 şi 1660) la o populaţie atît de numeroasă şi de prosperă, încît prăvăliaşii şi ceilalţi negustori din Anglia au dorit să-şi asigure monopolul acestei clientele. Fără a pretinde că ar fi plătit vreo parte, fie din preţul iniţial de cumpărare, fie din cheltuielile ulterioare cu ameliorăţiunile, ei au cerut parlamentului ca, pe viitor, cultivatorii din America să fie limitaţi, în ceea ce priveşte cumpărările şi vînzările, numai la „prăvălia" lor din Anglia, — mai întîi pentru cumpărarea tuturor mărfurilor europene, de care ar avea nevoie şi, al doilea, pentru vînzarea părţii din producţia lor, pe care comercianţii englezi ar avea interes să o cumpere. De fapt aceştia n-aveau interes să cumpere toată producţia. Unele produse, importate în Anglia, ar fi putut concura comerţul făcut de ei în interior. De aceea ei doreau ca aceste produse să fie vîndute de colonişti oriunde ar putea ei — şi cu cît mai departe, cu atît mai bine — iar pentru acest motiv au propus ca piaţa acestora să se întindă pînă la ţările de la sud de Capul Finister. O clauză din faimosul Act de Navigaţie a transformat în lege această propunere cu adevărat negustorească.

Pînă acum menţinerea acestui monopol a fost principala sau poate chiar unica ţintă şi unicul scop al dominaţiei exercitate de Marea Britanie asupra coloniilor sale. Se presupune că numai în monopolul comerţului constă marele avantaj obţinut de pe urma provinciilor, care n-au adus încă nici venituri pentru întreţinerea administraţiei metropolei şi nici forţe militare pentru apărarea ei. Monopolul este principalul simbol al dependenţei coloniilor şi singurul rod, cules pînă acum, de pe urma acestei dependenţe. Toate cheltuielile făcute pînă acum de Marea Britanie pentru menţinerea acestei dependenţe au fost făcute, în realitate, cu scopul de a sprijini monopolul. Cheltuielile militare făcute în mod obişnuit în colonii în timp de pace, înainte de începerea tulburărilor actuale, constau din solda celor douăzeci de regimente de infanterie, de cheltuielile pentru artilerie, depozite şi aprovizionarea specială a trupelor, precum şi din cheltuielile pentru o forţă navală considerabilă, menţinută în permanenţă cu scopul de a păzi imensele ţărmuri ale Americii de Nord şi ale insulelor noastre din Indiile Occidentale, de vasele de contrabandă ale altor naţiuni. Totalul acestor cheltuieli militare pe timp de pace constituia o sarcină asupra veniturilor Marii Britanii şi constituia totodată partea cea mai mică din cheltuielile metropolei cu coloniile. Dacă voim să cunoaştem totalul acestor cheltuieli, trebuie să adăugăm la cheltuiala anuală a armatei în timp de pace, dobînda sumelor cheltuite de Marea Britanie în diferite împrejurări, pentru apărarea coloniilor, ca urmare a faptului că le considera provincii supuse dominaţiei ei. Trebuie să adăugăm în special totalul cheltuielilor recentului război şi o mare parte din cele ale războiului precedent. Recentul război a fost un diferend exclusiv colonial, iar tot ceea ce s-a cheltuit pentru acest război, în orice parte a lumii, fie în Germania, fie în Indiile Orientale, urmează, pe drept, a fi trecut în sarcina coloniilor. Acest război a costat peste nouăzeci de milioane de lire sterline, cuprinzînd nu numai noua datorie contractată, dar şi impozitul funciar adiţional de doi şilingi la liră, precum şi sumele împrumutate în fiecare an de la fondul de amortizare. Războiul cu Spania, început în 1739, a fost în principal un diferend colonial. Scopul principal al acestui război a fost să împiedice percheziţionarea vaselor coloniale, care făceau comerţ de contrabandă cu Spania continentală. În realitate, toată această cheltuială este un fel de primă, dată în scop de a sprijini un monopol. Pretextul războiului a fost încurajarea manufacturii şi extinderea comerţului Marii Britanii. Dar efectul lui real a fost urcarea ratei profitului comercial şi posibilitatea dată comercianţilor noştri de a investi o mai mare parte de capital, decît ar fi investit altminteri, în această ramură de comerţ, în care încasările sînt mai lente şi mai distanţate decît în majoritatea altor ramuri ; dacă aceste două împrejurări ar fi putut fi împiedicate printr-o primă, merita desigur ca o asemenea primă să fie acordată.

Prin urmare, sub actualul sistem de administraţie, Marea Britanie nu se alege cu altceva decît cu pagube, de pe urma dominaţiei exercitate asupra coloniilor ei.

Dacă s-ar propune ca Marea Britanie să renunţe de bunăvoie la orice autoritate asupra coloniilor şi să le lase să-şi aleagă singure magistraţii, să-şi elaboreze singure legile şi să facă pace sau război după cum ar crede de cuviinţă, ar însemna să se propună o măsură care nu s-a aplicat niciodată

şi nici nu se va aplica vreodată de către vreo naţiune din lume. Nici o naţiune nu a renunţat vreodată de bunăvoie la stăpînirea unei provincii, oricît de grea ar fi fost guvernarea ei şi oricît de mic ar fi fost venitul produs de acea provincie în raport cu cheltuielile ce le pricinuia. Deşi asemenea sacrificii ar putea fi adesea compatibile cu interesul unei naţiuni, ele sînt întotdeauna umilitoare pentru mîndria ei şi — ceea ce ar atrage, poate, consecinţe şi mai importante — ele sînt întotdeauna împotriva intereselor speciale ale părţii guvernante, care ar fi astfel lipsită de posibilitatea de a dispune de multe funcţii de încredere şi rentabile, precum şi de multe ocazii de a dobîndi bogăţii şi onoruri; avantaje care rareori se întîmplă să nu fie aduse de stăpînirea unei provincii, chiar dintre cele mai turbulente sau mai neprofitabile pentru marea masă a populaţiei. Nici vizionarul cel mai entuziast n-ar fi în stare să propună o asemenea măsură, cu deplină nădejde că ea ar fi vreodată acceptată. Dacă totuşi ar fi acceptată, Marea Britanie ar fi nu numai imediat degajată de toată cheltuiala militară anuală pe timp de pace din colonii, dar ar putea încheia cu ele şi tratate comerciale, care să-i asigure comerţul liber, mai avantajos pentru marea masă a populaţiei, chiar dacă pentru comercianţi mai puţin avantajos, prin comparaţie cu monopolul deţinut astăzi. Printr-o asemenea separare bazată pe bună înţelegere, ataşamentul firesc al coloniilor pentru metropolă, aproape şters poate în urma recentelor disensiuni, ar fi repede reînviat. Coloniile ar putea fi îndemnate nu numai să respecte veacuri de-a rîndul tratatul de comerţ încheiat la separare, însă ne-ar favoriza atît în caz de război cît şi în relaţiile comerciale; iar în locul unor supuşi agitaţi şi gata de răzvrătire, ele ar deveni aliaţii noştri cei mai sinceri, prietenoşi şi generoşi. Între Marea Britanie şi coloniile ei ar putea reînvia aceeaşi dragoste părintească de o parte şi acelaşi respect filial de alta, cum existau de obicei între coloniile Greciei antice şi metropola din care proveneau.

Pentru ca o provincie să devină avantajoasă imperiului căruia îi aparţine, ar trebui ca ea să aducă tezaurului public în timp de pace un venit suficient nu numai pentru a face faţă cheltuielilor sale proprii pe timp de pace, dar şi pentru a contribui cu cota-parte respectivă la întreţinerea guvernării generale a imperiului. Fiecare provincie contribuie, mai mult sau mai puţin, la sporirea cheltuielilor guvernului central. Deci, dacă o provincie nu contribuie cu o cotă-parte la acoperirea acestor cheltuieli, o sarcină inegală cade asupra altor părţi ale imperiului. Pentru acelaşi motiv, venitul extraordinar adus tezaurului public de fiecare provincie în timp de război ar trebui să fie, faţă de venitul extraordinar al întregului imperiu, în aceeaşi proporţie ca şi venitul ordinar din timp de pace. Se va admite însă cu uşurinţă că nici venitul ordinar şi nici cel extraordinar dobîndite de Marea Britanie de la coloniile ei nu sînt în asemenea proporţie faţă de venitul total al imperiului britanic. Se presupune, într-adevăr, că monopolul compensează deficitul venitului fiscal din colonii, prin sporirea veniturilor particulare din Marea Britanie, populaţia fiind astfel în măsură să plătească impozite mai mari. Dar, precum am mai încercat să arăt, deşi monopolul echivalează cu un impozit foarte apăsător pentru colonii şi deşi el sporeşte, poate, venitul unei anumite categorii de oameni din Marea Britanie, totuşi el reduce venitul marii mase a populaţiei, în loc de a-l spori; şi în consecinţă reduce,

în loc de a spori, putința marii mase a populației de a plăti impozite. De asemenea, persoanele ale căror venituri sporesc de pe urma monopolului, alcătuiesc o categorie specială, pe care este absolut imposibil de a o impune mai mult, în raport cu alte categorii sociale ; și ar fi foarte puțin recomandabil din punct de vedere politic a se încerca măcar să fie impusă în proporție mai mare, după cum voi încerca să arăt în cartea următoare. De aceea nu se poate obține nici un venit mai deosebit de la această categorie de oameni.

Impozitele percepute în colonii pot fi stabilite fie de propriile lor adunări, fie de parlamentul din Marea Britanie.

Nu pare prea probabil ca adunările coloniale să poată ajunge vreodată a fi conduse în așa fel încît să realizeze de la alegătorii lor un venit public suficient nu numai pentru întreținerea, în orice timp, a instituțiilor lor civile și militare, dar și pentru plata contribuției cuvenite la cheltuielile guvernării generale a imperiului britanic. A trecut multă vreme pînă ce însuși parlamentul din Anglia, deși plasat sub privirile directe ale suveranului, a putut fi adus la un asemenea sistem de conducere, sau pînă ce a fost făcut destul de liberal în ceea ce privește alocațiile pentru întreținerea instituțiilor civile și militare ale țării. Pentru a-l îndruma pe această cale, a trebuit neapărat să se atribuie membrilor parlamentului din Anglia o mare parte din funcțiile create de către instituțiile civile și militare ; sau posibilitatea de a dispune de aceste funcții. Dar depărtarea adunărilor coloniale de privirea suveranului, numărul mare al lor, răspîndirea și variata lor alcătuire, îngreuiază mult îndrumarea lor în același sens, chiar dacă suveranul ar avea aceleași mijloace de a o face ; iar aceste mijloace îi lipsesc. Ar fi absolut imposibil ca să se distribuie tuturor membrilor marcanți din adunările coloniale o asemenea parte din funcțiile administrației centrale ale imperiului, sau posibilitatea de a dispune de aceste funcții, încît să-i facă dispuși să renunțe la popularitatea lor locală impunînd pe alegătorii lor la impozite pentru susținerea acelei administrații centrale a imperiului, impozite ce aproape în totalitate ar fi distribuite ca salarii pentru oameni cu totul străini de ei. Afară de aceasta, faptul că în mod inevitabil acea administrație nu poate cunoaște gradul de importanță a diferiților membri din fiecare adunare, ofensele aduse prea des și gafele mereu comise prin încercări de a conduce adunările în modul arătat mai sus, fac un asemenea sistem de conducere complet impracticabil atunci cînd e vorba de adunările coloniale.

Apoi, adunările coloniale nici nu pot fi considerate ca fiind cele mai indicate pentru a judeca nevoile apărării și ale cîrmuirii întregului imperiu. Nu acestor adunări le e încredințată grija apărării și cîrmuirii imperiului. Aceasta nu intră în atribuțiile lor și ele nici nu au mijloacele de a se informa în mod regulat cu privire la aceste probleme. Adunarea unei provincii, ca și un comitet parohial, poate lua hotărîri foarte bune relative la chestiunile locale, dar n-are mijloacele necesare pentru a judeca chestiunile privind întregul imperiu. Ea nu poate judeca în cunoștință de cauză nici măcar proporția în care ar fi să contribuie provincia respectivă la sarcinile întregului imperiu, nici gradul ei de avuție și de importanță în comparație cu celelalte provincii, deoarece acestea nu sînt supuse supravegherii și controlului adunării din acea anumită provincie. Numai o adunare care controlează

şi supraveghează treburile întregului imperiu poate aprecia tot ce ar fi necesar pentru apărarea şi cîrmuirea acestui imperiu cum şi măsura în care să contribuie fiecare provincie în parte.

În consecinţă, s-a propus ca impunerea coloniilor să se facă prin repartiţie, adică parlamentul Marii Britanii să determine ce sumă urmează a plăti fiecare colonie, iar adunarea provincială să aşeze şi să perceapă impozitele în modul cel mai potrivit cu împrejurările din provincia respectivă. În acest chip, adunarea care controlează şi supraveghează treburile imperiului ar determina tot ce priveşte întregul imperiu, iar chestiunile locale ale fiecărei colonii ar putea fi reglementate de adunările provinciale. Deşi, în acest sens, coloniile n-au reprezentanţi în parlamentul britanic, totuşi, judecînd după experienţă, nu există nici un indiciu că impunerea fixată de parlament ar fi nedreaptă. Parlamentul din Anglia n-a arătat, în nici o ocazie, nici cea mai mică intenţie de a împovăra peste măsură provinciile imperiului, nereprezentate în parlament. Insulele Guernsey şi Jersey, lipsite de orice mijloace de a rezista autorităţii parlamentului, sînt impuse mai puţin decît orice regiune din Marea Britanie. Ori de cîte ori parlamentul a încercat să-şi exercite presupusul său drept — întemeiat sau nu — de a stabili impuneri în colonii, el n-a cerut niciodată coloniilor impozite nici măcar într-o proporţie apropiată de ceea ce plăteau concetăţenii lor din metropolă. De altfel, dacă contribuţia coloniilor ar urma să fie urcată sau scăzută în raport cu sporirea sau reducerea impozitului funciar, parlamentul n-ar putea impune dări asupra coloniilor fără a impune totdeodată pe propriii săi alegători ; iar în acest caz coloniile s-ar putea socoti ca fiind virtual reprezentate în parlament.

Nu lipsesc exemple de imperii, în care diferitele provincii nu sînt impuse — dacă mi se va îngădui expresia — la grămadă, ci în care suveranul hotărăşte suma ce urmează a fi plătită de fiecare provincie, iar în unele provincii el aşază şi percepe impozitele după cum găseşte de cuviinţă, pe cîtă vreme în altele el lasă să fie aşezate şi percepute după cum vor hotărî adunările provinciale. În unele provincii din Franţa, regele nu numai că stabileşte impozitele după cum găseşte el de cuviinţă, dar le şi aşază şi percepe în modul pe care îl socoteşte cel mai indicat. El cere de la altele o anumită sumă, dar lasă adunările provinciale să aşeze şi să perceapă această sumă, după cum vor crede ele de cuviinţă. Potrivit sistemului de impunere prin repartiţie, parlamentul Marii Britanii s-ar afla aproape în aceeaşi situaţie faţă de adunările coloniale, ca şi regele Franţei faţă de adunările acelor provincii franceze, care se mai bucură încă de privilegiul de a avea adunările lor proprii şi care sînt apreciate ca fiind cele mai bine guvernate.

Dar deşi, potrivit acestui sistem, coloniile n-ar putea avea motive justificate de a se teme că partea lor din sarcinile statului va depăşi vreodată proporţia justă în comparaţie cu partea concetăţenilor din mĕtropolă, Marea Britanie, dimpotrivă, ar putea avea motive justificate de a se teme că partea coloniilor nu va atinge niciodată proporţia cuvenită. De cîtăva vreme, parlamentul Marii Britanii nu a mai avut în colonii aceeaşi autoritate recunoscută, ca şi regele Franţei în acele provincii franceze, care se bucură încă de privilegiul de a avea adunări proprii. Dacă adunările coloniale nu ar fi prea favo-

rabil dispuse (şi în afară de cazul că ele ar fi mînuite cu mai multă pricepere decît pînă acum, ceea ce nu e probabil să fie) ele ar putea găsi încă multe pretexte ca să eludeze sau să respingă repartiţiile cele mai rezonabile ale parlamentului. Să presupunem că izbucneşte un război cu Franţa şi că trebuie procurate imediat zece milioane pentru apărarea imperiului. Această sumă trebuie luată cu împrumut, cu garantarea de către parlament a unui fond, afectat plăţii dobînzilor. Parlamentul propune ca acest fond să fie creat, parte printr-un impozit perceput în Marea Britanie şi parte printr-o repartiţie asupra diverselor adunări coloniale din America şi din Indiile Occidentale. Va fi oare dispusă populaţia să-şi avanseze imediat banii, pe garanţia unui fond, dependent în parte de buna înclinare a diferitelor adunări coloniale, aflate la mare depărtare de teatrul războiului şi socotindu-se, poate, nu destul de interesate în rezultatele acestuia? Probabil că, pe un asemenea fond, nu s-ar avansa mai mult decît suma presupusă a reieşi din impozitul ce ar urma să fie perceput în Marea Britanie. Astfel, întreaga sarcină a datoriei contractate pentru război ar cădea de fapt asupra Marii Britanii, deci asupra unei părţi din imperiu, iar nu asupra imperiului întreg, aşa cum se întîmpla de obicei pînă acum. De cînd lumea, Marea Britanie este poate singurul stat care, pe măsura extinderii imperiului, şi-a sporit numai cheltuielile, fără a-şi spori totodată şi veniturile. Alte state s-au eliberat de cea mai mare parte din sarcina cheltuielilor pentru apărarea imperiului, trecînd-o asupra provinciilor dependente şi subordonate. Marea Britanie a îngăduit pînă acum provinciilor sale dependente şi subordonate să lase asupra ei aproape toată sarcina acestor cheltuieli. În scop de a pune Marea Britanie pe picior de egalitate cu propriile sale colonii, considerate pînă acum de lege ca supuse şi subordonate, pare necesar ca, în cadrul sistemului de impunere prin repartiţie, parlamentul să dispună de mijloace de a face imediat executabile repartiţiile, în cazul cînd adunările coloniale ar încerca să le eludeze sau să le respingă. Care sînt însă aceste mijloace, nu e prea uşor de conceput; şi această problemă n-a fost încă pe deplin lămurită.

Dacă, pe de altă parte, parlamentul Marii Britanii ar avea depline puteri de exercitare a dreptului de a impune coloniile chiar independent de consimţămîntul adunărilor acestora, din acel moment importanţa acestor adunări ar apune şi o dată cu ea ar lua sfîrşit şi rolul tuturor acelora care conduc America britanică. Oamenii rîvnesc a lua parte la conducerea afacerilor statului, mai cu seamă datorită importanţei ce o capătă în felul acesta. Stabilitatea şi durata unui regim de guvernare liberă depinde de puterea mai mare sau mai mică pe care o are majoritatea conducătorilor, — aristocraţia firească din orice ţară, — de a-şi menţine sau apăra importanţa. În atacurile continui, în care se ciocnesc conducătorii unii împotriva celorlalţi şi în apărarea propriei lor importanţe, constă tot jocul luptelor politice şi al ambiţiilor interne. Conducătorii din America, ca şi cei din alte ţări, doresc să-şi menţină importanţa lor. Ei îşi dau seama sau îşi închipuie că le-ar pieri cea mai mare parte din această importanţă dacă adunările lor, pe care ei ţin mult a le denumi parlamente şi a le considera egale în autoritate cu parlamentul Marii Britanii, — ar fi retrograde într-atît, încît să devină simple instrumente şi organe executive ale acestuia. De aceea, ei au respins propunerea de a fi impuşi prin repartiţie stabilită de către parlament şi, asemenea

oamenilor ambiţioşi şi încrezuţi, au preferat să tragă spada, pentru a-şi apăra importanţa.

Către declinul republicii romane, aliaţii Romei, care purtaseră sarcina principală a apărării statului şi a măririi imperiului, au cerut să li se acorde toate privilegiile de cetăţeni romani. Refuzîndu-li-se aceasta, izbucni războiul civil. In cursul acestui război, Roma a acordat acele privilegii majorităţii provinciilor, una după alta, pe măsură ce ele se desprindeau din confederaţia generală. Parlamentul Marii Britanii stăruie să impună coloniile, iar acestea refuză a fi impuse de un parlament în care nu sînt reprezentate. Dacă, pentru fiecare colonie care s-ar despărţi de confederaţia generală, Marea Britanie ar admite un număr de reprezentanţi corespunzător cu proporţia în care colonia contribuie la bugetul de venituri al imperiului — ca o consecinţă a faptului de a fi supusă la aceleaşi impozite şi de a se bucura în schimb de aceeaşi libertate a comerţului ca şi concetăţenii din metropolă, numărul reprezentanţilor urmînd a fi sporit pe măsura sporirii contribuţiilor — s-ar oferi conducătorilor din colonii o nouă metodă de a dobîndi importanţă, o nouă ţintă de ambiţie, mai orbitoare. In loc de a se mulţumi cu cîştiguri mici, care se pot afla în ceea ce s-ar putea numi jocul meschin al luptelor politice coloniale, aceşti oameni ar putea spera atunci, pornind de la încrederea firească a tuturor în destoinicie şi noroc, să cîştige vreunul din marile premii care ies uneori din roata marii loterii de stat, care e politica britanică. Atîta timp cît nu se ajunge la această metodă sau la alta — şi pare că nu există o alta mai simplă decît aceasta — pentru a se menţine importanţa conducătorilor din America şi a se satisface ambiţiile lor, nu e prea probabil că aceştia ni se vor supune vreodată de bună voie ; şi nu ar trebui pierdut din vedere că fiecare picătură din sîngele ce se varsă spre a-i sili să ni se supună, e sîngele sau al celor ce sînt concetăţenii noştri, sau al celor ce dorim să ne fie concetăţeni. Nu prea văd bine cei ce se amăgesc cu gîndul că, în stadiul în care am ajuns, coloniile noastre vor fi lesne cucerite, numai prin forţă. Cei care dirijează acum hotărîrile a ceea ce numesc ei congresul lor continental, îşi atribuie în aceste clipe o importanţă pe care n-o resimt, poate, nici oamenii cei mai de vază din Europa. Din mici negustori, meşteşugari şi avocaţi, ei au ajuns oameni de stat şi legiuitori ; şi se ocupă cu punerea la cale a unei noi forme de guvernămînt pentru un întins imperiu, lăudîndu-se că el va deveni — şi pare într-adevăr foarte probabil ca să devină — unul din imperiile cele mai mari şi cele mai formidabile ce au existat cîndva în lume. Vreo cinci sute de persoane, activînd în diferite moduri în congresul continental, şi poate alte cinci sute de mii acţionînd sub primii cinci sute, cu toţii resimt la fel creşterea corespunzătoare a importanţei lor. Aproape fiecare membru din partidul la putere în America, îndeplineşte în închipuirea sa o funcţie superioară nu numai celei îndeplinite mai înainte, ci superioară celei ce s-ar fi aşteptat s-o îndeplinească vreodată şi, atîta timp cît nu i se oferă o nouă ţintă, fie pentru ambiţia sa, fie pentru cea a superiorilor săi, va muri pentru apărarea acestui rang, dacă are înclinările şi sentimentele obişnuite ale unui om.

Preşedintele Hénaut [27] observă că azi citim cu plăcere povestirea faptelor mărunte ale Ligii, care nu erau socotite, poate, la timpul lor, noutăţi prea importante. Dar, zice el, pe atunci fiecare îşi închipuia a fi o persoană im-

portantă, iar neunumăratele memorii rămase din acele timpuri au fost scrise, în cea mai mare parte, de oameni cărora le-a plăcut să înregistreze și să exagereze importanța evenimentelor în care ei se lăudau că ar fi jucat roluri însemnate. Se știe destul de bine cu cîtă îndărătnicie s-a apărat Parisul cu acest prilej și ce foamete grozavă a preferat să îndure, decît să se supună celui mai bun rege al Franței, care a fost mai tîrziu și cel mai iubit. Majoritatea cetățenilor, sau cei care erau conducătorii acestei majorități, luptau pentru apărarea propriei lor importanțe, care, prevedeau ei, s-ar nărui, o dată cu restabilirea vechiului regim. Coloniile noastre, în caz că nu vor fi convinse să consimtă la o uniune, sînt în stare să se împotrivească celei mai bune metropole, cu aceeași îndîrjire cu care s-a împotrivit și orașul Paris celui mai bun dintre regi.

Ideea reprezentării era necunoscută în vechime. Cînd oamenii dintr-un stat erau admiși la drepturile de cetățenie dintr-alt stat, n-aveau ale mijloace de a exercita acest drept, decît venind in corpore să voteze și să delibereze împreună cu cei din celălalt stat. Acordarea privilegiilor de cetățeni romani majorității locuitorilor din Italia, a ruinat cu desăvîrșire republica romană. Nu se mai putea face deosebirea între cei ce erau și cei ce nu erau cetățeni romani. Nici un trib nu-și putea cunoaște membrii. O adunătură de orice fel putea fi introdusă în adunările poporului, putea izgoni pe adevărații cetățeni și putea hotărî cu privire la afacerile republicii, ca și cum ei înșiși ar fi fost în adevăr cetățeni. Dar azi, chiar dacă America ar trimite în parlament cincizeci sau șaizeci de reprezentanți, portarului Camerei Comunelor nu i-ar fi greu să deosebească cine e și cine nu e membru al camerei. De aceea, dacă sistemul politic roman s-a destrămat prin unirea Romei cu statele aliate din Italia, nu există nici cea mai mică probabilitate ca sistemul politic britanic să aibă și el de suferit cumva printr-o unire a Marii Britanii cu coloniile ei. Dimpotrivă, constituția britanică s-ar desăvîrși printr-o astfel de unire, fără de care ea apare imperfectă. Adunarea care deliberează și hotărăște cu privire la problemele întregului imperiu ar trebui să aibă, desigur, reprezentanți din toate părțile imperiului, spre a fi bine informată. Totuși, eu nu pretind că o asemenea unire s-ar putea lesne înfăptui sau că nu s-ar ivi greutăți — chiar greutăți mari — în realizarea ei. Numai că n-am auzit pînă acum de vreo asemenea greutate, care să fie de neînvins. Poate că principalele greutăți nu provin atît din natura lucrurilor, cît mai ales din prejudecățile și închipuirile oamenilor aflați de ambele părți ale Atlanticului.

Noi, cei de dincoace de ocean, ne temem ca nu cumva marele număr de reprezentanți americani să răstoarne echilibrul nostru constituțional și să intensifice în mod prea exagerat fie influența coroanei, fie puterea democrației, în cealaltă. Dar dacă numărul reprezentanților americani ar fi în proporție cu randamentul impozitelor din America, numărul celor ce urmează a fi cîrmuiți ar crește în proporție directă cu mijloacele de a-i cîrmui, iar mijloacele de cîrmuire ar spori în raport cu numărul celor ce urmează a fi cîrmuiți. Latura monarhică și cea democratică a constituției s-ar afla, după unire, în același grad de forță relativă, una față de cealaltă, ca și mai înainte.

Dincolo de ocean, oamenii se tem ca nu cumva depărtarea lor de sediul guvernului să-i expună la multe asupriri. Dar reprezentanții lor în parlament,

al căror număr ar urma să fie apreciabil din capul locului, ar fi în măsură să-i apere cu uşurinţă de orice asuprire. Distanţa mare n-ar slăbi prea mult dependenţa reprezentantului de alegător, reprezentantul simţind că încă datorează bunăvoinţei alegătorului locul în parlament şi toate cele ce decurg din acesta. Ar fi deci în interesul reprezentantului să cultive această bunăvoinţă, să intervină cu toată autoritatea sa de membru al corpurilor legiuitoare împotriva oricărei samavolnicii, de care s-ar face vinovat vreun funcţionar civil sau militar din acele ţinuturi îndepărtate ale imperiului. În afară de aceasta, băştinaşii din acele ţinuturi s-ar mai putea mîngîia, oarecum pe bună dreptate, că distanţa mare a Americii de sediul guvernului nu ar fi de prea lungă durată. Aşa de rapid a fost pînă acum progresul acestei ţări în ceea ce priveşte avuţia, populaţia şi dezvoltarea ei economică, încît în decurs de ceva mai mult de un secol, produsul impozitelor în America ar putea depăşi pe cel din Marea Britanie. Firesc că, în acest caz, sediul guvernului s-ar strămuta în acea parte a imperiului, care contribuie mai mult la apărarea generală şi la susţinerea întregului imperiu.

Descoperirea Americii şi a drumului spre Indiile Orientale pe la Capul Bunei Speranţe sînt cele două evenimente, cele mai mari şi de cea mai mare importanţă înregistrate de istoria omenirii. Consecinţele lor au fost pînă acum foarte mari, dar este imposibil să ne fi dat seama de toată amploarea acestor consecinţe, în scurta perioadă de două pînă la trei secole, ce s-a scurs de la acele descoperiri. Ce foloase sau ce calamităţi vor rezulta de acum încolo pentru omenire de pe urma acestor mari evenimente raţiunea omului nu o poate prevedea. În general ele par a aduce foloase, prin aceea că apropie în oarecare măsură ţinuturile din lume cele mai distanţate unele de altele, că le fac apte de a se ajuta reciproc la nevoie, de a-şi spori reciproc bunăstarea şi a-şi încuraja reciproc activitatea economică. Însă, atît pentru indigenii din Indiile Orientale cît şi pentru cei din Indiile Occidentale, toate binefacerile comerciale care puteau să rezulte din acele evenimente s-au năruit şi s-au pierdut între groaznicele nenorociri, pe care le-au pricinuit. Totuşi, aceste nenorociri par a fi provenit mai mult din întîmplare decît din circumstanţele inerente naturii evenimentelor înseşi. În momentul cînd au avut loc descoperirile, superioritatea de forţă era întîmplător atît de mare de partea europenilor, încît nu era de mirare ca ei să comită, nestînjeniţi, orice fel de abuzuri în acele ţinuturi îndepărtate. Poate ca, pe viitor, băştinaşii din acele ţări să devină mai puternici sau europenii să devină mai slabi, iar locuitorii din toate colţurile lumii să ajungă la o egalitate de curaj şi de putere, aşa că numai printr-o teamă reciprocă să fie înfrînt îndemnul spre încălcarea dreptăţii existent la naţiunile independente ; să se ajungă la un fel de respect reciproc al drepturilor. Dar nimic nu pare a stabili mai lesne această egalitate de forţă, ca transmiterea reciprocă a cunoştinţelor şi a perfecţionărilor de tot felul, pe care un comerţ extensiv între toate ţările o aduce cu sine în mod natural, ba chiar în mod necesar.

Între timp, unul din principalele efecte ale acestor descoperiri a fost ridicarea sistemului mercantilist la un grad de splendoare şi strălucire, pe care altminteri nu l-ar fi atins niciodată. Ţinta acestui sistem este de a îmbogăţi naţiunile mari prin comerţ şi manufacturi, mai mult decît prin culturi şi ameliorăţiuni agricole, mai mult prin activitatea oraşelor decît prin aceea

a satelor. Dar, ca urmare a descoperirilor de mai sus, oraşele comerciale din Europa, în loc de a fi doar producători industriali şi cărăuşi pentru o parte foarte mică din lume (partea din Europa de pe ţărmul Oceanului Atlantic şi ţările situate în jurul Mării Baltice şi al Mediteranei) au devenit acum producători industriali pentru numeroşii cultivatori prosperi din America; după cum şi cărăuşi; iar în unele privinţe şi producători industriali pentru aproape toate naţiunile din Asia, Africa şi America. Două lumi noi s-au deschis activităţii lor economice, fiecare din ele mult mai mare şi mai largă decît cea veche; piaţa uneia din aceste lumi dezvoltîndu-se tot mai mult pe zi ce trece.

Ţările cărora le aparţin coloniile din America şi care fac comerţ direct cu Indiile Orientale se bucură, într-adevăr, de toate perspectivele şi de toată strălucirea acestui mare comerţ. Alte ţări însă, în ciuda odioaselor restricţii prin care s-a căutat ca ele să fie excluse de la acest comerţ, realizează de obicei o mare parte din beneficiul lui efectiv. De pildă, coloniile spaniole şi cele portugheze, de fapt încurajează mai mult activitatea economică din alte ţări decît pe cea din Spania şi Portugalia. Numai la un singur articol, pînzeturile, consumul acestor colonii se urcă — aşa se spune, dar eu n-am pretenţia să o garantez — la peste trei milioane de lire sterline pe an. Însă acest mare consum e satisfăcut aproape în întregime de Franţa, Olanda, Flandra şi Germania, pe cîtă vreme Spania şi Portugalia furnizează abia o mică parte din el. Capitalul care furnizează coloniilor această mare cantitate de pînzeturi, este distribuit în fiecare an locuitorilor din celelalte ţări şi le aduce venit. Numai profiturile lui sînt cheltuite în Spania şi Portugalia, unde ajută la menţinerea belşugului excesiv al comercianţilor din Cadix şi Lisabona.

Chiar şi măsurile prin care o naţiune caută să-şi asigure exclusivitatea comerţului cu coloniile ei sînt adeseori mai dăunătoare ţărilor în favoarea cărora se iau, decît ţărilor împotriva cărora sînt îndreptate. Nedreapta asuprire a activităţii economice din celelalte ţări ricoşează — dacă aş putea spune — asupra capetelor asupritorilor şi distruge activitatea lor economică, mai mult decît pe aceea a ţărilor celorlalte. În urma acestor măsuri, comerciantul din Hamburg, de pildă, trebuie să trimită la Londra pînzeturile destinate pieţii americane şi trebuie să aducă tot de la Londra tutunul destinat pieţii germane, deoarece nu poate trimite nici pînzeturile direct în America şi nici nu poate aduce tutunul de acolo direct. Aceste restricţii îl silesc, probabil, să vîndă pînzeturile ceva mai ieftin şi să cumpere tutunul ceva mai scump decît ar fi făcut altminteri, iar profiturile sale sînt probabil micşorate întrucîtva. Însă, prin acest comerţ dintre Hamburg şi Londra, el îşi obţine rambursarea capitalului, desigur mult mai repede decît ar fi fost posibil în cazul comerţului direct cu America, chiar dacă am presupune, ceea ce nu e nicidecum cazul, că plăţile din America ar fi tot aşa de punctuale ca şi cele din Londra. Prin urmare, în comerţul la care comerciantul din Hamburg e silit să se limiteze, prin asemenea măsuri, capitalul său poate întreţine în mod constant o cantitate mult mai mare de activitate economică germană, decît i-ar fi fost posibil în cazul comerţului de la care este exclus. Deşi pentru el însuşi plasamentul prim este, poate, mai puţin rentabil decît celălalt, pentru ţara lui acesta nu poate fi mai puţin avantajos. E cu totul altfel cu plasamentul, spre care, în mod firesc, monopolul atrage capitalul

comerciantului din Londra. Acest plasament poate că este mai rentabil pentru comerciant decît majoritatea altor plasamente, dar din cauza ritmului lent al încasărilor el nu poate fi mai avantajos pentru ţara sa.

După toate încercările injuste, făcute de fiecare ţară din Europa, de a acapara toate avantajele comerţului cu propriile ei colonii, nici o ţară n-a fost în stare pînă acum să-şi rezerve altceva decît cheltuielile de susţinere, în timp de pace, şi de apărare, în timp de război, a autorităţii dominante asupra coloniilor. Fiecare ţară s-a ales cu toate neajunsurile decurgînd din stăpînirea coloniilor; iar avantajele rezultînd din comerţul cu ele a fost silită să le împartă cu alte ţări.

Fără îndoială că, la prima vedere, monopolul întinsului comerţ cu America pare a fi o achiziţie de cea mai mare valoare. Pentru ochii tulburaţi de ambiţii ameţitoare, firesc că, în mijlocul vălmăşagului luptelor politice şi ale războiului, monopolul se înfăţişează ca o ţintă orbitoare demnă să lupţi pentru ea. Însă tocmai strălucirea orbitoare a acestei ţinte şi volumul imens al comerţului sînt adevăratele însuşiri care fac monopolul să fie dăunător, adică fac ca un plasament, prin însăşi natura sa, să fie mai puţin avantajos pentru ţară decît majoritatea altor plasamente; şi să absoarbă o mult mai mare parte din capitalul ţării decît în cazul cînd n-ar fi existat monopolul.

S-a arătat, în cartea a II-a, că în orice ţară capitalul comercial caută în mod natural, dacă s-ar putea spune astfel, plasamentul cel mai avantajos pentru acea ţară. Dacă el este investit în comerţul de tranzit, ţara căreia îi aparţine devine antrepozitul mărfurilor din toate ţările al căror comerţ se face cu acest capital. Dar deţinătorul acestui capital doreşte desigur să vîndă o parte cît mai mare din aceste mărfuri în ţară. El evită astfel inconvenientele, riscul şi cheltuiala exportului, şi de aceea va fi mulţumit să vîndă mărfurile în ţara sa nu numai pe preţ mai mic, dar fie chiar şi cu un profit ceva mai mic decît cel ce l-ar putea realiza prin expedierea lor în străinătate. Prin urmare, e natural ca el să încerce să transforme, pe cît posibil, comerţul de tranzit într-un comerţ exterior de consum. Iar dacă şi-a investit capitalul în comerţul exterior de consum, el va fi bucuros, din aceleaşi motive, să vîndă în ţară o cantitate cît mai mare din mărfurile indigene pe care le colectează pentru a le exporta spre vreo piaţă străină; şi astfel va încerca, pe cît posibil, să transforme comerţul său exterior de consum într-un comerţ interior. Capitalul comercial din orice ţară caută astfel un plasament mai apropiat şi îl evită pe cel depărtat; caută în mod firesc plasamentul în care încasările sînt frecvente şi se fereşte de cel cu încasări lente, de la distanţe mari; caută în mod firesc plasamentul care-i dă posibilitatea de a întreţine în ţara sa, ori în ţara de reşedinţă a deţinătorului de capital, cea mai mare cantitate de muncă productivă şi evită plasamentul în care nu poate întreţine decît o cantitate mică de muncă productivă. Capitalul caută, firesc, în împrejurări normale, plasamentul cel mai avantajos pentru ţară căreia îi aparţine şi se fereşte de plasamentul cel mai puţin avantajos.

Dar dacă la un plasament îndepărtat — care, în împrejurări normale, e mai puţin avantajos pentru ţară — s-ar întîmpla ca profitul să se urce mai mult decît e suficient pentru a contrabalansa preferinţa firească dată plasamentelor apropiate, această superioritate a profitului ar atrage capital

din plasamentele apropiate, pînă ce toate profiturile vor reveni la nivelul lor normal. Însă o astfel de superioritate a profitului este o dovadă că, în stadiul de azi al societăţii, plasamentele îndepărtate sînt mai puţin alimentate cu capital decît celelalte plasamente, iar capitalul societăţii nu este distribuit în modul cel mai raţional între diferitele ramuri de activitate economică. Este o dovadă că unele mărfuri se cumpără mai ieftin sau se vînd mai scump decît ar trebui; şi că o anumită categorie de cetăţeni este mai mult sau mai puţin oprimată, fie plătind mai mult, fie obţinînd mai puţin decît s-ar cuveni, faţă de justeţea ce ar trebui să existe, şi care de fapt, între diferitele categorii de cetăţeni, există. Deşi acelaşi capital nu va întreţine niciodată aceeaşi cantitate de muncă productivă într-un plasament depărtat ca într-unul apropiat, totuşi un plasament depărtat poate fi tot atît de folosior bunăstării societăţii ca şi unul apropiat; mărfurile ce fac obiectul plasamentului depărtat fiind necesare, poate, pentru multe dintre plasamentele apropiate. Dar dacă profiturile celor care fac comerţ cu astfel de mărfuri sînt superioare nivelului normal, mărfurile fiind vîndute mai scump, adică cu ceva mai mult decît preţul lor natural, toţi cei angajaţi în plasamente mai apropiate vor suferi, mai mult sau mai puţin, din cauza acestui preţ urcat. Prin urmare, în acest caz, interesul lor cere ca o parte din acest capital să fie retrasă din plasamentele apropiate şi investită în plasamente depărtate, în scopul de a reduce profiturile la nivelul normal, iar preţul mărfurilor cu care fac comerţ — la preţul lor natural. În acest caz excepţional, interesul obştesc cere ca o parte din capital să fie retrasă din plasamentele care, în împrejurări normale, sînt mai avantajoase pentru populaţie şi să fie îndreptată spre plasamentele în mod obişnuit mai puţin avantajoase populaţiei; şi, în acest caz excepţional, interesele şi înclinările firesti ale oamenilor coincid întocmai cu interesul general, ca şi în toate celelalte cazuri curente, îndemnîndu-i să retragă capital din plasamentul apropiat şi să-l investească în cel depărtat.

Astfel, interesele şi înclinările particulare ale oamenilor îi îndeamnă în mod firesc să investească capitalul lor în plasamentele, care în împrejurări normale sînt cele mai avantajoase pentru societate. Dar chiar dacă, prin această preferinţă firească, ei ar investi prea mult capital în astfel de plasamente, scăderea profitului în aceste plasamente şi urcarea lui în toate celelalte îi vor face să schimbe imediat această orientare defectuoasă. Fără vreo intervenţie legală, prin urmare, interesele şi înclinările particulare ale oamenilor îi fac în mod firesc să dividă şi să repartizeze capitalul societăţii între diferitele ramuri de activitate economică, cît mai aproape de proporţia convenabilă pentru interesul întregii societăţi.

Diferitele reglementări ale sistemului mercantilist împiedică însă fără îndoială, mai mult sau mai puţin, repartiţia firească şi avantajoasă a capitalului. Iar reglementările comerţului cu America şi cu Indiile Orientale împiedică, poate mai mult decît oricare altele, această repartiţie, deoarece comerţul cu cele două mari continente absoarbe o cantitate mai mare de capital decît oricare alte două ramuri de comerţ. Însă reglementările prin care se aduc piedici acestora nu sînt de aceeaşi natură. Monopolul este marele motor al ambelor; există însă două feluri de monopol. Monopolul, de un fel sau altul, pare a fi într-adevăr singurul motor al sistemului mercantilist.

În comerţul cu America fiecare naţiune caută să acapareze, pe cît posibil, întreaga piaţă a propriilor ei colonii, excluzînd pur şi simplu celelalte naţiuni de la orice comerţ direct cu aceste colonii. Aproape în tot cursul secolului al şaisprezecelea, portughezii au căutat să stăpînească în acelaşi mod comerţul cu Indiile Orientale, pretinzînd că ei sînt singurii care au dreptul de a naviga pe mările indiene, în baza meritului de a fi descoperit, primii, drumul către ele. Olandezii continuă încă să excludă toate celelalte naţiuni europene de la orice comerţ direct cu insulele lor producătoare de mirodenii. Asemenea monopoluri sînt desigur înfiinţate împotriva tuturor celorlalte naţiuni europene, care astfel nu numai că sînt excluse de la un comerţ în care le-ar conveni să-şi investească o parte din capital, dar sînt silite să cumpere mărfurile ce fac obiectul acestui comerţ, ceva mai scump decît dacă le-ar fi putut importa direct din ţările producătoare.

Însă după declinul puterii Portugaliei nici un stat european n-a pretins dreptul exclusiv de navigaţie în apele indiene, unde principalele porturi sînt azi deschise vaselor tuturor naţiunilor europene. Cu toate acestea, în afară de Portugalia şi, în ultimii ani, de Franţa, comerţul cu Indiile Orientale, în toate statele europene, a fost dat pe mîna unei companii cu drept de exclusivitate. Monopolurile de acest gen se stabilesc de fapt împotriva chiar a naţiunii care le înfiinţează. Prin aceste monopoluri, cea mai mare parte a cetăţenilor acestor naţiuni nu numai că sînt excluşi de la un comerţ, în care le-ar conveni să-şi investească o parte din capital, dar sînt nevoiţi să cumpere mărfurile care fac obiectul acestui comerţ, ceva mai scump decît dacă comerţul ar fi fost nestînjenit şi liber pentru toţi cetăţenii. De cînd s-a înfiinţat Compania engleză a Indiilor Orientale, de exemplu, locuitorii din Anglia, afară de faptul că sînt excluşi de la comerţul cu Indiile Orientale, plătesc fără îndoială în preţul mărfurilor indiene, consumate de ei, nu numai toate profiturile excepţionale realizate de companie la aceste mărfuri, ca urmare a monopolului ei, dar şi pierderile nemaipomenite, pricinuite desigur prin fraudele şi abuzurile în mod inevitabil legate de conducerea unei întreprinderi atît de mari. Absurditatea acestui al doilea gen de monopol este deci mult mai vizibilă decît a celui dintîi [28].

Amîndouă aceste genuri de monopol tulbură mai mult sau mai puţin repartizarea naturală a capitalului societăţii, numai că nu întotdeauna o tulbură în acelaşi fel.

Monopolurile de primul gen atrag întotdeauna spre comerţul monopolizat capitaluri mai mari decît acelea care s-ar investi de la sine în acel comerţ.

În al doilea gen de monopoluri, capitalul uneori e atras către comerţul monopolist, alteori înlăturat de la el, potrivit împrejurărilor. În ţările sărace ele atrag firesc, spre comerţul monopolist, capital mai mult decît s-ar investi altminteri în acest comerţ. În ţările bogate ele înlătură, firesc, mai mult capital, care altminteri s-ar investi în acest comerţ.

Ţări sărace ca Suedia şi Danemarca, de pildă, n-ar fi trimis nici o singură corabie în Indiile Orientale, dacă n-ar fi fost monopolizat comerţul în mîinile unei companii. Înfiinţarea unei astfel de companii încurajează desigur pe aventurieri. Monopolul îi asigură împotriva oricăror concurenţi pe piaţa internă, iar pe pieţele străine au şanse egale cu comercianţii altor

naţiuni. Monopolul le oferă siguranţa unui profit mare la o cantitate considerabilă de mărfuri ; şi în acelaşi timp posibilitatea unui profit considerabil, la o cantitate mare. Fără o asemenea încurajare excepţională, comercianţii săraci din ţări sărace ca acelea de mai sus, nu s-ar fi gîndit probabil niciodată să riste micile lor capitaluri în aventuri atît de îndepărtate şi de nesigure, aşa cum le apărea, desigur, comerţul cu Indiile Orientale.

Dimpotrivă, o ţară bogată ca Olanda ar trimite spre Indiile Orientale, în caz de libertate a comerţului, mult mai multe nave decît trimite astăzi. Capitalul limitat al Companiei Olandeze a Indiei Orientale înlătură probabil de la acest comerţ multe alte capitaluri comerciale mari, care altminteri s-ar investi în acesta. Capitalul comercial al Olandei e atît de mare, încît, ca să spunem aşa, el se revarsă neîncetat, uneori sub formă de împrumuturi publice în străinătate, uneori sub formă de împrumuturi la anumiţi comercianţi şi aventurieri din ţări străine, uneori în cel mai ocolit comerţ exterior de consum, iar alteori în comerţul de transport. Plasamentele apropiate fiind complet nedisponibile, toate capitalurile ce pot fi investite în ele cu oarecare profit aflîndu-se deja plasate în ele, capitalul olandez e nevoit să se îndrepte spre plasamentele cele mai îndepărtate. Comerţul cu Indiile Orientale, dacă ar fi complet liber, ar absorbi, probabil, cea mai mare parte din acest capital care prisoseşte. Indiile Orientale oferă un debuşeu mai mare decît Europa şi America laolaltă, atît pentru produsele manufacturate din Europa, cît şi pentru aurul, argintul şi multe alte produse din America.

Orice perturbare a repartiţiei naturale a capitalului este dăunătoare societăţii în care ea are loc, fie pentru că respinge de la un anumit comerţ capitalul care altminteri s-ar investi în el, fie pentru că atrage spre un anumit comerţ capitalul care altminteri nu s-ar fi îndreptat spre acel comerţ. Dacă este adevărat că, fără o companie monopolistă, comerţul Olandei cu Indiile Orientale ar putea fi mai mare decît astăzi, atunci această ţară suportă neapărat o pagubă însemnată, prin aceea că o parte din capitalul ei se găseşte exclus de la plasamentul cel mai avantajos. Tot astfel, dacă în lipsa unei companii monopoliste, comerţul Suediei şi al Danemarcei cu Indiile Orientale ar fi mai redus decît este astăzi, ori — ceea ce este şi mai probabil — nici n-ar exista de loc, ambele ţări ar avea de suferit şi ele o pagubă însemnată, prin aceea că o parte din capitalul lor ar fi atras spre un plasament care este desigur, mai mult sau mai puţin, nepotrivit cu împrejurările actuale. În situaţia de azi, e mai bine şi pentru ele să cumpere de la alte naţiuni mărfurile din Indiile Orientale, chiar dacă le-ar plăti ceva mai scump, decît să utilizeze o parte atît de mare din micul lor capital într-un comerţ atît de îndepărtat, în care rambursările au loc foarte încet ; şi prin care se întreţine o cantitate prea mică de muncă productivă în ţară, unde este aşa de mare nevoie de muncă productivă ; unde se face atît de puţin ; şi unde este aşa de mult de făcut.

Aşadar, chiar dacă, în lipsa unei companii monopoliste, o ţară n-ar avea posibilitatea să facă comerţ direct cu Indiile Orientale, nu urmează de aici că ar trebui înfiinţată o asemenea companie, ci reiese numai că, în astfel de împrejurări, ţara n-ar avea decît să nu facă de loc comerţ direct cu Indiile Orientale. Că, în general, asemenea companii nu sînt indispensabile pentru comerţul cu Indiile Orientale o demonstrează îndeajuns experienţa

portughezilor, care în decurs de peste un secol au beneficiat aproape în întregime de acest comerţ, fără nici o companie monopolistă.

Se ştie că nici un comerciant particular nu poate dispune de capital suficient pentru a întreţine în diferitele porturi din Indiile Orientale reprezentanţi şi agenţi în scopul procurării de mărfuri pentru navele ce le-ar trimite ocazional într-acolo ; iar dacă nu e în măsură să o facă, dificultatea de a găsi o încărcătură poate pricinui navelor sale pierderea timpului favorabil pentru înapoiere, iar cheltuielile, de pe urma zăbovirii îndelungate, nu numai că ar înghiţi tot profitul întreprinderii, dar adesea ar mai pricinui şi o pierdere cu adevărat considerabilă. Însă dacă ar fi să dovedească ceva acest argument, ar dovedi că nici o ramură importantă de comerţ nu poate subzista fără o companie cu drept de exclusivitate, — ceea ce e contrar experienţei tuturor naţiunilor. Nu există ramură importantă de comerţ, în care capitalul unui comerciant individual să fie suficient ca să finanţeze toate ramurile subordonate, necesare comerţului principal. Dar cînd o naţiune e matură pentru o importantă ramură comercială, firesc că unii dintre comercianţi îşi investesc capitalul în ramura principală, iar alţii în ramurile secundare ; şi cu toate că diferitele ramuri ale comerţului sînt astfel puse în mişcare, foarte rar se întîmplă totuşi ca ele toate să fie puse în mişcare de capitalul unui singur comerciant particular. Aşadar, în caz că o naţiune este matură pentru comerţul cu India Orientală, o anumită parte din capitalul ei se va repartiza în mod firesc între diferitele ramuri ale acestui comerţ. Unii comercianţi vor găsi că e în interesul lor să-şi aibă reşedinţa în Indiile Orientale şi să-şi întrebuinţeze capitalul în procurarea de mărfuri pentru vasele trimise într-acolo de alţi comercianţi, cu reşedinţa în Europa. Dacă aşezările pe care diferite naţiuni europene le-au dobîndit în Indiile Orientale ar fi scoase de sub administraţia companiilor monopoliste, de care depind ele astăzi, şi ar fi puse sub protecţia directă a suveranului, în ceea ce priveşte securitatea reşedinţei de acolo ar fi înlăturate orice griji, cel puţin pentru comercianţii aparţinînd naţiunii care posedă acele aşezări. Dacă la un moment dat, partea de capital dintr-o ţară, care tinde şi se îndreaptă de la sine — dacă pot spune astfel — spre comerţul cu Indiile Orientale, n-ar fi suficientă pentru diferitele ramuri ale acestui comerţ, aceasta ar fi o dovadă că, la acel moment, ţara nu este matură pentru acest comerţ şi că ar face mai bine să cumpere pentru cîtva timp, chiar la preţuri mai mari, de la alte naţiuni europene, mărfurile Indiilor Orientale de care au nevoie, decît să le importe ea însăşi direct. Oricîtă ar putea fi paguba acelei ţări prin preţurile urcate ale mărfurilor, ea s-ar putea rareori egala totuşi cu paguba ce ar suferi-o de pe urma abaterii unei mari părţi din capitalul naţional de la alte plasamente mai necesare, mai folositoare şi mai potrivite cu împrejurările şi cu situaţia ei, decît comerţul direct cu Indiile Orientale.

Deşi europenii posedă multe aşezări considerabile, atît pe coasta Africii cît şi în Indiile Orientale, ei n-au întemeiat încă, în nici unul din aceste ţinuturi, colonii atît de numeroase şi de prospere, cum sînt cele din insulele şi de pe continentul Americii. Totuşi, Africa şi mai multe din ţările cuprinse sub denumirea generală de Indiile Orientale sînt locuite de popoare necivilizate. Aceste popoare n-au fost însă nicidecum atît de slabe şi fără apărare, ca bieţii şi neajutoraţii americani băştinaşi ; care, în raport cu fertilitatea

naturală a ţinuturilor locuite de aceştia, erau şi populaţii mult mai dense. Popoarele cele mai necivilizate din Africa sau din Indiile Orientale erau popoare de păstori, chiar şi hotentoţii. Dar băştinaşii din America întreagă, afară de cei din Mexic şi Peru, erau numai vînători şi este o mare deosebire între numărul de păstori şi cel de vînători, pe care îl poate întreţine aceeaşi întindere de teritoriu de o egală fertilitate. De aceea în Africa şi în Indiile Orientale era mai greu ca băştinaşii să fie deplasaţi, iar plantaţiile europenilor să fie extinse pe pămînturile acestor locuitori băştinaşi. De altfel, spiritul companiilor monopoliste nu e favorabil dezvoltării de noi colonii, şi aceasta e probabil şi cauza principală a prea slabei dezvoltări a coloniilor din Indiile Orientale. Portughezii făceau comerţ cu Africa şi cu Indiile Orientale fără nici o companie monopolistă, iar coloniile lor din Congo, Angola şi Benguela, de pe coasta Africii, precum şi din Goa în Indiile Orientale, deşi în sensibil declin datorită superstiţiilor şi a tot felul de practici administrative rele, au totuşi o oarecare asemănare cu coloniile din America şi sînt în parte locuite de portughezi stabiliţi acolo de mai multe generaţii. Aşezările olandeze de la Capul Bunei Speranţe şi din Batavia [29] sînt astăzi cele mai importante colonii întemeiate de europeni, fie în Africa, fie în Indiile Orientale; şi amîndouă sînt deosebit de favorizate în ceea ce priveşte aşezarea lor. Capul Bunei Speranţe era locuit de un neam de oameni aproape tot aşa de necivilizaţi şi aproape tot atît de incapabili de a se apăra ca şi băştinaşii din America. Afară de aceasta, Capul Bunei Speranţe este casa de la jumătatea drumului, — dacă se poate spune astfel, — între Europa şi Indiile Orientale, unde mai toate vasele europene fac escală atît la ducere, cît şi la întoarcere. Aprovizionarea navelor cu tot felul de provizii proaspete, cu fructe şi uneori cu vin, oferă ca singură un larg debuşeu pentru excedentul de produse al coloniştilor. Ceea ce este Capul Bunei Speranţe între Europa şi regiunile din Indiile Orientale, este Batavia între diferitele ţinuturi din Indiile Orientale. E situată pe calea cea mai frecventată dinspre Industan spre China şi Japonia, cam la jumătatea acestei căi. Aproape toate navele, care fac drumul între Europa şi China, acostează la Batavia; de altfel Batavia e centrul şi principala piaţă a aşa-zisului comerţ interior din Indiile Orientale, fiind vorba nu numai de comerţul făcut de europeni, ci şi de cel făcut de indigeni; şi adesea se văd în portul Bataviei nave conduse de oameni din China şi Japonia, din Tonchin, din Malaca, din Cochinchina [30] şi din insula Celebes. Poziţii atît de favorabile au dat posibilitatea celor două colonii să biruie toate piedicile, pe care spiritul acaparator al unei companii monopoliste le putea adesea pune în calea dezvoltării lor. Ele au dat posibilitatea Bataviei să biruie chiar şi inconvenientul climei, cea mai nesănătoasă, poate, din lumea întreagă.

Compania engleză şi cea olandeză, deşi n-au întemeiat colonii importante, afară de cele două menţionate mai sus, au făcut, ambele, cuceriri însemnate în Indiile Orientale. Dar în felul de a administra pe noii lor supuşi, s-a manifestat foarte clar ingeniozitatea naturală a unei companii monopoliste. Se zice că în insulele producătoare de mirodenii, olandezii ard în timp de belşug cantităţile de mirodenii produse în cantităţi mai mari decît cele care socotesc ei că ar putea fi vîndute în Europa cu un profit apreciat de ei ca suficient. În insulele în care nu au aşezări, ei dau premii acelora care culeg florile tinere şi frunzele verzi ale arborilor de cuişoare

şi de nucşoară, ce cresc acolo fără a fi cultivaţi, arbori care se spune că în prezent ar fi aproape cu desăvîrşire distruşi, datorită acestor procedee sălbatice. De asemenea se spune că numărul lor a scăzut foarte mult, chiar în insulele în care olandezii posedă aşezări. Dacă producţia din propriile lor insule ar depăşi ceea ce e necesar pentru piaţa lor de desfacere, indigenii, bănuiesc ei, ar putea găsi mijloace de a vinde altor naţiuni o parte din această producţie ; şi socotesc, prin urmare, că cel mai bun mijloc de a-şi asigura monopolul, este tocmai acea grijă de a face ca ea să nu depăşească vreodată cantităţile pe care ei înşişi le duc pe piaţă. Prin diverse acte de asuprire ei au redus populaţia, în unele din insulele Moluce, la atît cît este suficient ca să aprovizioneze cu alimente proaspete şi cu alte articole de primă necesitate, garnizoanele lor neînsemnate şi navele care întîmplător vin acolo pentru a lua încărcături de mirodenii. Se zice însă că acele insule aveau o populaţie destul de densă, chiar sub stăpînirea portugheză. Compania engleză n-a avut încă timp să stabilească în Bengal un sistem de distrugere atît de desăvîrşit. Dar planul ei de administraţie avusese desigur această tendinţă. M-am convins că nu era ceva neobişnuit cînd vreun şef, adică un funcţionar principal al vreunei agenţii, poruncea ţăranilor să are un cîmp bogat în maci şi să-l semene cu orez sau cu alte cereale. Pretextul era evitarea unei lipse de alimente, dar adevăratul motiv era acela de a da şefului posibilitatea să-şi asigure un preţ bun pentru marea cantitate de opiu ce se afla atunci întîmplător în mîinile sale. În alte cazuri, ordinul se dădea invers ; şi se ara un cîmp bogat în orez sau în alte cereale, spre a se face loc unei plantaţii de maci, atunci cînd şeful prevedea că la opiu el va realiza un profit mai mare. Funcţionarii companiei încercau în multe cazuri să stabilească în favoarea lor monopoluri, în cîteva ramuri importante, nu numai de comerţ exterior, ci chiar şi de comerţ interior. Dacă li se îngăduia să continue cu astfel de încercări, nu era exclus ca la un moment dat să încerce să restrîngă producţia articolelor ce intrau în monopolul aşa stabilit, în mod legal, reducînd-o nu numai la cantitatea ce o puteau cumpăra ei, dar la şi mai puţin, adică la cea pe care sperau să o vîndă cu un profit socotit de ei ca mulţumitor. În decurs de un secol sau două, politica acestei companii engleze s-ar fi dovedit, astfel, tot aşa de total destructivă ca şi politica celei olandeze.

Însă nimic nu poate fi mai direct împotriva interesului acestor companii, considerate ca suverane în ţările cucerite, decît acest plan distrugător. Mai în toate ţările, venitul suveranului provine din venitul populaţiei. Deci, cu cît venitul populaţiei e mai mare, cu cît produsul anual al pămîntului şi al muncii ei e mai mare, cu atît populaţia îi poate da mai mult suveranului. Prin urmare e în interesul acestuia ca acel produs să fie sporit cît mai mult posibil. Dar dacă oricare din suverani are acest interes, un suveran ca acela din Bengal, al cărui venit provine mai ales din renta pămîntului, are cu atît mai mult un asemenea interes. Această rentă este neapărat în raport cu cantitatea şi valoarea producţiei, iar acestea depind de mărimea debuşeului. Cantitatea va fi întotdeauna adaptată, cu mai mare sau mai mică exactitate, la consumul celor care îşi pot îngădui să o cumpere, iar preţul ce-l vor plăti va fi întotdeauna în raport cu înverşunarea concurenţei dintre ei. De aceea este în interesul unui asemenea suveran ca să deschidă cel mai larg debuşeu pentru produsele ţării sale, ca să permită cea mai desăvîrşită

libertate comercială, spre a spori cît mai mult numărul cumpărătorilor și concurența între ei; și astfel să desființeze atît monopolurile, cît și orice restricții la transportul produselor indigene dintr-o parte într-alta a țării, la exportul lor în țări străine, sau la importul de mărfuri de tot felul, cu care ele pot fi schimbate. În acest mod, el va fi în măsură să realizeze un spor atît la cantitatea, cît și la valoarea producției și, în consecință, și la partea sa din această valoare, adică la venitul său.

Se vede însă că, dacă fac parte dintr-o societate de comercianți, suveranii sînt incapabili de a se considera ei înșiși ca atare, chiar după ce au ajuns la o asemenea situație. Ei consideră ca principala lor ocupație negoțul, adică cumpărarea în scop de revînzare; și, printr-o stranie absurditate, privesc atributul suveranității numai ca o anexă a aceluia de comerciant, ceva ce ar trebui subordonat comerțului sau ceva cu ajutorul căruia să aibă posibilitatea de a cumpăra mai ieftin din India și a vinde cu mai mare profit în Europa. În acest scop, ei caută să îndepărteze, pe cît posibil, toți concurenții de pe piață în țările supuse administrării lor și, în consecință, să reducă, cel puțin în parte, excedentul producției din acele țări la cît e exact suficient pentru satisfacerea cererii lor, adică la cît speră ei să vîndă în Europa cu un profit socotit de ei mulțumitor. Obiceiurile lor mercantile îi îndeamnă astfel, în mod necesar, deși poate pe nesimțite, să prefere, în împrejurări normale, profitul mic și trecător al deținătorului unui monopol, venitului mare și permanent al suveranului; și treptat îi va face să trateze țările supuse administrației lor cam la fel cum tratează olandezii Molucele. Compania Indiei Orientale, în calitate de suveran, are interes ca mărfurile europene duse în ținuturile indiene supuse ei să se vîndă cît mai ieftin, iar mărfurile indiene aduse de acolo să aducă un preț cît mai bun, adică să se vîndă cît mai scump. Dar interesul companiei, în calitate de comerciant, e exact invers. Ca suveran, interesul companiei e identic cu interesul țării pe care o guvernează. În calitate de comerciant, interesul ei este de-a dreptul opus interesului acelei țări.

Dar dacă spiritul unei asemenea administrații, chiar în ceea ce privește conducerea ei în Europa este, astfel, în esență și iremediabil poate, greșit, spiritul administrației ei din India e, cu atît mai mult, greșit. Această administrație se compune dintr-un consiliu de comercianți, profesiune foarte onorabilă, fără îndoială, dar care nicăieri în lume nu aduce cu sine acea autoritate, care se impune poporului într-un mod firesc și-l ține supus de bună voie, fără întrebuințarea forței. Un asemenea consiliu poate obține supunere numai prin forța armată care îl însoțește; și de aceea guvernarea lui este evident militaristă și despotică. Ocupația de fapt a membrilor consiliului este însă aceea de comercianți, adică să vîndă pentru patronii lor mărfurile europene date lor în consignație, și să cumpere în schimb mărfuri indiene pentru piața europeană. Să le vîndă cît mai scump pe cele dintîi, iar pe celelalte să le cumpere cît mai ieftin; în consecință, să excludă pe cît posibil orice rival de pe piața unde ei fac comerț. Prin urmare, în ceea ce privește afacerile companiei, spiritul de administrație se identifică cu acela de conducere. El tinde a subordona guvernarea, interesului monopolist; și prin urmare, a limita sporul normal al unei părți din producție, cel puțin al excedentului de producție a țării, la atît cît e tocmai suficient ca să satisfacă cererea companiei.

De altfel toţi membrii administraţiei fac afaceri şi pe cont propriu, unii mai mult alţii mai puţin, şi în zadar li se interzice acest lucru. Nu poate fi nimic mai naiv decît să se creadă că funcţionarii unei mari case de comerţ, aflaţi la o depărtare de zece mii de mile şi fiind deci aproape fără nici un control, vor renunţa dintr-odată, la o simplă dispoziţie a patronilor lor, de a face tot felul de afaceri pe cont propriu, vor părăsi pentru totdeauna orice speranţă de a face avere cînd le stau la îndemînă atîtea mijloace de îmbogăţire, şi se vor mulţumi cu salariile modeste ce le acordă patronii ; şi, oricît de modeste ar fi, numai rareori ele pot fi sporite, în general fiind în raport cu ceea ce pot îngădui profiturile efective ale afacerilor companiei. În asemenea împrejurări, a se interzice funcţionarilor companiei de a face afaceri pe cont propriu ar putea avea, cel mult, efectul de a da posibilitate funcţionarilor superiori, sub pretext de a executa dispoziţiile patronilor, să persecute pe funcţionarii inferiori, care au neşansa de a cădea în dizgraţie. Firește că funcţionarii caută să stabilească în favoarea comerţului lor propriu un monopol asemănător monopolului oficial al companiei. Dacă li se va îngădui să procedeze aşa cum le place, ei vor stabili direct şi făţiş monopolul acesta, împiedicînd orice alte persoane de a negocia cu articolele ce şi le-au ales ca obiect al comerţului lor ; acesta fiind, de altfel, mijlocul cel mai bun şi mai puţin apăsător de a stabili un monopol. Dacă însă, prin dispoziţii venite din Europa, acest lucru le va fi interzis, ei tot vor căuta să stabilească un monopol de un asemenea fel, dar camuflat şi indirect, ceea ce ar fi mult mai dăunător pentru ţară. Ei vor uza de toată autoritatea de guvernare şi vor corupe justiţia, pentru a hărţui şi distruge pe cei ce-i concurează în ramurile lor de comerţ, de care, — cu ajutorul agenţilor camuflaţi sau, în orice caz, nedeclaraţi oficial, — au ales să se ocupe. Dar comerţul particular al funcţionarilor va cuprinde, firește, o varietate mai mare de articole decît comerţul oficial al companiei. Comerţul oficial al companiei nu cuprinde decît comerţul cu Europa, şi include numai o parte din comerţul exterior al ţării. Însă comerţul particular al funcţionarilor se poate extinde la toate ramurile de comerţ, atît intern cît şi extern. Monopolul companiei poate să tindă numai la a împiedica sporul normal al acelei părţi din excedentul de producţie care ar fi să se exporte în Europa, în ipoteza unui comerţ liber. Monopolul funcţionarilor tinde să împiedice sporul normal al tuturor părţilor din acest excedent de producţie de care au ales ei să se ocupe, fie că ar fi destinate pentru consumul intern fie pentru export ; în consecinţă, el tinde şi la degradarea culturilor în întreaga ţară, ca şi la reducerea numărului ei de locuitori. El tinde la reducerea cantităţii oricărui fel de produse, chiar şi a bunurilor necesare traiului, ori de cîte ori se întîmplă să facă obiectul de comerţ al funcţionarilor companiei, această reducere mergînd pînă la toată acea cantitate pe care ei îşi pot permite s-o achiziţioneze pe temeiul nădejdii de a putea să o revîndă cu profitul ce li se pare convenabil.

Prin specificul situaţiei lor, aceşti funcţionari sînt mai dispuşi decît patronii lor să-şi apere cu riguroasă tenacitate interesul lor propriu împotriva interesului ţării administrate de ei. Ţara aparţine patronilor, care nu pot evita de a ţine cît de cît seama de interesul a ceea ce le aparţine. Dar ea nu aparţine funcţionarilor. Interesul real al patronilor lor, dacă ei sînt apţi să-l

priceapă, este identic cu al ţării *, iar dacă ei asupresc ţara, o fac mai mult din ignoranţă şi din meschinăria prejudecăţilor mercantiliste. Însă interesul real al funcţionarilor nu e nicidecum identic cu al ţării şi nici dezvăluirile cele mai amănunţite nu vor pune capăt împilărilor exercitate de ei. Dispoziţiile trimise din Europa, deşi adeseori nu suficient de chibzuite, erau totuşi bine intenţionate în majoritatea cazurilor. O mai bună înţelegere a situaţiei, dar mai puţin bune intenţii poate, au apărut uneori din dispoziţiile luate de funcţionarii din India. E vorba de o administraţie foarte ciudată, în care fiecare membru al ei doreşte să părăsească acea ţară şi în consecinţă să scape de grija guvernării ei cît mai repede cu putinţă, iar după ce a părăsit-o luînd cu el întreaga lui avere, îi este complet indiferent chiar dacă ţara în întregime ar fi nimicită de cutremur.

Totuşi, prin cele de mai sus, n-am intenţia să aduc imputări modului de comportare al funcţionarilor companiei Indiilor Orientale în general, şi mai puţin încă vreunei anumite persoane în special. Vreau numai să critic sistemul de administrare, situaţiile în care sînt ei puşi să acţioneze, şi nu felul de comportare al celor ce au acţionat în cadrul acestei administrări. Ei au procedat cum era firesc în asemenea situaţii ; cît priveşte pe cei ce au făcut cel mai mult zgomot împotriva lor, e foarte probabil că nici ei n-ar fi procedat mai bine. Atît în timpul războiului cît şi în timpul negocierilor, consiliile din Madras şi din Calcutta s-au comportat în mai multe ocazii cu o hotărîre şi o înţelepciune, care ar fi făcut cinste pînă şi Senatului din Roma, în cele mai glorioase zile ale Republicii. Membrii acelor consilii fuseseră totuşi pregătiţi pentru alte profesii decît războiul şi politica. Dar fără pregătire, fără experienţă şi fără exemple de urmat, situaţia lor pare a fi alcătuit dintr-odată, la ei toţi, marile însuşiri cerute de ea şi a le fi insuflat talente şi virtuţi, pe care ei înşişi n-ar fi bănuit că le posedă. Dacă, aşadar, în unele cazuri situaţia aceasta i-a inspirat la acte de măreţie care nu prea ar fi fost de aşteptat din partea lor, nu trebuie să ni se pară de mirare însă, că tot ea, în altele, i-a îndemnat la isprăvi întrucîtva de altă natură.

Prin urmare, astfel de companii monopoliste sînt dăunătoare în toate privinţele ; ele sînt întotdeauna mai mult sau mai puţin incomode pentru ţările care le înfiinţează ; şi distructive pentru cei ce au nefericirea de a cădea sub administraţia lor.

---

* Interesul fiecărui proprietar de acţiuni ale Companiei Indiilor nu este de loc la fel cu al ţării, în a cărei administrare votul său îi dă o oarecare influenţă. Vezi cartea V, cap. I, partea II.

CAPITOLUL VIII

CONCLUZII ASUPRA SISTEMULUI MERCANTILIST

Deşi încurajarea exportului şi descurajarea importului sînt cele două mari mecanisme, prin care sistemul mercantilist îşi propune să îmbogăţească orice ţară, totuşi, cu privire la anumite mărfuri, el pare a urma o cale diametral opusă, adică să descurajeze exportul şi să încurajeze importul. Se pretinde însă că, pînă la urmă, scopul său este întotdeauna acelaşi : să îmbogăţească ţara printr-o balanţă comercială favorabilă. Sistemul mercantilist descurajează exportul materiilor prime pentru manufactură şi al uneltelor de muncă, pentru a acorda muncitorilor noştri un avantaj şi a-i face capabili să vîndă pe pieţele străine mai ieftin decît muncitorii altor naţiuni ; reducînd în acest chip exportul cu un mic număr de mărfuri, de o valoare mică, el îşi propune să provoace un export mult mai mare de altele, de o valoare mai mare. El încurajează importul de materii prime pentru manufacturi, pentru ca să poată fi prelucrate de muncitorii noştri mai ieftin şi să înlăture astfel un import mai mare şi de o valoare mai mare, de bunuri manufacturate. Eu nu descopăr, în legislaţia noastră cel puţin, vreo încurajare dată importului de unelte de muncă. Atunci cînd manufacturile ajung la un anumit grad de dezvoltare, fabricarea instrumentelor de muncă devine ea însăşi preocuparea unui mai mare număr de manufacturi foarte importante. Acordarea de încurajări speciale la importul de asemenea instrumente s-ar împotrivi prea mult interesului acelor manufacturi. De aceea adeseori, departe de a fi fost încurajat, acest import a fost prohibit. Astfel a fost prohibit, prin legea din anul al 3-lea al domnici lui Eduard IV, importul daracelor de lînă, cu excepţia celor din Irlanda sau a celor importate ca mărfuri salvate din naufragiu sau ca prize maritime ; această prohibire a fost reînnoită prin statutul din anul al 39-lea al domnici reginei Elisabeta, iar prin legi ulterioare a fost prelungită, prohibiţia devenind astfel permanentă.

Importul de materii prime a fost uneori încurajat prin scutirea de taxele vamale la care sînt impuse alte mărfuri, iar alteori prin acordarea de prime.

Prin scutire de orice taxe vamale pentru mărfurile intrate legal în vamă, a fost încurajat importul lînii din mai multe ţări, al vatei de bumbac din orice ţară, al inului nemeliţat, al majorităţii materiilor colorante, al majorităţii pieilor brute din Irlanda şi din coloniile britanice, al pieilor de focă de la pescăriile britanice din Groenlanda, al fontei brute şi fontei turnate din coloniile britanice, precum şi al altor cîteva materii prime pentru manufacturi. Poate că interesele speciale ale comercianţilor şi manufacturierilor noştri au smuls legiuitorilor aceste scutiri, ca şi majoritatea celorlalte reglementări ale comerţului nostru. Ele sînt însă perfect îndreptăţite şi bine chibzuite iar dacă, fără a păgubi interesele statului, ele s-ar fi putut extinde şi la celelalte materii prime pentru industrie, populaţia n-ar fi putut să fie decît în cîştig.

Lăcomia marilor noştri manufacturieri a mărit însă numărul acestor scutiri, în unele cazuri, la mai multe articole decît cele ce se pot considera, pe drept cuvînt, ca materii prime pentru industrie. Prin statutul din anul al 24-lea al domniei lui George II, cap. 46, importul firelor de ţesut nealbite a fost impus la o mică taxă vamală de numai un peni de livră, în locul taxelor anterioare mult mai mari, care se urcau la şase peni de livră la firele de pînză de corăbii, un şiling de livră la toate firele franceze şi olandeze; şi două lire, treisprezece şilingi şi patru peni de hundredweight, la orice fire fine sau fire de Moscova. Dar manufacturierii noştri nu s-au mulţumit multă vreme cu această reducere. Prin statutul din anul al 29-lea al domniei lui George II, cap. 15, — aceeaşi lege care acorda o primă de export la pînzeturile britanice şi irlandeze, dacă preţul lor nu depăşea optsprezece peni de iard, — s-a desfiinţat chiar şi această mică taxă vamală la importul firelor de ţesut nealbite. Totuşi diferitele operaţii necesare pentru prepararea firelor de ţesut cer mult mai multă muncă decît operaţia ulterioară a prelucrării pînzei din aceste fire. Fără a mai vorbi de cei ce se îndeletnicesc cu cultivarea şi melităreа inului, e nevoie de cel puţin trei sau patru torcători pentru ca un ţesător să aibă de lucru în mod constant; iar mai mult de patru cincimi din întreaga cantitate de muncă necesară pentru confecţionarea pînzeturilor este utilizată la toarcerea firelor. Însă torcătorii noştri sînt oameni săraci, în general femei răspîndite prin toate părţile ţării, fără sprijin sau ocrotire. Nu din vînzarea produsului muncii acestora, ci din vînzarea produselor finite ale ţesătorilor îşi realizează profiturile marii patroni din industria noastră. După cum e în interesul lor să vîndă cît mai scump produsele finite, tot aşa e în interesul lor să cumpere cît mai ieftin materia primă. Storcînd de la legiuitor prime la exportul pînzeturilor ţesute de ei, taxe vamale urcate la importul oricăror pînzeturi străine şi prohibiţia totală a consumului intern al cîtorva categorii de pînzeturi franceze, ei caută să vîndă în acelaşi timp propriile lor mărfuri cît mai scump posibil. Încurajînd importul firelor de ţestut străine, şi punîndu-le astfel în concurenţă cu cele făcute de locuitorii ţării noastre, ei caută să cumpere cît mai ieftin producţia sărmanilor noştri torcători. Ei caută să menţină scăzute salariile ţesătorilor lor ca şi cîştigul bieţilor torcători, iar dacă încearcă, fie să urce preţul produselor finite fie să scadă preţul materiilor prime, aceasta ei nu o fac desigur în folosul muncitorilor. Sistemul nostru mercantilist încurajează în special activitatea dusă în folosul oamenilor bogaţi şi puternici. Activitatea desfăşurată în folosul celor săraci şi neajutoraţi e prea adeseori neglijată sau împiedicată.

Atît prima de export la pînzeturi, cît şi scutirea de taxe vamale la importul de fire străine, — care au fost acordate numai pe cincisprezece ani, dar apoi în două rînduri au fost prelungite, — expiră la sfîrşitul sesiunii parlamentare, care va urma imediat după data de 24 iunie 1786.

Încurajarea, prin acordarea de prime, a importului de materiale pentru manufactură s-a mărginit mai ales la materialele importate din coloniile noastre din America.

Cele dintîi prime de acest fel s-au acordat cam pe la începutul acestui secol, la importul materialelor pentru construcţii navale din America. Sub această denumire se înţelegea lemnăria pentru catarge şi bomprese, cînepa,

catranul, smoala și terebentina. Însă prima de o liră la tonă pentru lemnăria de catarge, și cea de șase lire la tonă pentru cînepă, au fost extinse și la cantitățile importate din Scoția în Anglia. Ambele aceste prime au rămas în vigoare, fără modificări, pînă ce, fiecare în parte, au expirat: prima de import la cînepă la 1 ianuarie 1741, cea la lemnăria de catarge la sfîrșitul sesiunii parlamentare imediat următoare datei de 24 iunie 1781.

Primele de import la catran, smoală și terebentină au suferit mai multe modificări în timpul aplicării lor. La început, prima la catran era de patru lire de tonă, cea la smoală la fel, iar cea la terebentină de trei lire la tonă. Prima de patru lire la tona de catran s-a mărginit mai tîrziu la catranul preparat într-un anumit mod; prima la catranul de bună calitate și curat, astfel cum se întrebuințează în comerț, a fost redusă la două lire și patru șilingi la tonă. Prima la smoală a fost redusă de asemenea la o liră, iar cea la terebentină la o liră și zece șilingi la tonă.

A doua primă de import la materiile prime pentru manufactură, în ordine cronologică, a fost cea acordată prin statutul din anul al 21-lea al domniei lui George II, cap. 30, la importul de indigo din coloniile britanice. Prin această lege, indigoul din coloniile britanice, atunci cînd nu se ridica peste trei sferturi din prețul celui mai bun indigo francez, era îndreptățit la o primă de șase peni la livră. Această primă, ca și multe altele, s-a acordat numai pe timp limitat și a fost prelungită în cîteva rînduri, dar s-a redus la patru peni la livră. Ea a fost lăsată să expire la sfîrșitul sesiunii parlamentare care s-a ținut după data de 25 martie 1781.

A treia primă de acest gen a fost cea acordată (pe vremea în care am început ba să cochetăm, ba să ne certăm cu coloniile noastre din America) prin statutul din anul al 4-lea al domniei lui George III, cap. 26, la importul de cînepă și de in nemelițat din coloniile britanice. Această primă s-a acordat pe douăzeci și unu de ani, de la 24 iunie 1764 pînă la 24 iunie 1785, fiind de opt lire în primii șapte ani, de șase lire în următorii șapte ani și de patru lire în ultimii șapte. Ea nu s-a extins și pentru Scoția, a cărei climă nu era prea favorabilă cînepei (deși acest produs uneori se cultivă și acolo, dar în cantități mici și de calitate inferioară). O astfel de primă la importul inului scoțian în Anglia ar fi fost o descurajare prea mare pentru producția indigenă din ținuturile de sud ale Regatului Unit.

A patra primă de acest fel a fost cea acordată prin statutul din anul al 5-lea al domniei lui George III, cap. 45, la importul de cherestea din America. Ea a fost acordată pe nouă ani, de la 1 ianuarie 1766 pînă la 1 ianuarie 1775. În cursul primilor trei ani, prima urma să fie de o liră la o sută douăzeci de scînduri și de doisprezece șilingi la fiecare încărcătură de cincizeci de picioare cubice de alt soi de lemn fasonat. În următorii trei ani prima avea să fie de cincizeci de șilingi la scînduri și de opt șilingi la alt lemn fasonat, iar în ultimii trei ani de zece șilingi la scînduri și de cinci șilingi la alt lemn fasonat.

Cea de-a cincea primă de acest fel s-a acordat prin statutul din anul al 9-lea al domniei lui George III, cap. 38, la importul mătăsii brute din coloniile britanice. S-a acordat pe douăzeci și unu de ani, de la 1 ianuarie 1770 pînă la 1 ianuarie 1791. În cursul primilor șapte ani prima avea să fie de douăzeci și cinci de lire la o valoare de o sută de lire, în următorii șapte ani

de douăzeci de lire, iar în ultimii de cincisprezece lire. Creşterea viermilor de mătase şi producerea mătăsii cer destul de multă muncă manuală, iar munca e atît de scumpă în America de Nord, încît chiar această mare primă, după cum am fost informat, nu putea produce efecte prea însemnate.

A şasea primă de acest fel a fost cea acordată prin statutul din anul al 11-lea al domniei lui George III, cap. 50, la importul de doage şi capace pentru butoaie, poloboace şi diverse vase, din coloniile britanice. Ea s-a acordat pe nouă ani, de la 1 ianuarie 1772 pînă la 1 ianuarie 1781. În primii trei ani, prima era de şase lire pentru o cantitate anume de fiecare marfă; în următorii trei ani, de patru lire; şi în ultimii trei ani, de două lire.

A şaptea şi ultima primă de acest fel a fost cea acordată prin statutul din anul al 19-lea al domniei lui George III, cap. 37, la importul cînepei din Irlanda. Ea s-a acordat, la fel ca la importul cînepei şi al inului nemeliţat din America, pe douăzeci şi unu de ani, de la 24 iunie 1779 pînă la 24 iunie 1800. Acest interval e şi el împărţit în trei perioade de cîte şapte ani, iar pentru fiecare perioadă cuantumul primei la cînepa din Irlanda e la fel cu al celei din America. Prima nu se aplică însă la importul inului nemeliţat, ca şi la cel din America. Ar fi fost o prea mare descurajare pentru cultura acestei plante în Marea Britanie. Cînd s-a înfiinţat această ultimă primă, adunarea legiuitoare britanică şi cea irlandeză nu erau mai bine înclinate una faţă de cealaltă, decît fuseseră mai înainte adunarea legiuitoare britanică şi cea americană. Dar e de presupus totuşi că această favoare făcută Irlandei s-a acordat sub auspicii mai fericite decît toate favorurile făcute Americii.

Aceleaşi mărfuri, la care se acordau asemenea prime dacă erau importate din America, atunci cînd erau importate din orice altă ţară erau impuse la taxe vamale din cele mai mari. Interesul coloniilor noastre din America era considerat identic cu al metropolei. Avuţia lor era considerată drept avuţia noastră. Toţi banii trimişi în colonii, după cum se afirma, ne reveneau prin balanţa comercială, iar noi nu puteam pierde nici un bănuţ din toate cheltuielile făcute în colonii. Ele erau ale noastre în toate privinţele, iar cheltuielile erau făcute pentru propăşirea proprietăţii noastre şi în folosul poporului nostru. Mă tem că nici nu mai e necesar să spun mai mult, pentru a da pe faţă nesăbuinţa unui sistem, compromis îndeajuns pînă acum printr-o experienţă fatală. În cazul cînd coloniile noastre din America ar fi constituit într-adevăr o parte din Marea Britanie, aceste prime s-ar fi putut considera drept prime de producţie şi ar fi fost expuse tuturor obiecţiilor la care sînt expuse asemenea prime, dar numai acestora.

Exportul materiilor prime pentru manufactură e împiedicat uneori printr-o prohibiţie absolută, iar alteori prin taxe vamale urcate.

Patronii din industria noastră a lînii au reuşit mai bine decît oricare alţii să convingă pe legiuitor că prosperitatea naţiunii depinde de succesul şi dezvoltarea întreprinderilor lor. Nu numai că au obţinut un monopol asupra consumatorilor, prin prohibirea absolută a importului stofelor de lînă din orice ţară ar fi ele, dar prin prohibirea absolută a exportului oilor şi al lînii au mai obţinut un monopol şi împotriva crescătorilor de oi şi a producătorilor de lînă. Severitatea multor legi edictate pentru asigurarea fiscului dă, cu drept cuvînt, loc la plîngeri, pentru că se prevăd sancţiuni grele pentru fapte privite de obicei ca nevinovate, înainte ca statutele să le fi declarat crime.

Aş risca însă afirmaţia că legile noastre fiscale, chiar şi cele mai drastice, sînt blînde şi indulgente în comparaţie cu unele legi smulse legiuitorului prin agitaţiile comercianţilor şi ale manufacturierilor, pentru sprijinirea monopolurilor lor absurde şi asupritoare. Ca şi de legile lui Dracon, se poate spune că toate aceste legi au fost scrise cu sînge.

Prin statutul din anul al 8-lea al domniei reginei Elisabeta, cap. 3, exportatorul de oi, miei şi berbeci se pedepsea, la prima călcare a legii, cu confiscarea definitivă a tuturor bunurilor sale, cu un an închisoare şi apoi tăierea în zi de tîrg a mîinii stîngi într-o piaţă a oraşului, unde urma să fie bătută în cuie, iar în caz de recidivă, urma să fie judecat pentru crimă faţă de stat şi, în consecinţă, condamnat la moarte. Scopul acestei legi pare a fi fost să împiedice răspîndirea în străinătate a rasei oilor noastre. Prin statutul din anii 13 şi 14 ai domniei lui Carol II, cap. 18, exportul lînii a fost declarat crimă, iar exportatorul era supus aceloraşi sancţiuni şi confiscări obişnuite faţă de criminali.

E de nădăjduit ca, din spiritul de omenie al naţiunii noastre, nici unul din aceste statute să nu fi fost aplicat vreodată. În orice caz, primul dintre ele, după cîte ştiu, nu a fost niciodată abrogat expres, iar jurisconsultul Hawkins pare a-l considera încă în vigoare. Totuşi el poate fi considerat de fapt abrogat prin statutul din anul al 12-lea al domniei lui Carol II, cap. 32, partea 3, care, fără a desfiinţa în mod expres sancţiunile impuse prin statutele anterioare, prevede noi sancţiuni şi anume: o amendă de douăzeci de şilingi de fiecare oaie exportată — sau care s-a încercat a fi exportată — plus confiscarea, atît a oii, cît şi a tot ceea ce mai poseda proprietarul ei pe vasul de transport. Cel de-al doilea statut s-a abrogat în mod expres prin legea din anii 7 şi 8 ai domniei lui William III, cap. 28, sec. 4, prin care se declară că: „Avînd în vedere că statutul din anii 13 şi 14 ai domniei lui Carol II, făcut împotriva exportului lînii dispunea printre altele din susmenţionata lege, ca acest export să fie considerat drept crimă; avînd în vedere că datorită severităţii sancţiunilor, urmărirea contravenienţilor nu a fost pusă efectiv în aplicare; se decretează, ca urmare, prin autoritatea mai sus arătată, că partea din zisa lege care se referă la declararea drept crimă a delictului menţionat, să fie abrogată şi anulată".

Totuşi sancţiunile — fie cele care sînt impuse prin acest statut mai blînd, fie cele care deşi impuse prin statute anterioare nu s-au abrogat prin acesta — sînt încă suficient de severe. Pe lîngă confiscarea mărfurilor, exportatorul se expune la o amendă de trei şilingi de fiecare livră de lînă exportată sau care s-a încercat a se exporta, ceea ce reprezintă aproximativ împătritul sau încincitul valorii. Comerciantul sau acela ce e condamnat pentru această vină, nu mai poate cere, de la nici un agent sau nici o altă persoană, plata datoriilor sau a sumelor ce i se cuvin. Oricare ar fi averea sa, fie că e în măsură să plătească aceste amenzi, fie că nu, legea înţelege să-l ruineze cu desăvîrşire. Dar, dat fiind că marea masă a populaţiei încă n-are moralul atît de corupt ca inventatorii acestui statut, n-am auzit să se fi făcut cîndva uz de această clauză. Dacă cel condamnat nu e în măsură să plătească amenzile în termen de trei luni de la sentinţă, urmează a fi deportat pe şapte ani, iar, dacă se înapoiază înainte de expirarea acestui termen, este pasibil de sancţiunile pentru crimă, fără a putea uza de beneficiul de învăţătură al

clerului [31]. Proprietarul corăbiei, dacă are cunoştinţă de delict, pierde prin confiscare toate drepturile sale asupra vasului şi conţinutului acestuia. Căpitanul şi marinarii care au cunoştinţă de delict pierd, prin confiscare, toate mărfurile şi bunurile lor şi sînt condamnaţi la trei luni închisoare. Un statut ulterior prevede o sancţiune de şase luni închisoare pentru căpitan.

În scopul de a împiedica exportul lînii, comerţul interior de lînă e supus unor restricţii foarte grele şi apăsătoare. Nu se permite ambalarea ei în lăzi, cutii, cufere, poloboace sau alte ambalaje, ci numai în baloturi de piele sau de pînză, pe exteriorul cărora trebuie să fie scrise cu litere mari, în lungime de cel puţin trei inci, cuvintele *lînă* sau *fire*, sub pedeaspa confiscării mărfii şi ambalajului, în afară de amenda de trei şilingi de fiecare livră, plătibilă de către proprietar sau ambalator. Nu e permis a se încărca lîna pe cal sau în căruţe, sau în general a fi transportată pe uscat pe o rază de cinci mile de la ţărm, decît între răsăritul şi apusul soarelui, sub pedeapsa confiscării mărfii, a cailor şi a căruţelor. Un număr de cîte o sută de locuitori din cei mai învecinaţi cu ţărmul de pe care s-a transportat sau către care s-a transportat lîna, sînt amendaţi cu douăzeci de lire, dacă lîna e sub valoarea a zece lire, iar dacă e de valoare superioară, atunci sînt amendaţi cu întreitul valorii plus întreitul cheltuielilor, urmînd a fi judecaţi în decurs de un an. Executarea se face împotriva a doi dintre locuitori, care vor căpăta o rambursare printr-o cotă repartizată de instanţa judiciară asupra celorlalţi locuitori, ca şi în caz de tîlhărie. Oricine se învoieşte cu cei o sută ca să plătească o sumă mai mică decît amenda prescrisă, este condamnat la cinci ani închisoare, urmărirea judiciară putînd fi făcută împotriva celui vinovat, indiferent de către cine. Aceste dispoziţii sînt în vigoare în tot regatul.

În comitatele Kent şi Sussex constrîngerile sînt încă şi mai severe. Orice deţinător de lînă, pe o rază de zece mile de la ţărmul mării, trebuie să prezinte funcţionarului vamal cel mai apropiat, în termen de trei zile de la tunderea oilor, o declaraţie scrisă, arătînd cantitatea lînii şi locul unde se află ea depozitată. Înainte de a scoate din depozit o cantitate oarecare de lînă, el trebuie să dea o nouă declaraţie arătînd numărul oilor tunse şi greutatea lînii, numele şi domiciliul persoanei căreia i-a fost vîndută şi locul unde se intenţionează a se transporta lîna. Pe o rază de cincisprezece mile de la ţărm, în sus-zisele comitate, nimeni nu poate cumpăra lînă înainte de a se angaja faţă de coroană, că nu va vinde nimic din lîna cumpărată nici unei persoane pe o rază de cincisprezece mile de la ţărm. Dacă în zisele comitate se descoperă — pornit către largul mării — vreun transport de lînă pentru care nu s-a făcut declaraţie şi nu s-a depus garanţie după procedura de mai sus, lîna se confiscă, iar contravenientul e amendat cu trei şilingi de fiecare livră. Dacă cineva depozitează o cantitate de lînă nedeclarată ca mai sus, pe raza de cincisprezece mile de la ţărm, lîna e sechestrată şi confiscată; iar dacă cineva după confiscare o revendică, trebuie să garanteze tezaurului că, în caz de condamnare, va plăti întreitul cheltuielilor, pe lîngă celelalte penalităţi.

Atunci cînd se impun asemenea restricţii la comerţul interior, e lesne de înţeles că nu se poate lăsa prea liber cabotajul. Posesorul care îşi transportă lîna, singur sau prin alţii, la un port sau o localitate de pe ţărmul mării, ca de acolo să fie dusă pe mare la un alt port sau altă localitate de

pe țărm, trebuie să depună în prealabil o declarație la portul de unde intenționează să expedieze lîna, indicînd greutatea, semnele de identificare și numărul coletelor; aceasta înainte de a aduce lîna în raza de cinci mile de la port, sub sancțiunea confiscării ei, precum și a cailor, căruțelor și altor vehicule, pe lîngă condamnarea și amendarea conform celorlalte legi în vigoare împotriva exportului lînii. Totuși această lege (din anul întîi al domniei lui William III, cap. 32) e destul de indulgentă, ca să cuprindă și clauza că: „aceasta nu trebuie să împiedice pe nimeni de a-și duce lîna acasă, de la locul de unde și-a tuns oile, chiar dacă acesta s-ar găsi în raza de numai cinci mile de la mare, dacă în zece zile după tunderea oilor și înainte de a ridica lîna, posesorul declară, sub semnătura sa, funcționarului vamal cel mai apropiat, numărul exact al oilor tunse, lîna și locul depozitării ei; și că nu o va ridica din acel loc fără a fi declarat această intenție cu trei zile în prealabil, sub semnătura sa, aceluiași funcționar". Posesorul trebuie să-și ia obligația formală că lîna ce urmează a fi transportată în cabotaj, se va descărca în portul de destinație declarat la încărcare; iar dacă vreo parte din ea nu e descărcată în prezența unui funcționar vamal, legea prescrie nu numai confiscarea, ca în cazul altor mărfuri, ci și amenda suplimentară de trei șilingi de fiecare livră din greutatea lînii.

Patronii manufacturilor noastre de lînă, în scopul justificării cererii lor de asemenea restricții și reglementări excepționale, susțineau cu tărie că lîna englezească ar fi de o calitate excepțională, superioară lînii din alte țări, că lîna din alte țări nu s-ar putea prelucra în nici o manufactură acceptabilă fără amestec de lînă englezească; și că postavurile fine nu se pot țese fără lînă englezească; prin urmare, că, dacă exportul acesteia s-ar putea opri cu desăvîrșire, Anglia ar putea dobîndi monopolul comerțului de lînă din lumea întreagă și astfel, neavînd concurenți, ei ar putea vinde cu prețul pe care l-ar voi și ar ajunge curînd la un grad de avuție nebănuit, datorită unei balanțe comerciale extrem de favorabile. În această doctrină, ca în cele mai multe doctrine enunțate cu convingere de un mare număr de oameni, au crezut și continuă încă a crede și mai mulți: aproape toți dintre cei care, fie că nu se pricep la comerțul de lînă, fie că n-au cercetat chestiunea mai de-aproape. Este însă complet inexact că lîna englezească e indispensabilă la facerea postavurilor fine, ba e chiar cu totul nepotrivită pentru așa ceva. Postavurile fine se fac numai din lînă spaniolă. Lîna neglezească nici nu se poate amesteca, așa ca acea spaniolă, fără a strica și deprecia, în oarecare măsură, țesătura.

S-a mai arătat în această lucrare că efectul acestor reglementări a fost de a coborî prețul lînii englezești, nu numai sub prețul ce l-ar fi avut ea în mod firesc astăzi, dar chiar de a-l coborî cu mult sub prețul ei real din timpul lui Eduard III. Cînd, în urma unirii cu Scoția, lîna scoțiană a fost supusă acelorași reglementări, se zice că prețul ei a scăzut la aproximativ jumătate. Autorul foarte scrupulos și competent al *Memoriului asupra lînii*, reverendul John Smith, a arătat că prețul lînii englezești de cea mai bună calitate e în general mai scăzut în Anglia, decît prețul lînii de calitate mult inferioară vîndută în mod obișnuit la Amsterdam. A face să scadă prețul acestei mărfi, sub ceea ce s-ar putea numi preț natural și just, era scopul

mărturisit al acestor reglementări fiscale, şi pare neîndoielnic că efectul produs a fost cel aşteptat.

S-ar putea crede că această scădere de preţ, descurajînd producţia lînii, a redus foarte mult producţia anuală a acestei mărfi, chiar dacă nu sub cît fusese ea mai înainte, totuşi sub cît ar fi fost probabil să fie în actuala stare de lucruri, dacă printr-un debuşeu nestînjenit şi liber i s-ar fi dat putinţa să atingă preţul natural şi just. Eu însă înclin a crede că, în ceea ce priveşte cantitatea, aceste reglementări nu au putut influenţa prea mult producţia anuală, deşi au avut poate o mică înrîurire asupra producţiei în general. Obţinerea lînii nu e scopul principal pentru care crescătorul de oi îşi utilizează capitalul şi munca. Profitul el nu-l aşteaptă atîta din preţul lînii, cît din al cărnii, iar preţul mediu sau obişnuit al cărnii îi compensează, în multe cazuri, eventualul deficit din preţul mediu sau obişnuit al lînii. S-a mai arătat în lucrarea de faţă [32], că „într-o ţară cultivată şi înaintată, orice măsuri tinzînd la scăderea preţului lînii sau al pieilor crude sub preţul lor firesc, trebuie să aibă desigur o tendinţă de urcare a preţului cărnii de măcelărie. Preţul vitelor mari şi mici, crescute pe un sol ameliorat şi cultivat, trebuie să fie îndestulător pentru a plăti renta şi profitul pe care proprietarul şi fermierul sînt îndreptăţiţi să le aştepte de la un pămînt ameliorat şi cultivat. Dacă nu, curînd vor înceta cu creşterea vitelor. Prin urmare partea din acest preţ, care nu e plătită de lînă şi de pieile vitelor, e plătită de carnea lor. Cu cît se plăteşte mai puţin pentru cea dintîi, cu atît se va plăti mai mult pentru cea din urmă. În ce măsură preţul va fi acoperit de una sau de alta din aceste părţi ale animalului, aceasta le este indiferent proprietarilor şi fermierilor, dacă totalul le este asigurat. De aceea, într-o ţară cultivată şi înaintată, interesele lor ca proprietari şi fermieri nu pot fi prea mult atinse prin asemenea măsuri, deşi interesul lor de consumatori poate fi atins prin urcarea preţului alimentelor". Deci, conform acestui raţionament, nu e probabil că scăderea preţului lînii va cauza descreşterea producţiei anuale, într-o ţară înaintată şi cultivată, afară numai dacă, prin urcarea preţului cărnii de oaie, s-ar reduce întrucîtva cererea de acest fel de carne şi în consecinţă ar descreşte şi producţia ei. Însă, chiar în acest caz, e probabil că efectul nu ar fi prea important.

Dar deşi efectul scăderii preţului lînii asupra cantităţii producţiei anuale n-a fost prea considerabil, s-ar putea crede că efectul ei asupra calităţii a fost foarte mare. Degradarea calităţii lînii englezeşti, — dacă nu sub calitatea din trecut, totuşi sub ceea ce ar fi fost în mod firesc, în stadiul actual al perfecţionării şi culturilor, — trebuie să fi fost, am presupune, în strînsă relaţie cu scăderea preţului. Cum calitatea depinde de rasă, de păşune, de îngrijirea şi curăţenia oii în tot timpul cît îi creşte pe ea lîna, oricine îşi poate închipui, firesc, că grija pentru îndeplinirea acestor condiţii nu va putea fi întotdeauna decît numai în raport cu remunerarea pe care preţul lînii o aduce pentru munca şi cheltuielile necesitate. Se întîmplă însă ca, în mare măsură, calitatea lînii să depindă de sănătatea, dezvoltarea şi mărimea animalului; aceleaşi îngrijiri care sînt necesare pentru îmbunătăţirea aspectului în general fiind suficiente, în unele privinţe, şi pentru aceea a calităţii lînii. Se zice că lîna englezească, cu toată scăderea preţului, şi-a îmbunătăţit mult calitatea, chiar în cursul acestui secol. Îmbunătăţirea ar

fi fost, poate, şi mai sensibilă, dacă preţul ei ar fi fost mai mare; dar micimea preţului, deşi a adus oarecare piedici acestei îmbunătăţiri, desigur n-a împiedicat-o cu desăvîrşire.

Aşadar, severitatea acestor reglementări nu pare a fi influenţat nici asupra cantităţii, nici asupra calităţii producţiei anuale de lînă, în măsura în care ar fi fost de aşteptat (deşi eu cred că influenţa asupra calităţii a fost mai mare decît asupra cantităţii); iar interesele producătorilor, chiar dacă au fost atinse în vreo oarecare măsură, în general par a fi fost atinse mult mai puţin decît s-ar putea bănui.

Totuşi, toate aceste consideraţii nu tind la justificarea unei prohibiţii absolute a exportului de lînă. Ele vor justifica însă pe deplin o impunere de taxe mari la export.

A lovi, ori cît de puţin să fie, în interesele unei categorii de cetăţeni, cu unicul scop de a favoriza interesele alteia, este desigur împotriva acelei dreptăţi şi egalităţi de tratament, pe care o datorează suveranul supuşilor săi din orice categorie socială. Iar prohibiţia loveşte desigur, într-o anumită măsură, în interesul producătorilor de lînă, în unicul scop de a se favoriza interesul manufacturierilor.

Cetăţenii de toate categoriile sînt datori să contribuie la întreţinerea suveranului sau a statului. O taxă de cinci sau chiar de zece şilingi la fiecare tonă de lînă exportată ar produce suveranului un venit foarte important. Ea ar lovi în interesele producătorilor ceva mai puţin decît prohibiţia, fiindcă n-ar scădea probabil, chiar atît de mult, preţul lînii. Ea ar procura manufacturierului un suficient avantaj, deoarece, cu toate că el n-ar putea cumpăra lîna tot atît de ieftin ca sub regimul prohibiţiei, ar putea-o totuşi cumpăra cu cel puţin cinci sau zece şilingi mai ieftin decît oricare manufacturier străin, şi ar mai economisi navlul şi asigurarea, pe care celălalt ar fi nevoit să le plătească. Rareori se poate imagina un impozit care să producă suveranului un venit atît de însemnat şi totodată să cauzeze celorlalţi atît de mici neajunsuri.

Prohibiţia nu reuşeşte să împiedice exportul lînii, cu toate sancţiunile prevăzute de lege în caz de nerespectare a ei. Se ştie prea bine că lîna se exportă totuşi în cantităţi mari. Sensibila diferenţă între preţul din ţară şi cel din străinătate oferă contrabandei o ispită atît de mare, încît toate rigorile legii nu o pot împiedica. Acest export ilegal nu foloseşte nimănui, în afara contrabandistului. Un export legal supus unui impozit, procurînd suveranului un venit şi fără nevoia de alte impozite poate mai apăsătoare şi mai supărătoare, ar fi în schimb avantajos pentru toţi cetăţenii ţării.

Exportul humei de piuă, sau al argilei de piuă, socotite a fi necesare la facerea şi curăţirea ţesăturilor de lînă, a fost supus la aproape aceleaşi penalităţi ca şi exportul lînii. Chiar şi argila pentru lulelele de tutun, deşi se ştie că se deosebeşte de argila de piuă, a fost totuşi supusă aceleiaşi prohibiţii şi aceloraşi sancţiuni, din cauza asemănării celor două feluri de argilă, şi fiindcă uneori s-ar fi putut exporta argila de piuă drept argilă de lulele.

Prin statutul din anii 13 şi 14 ai domniei lui Carol II, cap. 7, s-a prohibit exportul nu numai al pieilor crude, dar şi al pieilor tăbăcite, cu excepţia exportului acestor piei sub formă de cizme, ghete sau pantofi, legea dînd cizmarilor şi pantofarilor noştri un monopol, nu numai faţă de crescă-

torii de vite, ci şi faţă de tăbăcari. Prin statute ulterioare, tăbăcarii obţinură eliberarea lor de acest monopol, rămînînd a plăti o taxă mică de numai un şiling la un hundredweight de piei tăbăcite de o sută douăsprezece livre. Mai obţinură restituirea a două treimi din taxa de acciz, chiar dacă marfa lor s-ar exporta fără nici o altă prelucrare. Toate articolele de piele pot fi exportate fără taxe vamale, iar exportatorul are dreptul la restituirea tuturor taxelor de acciz. Crescătorii de vite continuară însă a fi supuşi vechiului monopol. Distanţaţi fiind unul de altul, şi împrăştiaţi prin toate colţurile ţării, ei nu se pot asocia decît cu foarte mare greutate, în vederea impunerii unor monopoluri împotriva concetăţenilor lor sau a eliberării lor de monopolurile obţinute împotriva lor de către alţii. Însă manufacturierii de tot felul, întruniţi în numeroase corporaţii în oraşele mari, se pot lesne asocia. Pînă şi cele două neînsemnate meserii, a cornarului şi a pieptenarului, se bucură în felul acesta de un monopol împotriva crescătorilor de vite, întrucît coarnele de vită au fost prohibite la export.

Restricţiile, sub formă de prohibiţii sau de taxe la exportul mărfurilor parţial iar nu complet manufacturate, nu sînt măsuri speciale pentru ramura pielăriei. Cît timp mai rămîne ceva de efectuat pentru ca un produs oarecare să fie gata pentru uzul sau consumul imediat, manufacturierii noştri cred că ei singuri au dreptul să facă acest lucru. Firele de lînă şi lîna toarsă sînt prohibite la export sub aceleaşi sancţiuni ca şi lîna brută. Chiar şi stofele nevopsite sînt supuse unei taxe de export, boiangiii noştri obţinînd astfel un monopol împotriva postăvarilor. Probabil că postăvarii ar fi avut posibilitatea să se apere împotriva acestui monopol; însă întîmplător, principalii noştri postăvari sînt tot ei, în acelaşi timp, şi boiangii. Sînt prohibite la export capacele de ceasornice, cutiile de pendule şi cadranele pentru ceasornice de buzunar şi pentru pendule. Se pare că ceasornicarii noştri nu sînt dispuşi ca preţul acestor articole să se urce în detrimentul lor, de pe urma concurenţei străine.

Prin cîteva vechi statute, ale lui Eduard III, Henric VIII şi Eduard VI, s-a prohibit exportul tuturor metalelor. Au fost exceptate numai plumbul şi cositorul, probabil din cauza marii abundenţe a acestora, exportul lor constituind pe atunci o parte însemnată din comerţul regatului. Pentru încurajarea exploatării minelor, statutul din anul al 5-lea al domniei regelui William şi al reginei Mary, cap. 17, a scos de sub prohibiţie fierul, arama şi metalul mundic obţinute din minereu britanic. Exportul de aramă în bare, fie străină, fie britanică, a fost permis mai tîrziu prin statutul din anii 9 şi 10 ai domniei lui William III, cap. 26. Continuă a fi încă prohibit exportul alamei neprelucrate, al aşa-zisului metal de tunuri, al metalului de clopote şi al metalului de veselă. Obiectele de tot felul făcute din alamă se pot exporta fără taxe vamale.

Cînd nu e prohibit cu desăvîrşire, exportul materiilor prime pentru industrie e supus, în multe cazuri, unor taxe vamale foarte mari.

Prin statutul din anul al 8-lea al domniei lui George I, cap. 15, exportul tuturor mărfurilor produse sau manufacturate în Marea Britanie, impuse la taxe vamale prin legi anterioare, a fost scutit de taxe, cu excepţia însă, a mărfurilor următoare: piatra acră, plumbul, minereul de plumb, cositorul, pielea tăbăcită, apa de aramă, cărbunii, daracele de lînă, stofele de lînă

nevopsite, *lapis calaminaris*, picile de tot felul, cleiul, părul sau pielea de iepure de casă, părul de iepure, părul de tot felul, caii și oxidul de plumb. Exceptînd caii, enumerarea de mai sus cuprinde fie materii prime pentru industrie, fie produse semifabricate (care se pot considera ca materii prime pentru o prelucrare ulterioară), fie unelte de muncă. Legea menține la aceste articole toate vechile dări, în afară de vechea contribuție și taxa de unu la sută.

Prin același statut se scutesc de taxe de import un mare număr de substanțe străine pentru uzul boiangiilor. În schimb fiecare din aceste substanțe e supusă apoi unei anumite taxe la reexport, ce e drept nu prea mare. Se pare că boiangiii noștri credeau că, pe de o parte, ar fi în interesul lor să se încurajeze importul acestor substanțe, prin scutirea de taxe vamale, iar, pe de altă parte, să se aducă oarecare descurajări exportului acestora. Însă lăcomia, care sugera această remarcabilă ispravă de ingeniozitate mercantilistă, a fost probabil dezamăgită prin însuși rezultatul obținut. Ea a făcut pe importatori să fie mai atenți decît ar fi fost poate altfel, ca importul lor să nu depășească cantitatea necesară pentru aprovizionarea pieței interne. Ca urmare piața internă a fost pe cît se pare aprovizionată totdeauna cu mai multă zgîrcenie ; și, ca urmare, mărfurile au fost totdeauna ceva mai scumpe decît dacă s-ar fi lăsat liber exportul, ca și importul.

Prin statutul sus-menționat, guma senegaleză sau guma arabică, fiind printre substanțele colorante enumerate, putea fi importată fără taxe vamale. Aceste substanțe erau supuse, ce e drept, la o mică taxă pe greutate, de numai trei peni de hundredweight, la reexport. În acea epocă Franța deținea monopolul comerțului în principalul ținut producător de astfel de substanțe, ținut situat în vecinătatea Senegalului, iar piața britanică nu se putea ușor alimenta prin import direct de la locul de producție. De aceea prin statutul din anul al 25-lea al domniei lui George II, se admise importul gumei senegaleze (contrar tuturor dispozițiilor generale din Actul de Navigație) din orice parte a Europei. Dar deoarece legea nu intenționa să încurajeze acest fel de comerț, ceea ce ar fi fost ceva prea contrar principiilor generale ale politicii comerciale a Angliei, importul a fost impus la o taxă vamală de zece șilingi de hundredweight, din care nu se restituia nimic la reexport. Războiul victorios, început în 1755, dădu Marii Britanii monopolul comerțului cu acele țări, în care acest monopol fusese deținut mai înainte de Franța. Îndată după încheierea păcii, manufacturierii noștri căutară să se prevaleze de acest avantaj și să stabilească un monopol în favoarea lor, atît împotriva producătorilor, cît și a importatorilor acestei mărfi. Ca urmare, prin statutul din anul al 5-lea al domniei lui George III, cap. 37, exportul gumei senegaleze din domeniile din Africa ale majestății sale a fost limitat la Marea Britanie și supus acelorași restricții, reglementări, confiscări și alte sancțiuni ca și exportul mărfurilor enumerate din coloniile britanice din America și din Indiile Occidentale. Importul lor a fost într-adevăr supus la o mică taxă vamală de șase peni de hundredweight, dar reexportul a fost impus cu enorma taxă de o liră și zece șilingi de hundredweight. Intenția manufacturierilor noștri era ca întreaga producție din acele țări să se importe în Marea Britanie și, spre a avea posibilitatea s-o cumpere la prețul care le convenea lor, să nu se reexporte nimic decît cu asemenea taxe care să ajungă

să descurajeze reexportul. Însă în acest caz, ca şi în multe altele, lăcomia lor nu şi-a găsit satisfacerea prin rezultatul obţinut. Enorma taxă vamală oferea o ispită atît de mare pentru contrabandă, încît se exportau clandestin mari cantităţi probabil în toate ţările manufacturiere din Europa, dar mai ales în Olanda, nu numai din Marea Britanie dar şi din Africa. Din această cauză, prin statutul din anul al 14-lea al domniei lui George III, cap. 10, taxa de export a fost redusă la cinci şilingi de fiecare hundredweight.

În tariful pe baza căruia se percepea vechea contribuţie, blănurile de castor erau evaluate la şase şilingi şi opt peni bucata, iar diferitele contribuţii şi taxe impuse la import, înainte de 1722, se urcau la o cincime din valoarea tarifară, adică la şaisprezece peni de fiecare blană ; toate aceste taxe se restituiau la reexport, afară de jumătate din vechea contribuţie, care se urca numai la doi peni. Se găsi însă că era prea mare această taxă vamală la importul unui material atît de important pentru manufactură, iar în 1722 se reduse preţul tarifar la doi şilingi şi şase peni, ceea ce reducea la şase peni taxa vamală de import ; din aceasta se restituia la reexport numai jumătate. Acelaşi război victorios aduse sub dominaţia Marii Britanii principala ţară producătoare de castori, iar piele de castor fiind trecute printre mărfurile enumerate, exportul lor din America fu astfel limitat la piaţa Marii Britanii. Curînd manufacturierii noştri se gîndiră că ar putea trage foloase din această împrejurare, astfel că în anul 1764 se reduse taxa vamală de import la un peni de fiecare piele de castor, dar se majoră la şapte peni taxa de export, fără nici o restituire a taxei de import. Prin aceeaşi lege se înfiinţă o taxă de optsprezece peni de livră la exportul pieilor de castor, fără a se modifica taxa de import la acest articol, care era atunci de patru pînă la cinci peni de bucată, dacă importul se făcea de britanici şi pe vase britanice.

Cărbunele poate fi socotit atît ca materie primă pentru industrie, cît şi ca instrument de muncă. În consecinţă, s-au fixat taxe mari de export, ce se urcă azi (1783) la peste cinci şilingi de tonă, adică peste cincisprezece şilingi de chaldron, măsură Newcastle, ceea ce reprezintă, în majoritatea cazurilor, mai mult decît valoarea iniţială a cărbunilor la mină sau chiar la portul de încărcare pentru export.

Totuşi exportul uneltelor de muncă propriu-zise este în general împiedicat, nu prin taxe vamale mari, ci prin prohibiţii absolute. Astfel, prin statutul din anii 7 şi 8 ai domniei lui William III, cap. 20, secţia 8, exportul de războaie şi de maşini de împletit mănuşi ori ciorapi se prohibeşte, nu numai sub sancţiunea confiscării celor exportate, — sau pe care măcar s-a încercat a le exporta — ci, pe lîngă aceasta, şi a unei amenzi de patruzeci de lire, din care jumătate pentru rege şi jumătate pentru persoana care denunţă cazul sau face urmărirea judiciară. Tot aşa, prin statutul din anul al 14-lea al domniei lui George III, cap. 71, s-a prohibit exportul oricăror unelte întrebuinţate în industria bumbacului, a inului a lînii şi a mătăsii, nu numai sub sancţiunea confiscării acestor unelte dar şi a aplicării unei amenzi de două sute de lire plătite de către persoana care contravine în acest mod ; plus alte două sute de lire plătite de căpitanul vasului, care cu bună ştiinţă va permite încărcarea unor asemenea unelte pe bordul vasului.

Cînd sancțiuni atît de grele erau prevăzute pentru exportul uneltelor de muncă neînsufleţite, nu prea era de aşteptat ca în ceea ce priveşte unealta vie, meseriaşul, să fie lăsată mai multă libertate. Într-adevăr, prin statutul din anul al 5-lea al domniei lui George I, cap. 27, persoana găsită vinovată că a ademenit vreun meseriaş din Marea Britanie sau din orice întreprindere britanică, să plece în străinătate spre a practica sau a învăţa pe alţii meseria lui, e condamnată, la prima contravenţie, la o amendă pînă la maximum o sută de lire şi la trei luni închisoare şi detenţiune pînă la plata amenzii; în caz de recidivă, e condamnată la o amendă la discreţia tribunalului şi la douăsprezece luni închisoare, cu detenţiune continuă pînă la plata amenzii. Prin statutul din anul al 23-lea al domniei lui George II, cap. 13, sancţiunile se agravează pentru primul caz la cinci sute lire pentru fiece meseriaş ademenit şi la douăsprezece luni închisoare, cu detenţiune pînă la plata amenzii; iar în caz de recidivă, la o mie de lire şi la doi ani închisoare, cu detenţiune pînă la plata amenzii.

Conform primului din aceste două statute, dacă se dovedeşte că cineva a ademenit un meseriaş sau că un meseriaş a promis ori s-a angajat să plece într-o ţară străină în scopurile arătate mai sus, meseriaşul poate fi obligat să dea o garanţie, la aprecirea tribunalului, că nu va pleca din ţară şi poate fi deţinut în închisoare pînă la depunerea acestei garanţii.

Dacă un meseriaş pleacă din ţară şi-şi exercită meseria în străinătate ori învaţă pe alţii meseria sa acolo, la somaţia ce i se face din partea unui ministru sau consul al majestăţii sale în străinătate sau din partea unui secretar de stat al majestăţii sale, în funcţie în acel moment, e obligat să se înapoieze în ţară în termen de şase luni de la această somaţie, şi apoi să se stabilească şi să locuiască continuu în interiorul graniţelor ţării; în caz contrar, el este declarat din acel moment incapabil a primi orice donaţii ce i-ar fi lăsate în regat, a fi administrator sau executor testamentar, a dobîndi în regat bunuri imobile prin succesiune, legat sau cumpărare. De asemenea, i se confiscă în favoarea regelui toate bunurile mobile şi imobile, e declarat străin în toate privinţele şi scos de sub protecţia regelui.

Nu e nevoie, cred, să menţionez cît de contrarii sînt aceste dispoziţii, mult trîmbiţatei libertăţi individuale a cetăţenilor, libertate de care ne place a fi atît de grijulii, dar care, în acest caz, e în întregime sacrificată intereselor mărunte ale comercianţilor şi manufacturierilor noştri.

Motivul, în aparenţă lăudabil, al tuturor acestor reglementări constă în dezvoltarea manufacturilor noastre, — nu prin perfecţionarea lor ci prin declinul manufacturilor vecinilor noştri, — înfrînîndu-se, în măsura posibilului, concurenţa stînjenitoare din partea unor rivali atît de nedoriţi, ba chiar odioşi. Patronii din industria noastră găsesc nimerit să aibă, ei singuri, monopolul asupra spiritului ingenios al tuturor compatrioţilor lor. Cu toate că, prin reducerea, în unele meserii, a numărului de ucenici care pot fi ţinuţi în acelaşi timp, şi prin fixarea unei ucenicii, de lungă durată în toate meseriile, ei toţi caută să limiteze cunoaşterea îndeletnicirilor respective la un număr cît mai mic de meseriaşi; ei nu sînt dispuşi ca, din acest mic număr, să lase pe vreunul să plece în străinătate pentru a instrui pe străini.

Consumul este singurul scop şi singurul obiectiv final al oricărei producţii, iar interesul producătorului trebuie luat în seamă numai întru atît întrucît e necesar pentru a satisface interesul consumatorului. Acest principiu e atît de evident, încît ar fi absurd să se mai încerce a-l demonstra. Însă în sistemul mercantilist interesul consumatorului e sacrificat aproape în mod constant interesului producătorului; acest sistem părînd a considera producţia — iar nu consumul, — drept scopul final şi obiectivul oricărei industrii şi al oricărui comerţ.

Prin restricţiile la importul de mărfuri străine ce pot veni în concurenţă cu produsele agricole sau industriale indigene, este evident că interesul consumatorului din ţară e sacrificat interesului producătorului. Este absolut numai în avantajul producătorului ca să obligi pe consumator să suporte acea majorare a preţului pe care o cauzează aproape întotdeauna acest monopol.

Primele de export acordate pentru unele produse sînt la fel, tot numai în avantajul producătorului. Consumatorul din ţară e nevoit să suporte mai întîi impozitul necesar pentru plata primei şi, în al doilea rînd, să suporte impozitul mai mare încă, provenind din majorarea preţului mărfii pe piaţa internă.

Prin faimosul tratat de comerţ cu Portugalia, consumatorul e oprit, prin taxe vamale mari, de a cumpăra din vreo ţară învecinată un produs căruia clima noastră nu-i prieşte; şi e obligat să-l cumpere dintr-o ţară îndepărtată, chiar dacă se ştie că produsul din acea ţară îndepărtată este calitativ inferior celui din ţara vecină. Consumatorul indigen e nevoit să suporte acest dezavantaj pentru ca producătorul să-şi poată plasa, în ţara îndepărtată, unele produse în condiţii mai avantajoase decît ar fi fost altminteri. Consumatorul e nevoit să mai plătească, la aceleaşi produse, urcarea de preţ, pe care o poate pricinui pe piaţa internă acest export forţat.

Însă sub regimul legiuirilor privitoare la administraţia coloniilor noastre din America şi Indiile Occidentale, interesul consumatorului indigen a fost sacrificat interesului producătorului într-o măsură încă şi mai mare decît în toate celelalte reglementări comerciale ale noastre. S-a întemeiat un mare imperiu în unicul scop de a se forma o naţiune de consumatori, care să fie obligată a cumpăra de la diferiţii noştri producători mărfurile pe care aceştia le pot furniza. În scopul unei mici urcări de preţ, pe care acest monopol o poate procura producătorilor noştri, consumatorii din metropolă au fost încărcaţi cu toată cheltuiala pentru administraţia şi apărarea imperiului. În acest scop, şi exclusiv în acest scop, s-au cheltuit în ultimele două războaie peste două sute de milioane de lire sterline şi s-a contractat o nouă datorie de peste o sută şaptezeci de milioane, pe lîngă tot ce se cheltuise în acelaşi scop în războaiele precedente. Numai dobînda acestei datorii e mai mare, nu numai decît tot profitul excepţional ce s-ar pretinde vreodată că s-ar fi realizat din monopolul comerţului colonial, ci mai mare chiar decît valoarea totală a acestui comerţ sau decît valoarea tuturor mărfurilor exportate, în medie anuală, în colonii.

Nu e prea greu de stabilit cine sînt creatorii sistemului mercantilist; ne putem da seama că nu sînt consumatorii — al căror interes a fost cu totul neglijat — ci producătorii, de al căror interes s-a ținut seama cu multă atenție; iar din această categorie, comercianții și manufacturierii noștri au fost principalii făuritori ai sistemului. Prin reglementările mercantiliste, menționate în acest capitol, s-a dat o deosebită atenție interesului manufacturierilor noștri, sacrificîndu-se nu atît interesul consumatorilor cît acela al unor alte anumite categorii de producători.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

AN

INQUIRY

INTO THE

NATURE AND CAUSES

OF THE

WEALTH OF NATIONS.

BY

ADAM SMITH, LL.D.

AND F.R.S. OF LONDON AND EDINBURGH:
ONE OF THE COMMISSIONERS OF HIS MAJESTY'S CUSTOMS
IN SCOTLAND;
AND FORMERLY PROFESSOR OF MORAL PHILOSOPHY
IN THE UNIVERSITY OF GLASGOW.

IN THREE VOLUMES.

VOL. III.

THE FIFTH EDITION.

LONDON:
Printed for A. STRAHAN; and T. CADELL, in the Strand.
MDCCLXXXIX.

BCU IASTE LIBRARY

CAPITOLUL IX

DESPRE SISTEMELE AGRICOLE SAU SISTEMELE DE ECONOMIE POLITICĂ CE PREZINTĂ PRODUSUL SOLULUI FIE CA UNICUL, FIE CA PRINCIPALUL IZVOR DE VENIT ŞI DE AVUŢIE AL UNEI ŢĂRI

Sistemele agricole de economie politică nu vor necesita o explicaţie atît de lungă ca aceea pe care am găsit-o necesară cu privire la sistemul mercantilist sau comercial.

După cîte ştiu, nici o naţiune n-a adoptat vreodată sistemul care consideră produsul solului ca unic izvor de venit şi de avuţie al unei ţări, sistem existent azi numai în gîndirea cîtorva oameni foarte învăţaţi şi foarte inventivi din Franţa. Nu merită, desigur, să examinăm pe larg erorile unui sistem, care nu a făcut şi probabil că nu va face niciodată vreun rău în nici o parte a lumii. Voi încerca totuşi să explic, cît mai clar posibil, liniile generale ale acestui sistem foarte ingenios.

D-l Colbert, faimosul ministru al lui Ludovic XIV, era un om integru, foarte activ şi amănunţit informat; cu mare experienţă şi pătrundere în examinarea treburilor publice; într-un cuvînt, un om capabil şi apt din toate punctele de vedere de a introduce ordine şi metodă la încasarea şi cheltuirea veniturilor publice. Din nefericire, acest ministru îşi însuşise toate prejudecăţile sistemului mercantilist, sistem esenţialmente restrictiv şi normativ, care nu putea să nu fie pe placul unui om de afaceri energic şi muncitor, obişnuit să organizeze diferitele departamente ale serviciilor publice şi să stabilească limitele şi autoritatea necesare spre a delimita fiecare departament la sfera lui de activitate. El a încercat să organizeze industria şi comerţul unei ţări mari, după modelul departamentelor unui serviciu public; şi, în loc de a lăsa pe fiecare să-şi urmărească realizarea intereselor în felul său propriu, conform principiilor liberale de egalitate, libertate şi dreptate, el a acordat privilegii excepţionale pentru anumite ramuri de activitate, în timp ce pe altele le-a supus la restricţii tot atît de excepţionale. Nu numai că era dispus, ca şi alţi miniştri europeni, să favorizeze activitatea de la oraşe mai mult decît pe cea de la ţară dar, spre a sprijini activitatea de la oraşe, era gata chiar să comprime şi să menţină pe cea de la ţară la un nivel scăzut. În scopul ieftinirii alimentelor pentru locuitorii de la oraşe şi a încurajării în acest fel a manufacturilor şi comerţului exterior, el a prohibit complet exportul grînelor şi a exclus astfel, pe locuitorii rurali de pe orice piaţă străină, pentru produsele cele mai importante ale activităţii lor. Adăugată la restricţiile impuse la transportul grînelor dintr-o provincie într-alta, conform vechilor legi provinciale din Franţa, precum şi la impozitele arbitrare şi umilitoare percepute de la cultivatorii din aproape toate provinciile, această prohibire a descurajat agricultura din acea ţară şi a ţinut-o la un nivel mult inferior stadiului la care ar fi ajuns în mod firesc, pe un sol atît de roditor şi cu o climă atît de favorabilă. Această stare de descu-

rajare și declin s-a resimțit mai mult sau mai puțin în toate părțile țării și se făcură multe cercetări asupra cauzelor ei, constatîndu-se că una din ele era preferința dată de instituțiile d-lui Colbert activității orășenești față cu cea rurală.

Un proverb spune: „Dacă vergeaua e prea încovoiată într-o direcție, ca s-o îndrepți trebuie s-o încovoi tot pe atît și în direcția cealaltă". Filozofii francezi, care au propus sistemul ce prezintă agricultura ca unicul izvor de venit și de avuție dintr-o țară, par a-și fi însușit această zicală și, dacă în planul d-lui Colbert activitatea orașelor era desigur supraapreciată față cu cea rurală, în schimb în sistemul lor ea pare a fi cu totul subapreciată.

Ei împart în trei clase diferitele categorii sociale, care sînt presupuse a contribui în vreun fel oarecare la producția anuală a pămîntului și a muncii țării. Prima este: clasa proprietarilor de pămînt; a doua este clasa cultivatorilor, a fermierilor și a muncitorilor agricoli, pe care ei îi cinstesc cu denumirea specială de „clasă productivă"; a treia este clasa meseriașilor, manufacturierilor și comercianților, pe care caută să-i înjosească prin denumirea umilitoare de „clasă sterilă și neproductivă".

Clasa proprietarilor contribuie la produsul anual prin cheltuielile făcute, după împrejurări, pentru ameliorațiuni agricole, pentru clădiri, drenaje, îngrădiri și alte perfecționări pe care le fac sau le întreține și datorită cărora cultivatorii au posibilitatea să obțină, cu același capital, o producție mai mare și, în consecință, să plătească și o arendă mai mare. Această arendă mărită se poate considera drept dobîndă sau profit cuvenit proprietarului pentru cheltuielile făcute, adică pentru capitalul investit în ameliorațiunile agricole. În acest sistem, astfel de cheltuieli se numesc cheltuieli funciare *(dépenses foncières)*.

Cultivatorii sau fermierii contribuie la produsul anual prin cheltuielile numite în acest sistem cheltuieli primitive și cheltuieli anuale *(dépenses primitives et dépenses annuelles)*, adică sumele pe care ei le investesc pentru cultivarea pămîntului. Cheltuielile primitive constau din unelte agricole, vite, sămînță și întreținerea familiei fermierului, a muncitorilor lui și a vitelor, cel puțin în cursul celei mai mari părți a primului an de exploatare, anume pînă atunci cînd poate începe a scoate vreun venit din produsul pămîntului. Cheltuielile anuale constau în sămînță, în uzajul și deteriorarea uneltelor agricole și în întreținerea anuală a muncitorilor și a vitelor, precum și a familiei fermierului, presupunînd că membrii familiei se pot socoti ca personal întrebuințat și el la munca cîmpului. Partea din produsul pămîntului care rămîne cultivatorului, după plata arenzii, ar trebui să fie suficientă ca, mai întîi, să-i restituie, într-un interval de timp normal, cel puțin în cursul anilor de exploatare, toate cheltuielile primitive făcute, împreună cu un profit normal al capitalului; în al doilea rînd, să-i restituie, anual, toate cheltuielile anuale, de asemenea cu un profit normal. Aceste două feluri de cheltuieli sînt două capitaluri pe care fermierul le utilizează în agricultură și, dacă ele nu îi sînt regulat reconstituite cu un profit normal, desigur că el nu-și poate menține ocupația sa la un nivel echivalent cu al altor îndeletniciri, ci, dimpotrivă, condus de interesul său, o va părăsi cît mai curînd și își va căuta o altă ocupație. Partea din produsul pămîntului, necesară pentru a face pe fermier apt de a-și continua îndeletnicirea sa, ar trebui considerată drept

capital întangibil pentru cultivarea pămîntului; iar dacă proprietarul ar încălca-o cumva, el ar reduce neapărat producția propriului său pămînt și, în cîțiva ani, nu numai că el ar pune pe fermier în imposibilitate de a-i plăti arenda stoarsă astfel, dar l-ar pune în imposibilitate chiar de a-i plăti renta normală, ce ar fi obținut-o altfel pentru pămîntul său. Renta, care de drept aparține proprietarului, nu e altceva decît produsul net ce rămîne după plata integrală a tuturor cheltuielilor necesare, avansate în scopul obținerii produsului brut, adică a întregului produs. Tocmai fiindcă munca agricultorilor, după plata integrală a tuturor cheltuielilor indispensabile, procură un asemenea produs net, această clasă socială este în mod special calificată, în acest sistem, cu denumirea onorabilă de clasă productivă. Pentru același motiv, cheltuielile lor primitive și cele anuale se numesc, în acest sistem, cheltuieli productive, deoarece, după reconstituirea valorii lor, ele dau naștere la reproducerea anuală a acestui produs net.

Așa-numitele cheltuieli funciare, adică cele pe care nobilul rural le face pentru ameliorațiunile agricole, sînt de asemenea onorate, în acest sistem, cu denumirea de cheltuieli productive. Atîta timp cît totalitatea acestor cheltuieli, împreună cu profitul obișnuit al capitalului, nu revine în întregime proprietarului prin renta sporită ce o obține pentru pămîntul său, această rentă sporită ar trebui privită drept ceva sacru și inviolabil, atît de către biserică cît și de către rege și n-ar trebui supusă nici la zeciuială, nici la dări. Altminteri, descurajînd ameliorațiunile agricole, biserica descurajează pe viitor sporirea zeciuielii pe care o primește, cum și regele pe cea a dărilor. De aceea, avînd în vedere că într-o stare de lucruri bine rînduită cheltuielile funciare, pe lîngă faptul că reconstituie în întregime valoarea lor, pricinuiesc și dobîndirea după un anumit timp a unui produs net, ele sînt considerate în acest sistem cheltuieli productive.

De altfel, cheltuielile funciare ale nobilului rural împreună cu cheltuielile primitive [inițiale] și cele anuale ale fermierului, sînt singurele trei feluri de cheltuieli considerate, în acest sistem, ca productive. După acest mod de a înfățișa lucrurile, orice alte cheltuieli, precum și orice alte categorii de oameni, chiar și cele socotite în concepția obișnuită a oamenilor drept cele mai productive, sînt prezentate ca sterile și complet neproductive.

În special meșteșugarii și lucrătorii manufacturieri sînt considerați, în acest sistem, ca o categorie de oameni cu totul sterilă și neproductivă, deși, în concepția obișnuită a oamenilor, activitatea lor sporește foarte mult valoarea produselor brute ale solului. Se zice că munca lor reconstituie numai capitalul care îi folosește, împreună cu profitul lui normal. Acest capital constă din materiile prime, uneltele și salariile avansate de patroni și constituie fondul destinat angajării și întreținerii muncitorilor. Profitul capitalului constituie fondul destinat întreținerii patronului. Patronul, după cum avansează fondul de materii prime, unelte și salarii necesare pentru angajarea muncitorilor, tot așa își avansează și lui însuși partea ce îi este necesară pentru întreținerea sa, pe care o adaptează în genere profitului ce speră a-l realiza din prețul muncii acestora. Dacă acest preț nu-i restituie întreținerea ce și-o avansează lui însuși, precum și materiile prime, uneltele și salariile avansate muncitorilor, evident că nu-i este restituit totalul cheltuielilor făcute. Prin urmare, profitul capitalului industrial nu e, cum e renta pămîntului, un

produs net care să rămînă după restituirea totală a cheltuielilor făcute cu scop de a obține un profit. Capitalul fermierului produce un profit ca și capitalul patronului manufacturier, dar el mai produce și pentru o altă persoană o rentă, pe care nu o produce capitalul patronului manufacturier. Prin urmare, cheltuielile făcute pentru angajarea și întreținerea meșteșugarilor și a lucrătorilor din industrie nu fac decît să prelungească — dacă s-ar putea spune astfel — existența aceleiași valori și nu produc nici o valoare nouă. Ele sînt deci cheltuieli sterile și neproductive. Dimpotrivă, cheltuielile făcute pentru a folosi fermieri și muncitori agricoli, pe lîngă menținerea aceleiași valori, mai produc o valoare nouă, renta proprietarului de pămînt. Ele sînt deci cheltuieli productive.

Capitalul comercial e tot atît de steril și de neproductiv ca și capitalul industrial. El prelungește numai existența propriei sale valori, fără a produce nici o valoare nouă. Profiturile sale sînt numai restituirea întreținerii, pe care comerciantul și-o avansează lui însuși, pe timpul cît îl folosește, sau pînă cînd obține rambursarea lui. Ele nu sînt decît restituirea parțială a cheltuielilor ce trebuie făcute în timpul utilizării capitalului.

Munca meseriașilor și a muncitorilor manufacturieri nu adaugă nimic la valoarea cantității anuale totale a produselor brute ale solului. E drept că munca lor adaugă mult la valoarea unor anumite produse brute. Dar consumul altor produse, făcut în timpul muncii, e egal cu adaosul de valoare la produsele prelucrate, așa că, prin munca depusă, valoarea cantității totale nu crește de loc și în nici un moment anume. De pildă, cel care lucrează dantela pentru o pereche de manșete fine poate urca uneori valoarea inului de la un peni la treizeci de lire; dar deși la prima vedere el pare a fi multiplicat astfel valoarea unui produs brut, de circa șapte mii două sute de ori, în realitate el nu a adăugat nimic la valoarea cantității totale anuale a produselor brute. Lucrul dantelei cere, poate, o muncă de doi ani. Cele treizeci de lire ce le obține cînd dantela e gata, nu sînt altceva decît restituirea subzistenței lucrătorului pe timpul celor doi ani, cît a fost ocupat cu facerea dantelei. Valoarea pe care prin munca sa de fiecare zi, de o lună sau de un an, o adaugă la valoarea inului, nu face decît să înlocuiască valoarea bunurilor consumate de muncitor în ziua, luna sau anul respectiv. Nici un moment deci el nu adaugă ceva la valoarea cantității totale anuale de produse brute ale solului, de vreme ce partea din produse pe care el o consumă neîntrerupt, e mereu egală cu valoarea pe care o produce. Marea sărăcie a majorității oamenilor ocupați în această manufactură costisitoare, deși neînsemnată, ne poate convinge că prețul produsului nu depășește de obicei valoarea subzistenței lor. Este cu totul altfel cu munca fermierilor și a muncitorilor agricoli. Renta proprietarului de pămînt e o valoare pe care în împrejurări normale această muncă o produce în mod continuu, pe lîngă faptul că înlocuiește în întregime consumul precum și toate cheltuielile atît de angajare și de întreținere a muncitorilor, cît și de subzistență a celui ce îi angajează.

Meseriașii, lucrătorii manufacturieri și comercianții pot spori venitul și avuția societății numai prin economie sau, după cum se precizează în acest sistem, prin privațiuni, adică lipsindu-se de o parte din fondurile destinate subzistenței lor. Ei nu reproduc anual nimic altceva decît aceste fonduri.

De aceea, cît timp ei nu economisesc în fiecare an o parte din aceste fonduri, cît timp nu renunță în fiecare an la folosirea unei părți din ele, venitul și avuția societății nu sporesc cîtuși de puțin prin activitatea lor. Dimpotrivă, fermierii și muncitorii agricoli pot folosi în întregime fondurile destinate întreținerii lor și ei totuși sporesc venitul și avuția societății. În afară de ceea ce este destinat subzistenței lor, activitatea lor creează, în fiecare an, un produs net, a cărui creștere aduce cu ea, neapărat, sporirea venitului și avuției societății. Prin urmare, națiuni ca Franța și Anglia, alcătuite în mare parte din proprietari și arendași, se pot îmbogăți prin activitatea economică, dar și prin petreceri. Dimpotrivă, populații ca cele din Olanda și din Hamburg, care se compun mai ales din comercianți, meseriași și lucrători manufacturieri, se pot îmbogăți numai prin economii și privațiuni. După cum interesul unor națiuni aflate în condiții așa de diferite este și el foarte diferit, tot astfel diferă la ele și caracterele obișnuite ale oamenilor. La cele dintîi generozitatea, sinceritatea și buna camaraderie alcătuiesc o parte din caracteristicile lor comune; la cei din urmă îngustimea de spirit, meschinăria și egoismul, trăsături opuse oricărei armonii și bucurii în societate.

Clasa neproductivă, a comercianților, meseriașilor și lucrătorilor manufacturieri, se întreține și își desfășoară activitatea numai pe spinarea celorlalte două clase, a proprietarilor și a cultivatorilor. Acestea le procură atît materialele pentru activitatea lor, cît și fondurile necesare pentru trai, vitele și grînele pe care le consumă în timpul acelei activități. Pînă la urmă, proprietarii de pămînt și cultivatorii sînt aceia care plătesc atît salariile muncitorilor din clasa neproductivă, cît și profiturile patronilor. Acești muncitori și patronii lor sînt de fapt dependenți de proprietari și de cultivatori. Ei sînt simpli dependenți care lucrează în afara casei, așa cum servitorii casnici lucrează în interiorul ei. Și unii și alții, însă, sînt întreținuți pe socoteala acelorași stăpîni. Munca, și a unora și a altora, e la fel de neproductivă. Ea nu adaugă nimic la valoarea cantității totale de produse brute ale solului. În loc de a spori valoarea acesteia, munca lor e o sarcină și o cheltuială, ce trebuie plătită din acea valoare.

Totuși, clasa neproductivă e nu numai folositoare ci chiar foarte folositoare pentru celelalte două clase. Grație activității comercianților, a meseriașilor și a lucrătorilor manufacturieri, proprietarii și cultivatorii pot cumpăra mărfurile străine și produsele manufacturate indigene de care au nevoie, cu produsul unei cantități mult mai mici din munca lor decît cantitatea de muncă ce ar fi fost nevoiți să o depună, dacă ar fi trebuit să încerce, în mod stîngaci și neîndemînatic, fie să importe pe cele dintîi, fie să le producă pe celelalte, pentru uzul lor. Datorită clasei neproductive, cultivatorii sînt scutiți de multe griji care altminteri ar abate atenția lor de la muncile cîmpului. Consacrîndu-și atenția numai asupra cultivării pămîntului, ei pot obține o producție superioară, absolut suficientă ca să plătească toată cheltuiala pricinuită proprietarilor sau lor înșile cu hrana și ținerea în activitate a clasei neproductive. În acest chip, activitatea comercianților, meseriașilor și lucrătorilor manufacturieri, deși neproductivă prin natura ei, contribuie totuși indirect la sporirea producției solului. Ea mărește puterea de producție a muncii productive, lăsîndu-i libertatea de a se mărgini la propria ei îndeletnicire, cultivarea solului; iar plugul merge adesea mai

ușor și mai bine cu ajutorul muncii unor oameni, a căror ocupație e foarte depărtată de plug.

Nu poate fi niciodată în interesul proprietarilor și al cultivatorilor, ca să limiteze sau să descurajeze în vreo privință activitatea comercianților, a meseriașilor și a lucrătorilor manufacturieri. Cu cît această clasă neproductivă se bucură de o mai mare libertate, cu atît mai mare va fi concurența între diferitele ei ramuri și cu atît mai ieftin se vor aproviziona celelalte două clase cu mărfuri străine și cu produse manufacturate indigene.

Nu poate fi niciodată în interesul clasei neproductive să împileze pe celelalte două. Ea e întreținută și menținută în activitatea ei din excedentul producției solului, adică din ceea ce rămîne după ce se scade mai întîi întreținerea cultivatorilor și apoi a proprietarilor. Cu cît va spori acest excedent, cu atît va spori hrana și ținerea în activitate a clasei neproductive. Stabilirea unei adevărate dreptăți, a unei complete libertăți și a unei egalități desăvîrșite, constituie secretul cît se poate de simplu, de a asigura în modul cel mai efectiv un mare grad de prosperitate celor trei clase sociale.

Comercianții, meseriașii și lucrătorii manufacturieri din acele state comerciale, care, ca Olanda și Hamburg, sînt alcătuite mai mult din această clasă neproductivă, sînt și ei menținuți în activitate și folosiți numai pe spinarea proprietarilor de pămînt și a cultivatorilor. Singura deosebire e că majoritatea proprietarilor și a cultivatorilor se află la o mult prea mare depărtare de comercianții, meseriașii și lucrătorii manufacturieri, pe care îi aprovizionează cu materiale pentru activitatea lor și cu fonduri pentru a se întreține, și că sînt locuitori ai altor țări și supuși ai altor state.

Asemenea state comerciale sînt nu numai folositoare ci chiar foarte folositoare locuitorilor acelor alte țări. Ele împlinesc în oarecare măsură un mare gol și înlocuiesc pe acei comercianți, meseriași și lucrători manufacturieri, pe care locuitorii acelor țări ar fi trebuit să-i găsească în țara lor, dar pe care, din cauza unei politici defectuoase, nu-i găsesc.

Nu poate fi niciodată în interesul națiunilor agricole — dacă le-aș putea numi astfel — de a descuraja sau a distruge activitatea unor asemenea state comerciale, impunînd cu taxe vamale mari comerțul acestora sau mărfurile furnizate de ele. Taxele vamale mari, scumpind acele mărfuri, ar servi numai la scăderea valorii reale a excedentului propriei lor producții agricole, cu care se cumpără sau — ceea ce revine la același lucru — cu prețul căruia se cumpără acele mărfuri. Astfel de taxe vamale pot servi numai la descurajarea sporirii excedentului de producție și, în consecință, la descurajarea ameliorării și cultivării pămîntului lor. Dimpotrivă, mijlocul cel mai eficace pentru urcarea valorii excedentului de producție, pentru încurajarea sporirii acestui excedent și, în consecință, pentru încurajarea ameliorațiunilor agricole și a cultivării pămîntului ar fi acordarea unei depline libertăți a comerțului cu toate națiunile comerciale.

Această deplină libertate a comerțului ar fi chiar mijlocul cel mai eficace de a se procura națiunilor agricole, cu timpul, meseriașii, lucrătorii manufacturieri și comercianții de care au nevoie în țara lor, umplîndu-se astfel, în modul cel mai nimerit și cel mai avantajos, marele gol resimțit de acele națiuni.

Sporirea continuă a excedentului de producție a solului ar crea cu timpul un capital mai mare decît cel ce ar putea fi utilizat cu rata obișnuită a profitului la ameliorațiuni și la cultura solului ; iar excedentul de capital ar da de la sine ocupație meseriașilor și lucrătorilor manufacturieri din țară. Dar găsind la ei în țară atît materialele pentru activitatea lor, cît și fonduri pentru a se întreține, meseriașii și lucrătorii manufacturieri ar deveni deodată în stare, chiar cu mai puțină îndemînare și destoinicie, ca să producă tot atît de ieftin ca și cei din țările comerciale, care trebuie să le aducă, și pe unele și pe altele, de la mari depărtări. Chiar dacă, din lipsă de îndemînare și destoinicie, ei n-ar fi în măsură cîtva timp ca să producă tot atît de ieftin, totuși, găsind o piață în propria lor țară, ei încă ar putea să-și vîndă — tot atît de ieftin ca și meseriașii și lucrătorii manufacturieri din țările comerciale — produsele care n-ar putea fi aduse pe acea piață decît de la mari depărtări ; iar pe măsură ce îndemînarea și destoinicia lor vor crește, ei vor ajunge repede în stare să le vîndă și mai ieftin. În felul acesta meseriașii și lucrătorii manufacturieri din țările comerciale se vor lovi de concurența națiunilor agricole, care vor vinde, în curînd, mai ieftin decît ei și îi vor îndepărta cu totul de pe piață. Ieftinătatea produselor manufacturate ale națiunilor agricole, care este o consecință a progresului lor treptat în ceea ce privește îndemînarea și dibăcia, va extinde cu timpul vînzările dincolo de piața internă și va introduce aceste produse pe multe piețe străine, de pe care vor îndepărta treptat, în același mod, multe din produsele manufacturate ale națiunilor comerciale.

Această sporire continuă a produselor brute și a celor manufacturate ale națiunilor agricole va crea cu timpul un capital mai mare decît cel ce ar putea fi utilizat, cu profit normal, fie în agricultură, fie în industrie. Surplusul acestui capital se va îndrepta în mod natural spre comerțul exterior, fiind folosit la exportul produselor indigene brute și manufacturate, excedentare față cu cererea pieței interne. Exportul produselor indigene ar oferi comercianților unei națiuni agricole același avantaj față de comercianții națiunilor comerciale, ca și avantajul pe care meseriașii și lucrătorii manufacturieri ai unei națiuni agricole îl au față de cei ai națiunilor comerciale, și anume : avantajul de a găsi la ei în țară toate aceste mărfuri, materii prime și alimente, pe care ceilalți sînt nevoiți a le căuta la distanțe mari. De aceea, deși inferiori ca îndemînare și destoinicie în arta navigației, ei vor fi în măsură să vîndă marfa transportată, pe piețele străine, tot așa de ieftin ca și comercianții națiunilor comerciale ; iar la o îndemînare și destoinicie egală, vor fi în măsură să o vîndă și mai ieftin. În scurt timp ei vor concura deci națiunile comerciale în această ramură de comerț exterior și la timpul cuvenit le vor înlătura cu totul de pe piață.

Prin urmare, conform acestui sistem liberal și generos, metoda cea mai avantajoasă prin care o națiune agricolă poate forma meseriași, lucrători manufacturieri și comercianți din sînul ei, e aceea de a se acorda meseriașilor, lucrătorilor manufacturieri și comercianților tuturor celorlalte națiuni o desăvîrșită libertate de acțiune. Prin aceasta se urcă valoarea excedentului producției indigene, iar urcarea ei continuă creează treptat un fond, care va forma cu timpul pe toți meseriașii, lucrătorii manufacturieri și comercianții de care națiunea are nevoie.

Dimpotrivă, cînd o națiune agricolă împiedică comerțul națiunilor străine, fie prin taxe vamale mari, fie prin prohibiții, ea dăunează de fapt propriului ei interes, în două feluri : mai întîi, prin urcarea prețului tuturor bunurilor și al tuturor felurilor de produse manufacturate străine, se reduce neapărat valoarea reală a excedentului producției indigene cu care, sau cu prețul căreia, — ceea ce revine la același lucru, — ea cumpără acele bunuri și produse manufacturate străine. În al doilea rînd, dîndu-se comercianților, meseriașilor și lucrătorilor manufacturieri indigeni un fel de monopol al pieței interne, se urcă rata profitului comercial și industrial în raport cu rata profitului agricol și, în consecință, fie că se abate de la agricultură o parte din capitalul investit mai înainte în ea, fie că sînt împiedicate să meargă în agricultură o parte din capitalurile ce altminteri ar fi căutat acest plasament. Prin urmare, această politică descurajează agricultura în două moduri : mai întîi, prin scăderea valorii reale a producției agricole, reducîndu-se astfel rata profitului agricol ; și în al doilea rînd, prin urcarea ratei profitului la toate celelalte utilizări ale capitalului. Agricultura devine mai puțin avantajoasă, iar comerțul și industria mai avantajoase decît ar fi fost altminteri ; și fiecare e ispitit, din propriul său interes, să transfere, pe cît posibil, atît capitalul cît și activitatea sa, de la agricultură la comerț și industrie.

Deși prin această politică de restricții o națiune agricolă are posibilitatea să-și formeze meseriași, lucrătorii industriali și comercianți din sînul ei, mai curînd decît i-ar fi fost posibil sub un regim de libertate a comerțului, — chestiune, asupra căreia există însă destule îndoieli, — ea îi va forma totuși prematur — dacă s-ar putea zice astfel — adică mai înainte ca națiunea să fie destul de coaptă pentru a-i avea. Dezvoltînd prea pripit un mod de activitate, ea va lăsa să meargă spre declin un altul mai productiv. Dezvoltînd prea pripit un mod de activitate, care reconstituie numai capitalul investit, împreună cu profitul normal, ea descurajează un alt mod de activitate, care, pe lîngă reconstituirea capitalului împreună cu profitul său, mai procură și un produs net, o rentă liberă, pentru proprietarul de pămînt. Ea descurajează o muncă productivă, prin încurajarea prea pripită a muncii sterile și neproductive.

Modul în care, conform acestui sistem, cantitatea totală a produsului anual al pămîntului este distribuită între cele trei clase menționate mai sus, și modul în care munca celei neproductive nu face decît să reconstituie valoarea propriului ei consum, fără a spori întru nimic valoarea totală a produsului anual, d-l Quesnay, ingeniosul autor și adîncul gînditor al acestui sistem, le-a arătat prin cîteva formule aritmetice. Prima din aceste formule, pe care, în ordinea importanței, o evidențiază el în mod deosebit prin denumirea de *Tablou economic*, arată modul în care el vede această distribuție într-un stat cu libertate deplină și deci cu maximum de prosperitate, într-un stat în care producția anuală procură un produs net maxim și în care fiecare clasă socială se bucură de partea ce-i revine din producția anuală totală. Urmează apoi cîteva formule care arată modul cum vede el această distribuție cu diferite grade de restricții și reglementări ; în care, fie clasa proprietarilor, fie clasa sterilă și neproductivă, e mai favorizată decît clasa cultivatorilor și în care una sau cealaltă încalcă mai mult sau mai

puțin partea ce s-ar cuveni să aparțină de fapt acestei clase productive. După acest sistem, orice încălcare de acest fel, orice violare a ordinei naturale de distribuire pe care ar stabili-o libertatea deplină, depreciază neapărat, din an în an, mai mult sau mai puțin, valoarea și cantitatea totală a producției anuale și pricinuiește neapărat un declin treptat al avuției reale a societății și a venitului ei real; declin mai rapid sau mai lent, după acest grad de încălcare, după cum este mai mult sau mai puțin nesocotită acea distribuție naturală, pe care ar crea-o libertatea cea mai desăvîrșită. Aceste formule arată diferitele grade de declin, corespunzînd, după acest sistem, gradelor de încălcare a acelei distribuții naturale a bunurilor.

Unii medici teoreticieni par a-și fi închipuit că sănătatea corpului uman se poate menține numai printr-un regim de dietă și exerciții, a cărui cît de mică nerespectare pricinuiește neapărat boli sau tulburări, în raport cu gradul de neobservare a acestui regim. Totuși, experiența pare a dovedi că adeseori organismul omului se menține, în general cel puțin, în cea mai perfectă stare sub regimurile cele mai variate, chiar și supus unor regimuri socotite în general departe de a fi ideale pentru sănătate. Căci organismul uman pare a conține în sine elemente neștiute, de autoapărare, apte a împiedica sau a remedia, în multe privințe, chiar efectele rele ale unui regim oricît de nepotrivit. D-l Quesnay, medic el însuși ca și foarte abil teoretician, pare a fi nutrit o asemenea părere cu privire și la organismul politic, închipuindu-și că acesta se va dezvolta și va prospera numai sub un anumit regim determinat, adică tocmai regimul libertății desăvîrșite și al unei dreptăți perfecte. El pare a nu fi ținut seama de faptul că în organismul politic, străduința firească a fiecăruia de a-și îmbunătăți mereu situația, constituie un principiu de apărare, apt de a împiedica sau de a remedia, în multe privințe, efectele rele ale unei economii politice neobiective și asupritoare. Cu toate că o asemenea economie politică întîrzie fără îndoială, mai mult sau mai puțin, progresul firesc al unei națiuni spre avuție și prosperitate, ea nu e în stare să frîneze complet progresul și, mai puțin încă, să producă un regres. Dacă o națiune nu ar putea prospera fără a se bucura de toată libertatea și de o justiție perfectă, atunci ar însemna ca să nu existe pe lume națiune care să fi prosperat vreodată. Însă, într-un organism politic, înțeleapta lege a naturii are din fericire destule mijloace ca să îndrepte multe din efectele rele ale prostiei și nedreptății omenești, tot așa cum organismul omului lecuiește efectele rele ale inactivității și lipsei de cumpătare.

Dar greșeala de căpetenie a acestui sistem pare a consta în faptul că el prezintă clasa meseriașilor, a manufacturierilor și a comercianților ca fiind cu totul sterilă și neproductivă. Observațiunile ce urmează, pot servi să arate netemeinicia acestei păreri:

Mai întîi, se știe că această clasă reconstituie, în fiecare an, valoarea propriului ei consum anual și că menține cel puțin existența capitalului care o întreține și îi dă ocupație. Din acest motiv numai, și încă denumirea de sterilă sau neproductivă pare a fi cu totul nepotrivită. Nu am putea zice că o căsătorie e sterilă sau neproductivă dacă dă viață numai unui fiu și unei fiice, pentru a urma tatălui și mamei, adică dacă din această căsătorie nu ar rezulta o creștere a neamului omenesc, ci doar o menținere a numărului anterior de indivizi. Fapt e că, pe lîngă reconstituirea capitalului, care

îi hrănește și îi ține în activitate, fermierii și muncitorii agricoli produc un produs net anual, o rentă suplimentară pentru proprietarul pământului. După cum o căsătorie, din care rezultă trei copii, e desigur mai productivă decît cea din care rezultă numai doi, tot așa munca cultivatorilor și a muncitorilor agricoli e desigur mai productivă decît aceea a comercianților, a meseriașilor și a manufacturierilor. Însă din simplul fapt că producția unei clase e superioară alteia, nu rezultă că aceasta din urmă ar fi sterilă și neproductivă.

În al doilea rînd, și tot din această cauză pare cu totul nepotrivit a se considera meseriașii, manufacturierii și comercianții în aceeași lumină ca și servitorimea casnică. Munca servitorilor nu menține existența capitalului care îi hrănește și îi ține în activitate. Hrana și ținerea lor în activitate constituie cheltuieli cu totul în sarcina stăpînilor, iar munca prestată de ei nu e de natură a reconstitui aceste cheltuieli. Munca lor constă în servicii care dispar în genere, din chiar momentul prestării lor și care nu se transformă sau nu se realizează sub forma vreunei mărfi, din vînzarea căreia să se poată reconstitui valoarea salariilor și întreținerii lor. Dimpotrivă, munca meseriașilor, a manufacturierilor și a comercianților se transformă și se realizează în mod natural, sub forma unui asemenea produs vandabil. De aceea, în capitolul în care tratez despre munca productivă și neproductivă, am clasat pe meseriași, pe manufacturieri și pe comercianți, ca lucrători productivi, iar pe servitorii casnici ca sterili și neproductivi.

În al treilea rînd, apare — din orice punct de vedere ar fi plasat, — ca impropriu a se afirma că munca meseriașilor, a manufacturierilor și a comercianților nu mărește venitul real al societății. Chiar dacă am presupune, de pildă, așa cum pare a se presupune în acest sistem, că valoarea consumului zilnic, lunar și anual al acestei clase ar fi egală cu valoarea producției sale zilnice, lunare și anuale, de aici nu urmează că munca acestei clase nu adaugă nimic la venitul real, adică la valoarea reală a producției anuale a pămîntului și a muncii societății. De pildă, un meseriaș execută, în primele șase luni după seceriș, o muncă în valoare de zece lire; chiar dacă în acest interval de timp consumă grîu și alte bunuri necesare traiului în valoare tot de zece lire, el adaugă totuși în realitate o valoare de zece lire, la producția anuală a pămîntului și a muncii societății. În intervalul în care a consumat un venit semestrial echivalînd cu o cantitate de grîu și de alte bunuri necesare traiului în valoare de zece lire, el a produs o egală valoare, prin munca lui, cu care poate obține fie pentru el însuși, fie pentru altă persoană, un venit semestrial echivalent. Prin urmare, valoarea a ceea ce s-a consumat și s-a produs în cursul celor șase luni este echivalentă nu cu zece, ci cu douăzeci de lire. Ce-i drept, e posibil ca din această valoare să nu fi existat, la un moment dat, mai mult decît echivalentul a zece lire. Dar dacă valoarea de zece lire în grîu și alte bunuri necesare traiului, consumate de un meseriaș, ar fi fost consumată de un soldat sau de un servitor casnic, valoarea părții din producția anuală, existentă la sfîrșitul celor șase luni, ar fi fost cu zece lire mai mică decît e ea efectiv, în cazul meseriașului. Astfel că, deși la un moment dat valoarea a ceea ce produce meseriașul nu e presupusă a fi mai mare decît valoarea consumului său, totuși în orice moment valoarea mărfurilor existînd efectiv pe piață este, ca urmare a ceea ce el produce, mai mare decît ar fi fost altminteri.

Cînd creatorii sistemului afirmă că valoarea consumului meseriaşilor, lucrătorilor manufacturieri şi comercianţilor e egală cu valoarea producţiei lor, ei înţeleg probabil o valoare egală cu venitul lor sau cu fondul destinat consumului lor. Dar dacă ei s-ar fi exprimat mai limpede şi ar fi afirmat pur şi simplu că venitul acestei clase sociale e egal cu valoarea producţiei ei, cititorului i-ar fi venit imediat în minte că ceea ce se poate economisi din acest venit va spori desigur, mai mult sau mai puţin, avuţia reală a societăţii. Aşadar, pentru a face să reiasă un fel de argument care să fie cît de cît convingător, era nevoie ca ei să se exprime în felul acesta ; şi încă, presupunînd chiar că în realitate lucrurile ar sta astfel cum le înfăţişează ei, argumentul se dovedeşte a fi cu totul neconcludent.

În al patrulea rînd, cultivatorii şi muncitorii agricoli, fără a face economii nu pot spori venitul real, producţia anuală a pămîntului şi a muncii societăţii, mai mult decît meseriaşii, lucrătorii manufacturieri şi comercianţii. În orice societate, producţia anuală a pămîntului şi a muncii poate fi sporită numai în două moduri : mai întîi printr-o perfecţionare a forţelor productive ale muncii utile desfăşurate efectiv în societate, sau, în al doilea rînd, printr-un spor cantitativ al aceleiaşi munci.

Perfecţionarea forţelor productive ale muncii utile depinde, în primul rînd, de perfecţionarea îndemînării muncitorului şi, în al doilea rînd, de perfecţionarea uneltelor cu care acesta lucrează. Dar avînd în vedere că munca meseriaşilor şi a manufacturierilor se pretează mai lesne a fi subdivizată, iar munca fiecărui muncitor se poate reduce la operaţii mai simple decît munca fermierilor şi a muncitorilor agricoli, este şi ea tot atît de aptă, pentru ambele aceste feluri de perfecţionări, şi într-un grad mult mai mare *. În această privinţă, deci, clasa cultivatorilor nu poate avea nici o superioritate faţă de clasa meseriaşilor şi a lucrătorilor manufacturieri.

Sporirea cantităţii de muncă utilă, întrebuinţată efectiv într-o societate, depinde neapărat numai de creşterea capitalului, care o angajează ; iar creşterea acestui capital corespunde întocmai cu suma economiilor din venit, realizate fie de cei care administrează şi îndrumează utilizarea capitalului, fie de cei care îl dau cu împrumut. Dacă meseriaşii, manufacturierii şi comercianţii, cum presupune acest sistem, înclină în mod firesc a fi economi şi parcimonioşi, mai mult decît proprietarii şi cultivatorii, ei sînt şi mai în măsură a spori cantitatea de muncă utilă întrebuinţată de societate şi prin urmare a spori astfel venitul real, producţia anuală a pămîntului şi a muncii societăţii.

Într-al cincilea rînd şi ultimul, deşi venitul locuitorilor dintr-o ţară era presupus a consta, după acest sistem, numai din cantitatea de subzistenţă ce şi-o pot procura prin activitatea lor, totuşi chiar pe baza acestei presupuneri, venitul unei ţări comerciale şi manufacturiere — în condiţii similare este neapărat întotdeauna, mult mai mare decît venitul unei ţări fără comerţ sau industrie. Graţie comerţului şi industriei se poate importa într-o ţară, în fiecare an, o cantitate de subzistenţe mai mare decît cea pe care o poate produce solul ei, în stadiul de dezvoltare agricolă în care se află. Locuitorii de la oraşe, deşi adeseori nu posedă pămînt de loc, totuşi

* Vezi cartea I, cap. I.

dobîndesc, prin activitatea lor, o cantitate de produse brute de pe pămînturile altora, care îi aprovizionează nu numai cu materialele pentru activitatea lor, dar şi cu fonduri pentru a se întreţine. Ceea ce se întîmplă întotdeauna cu un oraş faţă de ţinutul din vecinătate, se poate întîmpla adeseori cu un stat sau o ţară faţă de alte state sau ţări independente. În modul acesta Olanda îşi procură din alte ţări o mare parte din subzistenţe : vite vii din Holstein şi din Iutlanda şi grîne din aproape toate ţările europene. Cu o cantitate mică de produse manufacturate se cumpără o mare cantitate de produse brute. De aceea ţările comerciale şi industriale cumpără, firește, mare parte din produsele brute ale altor ţări cu o mică parte din produsele lor manufacturate ; dimpotrivă, ţările lipsite de comerţ şi industrie sînt nevoite în general să cumpere, cu costul unei mari părţi din produsele brute, o cantitate foarte mică din produsele manufacturate ale altor ţări. Cele dintîi exportă bunuri ce pot întreţine şi aproviziona numai puţini oameni ; şi importă subzistenţe şi provizii pentru un număr mare. Celelalte exportă provizii şi subzistenţe pentru un mare număr de oameni şi importă numai pentru puţini. Locuitorii din primele ţări dispun întotdeauna de o cantitate de subzistenţe mai mare decît poate produce pămîntul lor în stadiul de dezvoltare agricolă în care se află. Locuitorii din celelalte dispun întotdeauna de o cantitate mult mai mică.

Din tot ce s-a publicat pînă acum în domeniul economiei politice, acest sistem, cu toate imperfecţiunile sale, este totuşi poate cel mai aproape de adevăr ; de aceea merită a fi luat în seamă de oricine doreşte să cerceteze cu atenţie principiile acestei ştiinţe atît de importante. Deşi, prin înfăţişarea muncii agricole ca unica muncă productivă, părerile emise de acest sistem sînt, poate, prea strîmte şi limitate ; arătînd totuşi că avuţia naţiunilor se compune nu din avuţiile în bani ce nu se pot consuma, ci din bunurile de consum reproduse în fiecare an prin munca societăţii ; şi arătînd că libertatea desăvîrşită e singurul mijloc eficace de a mări pe cît posibil acest produs anual, — doctrina aceasta pare, sub toate aspectele, tot atît de justă, pe cît e de generoasă şi liberală. Adepţii ei sînt foarte numeroşi, şi, fiindcă oamenilor le plac paradoxele şi vor să pară că înţeleg ceea ce depăşeşte priceperea oamenilor obişnuiţi, paradoxul ce îl susţine acest sistem cu privire la caracterul neproductiv al muncii din industrie, nu cu puţin poate, a contribuit la sporirea numărului admiratorilor lui. Aceştia alcătuiesc de ani de zile un grup destul de important, desemnat în lumea oamenilor de cultură din Franţa, sub denumirea de *economişti*. Lucrările lor au fost desigur de oarecare folos pentru Franţa, nu numai prin aceea că au adus în discuţia generală multe chestiuni ce nu fuseseră niciodată serios cercetate mai înainte, ci şi prin influenţarea, în oarecare măsură, a administraţiei publice în favoarea agriculturii. Ca o consecinţă a teoriilor enunţate de ei, agricultura din Franţa a fost eliberată de multe din măsurile restrictive, care o încătuşaseră pînă atunci. S-a prelungit de la nouă la douăzeci şi şapte de ani termenul înăuntrul căruia se pot încheia arendări opozabile oricărui viitor cumpărător sau proprietar. S-au desfiinţat toate vechile restricţii provinciale privitoare la transportul grînelor dintr-o provincie a regatului într-alta şi s-a stabilit libertatea exportului de grîne în orice ţară ca lege generală pe întreg regatul, în împrejurări normale. Toţi membrii acestui grup urmează în mod absolut

şi fără modificări esenţiale doctrina d-lui Quesnay în foarte numeroasele lor lucrări, în care tratează nu numai despre economia politică propriu-zisă ori despre natura şi cauzele avuţiei naţiunilor, dar şi despre diferitele sisteme de guvernămînt. Din această cauză majoritatea lucrărilor lor se deosebesc foarte puţin una de alta. Darea de seamă cea mai clară şi concentrată privitoare la această doctrină se găseşte într-o cărticică scrisă de d-l Mercier de la Rivière, fost intendant în Martinica, intitulată *Ordinea naturală şi esenţială a societăţilor politice*. Întreaga grupare arată pentru şeful ei, care a fost un om extrem de modest şi simplu, o admiraţie cu nimic mai mică decît admiraţia filozofilor din antichitate pentru întemeietorii şcolilor lor. Un autor foarte serios şi respectabil, marchizul de Mirabeau, spune: „De la începutul lumii, trei invenţii mari au dat în principal stabilitate societăţilor politice, în afară de multe alte invenţii, care le-au îmbogăţit şi înfrumuseţat. Prima este invenţia scrisului, care singură dă omenirii puterea de a transmite, întocmai, prin veacuri, legile ei, convenţiile, istoria şi descoperirile. A doua este invenţia banilor, care încheagă toate raporturile în societăţile civilizate. A treia este *Tabloul economic*, rezultatul primelor două, pe care le completează, desăvîrşind scopul lor; aceasta este marea descoperire a veacului nostru, ale cărei foloase le va culege însă posteritatea".

Pe cînd politica economică a naţiunilor din Europa modernă a fost mai favorabilă manufacturilor şi comerţului exterior — activitate orăşenească — decît agriculturii — activitate sătească — politica economică a altor naţiuni a urmat un program diferit şi a fost mai favorabilă agriculturii decît manufacturilor şi comerţului exterior.

Politica Chinei favorizează agricultura mai mult decît orice altă activitate. Se zice că în China plugarul are faţă de meşteşugar o situaţie superioară, aşa cum e în Europa situaţia meşteşugarului faţă de plugar. În China marea ambiţie a fiecăruia e să obţină o bucată cît de mică de pămînt, fie în deplină proprietate, fie în arendă îndelungată; iar arendările se spune că se fac în condiţii foarte moderate şi sînt destul de sigure pentru arendaş. Chinezii disprețuiesc comerţul exterior. „Comerţul dumneavoastră calic", aşa se exprimau cu privire la comerţul exterior mandarinii din Pekin în convorbirile lor cu d-l de Lange, trimisul Rusiei *. Exceptînd comerţul cu Japonia, chinezii ei înşişi fac, şi pe propriile lor corăbii, un comerţ exterior foarte redus ori chiar inexistent şi nici nu permit intrarea navelor străine decît în unul sau două porturi ale imperiului. De aceea, în China, comerţul exterior e întru totul limitat la un cerc cu mult mai îngust decît cel la care s-ar fi extins în mod natural, dacă s-ar fi bucurat de mai multă libertate, atît în ceea ce priveşte comerţul pe corăbiile proprii, cît şi pe vase străine.

Dat fiind că produsele manufacturate au adesea o valoare mare sub un volum destul de mic şi se pot transporta de la o ţară la alta cu mai mică cheltuială decît majoritatea produselor brute, ele sînt aproape pretutindeni principalul temei al comerţului exterior. Totodată, în ţările mai puţin întinse decît China şi care oferă condiţii mai puţin prielnice comerţului interior, manufacturile necesită în general sprijinul comerţului exterior. Fără un mare debuşeu în străinătate, ele n-ar putea prospera nici în ţările de extindere mai

* Vezi jurnalul d-lui de Lange, în *Călătorii* de Bell, vol. II, p. 258, 276, 293.

moderată, care nu oferă decît o piaţă internă prea mică, nici în ţările în care comunicaţiile între diferitele provincii sînt atît de grele încît nu există posibilitatea pentru mărfurile din diferitele ei regiuni de a folosi pe deplin piaţa internă pe care o poate oferi ţara respectivă. Trebuie amintit că perfecţionările activităţii industriale depind numai de diviziunea muncii, iar diviziunea muncii în industrie se poate introduce — după cum s-a mai arătat — numai în raport cu dezvoltarea pieţei. Marea întindere însă a imperiului chinez, numărul imens al locuitorilor lui, clima variată şi, în consecinţă, diversitatea producţiei în diferitele provincii, ca şi comunicaţiile uşoare între majoritatea provinciilor datorită transportului pe apă, fac piaţa internă a acelei ţări atît de largă, încît ea singură e suficientă ca să sprijine manufacturi foarte importante şi să îngăduie diviziunea muncii pe o scară foarte întinsă. Piaţa internă din China este poate, ca întindere, numai cu prea puţin inferioară pieţei tuturor ţărilor din Europa, laolaltă. Însă un comerţ exterior mai dezvoltat, care ar adăuga acestei mari pieţe interne debuşeul extern din restul lumii — mai ales dacă o mare parte din acest comerţ s-ar face pe nave chinezeşti — ar da desigur un mare impuls manufacturilor din China şi ar spori mult forţele productive ale activităţii manufacturiere. Printr-o navigaţie mai dezvoltată, chinezii s-ar deprinde fireşte cu arta mînuirii şi construirii diferitelor maşini folosite în alte ţări şi ar cunoaşte şi perfecţionările meşteşugurilor şi manufacturilor, realizate în toate părţile lumii. În stadiul lor actual de dezvoltare, nu prea au ocazia de a progresa după modelul altor naţiuni, cu excepţia modelului pe care li-l oferă japonezii.

Politica Egiptului antic precum şi a guvernelor Gentu din Industan a favorizat întotdeauna agricultura, mai mult decît pe toate celelalte îndeletniciri.

Atît în Egiptul antic cît şi în Industan, întreaga masă a populaţiei era împărţită în diferite caste sau triburi, fiecare din acestea fiind mărginite, din tată în fiu, la o anumită îndeletnicire sau la o anumită categorie de îndeletniciri. Fiul unui preot trebuia să fie neapărat preot, fiul unui soldat, soldat; fiul unui plugar, plugar; fiul unui ţesător, ţesător; fiul unui croitor, croitor, etc. În ambele ţări, casta preoţilor deţinea primul rang, după care urma casta militarilor, iar casta cultivatorilor de pămînt şi a plugarilor era în ambele ţări superioară castei comercianţilor sau a lucrătorilor manufacturieri.

Guvernele ambelor ţări acordau o atenţie deosebită intereselor agriculturii. Erau renumite în antichitate, lucrările făcute de vechii suverani ai Egiptului pentru o bună irigare a apelor Nilului; iar ruinele rămase de la unele dintre aceste lucrări stîrnesc şi astăzi admiraţia călătorilor. Lucrările similare făcute de vechii suverani ai Industanului pentru o bună repartizare a apelor Gangelui şi ale altor rîuri, par a fi fost tot atît de mari, deşi mai puţin cunoscute. S-a ajuns astfel ca ambele ţări, deşi expuse la secetă, să devină renumite pentru marea lor fertilitate. Deşi extrem de populate, ele erau totuşi în măsură să exporte, în anii de recoltă medie, cantităţi mari de grîne în ţările învecinate.

Egiptenii din antichitate aveau o aversiune superstiţioasă pentru mare; şi deoarece religia Gentu nu permitea adepţilor ei să aprindă focul pe apă,

şi, prin urmare, nici să-şi gătească mîncarea pe apă, în fapt le interzicea orice călătorie mai lungă pe mare. Atît egiptenii cît şi indienii depindeau aproape exclusiv pentru exportul excedentului producţiei lor, de navigaţia altor naţiuni, ceea ce limita desigur debuşeul şi astfel descuraja sporirea excedentului de producţie. Tot astfel era descurajată şi sporirea produselor manufacturate, într-o măsură chiar mai mare decît acea a produselor brute. Manufacturile cer un debuşeu mult mai larg decît cel necesar unei importante cantităţi de produse brute ale solului. Un singur pantofar confecţionează peste trei sute de perechi de pantofi într-un an, iar familia sa nu uzează, poate, nici şase perechi. Prin urmare, dacă toată clientela pe care o are nu se compune din cel puţin cincizeci de familii la fel cu a lui, el nu-şi poate vinde produsul întreg al muncii. Breasla cea mai numeroasă de meseriaşi într-o ţară mare va depăşi rareori proporţia de unu la cincizeci sau unu la o sută faţă de numărul total al familiilor din acea ţară. Dar în ceea ce priveşte numărul celor ce se îndeletnicesc cu agricultura, în ţări mari ca Franţa şi Anglia, unii autori l-au calculat la jumătate, alţii la o treime din totalitatea locuitorilor ţării, iar nici un autor din cîţi cunosc nu l-a calculat la mai puţin de o cincime. Dat fiind că produsele agricole din Franţa şi din Anglia se consumă în interior în cea mai mare parte, rezultă din aceste calcule că orice persoană care se îndeletniceşte cu agricultura are nevoie de o clientelă compusă din una, două sau cel mult patru familii la fel cu a ei, pentru a-şi putea vinde tot produsul muncii sale. De aceea agricultura poate suporta, mult mai uşor decît industria, descurajarea care provine dintr-un debuşeu limitat. Atît în Egiptul antic, cît şi în Industan, limitarea debuşeului extern era întrucîtva compensată prin înlesniri aduse de multiple comunicaţii interioare pe apă, care deschideau în modul cel mai avantajos piaţa internă, în toată lărgimea ei, pentru orice cantităţi de produse din diferite regiuni ale acelor ţări. De asemenea, datorită marii întinderi a Industanului, piaţa internă a acelei ţări era foarte largă şi suficientă pentru a susţine manufacturi foarte variate. Dar în vechiul Egipt, din cauza micii întinderi a acestuia, nici cît a Angliei, piaţa internă a fost în toate timpurile, prea redusă ca să poată suporta o mai mare diversitate de manufacturi. Astfel Bengalul, provincia indiană care exportă de obicei cea mai mare cantitate de orez, a fost întotdeauna mai important pentru exportul celor mai variate produse manufacturate decît pentru exportul de cereale. Dimpotrivă, Egiptul antic, deşi exporta unele produse manufacturate, mai ales ţesături fine, precum şi alte mărfuri, a fost întotdeauna mai important prin marele său export de cereale. A fost mult timp grînarul imperiului roman.

Suveranii din China, din vechiul Egipt şi din diferitele regate în care era împărţit Industanul în diferite epoci, şi-au scos întotdeauna veniturile, în total sau în parte, printr-un anumit fel de impozit funciar sau rentă funciară. Acest impozit sau rentă funciară, ca şi dijma în Europa, consta dintr-o anumită cotă, o cincime se pare, din producţia solului, care se preda în natură sau se plătea în bani, conform unei anumite evaluări şi varia deci de la un an la altul, după cum varia producţia. Era deci firesc ca suveranii acelor ţări să aibă o deosebită grijă pentru interesele agriculturii, de a cărei prosperitate sau declin depindea direct sporirea sau scăderea anuală a veniturilor lor.

Politica vechilor republici greceşti, ca şi cea a Romei, deşi considera agricultura ca fiind superioară industriei sau comerţului exterior, totuşi pare mai de grabă a le fi descurajat pe acestea din urmă decît a fi dat celei dintîi o încurajare directă şi voită. În mai multe din vechile state din Grecia, comerţul exterior era complet prohibit, iar în altele, îndeletnicirile de meşteşugar şi lucrător manufacturier erau considerate dăunătoare vigoarei şi agilităţii trupeşti, prin aceea că îi făceau înapţi pentru însuşirile pe care căutau să li le dezvolte exerciţiile militare şi gimnastice, devenind mai puţin rezistenţi la oboseală şi mai puţin capabili de a face faţă pericolelor unui război. Aceste profesiuni erau considerate ca fiind demne doar de sclavi, cetăţenilor liberi ai statului fiindu-le interzisă exercitarea lor. Chiar şi în statele în care nu exista o asemenea interdicţie, ca de pildă la Roma şi la Atena, populaţia era de fapt exclusă de la îndeletnicirile exercitate azi în mod obişnuit de pătura cea mai de jos a locuitorilor de la oraşe. La Atena şi la Roma, aceste îndeletniciri erau exercitate numai de sclavii celor bogaţi în folosul stăpînilor lor, a căror avuţie, putere şi influenţă făceau ca săracilor liberi să le fie aproape imposibil să desfacă produsele muncii lor, atunci cînd produsele sclavilor bogătaşilor le făceau concurenţă. Sclavii însă au rareori spirit inventiv; toate perfecţionările mai importante din domeniul producţiei, care au uşurat munca şi i-au scurtat durata, fie prin folosirea de maşini, fie printr-o mai bună organizare şi repartizare a muncii, se datorează unor oameni liberi. Dacă unui sclav îi venea ideea unei asemenea perfecţionări şi ar fi propus-o stăpînului său, acesta ar fi fost înclinat să vadă aici o dovadă de lene şi o dorinţă de a-şi cruţa munca în dauna stăpînului. În loc de răsplată, sărmanul sclav ar fi căpătat probabil numai ocări şi poate chiar bătaie. De aceea, în manufacturile în care se lucra cu sclavi producerea aceleiaşi cantităţi de produse necesita, în general, o cantitate mai mare de muncă, decît în cele în care se lucra cu oameni liberi. Din această cauză, produsele făcute în primele sînt în general mai scumpe decît cele făcute în ultimele. D-l Montesquieu arată că minele din Ungaria, deşi nu sînt mai bogate decît cele din Turcia care se află în vecinătatea lor, au fost exploatate întotdeauna cu cheltuială mai mică şi deci cu profit mai mare. Minele din Turcia sînt exploatate cu ajutorul sclavilor, iar braţele acestor sclavi sînt unicele unelte pe care s-au gîndit vreodată turcii să le întrebuinţeze. Minele din Ungaria sînt exploatate cu oameni liberi care, pentru a-şi uşura munca şi a-i scurta durata, folosesc numeroase unelte. Din puţinele date ce le avem despre preţurile produselor manufacturate pe vremea grecilor şi a romanilor, reiese că produsele de calitate superioară erau extrem de scumpe. Mătasea era plătită cu aur în cantitate egală cu greutatea ei. Pe atunci, ce e drept, manufactura mătăsii nu era o îndeletnicire europeană şi, deoarece toată era adusă din Indiile Orientale, poate că transportul de la distanţă era întrucîtva şi el cauza preţului ei mare. Dar tot aşa de exagerat pare şi preţul pe care-l plătea uneori, se zice, cîte o doamnă, pentru vreo bucată de pînză foarte fină; şi fiindcă pînzeturile erau întotdeauna produse europene sau cel mult egiptene, preţul urcat al lor se explică numai prin o mare cheltuială de muncă folosită în producţie; iar această cheltuială nu putea proveni din altceva decît din imperfecţia maşinăriilor întrebuinţate. Preţul stofelor de lînă fină, deşi nu tot atît de exagerat, pare a fi fost totuşi mult mai mare decît preţul de

astăzi. După Pliniu, unele postavuri vopsite într-un anumit fel, costau o sută de dinari, adică trei lire, șase șilingi și opt peni, livra*. Altele, vopsite într-alt fel, costau o mie de dinari livra, adică treizeci și trei lire, șase șilingi și opt peni. Trebuie amintit că livra romană conținea numai douăsprezece uncii *avoirdupois* de azi. Acest preț urcat pare a se fi datorat, în special, vopsitului. Dar dacă postavurile n-ar fi costat pe atunci mai scump decît oricare dintre postavurile ce se produc în ziua de astăzi, probabil că nu li s-ar fi dat o vopsea atît de costisitoare. Altfel ar fi fost o prea mare disproporție între valoarea accesoriului și valoarea principalului. Prețurile pe care același autor** le menționează pentru un fel de perne de lînă, *triclinaria*, de care se serveau romanii ca reazem cînd se întindeau pe pat la ospețe, întrec orice închipuire și se zice că unele ar fi costat peste treizeci de mii de lire, altele peste trei sute de mii de lire. Numai că ceea ce nu ni se spune e că aceste prețuri fantastice erau datorite vopsitului. În îmbrăcămintea lumii elegante de ambele sexe, după cum observă d-rul Arbuthnot, în vechime pare a fi fost mai puțină variație decît în timpurile moderne; iar puțina variație a vestmintelor ce o aflăm la statuile antice, confirmă această observație. De aici el deduce că, în vechime, îmbrăcămintea trebuie să fi fost, în genere, mai puțin costisitoare decît azi; dar concluzia nu pare a fi justă. Cînd sînt prea mari cheltuieli pentru o îmbrăcăminte elegantă, diversitatea îmbrăcămintei e mică. Dar cînd, datorită perfecționărilor forțelor productive în meserii și în manufactură, costul îmbrăcămintei devine moderat, e sigur că diversitatea va fi mai mare. Nemaiputîndu-se distinge prin scumpetea vestmintelor, oamenii avuți vor căuta să se distingă prin numărul și diversitatea lor.

La orice națiune, ramura de comerț cea mai mare și mai importantă e comerțul dintre locuitorii de la sate și cei de la orașe. Locuitorii de la oraș iau de la țară produse brute, care constituie atît material pentru activitatea lor cît și fonduri pentru a se întreține; și le plătesc înapoind satului o parte din ele, prelucrate și gata de întrebuințare imediată. Comerțul între aceste două categorii de oameni constă, în ultima analiză, într-o anumită cantitate de produse brute dată în schimbul unei anumite cantități de produse manufacturate. În consecință, cu cît cele din urmă sînt mai scumpe, cu atît cele dintîi sînt mai ieftine și orice fapt care tinde să ridice în vreo țară prețul produselor manufacturate, tinde să scadă pe acel al produselor brute ale pămîntului și să descurajeze, în modul acesta, agricultura. Cu cît mai mică e cantitatea de produse manufacturate, ce se pot cumpăra cu o anumită cantitate de produse brute sau, — ceea ce revine la același lucru, — cu prețul unei anumite cantități de produse brute, cu atît mai mică va fi valoarea de schimb a acelei cantități de produse brute; și cu atît mai mică va fi încurajarea dată fie proprietarului ca să sporească cantitatea produselor prin ameliorațiuni, fie fermierului ca s-o sporească prin cultivare. De altfel, orice fapt care tinde la reducerea numărului meșteșugarilor și lucrătorilor manufacturieri dintr-o țară tinde la îngustarea pieței interne

* Pliniu, l. IX, c. 39.

** Pliniu, l. VIII, c. 48.

— debuşeul cel mai important pentru produsele brute ale pămîntului — şi tinde astfel, la o şi mai mare descurajare a agriculturii.

De aceea, sistemele care dau preferinţă agriculturii faţă de toate celelalte îndeletniciri şi, în scopul încurajării ei, impun restricţii industriei şi comerţului exterior, procedează tocmai contrar scopului ce şi-l propun; şi indirect, descurajează însuşi modul de activitate pe care vor să-l încurajeze. În această privinţă, ele sînt, poate, mai puţin consecvente decît chiar sistemul mercantilist. Acest sistem, încurajînd industria şi comerţul exterior mai mult decît agricultura, îndepărtează o anumită parte din capitalul societăţii de la sprijinirea unei activităţi mai avantajoase, pentru a sprijini o activitate mai puţin avantajoasă. Dar cel puţin el încurajează în realitate, în cele din urmă, acel mod de activitate pe care îşi propune să-l promoveze. Sistemele agricole, dimpotrivă, descurajează în realitate, în cele din urmă, însăşi activitatea lor favorită.

Astfel, orice sistem devine, în fapt, potrivnic însuşi obiectivului pe care îşi propune să-l atingă, atunci cînd, prin încurajări excepţionale, caută să atragă din capitalul societăţii, spre o anumită activitate, o parte mai mare decît partea ce s-ar investi de la sine în acel gen de activitate sau cînd, prin restricţii excepţionale, caută să abată în mod forţat de la o anumită activitate, o parte din capitalul care altminteri s-ar investi în acel fel de activitate. El întîrzie, în loc să accelereze, progresul societăţii spre adevărata avuţie şi măreţie; şi scade, în loc să sporească, valoarea reală a producţiei anuale a pămîntului şi a muncii.

Dacă se înlătură toate aceste sisteme, fie ele preferenţiale, fie restrictive, se stabileşte de la sine sistemul clar şi simplu al libertăţii naturale. Oricine, atît timp cît nu încalcă legile dreptăţii, e lăsat cu desăvîrşire liber să-şi vadă de interese după plac şi să-şi pună atît activitatea, cît şi capitalul, în concurenţă cu activitatea şi capitalul altor persoane sau ale altor categorii de oameni. Suveranul e complet eliberat de o îndatorire, care îl expune întotdeauna la nenumărate înşelăciuni ori de cîte ori încearcă să o îndeplinească şi pentru buna îndeplinire a căreia nici înţelepciunea oamenilor, nici ştiinţa nu pot fi cîndva suficiente; de aceea îndatorire de a supraveghea activitatea particularilor şi de a o îndruma spre îndeletniciri cît mai potrivite cu interesul societăţii. După sistemul libertăţii naturale, suveranul are a se îngriji numai de trei îndatoriri, toate într-adevăr de mare importanţă, dar clare şi pe înţelesul tuturor: mai întîi datoria de a apăra societatea de orice atac sau invazie din partea altor societăţi independente; al doilea, datoria de a apăra, pe cît posibil, pe orice membru al societăţii de nedreptăţi sau împilări din partea oricărei alt membru al societăţii, adică datoria de a stabili o bună împărţire a dreptăţii; şi al treilea, datoria de a înfăptui şi a întreţine anumite lucrări publice şi anumite instituţii publice, a căror înfăptuire şi întreţinere nu pot constitui niciodată interesul unui particular sau al unui mic număr de particulari, deoarece unui particular, sau unui mic număr de particulari, profitul nu i-ar putea restitui niciodată cheltuielile, în timp ce unei societăţi întregi i-ar putea produce mult mai mult decît restituirea cheltuielilor.

Îndeplinirea în bune condiţiuni a tuturor acestor îndatoriri ale suveranului presupune neapărat anumite cheltuieli, care la rîndul lor necesită un

anumit venit, spre a le putea face față. Voi încerca deci să lămuresc în cartea următoare: mai întîi, care sînt cheltuielile necesare ale suveranului sau ale statului, care dintre ele ar trebui să fie plătite prin contribuția generală a întregii societăți și care anume să fie plătite numai de o parte a societății sau de anumiți membri ai ei; în al doilea rînd, care sînt diferitele metode după care întreaga societate poate fi pusă să contribuie la plata cheltuielilor, impuse ca o datorie întregii societăți, și care sînt principalele avantaje și neajunsuri ale fiecăreia din aceste metode; iar în al treilea rînd, care sînt motivele și cauzele care au făcut ca mai toate guvernele moderne să greveze o parte din acest venit sau să contracteze datorii; și care au fost efectele acestor datorii asupra avuției reale, adică asupra producției anuale a pămîntului și a muncii societății. Cartea următoare va fi în mod firesc, deci, împărțită în trei capitole.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CARTEA V

DESPRE VENITUL' SUVERANULUI SAU AL STATULUI

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL I

DESPRE CHELTUIELILE SUVERANULUI SAU ALE STATULUI

PARTEA I

DESPRE CHELTUIELILE DE APĂRARE

Cea dintîi datorie a suveranului, aceea de a apăra societatea de invazia şi violenţa altor societăţi independente, poate fi îndeplinită numai cu ajutorul unei forţe militare. Dar cheltuiala, atît pentru pregătirea acestei forţe militare în timp de pace cît şi pentru folosirea ei în timp de război, este foarte variată în diferitele stadii ale societăţii, în diferitele perioade ale progresului.

La popoarele de vînători, în cel mai înapoiat şi mai primitiv stadiu al societăţii, ca de pildă la triburile băştinaşe din America de Nord, fiece om este şi vînător şi soldat. Cînd porneşte la război, fie ca să-şi apere tribul, fie ca să şi-l răzbune de prejudiciile ce i s-au adus din partea altor triburi, el se întreţine prin propriile sale eforturi, la fel cum trăieşte şi la el acasă. Societatea — căci în această stare de lucruri nu există propriu-zis nici suveran, nici stat — nu face nici un fel de cheltuială, nici ca să-l pregătească pentru luptă, nici ca să-l întreţină atîta timp cît se află în război.

La popoarele de păstori, într-un stadiu ceva mai avansat, cum îl găsim la mongoli şi la arabi, fiecare om este totodată şi un războinic. Astfel de populaţii nu au de obicei locuinţe stabile, ci trăiesc, fie în corturi, fie într-un fel de căruţe acoperite, uşor transportabile dintr-un loc într-altul. Întregul trib sau întregul popor îşi schimbă aşezarea după diferitele anotimpuri ca şi după alte împrejurări. După ce turmele sau cirezile consumă nutreţul dintr-o anumită parte a ţării, se mută în alta şi din aceasta, într-o a treia. Pe timp de secetă coboară de-a lungul rîurilor, iar în anotimpul ploios se retrag în regiunile mai înalte ale ţării. Cînd un astfel de popor merge la război, ostaşii nu-şi încredinţează turmele şi cirezile slabei apărări a bătrînilor, femeilor şi copiilor; iar bătrînii, femeile şi copiii nu sînt lăsaţi acasă fără apărare şi fără mijloace de trai. Întregul popor de altminteri, fiind obişnuit cu viaţa nomadă încă din timp de pace, porneşte fără greutate la luptă, în timp de război. Fie că porneşte sub forma unei armate sau ca o simplă întovărăşire de păstori, felul de viaţă este aproape acelaşi, cu toate că obiectivul propus este foarte diferit. Cu toţii merg la război împreună, dar fiecare face ce poate. La mongoli, erau văzute luptînd chiar femeile. Dacă ies învingători, tot ceea ce aparţine tribului duşman devine răsplata victoriei; însă dacă sînt învinşi, totul este pierdut; nu numai turmele şi cirezile, dar şi femeile şi copiii lor devin prada învingătorului. Majoritatea celor ce supravieţuiesc

războiului, sînt obligaţi să se supună învingătorului, din nevoia de întreţinere. Restul tribului se risipeşte în toate părţile.

Viaţa obişnuită, exerciţiile obişnuite ale mongolului sau ale arabului îl pregătesc suficient pentru război. Alergările, trînta, lupta cu ciomagul, aruncatul cu lancea, tragerea cu arcul etc. sînt îndeletnicirile obişnuite ale celor ce trăiesc în aer liber şi sînt, toate, imagini ale războiului. Cînd un mongol sau un arab se duce în ziua de astăzi la război, el este de fapt întreţinut din turmele sau cirezile pe care le duce cu el, ca şi în timp de pace. Căpetenia sau suveranul — căci naţiunile acestea au căpetenii sau suverani — nu face nici un fel de cheltuială ca să-l pregătească în vederea războiului ; iar atîta timp cît se află în război, şansa de a lua prăzi este singura răsplată pe care o aşteaptă sau o pretinde.

O armată de vînători, numai rareori poate cuprinde două pînă la trei sute de oameni. Întreţinerea precară pe care o procură vînatul, numai rareori poate permite unui mare număr de oameni să se adune la un loc, pe un timp îndelungat. O armată de păstori, în schimb, se poate uneori ridica pînă la două sau chiar trei sute de mii de oameni. Cîtă vreme nimic nu le opreşte înaintarea, cîtă vreme pot merge din regiunea în care s-a epuizat nutreţul, în alta în care el se află încă neînceput, aproape că nu există limită la numărul de oameni care pot astfel înainta împreună. Un popor de vînători nu reprezintă niciodată un pericol pentru popoarele civilizate din vecinătate. Un popor de păstori însă, poate fi periculos. Nimic mai puţin de temut, ca un război cu indienii din America de Nord ; şi, din contră, nimic mai formidabil, ca o invazie mongolă aşa cum s-a întîmplat de atîtea ori în Asia. Părerea lui Tucidide, că nici Europa cu Asia împreună n-ar putea rezista sciţilor uniţi, a fost verificată de experienţa timpurilor. Locuitorii cîmpiilor întinse dar prea puţin apărate ale Sciţiei sau ale Mongoliei au fost adesea reuniţi sub conducerea cîte unui şef de hoardă sau de clan invadator ; iar pagubele şi devastările ce au lăsat în urma lor în Asia au arătat pe deplin ce însemnătate poate avea unirea lor. Locuitorii din deşerturile neospitaliere ale Arabiei, cealaltă mare naţiune de păstori, nu au fost decît o singură dată uniţi, sub Mahomed şi succesorii lui imediaţi. Unirea lor, efect al entuziasmului religios mai mult decît al cuceririi, s-a manifestat în acelaşi fel. Dacă popoarele de vînători din America ar fi ajuns vreodată popoare de păstori, vecinătatea lor ar fi fost mult mai periculoasă pentru coloniile europene, decît acum.

Într-un stadiu ceva mai avansat al societăţii, la naţiunile de agricultori care au un mic comerţ exterior, dar nici o altă industrie afară de cea a produselor casnice şi brute pe care aproape orice familie le face pentru consumul ei, oricare om este totodată, sau devine curînd, un războinic. Trăind din agricultură, ei îşi petrec de obicei ziua în aer liber, expuşi la toate intemperiile. Asprimea felului lor de viaţă îi pregăteşte pentru greutăţile războiului, cu care îndeletnicirea obişnuită a celor mai mulţi dintre ei are o mare asemănare. Pe omul obişnuit să brăzdeze pămîntul, munca lui îi pregăteşte să facă şanţuri, să fortifice o tabără şi să împrejmuiască un cîmp. Îndeletnicirile obişnuite ale unor astfel de agricultori sînt la fel cu ale păstorilor ; şi sînt, de asemenea, imagini ale războiului. Dar cum agricultorii au mai puţin răgaz decît păstorii, ei sînt folosiţi mai puţin în astfel

de îndeletniciri. Sînt şi ei soldaţi, dar nu tocmai atît de experimentaţi. Aşa cum sînt ei, totuşi, numai rareori statul sau suveranul are vreo cheltuială, cu pregătirea lor pentru război.

Agricultura, chiar în faza ei cea mai înapoiată şi mai primitivă, presupune o aşezare, un fel de locuinţă fixă, care nu poate fi părăsită fără mari pagube. Atunci cînd o naţiune de simpli agricultori porneşte la război, nu tot poporul poate porni laolaltă. Bătrînii, femeile şi copiii, cel puţin, trebuie să rămînă la vatră, ca să aibă grijă de gospodărie. Dar bărbaţii de vîrstă militară pot să meargă la luptă; şi adesea, la micile naţiuni agricole aşa au şi făcut. La orice naţiune se presupune că oamenii de vîrstă militară ar fi cam un sfert sau o cincime din întreaga masă a populaţiei. Dacă, de asemenea, campania ar începe după semănat şi s-ar isprăvi înainte de seceriş, atît gospodarul agricultor cît şi muncitorii lui ar putea lipsi de la cîmp, fără mare pagubă. El e sigur că lucrul ce mai rămîne de făcut în interval poate fi destul de bine executat şi de către bătrîni, femei şi copii. Nu va refuza deci să servească fără plată în timpul unei scurte campanii şi adeseori suveranul sau statul cheltuiesc tot atît de puţin cu întreţinerea lor în război, cît şi cu pregătirea lor de război. Cetăţenii diferitelor state din vechea Grecie par a fi servit în acest mod, pînă la al doilea război cu perşii; iar popoarele din Peloponez, pînă după războiul peloponesiac. Peloponesienii, observă Tucidide, îşi lăsau ţarina de obicei, vara, şi se întorceau la culesul recoltei. Sub regi şi în primele timpuri ale republicii, poporul roman a servit în acelaşi fel. Numai după asediul Veii, cei rămaşi începură să contribuie şi ei cu cîte ceva pentru întreţinerea celor plecaţi la război. În monarhiile europene fundate pe ruinele imperiului roman, atît înainte cît şi un timp după epoca stabilirii a ceea ce se cheamă propriu-zis regimul feudal, marii seniori, cu toţi vasalii lor imediaţi, aveau obiceiul să se pună, pe propria lor socoteală, în serviciul coroanei. În război, la fel ca şi acasă, ei se întreţineau din propriul lor venit, iar nu din stipendii ori plăţi primite de la rege în acest scop.

Într-un stadiu mai avansat al societăţii, două cauze diferite au contribuit să facă imposibilă întreţinerea pe contul lor, a celor care merg să lupte. Aceste cauze sînt: dezvoltarea manufacturilor şi progresele în arta războiului.

Dacă un agricultor e luat într-o expediţie, care începe după semănat şi se termină înainte de seceriş, întreruperea muncilor nu-i cauzează totdeauna o scădere de venit demnă de luat în seamă. Şi fără munca lui, natura face ea singură cea mai mare parte din ce a mai rămas de făcut. Dacă un meseriaş, de exemplu un fierar, un dulgher sau un ţesător îşi părăseşte atelierul, unica sa sursă de venit e complet secată. Natura nu face nimic pentru el; el face singur totul. Cînd se duce la război ca să apere statul, cum nu are nici un venit din care să se întreţină, e necesar, firesc, ca să fie întreţinut de stat. Într-o ţară, însă, în care majoritatea locuitorilor sînt meseriaşi sau lucrători manufacturieri, o mare parte din populaţia care merge la război trebuie luată din aceste clase sociale şi trebuie deci întreţinută de stat, atîta vreme cît este întrebuinţată în serviciul lui.

Cînd arta războiului se perfecţionează şi ea treptat, devenind o ştiinţă foarte complectă şi complicată, cînd rezultatul războiului încetează de a fi determinat, ca în primele faze ale societăţii, de o singură hărţuială sau bătălie

neregulată ; şi cînd luptele se prelungesc de-a lungul a mai multe campanii, fiecare din ele durînd cea mai mare parte din an, atunci devine pretutindeni necesar ca statul să întreţină pe cei care îl apără, cel puţin atita timp cît sînt efectiv întrebuinţaţi în acest serviciu de apărare. Oricare ar fi, în timp de pace, munca obişnuită a celor ce se duc la război, un asemenea serviciu foarte lung şi costisitor ar deveni pentru ei o sarcină mult prea grea, dacă n-ar fi asumată de stat. Astfel, după al doilea război cu perşii, armata Atenei pare a fi fost îndeobşte compusă din trupe mercenare, constînd — e drept — în parte din cetăţeni, dar şi în parte din străini ; şi unii şi alţii fiind angajaţi şi plătiţi pe socoteala statului. Din timpul asediului cetăţii Veii, armatele Romei au fost plătite pentru serviciu pe timpul cît au fost în campanie. Sub guvernele feudale, serviciul militar atît al marilor seniori, cît şi al vasalilor lor imediaţi, de la o vreme a fost înlocuit, peste tot, printr-o plată în bani, folosită la întreţinerea acelora care luptau în locul lor.

Numărul celor care pot merge la război este desigur — în raport cu cifra populaţiei — mult mai mic într-un stadiu civilizat al societăţii, decît într-un stadiu primitiv al ei. Într-o societate civilizată, cum soldaţii sînt întreţinuţi din munca celor care nu sînt soldaţi, numărul celor dintîi nu poate trece niciodată dincolo de numărul celor pe care îi pot întreţine cei din urmă ; în afară de faptul că aceştia, fiecare din ei potrivit cu situaţia pe care o are, sînt obligaţi a se întreţine atît pe ei, cît şi pe ceilalţi funcţionari ai puterii executive şi legiuitoare. În micile state agrare din vechea Grecie, a patra sau a cincea parte din cei ce formau masa populaţiei se considerau ca soldaţi şi uneori luau, după cum se spune, drumul războiului. La naţiunile civilizate din Europa modernă, se calculează de obicei că nu mai mult decît a suta parte din locuitorii unei ţări pot fi întrebuinţaţi ca soldaţi, fără a ruina ţara, care plăteşte cheltuiala întreţinerii şi a serviciului lor.

La nici un popor, cheltuiala cu pregătirea armatei pentru război nu pare să fi ajuns prea mare, decît mult timp după faza în care cheltuiala de întreţinere a ei în timp de campanie cădea numai în sarcina suveranului sau a statului. În toate republicile din vechea Grecie, ucenicia la exerciţiile militare era o parte indispensabilă a educaţiei, impusă de către stat oricărui cetăţean liber. În fiecare oraş, era un cîmp public unde, sub protecţia oficialităţii, diferiţi maiştri învăţau pe tineri aceste felurite exerciţii. Toată cheltuiala, pe care orice stat din Grecia a făcut-o vreodată pentru pregătirea cetăţenilor săi în vederea războiului, pare a fi fost făcută numai cu această instituţie simplă. Exerciţiile pe cîmpul lui Marte îndeplineau la Roma acelaşi rol ca şi exerciţiile de la Gimnazium din vechea Grecie. Sub imperiul legilor feudale, marele număr de ordonanţe publice, care stabileau că locuitorii fiecărui district vor face exerciţii de tragere cu arcul şi multe alte exerciţii militare, aveau în vedere acelaşi scop, dar nu par să fi avut şi acelaşi succes. Fie din lipsa de interes din partea funcţionarilor însărcinaţi cu executarea acestor ordonanţe, fie din alte cauze, se pare că ele erau pretutindeni neglijate, iar apoi, treptat, cu cît avansa feudalismul, se văzu peste tot că exerciţiile militare ale populaţiei cădeau pe nesimţite, în desuetudine.

În vechile republici din Grecia şi Roma, pe tot timpul duratei lor, iar, sub conducerea feudală, mult timp după apariţia ei, meseria de soldat nu era o meserie distinctă şi separată, care să constituie singura şi principala ocu-

pație a unei anumite categorii de cetățeni. Orice supus al statului, oricare ar fi fost meseria sau ocupația obișnuită din care își scotea el întreținerea, era considerat în toate cazurile obișnuite, ca un bun cunoscător al meseriei de soldat, iar, în multe cazuri excepționale, ca obligat să o și exercite.

Totuși, arta războiului fiind indiscutabil cea mai nobilă meserie, devine firește, pe măsură ce societatea progresează, una din artele cele mai complicate. Progresul mecanicii ca și al altor meșteșuguri cu care războiul are contingențe firești, determină gradul de perfecționare la care este el susceptibil a fi purtat, într-o anumită epocă. Dar ca să se ajungă acolo, este indispensabil ca el să devină singura și principala ocupație a unei anumite categorii de cetățeni, iar diviziunea muncii nu este mai puțin necesară perfecționării în această artă decît în oricare alta. În celelalte arte, diviziunea muncii este efectul natural al inteligenței fiecărui individ ; inteligența îi arată avantajul mai mare de a se mărgini la o anumită meserie decît de a exercita mai multe. Dar, ca să se facă din meseria de soldat o îndeletnicire specială, distinctă și diferită de toate celelalte, numai competența statului are această putere. Un simplu cetățean care în timp de pace deplină, fără a primi de la stat nici o încurajare, și-ar petrece cea mai mare parte a timpului său în exerciții militare, ar putea, fără îndoială, să se perfecționeze în aceste exerciții și și-ar procura un divertisment foarte bun. Desigur însă, că nu acesta ar fi mijlocul cel mai bun de a-și vedea de propriile sale interese. Numai competența statului îl poate îndemna să-și consacre cea mai mare parte din timpul său acestei ocupații, pentru a-și satisface propriile sale interese ; competență pe care statele nu au avut-o întotdeauna, chiar cînd s-ar fi aflat într-o situație în care, pentru menținerea existenții lor, ar fi fost necesar s-o aibă.

Un păstor are destule momente de răgaz ; un agricultor, în starea rudimentară a agriculturii, are mai puține ; un meseriaș sau un muncitor din manufactură n-are de loc. Cel dintîi poate, fără a suferi nici o pierdere, să-și consacre o mare parte din timpul său pentru exercițiile militare ; al doilea poate să-și întrebuințeze o oarecare parte din el în acest scop ; ultimul însă, nu-și poate da din timpul său nici o clipă, fără a înregistra oarecare pierdere, iar grija de propriile sale interese îl îndeamnă, firește, să neglijeze cu totul aceste exerciții. Perfecționările în agricultură care, desigur, apar ca urmare a progresului meșteșugurilor și al manufacturii, lasă cu timpul, plugarului, tot atît de puține momente de răgaz, ca și meseriașului. Exercițiile militare sfîrșesc prin a fi tot atît de neglijate de locuitorii de la sate ca și de cei de la oraș ; iar marea masă a poporului pierde cu totul caracterul războinic. În același timp, avuția, care totdeauna este urmarea perfecționărilor în manufacturi și în agricultură și care în realitate nu este altceva decît producție acumulată de pe urma acestei perfecționări, atrage atacul din partea tuturor popoarelor învecinate. O națiune harnică, și în consecință bogată, este, dintre toate națiunile, cea care se poate aștepta cel mai mult a fi atacată ; iar dacă statul nu-și ia noi măsuri pentru apărarea publică, deprinderile firești ale populației o fac absolut incapabilă de a se apăra prin ea însăși.

În această stare de lucruri nu există, după cît se pare, decît două metode pentru ca statul să izbutească a realiza o asemenea apărare convenabilă.

În primul rînd, printr-o poliție foarte riguroasă, el poate, în opoziție cu direcția spre care înclină interesele, caracterul și pornirile populației, să impună cu forța practica exercițiilor militare și să oblige pe cetățenii de vîrstă militară, sau pe un anumit număr dintre ei, ca la oricare altă meserie sau profesie ce ar fi îmbrățișat-o să o adauge în oarecare măsură și pe aceea de soldat.

Sau, în al doilea rînd, întreținînd și ocupînd în mod constant la practica exercițiilor militare, un anumit număr de cetățeni, poate să facă din meseria de soldat o meserie specială, distinctă și diferită de toate celelalte.

Atunci cînd statul recurge la primul procedeu, se zice că forța lui militară constă dintr-o miliție, iar, cînd recurge la al doilea, se zice că ea constă dintr-o armată permanentă. Practica exercițiilor militare e singura sau principala ocupație a soldaților unei armate permanente, iar întreținerea sau plata pe care le-o dă statul este fondul principal și obișnuit al subzistenței lor. Practica exercițiilor militare nu este decît ocupația temporară, ocazională a soldaților milițieni, ei scoțîndu-și fondul principal și obișnuit al subzistenței lor din altă profesie. În miliție, caracterul de meseriaș, muncitor sau plugar e predominant asupra aceluia de soldat; pe cînd într-o armată permanentă, acela de soldat îl predomină pe oricare altul; și tocmai în această distincție pare a consta diferența esențială dintre aceste două feluri de forțe militare.

Au fost și sînt mai multe feluri de miliție. În unele țări, cetățenii destinați apărării statului au fost numai instruiți, după cît se pare, fără a fi înregimentați, dacă pot spune astfel, adică fără a fi împărțiți în corpuri de trupă distincte și separate, avînd fiecare din ele ofițeri permanenți sub comanda cărora să se facă exercițiile. În vechile republici grecești și romane se pare că, atîta timp cît cetățeanul rămînea la vatră, el practica exercițiile fie separat și independent de oricare alții, fie împreună cu aceia dintre egalii săi, cu care îi plăcea mai mult, dar nu era atașat la un anumit corp de trupă pînă în momentul cînd era chemat sub drapel. În alte țări, milițiile nu sînt numai instruite, dar sînt și împărțite pe regimente. În Anglia, în Elveția și, cred că în toate celelalte țări din Europa modernă, în care s-a stabilit vreo asemenea forță militară, oricît de imperfectă, orice milițian este, chiar în timp de pace, atașat la un anumit corp de trupă, care își execută instrucția sub proprii săi ofițeri permanenți.

Înainte de invenția armelor de foc, superioritatea era de partea armatei în care fiecare soldat, individual, avea cea mai mare îndemînare și iscusință la întrebuințarea armelor. Forța și agilitatea corpului erau de cea mai mare importanță și de obicei ele decideau de soarta războaielor. Dar această îndemînare și iscusință la întrebuințarea armelor nu se puteau dobîndi decît așa cum se dobîndesc ele astăzi la scrimă, făcînd exerciții individual și separat; nu în mari corpuri de trupă, ci într-o anumită școală sub conducerea unui anumit maestru, sau împreună cu cîțiva semeni și camarazi. După invenția armelor de foc însă, puterea, agilitatea și forța intrinsecă, ba chiar îndemînarea și iscusința excepțională în mînuirea armelor, devin de mai mică utilitate, fără a fi totuși lipsite de importanță. Armele prin natura lor, deși nu-l aduc nicidecum pe cel stîngaci la nivelul celui îndemînatic, îl aduc totuși mai aproape de acest nivel, decît ar fi putut fi el vreodată, mai înainte. E de

presupus că îndemînarea și iscusința necesare pentru întrebuințarea armei de foc se pot dobîndi destul de bine, prin exerciții în mari corpuri de armată.

Regularitatea, ordinea și prompta executare la comandă sînt, în armata modernă, calități de o importanță și mai mare pentru soarta războaielor, decît îndemînarea și iscusința soldatului în mînuirea armelor. Numai că zgomotul și fumul armelor de foc și moartea nevăzută la care orice om se simte expus o dată ce ajunge în bătaia tunului, adesеori cu mult timp înainte de a se putea zice că bătălia a început, cu mare greutate mențin la un nivel ridicat, chiar de la începutul unei bătălii moderne, această regularitate, ordine și promptă execuție. În războaiele din vechime, singurele zgomote erau strigătele războinicilor, fum nu era, și nici cauze invizibile aducătoare de răni sau de moarte. Orice om, pînă în clipa cînd o armă mortală se ivea în fața lui, știa limpede că în jurul lui nu se afla nimic care să-i primejduiască viața. În asemenea situație și cu trupe care aveau oarecare încredere în propria lor abilitate și îndemînare la mînuirea armelor, era infinit mai ușor a întreține un anumit grad de ordine și regularitate, nu numai la începutul, dar chiar în tot cursul unei bătălii din vremurile vechi, pînă cînd una din cele două armate potrivnice era vizibil învinsă. Dar obișnuința acestei regularități, a acestei ordini și a acestei supuneri la comandă, este ceva care se poate deprinde numai de către niște soldați instruiți în corpuri mari.

Milițiile totuși, oricît ar fi ele de instruite și disciplinate, vor fi în tot cazul cu mult inferioare armatelor permanente, bine disciplinate și bine instruite.

Soldații care nu fac instrucție decît o dată pe săptămînă sau o dată pe lună, nu pot fi atît de experți în mînuirea armelor, ca aceia instruiți în fiecare zi, ori la două zile, și cu toate că această împrejurare nu are în timpurile moderne aceeași importanță ca în timpurile vechi, totuși superioritatea recunoscută a trupelor prusace, care provine după cum se spune, în mare parte, dintr-o îndemînare specială a lor în ceea ce privește exercițiile reglementare, este o dovadă a necesității acestora, chiar și în timpurile prezente.

Soldații care sînt obligați să asculte de ofițerul lor numai o dată pe săptămînă sau o dată pe lună iar tot restul timpului au libertatea de a-și vedea de treburile lor cum le convine, fără a avea a-i da nici o socoteală, nu pot fi niciodată stăpîniți de aceeași teamă în prezența acestuia și niciodată nu pot fi prea dispuși la aceeași promptă ascultare, ca a acelora ale căror conduită și mod de viață sînt zilnic reglementate de către el și care, absolut în fiecare zi din viața lor, se scoală și se culcă, sau cel puțin se retrag în dormitoare, după ordinele acestuia. În ceea ce se cheamă disciplină, sau obișnuință de promptă ascultare, milițiile totdeauna sînt încă și mai prejos, față de armata permanentă, decît sînt în ceea ce se cheamă instrucție sau în folosirea și mînuirea armelor de foc. Or, în războaiele moderne, obiceiul de a executa cu iuțeală și imediat un ordin este de mult mai mare importanță, decît o mare superioritate în mînuirea armelor.

Milițiile care, cum sînt cele arabă și mongolă, merg la război sub aceleași căpetenii, cărora s-au obișnuit a le da ascultare și în timp de pace, sînt, fără îndoială, cele mai bune. Prin respectul lor față de ofițeri, prin obiceiul de a executa repede ordinul, ele se apropie cel mai mult de armatele

permanente. Miliția din Highlands avea o asemenea superioritate, atunci cînd servea sub proprii ei șefi. Totuși, cum cei din Highlands nu erau păstori nomazi, ci păstori în sate, cum aveau toți locuințe fixe și nu erau obișnuiți în timp de pace să urmeze pe șefii lor dintr-un loc într-altul, nu erau dispuși nici în timp de război a-i urma la distanțe mari sau a rămîne mult timp sub arme. După ce capturau ceva pradă, erau dornici să se întoarcă acasă, iar autoritatea șefului numai rareori era suficientă pentru a-i reține. Din punctul de vedere al disciplinei, erau mult inferiori în comparație cu aceea pe care ni se spune că o aveau mongolii și arabii. Mai mult: cum cei din Highlands, prin viața lor sedentară, își petrec mai puțină vreme în aer liber, ei au fost totdeauna mai puțin obișnuiți cu exercițiile militare și mai puțin experți în mînuirea armelor decît se spune că ar fi fost mongolii și arabii.

E de observat, însă, că milițiile de orice fel, care au servit sub drapel timp de mai multe campanii la rînd, devin în toate privințele un fel de armate permanente. Soldații sînt zilnic instruiți cum să utilizeze armele și, fiind continuu sub comanda ofițerilor, sînt deprinși cu prompta ascultare care se dă în armatele permanente. Puțin importă cum erau înainte de a porni în campanie. După cîteva campanii, ei dobîndesc neapărat caracterul de armată permanentă. Dacă ar mai dura conflictul cu America încă o campanie, milițiile americane ar putea deveni în toate privințele un adversar egal pentru acea armată permanentă, care și-a dovedit valoarea în recentul război [2] și în nici un caz cîtuși de puțin inferior acelcia formate din cei mai viteji veterani ai Franței și ai Spaniei.

O dată înțeleasă bine această deosebire, se va constata că istoria tuturor veacurilor atestă superioritatea irezistibilă, pe care o armată permanentă, bine disciplinată, o are asupra unei miliții.

Una din primele armate permanente, despre care avem o relatare mai precisă în vreun text istoric de o oarecare autenticitate, este aceea a lui Filip al Macedoniei. Războaiele sale frecvente contra tracilor, ilirilor, tesalienilor și a unora din orașele grecești din vecinătatea Macedoniei, au deprins treptat trupele lui, care probabil nu erau la început decît miliție, cu disciplina strictă a unei armate permanente. Cînd era pe picior de pace, lucru ce nu i se întîmpla decît rareori și niciodată pentru prea mult timp, avea grijă să nu lase armata la vatră. Aceasta, într-adevăr, a învins și a subjugat, după o lungă și aprigă luptă, milițiile așa de viteze și de bine instruite ale principalelor republici din Grecia; și apoi, cu ceva mai puține eforturi, milițiile molatice și prost instruite ale marelui imperiu al perșilor. Căderea republicilor grecești și a imperiului persan a fost efectul superiorității irezistibile pe care o are o armată permanentă față de orice fel de miliție. Aceasta este prima din marile revoluții ale omenirii, despre care să ne fi păstrat istoria o relatare clară sau amănunțită.

A doua este căderea Cartaginei și ridicarea Romei, ca o consecință a ei. Toate schimbările în destinul acestor două republici faimoase, le putem explica foarte bine ca avînd aceeași cauză.

De la sfîrșitul primului război punic și pînă la începutul celui de-al doilea război, armatele Cartaginei au fost continuu în campanie, conduse de trei mari generali, care se succedaseră la comandă — Amilcar, ginerele său Asdrubal, și fiul său Anibal — mai întîi pentru a înăbuși răscoala sclavilor,

apoi pentru a supune națiunile africane care se ridicaseră împotriva Cartaginei. și, în sfîrșit, pentru a cuceri întinsul regat al Spaniei. Armata pe care Anibal a condus-o din Spania în Italia se formase, desigur, treptat, în aceste războaie, ajungînd la disciplina strictă a unei armate permanente. În același timp romanii, fără a fi fost continuu în stare de pace, nu fură totuși angajați, în această perioadă, în nici un război de mare importanță ; și se spune, în general, că disciplina lor slăbise în mare măsură. Armatele romane, cu care Anibal s-a ciocnit la Trebia, la Trasimene și la Cannae, erau miliții opuse unei armate permanente. Este probabil că această împrejurare a contribuit, mai mult decît oricare alta, să decidă de soarta acestor bătălii.

Armata permanentă, pe care Anibal a lăsat-o în urma lui în Spania, a avut aceeași superioritate asupra milițiilor pe care romanii le trimiseseră împotriva ei ; și, într-un interval de cîțiva ani, sub comanda fratelui lui, Asdrubal cel tînăr, ea le goni aproape în întregime din această țară.

Anibal n-a fost bine susținut de țara sa, trimițîndu-i-se prea puține întăriri. Milițiile romane fiind continuu sub arme, deveniră în cursul războiului o armată permanentă bine disciplinată și bine instruită ; iar superioritatea lui Anibal scăzu din zi în zi. Asdrubal socoti atunci necesar să aducă în Italia, în ajutorul fratelui său toată, sau aproape toată, armata permanentă pe care o comanda în Spania. Se zice că în acest marș el fu condus rău de călăuzele sale, fu surprins și atacat într-o țară pe care nu o cunoștea, tot de o armată permanentă — egală sau superioară în toate privințele armatei sale — și fu cu desăvîrșire învins.

Odată Asdrubal plecat din Spania, marele Scipio nu mai întîmpină nici o altă rezistență decît miliții inferioare celor ale lui. Scipio zdrobi aceste miliții, iar în cursul războiului, milițiile pe care le comandă el deveniră, prin forța lucrurilor, o armată permanentă, bine disciplinată și bine instruită. Această armată permanentă a fost apoi dusă în Africa, unde nu i s-au împotrivit decît miliții. Pentru a apăra Cartagina, a fost necesar să se recheme armata permanentă, pe care o comanda Anibal. Milițiile africane, adesеori bătute și descurajate de înfrîngeri repetate, s-au unit cu aceste trupe și au alcătuit în bătălia de la Zama, cea mai mare parte din armata lui Anibal. Evenimentul acelei zile a decis de soarta celor două republici rivale.

De la sfîrșitul celui de-al doilea război punic pînă la căderea republicii romane, armatele Romei au fost, sub toate raporturile, armate permanente. Armata permanentă din Macedonia a opus oarecare rezistență armatelor Romei. Roma, cu toate că , în culmea măreției sale, a avut nevoie de două mari războaie și de trei mari bătălii pentru a subjuga acest mic regat, a cărui cucerire ar fi fost probabil și mai grea dacă n-ar fi existat lașitatea ultimului său rege. Milițiile tuturor națiunilor civilizate din lumea veche, a Greciei, a Siriei și a Egiptului, nu opuseseră trupelor romane decît o slabă rezistență. Milițiile cîtorva națiuni barbare se apărară mult mai bine. Milițiile scite sau tătare, pe care Mitridate le ridicase din ținuturile din nordul Mării Negre și Mării Caspice, au fost adversarele cele mai formidabile pe care le-au întîlnit romanii după al doilea război punic. Milițiile parților și ale germanilor erau și ele de temut și în multe împrejurări au cîștigat victorii foarte mari asupra armatelor romane. Totuși, în general, atunci cînd armatele romane erau bine comandate, ele erau mult superioare; iar dacă romanii nu

au urmărit cucerirea definitivă a Germaniei și a regatului parților, a fost, probabil, pentru că găseau că nu merita să adauge aceste două ținuturi barbare unui imperiu și așa prea întins. Parții vechi par a fi fost un popor de origină scită sau tătară și a fi păstrat în mare parte moravurile strămoșilor lor. Vechii germani, ca și sciții și tătarii, erau un popor de păstori nomazi, care mergeau la război sub aceiași șefi, pe care se obișnuiseră să-i urmeze și în timp de pace. Milițiile lor erau exact la fel cu ale sciților și ale tătarilor, din care, probabil că descindeau și ei.

Mai multe cauze au contribuit la slăbirea disciplinei în armatele romane. Una din aceste cauze a fost, poate, extrema ei severitate. În zilele măririi lor, cînd romanii nu mai aveau nici un dușman capabil de a le rezista, își lăsară deoparte armura grea, ca o povară inutilă și își neglijară grelele lor exerciții, ca pe niște osteneli pe care nu mai era necesar să le îndure. De altminteri, sub împărați, armatele permanente ale romanilor, în special cele care păzeau frontierele germane și panonice, deveniră periculoase pentru stăpînii lor, împotriva cărora ele ridicau adeseori, chiar pe proprii lor generali. În scopul de a le face mai puțin temute, Dioclețian, după unii autori — Constantin, după alții —, e cel dintîi care începu să le retragă de la frontieră, unde ele formaseră mai înainte tabere în corpuri masive, fiecare în general de două sau trei legiuni ; și le răspîndi în tabere mai mici, în diferite orașe din provincii, de unde nu erau deplasate decît atunci cînd era nevoie să se oprească o invazie. Soldații, în mici unități, încartiruiți în orașe comerciale și manufacturiere, și numai rareori strămutați din aceste garnizoane, deveniră ei înșiși comercianți, meșteșugari ori muncitori manufacturieri. La ei, specificul civil sfîrși prin a predomina pe cel militar și, pe nesimțite, armatele permanente ale imperiului roman degenerară în miliții neglijate și cu totul lipsite de disciplină, incapabile de a rezista atacurilor din partea milițiilor scite și germane, care curînd după aceea invadară imperiul apusean. Numai luînd în solda lor milițiile unora din aceste națiuni, pentru a le opune milițiilor celorlalte, au putut reuși împărații să se apere cîtva timp. Căderea imperiului apusean este a treia din marile revoluții din istoria omenirii, despre care istoria antică ne-a păstrat cîteva relatări pozitive și amănunțite. Această revoluție s-a făcut prin superioritatea netă pe care milițiile unei națiuni barbare o aveau asupra celor ale unei națiuni civilizate ; pe care milițiile unui popor de păstori o aveau asupra celor ale unui popor de plugari, de meșteșugari și de manufacturieri. Victoriile repurtate de miliții nu au fost, în general, victorii asupra armatelor permanente, ci asupra altor miliții, inferioare din punct de vedere al instrucției și al disciplinei. Astfel fură victoriile repurtate de milițiile grecilor asupra celor ale imperiului persan, și tot astfel în timpurile mai noi, ale milițiilor elveților asupra celor ale austriacilor și ale burgunzilor.

Forța militară a națiunilor germană și scită așezate pe ruinele imperiului apusean, a continuat cîtva timp să fie, în noile așezări, de aceeași valoare ca și în țările de origină. Erau miliții de păstori și de plugari, care mergeau în timp de război sub ordinele aceluiași șef, căruia îi erau obișnuite să i se supună și în timp de pace. Ele erau prin urmare destul de bine instruite și destul de disciplinate. Totuși, pe măsură ce meșteșugurile și activitatea economică se dezvoltau, autoritatea șefilor scădea pe nesimțite, iar marile mase

ale poporului aveau tot mai puțin timp pentru exercițiile militare. Astfel, atît instrucția cît și disciplina miliților feudale ajunseră pe nesimțite să decadă ; și tocmai pentru acest motiv, ele fură treptat înlocuite prin armatele permanente. De altminteri, imediat ce o națiune civilizată adopta forma unei armate permanente, vecinii trebuiau neapărat să-i urmeze exemplul. Ei simțeau imediat că siguranța lor depindea tot de o armată permanentă și că milițiile lor ar fi fost absolut incapabile de a rezista atacului unei astfel de armate.

Soldații unor armate permanente, fără a fi dat măcar o dată ochii cu dușmanul, dădură adeseori dovadă de tot atîta curaj ca și oștile de așa-ziși veterani și, din primul moment în care intrară în luptă, se arătară capabili de a face față veteranilor celor mai deprinși cu războiul și celor mai experimentați. Cînd în 1756 armata rusă intră în Polonia, soldații ruși nu se arătară inferiori soldaților prusaci, care erau considerați atunci ca veteranii cei mai viteji și cei mai pregătiți din Europa. Totuși erau aproape douăzeci de ani de cînd imperiul rusesc se bucura de pace deplină și nu putea avea în acel moment decît prea puțini soldați care să fi dat ochii cu dușmanul. Cînd izbucni războiul cu Spania în 1739, Anglia avusese o perioadă de pace deplină, de aproape douăzeci și opt de ani ; totuși valoarea soldaților ei, departe de a fi scăzut prin acest lung repaus, niciodată nu se vădi mai mare ca în asaltul asupra Cartaginei, prima acțiune nefericită din acest război nefericit. Într-un lung răstimp de pace, uneori generalii își pot pierde priceperea, dar dacă o armată permanentă va fi menținută neîntrerupt, soldații ei nu-și vor uita niciodată vitejia.

Cînd o națiune civilizată nu poate conta pentru apărarea ei, decît pe miliții, ea este oricînd expusă a fi cucerită de orice națiune barbară, ce s-ar afla în vecinătatea ei. Desele cotropiri făcute de către mongoli în toate țările civilizate din Asia, sînt o dovadă foarte puternică de superioritatea miliților unei națiuni barbare, asupra celor ale unei națiuni civilizate. Însă o armată permanentă bine instruită e superioară oricărui fel de miliții. După cum o asemenea armată nu poate fi de nimeni întreținută mai bine ca de o națiune civilizată și bogată, la rîndul ei numai ea singură poate apăra o asemenea națiune, împotriva invaziilor din partea unor vecini săraci și barbari. Așadar, numai printr-o armată permanentă, civilizația poate fi permanent apărată într-o țară ; sau poate fi măcar păstrată pe mai multă vreme.

Dacă o țară civilizată se poate apăra numai printr-o armată permanentă bine organizată, tot numai prin același mijloc poate și o țară barbară să treacă în mod rapid la o stare de oarecare civilizație. O armată permanentă, printr-o forță irezistibilă, face să domnească legislația suveranului pînă în provinciile cele mai îndepărtate ale imperiului și menține un fel de guvernare stabilă, acceptată în țări care altminteri nu ar admite nici una. Oricine va examina cu atenție marile reforme introduse de Petru cel Mare în imperiul rusesc, va vedea că ele se leagă aproape toate de stabilirea unei armate permanente bine organizate. Acesta era instrumentul care îi servea lui ca să se dea urmare și să i se execute toate ordinele. Influenței armatei permanente trebuie să i se atribuie, în întregime, ordinea și liniștea internă de care s-a bucurat acest imperiu, de atunci încoace.

Oameni cu principii republicane au privit cu îngrijorare aceste armate permanente, ca fiind niște instituții primejdioase libertății. Ele sînt, desigur, totdeauna periculoase, atunci cînd interesul generalului conducător și al principalilor ofițeri nu este întru totul identificat cu acel al sprijinirii ordinii în stat. Armatele permanente pe care le comanda Cezar au răsturnat republica romană. Cele ale lui Cromwell au izgonit Parlamentul cel lung. Dar atunci cînd însuși suveranul este generalul conducător, cînd dregătorii și nobilimea țării sînt principalii ofițeri ai armatei, cînd forța militară este pusă sub comanda celor care au cel mai mare interes la susținerea autorității civile, pentru că ei înșiși au partea cea mai mare din această autoritate, atunci o armată permanentă nu poate fi primejdioasă libertății. Din contra, ea poate fi, în unele cazuri, favorabilă libertății. Securitatea pe care ea o dă suveranului scutește pe suveran de acea temere stînjenitoare care, în unele republici moderne, pare a duce la scrutarea pînă și a celor mai mici acțiuni, și amenințarea, în orice moment, a liniștii cetățeanului. Acolo unde securitatea autorității publice — deși sprijinită de partea cea mai de seamă din țară — este totuși periclitată de orice nemulțumire populară, iar o mică agitație e gata să ducă în cîteva clipe la revoluție, trebuie pusă în mișcare toată autoritatea guvernului pentru a înăbuși cel mai mic murmur și cea mai mică plîngere împotriva lui. Din contra, un suveran, care știe că activitatea lui e susținută nu numai de aristocrația firească a țării, ci și de o bine organizată armată permanentă, nu arată nici cea mai mică tulburare față de cele mai violente, mai neîntemeiate și neînfrînate proteste. Fără nici un risc, el le poate ierta sau le poate trece cu vederea, iar sentimentul superiorității sale îl predispune în mod natural să procedeze în felul acesta. Acel grad de libertate, care uneori se apropie de neînfrînare, nu se poate tolera decît în țările unde o armată permanentă bine disciplinată asigură securitatea suveranului. Numai în asemenea țări securitatea publică nu cere să se încredințeze suveranului o putere arbitrară pentru a suprima turbulența ostentativă a acestei libertăți fără frîu.

Astfel, prima datorie a suveranului, aceea de a apăra societatea de violența și prejudiciile din partea altor societăți independente devine tot mai costisitoare, pe măsură ce societatea înaintează pe drumul civilizației. Forța militară a societății, care la început nu-l costa nimic pe suveran, nici în timp de pace, nici în timp de război, ajunge în cursul perfecționărilor să fie susținută în primul rînd în timp de război, și apoi chiar și în timp de pace.

Marile schimbări pe care invenția armelor de foc le-a produs în arta războiului, au scumpit și mai mult cheltuielile de instrucție și disciplină ale unui anumit număr de soldați în timp de pace și cele de utilizare a lor în timp de război. Armele și munițiile lor au devenit dintr-odată mai costisitoare. O muschetă este o armă mai scumpă decît o lancie, sau un arc cu săgeți; un tun sau o mortieră sînt și mai scumpe decît o balistă sau o catapultă. Pînă și praful de pușcă întrebuințat la paradele moderne este în mod inutil consumat și pricinuiește totuși o cheltuială foarte mare. La paradele din vechime, lăncile și săgețile aruncate puteau fi ușor adunate pentru a servi din nou; și erau de altfel de prea mică valoare. Pe cînd tunurile și mortierele nu numai că sînt mașini mult mai scumpe decît balista sau catapulta, dar sînt și mai grele și cer cheltuieli mult mai mari, nu numai pentru pregă-

tirea lor, dar și pentru transportarea lor pe cîmpul de luptă. Mai mult, cum artileria modernă are o superioritate foarte mare față de cea din vechime, a fortifica orașele pentru a le face să reziste atacului unei artilerii atît de avansate, fie măcar pentru cîteva săptămîni, a devenit un lucru mult mai greu și, prin urmare, mult mai costisitor. În timpurile moderne, cauze numeroase contribuie să facă tot mai costisitoare apărarea națională. În această privință, a adăugat foarte mult la efectele inevitabile ale dezvoltării continui a perfecționării firești, marea revoluție survenită în arta războiului, a cărei unică pricină pare să fi fost o simplă întîmplare: invenția prafului de pușcă.

În războiul modern, marea cheltuială cu armele de foc avantajează vizibil națiunile cele mai capabile de a face față acestei cheltuieli; avantajează deci națiunile bogate și civilizate în raport cu cele sărace și barbare. În timpurile vechi, națiunile bogate și civilizate se apărau cu greu de cele sărace și barbare; în timpurile moderne însă, națiunile sărace și barbare se apără cu greu de cele civilizate și bogate. Invenția armelor de foc, această invenție, care la prima vedere pare funestă, e desigur favorabilă atît pentru durata, cît și pentru expansiunea civilizației.

Partea II

DESPRE CHELTUIELILE PENTRU JUSTIȚIE

Cea de-a doua datorie a suveranului, aceea de a proteja pe cît posibil pe membrii societății contra injustiției sau a oprimării din partea oricărui alt membru al ei, adică datoria de a stabili o administrare strictă a justiției, mai cere și o cheltuială care în diferitele epoci ale societății se ridică la niveluri foarte diferite.

La națiunile de vînători, cum proprietate nu există sau în orice caz nici una care să depășească valoarea a două sau trei zile de lucru, rareori se află magistrați stabili sau o administrație organizată a justiției. Oamenii, care nu au proprietate, nu pot să-și producă nemulțumiri unul altuia, decît cu privire la persoana sau la onoarea lor. Cînd un om ucide, rănește, lovește sau defăimează pe un altul, deși cel vătămat suferă, cel care îl vatămă nu are nici un profit. Cu totul altfel este cu delictele contra proprietății. Profitul delicventului este adeseori echivalent cu paguba cauzată celui dăunat. Invidia, răutatea sau resentimentul sînt singurele pasiuni care pot îndemna pe un om să vatăme persoana sau onoarea cuiva. Dar majoritatea oamenilor nu se află prea deseori dominată de asemenea pasiuni, și nici chiar oamenii cei mai răi nu le au decît întîmplător. De asemenea, oricîtă plăcere ar găsi anumite firi în satisfacerea acestor pasiuni, cum aceasta nu e întovărășită de vreun avantaj material sau permanent, ea este de obicei înfrînată în majoritatea cazurilor, din considerații de prudență. Oamenii pot trăi laolaltă în societate, la un grad de securitate destul de acceptabil, fără a avea o magistratură care să-i apere de nedreptățile rezultate din asemenea pasiuni. Dar lăcomia și ambiția la cei bogați, aversiunea față de muncă și pofta de bunăstare și de satisfacții imediate la cei săraci, sînt pasiuni care duc la atacarea proprietății, pasiuni care se manifestă cu mai multă perseverență, și a căror

răspîndire este mult mai generală. Pretutindeni, unde sînt mari proprietăți există și o mare inegalitate de avere. La un singur bogătaș, trebuie să fie cel puțin trei sute de săraci, iar abundența de care se bucură cei puțini presupune sărăcia celor mulți. Abundența de care se bucură cei bogați provoacă indignarea săracilor care, îndemnați de nevoi și stîrniți de invidie, caută să pună stăpînire pe posesiunile acestora. Numai sub protecția magistratului poate dormi noaptea liniștit posesorul unei proprietăți valoroase, dobîndite prin munca unor ani îndelungați, sau poate a mai multor generații. În orice moment, el este înconjurat de o mulțime de dușmani necunoscuți — pe care nu-i poate domoli, deși el nu-i provoacă niciodată — și de ale căror acțiuni dăunătoare el nu poate fi ocrotit decît prin brațul puternic al magistratului, ridicat neîncetat pentru a le reprima. Astfel posesia unei proprietăți, de o oarecare valoare și o anumită întindere, cere neapărat existența unei autorități de stat. Acolo unde nu există proprietate, sau cel puțin o proprietate care să depășească valoarea a două sau trei zile de muncă, nu este necesară o astfel de autoritate.

Autoritatea de stat presupune o anumită subordonare. Dar dacă necesitatea unei autorități de stat crește pe măsură ce se dobîndesc proprietăți de oarecare valoare, la fel și cauzele principale care stabilesc în mod firesc ierarhia sporesc și ele, pe măsura creșterii în valoare a acestor proprietăți.

Cauzele sau împrejurările care aduc după ele în mod firesc ierarhia sau care, înaintea oricărei autorități de stat, dau anumitor oameni superioritate asupra majorității semenilor lor, se pot reduce la patru.

Prima din aceste cauze sau împrejurări este aceea a calităților personale, ca forța, frumusețea și agilitatea trupului, ca înțelepciunea și virtutea, prudența, simțul de dreptate, curajul și cumpătarea. În orice fază a societății, calitățile trupului, dacă nu sînt susținute de calități sufletești, nu pot da decît prea puțină autoritate. Trebuie să fie cineva foarte puternic pentru ca să poată constrînge doi oameni slabi să se supună numai prin această forță corporală. Numai calitățile minții pot da o foarte mare autoritate. Acestea sînt totuși calități invizibile, totdeauna contestabile și în genere contestate. Nu există societate, barbară sau civilizată, care să fi găsit convenabil să stabilească reguli de întîietate privitoare la rang și ierarhie pe baza acestor calități invizibile, ci numai pe baza a ceva mai simplu și mai învederat.

A doua din aceste cauze sau împrejurări este superioritatea de vîrstă. Un bătrîn, dacă nu este chiar atît de înaintat în vîrstă încît să fie considerat a fi dat în mintea copilăriei, este pretutindeni mai respectat decît un tînăr egal în rang, în avere și în merite. La popoarele de vînători, cum sînt triburile băștinașilor din America de Nord, vîrsta este singurul fundament al rangului și priorității. La ele, termenul de tată este un termen de superioritate; acela de frate, este unul de egalitate, iar cel de fiu, de inferioritate. La națiunile cele mai bogate și mai civilizate, vîrsta reglementează rangul între cei egali sub toate celelalte raporturi; și nimic altceva nu l-ar putea reglementa. Între frați și surori, fratele cel mai mare are întotdeauna întîietate, iar la succesiunea părintească, tot ceea ce nu este susceptibil de împărțire, cum ar fi un titlu de onoare ce trebuie să treacă în întregime la o singură persoană, se dă, de cele mai multe ori, tot celui mai mare dintre ei. Vîrsta este o calitate simplă și vizibilă, de necontestat.

A treia din aceste cauze sau împrejurări, este superioritatea de avere. Totuși, autoritatea care rezultă din avere, deși considerabilă în oricare din fazele societății, nu a fost niciodată mai mare ca în starea primitivă a unei societăți care admitea, în privința aceasta, inegalități mai importante de avere. Un șef de mongoli, care obține din creșterea turmelor sale un venit suficient pentru întreținerea a o mie de oameni, nu-l poate întrebuința mai cu folos în alt mod, decît tocmai prin întreținerea a o mie de oameni. Starea rudimentară a societății în care trăiește el nu-i oferă nici un produs manufacturat, nici un fel de coliere ori bijuterii diferite cu care să poată schimba acea parte din produsul brut care întrece nevoile lui de consum. Cele o mie de persoane pe care le întreține astfel, depinzînd numai de el în privința subzistenței, trebuie, firește, să servească în timp de război sub ordinele lui și să se supună la judecata lui în timp de pace. El este în același timp și comandantul și judecătorul lor, iar demnitatea sa de șef este efectul firesc al superiorității sale de avere. Într-o societate bogată și civilizată, omul se poate bucura de o avere mult mai mare, fără ca prin aceasta să fie în măsură să comande nici măcar la o duzină de oameni. Deși produsul averii sale poate fi suficient pentru a întreține și mai mult de o mie de persoane, și deși în fapt el poate le și întreține, cum totuși, aceste persoane plătesc într-un fel, pentru tot ceea ce primesc de la dînsul, cum el nu dă aproape nimic nimănui fără a primi un echivalent în schimb, nu există nimeni care să se considere sub absoluta sa dependență, iar autoritatea sa nu se întinde dincolo de cei cîțiva slujitori ai săi. Totuși, autoritatea pe care o dă averea este foarte mare chiar și într-o societate civilizată și bogată. În toate societățile în care e posibilă o inegalitate considerabilă de avere, nu este nimeni care să nu se plîngă continuu că acest fel de autoritate este mai mare decît aceea a vîrstei sau a meritului personal. Prima perioadă a societății, aceea a vînătoritului, nu permitea o asemenea inegalitate. Sărăcia generală stabilește o egalitate generală, iar superioritatea de vîrstă sau de calități personale este baza — destul de slabă, dar unica bază — a autorității și a subordonării. Așadar, în această perioadă a societății nu există nici un fel de autoritate sau de subordonare. A doua perioadă a societății, aceea a păstoritului, comportă o foarte mare inegalitate a averilor; totdeodată nu există o altă perioadă, în care superioritatea de avere să dea o atît de mare autoritate celor care o posedă. Nu există de aceea o altă perioadă în care autoritatea și subordonarea să se stabilească atît de complet. Autoritatea unui șerif arab este foarte mare; iar aceea a unui han mongol este cu totul despotică.

A patra din aceste cauze sau împrejurări este superioritatea prin naștere. Aceasta presupune, în familia aceluia care pretinde că o are, și o veche superioritate de avere. Toate familiile sînt egal de vechi; strămoșii unui prinț, oricît ar fi ei de cunoscuți, nu pot fi mai numeroși decît ai unui cerșetor. Vechimea de familie înseamnă pretutindeni o vechime fie a unei averi, fie a unei măreții, întemeiată de obicei pe avere sau însoțită de avere. Măreția recentă este pretutindeni mai puțin respectată decît una recunoscută mai de demult. Ura față de uzurpator, dragostea față de neamul unui vechi monarh, sînt sentimente întemeiate în mare parte pe disprețul pe care oamenii îl au în mod natural pentru cel dintîi și pe venerația pentru cel de-al doilea. După cum un ofițer se supune fără ezitare autorității unui superior sub

comanda căruia s-a aflat totdeauna — dar nu poate suferi să vadă pe inferiorul său plasat mai sus decît el — tot astfel oamenii se supun uşor unei familii, căreia i s-au supus din totdeauna, ei şi strămoşii lor, dar se aprind de indignare văzînd o altă familie, a cărei superioritate n-au recunoscut-o niciodată, că îşi arogă dreptul de a-i conduce.

Distincţia din naştere, un fel de inegalitate următoare celei de avere, nu poate exista la popoarele de vînători, la care toţi oamenii, fiind egali prin avere, sînt aproape tot atît de egali şi prin naştere. Ce e drept, fiul unui înţelept sau al unui viteaz poate fi, chiar la ei, ceva mai bine văzut decît unul cu merite egale, care însă are nenorocul de a fi ori fiul unui imbecil ori al unui laş. O asemenea diferenţă totuşi nu e prea remarcabilă şi cred că nu a existat niciodată vreo mare familie care să-şi fi tras strălucirea în întregime dintr-o tulpină de înţelepciune şi de vitejie.

La popoarele de păstori, nu numai că poate exista distincţia prin naştere, dar ea a şi existat întotdeauna. Aceste popoare nu cunosc luxul în nici un fel, iar o avere mare nu ar avea ocazia niciodată să fie irosită prin nechibzuită largheţe. Iată de ce nu sînt popoare care să abunde mai mult decît acestea în familii respectate şi onorate, ca numărînd un lung şir de strămoşi distinşi şi iluştri : pentru că nici nu există altele la care averile să se perpetueze, aproape, în aceleaşi familii.

Naşterea şi averea sînt, evident, cele două împrejurări care contribuie a situa pe un om mai sus decît pe altul. Ele sînt cele două mari izvoare de deosebire personală şi sînt, prin urmare, şi cauzele principale care stabilesc în mod natural autoritatea şi ierarhia între oameni. La popoarele de păstori, fiecare din aceste cauze operează din plin. Un mare păstor sau un proprietar de turme, respectat pentru importanta sa avere, şi pentru numărul mare al acelora cărora le asigură întreţinerea, venerat pentru nobleţea naşterii sale prin obîrşia străveche a ilustrei sale familii, are o autoritate firească asupra păstorilor sau proprietarilor mai mici din hoarda sau din tribul său. El poate comanda forţelor reunite ale unui mai mare număr de oameni decît ar putea oricare dintre ei. Puterea sa militară este mai mare decît a oricăruia dintre ei. În timp de război aceştia sînt, în mod firesc, mai dispuşi a se rîndui sub steagul său decît sub al oricăruia altul, iar naşterea şi averea sa îi dau astfel, în mod firesc, un fel de putere executivă. Pe de altă parte, comandînd forţele reunite ale unui mai mare număr de oameni decît oricare dintre ei, el este cel mai apt să constrîngă pe cel ce face rău altuia, ca să-l despăgubească de răul făcut. Prin urmare cei care sînt prea slabi ca să se apere singuri, văd în persoana sa un protector firesc. Lui i se adresează plîngerile împotriva nedreptăţilor pe care aceştia cred că le-au suferit ; şi, în asemenea cazuri, intervenţia sa este acceptată chiar şi de cel pîrît mult mai uşor decît ar fi fost intervenţia oricărei alte persoane. Astfel, averea şi naşterea îi dau în mod natural un fel de putere judecătorească.

În această fază a păstoritului, în a doua perioadă a societăţii, începe să apară inegalitatea de avere, stabilind între oameni grade de autoritate şi de subordonare ce nu puteau exista mai înainte. Se instituie astfel un anumit fel de autoritate publică, strict necesară pentru ca societatea să poată dăinui şi aceasta pare a se face în mod cu totul firesc şi chiar independent de luarea în considerare a acestei necesităţi. Această considerare, fără îndoială contribuie

ou timpul destul de mult, ca să mențină și să întărească autoritatea și ierarhia. Cei bogați, în special, sînt destul de interesați să sprijine o stare de lucruri care numai ea singură le poate asigura posesia avantajelor lor. Oamenii avînd o mai mică avere, se asociază în apărarea proprietății celor cu avere mai mare, cu scopul ca aceștia la rîndul lor să se asocieze ca să le apere proprietățile. Toți păstorii și proprietarii de turme simt că siguranța propriilor lor cirezi și turme depinde de siguranța celor ale mai marelui păstor sau proprietar de turme ; că menținerea parțialei autorități de care și ei se bucură depinde de menținerea autorității mai importante a acestuia ; și că pe subordonarea față de el se reazimă puterea lor de a ține, și ei, pe inferiorii lor, în subordonare. Ei constituie un fel de mică nobilime, care simte că are tot interesul să apere proprietatea și să susțină autoritatea micului lor suveran, pentru a-l face capabil de a le apăra și lor proprietatea și a le menține autoritatea. Cîtă vreme autoritatea publică are ca țel securitatea proprietății, ea este în realitate instituită pentru a apăra pe cei bogați împotriva celor săraci ; pe cei care au o cît de mică proprietate, împotriva celor care nu au nici una.

Astfel, autoritatea judecătorească a unui asemenea suveran, departe de a fi pentru el o cauză de cheltuieli, a fost multă vreme, din contra, un izvor de venit. Persoanele care i se adresau ca să capete dreptate erau oricînd dispuse să plătească pentru a o obține ; cererea lor fiind întotdeauna însoțită de un dar. Mai mult : atunci cînd autoritatea suveranului se statornici mai temeinic, persoana găsită vinovată — în afară de satisfacția pe care era obligată să o dea părții lezate — mai era obligată și la plata unei amenzi către suveran. Ea provocase o nemulțumire, tulburase liniștea suveranului său, regele ; or, pentru asemenea delicte, era socotită a fi datoare cu o reparație. În timpul stăpînirilor mongole în Asia, în timpul stăpînirilor din Europa întemeiate de popoarele scite și germane care au răsturnat imperiul roman, administrarea justiției era un izvor important de venituri, atît pentru suveran, cît și pentru căpeteniile sau seniorii mai mici care exercitau, ca subalterni ai săi, o anumită jurisdicție, fie asupra unei hoarde sau a unui anumit trib, fie asupra unui teritoriu sau district determinat. La început, atît suveranul cît și căpeteniile subalterne lui, aveau obiceiul să exercite în persoană jurisdicția. Apoi ei găsiră, în genere, că este mai comod exercițiul jurisdicției printr-un judecător substitut sau locțiitor. Însă acest substitut era întotdeauna obligat să prezinte socoteala veniturilor, de pe urma jurisdicției, mandantului sau superiorului său. E suficient să citim instrucțiunile * date judecătorilor ambulanți, în timpul lui Henric II, ca să vedem clar că acești judecători erau un fel de dregători ambulanți, trimiși prin țară pentru a încasa unele categorii de venituri ale regelui. În acele timpuri, nu numai că administrarea justiției aducea anumite profituri suveranului, dar unul din principalele avantaje pe care și le propunea el, administrînd justiția, se pare că era tocmai acela de a obține venituri suplimentare.

Această intenție de a face din administrarea justiției o ramură de venit, nu putea să nu dea naștere la o mulțime de abuzuri enorme. Persoana care se prezenta cu daruri bogate pentru a cere dreptate, se putea aștepta să obțină mai mult chiar decît dreptatea, pe cînd cel ce o cerea cu daruri

* Se găsesc în *Istoria Angliei* de Tyrrel.

mai mărunte trebuia să se aştepte la ceva mai puţin. De asemenea, se întîmpla ca adeseori să se amîne judecata, pentru ca darurile să se repete. Pe de altă parte, ideea de a încasa o amendă de la persoana împotriva căreia se adresa plîngerea putea sugera adeseori puternice motive de a o găsi vinovată, chiar atunci cînd nu era. Istoria veche a tuturor ţărilor din Europa, dovedeşte că astfel de abuzuri nu erau tocmai rare.

Cînd suveranul sau şeful exercita în persoană autoritatea judecătorească, oricît de mare ar fi fost abuzul său, nu se putea obţine repararea acestuia, pentru că nimeni nu era atît de puternic, pentru a-i cere socoteală. E adevărat că atunci cînd el îşi exercita jurisdicţia prin intermediul judecătorului, se putea uneori obţine repararea acestor abuzuri. Dacă judecătorul comitea o nedreptate în avantajul său personal, nu era exclus ca suveranul să vrea să-l pedepsească sau să-l oblige să-şi repare greşeala ; însă dacă nedreptatea era comisă în profitul suveranului, dacă o comitea ca să se facă agreabil persoanei care îl pusese în slujbă şi care-l putea avansa, de cele mai multe ori era tot aşa de imposibil a o repara, ca şi cînd ar fi judecat suveranul însuşi. De aceea, în timpul tuturor stăpînirilor barbare şi în special în cazul tuturor stăpînirilor din Europa întemeiate pe ruinele Imperiului roman, administrarea justiţiei pare a fi fost multă vreme excesiv de coruptă ; departe de a fi echitabilă şi imparţială chiar sub cei mai buni monarhi, şi complet coruptă sub cei răi.

La popoarele de păstori, suveranul sau şeful nefiind altul decît cel mai mare păstor sau proprietar de turme din hoardă sau trib, el se întreţinea, la fel ca şi vasalii şi supuşii săi, din creşterea cirezilor şi propriilor sale turme. La popoarele de cultivatori, abia ieşite din viaţa pastorală şi nu prea avansate, aşa cum erau, se pare, triburile grecilor pe timpul războiului troian, sau strămoşii noştri sciţi şi germani la începutul aşezării lor pe ruinele Imperiului de Apus căpetenia sau suveranul nu este altul decît cel mai mare moşier al ţării şi are, şi el, pentru a se întreţine, ca orice alt proprietar, venitul pe care îl obţine de pe moşia lui ; sau, ceea ce s-a numit de atunci în Europa modernă, „domeniul coroanei". În împrejurări obişnuite, supuşii săi nu contribuie cu nimic la întreţinerea sa, afară de cazul cînd au nevoie de a recurge la autoritatea sa pentru a fi protejaţi contra împilării din partea altora dintre supuşi. Darurile pe care ei i le fac, în asemenea ocazii, constituie întregul său venit obişnuit, beneficiile toate pe care i le procură suveranitatea sa asupra lor, în afară poate de anumite avantaje ocazionale destul de rare şi acestea. În Homer, cînd Agamemnon îi oferă lui Achile, pentru a-i obţine prietenia, suveranitatea asupra a şapte oraşe greceşti, singurul avantaj pe care el i-l enunţă ca decurgînd din această suveranitate, este acela că poporul îl va onora cu daruri. Cît timp aceste daruri, cît timp beneficiile din justiţie, sau ceea ce s-ar putea numi onorariile judecătoreşti, au constituit unicul venit obişnuit pe care îl obţinea suveranul din suveranitatea sa, nu se aştepta nimeni, nici măcar nu părea corect a i se propune, ca el să renunţe la aceste venituri. I se putea cere numai — şi chiar i s-a şi propus deseori — ca el să reglementeze aceste onorarii şi să le precizeze. Dar, cu toată această reglementare şi precizare, era extrem de greu, pentru a nu spune imposibil, ca să se găsească mijlocul de a împiedica o persoană atît de puternică de a mări onorariile peste atîta cît erau fixate.

Astfel, atît timp cît a durat această stare de lucruri, nu s-a găsit nici un mijloc eficace de a stîrpi corupția, rezultat firesc al naturii nesigure și arbitrare a acestor daruri.

Cînd însă din diverse cauze, și în special din creșterea continuă a cheltuielilor pricinuite de necesitatea de a se apăra țara contra invaziilor străine, domeniul particular al suveranului a ajuns cu totul insuficient pentru a suporta cheltuielile suveranității și cînd a fost necesar ca poporul, pentru securitatea lui, să contribuie la aceste cheltuieli, prin impozite de diferite feluri, se pare că s-a stabilit aproape pretutindeni că, sub nici un pretext, nici suveranul, nici judecătorii, nici substituții, nici înlocuitorii lor nu vor putea primi daruri pentru administrarea justiției. Pe cît se pare, s-a presupus că este mult mai ușor să se desființeze cu totul aceste daruri, decît să fie reglementate și stabilite în mod efectiv. S-au acordat judecătorilor salarii fixe, care se considerau că puteau compensa ceea ce pierdeau ei din ceea ce le-ar fi revenit ca parte a lor din vechile retribuții la împărțirea justiției; tot astfel impozitele erau pentru suveran o compensație mai mult decît suficientă pentru ceea ce și el pierdea. De atunci s-a spus că justiția este distribuită gratuit.

În realitate însă, niciodată justiția nu a fost administrată gratuit, și în nici o țară. Peste tot, trebuie ca părțile să plătească cel puțin pe avocați și pe procuratori, care, dacă n-ar fi plătiți, s-ar achita de funcțiunea lor și mai rău decît o fac acum. Onorariile ce se plătesc avocaților și notarilor publici se ridică anual, la fiecare tribunal, la o sumă mult mai mare decît salariile judecătorilor. Deși plata salariilor judecătorilor incumbă coroanei, faptul acesta nu poate aduce nicidecum reducerea cheltuielilor unui proces. Iar faptul de a se interzice judecătorilor de a primi daruri sau onorarii de la părți, nu urmărea atît de mult să micșoreze cheltuielile de justiție, cît să prevină corupția judecătorilor.

Funcțiunea de judecător este așa de onorabilă încît se găsesc totdeauna oameni dispuși să o accepte, cu toate că retribuțiile sînt foarte mici. Funcțiunile subalterne de judecători de pace, deși dînd multă bătaie de cap și, în majoritatea cazurilor, nefiind cu nimic retribuite, constituie totuși un obiect de ambiție pentru cea mai mare parte a nobililor noștri. Salariile judecătorești mari sau mici, împreună cu întreaga cheltuială pe care o necesită administrarea justiției și executarea ei, chiar în țările în care această cheltuială nu este administrată cu prea multă economie, nu constituie decît o parte foarte puțin însemnată din totalitatea cheltuielilor statului în orice țară civilizată.

De altminteri, lesne s-ar putea acoperi cheltuiala cu administrarea justiției, din ceea ce plătesc părțile, cu taxele tribunalelor; astfel că fără a expune administrarea justiției la nici un risc de corupție, s-ar putea degreva complet venitul public de o sarcină, cu toate că destul de ușoară, dar totuși permanentă. Este foarte greu a fixa în mod efectiv taxele tribunalelor, cînd o persoană atît de puternică cum e suveranul, are în ele partea sa, din care își scoate o sursă importantă de venit. E foarte ușor însă, atunci cînd judecătorul este principala persoană care își scoate un oarecare venit din ele. Legea poate foarte ușor obliga pe judecător să respecte regulamentele: ceea ce nu poate însă face cu suveranul. Dacă taxele tribunalelor ar fi reglemen-

tate şi precizate şi dacă ar fi plătite toate, la o anumită fază a procesului, în mîinile unui casier sau perceptor, care să le distribuie el însuşi într-o proporţie determinată între diferiţii judecători, după terminarea procesului, iar nu înainte, pare că n-ar fi mai mare pericolul de corupţie, decît atunci cînd onorariile ar fi complet suprimate. Fără a pricinui un prea mare spor al cheltuielilor de procedură, s-ar putea face ca aceste taxe să fie suficiente pentru a acoperi toate cheltuielile de administrare a justiţiei. Dacă n-ar fi plătite judecătorilor decît după sfîrşitul procesului, ele ar deveni un imbold pentru tribunal de a accelera judecata şi de a pronunţa hotărîrea. La tribunalele compuse dintr-un număr mare de judecători, fixînd partea fiecărui judecător după numărul de zile şi de ore întrebuinţate la studierea procesului, fie în şedinţă, fie în comisii desemnate de tribunal, aceste taxe ar putea da oarecare încurajare zelului judecătorilor. Niciodată serviciile publice nu sînt mai bine îndeplinite, decît atunci cînd recompensa vine după îndeplinirea serviciului şi e proporţională cu zelul depus în a se achita de el. În diferitele parlamente [3] franceze, taxele tribunalelor (numite *épices* şi *vacations* [4]) constituie desigur cea mai mare parte din retribuţia judecătorilor. După ce se fac toate scăderile, salariul net ce se plăteşte de către coroană unui judecător sau consilier al parlamentului din Toulouse — al doilea parlament al regatului ca rang şi situaţie — nu se urcă decît la o sută cincizeci de *livres*, aproape şase lire sterline şi unsprezece şilingi, pe an. Acum vreo şapte ani, la Toulouse, această sumă reprezenta salariul anual obişnuit al unui simplu lacheu. Repartiţia acestor *épices* se făcea şi ea, în raport cu străduinţa judecătorului. Un judecător harnic mai scotea din activitatea sa un venit convenabil, deşi moderat; cel inactiv nu cîştiga decît prea puţin peste salariul său. Deşi din unele puncte de vedere, aceste parlamente nu reprezintă tribunale de prea bună calitate, se pare că nicodată, ele nu au fost acuzate — ori măcar bănuite — de corupţie.

În Anglia, se pare că, la început, taxele formau aproape totalitatea venitului tribunalelor. Fiecare tribunal încerca să atragă la el cît mai multe afaceri şi voia, în felul acesta, să judece şi multe procese care, prin natura lor, nu erau de competenţa sa. Tribunalul *King's bench* [5], instituit numai pentru judecarea afacerilor penale, îşi atribui şi judecarea unor afaceri pur civile, sub pretext că reclamantul ar fi pretins că pîrîtul — refuzîndu-i recunoaşterea unui drept — se făcea vinovat de o oarecare faptă penală sau delict faţă de el. *Court of exchequer* [6], instituit pentru a judeca numai cauze de percepere a veniturilor şi de plată a sumelor cuvenite regelui, îşi arogă dreptul de judecare a oricăror alte datorii contractuale, reclamantul afirmînd că el nu avea posibilitatea să se achite faţă de rege din cauză că el însuşi nu era plătit la rîndul său, de către pîrît. Ca urmare a unor astfel de ficţiuni, în multe cazuri numai de părţi depindea alegerea instanţei de care voiau să fie judecate, iar fiecare tribunal, judecînd cu mai multă diligenţă şi imparţialitate, se silea să atragă cît mai multe cauze. Admirabila structură actuală a tribunalelor din Anglia se datorează probabil, în mare măsură acestei vechi emulaţii dintre judecătorii care de compuneau pe vremuri, fiecare judecător încercînd, la tribunalul din care făcea parte, să găsească, la fiecare fel de daună, remediul cel mai grabnic şi mai eficace pe care îl putea prevedea legea. La început, tribunalele nu acordau, pentru nerespec-

tarea contractelor, decît daune-interese. *Court of chancery*[7], ca tribunal care judeca și în echitate, fu cel dintîi care își luă atribuția de a constrînge la executarea strictă a convențiilor. Cînd nerespectarea contractului nu consta decît din neplata unor sume, dauna suferită nu putea fi reparată decît prin obligarea la plată, ceea ce echivala cu o strictă executare a convenției. Prin urmare, pentru cazuri de felul acesta, soluția tribunalului era suficientă. Nu tot la fel era însă și pentru alte cazuri. Cînd țăranul arendaș chema în judecată pe seniorul feudal pentru a-l fi scos pe nedrept de pe bucata sa de pămînt, daunele interese obținute nu puteau echivala cu posesiunea pămîntului. Astfel, cauzele de această natură se îndreptară toate, pentru cîtva timp, la *Court of chancery*, ceea ce aduse pierderi serioase celorlalte tribunale. Se spune că pentru a aduce din nou aceste pricini la ele, tribunalele au imaginat acțiunea fictivă care se numește acțiunea de expulzare[8], remediul cel mai eficace contra unei expulzări nedrepte sau a unei deposedări de pămînt.

O taxă de timbru pe actele de procedură la tribunale, percepută de către tribunal și destinată plății salariilor judecătorilor și altor funcționari ai tribunalelor, ar putea de asemenea constitui un venit suficient pentru cheltuielile de administrare a justiției, fără a greva cu nimic venitul general al societății. În acest caz, ce e drept, judecătorii ar fi tentați să sporească în mod inutil actele de procedură, la fiecare proces, pentru a mări, pe cît posibil, produsul taxei de timbru. Uzul cel mai frecvent în Europa modernă este plata procurorilor și a secretarilor de tribunale, după numărul de pagini pe care trebuie să le scrie, tribunalul cerînd însă ca fiecare pagină să conțină un anumit număr de rînduri și fiecare rînd un anumit număr de cuvinte. Pentru a-și spori cîștigurile, procurorii și secretarii au înmulțit întotdeauna cuvintele fără nici o nevoie, așa încît nu este, cred, în Europa, nici un tribunal, care să nu-și fi stricat complet stilul juridic. O tentație de felul acesta ar putea da loc unei incorectitudini de același fel și sub forma actelor de procedură.

Dar, fie că se imaginează un mijloc pentru ca administrația justiției să ia asupra ei cheltuielile justiției, fie că se atribuie judecătorilor, pentru întreținere, salarii fixe plătite din vreun alt fond, în orice caz nu pare necesar ca acel sau acei cărora le este încredințată puterea executivă să fie însărcinați cu administrarea acelui fond, sau cu plata acelor salarii. Fondul necesar ar putea fi constituit din renta unor proprietăți funciare, iar fiecărui tribunal în parte i-ar putea fi încredințată administrarea respectivei proprietăți destinate întreținerii lui. Acest fond s-ar putea constitui și din dobînda unei sume de bani, pe care, de asemenea, tribunalul ar fi însărcinat să o administreze. O parte, foarte mică, într-adevăr, din salariile judecătorilor de la Curtea Supremă de Justiție din Scoția provine din dobînda unei sume de bani. Totuși, instabilitatea unui asemenea fond pare a-l face cam impropriu pentru întreținerea unei instituții, a cărei natură este dea fi perpetuă.

Separarea puterii judecătorești de cea executivă provine, la origină, după cît se pare, din sporirea activității societății, ca urmare a progresului său continuu. Administrarea justiției a devenit o îndatorire atît de grea și de complicată, încît reclamă întreaga atenție a persoanelor cărora le este încredințată. Persoana învestită cu puterea executivă, neavînd timp liber să

se ocupe ea însăşi ca să ia hotărîri în pricinile dintre particulari, a desemnat un delegat, care să hotărască în locul ei. Pe măsură ce a crescut măreţia Romei, consulul a devenit prea ocupat cu problemele politice ale statului, pentru a mai putea vedea şi de administrarea justiţiei. S-a numit atunci un pretor care să judece în locul lui. O dată cu dezvoltarea monarhiilor europene fundate pe ruinele Imperiului roman, suveranii şi marii seniori ajunseră pretutindeni să considere administrarea justiţiei ca o funcţie şi prea obositoare şi prea puţin nobilă, pentru a fi îndeplinită de ei înşişi. Ca urmare, ei se descărcinară pretutindeni de ea, numind locţiitori, substituţi sau judecători.

Dacă puterea judecătorească nu e separată de puterea executivă, e imposibil ca justiţia să nu fie adesea sacrificată, în faţa a ceea ce se numeşte, în mod vulgar, politică. Fără măcar a avea concepţii greşite, persoanele depozitare a marilor interese de stat îşi închipuie uneori că aceste mari interese de stat ar cere imperios sacrificarea drepturilor unui particular. Însă libertatea individuală a cetăţeanului, sentimentul propriei sale securităţi, depind de o administrare imparţială a justiţiei. Pentru a face ca fiecare individ să se simtă perfect sigur de posesiunea integrală a drepturilor sale, nu este necesar numai ca puterea judecătorească să fie separată de puterea executivă, dar ea mai trebuie încă să fie făcută cît mai independentă posibil. Trebuie ca judecătorul să nu fie expus a fi mutat din postul lui, după decizia arbitrară a puterii executive. Mai trebuie ca plata regulată a salariului său să nu depindă nici de bunăvoinţa şi nici chiar de buna administrare a acestei puteri.

Partea III

DESPRE CHELTUIELILE PENTRU LUCRĂRILE PUBLICE ŞI PENTRU INSTITUŢIILE PUBLICE

A treia şi ultima dintre datoriile suveranului sau ale statului este aceea de a face şi întreţine lucrările publice şi instituţiile publice, care, deşi pot aduce foloase imense societăţii, sînt totuşi de aşa natură încît randamentul lor nu ar putea niciodată restitui unui particular sau unui mic număr de particulari cheltuielile efectuate, din care cauză nu este de aşteptat ca un singur particular sau un mic număr de particulari să le facă sau să le întreţină. Pentru a îndeplini această datorie se cer cheltuieli, care variază foarte mult, în diferitele stadii ale societăţii.

După lucrările publice şi instituţiile publice necesare pentru apărarea societăţii şi administrarea justiţiei, ambele deja menţionate, celelalte lucrări şi instituţii publice sînt mai ales cele prin care s-ar putea înlesni comerţul ţării, ca şi cele destinate educaţiei publice. Instituţiile de educaţie sînt de două feluri : cele pentru educaţia tineretului şi cele pentru educaţia publicului de toate vîrstele. Pentru a examina care este modul cel mai convenabil de a face faţă cheltuielilor acestor categorii de lucrări şi instituţii publice, voi împărţi această a treia secţiune a prezentului capitol, în trei articole.

ARTICOLUL I

DESPRE LUCRĂRILE PUBLICE ŞI INSTITUŢIILE PENTRU ÎNLESNIREA COMERŢULUI ŢĂRII ŞI, ÎN PRIMUL RÎND, DESPRE ACELEA NECESARE PENTRU ÎNLESNIREA COMERŢULUI ÎN GENERAL

E un lucru evident, care nu mai trebuie dovedit, că facerea sau întreţinerea lucrărilor publice, care înlesnesc comerţul unei ţări, cum sînt: şosele bune, poduri, canaluri navigabile, porturi etc., necesită cheltuieli care variază foarte mult în diferitele stadii ale societăţii. Cheltuielile pentru facerea şi întreţinerea drumurilor publice dintr-o ţară cresc, evident, o dată cu producţia anuală a pămîntului şi a muncii din acea ţară sau cu volumul şi greutatea mărfurilor ce vor trebui aduse şi transportate pe acele drumuri. Soliditatea unui pod se cere adaptată numărului şi greutăţii vehiculelor ce urmează să circule pe el. Adîncimea şi debitul de apă necesare unui canal navigabil trebuie proporţionate cu numărul şi tonajul vaselor ce urmează a transporta mărfuri pe acel canal; iar mărimea unui port va fi proporţionată cu numărul vaselor care e probabil că se vor adăposti în el.

Nu pare necesar ca aceste cheltuieli în legătură cu lucrările publice să fie acoperite din ceea ce se numeşte venitul public, a cărui încasare şi repartizare sînt date în cele mai multe ţări în atribuţia puterii executive. Asemenea lucrări, în majoritatea cazurilor, pot fi lesne administrate în aşa fel, încît să procure venituri speciale suficiente pentru acoperirea cheltuielilor necesitate de ele, fără a se aduce vreo sarcină venitului general al societăţii.

O şosea, un pod, un canal navigabil, de pildă, pot fi făcute şi întreţinute, în cele mai multe cazuri, printr-o mică taxă pe vehiculele care circulă pe ele, iar un port, printr-o moderată taxă portuară pe tonajul vaselor care încarcă sau descarcă în cuprinsul lui. Baterea monedei, o altă instituţie pentru înlesnirea comerţului, nu numai că în multe ţări îşi acoperă propriile ei cheltuieli, dar mai procură şi suveranului un mic venit sau *seignorage*[9]. O altă instituţie avînd un scop asemănător, şi anume poşta, pe lîngă că îşi acoperă propriile ei cheltuieli, dar mai procură în mai toate ţările venituri considerabile suveranului.

Cînd vehiculele care circulă pe o şosea sau trec pe un pod, ori vasele ce navighează pe un canal plătesc o taxă proporţională cu greutatea sau tonajul lor, plata lor pentru întreţinerea lucrărilor de utilitate publică e în proporţie directă cu uzura şi deteriorarea pe care le-o pricinuiesc acestora. Pare aproape imposibil a se inventa un mijloc mai just de întreţinere a unor asemenea lucrări. Aceste impozite sau taxe de trecere, deşi avansate de către căruşi, sînt plătite în cele din urmă de consumator, căruia îi sînt adăugate întotdeauna în preţul mărfurilor. Cum, datorită unor asemenea lucrări publice, cheltuielile de transport se reduc foarte mult, mărfurile, deşi încărcate de aceste taxe, revin mai ieftin consumatorului decît i-ar fi revenit altminteri, preţul lor nefiind atît de mult sporit prin aceşte taxe, cît este de redus prin ieftinătatea transportului lor. Prin urmare, persoana care în cele din urmă plăteşte acest impozit cîştigă, datorită instituirii lui, mai mult decît pierde, plătindu-l. Plata e exact în aceeaşi proporţie cu cîştigul lui. De fapt, ea nu e altceva decît o parte din cîştig, pe care trebuie să o

cedeze, spre a dobîndi restul cîştigului. Pare cu neputinţă de imaginat o metodă mai echitabilă de percepere a unui impozit.

Cînd, pentru vehicule de lux, trăsuri, diligenţe etc., taxa de barieră e fixată la un tarif ceva mai urcat în raport cu greutatea lor, faţă de tariful la vehiculele pentru întrebuinţări necesare cum sînt căruţele, furgoanele etc., atunci indolenţa şi vanitatea bogăţaşilor e pusă să contribuie într-un mod foarte simplu la ajutorarea săracilor, prin aceea că ieftineşte transportul mărfurilor grele spre diferitele părţi ale ţării.

Cînd şoselele, podurile, canalurile etc. sînt făcute şi întreţinute în acest mod, chiar de către comerţul căruia îi folosesc, ele pot fi făcute numai acolo unde comerţul le necesită şi, în consecinţă, unde e nimerit să fie făcute. Cît despre costul şi amploarea lucrărilor, se va ţine seamă de ceea ce comerţul poate permite să se plătească. Ele vor fi făcute în măsura în care e nimerit să fie făcute. O şosea frumoasă nu poate fi făcută într-un ţinut pustiu, în care nu există comerţ, ori se face prea puţin, ori numai fiindcă ea ar duce la vila intendentului provinciei sau la castelul unui mare senior, căruia intendentul ţine să-i facă pe plac. Un pod mare nu se construieşte într-un loc pe unde nu trece nimeni, sau numai pentru a înfrumuseţa privelişte de la ferestrele unui castel din vecinătate. Asemenea cazuri se întîlnesc uneori, în ţările în care lucrările de acest gen se fac din alte venituri decît cele pe care le procură însăşi lucrările.

În multe părţi din Europa, taxele de trecere, sau de ecluză la un canal, constituie proprietatea unor particulari, care sînt obligaţi, în propriul lor interes, să întreţină acel canal. Dacă acesta nu e întreţinut cum se cuvine, atunci navigaţia încetează, încetînd în acelaşi timp şi întreg profitul pe care aceste persoane îl pot realiza din taxe. Dacă taxele ar fi date în administraţia unor funcţionari care n-ar avea nici un interes în perceperea lor, ei ar fi mai puţin atenţi la îngrijirea lucrărilor care produc acele taxe. Canalul din Languedoc îl costă pe regele Franţei cum şi acea provincie, peste treisprezece milioane *livres*, sumă care (la douăzeci şi opt de livre marca de argint, valoarea monedei franceze de la sfîrşitul secolului trecut) se ridică la peste nouă sute de mii de lire sterline. La terminarea acestei mari lucrări, s-a găsit că metoda cea mai potrivită de a se menţine canalul în bună stare era de a se dona taxele de trecere lui Riquet, inginerul care a proiectat şi condus lucrările. Astăzi aceste taxe constituie o avere foarte mare pentru diferitele ramuri descendente ale familiei acelui domn, care au deci tot interesul să întreţină constant lucrarea în bună stare. Dar dacă taxele ar fi fost date în administrare unor funcţionari lipsiţi de un asemenea interes, ele ar fi fost risipite în cheltuieli de ornamentare şi lipsite de utilitate, în timp ce principalele părţi ale lucrării ar fi fost lăsate să cadă în ruină.

Taxele de barieră în vederea întreţinerii unei şosele nu pot fi date, fără inconveniente, ca proprietate, unor particulari. O şosea, chiar dacă e cu totul neglijată, nu devine complet impracticabilă, un canal însă, da. Astfel fiind, proprietarii taxelor de barieră de pe o şosea continuînd totuşi să perceapă aproape aceleaşi taxe, ar putea neglija reparaţia şoselei. Iată de ce s-ar cuveni ca taxele pentru întreţinerea unor asemenea lucrări să fie date în administrarea unor procurişti sau administratori.

În Marea Britanie, abuzurile comise de cei ce administrează actualmente aceste taxe au prilejuit, în multe cazuri, plîngeri foarte îndreptățite. S-a zis că, la multe dintre turnichete, sumele percepute ar reprezenta mai mult decît îndoitul sumelor necesare pentru executarea perfectă a lucrărilor, care se execută totuși în mod foarte neîngrijit, ba uneori nu se execută de loc. Trebuie observat că sistemul reparării șoselelor cu ajutorul unor asemenea taxe nu e prea sănătos. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă el n-a ajuns la gradul de desăvîrșire la care părea că ar fi fost posibil să ajungă. Dacă administratorii au fost adeseori numiți dintre oameni mărunți și rău selecționați și dacă nu s-au înființat încă organe de inspecție și verificare adecvate pentru a controla activitatea lor și a reduce taxele la atît cît e necesar ca să se execute lucrările ce le incumbă, aceste lipsuri sînt motivate și scuzate prin faptul că instituția e de dată recentă și că ele vor putea fi în cea mai mare parte înlăturate cu timpul, pe măsura inițiativelor competente ale parlamentului.

Sumele percepute la diferitele turnichete din Marea Britanie, se crede că atît de mult depășeau fondurile necesare pentru repararea drumurilor, încît economiile ce s-ar fi putut realiza printr-o bună întrebuințare a acestor fonduri erau considerate, pînă și de unii miniștri, ca o sursă de venituri foarte importante, putînd fi destinate la un moment dat chiar și nevoilor statului. S-a spus că guvernul, luînd în mîna sa exploatarea turnichetelor și întrebuințînd soldați care ar munci în schimbul unui mic supliment de soldă, ar putea întreține în bună stare drumurile cu o cheltuială mult mai mică decît prin metoda cu administratori, care nu pot angaja decît muncitori ce au a-și procura tot ce le trebuie pentru existență, din propriul lor salariu. S-a afirmat că s-ar putea realiza astfel un venit mare, poate de o jumătate de milion de lire *, fără sarcini noi pentru populație; și că s-ar putea ajunge ca drumurile cu turnichete să contribuie la cheltuielile generale ale statului, în același mod ca și serviciul poștal de astăzi.

Nu mă îndoiesc că în acest chip s-ar putea realiza un venit important, deși probabil nu atît de mare cît presupun inițiatorii proiectului. Oricum, proiectul pare a comporta mai multe obiecțiuni importante.

Mai întîi, în caz că ar fi considerate ca venituri pentru acoperirea nevoilor statului, taxele percepute la turnichete ar fi desigur sporite în raport cu presupusele cerințe ale acestuia. Avînd în vedere politica Marii Britanii, ele în felul acesta ar fi probabil sporite în mod foarte rapid. Ușurința cu care se poate obține un mare venit din aceste taxe ar îndemna probabil guvernul să recurgă adeseori la acest mijloc. Deși ar fi îndoielnic ca, din taxele actuale, să se poată economisi printr-o administrație chibzuită o jumătate de milion, nu încape însă nici o îndoială că s-ar putea economisi un milion întreg, dacă s-ar dubla taxele; și poate chiar două milioane, dacă ele s-ar tripla **. Apoi, acest mare venit ar putea fi realizat fără numirea nici unui nou func-

* După publicarea primelor două ediții ale acestei cărți, am ajuns la convingerea că toate taxele de turnichet percepute în Marea Britanie nu produc un venit net de jumătate milion, sumă care, sub administrația statului, n-ar fi suficientă nici măcar pentru întreținerea a cinci șosele principale din regat.

** Am actualmente motive temeinice de a crede că toate aceste presupuse sume sînt mult prea mari.

ţionar pentru percepere şi încasare. Dacă s-ar spori însă continuu taxele de turnichet în acest mod, ele, în loc de a înlesni comerţul interior al ţării, ar deveni curînd o foarte mare piedică pentru acest comerţ. Costul transportului mărfurilor grele dintr-o parte a ţării într-alta s-ar scumpi atît de mult şi, prin urmare, debuşeul tuturor acestor mărfuri s-ar micşora într-atîta, încît producţia lor ar fi în mare măsură descurajată, astfel că ramurile cele mai importante ale activităţii economice interne a ţării ar decădea cu totul.

În al doilea rînd, un impozit pe căruţe, proporţional cu greutatea, deşi e un impozit foarte echitabil, atîta timp cît se percepe în unicul scop de întreţinere a drumurilor, e însă cu totul inechitabil dacă i se dă altă destinaţie ori dacă este folosit pentru acoperirea nevoilor curente ale statului. În primul caz, e de presupus că fiecare căruţă plăteşte exact uzajul şi deteriorarea şoselelor, pricinuite de trecerea ei. Însă, dacă plăteşte mai mult decît uzajul şi deteriorarea şoselelor, taxa se presupune că e întrebuinţată în alte scopuri şi că contribuie la acoperirea altor nevoi ale statului. Dat fiind că taxa de turnichet scumpeşte mărfurile în proporţie cu greutatea, iar nu cu valoarea lor, taxa se plăteşte mai ales de consumatorii de mărfuri comune şi grele iar nu de cele valoroase şi uşoare. Oricare ar fi prin urmare nevoile ce statul urmează a şi le acoperi din această taxă, ea va fi suportată mai ales de cei săraci, iar nu de cei bogaţi ; adică va cădea în sarcina celor ce sînt cel mai puţin în stare a o plăti, iar nu a celor ce sînt cel mai mult în stare să o plătească.

În al treilea rînd, în caz că guvernul ar neglija cîndva repararea şoselelor, greutatea ar fi şi mai mare decît azi, de a se impune respectarea, măcar în parte, a obligaţiei de utilizare potrivită a taxelor de turnichet. Astfel, s-ar putea scoate pe spinarea populaţiei, din aceste taxe, venituri mari, fără ca măcar o parte din aceste venituri să fie întrebuinţate în scopul prevăzut la perceperea lor. Dacă, din cauza sărăciei şi meschinăriei vieţii administratorilor de şosele cu turnichet, e greu uneori a-i sili să repare efectele deficienţii lor, o viaţă bogată şi cu trena ei ar înzeci această greutate în cazul pe care îl presupunem aici.

În Franţa, fondurile destinate reparării şoselelor se află sub imediata dirijare a puterii executive. Aceste fonduri constau, pe de o parte, dintr-un anumit număr de zile de muncă pe care populaţia rurală, ca şi în cele mai multe ţări din Europa, e obligată să le presteze pentru repararea drumurilor şi, pe de altă parte, dintr-o cotă din venitul general al statului, pe care regele înţelege să o scadă din sumele destinate celorlalte cheltuieli ale sale.

După vechea legiuire din Franţa, ca şi de altfel a celor mai multe ţări din Europa, prestaţia locuitorilor de la sate era sub conducerea unei funcţionărimi locale sau provinciale, care nu depindea direct de consiliul regelui. Dar, după practica actuală, atît prestaţia locuitorilor de la sate, cît şi orice alt fond ales de rege pentru a fi destinat reparării şoselelor dintr-o anumită provincie sau generalitate [10], sînt puse în întregime sub administrarea exclusivă a intendentului, funcţionar numit şi revocat de consiliul regelui, de la care primeşte ordinele şi cu care se află în permanentă legătură. O dată cu creşterea despotismului, autoritatea puterii executive a absorbit treptat pe cea a celorlalte puteri în stat şi a luat asupra-şi administrarea tuturor veniturilor destinate unui scop public. În Franţa, marile şosele de poştă, drumuri

ce fac legătura între principalele orașe ale regatului, sînt în general bine întreținute, fiind în unele provincii, mai bine chiar decît majoritatea șoselelor cu turnichete din Anglia. Dar ceea ce numim noi drumuri vicinale, adică cea mai mare parte din drumurile țării, sînt cu desăvîrșire neglijate, iar în multe locuri nici nu pot circula pe ele care de oarecare greutate. În unele locuri e periculos a merge pînă și călare, catîrii fiind unicul mijloc sigur de transport. Un demnitar vanitos care ține de o curte pompoasă, uneori poate executa cu plăcere o lucrare impresionantă și măreață, ca de pildă o șosea de mare importanță, aflată adesea sub ochii marii nobilimi, din partea căreia laudele nu-i vor măguli pur și simplu vanitatea ci vor contribui chiar, la menținerea trecerii pe care ar avea-o la curte. Dar executarea unui mare număr de lucrări mici, care nu pot produce însă nici un efect important și nu provoacă nici cea mai mică admirație a călătorului și care, într-un cuvînt, nu se relevă prin nimic în afară de stricta lor utilitate, — pare o chestiune prea măruntă și neglijabilă din toate punctele de vedere, pentru a merita atenția unui funcționar atît de sus pus. Așa fiind, și sub o administrație de felul acesta, asemenea lucrări sînt neglijate aproape cu desăvîrșire.

În China și în alte state din Asia, puterea executivă ia asupra sa atît repararea șoselelor principale, cît și întreținerea canalurilor navigabile. Se zice că în instrucțiunile date guvernatorului din fiecare provincie se atrage într-una atenția asupra acestor îndatoriri ; cît privește aprecierea asupra lui, de la curte, aceasta e în funcție de grija arătată respectivului capitol din instrucțiuni. Se spune dar, că se dă o deosebită atenție politicii de stat în această privință, în toate țările asiatice, dar mai ales în China, unde șoselele și în special canalurile navigabile întrec, s-ar părea, cu mult, lucrările similare cunoscute în Europa. Numai că relatările transmise în Europa în privința acestor lucrări provin, în genere, de la călători nepricepuți și naivi, adesea de la misionari reduși sau mincinoși. Dacă lucrările ar fi fost examinate de ochi mai experimentați ori, dacă descrierile ar fi fost făcute de martori mai veridici, ele nu ar fi apărut, poate, atît de minunate. Relatarea făcută de Bernier despre o asemenea lucrare din India rămîne cu mult în urma povestirilor anterioare ale altor călători, mai predispuși decît el să se minuneze. S-ar putea ca în acele țări să fie la fel ca și în Franța, unde marile șosele, marile artere de comunicație, dat fiind că ele pot ajunge a forma subiect de conversație pînă și la curte și în capitală, sînt bine îngrijite, în timp ce toate celelalte rămîn cu totul neglijate. De altfel, în China, în India și în alte țări din Asia, venitul suveranului provine aproape în întregime dintr-un impozit funciar sau o rentă funciară, care crește sau scade o dată cu creșterea sau scăderea producției anuale a țării. În asemenea țări, interesul cel mare al suveranului, cu alte cuvinte și veniturile lui, în mod necesar și direct sînt legate de cultivarea solului, de cantitatea și valoarea produsului solului. Spre a obține însă o producție cît mai mare și mai valoroasă, este necesar să se procure acestei producții un debușeu cît mai larg și, în consecință, a se stabili comunicații cît mai libere, cît mai lesnicioase și cît mai puțin costisitoare între toate regiunile din țară ; ceea ce se poate realiza numai prin drumuri în perfectă stare și prin canaluri navigabile dintre cele mai bune. În Europa însă, nicăieri veniturile suveranului nu au ca izvor principal impozitele funciare sau renta funciară. În toate regatele mari din Europa, cea

mai mare parte din venituri depinde în cele din urmă de producția pămîntului, însă această dependență nu e nici atît de directă nici atît de vizibilă. De aceea, în Europa, suveranul se consideră mai puțin direct interesat în a favoriza creșterea atît în cantitate cît și în valoare a producției pămîntului, sau în a asigura producției un debușeu tot mai larg, prin întreținerea în bună stare a drumurilor și a canalurilor. Dacă e adevărat — fapt de care mă îndoiesc, și încă nu puțin — că în unele ținuturi din Asia, această ramură a activității statului e cît se poate de bine condusă de puterea executivă, nu există nici o probabilitate ca, în actuala stare de lucruri, ea să poată fi mulțumitor condusă de acea putere în vreo țară oarecare din Europa.

Chiar și acele lucrări publice, care prin natura lor nu pot produce venituri pentru întreținerea lor și care folosesc aproape numai unei singure localități sau unui singur district, sînt întotdeauna mai bine întreținute din venituri locale sau provinciale și sub o administrație locală sau provincială, decît din veniturile generale ale statului, a căror administrație e totdeauna în mîna puterii executive. Dacă străzile Londrei ar urma să fie iluminate și pavate, în sarcina tezaurului public, este oare de presupus că ele vor fi tot atît de bine iluminate și pavate ca astăzi, ori că vor fi iluminate și pavate cu o cheltuială tot atît de mică? În afară de aceasta, cheltuiala ar urma să se plătească în acest caz din venitul general al statului și, în consecință, în loc de a fi acoperită din vreun impozit local pe locuitorii fiecărei străzi, parohii sau sector din Londra, ea ar urma să fie acoperită printr-un impozit pe toți locuitorii din regat, care, în cea mai mare parte, nu au nici un folos din iluminatul sau pavarea străzilor din Londra.

Fraudele ce se strecoară uneori în gestiunea locală sau provincială a veniturilor locale sau provinciale, oricît de mari ar părea ele, sînt în realitate neînsemnate, în comparație cu fraudele comise de obicei în administrarea veniturilor unui mare imperiu și în modul de cheltuire al lor. De altfel, ele pot fi stăvilite mult mai ușor. Sub administrația locală sau provincială a judecătorilor de pace, în Marea Britanie, cele șase zile de muncă pe care sătenii sînt obligați să le presteze la repararea șoselelor nu sînt poate impuse totdeauna în mod prea judicios, dar nici executarea lor nu e urmărită în mod neomenos și asupritor. În Franța în schimb, sub administrația intendenților, această impunere care nu e nici ea mai judicioasă, e urmărită adesori în mod foarte crud și asupritor. Aceste *corvées*, cum li se spune, constituie unul din principalele instrumente de tiranie, prin care funcționarii mai sus numiți pedepsesc acea comună sau *communeauté* ce a avut nenorocul de a cădea în dizgrația lor.

DESPRE LUCRĂRILE PUBLICE ȘI INSTITUȚIILE NECESARE PENTRU ÎNLESNIREA ANUMITOR RAMURI DE COMERȚ

Scopul lucrărilor publice și al instituțiilor menționate mai sus este de a înlesni comerțul în general. Pentru a se înlesni anumite ramuri de comerț, însă, e nevoie de instituții speciale, care la rîndul lor necesită cheltuieli speciale și extraordinare.

Unele ramuri ale comerțului făcute cu popoare înapoiate și necivilizate, necesită o apărare excepțională. Un depozit sau un contuar [11] obișnuit ar oferi prea puțină siguranță pentru mărfurile celor ce fac comerț pe coasta apuseană a Africii. Pentru a le apăra de indigenii barbari, e nevoie ca locul unde sînt ele depozitate să fie, într-un fel oarecare, fortificat. Tulburările din India au făcut să se presupună că luarea unor asemenea măsuri de prevedere este necesară chiar și într-o țară cu o populație atît de blîndă și de pașnică ; iar, sub pretextul de a pune la adăpost de excese persoanele și bunurile lor, atît compania engleză cît și cea franceză a Indiilor Orientale au fost autorizate să construiască primele forturi pe care le-au posedat ele în acea țară. În alte țări, ale căror guverne mai energice n-ar admite ca străinii să aibă locuri fortificate pe propriul lor teritoriu, s-ar putea găsi necesar trimiterea cîte unui ambasador, ministru sau consul, care să poată atît să judece după legile și obiceiurile țării sale diferendele ivite între concetățenii săi ; cît și, grație caracterului său oficial, să poată interveni cu mai multă autoritate în litigiile acestora cu indigenii, acordîndu-le o și mai mare protecție decît cea pe care ar putea-o ei aștepta de la orice persoană particulară. Unele interese comerciale au făcut adeseori necesară trimiterea de miniștri în țări străine, în care nici chestiuni de război, nici de alianță nu i-ar fi făcut necesari. Comerțul Companiei Turciei a dat primul prilej de instalare a unui ambasador la Constantinopol. Primele ambasade engleze în Rusia au provenit numai din interese comerciale. Interferența constantă a intereselor comerciale între supușii diferitelor state europene a introdus probabil obiceiul de a se menține în toate țările vecine ambasadori sau miniștri, cu reședință permanentă, chiar și în timp de pace. Acest obicei, necunoscut în vechime, nu pare a fi anterior sfîrșitului secolului al cincisprezecelea sau începutului secolului al șaisprezecelea, adică epoca în care comerțul a început să ia amploare la majoritatea popoarelor din Europa și cînd acestea au început să dea atenție intereselor comerciale.

Pare destul de just ca acele cheltuieli extraordinare, ocazionate de ocrotirea unei anumite ramuri de comerț, să fie acoperite dintr-un impozit moderat asupra acelei ramuri ; de pildă o taxă moderată plătită de comercianți la începerea comerțului sau, ceea ce ar fi și mai just, o taxă specială de atîta la sută pe mărfurile importate din țările cu care se face acel comerț, sau pe cele exportate în acele țări. Se zice că înființarea taxelor vamale a fost pricinuită de ocrotirea comerțului în general împotriva piraților și a banditilor. Dar dacă s-a găsit că e drept să se impună comerțul la o taxă generală, în scopul acoperirii cheltuielilor de ocrotire a comerțului în general, trebuie să apară tot atît de drept ca să se impună ramurile speciale de comerț la taxe tot speciale, în scopul acoperirii cheltuielilor extraordinare de ocrotire a acestor ramuri.

Ocrotirea comerțului în general a fost considerată întotdeauna ca esențială pentru apărarea colectivității și ca făcînd deci neapărat parte din îndatoririle puterii executive. De aceea, atît încasarea cît și modul de utilizare a taxelor vamale au fost lăsate întotdeauna în sarcina acestei puteri. Dar ocrotirea unei anumite ramuri de comerț face parte și ea din ocrotirea generală a comerțului, face deci parte și din îndatoririle puterii executive ; iar dacă națiunile ar fi acționat întotdeauna în mod consecvent cu considerațiile de

mai sus, taxele speciale percepute în scopul ocrotirii anumitor ramuri de comerț ar fi trebuit să fie lăsate și ele la dispoziția aceleiași puteri. În privința aceasta însă, ca și în multe altele, națiunile nu au procedat întotdeauna în mod consecvent, iar în majoritatea statelor comerciale din Europa anumite societăți de comercianți au avut dibăcia de a convinge pe legiuitori să treacă asupra lor exercitarea acestor prerogative ale suveranului, împreună cu toate drepturile decurgînd din ele.

Deși poate că aceste societăți au fost destul de folositoare la înființarea unora dintre ramurile de comerț, ele făcînd pe cheltuiala lor experiențe pe care statul nu le-ar fi putut încerca, totuși în cele din urmă s-au dovedit pretutindeni a fi ori împovărătoare, ori inutile, și au administrat prost, sau au redus afacerile respective.

Cînd aceste societăți nu lucrează cu capital social, ci sînt obligate a primi pe orice persoană calificată care plătește o anumită taxă de înscriere și consimte să se supună statutelor societății, fiecare membru lucrînd cu propriul său capital și pe riscul său, ele se numesc societăți privilegiate [12]. Cînd acestea lucrează cu capital social, fiecare membru participînd la profit sau pierdere în proporție cu partea sa de capital, ele se numesc societăți pe acțiuni [13]. Asemenea societăți, fie privilegiate, fie pe acțiuni, au uneori privilegii de exclusivitate, alteori nu.

Societățile privilegiate seamănă în toate privințele cu breslele, atît de obișnuite în orașele și tîrgurile din diferite țări europene, și sînt un fel de monopoluri lărgite, ca și acestea. După cum nici un locuitor de la oraș nu poate exercita o meserie, din cele organizate în bresle, fără a obține în prealabil autorizație din partea breslei, tot așa, în majoritatea cazurilor, nici un cetățean al țării nu poate activa în mod legal în vreo ramură de comerț exterior pentru care există o societate privilegiată, fără a deveni în prealabil membru al societății. Monopolul e mai mult sau mai puțin riguros, după cum sînt mai mult sau mai puțin grele condițiile de admitere și după cum directorii societății au mai multă sau mai puțină autoritate, sau după cum stă mai mult sau mai puțin în puterea lor de a proceda în așa fel încît să concentreze în propriile lor mîini sau ale prietenilor lor cea mai mare parte a acelui comerț. La societățile privilegiate mai vechi, drepturile de ucenicie erau aceleași ca și la alte corporații, iar oricine își făcea stagiul în serviciul unui membru al societății obținea dreptul de a deveni el însuși membru al societății, fără plata taxei de înscriere sau cu plata unei taxe mai reduse decît cea în mod obișnuit pretinsă celorlalți. Obișnuitul spirit de breaslă predomină la toate societățile privilegiate, atît timp cît legea nu-i pune stavilă. Cînd erau lăsate să dea curs liber tendințelor lor naturale, ele căutau întotdeauna să supună comerțul la nenumărate reglementări restrictive, pentru a limita concurența la un număr cît mai mic de persoane. Atunci cînd legea le-a împiedicat de a o mai face, ele au devenit cu totul inutile și total lipsite de importanță.

Societățile privilegiate din Marea Britanie, care fac azi comerț exterior, sînt: vechea companie a curajoșilor comercianți aventuroși denumită azi Compania Hamburgului, Compania pentru Rusia, Compania Orientală, Compania pentru Turcia și Compania Africană.

Condițiile de admitere în Compania Hamburgului par a fi acum foarte ușoare, directorii ei neavînd puterea de a supune acest comerț la restricții sau reglementări împovărătoare, ori, în tot cazul, neexercitînd această putere, de multă vreme. N-a fost întotdeauna așa. Pe la mijlocul secolului trecut, taxa de înscriere era de cincizeci de lire și chiar de o sută de lire, iar conducerea companiei era, se spune, extrem de severă. În 1643, 1645 și 1661, postăvarii și comercianții liberi din vestul Angliei s-au plîns parlamentului împotriva companiei, învinuind-o că a instituit un monopol care îngrădește comerțul și încătușează manufacturile din țară. Deși aceste plîngeri nu au dat loc la nici o legiferare, ele au intimidat probabil atît de mult compania, încît au silit-o să-și revizuiască atitudinea. De atunci, cel puțin, nu s-au mai ivit plîngeri împotriva ei. Prin statutul din anii al 10-lea și al 11-lea ai domniei lui William III, cap. 6, taxa de înscriere în Compania pentru Rusia s-a redus la cinci lire, iar prin cel din anul al 25-lea al domniei lui Carol II, cap. 7, taxa de înscriere în Compania Orientală s-a redus la patruzeci de șilingi; în timp ce Suedia, Danemarca și Norvegia, toate țările din partea de nord a Mării Baltice, au fost omise de la privilegiul de exclusivitate al companiilor. Comportarea acestor companii a prilejuit probabil cele două legi de mai sus. Mai înainte, Sir Josiah Child înfățișase aceste două companii, ca și pe cea a Hamburgului, ca atît de împilatoare; și imputase relei lor conduceri starea de decădere a comerțului ce-l făceau pe atunci cu țările prevăzute în cartele lor de privilegii. Dar chiar dacă azi asemenea companii nu pot fi prea împilatoare, ele sînt în orice caz absolut inutile. A fi pur și simplu inutilă poate că este într-adevăr maximum de elogiu ce se poate aduce unei companii privilegiate, iar cele trei companii mai sus menționate, în starea lor de azi, par a-l merita.

Taxa de admitere în Compania pentru Turcia era la început de douăzeci și cinci de lire pentru persoanele sub vîrsta de douăzeci și șase de ani și de cincizeci de lire pentru persoanele trecute de această vîrstă. Nu erau admiși decît comercianții propriu zis, o restricție care excludea pe toți prăvăliașii și revînzătorii cu amănuntul. Conform unui regulament, manufacturatele britanice nu se puteau exporta în Turcia decît pe vasele companiei și, dat fiind că aceste vase porneau întotdeauna din portul Londrei, această restricție limita comerțul la acest port costisitor, îngăduindu-l prin aceasta numai comercianților care locuiau la Londra și în împrejurimi. Un alt regulament prevedea că nu poate fi admis ca membru al companiei nici o persoană care locuia la o distanță de douăzeci de mile de Londra și care nu era primită ca *freeman* [14] al orașului; această nouă restricție, adăugată celei precedente, excludea neapărat pe orice comerciant care nu era freeman al Londrei. Cum data încărcării și plecării acestor vase depindea numai de directorii companiei, aceștia puteau prea bine să le încarce numai cu mărfurile lor și ale unor anumiți prieteni de-ai lor, excluzînd mărfurile altora, cărora li se putea spune că și-au făcut prea tîrziu cererile. În această stare de lucruri, compania constituia în toate privințele un monopol riguros și împilător. Aceste abuzuri au dat loc la legea din anul al 26-lea al domniei lui George II, cap. 18, prin care s-a redus taxa de înscriere la douăzeci de lire pentru orișicine, fără deosebire de vîrstă și fără a se limita dreptul de înscriere numai la comercianții sau la freemenii Londrei. Totodată s-a acordat

tuturor persoanelor înscrise libertatea de a exporta, din orice port din Marea Britanie spre orice port din Turcia, mărfurile britanice al căror export nu era prohibit; și de a importa mărfurile turcești neprohibite la import, cu plata taxelor vamale obișnuite, și a taxelor speciale stabilite pentru acoperirea cheltuielilor companiei; ele urmau să se supună autorității legale a ambasadorului britanic și a consulilor britanici din Turcia, precum și statutelor companiei, legal întocmite. În scopul de a se evita orice oprimare prin aceste regulamente, prin aceeași lege se dispunea că: dacă șapte membri ai companiei se vor crede nedreptățiți de vreunul din regulamentele întocmite după decretarea acestei legi, ei vor putea face apel la Ministerul Comerțului și al Coloniilor (competența acestuia a revenit acum unui comitet al Consiliului privat), cu condiția ca apelul să fie introdus în termen de douăsprezece luni de la emiterea regulamentului; iar dacă șapte membri se vor socoti nedreptățiți de vreun regulament întocmit înainte de decretarea legii, ei vor putea face apel pe aceeași cale, însă în termen de douăsprezece luni de la data intrării în vigoare a legii. Experiența unui singur an nu poate fi însă întotdeauna suficientă pentru a dezvălui tuturor membrilor unei mari societăți tendința dăunătoare a unui anumit regulament; iar dacă unii membri observă, mai tîrziu, o asemenea tendință, nici Ministerul Comerțului, nici comitetul Consiliului nu mai pot îndrepta lucrurile. De altfel scopul celor mai multe din regulamentele oricărei societăți privilegiate, ca și al celorlalte corporații, nu e atît să oprime pe cei ce au apucat să devină membri, cît mai ales să descurajeze pe alții de a aspira să devină membri; ceea ce se poate realiza nu numai printr-o taxă mare, ci și prin mai multe alte mijloace. Asemenea societăți urmăresc mereu să urce, pe cît posibil, rata profiturilor lor, să mențină piața cît mai slab aprovizionată atît cu mărfuri de export, cît și de import, ceea ce se poate obține numai prin reducerea concurenței sau prin descurajarea noilor întreprinzători aventuroși de a intra în acest comerț. Totodată o taxă de douăzeci de lire, deși poate nu e suficientă ca să descurajeze pe cineva de a începe cu Turcia un comerț în care intenționează să persevereze, poate fi totuși suficientă ca să descurajeze pe un speculant de a risca o singură operație unică și aventuroasă. În toate ramurile de comerț, comercianții cu obișnuită stabilitate, chiar neînscriși fiind în corporație, în mod firesc se asociază între ei pentru a realiza profituri, care nu pot scădea niciodată la nivelul normal decît prin concurența întîmplătoare a speculanților aventuroși. Deși prin legea aceasta, libertatea comerțului cu Turcia s-a lărgit în oarecare măsură, totuși mulți îl consideră încă departe de a fi cu desăvîrșire liber. Compania pentru Turcia contribuie la menținerea unui ambasador și a doi sau trei consuli, care, ca și oricare alți funcționari publici, ar trebui de fapt să fie întreținuți numai de stat, după cum și comerțul ar trebui să fie lăsat liber pentru toți supușii majestății sale. Diferitele taxe percepute de companie pentru plata acestor persoane și pentru alte nevoi ale corporației ar putea procura un venit mai mult decît suficient, pentru a da statului posibilitatea de a întreține asemenea demnitari.

Sir Josiah Child a observat că, deși societățile privilegiate întrețineau adeseori funcționari publici, ele nu întrețineau niciodată forturi sau garnizoane, în țările cu care făceau comerț, cum era adeseori cazul societăților pe acțiuni. De fapt, cele dintîi par mult mai puțin apte decît cele din urmă

pentru un asemenea serviciu. Mai întîi, directorii unei societăți privilegiate n-au nici un interes special la prosperarea afacerilor societății pentru a căror apărare se întreține astfel de forturi și garnizoane. Declinul afacerilor societății privilegiate poate fi adeseori în folosul afacerilor lor personale, dat fiind că micșorarea numărului concurenților le poate da ocazia de a cumpăra mai ieftin și de a vinde mai scump. Dimpotrivă, directorii unei societăți pe acțiuni, participînd numai la profiturile realizate de pe urma capitalului comun încredințat administrării lor, nu efectuează un comerț personal al lor, al cărui interes să poată fi separat de acela al comerțului general al societății. Interesul lor personal e legat de prosperitatea comerțului societății și de întreținerea forturilor și garnizoanelor necesare pentru apărarea acestuia. De aceea e mai probabil ca ei să poarte continuu grija întreținerii acestora. În al doilea rînd, directorii unei societăți pe acțiuni manipulează întotdeauna fonduri mari, capitalul societății pe acțiuni, din care în mod normal pot întrebuința adesea o parte, pentru construcția, reparația și întreținerea unor astfel de forturi și garnizoane. Dar directorii unei societăți privilegiate, neavînd la dispoziție un capital social, nu dispun pentru aceleași scopuri decît de veniturile întîmplătoare provenite din taxele de înscriere și din taxele corporației, la care sînt impuse operațiile de comerț ale unei asemenea societăți. Astfel fiind, chiar dacă au același interes de a se îngriji de întreținerea unor asemenea forturi și garnizoane, numai rareori au aceleași posibilități de înfăptuire. Întreținerea unui funcționar public nefiind legată de mai nici o grijă aproape, ci necesitînd numai o cheltuială modestă și limitată, e o chestiune mai potrivită atît cu caracterul cît și cu posibilitățile unei societăți privilegiate.

La un timp apreciabil după Sir Josiah Child, în 1750, s-a înființat totuși o societate privilegiată — actuala asociație a comercianților care lucrează cu Africa — și care a fost însărcinată în mod expres, la început, cu întreținerea tuturor forturilor și garnizoanelor britanice situate între Capul Blanc și Capul Bunei Speranțe, și mai tîrziu numai a celor aflate între Capul Rouge și Capul Bunei Speranțe. Legea de înființare a acestei societăți (statutul din anul al 23-lea al domniei lui George II, cap. 31) pare a fi avut în vedere două scopuri distincte: mai întîi să combată efectiv tendința de asuprire și acaparare, destul de firească la directorii unei societăți privilegiate; și în al doilea rînd, să-i silească pe aceștia, pe cît posibil, să dea întreținerii forturilor și garnizoanelor o atenție pe care în mod obișnuit ei nu ar fi dat-o.

Pentru atingerea primului dintre aceste scopuri, taxa de admitere se limitează la patruzeci de șilingi. Se interzice societății a face comerț ca societate privilegiată sau cu un capital pe acțiuni, a împrumuta bani sub semnătură colectivă, sau a aduce restricții comerțului, acesta fiind liber pe toată întinderea regatului pentru orice supus britanic care plătește acea taxă. Conducerea societății e încredințată unui comitet de nouă persoane; acestea se întrunesc la Londra și sînt alese în fiecare an de către membrii societății, cetățeni ai orașelor Londra, Bristol și Liverpool, cîte trei de fiecare oraș. Nici un membru al comitetului nu poate rămîne în funcție mai mult de trei ani consecutiv. Orice membru al comitetului poate fi revocat de Ministerul Comerțului și al Coloniilor — azi de un comitet al Consiliului — după ascul-

tarea motivelor sale de apărare. Comitetul e oprit să exporte negri din Africa sau să importe mărfuri africane în Marea Britanie. Dar, deoarece e însărcinat cu întreţinerea forturilor şi garnizoanelor, comitetul poate, în scopul acesta, să exporte din Marea Britanie diferite mărfuri şi provizii destinate Africii. Din sumele ce le primeşte de la societate, se acordă comitetului o sumă de maximum opt sute de lire, pentru salariile funcţionarilor şi agenţilor săi din Londra, Bristol şi Liverpool; chiria biroului din Londra; şi celelalte cheltuieli de administraţie, comision şi agenţie în Anglia. Ceea ce rămîne, după acoperirea cheltuielilor de mai sus, poate fi împărţit între membrii comitetului, în modul cum vor găsi ei de cuviinţă, drept compensaţie pentru osteneala lor. Era de aşteptat ca, prin această organizare, spiritul de monopol să fie combătut cu eficacitate, şi astfel primul dintre scopurile mai sus indicate să fie cu prisosinţă realizat. Pare însă că nu a fost aşa. Cu toate că, prin statutul din anul al 4-lea al domniei lui George III, cap. 20, fortul Senegal, împreună cu toate anexele respective, fusese cedat asociaţiei de comercianţi care fac comerţ cu Africa, totuşi în anul următor (prin statutul din anul al 5-lea al domniei lui George III, cap. 44) a fost scos de sub jurisdicţia societăţii, trecîndu-se asupra coroanei nu numai Senegalul şi regiunile dependente ale sale, ci şi întregul ţărm de la portul Salee, din Barbaria [15] de sud, pînă la Capul Rouge; iar comerţul cu acel ţinut a fost declarat liber pentru toţi supuşii majestăţii sale. Societatea fusese bănuită de restrîngerea comerţului şi de înfiinţarea unui fel de monopol nelegal. Nu se prea poate concepe cum ar fi putut ea reuşi aceasta, sub regimul reglementărilor statutului din anul al 23-lea al domniei lui George II. Însă din dezbaterile tipărite ale Camerii Comunelor, care de altfel nu sînt întotdeauna dările de seamă cele mai veridice, observăm că acuzaţiile acestea i-au fost aduse totuşi. Membrii comitetului de nouă, fiind cu toţii comercianţi, iar guvernatorii şi agenţii diferitelor porturi şi aşezări depinzînd de ei, nu-i de mirare ca aceştia din urmă să fi dat o deosebită atenţie consignaţiilor de mărfuri şi însărcinărilor din partea celor dintîi, ceea ce duce la stabilirea unui adevărat monopol.

Pentru cel de-al doilea scop, întreţinerea forturilor şi a garnizoanelor, parlamentul a alocat o sumă anuală, în genere de circa 13 000 lire. Despre întrebuinţarea acestei sume, comitetul e dator să dea în fiecare an socoteală baronului-şef al Eşichierului [16], socoteala fiind apoi înaintată parlamentului. Dar parlamentul, care dă aşa de puţină atenţie întrebuinţării sumelor de milioane, nu e probabil că va acorda mai multă, întrebuinţării unei sume de 13 000 lire anual; iar baronul-şef al Eşichierului, avînd în vedere atribuţiile sale, probabil că nici nu e prea competent în materie de cheltuieli pentru forturi şi garnizoane. E drept că situaţia forturilor şi a garnizoanelor se poate constata de către căpitanii de vase ai majestăţii sale, sau de către oricare alţi ofiţeri desemnaţi de către Ministerul Marinei, care ar şi raporta acestui minister observaţiile lor. Dar Ministerul Marinei nu pare a exercita o jurisdicţie directă asupra comitetului, şi nici nu pare a avea autoritatea de a sancţiona pe cei a căror comportare e în măsură de a o cerceta; iar în afară de aceasta, nici pe căpitanii de vase ai majestăţii sale nu-i cred suficient de pregătiţi, întotdeauna, în ştiinţa fortificaţiilor. Se pare de

altfel că pedeapsa maximă la care ar putea fi supus un membru al comitetului, pentru indiferent ce vină afară de fraudă sau delapidare de bani publici ori de bani ai societății, este revocarea din funcția care și așa nu poate fi ținută decît pe timp de trei ani și pentru care remunerația legală e foarte mică ; iar teama de o asemenea pedeapsă nu ar putea constitui niciodată un motiv destul de grav pentru a atrage preocuparea continuă și atentă din partea membrilor comitetului într-o chestiune în care ei nu se simt interesați. Comitetul e învinuit de a fi expediat din Anglia cărămidă și piatră pentru repararea fortului *Cape Coast Castle* de pe coasta Guineei, lucrare pentru care parlamentul mai acordase de cîteva ori sume extraordinare. Cu atît mai mult cu cît se zice că acea cărămidă și acea piatră trimise la o asemenea depărtare, ar fi fost de calitate atît de proastă, încît a fost nevoie să se refacă din temelii zidurile reparate cu ele. Forturile și garnizoanele aflate la nord de Capul Rouge nu numai că sînt întreținute pe cheltuiala statului, dar sînt și puse direct sub administrația puterii executive ; și e destul de greu de imaginat ce motive ar putea exista pentru ca forturile și garnizoanele aflate la sud de capul Rouge, întreținute cel puțin în parte tot pe cheltuiala statului, să fie puse sub altă administrație. Motivul sau pretextul inițial al garnizoanelor din Gibraltar și Minorca era apărarea comerțului cu Mediterana și, ce e drept, întreținerea și administrarea lor a fost încredințată întotdeauna puterii executive, iar nu Companiei pentru Turcia. În întinderea domeniului ei constă, în mare parte, mîndria și demnitatea acelei puteri ; și nu prea e probabil că ea va neglija să dea atenția cuvenită la tot ce e necesar pentru ca să-l apere. Din această cauză, garnizoanele din Gibraltar și Minorca n-au fost niciodată neglijate ; deși Minorca a fost luată în două rînduri iar acum e pierdută probabil pentru totdeauna, acest dezastru nu s-a imputat niciodată vreunei neglijențe a puterii executive. Totuși n-aș vrea să se înțeleagă că aș insinua că vreuna din aceste garnizoane costisitoare ar fi fost, măcar în mică măsură, necesară pentru atingerea scopului pentru care ele fuseseră dezlipite de monarhia spaniolă. Poate că în realitate această dezmembrare n-a servit niciodată la alt scop decît la acela de a înstrăina de Anglia pe aliatul ei firesc, regele Spaniei, și de a uni cele două ramuri principale ale casei de Bourbon, într-o alianță mai solidă și mai durabilă decît unirea ce ar fi putut-o aduce vreodată legăturile de sînge.

Societățile pe acțiuni, înființate fie prin decret regal fie prin lege, se deosebesc în multe privințe nu numai de societățile privilegiate, dar și de societățile în nume colectiv.

Mai întîi, la societățile în nume colectiv, nici unul dintre asociați nu poate transfera partea sa socială unei alte persoane, nici introduce noi membri în societate, fără consimțămîntul celorlalți. Totuși, orice membru se poate retrage din societate, printr-o notificare, cerînd plata părții sale din capitalul social. La societățile pe acțiuni, dimpotrivă, nici un membru nu poate cere societății restituirea părții sale din capital, dar orice membru poate transfera partea sa altei persoane, fără consimțămîntul societății, introducînd astfel noi membri în societate. Valoarea unei părți din capital corespunde întotdeauna cu prețul ce se poate obține pentru ea pe piață ; preț ce

poate fi, în mod nelimitat, mai mare sau mai mic decît suma cu care posesorul ei a participat la capitalul societății.

În al doilea rînd, la societățile în nume colectiv, fiecare asociat răspunde cu întreaga sa avere pentru datoriile contractate de societate. La societățile pe acțiuni, dimpotrivă, fiecare asociat răspunde numai pînă la concurența părții sale din capital.

Operațiile unei societăți pe acțiuni sînt întotdeauna dirijate de un consiliu de directori. Acest consiliu este supus, ce e drept, adesеori și în multe privințe, controlului unei adunări generale a acționarilor. Dar aceștia, în marea lor majoritate, rareori pretind că pricep ceva din afacerile societății; iar cînd se întîmplă să nu predomine la ei spiritul de opoziție, nu se prea ostenesc să verifice aceste afaceri, ci se mulțumesc să primească dividendul semestrial sau anual, pe care directorii găsesc de cuviință să li-l repartizeze. Această scutire de griji și de riscuri pentru orice ar trece peste o sumă limitată, îndrumează spre societățile pe acțiuni pe mulți dintre aceia care în nici un caz nu și-ar risca averea în societățile în nume colectiv. Iată de ce astfel de societăți atrag de obicei capitaluri mult mai mari decît cele cu care s-ar putea lăuda o societate în nume colectiv. Capitalul comercial al Companiei Mării Sudului [17] se urca la un moment dat la mai mult de treizeci și trei de milioane opt sute de mii de lire. Capitalul pe acțiuni al Băncii Angliei se urcă azi la zece milioane șapte sute optzeci de mii de lire. Însă cum directorii unor asemenea societăți administrează mai mult banii altora decît banii lor proprii, nu prea e de crezut că vor manipula fondurile cu aceeași grijă pe care o depun în mod obișnuit, la manipularea banilor lor, membrii unei societăți în nume colectiv. Așa că, asemenea intendenților unui bogătaș, directorii unei societăți pe acțiuni se simt și ei înclinați să considere că a se ocupa de chestiuni mărunte n-ar fi demn de prestigiul patronilor lor, și se dispensează foarte ușor de a da acestor chestiuni cuvenita atenție. Iată de ce și în administrarea afacerilor unei astfel de societăți domnește întotdeauna, mai mult sau mai puțin, neglijența și risipa. Iată de ce societățile pe acțiuni pentru comerțul exterior n-au fost în stare decît rareori să susțină concurența împotriva întreprinzătorilor particulari. Foarte rar au reușit, în activitatea lor, fără un privilegiu de exclusivitate; și adesеori nu au reușit nici cu un asemenea privilegiu. Fără privilegiu de exclusivitate, de obicei ele și-au făcut prost afacerile. Cu un asemenea privilegiu, ele încă și le-au făcut prost, fiindu-le totodată și împuținate.

Compania Regală Africană, predecesoarea actualei Companii Africane, avea un privilegiu de exclusivitate acordat prin cartă, dar această cartă nefiind ratificată de parlament prin lege, acest comerț a fost lăsat liber pentru toți supușii majestății sale, imediat după revoluție, ca urmare a declarației drepturilor. Compania Golfului Hudson e, în ceea ce privește drepturile ei legale, în situație identică cu Compania Regală Africană. Decretul prin care i se acordă privilegiul de exclusivitate n-a fost ratificat de parlament. Compania Mării Sudului, cît timp a funcționat ca societate comercială, a avut privilegiu de exclusivitate ratificat de parlament prin lege, cum e și acum cazul cu Uniunea Comercianților care face comerț cu Indiile Orientale.

Compania Regală Africană a constatat în scurt timp că nu putea ține piept concurenței întreprinzătorilor aventuroși pe care, cu toată declarația drepturilor, ea a continuat a-i denumi traficanți contrabandiști și a-i persecuta ca atare. Însă în 1698 întreprinzătorii aventuroși au fost supuși la o taxă de zece la sută asupra tuturor operațiilor lor comerciale, taxă destinată a fi întrebuințată de companie pentru întreținerea de forturi și garnizoane. Dar cu toată această taxă grea, compania a fost totuși în imposibilitate de a susține concurența. Capitalul și creditul ei scăzură treptat. În 1712 datoriile ei ajunseră atît de mari, încît a fost nevoie de o lege specială atît pentru securitatea companiei cît și a creditorilor ei. Această lege prevedea că hotărîrile a două treimi din creditori — ca număr și valoare — vor fi obligatorii pentru ceilalți, atît în ceea ce privește termenul de acordat companiei pentru plata datoriilor, cît și cu privire la orice altă înțelegere ce s-ar încheia cu compania, relativ la datoriile ei. În 1730 afacerile companiei ajunseră într-o așa de mare dezordine, că nu mai era în stare să întrețină forturile și garnizoanele, unicul scop sau pretext al înființării ei. Din acel an și pînă la dizolvarea companiei, parlamentul a găsit necesar să acorde, în acel scop, o sumă anuală de zece mii de lire sterline. În 1732, după ce timp de mai mulți ani comerțul cu negri pentru Indiile Occidentale adusese numai pagube, compania se hotărî, în cele din urmă, să renunțe cu totul la acel comerț ; să vîndă negrii cumpărați pe coastă particularilor ce făceau comerț cu America ; și să-și întrebuințeze personalul în comerțul cu regiunile din interiorul Africii, comerț cu praf de aur, dinți de elefant, materii colorante etc. Dar nici în acest comerț mai limitat, compania nu izbuti mai bine decît în acela mai larg pe care îl făcuse mai înainte. Afacerile ei continuară să decadă treptat, pînă cînd, în cele din urmă, fiind în toate privințele în stare de faliment, compania fu dizolvată prin lege, iar forturile și garnizoanele ei trecură asupra actualei societăți privilegiate a comercianților, care face comerț cu Africa. Înainte de înființarea Companiei Regale Africane, existaseră alte trei societăți pe acțiuni, pentru comerțul cu Africa, succesiv înființate una după alta. Nici una din ele nu avusese vreun succes. Cu toate acestea, toate trei aveau privilegii acordate prin cartă, care, deși neratificate de parlament, erau socotite pe atunci ca adevărate privilegii de exclusivitate.

Compania Golfului Hudson, înainte de prăbușirea ei din timpul recentului război, fusese mult mai norocoasă decît Compania Regală Africană. Cheltuielile ei indispensabile erau mult mai mici. Se zice că tot personalul întreținut în diferitele așezări și locuințe, cinstite de această companie cu denumirea de forturi, nu trecea de o sută douăzeci de inși. Însă acest număr de oameni e suficient pentru a avea gata pregătită cantitatea de blănuri și de alte mărfuri necesare la încărcarea vaselor companiei, care nu pot decît rareori rămîne mai mult de șase pînă la opt săptămîni în acele regiuni, din cauza gheții. Avantajul de a avea o încărcătură gata pregătită nu s-ar putea dobîndi de întreprinzătorii aventuroși, decît după ceva mai mulți ani, iar fără acest avantaj pare imposibil a se face comerț cu Golful Hudson. De altfel capitalul modest al societății, care se zice că nu trece de o sută zece mii de lire, poate fi suficient pentru a-i da posibilitatea să acapareze tot sau aproape tot comerțul și excedentul producției din ținutul sărăcăcios,

deşi întins, prevăzut în carta ei de privilegiu. De aceea nici un întreprinzător aventuros n-a încercat să facă comerţ cu acel ţinut, în concurenţă cu compania. În consecinţă, aceasta a beneficiat de fapt întotdeauna de un monopol comercial, deşi după lege nu putea avea acest drept. Mai mult încă, se zice că modestul capital al companiei e împărţit între foarte puţini acţionari. Dar o societate pe acţiuni, formată dintr-un mic număr de acţionari cu un capital modest, are un caracter foarte asemănător cu o societate în nume colectiv, fiind capabilă de aproape acelaşi grad de vigilenţă şi de preocupare. De aceea nu trebuie să ne mire că, datorită acestor avantaje, Compania Golfului Hudson fusese în măsură, înainte de recentul război, să-şi continue comerţul ei, cu un succes apreciabil. Nu pare însă posibil ca beneficiile ei să se fi apropiat de cele imaginate de defunctul Dobbs. Un scriitor mult mai ponderat şi judicios, d-l Anderson, autorul lucrării *The Historical and Chronological Deduction of Commerce* (Concluziile istorice şi cronologice asupra comerţului), arată cu drept cuvînt că cercetînd dările de seamă făcute mai mulţi ani de-a rîndul chiar de d-l Dobbs, cu privire la exporturile şi importurile companiei, şi făcînd cuvenitele scăzăminte pentru riscurile şi cheltuielile ei extraordinare, constată că profiturile companiei nu sînt demne de invidiat şi că nici nu puteau cu mult depăşi — dacă cumva le depăşeau — profiturile obişnuite ale oricărui comerţ.

Compania Mării Sudului n-a avut niciodată de întreţinut forturi sau garnizoane, fiind scutită prin aceasta de o mare cheltuială, impusă altor societăţi pe acţiuni, care şi ele făceau comerţ exterior. Dar ea avea un capital imens, împărţit la un mare număr de participanţi. De aceea era de aşteptat, firește, ca zăpăceala, neglijenţa şi risipa să domnească în conducerea afacerilor ei. Sînt destul de bine cunoscute violenia şi extravaganţa proiectelor ei speculative, dar detalierea lor nu intră în cadrul subiectului de faţă. Nici chiar iniţiativele ei mercantile nu erau cu mult mai bine îndrumate. Primul comerţ întreprins de societate a fost comerţul cu negri pentru Indiile Occidentale Spaniole, pentru care societatea deţinea privilegiul exclusiv (ca urmare a aşa-zisului contract *Assiento* acordat societăţii prin tratatul de la Utrecht). Însă, dat fiind că nu era de aşteptat realizarea de profituri mari din acest comerţ, s-a îngăduit drept compensaţie companiilor portugheze şi franceze, care îl practicaseră în aceleaşi condiţiuni mai înainte de compania engleză şi se ruinaseră din cauza lui, să trimită în fiecare an cîte o corabie de o anumită capacitate, pentru comerţul direct cu Indiile Occidentale Spaniole. Din cele zece călătorii admise pe an unei asemenea corăbii, se zice că una singură, aceea din 1731 a vasului Royal Caroline, ar fi adus un profit considerabil, pe cînd aproape toate celelalte au dus, mai mult sau mai puţin, la pierderi. Această lipsă de reuşită a fost atribuită, de către agenţii companiilor, sumelor stoarse de guvernul spaniol şi de asupritorii din partea acestuia ; însă ea s-a datorat poate mai mult risipei şi jafurilor agenţilor înşişi, dintre care se zice că unii ar fi dobîndit averi considerabile într-un singur an. În 1734, compania a solicitat regelui autorizaţia de a renunţa la comerţul şi la dreptul de tonaj al corăbiei ei anuale, dat fiind micul profit ce îl realiza, mulţumindu-se cu orice echivalent putea obţine de la regele Spaniei.

În 1724, această companie a întreprins pescuitul balenelor. În realitate ea nu avea monopolul pentru acest pescuit, însă atîta timp cît ea l-a practicat, nici un alt supus britanic nu pare a-l mai fi practicat. Din cele opt călătorii făcute în Groenlanda de corăbiile societății, una singură i-a adus beneficii, pe cînd toate celelalte i-au pricinuit pagube. După cea de-a opta și ultima călătorie, cînd societatea și-a și vîndut corăbiile, materialele și uneltele, s-a aflat că paguba totală rezultată din această activitate, capital și dobînzi, se urca la peste două sute treizeci și șapte de mii de lire.

În 1722, această companie a solicitat parlamentului autorizația de a-și împărți imensul capital de peste treizeci și trei de milioane opt sute de mii de lire — în întregime împrumutat guvernului — în două părți egale, din care: jumătate, adică șaisprezece milioane nouă sute de mii lire să fie considerată la egalitate cu alte rente de stat și să nu servească drept acoperire a datoriilor contractate sau a pagubelor rezultate din activitatea directorilor societății; iar cealaltă jumătate să rămînă, ca și mai înainte, fond de comerț și să fie grevată de acele datorii și pagube. Cererea era prea rezonabilă, ca să nu fie aprobată. În 1733, compania a adresat parlamentului o nouă cerere, în sensul ca trei sferturi din capitalul comercial să-l poată transforma în titluri de rentă și numai un sfert să rămînă ca fond comercial, adică să fie supus riscurilor provenite din administrația rea a directorilor societății. Atît fondul de rente cît și fondul comercial fuseseră reduse pe atunci cu cîte două milioane, în urma mai multor plăți ale guvernului, așa că sfertul nu se ridica decît la 3 662 784 lire 8 s. 6 d. În 1748, prin tratatul de la Aix-la-Chapelle, toate pretențiile companiei față de regele Spaniei, decurgînd din contractul *Assiento*, au fost abandonate în schimbul a ceea ce s-a presupus a fi un echivalent, adică: s-a pus capăt comerțului companiei cu Indiile Occidentale Spaniole, restul fondului ei comercial s-a transformat în titluri de rentă, iar compania a încetat, din toate punctele de vedere, de a mai fi o întreprindere comercială.

Trebuie observat că, în comerțul făcut cu ajutorul corăbiei ei anuale — singurul comerț cu perspective de profit mai importante — Compania Mării Sudului n-a fost lipsită de concurenți, nici în străinătate, și nici pe piața internă. La Cartagena, Porto Bello și Vera Cruz ea avea de întîmpinat concurența comercianților spanioli, care aduceau de la Cadiz mărfuri europene de același fel ca și încărcătura de export a corăbiei sale; iar în Anglia avea de întîmpinat concurența comercianților englezi, care importau de la Cadiz mărfuri din Indiile Occidentale Spaniole, de același fel cu încărcătura ei de import. Mărfurile comercianților spanioli, ca și ale celor englezi, poate că în adevăr erau impuse la taxe vamale mai mari. Dar pagubele pricinuite prin neglijență, risipa și fraudele funcționarilor companiei constituiau probabil o taxă mult mai împovărătoare decît aceste taxe. Pare a fi în contradicție cu toată experiența trecutului, ca o societate pe acțiuni să poată practica cu succes vreo ramură de comerț exterior, atunci cînd întreprinzătorii aventuroși o concurează în mod deschis și nefățarnic.

Vechea Companie Engleză a Indiilor Orientale a fost înființată în 1600, printr-o cartă a reginei Elisabeta. La primele douăsprezece călătorii spre India, organizate de această companie, ea pare a fi acționat ca societate privilegiată, cu capitaluri distincte, deși numai pe corăbiile comune ale socie-

tății. În 1612, ea s-a transformat în societate pe acțiuni. Drepturile de exclusivitate erau acordate prin cartă de privilegiu și, chiar neratificate de parlament prin lege, ele încă erau pe atunci, considerate ca atare. Astfel că, timp de mai mulți ani, societatea n-a prea fost tulburată de contrabandiști. Capitalul, nedepășind niciodată suma de șapte sute patruzeci și patru de mii de lire, împărțit în acțiuni de cîte cincizeci de lire, nu era atît de considerabil, nici activitatea societății atît de mare, încît să poată oferi vreun prilej de mare neglijență ori de risipă, sau de acoperire a unor mari fraude. Cu toate pagubele extraordinare, pricinuite în parte de comportarea răuvoitoare a Companiei Olandeze a Indiilor Orientale și în parte de alte împrejurări, societatea a desfășurat timp de mai mulți ani o activitate plină de succes. Dar cu timpul, cînd fură înțelese mai bine principiile de libertate, deveni din zi în zi mai discutabil în ce măsură o cartă regală neconfirmată prin lege putea acorda un privilegiu de exclusivitate. În această chestiune, hotărîrile instanțelor judiciare nu erau uniforme, ci variau după autoritatea guvernului și după spiritul vremii. În interval, comerțul prin contrabandă se dezvoltă în detrimentul companiei; iar către sfîrșitul domniei lui Carol II, în tot cursul domniei lui Iacob II și în cursul unei părți a domniei lui William III acest comerț a adus compania în mare mizerie. În 1698, se făcu în parlament propunerea de a se avansa guvernului două milioane de lire cu opt la sută, cu condiția ca subscriitorii la acest împrumut să fie constituiți într-o nouă companie a Indiei Orientale, cu privilegiu de exclusivitate. Vechea companie a oferit șapte sute de mii de lire, adică aproape întregul ei capital, cu patru la sută, în aceleași condiții. Dar, pe atunci, situația creditului public era de așa fel încît mai bine îi convenea guvernului să ia cu împrumut două milioane cu opt la sută decît șapte sute de mii cu patru la sută. Propunerea noilor subscriitori a fost admisă, înființîndu-se în consecință o nouă companie a Indiei Orientale. Vechea companie a Indiei Orientale păstra însă dreptul de a-și continua și ea activitatea pînă în anul 1701. Totodată ea avusese ingeniozitatea de a subscrie, pe numele casierului ei, trei sute cincisprezece mii de lire la capitalul companiei celei noi. La redactarea legii prin care comerțul cu India Orientală era trecut asupra subscriitorilor împrumutului de două milioane, o neglijență a făcut să nu reiasă lămurit că ei erau obligați a se constitui în societate pe acțiuni. Atunci unii comercianți individuali, ale căror subscrieri se ridicau numai la șapte mii două sute de lire au insistat pentru privilegiul de a-și face comerțul separat, fiecare cu capitalul său și pe riscul său propriu. Vechea Companie a Indiei Orientale avea pînă la 1701 dreptul de a face comerț separat cu vechiul ei capital anterior. De asemenea avea dreptul atît înainte cît și după acea dată — ca și ceilalți comercianți particulari — de a face comerț separat pentru suma de trei sute cincisprezece mii de lire, subscrisă de ea la capitalul noii companii. Se pare că ambele companii s-au ruinat de pe urmă concurenței cu comercianții particulari pe de o parte, și a concurenței între ele, pe de altă parte. Mai tîrziu, în 1730, cînd s-a făcut parlamentului propunerea de a se trece acest comerț sub conducerea unei societăți privilegiate — lăsîndu-l astfel oarecum liber — Compania Indiei Orientale s-a opus în termeni foarte tari acestei propuneri, arătînd care fuseseră după părerea ei efectele nefaste

ale concurenței. Compania a afirmat că în India concurența urcase prețul mărfurilor într-atît, încît cumpărarea lor nu mai prezenta convenienţă ; iar în Anglia, din cauza supraaprovizionării pieții, prețurile acestora scăzuseră atît de mult, încît nu se mai putea realiza nici un profit din vînzarea lor. Desigur, nu se poate pune la îndoială că, printr-o aprovizionare mai îmbelșugată, spre înlesnirea și avantajul publicului, concurența trebuie să fi redus foarte mult prețul mărfurilor indiene pe piața engleză ; dar nu pare tocmai probabil ca prețul lor să se fi urcat pe piața indiană, dat fiind că cererea excepțională pricinuită de concurență trebuie să fi fost doar ca o picătură de apă, în imensul ocean al comerțului Indiei. Apoi, creșterea cererii, chiar dacă la început urcă uneori prețurile mărfurilor, în cele din urmă le reduce întotdeauna. Ea încurajează producția, sporind astfel concurența între producători, care — în strădania fiecăruia de a vinde mai ieftin decît celălalt — recurg la noi diviziuni ale muncii și la noi perfecționări în meșteșuguri, ceea ce altminteri nu ar fi gîndit niciodată. Efectele nefericite de care se plîngea compania erau ieftinirea consumului și încurajarea dată producției, adică tocmai cele două efecte a căror realizare constituie importanta menire a economiei politice. Dar concurența de care se plîngea compania n-a fost lăsată să dăinuiască mult timp. În 1702 cele două companii au fost legate, în oarecare măsură, printr-un contract tripartit în care al treilea asociat era coroana ; iar în 1708, printr-o lege votată de parlament, se desăvîrși fuzionarea lor într-o singură companie, sub numele actual de Compania Unită a Comercianților ce fac comerț cu Indiile Orientale. S-a găsit necesar să se insereze în această lege o clauză permițînd celor ce făceau comerț separat să-și continuie afacerile pînă în ziua sărbătorii de Sf. Mihail din anul 1711, dar totodată împuternicind pe directori să-și răscumpere, cu un preaviz de trei ani, micul lor capital [18] de șapte mii două sute de lire, convertind în felul acesta întregul capital al companiei într-un capital comun în acțiuni. Prin aceeași lege, capitalul companiei se majora de la două milioane la trei milioane două sute de mii lire, în urma unui nou împrumut făcut guvernului. În 1743 compania avansă guvernului încă un milion. Dar acest milion fiind constituit nu prin apel la acționari, ci prin vînzare de rentă și contractare de obligațiuni, capitalul la care acționarii ar fi putut pretinde dividend nu a fost majorat. Prin acest milion s-a majorat însă capitalul ei comercial, garantîndu-se, împreună cu capitalul social de trei milioane două sute de mii de lire, pagubele eventual suferite și datoriile contractate, ce ar fi putut rezulta din operațiile ei comerciale. Eliberată de orice concurență și deținînd monopolul total al comerțului englez cu Indiile Orientale, această companie a lucrat cu deplin succes din anul 1708, sau în tot cazul din 1711, și a distribuit din profiturile ei un modest dividend anual acționarilor. În timpul războiului cu Franța, început în 1741, ambiția d-lui Dupleix, guvernatorul francez din Pondicherry, a angajat compania în războaiele din Carnatic și în politica prinților indieni. După multe importante succese și tot atît de importante pierderi, compania pierdu în cele din urmă și Madrasul, pe atunci principala ei așezare în India. Acesta îi fu retrocedat prin tratatul de la Aix-la-Chapelle ; iar spiritul războinic și pofta de cucerire pare-se cam din acea epocă i-a cuprins pe funcționarii ei din India, de atunci ei nemaidezbărîndu-se niciodată de ele. În timpul războiului cu francezii,

început în 1755, armatele companiei avură parte de norocul care însoţea de obicei armatele Marii Britanii. Compania apără Madrasul, ocupă Pondicherry, recuceri Calcuta şi obţinu de la un teritoriu vast şi bogat venituri ce se ridicau, după cum se spunea pe atunci, la mai mult de trei milioane pe an. Timp de mai mulţi ani, ea rămase în paşnică posesiune a acestor venituri; pînă cînd, în 1767, guvernul îşi manifestă pretenţiile asupra cuceririlor ei teritoriale şi a veniturilor acolo produse, ca fiind un drept aparţinînd coroanei; şi cînd compania fu de acord să plătească guvernului, cu titlu de compensaţie, patru sute de mii de lire pe an. De mai înainte compania majorase treptat dividendul ei de la şase la zece la sută; şi anume, la capitalul de trei milioane două sute de mii de lire dividendul fusese majorat cu o sută douăzeci şi opt de mii de lire, adică fusese urcat de la o sută nouăzeci şi două de mii la trei sute douăzeci de mii de lire pe an. Cam în acea vreme compania încercă să majoreze dividendul la douăsprezece şi jumătate la sută, ceea ce ar fi făcut ca plăţile ei anuale către acţionari să fie egale cu suma ce convenise să o plătească anual guvernului, adică patru sute de mii de lire. Dar în cursul celor doi ani, cît urma să fie în vigoare convenţia cu guvernul, compania fu împiedicată de a face noi majorări de dividend, prin două legi succesive, al căror scop era de a da companiei posibilitatea să se achite mai repede de datoriile ei, care se ridicau pe atunci la peste şase sau şapte milioane de lire sterline. În 1769 compania reînnoi pe încă cinci ani convenţia cu guvernul, stipulînd ca în cursul acestei perioade să i se permită majorarea treptată a dividendului la douăsprezece şi jumătate la sută, nu însă cu mai mult de unu la sută pe fiecare an. Cînd majorările de dividend ar fi atins nivelul maxim, plăţile anuale ale companiei către acţionari şi către guvern nu ar fi fost majorate decît cu şase sute opt mii de lire peste suma la care se ridicau mai înainte de recentele achiziţii teritoriale. S-a mai arătat la cît se presupunea că se ridică venitul brut al acestor achiziţii teritoriale, iar, conform unei situaţii contabile aduse de corabia est-indiană Cruttenden în 1768, venitul net, după scăderea tuturor cheltuielilor şi sarcinilor militare, se urca la două milioane patruzeci şi opt de mii şapte sute patruzeci şi şapte de lire. Se spunea că această companie mai dispunea şi de alte venituri, provenite în parte de la domeniile ei, dar mai ales de la vămile introduse în diferitele ei aşezări şi care se urcau la patru sute treizeci şi nouă de mii de lire. Profiturile din operaţiunile comerciale se urcau la acea epocă la cel puţin patru sute de mii de lire pe an, după raportul făcut în Camera Comunelor de către preşedintele companiei; iar după declaraţia contabilului companiei, se urcau la cel puţin cinci sute de mii de lire. După cifra cea mai mică a situaţiilor contabile, aceste profituri erau cel puţin egale cu dividendul maxim ce urma a se plăti acţionarilor companiei. Un venit atît de mare putea să permită desigur o majorare a plăţilor anuale cu şase sute opt mii de lire şi să rămînă totodată un important fond de amortizare cel puţin suficient pentru reducerea rapidă a datoriilor companiei. Însă în 1773 datoriile ei, în loc de a fi reduse, crescură printr-o restanţă către tezaur în contul plăţii de patru sute de mii de lire, printr-o altă restanţă datorită către vamă pentru taxe neachitate, printr-o mare datorie către bancă pentru banii luaţi cu

împrumut și, în al patrulea rînd, prin trate emise din India asupra companiei și acceptate în mod ușuratic, pentru o sumă de peste un milion două sute de mii de lire. Acumularea acestor datorii a adus compania la o așa de nenorocită situație, încît ea se văzu nevoită nu numai să-și reducă dividendul dintr-o dată la șase la sută, dar să solicite indulgența guvernului, căruia îi ceru întîi să fie liberată pe viitor de plata cuvenită de patru sute mii de lire pe an și, în al doilea rînd, să i se acorde un împrumut de un milion patru sute de mii de lire, ca să evite falimentul imediat. Se pare că bogăția crescîndă a companiei a servit numai ca să ofere funcționarilor săi prilejuri de risipă și ca un paravan pentru tot mai mari fraude, mai mari decît în raport cu bogăția crescîndă a companiei. Comportarea funcționarilor ei din India și situația generală a afacerilor ei atît în India cît și în Europa deveniră obiectul unei anchete parlamentare, în urma căreia se făcură mai multe modificări importante în alcătuirea administrației companiei, atît din țară cît și din străinătate. Principalele ei așezări din India — Madras, Bombay și Calcuta — pînă atunci cu totul independente una de alta, fură subordonate unui guvernator general, ajutat de un consiliu de patru, parlamentul luînd asupră-și numirea celui dintîi guvernator și a celui dintîi consiliu, a căror reședință fu fixată la Calcuta; acest oraș devenind acum ceea ce mai înainte era Madrasul, adică cea mai importantă dintre așezările engleze din India. Tribunalul din Calcuta, instituit la început pentru judecarea litigiilor comerciale ivite în oraș sau în împrejurimi, își lărgise treptat jurisdicția, o dată cu extinderea imperiului. Acum el fu redus și limitat la scopul inițial al creării sale. În locul său se instituí o nouă curte superioară de justiție, compusă dintr-un președinte și trei judecători, numiți de coroană. În Europa, suma minimă cerută pentru a da unui acționar dreptul de vot la adunările generale a fost urcată de la cinci sute de lire, prețul inițial al unei acțiuni, la o mie de lire. Se mai stabili că, pentru a putea vota, acționarul trebuia să fie de cel puțin un an în posesia acțiunilor, în locul termenului anterior de șase luni, dacă le dobîndise prin cumpărare, iar nu prin moștenire. Consiliul de douăzeci și patru de directori se alegea mai înainte în fiecare an; acum se legiferă că, pe viitor, fiecare director va fi ales pe patru ani, însă șase dintre directori trebuiau să iasă din funcțiune, prin rotație, în fiecare an, fără drept de a fi realeși la desemnarea celor șase noi directori pe anul următor. Ca urmare a acestor reforme, era de așteptat ca atît consiliul acționarilor cît și cel al directorilor să dea dovadă de mai multă demnitate și fermitate decît fusese cazul mai înainte. Dar, cu toate aceste reforme, nu pare posibil, din nici un punct de vedere, ca aceste consilii să fie făcute apte de a guverna, sau cel puțin de a participa la guvernarea unui mare imperiu; fiindcă majoritatea membrilor lor au întotdeauna prea puțin interes la prosperitatea imperiului, ca să dea atenția cuvenită la ceea ce ar putea-o favoriza. Adesea oameni cu avere mare, uneori oameni chiar cu avere mai mică, sînt dispuși să cumpere o acțiune de o mie de lire la compania Indiei, numai în vederea influenței ce speră s-o dobîndească printr-un vot la adunarea acționarilor. Li se acordă prin aceasta o participare, dacă nu chiar la jefuirea Indiei, dar măcar la numirea jefuitorilor, deși se cheamă că această numire e făcută de consiliul directorilor,

acesta fiind neapărat, mai mult sau mai puțin, sub influența acționarilor, care nu numai că îi aleg pe directori, dar uneori impun și numirea funcționarilor lor din India. Dacă un acționar poate uza cîțiva ani de această influență, căpătuind astfel un număr oarecare de prieteni de ai lui, prea puțin îl va mai interesa dividendul sau valoarea însăși a capitalului pe care se bazează dreptul său de vot. Prosperitatea marelui imperiu, la guvernarea căruia acest vot îi permite să ia parte, aproape că nici nu-l preocupă. Nici un suveran n-a fost — și prin firea lucrurilor nu va putea fi niciodată — atît de complet nepăsător de fericirea sau mizeria supușilor săi, de propășirea sau ruina teritoriilor sale, de gloria sau decăderea administrației sale, pe cît sînt majoritatea acționarilor unei astfel de societăți comerciale, care sînt — și de fapt e normal să fie — nepăsători, din cauza moralei inerente unor asemenea împrejurări. Această nepăsare a fost mai degrabă sporită, decît atenuată, prin noile reglementări făcute, în urma anchetei parlamentare. De pildă, printr-o rezoluție a Camerei Comunelor, s-a stipulat că atunci cînd suma de un milion patru sute de mii de lire împrumutată de guvern companiei va fi achitată și datoriile din obligațiuni ale companiei vor fi reduse la un milion cinci sute de mii de lire, — numai atunci, iar nu mai devreme, compania va putea să-și distribuie un dividend de opt la sută asupra capitalului; și că ceea ce avea să rămînă în țară din veniturile și profiturile nete se va împărți în patru părți, din care trei vor fi vărsate tezaurului, pentru necesitățile publice iar a patra parte va constitui un fond de rezervă, fie în vederea unei noi reduceri a datoriilor pe obligațiuni ale companiei, fie pentru a face față altor nevoi neprevăzute pe care compania le-ar avea de întîmpinat. Dar dacă această companie fusese rea administratoare și rea suverană, atunci cînd veniturile și profiturile nete îi aparțineau în întregime și se aflau la dispoziția ei, desigur că nu avea să dovedească însușiri mai bune în această privință atunci cînd trei sferturi din ele aveau să aparțină altora, și cînd celălalt sfert, deși lăsat pentru a fi întrebuințat în folosul companiei, totuși urma să se cheltuiască numai sub controlul și cu aprobarea altor persoane.

Ar putea fi mai pe placul companiei ca funcționarii și organele subordonate ei să poată avea fie plăcerea de a cheltui fără măsură, fie avantajul de a-și însuși eventualul excedent rămas în urma plății dividendului propus de opt la sută, decît ca acest excedent să ajungă în mîinile unui grup de oameni cu care ar fi aproape imposibil să nu fie neînțelegeri asupra unor asemenea rezoluții. Interesele acelor funcționari și organe în subordine puteau predomina în adunarea acționarilor într-atît încît să-i facă uneori pe aceștia să sprijine pe autorii unor fraude, comise prin încălcarea chiar a propriei ei autorități. Pentru majoritatea acționarilor susținerea chiar a autorității propriei lor adunări ar putea constitui uneori o chestiune mai puțin importantă decît susținerea celor ce ar fi sfidat această autoritate.

Așadar, măsurile luate în 1773 n-au pus capăt neorînduielilor din administrația companiei în India. Cu toate că, în urma unei scurte perioade de mai bună conducere, compania strînsese la un moment dat în tezaurul din Calcutta peste trei milioane de lire sterline și cu toate că ulterior ea și-a extins stăpînirea, sau mai bine zis jaful, asupra unuia din cele mai bogate și fertile ținuturi din India, totul s-a risipit și s-a distrus. Compania s-a

găsit cu totul nepregătită pentru a rezista incursiunii lui Hayder Ali sau pentru a o stăvili ; iar ca urmare a acestor neorînduieli, compania se află astăzi (1784) în mai rea situație decît oricînd ; și, spre a se evita falimentul iminent, este nevoită să solicite din nou sprijinul guvernului. Partidele din parlament au propus mai multe proiecte pentru o mai bună administrare a afacerilor companiei. Toate aceste proiecte par a concorda în ce privește presupunerea că această companie ar fi cu totul incapabilă să-și administreze posesiunile teritoriale, ceea ce de altfel fusese întotdeauna cu prisosință învederat. Compania însăși pare a se fi convins de incapacitatea ei în această privință și, din această cauză, pare a fi dispusă să cedeze guvernului posesiunile ei teritoriale.

Dreptul de a poseda forturi și garnizoane în țări îndepărtate și înapoiate este incontestabil legat de dreptul de a face pace sau război în acele țări. Societățile pe acțiuni, care l-au avut pe cel dintîi din aceste drepturi, l-au exercitat întotdeauna și pe cel de-al doilea, acesta fiindu-le adeseori conferit în mod expres. Cît de nedrept, cît de capricios și cu cîtă cruzime au exercitat ele de obicei acest drept, este prea bine cunoscut dintr-o experiență recentă.

Cînd o societate de comercianți întreprinde, pe riscul și pe cheltuiala ei, stabilirea de noi relații comerciale cu o națiune îndepărtată și înapoiată, n-ar fi poate lipsită de justificare transformarea ei într-o societate pe acțiuni, acordîndu-i-se, în caz de reușită, monopolul comerțului pe un anumit număr de ani. Acesta e mijlocul cel mai ușor și mai firesc, prin care statul poate răsplăti pe acești comercianți pentru riscurile unei experiențe periculoase și costisitoare, ale cărei foloase aveau să le culeagă apoi cetățenii toți. Un monopol vremelnic, de acest gen, ar putea fi justificat pe baza acelorași principii ca și un monopol similar acordat inventatorului unei mașini noi sau autorului unei cărți noi. Dar la expirarea termenului monopolul ar trebui desigur să înceteze, trecîndu-se în mîna guvernului forturile și garnizoanele, în caz că s-ar fi găsit necesară înființarea lor, rambursîndu-se companiei valoarea lor, iar comerțul să devină liber pentru toți supușii statului. În cazul unui monopol perpetuu, ceilalți supuși ai statului ar fi toți impuși la o dare absurdă și de două feluri : mai întîi prin prețul urcat al mărfurilor, care s-ar putea cumpăra mult mai ieftin în cazul libertății comerțului ; și, în al doilea rînd, prin excluderea lor totală de la un gen de afaceri care ar fi putut fi în interesul și în folosul multora dintre ei. De altfel, impunerea lor în acest mod este complet lipsită de vreun scop pozitiv. Nu face decît să dea companiei posibilitatea de a sprijini risipa, neglijența și fraudele propriilor săi funcționari, a căror comportare dezordonată permite rareori ca dividendul companiei să depășească rata normală a profiturilor de la ramurile de comerț complet libere și, foarte deseori, îl face chiar să scadă cu mult sub această rată. Experiența ne arată însă că, fără drept de monopol, o societate pe acțiuni nu poate continua mult timp nici un fel de comerț exterior. A cumpăra pe o piață, cu scopul de a vinde, cu profit, pe alta, cînd sînt mulți concurenți pe ambele piețe ; a urmări nu numai variațiile întîmplătoare ale cererii, ci variațiile mai mari și mai dese ale concurenței, sau ale ofertei pe care cererea o poate obține de la alții și a potrivi cu chibzuință și cu dibăcie atît cantitatea cît și calitatea fiecărui gen de marfă la toate aceste împrejurări ; este un fel de luptă cu operațiuni continuu schim-

bătoare, care nu poate fi aproape niciodată dusă cu succes, fără un efort neîntrerupt de vigilență și atenție, ceea ce nu se prea poate aștepta din partea directorilor unei societăți pe acțiuni. Conform legii, Compania Indiilor Orientale are dreptul, în urma amortizării fondurilor sale, și la expirarea privilegiului ei de monopol, de a continua ca societate pe acțiuni și de a face comerț cu Indiile Orientale în același fel ca și restul concetățenilor ei. Numai că, în această situație, vigilența și atenția întreprinzătorilor particulari, după toate probabilitățile, ar face-o, în scurt timp, să fie obosită de acest comerț.

Un eminent autor francez, foarte competent în chestiuni de economie politică, abatele Morellet, dă o listă de cincizeci și cinci de societăți anonime pentru comerț exterior, înființate în diferite părți ale Europei începînd din anul 1600, și care, potrivit celor afirmate de el, au ajuns toate la faliment din cauza greșitei lor conduceri, deși se bucurau de privilegii de exclusivitate. Informațiile sale sînt eronate cu privire la istoricul a două sau trei dintre ele, care nu erau societăți pe acțiuni și nu s-au prăbușit. În schimb însă au mai existat multe societăți pe acțiuni ce s-au prăbușit, și pe care el le-a omis.

Singurele feluri de comerț, pe care o societate pe acțiuni pare a le putea practica mai cu succes, chiar fără privilegiu de exclusivitate, sînt cele ale căror operații pot fi reduse la ceea ce se cheamă rutină, sau la acea uniformitate de metodă ce nu admite decît o mică varietate sau aproape nici una. Printre aceste feluri de comerț sînt: mai întîi comerțul de bancă; al doilea, asigurările contra incendiului, sau a riscului maritim și a capturilor în timp de război; al treilea construirea și întreținerea unei căi sau a unui canal navigabil; și al patrulea, comerțul similar de aducere a apei pentru alimentarea unui oraș mare.

Cu toate că principiile comerțului de bancă par întrucîtva confuze, în practică ele pot fi reduse la reguli stricte. Orice abatere de la aceste reguli, ca urmare a unor speculații promițătoare de cîștiguri extraordinare, este aproape întotdeauna extrem de periculoasă și adesea fatală întreprinderii bancare, care face asemenea încercări. Însă datorită organizației lor, societățile anonime sînt în genere mai severe decît societățile în nume colectiv în ceea ce privește respectarea regulilor stabilite. De aceea, asemenea societăți par să fie mai potrivite pentru acest fel de comerț. În consecință, principalele întreprinderi bancare din Europa sînt societăți pe acțiuni, multe din ele lucrînd cu deplin succes, chiar fără nici un privilegiu de exclusivitate. Banca Angliei nu se bucură de nici un privilegiu decît acela că nici una din celelalte societăți bancare din Anglia nu se poate compune din mai mult de șase persoane. Cele două bănci care fac operații comerciale azi la Edimburg sînt societăți anonime, fără nici un privilegiu de exclusivitate.

Valoarea riscului, fie de incendiu, fie de daune maritime, fie de captură de război, deși nu poate fi calculată prea exact, totuși permite o evaluare globală, astfel ca, în oarecare măsură să poată fi cuprinsă în reguli și metode stricte. Operațiunile de asigurări se pot face cu deplin succes de către o societate pe acțiuni, fără nici un privilegiu de exclusivitate. Nici societatea *London Assurance*, nici *Royal Exchange Assurance*, nu dețin un asemenea privilegiu.

Un drum sau un canal navigabil odată construit, administrarea lui devine foarte simplă și ușoară, putînd fi redusă și ea la reguli și metode stricte. Chiar și construirea lui este la fel; și poate fi contractată cu antreprenorii, la un preț stabilit pentru fiecare milă de canal și pentru fiecare stăvilar. Se poate spune același lucru despre un canal, un apeduct sau o conductă pentru aprovizionarea cu apă a unui oraș mare. Asemenea întreprinderi pot fi și sînt adesea administrate, cu deplin succes, de către societăți pe acțiuni fără nici un privilegiu de exclusivitate.

Dar desigur că nu ar fi rezonabil să se înființeze o societate pe acțiuni pentru ori ce fel de întreprindere, numai pentru că o astfel de societate ar fi în stare să o conducă cu succes, adică să fie scutită o anumită categorie de comercianți de unele dispoziții legale generale aplicate tuturor concetățenilor lor, numai pentru că acei oameni ar putea să prospereze, dacă s-ar bucura de o astfel de scutire. Pentru a justifica pe deplin înființarea unei asemenea societăți, pe lîngă condiția de a se putea aduce întreprinderea la reguli și metode stricte, mai e nevoie și de alte două condiții. Mai întîi trebuie să reiasă în mod vădit că întreprinderea e de utilitate mai mare și mai generală, decît majoritatea activităților obișnuite; în al doilea rînd, că întreprinderea necesită un capital mai mare decît cel ce poate fi cu ușurință colectat de o societate în nume colectiv. Dacă un capital modest ar fi suficient, utilitatea mai mare a întreprinderii n-ar fi un motiv suficient pentru înființarea unei societăți pe acțiuni, deoarece, în cazul acesta, întreprinzătorii individuali ar satisface curînd și ușor cererea de produse ce ar forma obiectul întreprinderii. Ambele aceste condiții concordă la toate cele patru feluri de activități menționate mai sus.

În cartea a doua a studiului de față s-a arătat în mod clar marea utilitate generală a comerțului de bancă, atunci cînd acest comerț e făcut cu prudență. Dar o bancă de stat, ce are de sprijinit creditul statului și, în cazuri speciale, de avansat guvernului întregul produs al unui impozit — acesta putîndu-se ridica la multe milioane — cu un an sau doi înainte de încasarea lui, necesită un capital mai mare decît cel ce se poate lesne procura de către orice societate în nume colectiv.

Comerțul de asigurări dă averilor particulare o mare siguranță, iar prin repartizarea asupra unui mare număr de persoane a pagubelor ce ar ruina pe una singură, aceste pagube se suportă cu ușurință de către întreaga societate. Însă, pentru a obține această siguranță, e nevoie ca asigurătorii să dispună de un foarte mare capital. Înainte de înființarea la Londra a celor două societăți pe acțiuni, de asigurări, se zice că s-ar fi prezentat procurorului general o listă de o sută cincizeci de asigurători particulari, care dăduseră faliment în decurs de cîțiva ani.

Canalurile și căile navigabile, precum și lucrările care sînt necesare uneori pentru alimentarea cu apă a unui mare oraș, sînt de mare utilitate; dar, în același timp, ele necesită o cheltuială mai mare decît cea căreia i-ar putea face față averile unor persoane particulare, acest fapt e destul de evident.

Afară de cele patru feluri de comerț menționate mai sus, eu cel puțin nu mi-am putut aminti altele în care să concorde toate cele trei condiții

cerute pentru a justifica înființarea unei societăți pe acțiuni. Societatea engleză a cuprului din Londra, Societatea pentru topitul plumbului, Societatea pentru șlefuitul sticlei n-au nici cel puțin pretextul unei utilități deosebit de mari în ceea ce privește obiectivul pe care îl urmăresc și nici urmărirea acestui obiectiv nu necesită cheltuieli disproporționate cu averea multor persoane particulare care ar putea — și singure — face acest comerț. Eu nu pretind a ști că se poate reduce la reguli și metode stricte comerțul practicat de aceste societăți, pentru a-l face susceptibil de a fi condus de o societate pe acțiuni, sau dacă societățile respective au motiv să se laude cu profituri excepționale. Societatea întreprinzătorilor de mine a dat faliment încă mai de mult. O acțiune a Societății britanice de textile din Edinburg se vinde azi cu mult sub paritate, deși nu la un curs atît de scăzut ca cel de acum cîțiva ani. Societățile pe acțiuni înființate în scopul de interes obștesc — al favorizării unor anumite manufacturi — în afară de faptul că își administrează rău afacerile, ceea ce are drept efect reducerea generală a capitalului societății, nu pot face nici în alte privințe decît rău, mai degrabă decît bine. Cu toate intențiile cele mai bune, atitudinea inevitabil părtinitoare a directorilor lor față de anumite ramuri de manufactură ai căror patroni îi orientează greșit și îi înșeală, aduce o descurajare reală celorlalte ramuri, și distruge desigur, mai mult sau mai puțin, raportul firesc care s-ar stabili altminteri între o activitate economică chibzuită și profitul rezultat și care — pentru activitatea generală a țării — reprezintă încurajarea cea mai mare și cea mai eficace.

ARTICOLUL II

DESPRE CHELTUIELILE INSTITUȚIILOR PENTRU EDUCAȚIA TINERETULUI

Instituțiile pentru educația tineretului își pot și ele în același mod procura venituri suficiente pentru acoperirea cheltuielilor lor. Un asemenea venit îl constituie, în mod firesc, taxa sau onorariul plătit de școlar profesorului.

Chiar și atunci cînd retribuția profesorului nu provine exclusiv din acest firesc venit, încă nu e nevoie ca ea să fie plătită din bugetul general al statului, buget ale cărui încasări și cheltuieli sînt, în majoritatea țărilor, atribuții ale puterii executive. Astfel, în cea mai mare parte din Europa întreținerea școlilor și a colegiilor nu constituie nici o sarcină asupra venitului general, sau în tot cazul, constituie numai una foarte mică. Pretutindeni școlile se întrețin, în special, din venituri locale sau provinciale, din arenda vreunei moșii sau din dobînda vreunei sume de bani alocate anume pentru acest scop, uneori de însuși suveranul, alteori de cîțiva donatori particulari, sub administrația unor epitropi.

Au contribuit în general aceste donații la satisfacerea țelului avut în vedere la instituirea lor? Au contribuit ele la stimularea activității profesorilor și la perfecționarea specialității lor didactice? Au îndrumat ele învățămîntul, în direcții mai folositoare atît pentru individ cît și pentru socie-

tate, decît cele în care, fără îndoială, s-ar fi îndrumat de la sine? Nu pare prea greu a se afla răspunsul, — cu aproximație cel puțin — la fiecare din aceste întrebări.

În orice profesie, efortul majorității celor ce o exercită este totdeauna în raport cu nevoia care le impune acel efort. Această nevoie se vădește mai imperioasă la acei a căror remunerație din profesie constituie unicul izvor din care ei își pot alcătui avutul, sau obține măcar venitul obișnuit, subzistența obișnuită. Pentru a dobîndi acest avut sau măcar pentru a-și cîștiga subzistența, ei trebuie să depună, în cursul unui an, o anumită cantitate de muncă de o valoare recunoscută; iar acolo unde există concurență, rivalitatea dintre concurenți, care caută cu toții să-și ia unul altuia ocupația, îl silește pe fiecare să încerce a-și executa munca lui, cu un oarecare grad de conștiinciozitate. Măreția obiectivelor la care se poate ajunge prin succesul în anumite profesii, poate stimula uneori, fără îndoială, zelul cîtorva oameni de o inteligență și o ambiție excepțională. Însă, evident că nu sînt necesare obiective mari, pentru a da naștere la străduințele cele mai mari. Pînă și în profesiile mărunte, rivalitatea și emulația fac din dorința de a excela un imbold la ambiție și adeseori dau loc la cele mai mari străduințe. Dimpotrivă, țelurile oricît de mari, singure și nesusținute de nevoia efortului, rareori au fost suficiente pentru a pricinui străduințe oricît de mici. În Anglia, succesul dobîndit în profesia de jurist, duce la foarte mari satisfacții obiective ale ambiției și, totuși, cît de puțini oameni oare, dintre cei născuți în belșug, au ajuns cîndva, în țara aceasta, eminenți în această profesie?

Dotațiile făcute școlilor și colegiilor au redus desigur, mai mult sau mai puțin, efortul obligatoriu, stăruința necesară a profesorilor. Existența lor, în măsura în care ea se bazează pe salariile lor, provine de fapt dintr-un izvor cu totul independent de succesul și reputația lor în profesie.

La unele universități, salariile constituie numai o parte, și adesea numai o mică parte din retribuția profesorului, cea mai mare parte provenind din onorariile și taxele plătite de studenții acestuia. Necesitatea efortului, deși întotdeauna mai mult sau mai puțin redusă, nu e cu totul înlăturată în acest caz. Reputația profesională are încă o oarecare importanță pentru el, profesorul mai depinzînd și de afecțiunea, recunoștința și părerea favorabilă a celor ce îi urmează cursurile; iar asemenea sentimente favorabile nu le poate cîștiga pe nici o altă cale, decît prin merit, adică prin capacitatea și grija cu care își îndeplinește datoria în toate privințele.

La alte universități se interzice profesorului de a primi onorarii sau taxe de la studenți, salariul constituind întregul venit al funcției sale. În acest caz, interesul său este de-a dreptul în opoziție cu datoria sa, în măsura în care acest lucru e posibil. Fiecare om are interesul de a trăi cît se poate mai comod; iar atunci cînd retribuția sa este aceeași, indiferent dacă îndeplinește sau nu vreo misiune prea grea, e desigur în interesul său, cel puțin în înțelesul vulgar al acestui cuvînt, s-o neglijeze cu totul, sau, dacă e subordonat unei autorități ce nu i-ar tolera acest lucru, să și-o îndeplinească cu cît mai multă nepăsare și neglijență, în limitele pe care i le va permite autoritatea respectivă. Dacă din firea lui e harnic și iubitor de muncă, e în interesul lui să-și desfășoare activitatea mai degrabă în orice alt mod care

să-i poată oferi vreun avantaj, decît îndeplinindu-şi o datorie din care nu poate avea nici unul.

Dacă autoritatea căreia îi este subordonat constă din corpul constituit, colegiul sau universitatea în care el însuşi e membru, iar majoritatea celorlalţi membri sînt ca şi dînsul profesori, sau persoane care ar putea să fie profesori, este probabil că vor face cu toţii cauză comună, că vor fi foarte îngăduitori unul faţă de celălalt, şi că fiecare va admite colegului său să-şi neglijeze obligaţiile, dacă şi lui i se îngăduie să şi le neglijeze pe ale lui. La universitatea din Oxford, majoritatea profesorilor salariaţi au renunţat, de mai mulţi ani, chiar la predarea măcar de formă a cursurilor [19].

Dacă autoritatea, căreia el îi e subordonat, nu este atît corpul constituit din care el face parte, cît vreo altă persoană străină, de pildă episcopul eparhiei, guvernatorul provinciei sau poate un ministru de stat, în acest caz nu e de fapt prea probabil că i se va tolera să-şi neglijeze cu totul îndatoririle. Însă tot ceea ce superiorii săi îl pot sili să facă este să se ocupe de elevi un anumit număr de ore, adică să predea un anumit număr de lecţii, pe săptămînă sau pe an. Cum vor fi aceste lecţii, depinde bineînţeles tot de gradul de sîrguinţă a profesorului, iar sîrguinţa va fi probabil în raport cu motivele ce-l îndeamnă să o depună. De altfel, o constrîngere dinafară, de acest fel, va fi probabil exercitată în necunoştinţă de cauză şi în mod capricios. Prin însăşi natura ei, ea e arbitrară şi discreţionară, iar cei ce o exercită rareori sînt în măsură a o face cu competenţa cuvenită, dat fiind că nu participă ei înşişi la cursurile profesorului, ba poate, nici nu pricep nimic din ştiinţa predată de dînsul. De asemenea, din cauza atitudinii dispreţuitoare a celor ce deţin funcţii înalte, ei nu dau atenţie de obicei modului cum o exercită, fiind oricînd dispuşi a-l critica sau a-l destitui fără nici o justificare şi după simple capricii. Acela care e supus unei astfel de jurisdicţii se simte desigur înjosit ; şi în loc să rămînă una din personalităţile cele mai onorabile ale societăţii, devine una din cele mai umile şi mai de neluat în seamă. Singurul mijloc de a se apăra împotriva tratamentului rău la care e expus în orice moment este numai o protecţie înaltă ; şi probabil că nu va reuşi să-şi asigure o asemenea protecţie numai graţie capacităţii sau străduinţii de care dă dovadă în exercitarea profesiei, ci prin obedienţă faţă de voinţa superiorilor săi şi fiind oricînd gata să-i jertfească acestei voinţe drepturile, interesele şi onoarea corpului din care face parte. Cine a urmărit un timp mai îndelungat cum se administrează o universitate franceză, a avut prilejul să-şi dea seama de efectele ce rezultă în mod firesc dintr-o asemenea jurisdicţie, şi arbitrară şi de la distanţă.

Orice împrejurare care — indiferent de meritul sau reputaţia profesorilor — obligă la înscrierea unui anumit număr de studenţi la un colegiu sau la o universitate, face, mai mult sau mai puţin, să se atenueze această necesitate a meritului sau a creării unei reputaţii.

Cînd privilegiile de titraţi în artă, în drept, în medicină sau teologie se pot obţine numai graţie frecventării în anumite universităţi, un anumit număr de ani, faptul acesta obligă un anumit număr de studenţi să se înscrie la universităţile respective, independent de meritul sau reputaţia profesorilor. Privilegiile de titraţi reprezintă un fel de statute de ucenicie, care au contri

buit la perfecționarea educației, tot așa cum celelalte statute de ucenicie au contribuit la perfecționarea meșteșugurilor și a manufacturilor.

Diferitele înlesniri de studiu și bursele, create prin fundații de caritate, leagă desigur de anumite colegii un anumit număr de studenți, cu totul independent de meritele colegiilor respective. Dacă studenții, beneficiari ai acestor fundații de caritate, ar fi lăsați să-și aleagă liber colegiul care le place, o astfel de libertate, fără îndoială, ar contribui la iscarea unei oarecare emulații între diferitele colegii. Dimpotrivă, o dispoziție prin care s-ar interzice chiar și membrilor independenți ai oricărui colegiu de a-l părăsi pe acesta și de a trece la un altul fără ca în prealabil să fi cerut și să fi obținut permisiunea de la colegiul pe care intenționează să-l părăsească, ar contribui foarte mult la stingerea acestei emulații.

Dacă într-un colegiu maestrul sau profesorul, care să-l instruiască pe student în diferitele arte și științe, nu ar fi ales de bună voie, de către student, ci ar fi desemnat de directorul colegiului, și dacă, în caz de neglijență, incapacitate sau rău tratament, studentul n-ar avea voie să-l schimbe, fără a cere și a obține o prealabilă permisiune, — o asemenea măsură ar tinde nu numai la distrugerea oricărei emulații între profesorii aceluiași colegiu, dar ar scădea foarte mult la profesori îndemnul de a se strădui și a se îngriji de elevii lor respectivi. Deși foarte bine plătiți de studenții lor, asemenea profesori ar fi dispuși să-i neglijeze, ca și profesorii care nu sînt de loc plătiți de studenți sau cei care n-au altă retribuție în afară de salariu.

Dacă se întîmplă ca profesorul să fie om înțelegător, trebuie să-i fie foarte penibil, cînd își dă seama că la predarea cursurilor el rostește sau citește absurdități sau ceva nu tocmai depărtat de absurditate. La fel de penibil trebuie să fie pentru el cînd vede că majoritatea studenților îi părăsesc cursurile, sau, chiar în cazul că mai asistă la ele, o fac cu vădite semne de neatenție, dispreț și batjocură. Iată de ce, atunci cînd profesorul e obligat să predea un anumit număr de lecții, chiar și numai motivele de mai sus — independent de orice alte interese — îl vor îndemna la o oarecare osteneală pentru ca acestea să fie predate în mod convenabil. El poate recurge însă la diferite expediente pentru a izbuti să-și evite aceste multiple eforturi. Astfel, în loc de a explica el însuși elevilor materia ce își propune să le-o predea, o poate citi dintr-o carte; dacă această carte e scrisă într-o limbă străină sau o limbă moartă, o va interpreta în limba studenților, sau, ceea ce îi va pretinde și mai puțină osteneală, va pune chiar pe studenți să interpreteze textul, el făcînd numai ici colo cîte o observație, și închipuindu-și astfel că predă realmente un curs. Cunoștințe oricît de slabe și oricît de puțină pricepere îl vor face apt pentru atîta lucru, fără a se expune la dispreț sau batjocură și fără a spune ceva eronat, absurd sau ridicol. Totodată disciplina colegiului îi dă posibilitatea de a sili pe toți studenții săi să frecventeze regulat aceste așa-zise lecții și să păstreze o purtare cuviincioasă și respectuoasă în tot timpul ținerii cursului [20].

Disciplina în colegii și universități e introdusă în genere, nu atît spre folosul studenților, cît în interesul, sau, mai bine zis, pentru înlesnirea profesorilor. În orice caz, disciplina are de scop să mențină autoritatea profesorului și, fie că el își îndeplinește îndatoririle, fie că și le neglijează, să oblige pe studenți a avea față de el aceeași purtare ca și cînd el și-ar înde-

plini datoria cu maximum de străduinţe şi de capacitate. Dacă în primul caz aceasta pare a presupune competenţă şi înţelepciune desăvîrşită, în al doilea caz însă, mare slăbiciune şi nepricepere. Atunci însă cînd profesorul îşi îndeplineşte într-adevăr datoria, cred că nu se întîmplă ca majoritatea studenţilor să şi-o neglijeze pe-a lor vreodată. Nu e nevoie de nici un fel de disciplină care să te silească la frecventarea unor cursuri, cu adevărat demne de a fi urmate, fapt îndeobşte constatat oriunde s-au ţinut asemenea cursuri. Nu încape îndoială că în oarecare măsură îndemnul, ca şi constrîngerea, pot fi necesare pentru a face pe copii, ori pe băieţii foarte tineri să urmeze materiile de învăţămînt ale căror noţiuni s-a găsit că e necesar să fie dobîndite în perioada fragedă a vieţii ; dar pînă şi la copiii trecuţi de doisprezece sau treisprezece ani, dacă profesorul îşi face în conştiinţă datoria, aproape că nu mai e necesar nici îndemnul şi nici constrîngerea la predarea niciuneia din acele materii. În majoritatea lui, tineretul e atît de generos, încît — departe de a fi predispus să nesocotească sau să dispreţuiască învăţămintele profesorului — dacă acesta manifestă serioase intenţii de a-i fi de folos, e gata în general, să-i treacă cu vederea o sumă de lipsuri în exerciţiul funcţiunii, ba chiar să ascundă uneori în faţa lumii unele din evidentele lui neglijenţe.

E de observat, că în general se predau cel mai bine acele ramuri ale educaţiei pentru învăţămîntul cărora nu există instituţii publice. Cînd un tînăr frecventează o sală de scrimă sau o şcoală de dans, nu totdeauna învaţă la perfecţie scrima sau dansul ; rareori se întîmplă însă ca el să nu reuşească să le înveţe de loc. Bunele rezultate ale şcolilor de călărie nu sînt de obicei prea evidente. Cheltuielile unei şcoli de călărie sînt atît de mari încît în cele mai multe locuri aceste şcoli devin instituţii publice. Cele trei obiecte esenţiale ale învăţămîntului elementar : citirea, scrierea şi socotitul continuă a se învăţa mai degrabă în şcoli particulare decît în şcoli publice, şi foarte rareori se întîmplă ca cineva să nu izbutească a-şi însuşi aceste cunoştinţe în măsura necesară.

În Anglia, şcolile publice sînt mult mai puţin în decădere decît universităţile. În şcoli, tineretul învaţă, sau cel puţin poate învăţa, greaca şi latina ; aceasta este tot ceea ce profesorii au pretenţia — ori li se pretinde — a preda. În universităţi, tineretul nici nu învaţă ştiinţele a căror predare cade în sarcina acestor instituţii, nici nu poate găsi întotdeauna mijloacele cuvenite ca să le înveţe. Retribuţia profesorului în şcolile publice, provine, în primul rînd, — uneori aproape în întregime — numai din taxele şi onorariile elevilor. Şcolile n-au privilegii de exclusivitate. Pentru a obţine onorurile de titrat, nu e nevoie ca cineva să prezinte un certificat atestînd că a urmat o şcoală publică un anumit număr de ani. Dacă în urma unui examen reiese că el cunoaşte materiile predate într-o asemenea şcoală, nu i se pune nici o întrebare despre locul unde şi le-a însuşit.

Se poate susţine că unele ramuri ale instrucţiunii, care de obicei sînt predate în universităţi, nu sînt prea bine predate. Însă dacă n-ar exista aceste instituţii, ele n-ar mai fi predate de loc ; şi atît individul, cît şi societatea, ar avea mult de suferit de pe urma acestei lipse importante.

Actualele universităţi din Europa erau la început, în majoritatea lor, instituţii ecleziastice, create pentru formarea preoţilor. Ele au fost întemeiate

cu aprobarea papei și într-atît se aflau sub protecția lui directă, încît membrii lor, fie ei profesori sau studenți, aveau atunci așa-numitul beneficiu al clerului, adică erau scutiți de jurisdicția civilă a statului în care se afla universitatea respectivă și erau justițiabili numai de tribunalele ecleziastice. Tot ceea ce se preda în majoritatea acelor universități corespundea scopului înființării lor: fie a preda teologia, fie numai cursuri pregătitoare pentru teologie.

La început, cînd creștinismul a fost îngăduit prin lege, o latină alterată devenise limba comună în toate țările din occidentul Europei. Astfel că slujba bisericească, ca și traducerea *Bibliei*, care se citea în biserică, erau făcute în această latină alterată, adică în limba obișnuită a țării. După năvălirea popoarelor barbare care au distrus imperiul roman, latina a încetat cu timpul de a mai fi limba țărilor europene. Din respect însă, poporul păstrează de la sine, formele și ceremoniile religioase stabilite, mult timp încă după ce împrejurările care duseseră pe vremuri la introducerea și justificarea lor au încetat de a mai exista. Așa că, deși nicăieri marea masă a populației nu mai înțelegea latina, totuși slujba bisericească continua a se ține în această limbă. S-au încetățenit astfel în Europa două limbi diferite, ca și în Egiptul antic: o limbă a preoților și o limbă a poporului, o limbă sacră și una profană, o limbă cultă și una vulgară. Cum însă era necesar ca preoții să priceapă ceva din limba sacră și cultă în care oficiau slujba, studiul limbii latine a constituit de la început un obiect esențial în învățămîntul universitar.

N-a fost la fel cu limba greacă sau cu cea ebraică. Edictele infailibile ale bisericii declaraseră că traducerea latină a *Bibliei*, denumită în mod obișnuit *Vulgata* [21], a fost dictată de inspirația divină și are deci aceeași autoritate ca și textele originale în greacă și ebraică. De aceea, cunoașterea acestor două limbi nefiind neapărat necesară membrilor clerului, mult timp studiul lor nu făcea parte obligatoriu din programul obișnuit al învățămîntului universitar. Mi s-a dat ca sigur că, în unele universități spaniole, studiul limbii elene nu a făcut parte niciodată din program. Primii autori ai Reformei găsiră că textul elen al *Noului Testament* și chiar textul ebraic al *Vechiului Testament* se potrivesc mai bine cu părerile lor decît versiunea *Vulgata* care se poate presupune în mod firesc că fusese treptat mlădiată, ca să sprijine doctrinele bisericii catolice. De aceea, ei își luară sarcina să demaște marele număr de erori conținute în acea versiune, iar clerul romano-catolic fu astfel silit s-o apere, dimpotrivă, și s-o explice. Dar acestea nu puteau fi prea bine făcute fără oarecare cunoaștere a limbilor originale al căror studiu fu astfel treptat introdus în majoritatea universităților, atît în cele care îmbrățișau învățăturile Reformei, cît și în cele care le respingeau. Limba greacă era necesar legată de orice parte a studiilor clasice care, deși cultivate la început mai mult de catolici și italieni, ajunseseră în mare favoare tocmai în epoca în care își croiau drum învățăturile reformei. De aceea, în majoritatea universităților această limbă se preda mai înainte chiar de studiul filozofiei și de îndată ce studentul făcea oarecare progrese la limba latină. Limba ebraică, neavînd nici o legătură cu studiile clasice și nefiind limba niciunei cărți importante afară de *Sfînta scriptură*, studiul ei nu începea de obicei decît după studiul filozofiei, adică atunci cînd studentul începea și studiul teologiei.

La început se predau în universităţi primele noţiuni de greacă şi latină, ca şi acum în unele universităţi. În altele, se cerea ca, de mai înainte, studentul să-şi fi însuşit cel puţin noţiunile elementare ale uneia din aceste limbi, sau ale amîndorura, studiul lor continuînd pretutindeni a forma un important obiect al învăţămîntului universitar.

Vechea filozofie greacă era împărţită în trei mari ramuri: fizica sau filozofia naturală; etica sau filozofia morală şi logica. Această împărţire pare în perfectă concordanţă cu natura lucrurilor.

Marile fenomene ale naturii, evoluţia corpurilor cereşti, eclipsele, cometele, trăznetul, fulgerul şi alte fenomene meteorologice; creaţia, viaţa, creşterea şi dispariţia plantelor şi a vieţuitoarelor; iată atîtea chestiuni care pe de-o parte stîrnesc uimire, dar, în mod firesc, pe de alta, împing curiozitatea oamenilor spre cercetarea cauzelor lor. La început, superstiţia a încercat să satisfacă această curiozitate, atribuind toate aceste uimitoare manifestări acţiunii directe a zeilor. Mai tîrziu, filozofia a căutat o explicaţie întemeiată pe noţiuni mai familiare, adică mai apropiate de puterea de cunoaştere a oamenilor, decît acţiunea zeilor. După cum aceste mari fenomene formează primul obiect al curiozităţii oamenilor, tot astfel şi ştiinţa care caută să le explice a fost în mod firesc, desigur, cea dintîi ramură din filozofie care a fost cultivată. Aşa se face că primii filozofi despre care pomeneşte istoria, par a fi fost filozofi naturalişti [22].

În toate epocile şi în toate ţările din lume, oamenii desigur că şi-au observat unii altora caracterele, gîndurile şi faptele; iar multe reguli şi maxime generale privitoare la viaţa omului trebuie să fi fost desigur stabilite şi adoptate de comun acord. Cînd s-a răspîndit scrisul, cunoscătorii, sau cei ce-şi închipuiau că sînt, au căutat fără îndoială să înmulţească maximele cunoscute şi adoptate; şi să-şi exprime gîndirea lor, în privinţa a ceea ce ar fi constituit o comportare corectă sau incorectă în viaţă, aceasta făcînd-o uneori sub forma mai artificială a unor apologuri [23], cum sînt cele ce se numesc fabulele lui Esop, iar alteori sub forma mai simplă de apoftegme [24] sau sentinţe, ca proverbele lui Solomon, versurile lui Teognis şi ale lui Focilide şi unele părţi din operele lui Hesiod. Ei au putut să continue multă vreme astfel, înmulţind pur şi simplu numărul maximelor de înţelepciune şi morală; fără a încerca măcar să le aşeze într-o ordine clară şi metodică, şi mai puţin încă, să le coordoneze după principii mai generale, din care să fi decurs toate, ca efecte ale cauzelor lor naturale. Frumuseţea unui aranjament sistematic al diferitelor observaţii reunite prin cîteva principii comune s-a văzut pentru prima dată în încercările elementare, făcute în vechime, de a ajunge la un sistem de filozofie naturală. Ceva asemănător s-a încercat apoi şi în moravuri. Maximele vieţii obişnuite fură orînduite într-o ordine metodică şi reunite prin cîteva principii comune, tot aşa cum se încercase a se orîndui şi lega între ele fenomenele naturii. Ştiinţa care îşi propune să cerceteze şi să explice principiile generale care stau la baza acelor maxime, e, ceea ce se numeşte, filozofia morală.

Autori diferiţi au creat sisteme diferite atît de filozofie naturală cît şi morală. Însă argumentele pe care le aduceau în sprijinul diferitelor sisteme,

departe de a fi întotdeauna demonstrații, erau în cel mai bun caz numai probabilități foarte slabe, iar uneori simple sofisme, neavînd altă bază decît inexactitatea și ambiguitatea limbii curente. În toate epocile s-au adoptat sisteme speculative, pe temeiuri prea superficiale pentru a fi reușit vreodată să determine judecata unui om de bun simț, nici măcar în materie de interes pecuniar, cît de mărunt. Sofistica nu a influențat niciodată părerile oamenilor, cu excepția problemelor din domeniile filozofice și speculative; iar în acestea a avut adesea cea mai mare influență. Autorii sistemelor de filozofie morală și naturală au căutat, firește, să arate slăbiciunea argumentelor aduse în sprijinul sistemelor adversarilor lor. Prin cercetarea acestor argumente, ei ajungeau neapărat să mediteze asupra deosebirii între un argument de probabilitate și unul demonstrativ, între unul înșelător și unul concludent; iar din observațiile pe care le-au prilejuit asemenea cercetări minuțioase, a luat naștere logica, adică știința principiilor generale ale raționamentului bun sau rău. Deși născută în urma fizicii și eticii, logica se preda de obicei în cele mai multe școli de filozofie din vechime, ce e drept nu în toate, cu precădere față de cele două științe de mai sus. Se socotea că studentul trebuie să înțeleagă bine deosebirea dintre un raționament bun și unul rău, înainte de a fi pus să raționeze asupra unor subiecte atît de importante.

Vechea împărțire a filozofiei în trei părți fu înlocuită, în cele mai multe universități din Europa, printr-o împărțire în cinci părți.

În filozofia antică, tot ce se preda cu privire la natura, fie a spiritului uman, fie a dumnezeirii, făcea parte din fizică. Acele ființe supranaturale, oricare ar fi putut fi considerată esența lor, făceau parte din marele sistem al universului și, totodată, produceau cele mai importante manifestări. Tot ceea ce mintea omenească putea conchide sau presupune în privința lor a alcătuit, ca să zicem așa, două capitole — fără îndoială, două capitole de mare importanță — ale științei ce-și propune să explice originea și revoluțiile marelui sistem al universului. Dar în universitățile din Europa, unde filozofia se preda numai ca accesoriu al teologiei, era firesc să se insiste asupra acestor două capitole mai mult decît asupra oricărui alt capitol al științei. Treptat cie fură din ce în ce mai dezvoltate și împărțite în mai multe capitole, pînă ce, în cele din urmă, doctrina despre spirit, asupra căruia se putea afla atît de puțin, ajunse să ocupe, în sistemul filozofiei, tot atîta loc cît și doctrina despre fizic, asupra căruia se putea afla atît de mult. Doctrinele relative la aceste două domenii se considerau că alcătuiesc două științe dinstincte. Cea numită metafizică sau pneumatologie fu pusă în opoziție cu fizica; și se cultiva nu numai ca fiind cea mai sublimă, dar ca fiind, pentru nevoile unei anumite profesii, cea mai folositoare dintre cele două științe. Era aproape complet neglijat domeniul propriu-zis al experienței și al observației, domeniu în care o atenție concentrată poate face atît de multe descoperiri folositoare. Se cultiva însă mai ales acel domeniu în care, în afară de cîteva adevăruri foarte simple și aproape evidente, atenția cea mai concentrată nu poate afla altceva decît obscuritate și impreciziune și, prin urmare, nu poate dezvălui decît subtilități și sofisme.

Cînd aceste două științe au fost astfel opuse una alteia, comparația între ele a dat naștere în mod firesc unei a treia, cea numită ontologie, adică știința care tratează despre însușirile și atributele comune ambelor obiecte ale

celorlalte două științe. Dar dacă subtilitățile și sofismele alcătuiau o mai mare parte a metafizicii sau pneumatologiei din școli, ele constituiau păienjenișul întreg al științei ontologiei, care era numită cîteodată și ca metafizică.

Obiectul pe care și-l propunea vechea filozofie morală era să cerceteze în ce constă fericirea și desăvîrșirea omului, considerat nu numai ca individ, ci ca membru al unei familii, al unui stat și al marii societăți a omenirii. În acea filozofie îndatoririle vieții erau tratate ca mijloace de a se ajunge la fericirea și perfecțiunea vieții omului. Dar cînd atît filozofia morală, cît și filozofia naturală au ajuns a fi predate numai ca accesorii ale teologiei, îndatoririle vieții omenești au fost tratate ca o principală condiție a fericirii într-o viață viitoare. În filozofia antică, perfecțiunea virtuții era reprezentată ca producînd, neapărat, pentru cel care o posedă, fericirea cea mai desăvîrșită în viața aceasta. În filozofia modernă, ea fu adesea înfățișată ca fiind în general, sau mai bine zis aproape întotdeauna, nelegată de vreun grad de fericire în viața aceasta. Urma ca cerul să fie cîștigat numai prin pocăință și suferință, prin austeritate și umilință de călugăr, iar nu prin comportarea cinstită, generoasă și însuflețită a omului. Cazuistica [25] și o morală ascetică au alcătuit, în majoritatea cazurilor, cea mai mare parte a filozofiei morale din școli. Cea mai importantă din diferitele ramuri ale filozofiei a devenit astfel și cea mai denaturată.

Așadar, aceasta era desfășurarea curentă a educației filozofice în majoritatea universităților din Europa. Logica se preda în primul rînd ; ontologia venea în rîndul al doilea ; apoi pneumatologia, cuprinzînd doctrina relativă la natura sufletului uman și a dumnezeirii ; în al patrulea rînd urma un sistem falsificat de filozofie morală, considerat a fi în legătură directă cu doctrinele pneumatologiei, cu nemurirea sufletului omenesc și cu răsplata și pedepsele așteptate de la justiția divină într-o viață viitoare ; un sistem scurt și superficial de fizică încheia de obicei cursul.

Modificările astfel aduse de universitățile din Europa la vechiul curs de filozofie erau toate destinate educației ecleziasticilor și urmăreau a face din filozofie o introducere mai potrivită la studiul teologiei. Dar adaosurile de subtilitate și sofistică, precum și cazuistica [25] și morala ascetică, pe care acele modificări le-au adus, desigur că n-au făcut filozofia mai indicată pentru educația unui gentilom sau a unui om cu vederi largi, nici mai aptă de a-i dezvolta inteligența sau de a-i însănătoși sufletul.

Un astfel de curs de filozofie e și acela care și azi se mai predă în cele mai multe universități din Europa, cu mai mult sau mai puțin zel, după cum organizarea fiecărei universități face ca profesorul să fie nevoit a depune mai mult sau mai puțin zel. În unele universități din cele mai bogate și mai bine dotate, profesorii se mulțumesc să predea cîteva frînturi și fragmente fără legătură între ele, din acest curs denaturat ; și, de obicei, chiar și pe acestea le predau în mod cu totul neglijent și superficial.

Progresele făcute în timpurile moderne în diferitele ramuri ale filozofiei n-au fost realizate, în majoritatea lor, în universități, deși, în parte, lor le sînt datorate, fără îndoială. Majoritatea acestora nici nu s-au prea grăbit să adopte aceste progrese, o dată realizate ; iar unele dintre aceste savante societăți au preferat să rămînă timp îndelungat sanctuarele în care sistemele condamnate și prejudecățile învechite găseau adăpost și sprijin,

după ce erau izgonite din toate colțurile lumii. În general, tocmai universitățile cele mai bogate și mai bine dotate au fost cele ce au adoptat în modul cel mai lent aceste progrese și au fost cele mai refractare la orice schimbare importantă în programul de învățămînt dinainte stabilit. Mult mai ușor au fost introduse la cîteva universități nu atît de prospere, în care profesorii, a căror subsistență depindea mai ales de reputația lor, erau nevoiți să acorde mai multă atenție curentelor de opinie publică.

Dar cu toate că școlile publice și universitățile din Europa erau destinate la început muncii de pregătire pentru o singură profesie — aceea de ecleziastic — și deși ele nu se prea străduiau întotdeauna ca să-și instruiască elevii și studenții nici măcar în științele considerate necesare acestei profesii, ele totuși au luat treptat asupra lor și atragerea aproape a tuturor celorlalte categorii, în special aproape a tuturor fiilor de nobili și de oameni avuți. Se vede că nu se putea găsi o metodă mai bună de a întrebuința, în vreun mod util, lungul răstimp dintre copilărie și perioada din viața oamenilor în care ei încep să se dedice, cu toată străduința, aceleia dintre activitățile cu adevărat importante ale lumii, căreia vor avea să se dedice tot restul vieții. Cea mai mare parte însă din ceea ce se predă, în școli și universități, nu pare a fi pregătirea cea mai nimerită pentru acest scop.

În Anglia, se obișnuiește din ce în ce mai mult să se trimită tinerii să călătorească prin străinătate, imediat după ce părăsesc băncile școlii, fără a-i mai înscrie la vreo universitate. Se spune că în genere tinerii noștri se întorc acasă cu multe învățăminte din călătorie. Un tînăr care pleacă în străinătate la șaptesprezece sau optsprezece ani și se întoarce la douăzeci și unu este, deci, cu trei sau patru ani mai mare decît la plecare și la acea vîrstă e foarte greu să nu fi progresat mult, în acest interval. În timpul călătoriei, tînărul își însușește în general oarecare cunoștințe din una sau două limbi străine, cunoștințe care însă rareori vor fi suficiente ca să-i permită să vorbească sau să scrie corect acele limbi. Pe de altă parte, el se înapoiază de obicei mai înfumurat, mai ușuratic, mai cheltuitor și mai puțin apt de a se dedica serios fie studiilor fie unei activități practice, decît ar fi putut deveni în acest scurt interval de timp dacă și l-ar fi petrecut în țară. Călătorind așa de tînăr, irosind în risipa cea mai frivolă cei mai prețioși ani din viață, departe de supravegherea părinților și a rudelor, bunele însușiri pe care educația din copilărie a avut tendința să i le formeze, în loc de a fi stimulate și întărite, sînt aproape întotdeauna slăbite sau anihilate. Numai datorită discreditului în care universitățile singure se lasă să cadă, s-a putut răspîndi un obicei atît de absurd ca acel al călătoriilor în această perioadă timpurie a vieții. Trimițîndu-și fiul în străinătate, un părinte se eliberează, măcar pentru cîtva timp, de neplăcerea de a vedea că are un fiu fără ocupație, delăsat și mergînd, sub ochii săi, spre ruina morală.

Acestea au fost efectele unora din instituțiile moderne de educație.

În alte epoci și la alte națiuni par a fi existat sisteme și instituții diferite.

În republicile din Grecia antică, fiecare cetățean liber învăța muzica și se instruia în exercițiile de gimnastică, sub oblăduirea statului. Prin exercițiile de gimnastică se urmărea dezvoltarea trupească, întărirea curajului și pregătirea cetățeanului pentru ostenelile și primejdiile războiului. Dat fiind

că miliția[26] greacă era, în toate privințele, una din cele mai bune ce au existat în lume, educația publică din Grecia corespundea desigur în întregime scopului urmărit. În ceea ce privește muzica, prin studiul ei se urmărea — cel puțin după filozofii și istoricii care ne-au lăsat dări de seamă despre această instituție — umanizarea spiritului și înmlădierea caracterului, făcîndu-l pe cetățean capabil de a-și îndeplini toate îndatoririle sociale și morale atît în viața publică, cît și în cea privată.

În Roma antică, exercițiile de pe Campus Martius urmăreau aceleași scopuri ca și gymnaziumul din Grecia antică și par a fi corespuns la fel de bine scopurilor acestea. La romani însă nu exista ceva corespunzător educației muzicale a grecilor. Totuși moravurile romanilor, atît în viața privată cît și în cea publică, par a fi fost nu numai egale, ci mult superioare în toate privințele celor ale grecilor. Că erau superioare în viața privată, despre aceasta avem mărturia expresă a lui Polibiu și a lui Dionisos din Halicarnas, doi autori ce cunoșteau bine ambele națiuni, iar istoria greacă și cea romană, în tot cuprinsul lor, aduc dovezi despre superioritatea romanilor în ceea ce privește moravurile publice. Modul leal și moderat al luptelor politice pare a fi caracteristica esențială a moravurilor publice, la un popor liber. Dar la greci, luptele politice erau aproape întotdeauna violente și însoțite de vărsări de sînge, pe cînd în luptele politice ale romanilor, pînă la epoca Grahilor, n-a existat nici o vărsare de sînge; iar de la Grahi încoace republica romană poate fi de fapt considerată ca destrămată. Prin urmare, cu toată marea autoritate a lui Platon, a lui Aristotel și a lui Polibiu, și cu toate argumentele foarte ingenioase, cu care d-l Montesquieu încearcă să sprijine autoritatea acestora, pare probabil că educația muzicală a grecilor n-a avut prea mare efect la îmbunătățirea moravurilor lor, dat fiind că cele ale romanilor erau superioare, chiar în lipsa unei asemenea educații. Respectul pe care înțelepții din vechime îl păstrau instituțiilor strămoșești i-a predispus probabil să găsească multă înțelepciune politică și în ceea ce era numai un vechi obicei, păstrat neîntrerupt de la începuturile acelor societăți pînă în epoca în care ele au atins un grad înalt de rafinament. Muzica și dansul sînt principalele distracții la aproape toate popoarele barbare și sînt însușirile ce se cer oricărui om pentru ca să distreze o societate. Așa e și azi, la negrii de pe coasta Africii. La fel era și la celții din vechime, la vechii scandinavi și, după cum ne spune Homer, la grecii antici din epoca dinaintea războiului troian. Cînd triburile grecești fură organizate în mici republici, era firesc ca studiul muzicii și al dansului să facă parte, vreme îndelungată, din educația publică obișnuită a oamenilor.

Maeștrii care instruiau tineretul, fie în muzică, fie la exerciții militare, se pare că nu erau plătiți și nici măcar numiți de stat nici la Roma, nici la Atena, republica greacă despre ale cărei legi și obiceiuri sîntem cel mai bine informați. Statul cerea ca fiecare cetățean liber să fie pregătit pentru apărare în timp de război și, în acest scop, să învețe instrucția militară. Dar i se lăsa libertatea să-și aleagă maestrul care să-l instruiască; și se pare că statul nu punea la dispoziție decît un cîmp sau un loc public, pe care să-l folosească cetățenii pentru desfășurarea exercițiilor militare.

În primele timpuri ale republicii grecești și ale celei romane, se pare că celelalte laturi ale educației constau în a învăța cititul, scrisul și socoti-

tul după aritmetica de atunci. Se pare că cetățenii bogați dobîndeau aceste cunoștințe la ei acasă, cu ajutorul unui pedagog întreținut de ei, care era în genere, fie sclav, fie libert; iar cetățenii mai puțin avuți le dobîndeau în școli, de la învățători care se îndeletniceau cu predarea învățăturii în schimbul unei plăți. Însă această parte a educației era lăsată cu totul pe seama părinților sau a tutorelui fiecărui copil. Nu pare ca statul să-și fi asumat vreodată dreptul s-o controleze sau s-o îndrumeze. Printr-o lege a lui Solon, ce-i drept, copiii erau scutiți de obligația de a-și întreține părinții la bătrînețe, dacă aceștia neglijaseră să-i instruiască într-o meserie sau profesie rentabilă.

O dată cu progresele în rafinament, cînd filozofia și retorica ajunseseră la modă, oamenii din clasele sociale superioare își trimiteau de obicei copiii la școlile filozofilor și ale retorilor pentru a învăța aceste științe la modă. Dar școlile acestea nu erau întreținute de stat. Mult timp ele fură numai tolerate. Timp îndelungat interesul pentru filozofie și retorică fu așa de redus, încît primii dintre profesorii care predau aceste științe nu-și puteau găsi ocupație constantă într-un singur oraș, fiind nevoiți să meargă dintr-o localitate în alta. Astfel au trăit Zenon din Elea, Protagora, Gorgias, Hipias ca și mulți alții. Pe măsură ce interesul pentru aceste cunoștințe a crescut, școlile de filozofie și retorică au devenit stabile, mai întîi la Atena și apoi în mai multe alte orașe. Dar se pare că statul nu le-a încurajat niciodată în alt mod decît prin aceea că unora dintre ele le asigura un anumit sediu în care să-și țină cursurile, ceea ce de altfel făceau uneori și unii donatori particulari. Se pare astfel că statul i-a destinat lui Platon Academia, lui Aristotel Lyceumul și lui Zenon din Citta, întemeietorul stoicismului, Porticul; iar Epicur a lăsat grădinile sale ca moștenire propriei sale școli. Însă cam pînă prin epoca lui Marcus Antoninus nici un profesor, pare-se, nu primea din tezaurul public vreun salariu, și nu avea altă retribuție, în afară de onorariile și taxele de la elevii săi. Pensia pe care acest împărat filozof, după cum aflăm de la Lucian, o dădea unuia din profesorii de filozofie, probabil că nu a avut o durată mai lungă decît durata vieții acestui profesor. Nu exista nimic echivalent cu privilegiile de titrați, iar frecventarea acelor școli nu era necesară pentru a se obține autorizarea de a practica o îndeletnicire sau profesie anumită. Dacă părerea ce și-o făceau despre utilitatea acestor școli nu-i putea atrage pe elevi spre ele, nici legea nu silea pe nimeni să le frecventeze, nici nu răsplătea pe nimeni pentru faptul de a le fi frecventat. Profesorii n-aveau nici o jurisdicție asupra elevilor, nici vreo altă autoritate, afară de autoritatea firească asupra tineretului, pe care cei însărcinați cu instruirea lui o capătă întotdeauna, datorită însușirilor și capacității lor mai mari.

La Roma, studiul dreptului civil făcea parte din educația, nu a majorității cetățenilor, ci a unor anumite familii. Tinerii care doreau să dobîndească cunoștințe de drept n-aveau la dispoziție școli publice și n-aveau altă posibilitate de a studia dreptul, decît cultivînd tovărășia rudelor și a prietenilor presupuși a-l cunoaște. E cazul poate să se observe că, deși legea celor douăsprezece table era în mare parte copiată după legile unora din vechile republici grecești, totuși dreptul pare a nu se fi ridicat niciodată la rangul de știință în nici una din republicile din Grecia antică. La Roma

în schimb, el a ajuns foarte curînd o știință și a adus la răsunătoare celebritate pe cetățenii care erau reputați pentru cunoștințele lor în această materie. În republicile din Grecia antică, în special la Atena, tribunalele obișnuite se compuneau dintr-un mare număr de oameni, fiind, prin urmare, întruniri dezordonate care adesori hotărau mai mult la întîmplare, sau erau influențate de vociferări, de dușmănii politice, de facțiunile ori de spiritul advers de partid. Răspunderea pentru ignominia unei hotărîri nedrepte, avînd a fi împărțită între cinci sute, o mie sau o mie cinci sute de oameni (căci multe din aceste tribunale ajungeau pînă la acest număr) desigur că nu puteau să se răsfrîngă prea greu asupra fiecăruia dintre ei în parte. La Roma, dimpotrivă, principalele tribunale se compuneau dintr-un singur judecător sau un foarte mic număr de judecători, a căror integritate — mai ales că ei deliberau întotdeauna în public — ar fi fost foarte mult atinsă de hotărîri pripite sau nedrepte. În cazuri de dubiu, aceste tribunale, în dorința lor de a evita acuzația că au greșit, căutau, firește, să fie acoperite de exemplul sau precedentul creat de alți judecători, care înaintea lor luaseră parte la ședințele aceluiași tribunal sau ale altuia de același fel. Această atenție dată practicii și precedentului a făcut din dreptul roman acel sistem precis și ordonat care ne-a fost transmis și nouă ; și această atenție a avut aceleași efecte, asupra legilor tuturor țărilor în care ea s-a manifestat. Superioritatea moravurilor romane față de cele ale grecilor, de care pomenesc așa de mult și Polibiu și Dionisos din Halicarnas, era probabil datorită mai degrabă bunei organizări a tribunalelor lor, decît oricăreia din împrejurările cărora o atribuie acei autori. Se zice că romanii respectau în mod deosebit jurămîntul. Dar oamenii obișnuiți să presteze jurămînt numai în fața unui tribunal energic și bine documentat erau firește cu mai multă băgare de seamă decît cei obișnuiți să jure în fața unor adunări dezordonate și zgomotoase.

Se recunoaște fără ezitare că aptitudinile grecilor și ale romanilor au avut atît în domeniul civil, cît și în cel militar, talente cel puțin egale cu ale oricărei națiuni moderne. Noi poate că mai curînd dintr-o prejudecată îi supraprețuim, totuși, căci, în afară de ceea ce se referea la instrucția militară, statul pare a nu-și fi dat osteneala să formeze la ei talente mari, pentru că nu-mi vine a crede că educația muzicală a grecilor să fi putut contribui cu mult la formarea acestora. Se pare însă că au găsit maeștri care să predea persoanelor din clasele sociale superioare ale acestor națiuni toată arta și știința, pe care ele, potrivit cu situația lor socială, găseau fie necesar, fie plăcut, să le învețe. Interesul pentru învățătură a dat naștere, ca întotdeauna, talentelor necesare pentru predarea ei ; iar emulația, pe care neapărat o provoacă libera concurență, pare să fi adus aceste talente la un grad de mare perfecțiune. Prin atenția ce au trezit-o, prin autoritatea ce au dobîndit-o asupra părerilor și principiilor auditorilor, ca și prin darul ce-l posedau de a imprima un anumit ton și caracter atitudinii și comentariilor acelor auditori, filozofii din antichitate par a fi fost cu mult superiori oricăruia dintre profesorii moderni. În timpurile moderne, activitatea profesorilor publici e mai mult sau mai puțin influențată de împrejurările, care îi fac mai mult sau mai puțin independenți de succesul și reputația lor în profesie. Apoi, salariile ce le primesc pun pe profesorul particular care ar pretinde să-i con-

cureze, în aceeași situație cu a unui comerciant care încearcă să-și ducă activitatea fără nici un fel de primă, în concurență cu cei ce beneficiază de prime considerabile. Dacă el își vinde mărfurile la un preț aproape egal cu ale celuilalt, se înțelege că nu poate avea același profit, iar soarta lui va fi de sărăcie și curată cerșetorie, dacă nu chiar de faliment și de ruină. Dacă va încerca să-și vîndă mărfurile mai scump, va avea probabil așa de puțini clienți, încît situația lui, nici așa, nu va fi mai bună. De altfel în multe țări, privilegiile diplomei sînt necesare sau cel puțin extrem de utile, pentru majoritatea celor ce exercită profesii intelectuale, adică pentru cea mai mare parte dintre cei ce au nevoie de o educație corespunzătoare. Dar aceste privilegii nu pot fi cîștigate decît în urma frecventării unor cursuri ținute de profesori publici. Faptul de a fi urmat, cu cea mai mare sîrguință, cursurile celui mai capabil dintre profesorii particulari nu e suficient pentru a îndreptăți pe cineva să pretindă un asemenea titlu. Pentru toate aceste motive, profesorul particular care predă oricare din științele predate de obicei în universități, e, în genere, privit în timpurile moderne, ca fiind din cea mai joasă categorie de intelectuali. Pentru a-și pune talentul în valoare, un om într-adevăr talentat nu-și poate găsi o ocupație mai umilitoare și mai puțin rentabilă. Așa fiind, componența școlilor și a colegiilor nu numai că a avut efecte dezastruoase asupra diligenței profesorilor publici, dar a făcut aproape imposibil să existe măcar profesori particulari, buni.

Dacă n-ar exista instituții publice de educație, nu s-ar preda nici un curs și nici o știință pentru care să nu existe vreun oarecare interes, ori care să nu fie necesare, plăcute sau cel puțin la modă. Un profesor particular n-ar avea interes să predea un sistem învechit și discreditat al unei științe recunoscute ca folositoare, după cum nici o știință despre care se crede în general că e o împletire inutilă și pedantă de sofistică și nonsens. Asemenea sisteme, asemenea științe, nu pot dăinui decît în acele instituții pentru educație recunoscute de stat, ale căror venituri și prosperitate sînt în mare măsură independente de reputația lor și complet independente de străduințele ce se depun în activitatea lor. Chiar dacă n-ar exista de loc instituții publice de educație, un gentilom care a absolvit cele mai complete studii pe care condițiile epocii i le oferă și care a urmat cursurile cu sîrguință și pricepere n-ar intra în lume cu desăvîrșire ignorant al chestiunilor ce formează subiectul obișnuit de conversație între nobili și oameni de lume.

Nu există instituții publice pentru educația femeilor; și, în consecință, nimic n-ai să găsești inutil, absurd sau fantastic în cursul obișnuit al educației lor. Li se predă ceea ce părinții sau educatorii lor găsesc necesar ca ele să învețe; și nimic mai mult. Orice materie de învățămînt pentru ele tinde, evident, către vreun țel folositor; fie să perfecționeze atracția personală a ființei lor, fie să le formeze caracterul spre rezervă, modestie, castitate și economie, pentru a le face apte să devină bune stăpîne ale casei, cum și să știe să-și îndeplinească acest rol cum se cuvine, atunci cînd vor deveni. În orice perioadă a vieții sale, femeia simte oarecare avantaje sau foloase de pe urma fiecărei ramuri de educație. Un bărbat numai rareori se întîmplă ca să tragă foloase sau avantaje, în orice fază a vieții, din unele ramuri grele și obositoare ale educației lui.

Se naşte deci întrebarea: n-ar trebui oare statul să se îngrijească şi el de educaţia poporului? Sau, dacă ar trebui, care sînt ramurile speciale de educaţie care ar trebui cultivate la diferitele categorii sociale? Şi în ce mod ar trebui el să se îngrijească de ele?

În unele cazuri, prin forţa împrejurărilor, condiţiile sociale pun majoritatea indivizilor în situaţii de natură a forma la aceştia, fără nici un amestec din partea statului, aproape toate însuşirile şi capacitatea pe care acele condiţii le pretind sau, cel puţin, le permit. În alte cazuri, condiţiile sociale nu sînt de aşa natură încît să pună majoritatea indivizilor în astfel de situaţii: şi e nevoie ca statul să aibă grijă să împiedice declinul şi degenerarea aproape totală a marii mase a populaţiei.

O dată cu dezvoltarea diviziunii muncii, ocupaţia majorităţii celor ce trăiesc din muncă, adică marea masă a populaţiei, ajunge a se limita la cîteva operaţii foarte simple; adesea numai la una sau două. Ştim însă că, la majoritatea oamenilor, judecata se formează neapărat şi datorită ocupaţiilor lor obişnuite. Omul care îşi petrece toată viaţa executînd cîteva simple operaţii, ale căror efecte sînt poate aceleaşi întotdeauna, sau aproape aceleaşi, nu are prilejul să-şi exercite inteligenţa sau să se străduiască să descopere mijloace pentru înlăturarea unor dificultăţi ce nu i se ivesc niciodată. De aceea el în mod natural pierde obişnuinţa de a face asemenea eforturi şi, în general, devine o fiinţă pe cît de stupidă, pe atît de ignorantă. Toropeala minţii lui îl face nu numai incapabil de a gusta şi a participa la o conversaţie logică, dar şi incapabil de a concepe orice sentiment generos, nobil sau delicat şi, în consecinţă, de a-şi forma o părere justă chiar despre multele îndatoriri obişnuite ale vieţii personale a oricărui om. El e cu totul incapabil de a-şi da seama de marile şi multiplele interese ale ţării sale şi, atîta timp cît nu se depune o deosebită atenţie în încercarea de a-l forma, el este tot atît de incapabil de a-şi apăra ţara în timp de război. Uniformitatea vieţii sale sedentare face, în mod natural, să-i dispară curajul şi-l face să privească cu groază viaţa neregulată, nesigură şi aventuroasă de soldat. De aici provine slăbirea activităţii lui fizice chiar; şi ajunge incapabil să-şi încerce puterea cu vigoare şi perseverenţă în orice îndeletnicire, în afară de cea cu care s-a deprins. Îndemînarea în meseria sa pare, în acest mod, că şi-a dobîndit-o în detrimentul calităţilor intelectuale, sociale şi ostăşeşti. Într-adevăr, aceasta este starea la care ajung muncitorii săraci, adică marea masă a populaţiei, în orice societate înaintată şi civilizată, afară numai de cazul cînd guvernul îşi dă silinţa s-o împiedice. Cu totul altminteri este în societăţile înapoiate, aşa cum sînt numite în general societăţile de vînători, de păstori şi chiar de agricultori în stadiul rudimentar al agriculturii, care precedă perfecţionările manufacturiere şi dezvoltarea comerţului exterior. În asemenea societăţi, varietatea de ocupaţii îl sileşte pe om să facă uz de capacitatea sa pentru a inventa mijloace de înlăturare a dificultăţilor ce le întîmpină necontenit. Spiritul inventiv e ţinut treaz, iar mintea nu e lăsată să cadă în acel tembelism care în societăţile civilizate pare a amorţi iscusinţa la mai toate straturile sociale inferioare. În acele societăţi, aşa-zise înapoiate, după cum am mai arătat, fiecare individ este un luptător. De asemenea, fiecare e, în oarecare măsură, om de stat, şi-şi poate forma o părere acceptabilă despre interesul societăţii şi despre modul cum e condusă. Aproape fiecare

individ își poate da seama dacă mai marii săi sînt judecători buni în timp de pace și buni conducători în timp de război. În astfel de societăți, e drept, nimeni nu poate dobîndi inteligența perfecționată și rafinată pe care, într-un stadiu mai civilizat, uneori o posedă un mic număr de oameni. Deși într-o societate înapoiată ocupațiile individului sînt foarte variate, cele ale societății sînt însă mai puțin. Fiecare face, sau e capabil să facă, aproape tot ceea ce face sau e capabil să facă oricare din ceilalți. Fiecare individ posedă cunoștințe, ingeniozitate și spirit inventiv, dar rareori vreunul le posedă într-un grad mai dezvoltat. Totuși, gradul de dezvoltare obișnuită a acestor însușiri e în general suficient pentru desfășurarea nu prea complicată a activității unei asemenea societăți. Într-un stat civilizat, dimpotrivă, deși luate fiecare în parte, ocupațiile oamenilor sînt foarte puțin variate, există totuși o infinită varietate în ocupațiile societății luată în întregul ei. Aceste variate ocupații prezintă o diversitate aproape infinită de probleme de studiat de către cei cîțiva care, nefiind legați de o ocupație specială, au timp și dispoziție ca să examineze ocupațiile altora. Examinarea unei așa de mari diversități de probleme deprinde mintea cu comparații și combinații nesfîrșite și face ca inteligența lor să devină extraordinar de ageră și pătrunzătoare. Totuși, afară de cazul întîmplător cînd cei cîțiva se află în situații cu totul speciale, marea lor pricepere, deși lor le face cinste, poate însă prea puțin contribui la buna conducere sau la fericirea societății. Cu toată marea pricepere a celor cîțiva, trăsăturile nobile ale caracterului omenesc pot fi, în mare măsură, șterse și anihilate în marea masă a populației.

Într-o societate dezvoltată din punct de vedere social și comercial, educația oamenilor de rînd necesită poate mai multă grijă din partea statului decît educația oamenilor de anumit rang și avere. Asemenea oameni ating de obicei vîrsta de optsprezece sau nouăsprezece ani înainte de a se ocupa de afacerea, profesia sau îndeletnicirea prin care își propun să se distingă în viață. Pînă atunci ei au destul timp să-și însușească toate cunoștințele sau, cel puțin, să fie pregătiți pentru dobîndirea lor ulterioară — grație căreia să poată cîștiga stima obștească sau să se arate vrednici de ea. De obicei părinții sau educatorii lor se îngrijesc destul ca ei să aibă o astfel de pregătire și în cele mai multe cazuri sînt gata să facă cheltuielile necesare în acest scop. Dacă ei n-au întotdeauna educația cuvenită, aceasta rareori se datorește faptului că nu s-au făcut cheltuielile necesare cu educația lor, ci se datorește mai degrabă unei nepotrivite întrebuințări a acestor cheltuieli. Aceasta se întîmplă, nu atît din lipsa de profesori, cît din neglijența și incapacitatea profesorilor ce se pot avea, și din dificultatea, sau mai degrabă imposibilitatea, de a se găsi unii mai buni în starea de lucruri existentă. De asemenea, ocupațiile cu care persoanele de anumit rang și avere își petrec cea mai mare parte din viață nu sînt simple și uniforme ca îndeletnicirile oamenilor de rînd. Mai toate acele ocupații sînt extrem de complicate și sînt mai mult ocupații intelectuale decît manuale. Inteligența celor ce au astfel de ocupații rareori se poate atrofia din lipsă de exercițiu. De altfel, ocupațiile oamenilor de anumit rang și avere sînt rareori de așa natură încît să-i obosească de dimineață pînă seara. Ei au în general mult răgaz, în cursul căruia se pot perfecționa în fiecare ramură de cunoștințe, fie ele folositoare

fie de agrement, fie pe care le-au putut căpăta temeinic, sau de care au putut prinde gust, în anii de tinerețe.

Cu totul altfel se întîmplă cu oamenii de rînd. Ei au foarte puțin timp liber pentru a se instrui. Părinții lor, chiar în timpul copilăriei, rareori își pot îngădui să-i întrețină. Îndată ce sînt în stare să lucreze, ei se apucă de o meserie, prin care să-și poată agonisi existența. Acea meserie este, în genere, atît de simplă și de uniformă, încît exercită prea puțin inteligența; pe de altă parte munca lor e atît de grea și de neîntreruptă, încît le lasă prea puțin răgaz, și încă și mai puțină dispoziție pentru a se ocupa de orice altceva, sau măcar pentru a se gîndi la altceva.

Dar chiar dacă, într-o societate civilizată, oamenii de rînd nu pot căpăta o instrucțiune tot atît de bună ca a celor de un anumit rang și avere, totuși cunoștințele elementare — cititul, scrisul și socotitul — ei le pot dobîndi într-o perioadă atît de fragedă a vieții, încît chiar majoritatea celor sortiți îndeletnicirilor celor mai umile au timpul să le dobîndească înaintea perioadei de întrebuințare a lor în muncă, și cu o cheltuială foarte mică. Statul poate înlesni, încuraja sau poate chiar impune, aproape întregii mase a populației, obligația de a-și însuși educația elementară.

Statul poate înlesni o educație elementară prin înființarea de mici școli, în care copiii să învețe carte în fiecare comună sau district în schimbul unei taxe foarte modeste pe care să o poată plăti chiar și un simplu muncitor; învățătorul urmînd să fie numai parțial plătit de stat, iar nu în întregime, deoarece dacă întreaga retribuție sau partea cea mai mare a acesteia ar fi plătită de stat, învățătorul s-ar deprinde iute să-și neglijeze îndatoririle. În Scoția, prin înființarea unor asemenea școli comunale, aproape toți oamenii de rînd au învățat să citească, iar mulți au învățat să scrie și să socotească. În Anglia, înființarea de școli de caritate a avut un efect asemănător deși nu atît de general, aceste școli nefiind tot atît de răspîndite. Dacă în acele mici școli, cărțile după care copiii învață să citească ar fi ceva mai instructive și dacă, în loc de puținele noțiuni superficiale de latină, care se predau uneori copiilor oamenilor de rînd și care nu le pot fi de nici un folos, li s-ar preda noțiuni elementare de geometrie și mecanică, cunoștințele generale teoretice ale acestei pături sociale ar fi, pe cît posibil, complete. Nu există meserie, dintre cele mai obișnuite, care să nu dea ocazie la aplicarea principiilor de geometrie și mecanică și care prin urmare să nu exercite și să nu facă astfel pe oamenii de rînd să progreseze treptat în aceste principii, care sînt o introducere necesară în științele cele mai înalte și cele mai folositoare.

Statul poate încuraja dobîndirea acestor cunoștințe esențiale ale educației elementare, dînd mici premii și insigne de onoare copiilor oamenilor de rînd care se disting la învățătură.

Statul poate impune aproape întregii mase a populației necesitatea de a-și însuși instrucțiunea elementară, obligînd pe oricare cetățean să se supună unui examen sau unor probe privitoare la aceste cunoștințe, înainte de a obține admiterea într-o organizație profesională sau înainte de a fi autorizat să înceapă o meserie fie la sat, fie la oraș.

Prin asemenea procedee, prin faptul că înlesnească însușirea instrucției militare și a exercițiilor gimnastice, prin încurajarea lor și chiar prin impu-

nerea, pentru întreaga populație, a obligației de a învăța aceste exerciții, republica greacă și cea romană mențineau spiritul războinic al cetățenilor lor. Ele înlesneau învățarea acelor exerciții, desemnînd un anumit loc pentru învățarea și practicarea lor și acordînd anumitor maeștri privilegiul de a instrui în acel loc. Acești maeștri se pare că nu aveau nici salariu, nici privilegii de exclusivitate de vreun fel oarecare. Retribuția lor consta exclusiv din ceea ce primeau de la elevi ; iar cetățeanul care își însușea instrucția în gymnaziumul public nu beneficia de nici un fel de avantaj legal față de cetățeanul care o învăța în particular, dacă acesta din urmă o învăța tot atît de bine. Cele două republici încurajau exercițiile militare și gimnastice prin acordarea de mici premii și insigne celor ce se distingeau în executarea lor. Cîștigarea unui premiu la jocurile olimpice, istmice sau nemeice dădea celebritate nu numai cîștigătorului, ci și întregii sale familii și rudelor sale. Obligația pentru fiecare cetățean de a servi, la chemare, un anumit număr de ani în armata republicii, era de ajuns pentru a-i impune necesitatea de a învăța aceste exerciții, fără care nu putea fi apt pentru serviciul militar.

Pe măsură ce se dezvoltă perfecționările, practica exercițiilor militare decade treptat, afară numai dacă guvernul țării respective nu își dă osteneala cuvenită pentru a o menține ; și o dată cu aceasta decade și spiritul ostășesc al marilor mase ale populației, după cum dovedește îndeajuns exemplul Europei din vremea noastră. Dar securitatea oricărei societăți depinde întotdeauna, mai mult sau mai puțin, de spiritul ostășesc al marilor mase. E adevărat că astăzi, numai spiritul războinic nu e suficient pentru apărarea și securitatea societății, dacă nu e susținut de o armată permanentă bine disciplinată. Dar acolo unde fiecare cetățean are înclinări militare, desigur că nevoia de o armată permanentă este mai mică. Totodată, acest spirit ar reduce foarte mult teama obișnuită, fie ea reală ori imaginară, că o armată permanentă ar putea periclita libertatea cetățenilor. După cum ea ar ajuta foarte mult operațiile militare împotriva unui năvălitor străin, tot pe atît le-ar împiedica dacă din nenorocire aceste operațiuni ar fi îndreptate cîndva împotriva organizației de stat.

Vechile instituții din Grecia și din Roma par a fi fost mult mai eficace pentru întreținerea spiritului ostășesc al marilor mase, decît așa-numitele miliții din timpurile moderne. Ele erau și mult mai simple. Odată înființate, acele instituții se menținеau singure și nu era nevoie decît de puțină atenție, sau nici măcar de atenție, din partea statului, pentru a le menține în cea mai perfectă vigoare. Dimpotrivă, menținerea, chiar într-o mai mică măsură, a rînduielilor complexe ale unor miliții moderne, necesită continua și anevoioasa atenție a statului, fără de care ele ajung a fi cu totul neglijate și părăsite. De altfel influența vechilor instituții era mult mai generală. Datorită lor, toată masa populației era perfect instruită în mînuirea armelor, pe cînd, prin regulamentele milițiilor moderne, cu excepția poate a celei din Elveția, numai o mică parte din populație poate fi astfel instruită. Unui fricos, unui om incapabil de a se apăra sau a contraataca, îi lipsește evident una dintre esențialele trăsături de caracter ale unui bărbat. El este tot așa de infirm și deformat la minte, după cum altul e fizicește, cînd îi lipsește vreun organ esențial sau i-a pierdut uzul. Evident că dintre acești doi, primul este cel mai nenorocit și mai de plîns, fiindcă fericirea și nefericirea care

rezidă numai în conştiinţă depind fără îndoială mai mult de starea de sănă tate sau nesănătate, parţială sau integrală a minţii, decît de starea fizică a individului. Chiar dacă spiritul războinic al poporului nu ar servi întru nimic la apărarea societăţii, totuşi grija de a împiedica propagarea în marea masă a populaţiei a acelui fel de diformitate şi infirmitate mintală, pe care frica o implică neapărat, ar merita cea mai serioasă atenţie din partea statului ; tot aşa după cum ar merita atenţia cea mai serioasă măsurile de a împiedica răspîndirea leprei sau a oricărei alte boli respingătoare şi contagioase, chiar dacă ea n-ar fi nici mortală, nici primejdioasă, şi chiar dacă din această atenţie n-ar rezulta alt bine pentru populaţie decît acela de a preveni un rău public atît de mare.

Acelaşi lucru se poate spune despre ignoranţa crasă şi prostia, care într-o societate civilizată par a altera, cu timpul, însăşi puterea de percepere a tuturor păturilor inferioare ale populaţiei. Un om lipsit de uzul normal al facultăţilor sale intelectuale este, poate, mai de dispreţuit chiar decît un laş, el fiind slăbănog şi diform pe o latură mai esenţială a caracteristicilor naturii umane. Chiar dacă statul n-ar trage foloase de pe urma instruirii păturilor de jos ale populaţiei, totuşi merită să se îngrijească de ele, ca să nu rămînă cu desăvîrşire inculte. Dar statul trage foloase, şi încă mari, de pe urma instruirii acestor oameni. Cu cît sînt ei mai instruiţi, cu atît sînt mai puţin expuşi la amăgirile create de exaltare şi de superstiţii, care adesea pricinuiesc cele mai grozave tulburări la popoarele inculte. De altfel, un popor instruit şi inteligent este totdeauna mai decent şi mai disciplinat decît unul ignorant şi prost. La cel dintîi, fiecare individ se simte mai demn de respect şi mai apt a obţine stima superiorilor săi legitimi şi de aceea e mai dispus să-şi respecte superiorii. Oamenii sînt mai dispuşi să examineze şi mai capabili să judece plîngerile interesate ce duc la uneltire şi răzvrătire ; şi din această cauză sînt şi mai puţin expuşi a fi tîrîţi într-o opoziţie, dezmăţată şi fără rost, faţă de măsurile guvernului. În ţările libere, în care siguranţa guvernului depinde foarte mult de judecata favorabilă pe care poporul şi-o formează despre modul în care este el condus, e desigur de cea mai mare importanţă ca poporul să nu fie înclinat a judeca pripit sau capricios acel mod de a conduce.

ARTICOLUL III

DESPRE CHELTUIELILE INSTITUŢIILOR PENTRU EDUCAŢIA PERSOANELOR DE TOATE VÎRSTELE

Instituţiile pentru educaţia persoanelor de toate vîrstele sînt în special cele de instrucţiune religioasă. Scopul unei instrucţiuni de acest fel nu e atît a face din oameni cetăţeni buni pe această lume, cît a-i pregăti pentru o altă lume mai bună într-o viaţă viitoare. Propovăduitorii doctrinei care cuprinde această instrucţiune pot depinde, în ceea ce priveşte întreţinerea lor, ca şi profesorii, de contribuţiile benevole ale auditorilor lor, sau din alte izvoare la care îi îndreptăţesc legile ţării, ca : un domeniu, o dijmă sau taxă funciară, un salariu fix ori un stipendiu. Activitatea, zelul şi stră-

duința lor, vor fi desigur mai mari în prima situație decît în cea de-a doua. În această privință, propovăduitorii religiilor noi au avut întotdeauna o însemnată superioritate, atunci cînd atacau acele vechi sisteme oficiale, de vreme ce clerul, bazîndu-se pe beneficiile[27] sale asigurate, neglijase a menține forța credinței și a evlaviei în marile mase ale populației; și, cedînd nepăsării, devenise incapabil de orice efort mai serios, chiar în apărarea propriei sale instituții. Membrii clerului ce aparțin unei religii oficiale și bine dotate devin adeseori oameni de carte și oameni de lume, posedînd toate însușirile gentlemenilor sau însușirile ce-i pot recomanda stimei acestora; ei sînt însă înclinați a pierde treptat însușirile bune sau rele, grație cărora căpătaseră autoritate și influență asupra păturilor de jos ale populației și care fuseseră, poate, cauzele inițiale ale succesului și răspîndirii în rîndurile acestora a religiei lor. Un astfel de cler, cînd e atacat de o sectă de entuziaști, populari și îndrăzneți, deși poate lipsiți de inteligență și de cultură, se simte tot așa de complet lipsit de apărare ca și populațiile indolente, moleșite și bine hrănite din ținuturile din sudul Asiei, pe timpul cînd erau invadate de tătarii energici, curajoși și flămînzi, de la nord. În asemenea cazuri, clerul n-avea de obicei alte mijloace decît să ceară autorității civile să urmărească, să gonească ori să extermine pe adversari, ca tulburători ai ordinei publice. La fel și clerul romano-catolic ceru autorității civile să-i persecute pe protestanți, iar biserica anglicană ceru prigonirea disidenților[28] și, în genere, orice sectă religioasă, după ce se bucura de securitate timp de un secol sau două, grație recunoașterii ei legale, se vedea incapabilă de a se apăra energic împotriva oricărei secte noi, care s-ar fi hotărît să-i atace doctrina sau disciplina. În astfel de cazuri, întîietatea în ceea ce privește cultura și scrierile de valoare se întîmplă să fie de partea bisericii oficiale, însă darul popularității și arta de a cîștiga prozeliți sînt întotdeauna de partea adversarilor. În Anglia, popularitatea și prozelitismul de multă vreme nesocotite de clerul bine dotat cu averi al bisericii oficiale, sînt azi cultivate mai cu seamă de disidenți și de metodiști. Însă fondurile particulare constituite în multe locuri pentru propovăduitorii disidenți, prin subscripții benevole, prin încredințarea unor administrări de bunuri, cum și alte mijloace de eludare a legii, par a fi micșorat foarte mult zelul și activitatea acestor propovăduitori. Mulți dintre ei au ajuns oameni foarte învățați, ingenioși și respectabili, dar în genere au încetat de a mai fi predicatori populari. Metodiștii, fără a avea nici pe jumătate cultura disidenților, sînt mult mai la modă.

La biserica romano-catolică, activitatea și zelul clerului inferior sînt susținute de puternicul îmbold al interesului personal, poate mai mult decît la oricare biserică protestantă oficială. Clerul parohial obține, în majoritatea cazurilor, o bună parte din întreținerea sa, prin ofrandele benevole ale populației; un izvor de venit care poate fi întreținut și mărit grație spovedaniei. Călugării cerșetori își agonisesc orice mijloc de trai din asemenea ofrande. Situația lor este la fel cu a husarilor și a infanteriei ușoare din unele armate: cine nu jefuiește nu are soldă. Preoții de parohii sînt ca acei profesori a căror retribuție constă în parte din salariu și în parte din taxele și onorariile plătite de elevi; iar acestea din urmă depind întotdeauna, mai mult sau mai puțin, de activitatea și reputația profesorilor. Călugării cerșetori

sînt ca profesorii a căror întreţinere depinde numai de priceperea lor. De aceea ei sînt nevoiţi să întrebuinţeze orice mijloc ce poate însufleţi evlavia oamenilor de rînd. Înfiinţarea celor două mari ordine de călugări cerşetori, ordinele Sf. Dominic şi Sf. Francisc, a făcut să renască în secolul al treisprezecelea şi al paisprezecelea, după cum arată Machiavel, credinţa şi evlavia, aflate în stare de lîncezeală la catolici. În ţările romano-catolice spiritul de devoţiune e susţinut numai de călugări şi de preoţii parohiilor sărace. Înalţii demnitari ai bisericii, care sînt perfecţi gentilomi şi oameni de lume — şi cîteodată şi perfecţi oameni de ştiinţă — se îngrijesc destul de menţinerea disciplinei necesare printre subalternii lor, dar rareori îşi dau osteneală să dea învăţătură poporului.

Cel mai celebru filozof şi istoric[29] al epocii actuale spune: „Majoritatea meseriilor şi a profesiilor dintr-o ţară sînt de aşa natură, că în timp ce slujesc interesul general al societăţii, sînt totodată utile şi plăcute anumitor indivizi; iar în acest caz, principiul constant al autorităţii, exceptînd, poate, cazurile cînd apare vreo nouă meserie sau profesiune, este de a lăsa profesiunea să se dezvolte de la sine şi de a încredinţa încurajarea ei acelora care îşi scot de pe urma ei un beneficiu. Meseriaşii, văzînd că profiturile lor cresc în aceeaşi măsură cu satisfacţia clienţilor, îşi sporesc pe cît posibil îndemînarea şi hărnicia şi, dacă prin măsuri nechibzuite nu se tulbură mersul normal al lucrurilor, e sigur că mărfurile vor fi de găsit totdeauna în cantităţi aproape corespunzătoare cu cererea.

Dar există şi unele ocupaţii, care, deşi folositoare şi chiar necesare unei ţări, nu aduc nici unui cetăţean, ca individ, nici foloase, nici satisfacţii; şi atunci puterea supremă e nevoită să-şi schimbe politica faţă de acei ce le exercită. Trebuie să le ofere acestora ocrotire publică pentru a le asigura existenţa şi trebuie să ia măsuri împotriva nepăsării şi neglijenţei al căror obiect ar fi; ori instituind anumite ranguri în cadrul acelei profesii — stabilind o lungă ierarhie şi o strictă subordonare — ori prin alte mijloace. Persoanele ocupate în finanţe, flotă sau magistratură constituie exemple aparţinînd acestei categorii de oameni.

La prima vedere s-ar putea crede, firesc, că ecleziasticii aparţin primei categorii şi că încurajarea lor, la fel cu a avocaţilor şi medicilor, ar putea fi lăsată pe seama generozităţii adepţilor învăţăturilor lor şi a acelora care găsesc foloase sau mîngîiere în serviciile şi în ajutorul lor spiritual. Nu încape îndoială că activitatea şi zelul lor vor fi stimulate şi mai mult de un asemenea motiv, iar iscusinţa lor profesională, cum şi arta conducerii spirituale a poporului, se vor dezvolta, pe zi ce trece, de pe urma practicii, mai îndelungate, a studiului şi a constantei preocupări.

Dar dacă privim chestiunea mai îndeaproape, vedem că tocmai această activitate interesată a clerului e ceea ce orice legiuitor înţelept va căuta să împiedice, fiindcă în oricare dintre religii, afară de cea adevărată, ea e foarte dăunătoare şi are chiar o tendinţă firească de a falsifica religia adevărată, introducînd în ea un puternic amestec de superstiţie, confuzie şi

înșelăciune. Fiecare din acești duhovnici, pentru a deveni mai prețios și mai sfînt în ochii adepților săi, le va insufla cea mai cumplită ură împotriva tuturor celorlalte secte și se va strădui mereu să aţîțe, prin cîte o noutate, evlavia lîncezîndă a ascultătorilor săi. Nu va ține seama de adevăr, moralitate sau decență în doctrinele ce le propovăduiește. Va adopta orice dogmă, care se potrivește mai bine cu sentimentele dezordonate ale firii omenești. Va atrage adepți la fiecare adunare secretă, căutînd să exploateze, prin acțiuni noi și iscusință mai mare, patimile și credulitatea poporului. Iar în cele din urmă, autoritatea publică va vedea că a plătit scump pretinsa economie ce a realizat-o neacordînd preoților salarii fixe; și va conveni că, în realitate, învoiala cea mai nimerită și cea mai avantajoasă la care se poate ajunge cu conducătorii spirituali este de a le cumpăra indolența, stabilind salarii fixe pentru profesia lor și făcînd astfel inutil ca ei să mai desfășoare altă activitate afară de aceea de a căuta să-și împiedice turma de a rătăci în căutarea de noi păstori. Și astfel așezămintele bisericești, deși la început au luat naștere din motive religioase, s-au dovedit în cele din urmă utile pentru interesele politice ale societății".

Dar oricare puteau fi bunele sau relele efecte ale creării de venituri independente pentru cler, se pare că rareori veniturile au fost create în vederea acestor efecte. Epocile de violente controverse religioase au fost în general epoci de tulburări politice la fel de violente. În asemenea ocazii, fiecare partid politic socotea, sau își închipuia, că ar fi în interesul său să se unească cu una sau alta din sectele religioase în luptă. Dar aceasta se putea face numai prin adoptarea, sau cel puțin încurajarea dogmelor sectei respective. Secta care avea norocul de a fi aliată cu partidul învingător, participa bineînțeles la victoria aliatului ei, prin favoarea și protecția căruia ajungea repede în situația de a reduce la tăcere și a domina, în oarecare măsură, pe toți adversarii. Aceștia din urmă fuseseră în general alături de vrăjmașii partidului biruitor și prin aceea erau și vrăjmașii acelui partid. Clerul sectei învingătoare ajungea astfel complet stăpîn pe situație și — cum influența și autoritatea lui asupra marii mase a populației atingea punctul culminant — era destul de puternic ca să intimideze pe șefii și liderii propriului lor partid și ca să silească autoritatea publică să-i respecte părerile și interesele. În genere, primul lucru cerut de cler autorității publice era ca să reducă la tăcere și supunere pe toți adversarii lui, iar, în al doilea rînd, să-i asigure un venit independent. Dat fiind că în general acest cler contribuise în mare măsură la victorie, nu părea de loc nerațional ca el să aibă și o parte din pradă. De altfel, clerul și obosise de a tot linguși populația și de a depinde de capriciile ei pentru a-și agonisi mijloacele de trai. De aceea, la formularea acestei cereri, el avea în vedere numai o viață ușoară și comodă pentru el, fără a-i păsa de efectul ce l-ar putea avea pe viitor în privința influenței și autorității lui. Autoritatea civilă nu putea satisface această cerere decît renunțînd la o parte din ceea ce proiectase a lua sau a păstra pentru ea însăși; de aceea numai rareori era dispusă a-i da urmare. Totuși nevoia o silea totdeauna să cedeze pînă la urmă, deși nu fără multe amînări, tergiversări și scuze pur formale.

Dar dacă politica n-ar fi apelat niciodată la religie, și partidul biruitor n-ar fi fost să adopte niciodată dogmele acestei secte mai curînd decît pe

ale alteia, e probabil că, la obținerea victoriei, el ar fi tratat la fel de nepărtinitor toate sectele, lăsînd fiecărui om libertatea de a-și alege preotul și religia, după plac. În acest caz, nu încape îndoială că ar fi existat un și mai mare număr de secte religioase. Aproape fiece congregație ar fi alcătuit o mică sectă sau și-ar fi alcătuit anumite dogme proprii. Fiecare predicator ar fi simțit, desigur, nevoia de a depune maximum de eforturi și de a uza de toate mijloacele pentru a păstra și a spori numărul discipolilor săi. Dat fiind însă că aceeași nevoie ar fi simțit-o și ceilalți predicatori, nici unul din ei și nici o sectă n-ar fi putut obține prea mari succese. Interesul și stăruitorul zel al predicatorilor religioși poate fi stînjenitor și primejdios numai acolo unde există o unică sectă tolerată de stat, ori acolo unde, o mare societate fiind împărțită în două sau trei secte mari, predicatorii fiecăreia activează în complet acord și în cadrul unei discipline și subordonări perfecte. Dar zelul lor e cu totul inofensiv atunci cînd societatea e împărțită în sute, poate chiar mii de secte mici, dintre care nici una nu poate avea destulă importanță ca să tulbure liniștea publică. Predicatorii fiecărei secte, văzîndu-se înconjurați din toate părțile mai mult de adversari decît de prieteni, vor fi nevoiți să se deprindă cu acea sinceritate și toleranță ce se vede atît de rar la predicatorii marilor secte, ale căror dogme — fiind sprijinite de autoritatea civilă — sînt venerate de aproape toți locuitorii din întinse regate și imperii și de aceea nu văd în jurul lor decît adepți, discipoli și umili admiratori. Predicatorii fiecărei secte mici, văzîndu-se aproape izolați, vor fi nevoiți să-i respecte pe cei ai celorlalte secte ; iar concesiile reciproce ce și le-ar face atît din interes cît și din bunăvoință ar putea reduce cu timpul doctrina celor mai multe din ele, la religia pură și rațională, eliberată de orice amestec de absurditate, înșelăciune sau fanatism ; așa cum au dorit s-o vadă în toate timpurile înțelepții, dar așa cum legea pozitivă n-a statornicit-o încă, și probabil că nu o va statornici niciodată în nici o țară, deoarece, cu privire la religie, legea pozitivă a fost întotdeauna și va fi probabil întotdeauna influențată, mai mult sau mai puțin, de exaltarea și superstițiile populare. Acest plan de conducere ecleziastică, sau mai bine zis de a nu avea nici o conducere ecleziastică era ceea ce secta denumită a independenților — fără îndoială o sectă de exaltați dezlănțuiți — își propunea să introducă în Anglia către sfîrșitul războiului civil. Dacă el s-ar fi statornicit, cu toate că era de origine foarte puțin filozofică, ar fi dat naștere, probabil, pînă azi, caracterului celui mai filozofic și tolerant cu privire la orice fel de principiu religios. Acest regim s-a introdus în Pensilvania, unde, deși Quakerii sînt cei mai numeroși, legea în realitate nu favorizează o sectă mai mult decît alta ; și unde se zice că grație lui a putut să se nască acel caracter de echilibru filozofic și tolerant.

Dar chiar dacă această egalitate de tratament n-ar produce acel bun caracter de echilibru și toleranță la toate sectele religioase dintr-o țară, sau cel puțin la majoritatea lor, totuși, dacă ele ar fi destul de numeroase și fiecare în parte ar fi, deci, prea slabă pentru a tulbura liniștea publică, zelul excesiv al fiecărei secte pentru dogmele ei proprii nu va produce desigur efecte prea dăunătoare ; va produce dimpotrivă, chiar unele efecte bune, iar dacă guvernul ar fi ferm hotărît să lase în pace toate sectele, silindu-le a se

lăsa în pace unele pe altele, este foarte probabil că ele s-ar subdiviza singure destul de repede, spre a ajunge în scurt timp și mai numeroase.

În orice societate civilizată, în orice societate în care deosebirea de clasă socială a fost o dată stabilită pe deplin, au existat întotdeauna două norme sau sisteme de morală, răspîndite în același timp: unul se poate denumi sistem strict sau auster, iar celălalt, sistem liberalist sau, dacă doriți, sistem fără restricții. Primul este în genere admirat și respectat de oamenii de rînd, iar al doilea e de obicei apreciat și adoptat mai mult de oamenii așa-ziși din lumea bună. Principala deosebire între aceste două norme sau sisteme contrarii pare a consta în gradul de dezaprobare cu care trebuie să înfierăm viciile ușurinței, acele vicii ce pot proveni din mare prosperitate și din exces de petreceri și de bună dispoziție. În sistemul liberalist sau fără restricții, lipsa de măsură sau chiar veselia turbulentă, urmărirea plăcerilor dincolo de limitele cumpătării, nerespectarea castității, cel puțin la unul din cele două sexe etc., dacă nu sînt însoțite de necuviință grosolană și dacă nu duc la înșelăciune sau nedreptate, se tratează în genere cu mai multă indulgență și se scuză lesne, sau chiar se iartă cu totul. Dimpotrivă, în sistemul auster aceste excese sînt privite cu cea mai mare scîrbă și ură. Viciile ușurinței sînt totdeauna ruinătoare pentru oamenii de rînd și o singură săptămînă de trîndăvie și dezmăț ajunge adesea ca să ruineze pentru totdeauna pe un muncitor sărac și să-l îndemne, din cauza disperării, a comite cele mai mari crime. De aceea oamenii mai cuminți și mai așezați din popor au totdeauna cea mai mare groază și scîrbă de asemenea excese, știind din experiență că ele sînt fatale oamenilor de seama lor. Dimpotrivă, mai mulți ani de viață dezordonată și extravagantă nu ruinează de obicei pe un bărbat din lumea bună, iar oamenii din această clasă socială sînt foarte dispuși a considera posibilitatea de a se deda într-o măsură la excese, ca unul din avantajele situației lor; și libertatea de a proceda așa — fără a li se aduce critici sau reproșuri, — ca unul din privilegiile acestei situații. De aceea, asemenea excese, cînd sînt comise de oameni de rangul lor, ei le privesc numai cu o ușoară dezaprobare și nu le critică decît foarte blajin sau de loc.

Aproape toate sectele religioase au luat naștere printre oamenii de jos, dintre care ele și-au recrutat în genere primii și pe cei mai numeroși prozeliți. De aceea acele secte au adoptat sistemul auster de morală aproape în toate cazurile, sau cu foarte rare excepții, căci de fapt au fost unele excepții. Acesta era sistemul prin care sectele puteau obține favoarea păturii sociale căreia i se adresau mai întîi, cînd propuneau proiecte de reformă a ceea ce fusese mai înainte general stabilit. Multe secte, poate majoritatea, au încercat chiar să cîștige încrederea printr-un rafinament al acestui sistem auster, aducîndu-l la un oarecare grad de extravaganță și de nebunie și, datorită acestei rigori excesive, reușeau adesea, mai bine decît oricum altfel, să cîștige respectul și veneratia oamenilor de rînd.

Un om bogat și cu o poziție socială înaltă este, prin situația sa, un distins membru al unei mari colectivități care — observînd orice amănunt din purtarea lui — îl obligă astfel a fi atent la toate acțiunile sale. Autoritatea și prestigiul său depind foarte mult de respectul pe care societatea i-l poartă. El nu îndrăznește să facă nimic ce l-ar putea dezonora sau dis-

credita în ochii societății și e nevoit a respecta cu mare strictețe morala, austeră sau liberală, pe care acordul general al societății o prescrie persoanelor de rangul și averea sa. Un om de jos, dimpotrivă, e departe de a fi un membru ce poate fi deosebit într-o colectivitate mare. Cît timp rămîne într-un sat, purtarea lui poate fi supravegheată și poate fi obligat să fie atent la ea. În această situație, și numai în aceasta, el poate avea, cum se spune, ceva de pierdut. Dar îndată ce vine într-un oraș mare, el dispare în masa nediferențiată și obscură. Nimeni nu-i observă și nu-i supraveghează purtarea și de aceea e foarte probabil că o va neglija și se va deda la tot felul de năravuri și vicii. Din această obscuritate, niciodată nu se va ridica efectiv; purtarea sa nu atrage niciodată atenția societății respectabile, decît atunci cînd devine membru al unei mici secte religioase. Din acel moment i se acordă o atenție care niciodată nu i se acordase. Frații de sectă ai lui au tot interesul, pentru bunul renume al sectei, să-i supravegheze purtarea, iar dacă dă prilej vreunui scandal, dacă se depărtează prea mult de la moravurile austere, pe care aproape totdeauna ei și le pretind unul altuia, să-l pedepsească cu expulzarea din sectă sau cu excomunicarea, ceea ce constituie totdeauna o sancțiune severă, chiar dacă nu e însoțită de un efect civil. În consecință, la micile secte religioase, moravurile oamenilor de rînd au fost aproape întotdeauna deosebit de corecte și disciplinate, în genere cu mult mai mult decît la biserica oficială. Într-adevăr, la aceste secte mici, morala a fost adesea stînjenitoare, prin rigurozitate și nesociabilitate.

Totuși există două mijloace destul de ușoare și de eficace, prin al căror efect combinat statul poate stăvili, fără violență, orice rigurozitate și nesociabilitate supărătoare în morala micilor secte, în care e împărțită țara.

Primul dintre aceste mijloace e studiul științei și al filozofiei, pe care statul l-ar putea răspîndi foarte mult printre toți oamenii din clase sociale și de averi mijlocii; sau ceva mai mari decît mijlocii; nu prin acordare de salarii profesorilor pentru a-i face neglijenți și inactivi, ci prin instituirea unui fel de examen, cuprinzînd chiar și științele mai înalte și mai grele, la care să fie supus oricine, înainte de a i se permite exercitarea unei profesiuni libere, sau înainte de a fi primit să candideze pentru orice funcție onorabilă, fie onorifică, fie lucrativă. Dacă statul ar impune acestei categorii de oameni necesitatea de a se instrui, el n-ar avea nevoie să-și dea osteneala de a-i pune la dispoziție profesori competenți. Ei singuri și-ar găsi repede profesori mai buni decît cei pe care li i-ar da statul. Știința e marele antidot împotriva otrăvurilor exaltării și superstiției; iar în societatea în care categoriile sociale superioare scapă de această otravă, clasele inferioare nu sînt prea mult primejduite de ea.

Al doilea mijloc îl constituie distracțiile publice frecvente și pline de veselie. Dînd încurajare, adică dînd întreaga libertate tuturor celor care, pentru interesul lor, încearcă — fără a deveni zgomotoși sau necuviincioși — să destindă și să distreze publicul prin poezie, pictură, dans, muzică, prin reprezentații dramatice și expoziții de tot felul, statul va risipi ușor, la cea mai mare parte din populație, melancolia și proasta dispoziție, care întrețin de obicei superstiția și exaltarea maselor. Divertismentele publice au fost totdeauna obiect de teamă și de dușmănie față de promotorii fanatici

ai acelor frenezii populare. Aceste divertismente produc veselie și bună dispoziție, ceea ce se opune total stării de spirit mai propice scopurilor urmărite de ei sau pe care s-o poată mai ușor influența. În afară de aceasta, reprezentațiile dramatice erau, mai mult decît oricare alte distracții, obiectul urii lor neîmpăcate, din cauză că adesea își vedeau acolo viciile și ridicolului și chiar disprețului public.

Într-o țară în care legea nu favorizează pe predicatorii unei religii mai mult decît pe ai alteia, nu e nevoie ca vreunul din ei să depindă, în mod special sau direct, de puterea executivă sau de suveran, ori ca suveranul să aibă vreun amestec la numirea sau demiterea lor din funcțiune. Într-o asemenea situație suveranul n-ar avea — în legătură cu ei — să se ocupe de altceva, mai mult, decît de a menține între ei pacea, așa cum o face și în cazul celorlalți supuși ai lui, adică de a-i împiedica de a se persecuta unul pe altul, de a se calomnia sau împila. Cu totul altfel însă e situația în țările în care există o religie oficială sau dominantă. În acest caz suveranul nu poate avea niciodată liniște, dacă nu are o mare influență asupra majorității predicatorilor acelei religii.

Clerul unei religii oficiale constituie o mare organizație. Membrii ei pot activa în comun și-și pot vedea de interese conform unui plan unic și într-un același spirit, ca și cînd ar fi sub conducerea unui singur om, ceea ce se și întîmplă adeseori. Ca organizație profesională, interesele clerului nu sînt niciodată identice cu ale suveranului, fiind uneori chiar diametral opuse. Principalul interes al clerului e de a-și menține autoritatea asupra populației, autoritate care depinde de presupusa certitudine și importanță a întregii doctrine pe care ei o propovăduiesc, precum și de presupusa necesitate de a se adopta cu credință oarbă orice parte din acea doctrină, spre a se evita nefericirea eternă. Dacă suveranul ar comite imprudența să pară că-și bate joc sau că măcar se îndoiește de părțile cele mai neînsemnate ale doctrinei, sau dacă, din omenie, ar căuta să apere pe cei ce ar face una sau alta, susceptibilitatea unui cler care nu depinde direct de suveran ar fi provocată să-l condamne de-a dreptul, ca profanator; cum și să uzeze de toată teroarea religiei, spre a îndemna populația să facă act de supunere față de un alt suveran, mai ortodox și mai docil. Dacă suveranul s-ar împotrivi pretențiilor sau abuzurilor clerului, pericolul ar fi tot atît de mare. Suveranii care au îndrăznit a fi rebeli împotriva bisericii, au fost acuzați, în genere, nu numai de crima de rebeliune, ci și de erezie, în ciuda solemnelor lor declarații de credință și de umilă supunere la toate dogmele prescrise de biserică. Dar autoritatea religiei e superioară oricărei alte autorități. Temerile ce le inspiră ea întrec orice alte temeri. Cînd predicatorii autorizați ai religiei propagă în marea masă a populației doctrine subversive față de autoritatea suveranului, acesta nu-și poate menține autoritatea decît prin violență sau prin forța unei armate permanente. Însă într-un asemenea caz, nici chiar o armată permanentă nu-i poate da o securitate durabilă, căci dacă soldații nu sînt străini, cum rareori e cazul, ci sînt recrutați din marea masă a populației, cum e cazul aproape totdeauna, e probabil că și ei vor fi curînd ademeniți de aceste doctrine. Răscoalele provocate mereu la Constantinopol de agitația instigatoare a clerului grec, atîta timp cît a existat imperiul roman de răsă-

rit, convulsiunile provocate mereu în toate părțile Europei de agitația instigatoare a clerului roman secole de-a rîndul, demonstrează cu prisosință cît de precară și de nesigură e întotdeauna situația unui suveran, care n-are mijloacele cuvenite pentru a-și exercita influența asupra clerului religiei oficiale și dominante a țării.

Este destul de evident că dogmele credinței, precum și orice alte chestiuni spirituale, nu intră propriu-zis în competența unui suveran laic; acesta, oricît ar fi el de calificat pentru a apăra poporul, nu e decît rareori presupus a fi calificat pentru a-i da și învățături. Prin urmare, cu privire la asemenea chestiuni, autoritatea suveranului rareori poate fi îndeajuns de mare, ca să contrabalanseze autoritatea solidară a clerului bisericii oficiale. De altfel, liniștea publică și însăși propria lui siguranță pot depinde adesea de doctrinele pe care clerul găsește de cuviință a le propovădui cu privire la problemele spirituale. Dar fiindcă suveranul rareori se poate împotrivi direct hotărîrilor clerului, cu greutatea și autoritatea cuvenită, e nevoie ca el să aibă posibilitatea de a le influența; lucru la care poate ajunge numai insuflînd în majoritatea membrilor clerului temeri și speranțe; teamă de primejdia destituirii sau de alte sancțiuni; și speranță de avansare.

În cazul tuturor bisericilor creștine, beneficiile clerului sînt un fel de *freehold*[30], de care membrii clerului se pot bucura pe tot timpul vieții, sau atît timp cît au o comportare bună; și nu sînt revocabile după bunul plac. Dacă ei le-ar deține în baza unor drepturi nesigure și ar fi expuși ca, la orice mică abatere, ele să le fie retrase, fie de către suveran, fie de către miniștrii lui, membrii clerului n-ar fi, poate, în stare să-și mențină autoritatea față de popor, care i-ar considera atunci ca pe niște mercenari depinzînd de curte, și n-ar mai avea nici o încredere în sinceritatea învățăturilor lor. Dar dacă, pe nedrept și prin violență, suveranul ar căuta să ia beneficiile de la vreunul din preoți, pe motiv că ar fi propovăduit, cu un zel mai mare decît cel obișnuit, vreo doctrină scizionistă ori sediționasă, prin asemenea persecuții el nu ar face altceva decît ca, atît preoții cît și doctrina lor, să devină de zece ori mai bine priviți decît înainte și deci de zece ori mai stînjenitori și mai primejdioși. Teama este, mai totdeauna, un instrument nefericit de guvernare, de care n-ar trebui să se uzeze niciodată, împotriva nici unei categorii sociale care are cît de mici veleități de independență. Încercările de a-i teroriza nu fac decît să le mărească nemulțumirea și să le întărească împotrivirea, pe cînd un tratament mai blînd poate că i-ar îndemna să și-o slăbească sau să renunțe cu totul la ea. Foarte rar izbutea guvernul francez, prin violența la care recurgea de obicei, să oblige parlamentele — adică acele curți de justiție care erau independente — să înregistreze[31] vreun edict regal rău văzut. S-ar crede totuși, că întemnițarea membrilor refractari, mijloc întrebuințat de obicei, era un mijloc destul de energic de represiune. Suveranii din dinastia Stuarților recurgeau uneori la asemenea mijloace pentru a influența pe unii membri din parlamentul Angliei; dar, în general, îi găseau la fel de neînduplecați. Altfel e tratat astăzi parlamentul englez; iar o mică experiență, făcută acum vreo doisprezece ani de Ducele de Choiseul cu parlamentul din Paris, a dovedit suficient că într-un mod asemănător s-ar fi putut lucra încă și mai ușor, cu parlamentele din Franța. Această experiență n-a fost dusă mai departe. Deși blîndețea și

persuasiunea sînt totdeauna cele mai ușoare și sigure mijloace de guvernare, după cum forța și violența sînt cele mai rele și mai primejdioase, totuși pare că insolența firească a omului e de așa fel încît el disprețuiește întotdeauna folosirea mijlocului celui mai bun, afară de cazul cînd nu poate sau nu îndrăznește să recurgă la celălalt. Guvernul francez putea și îndrăznea să întrebuințeze forța; de aceea disprețuia blîndețea și persuasiunea. Eu însă cred că din experiența tuturor timpurilor rezultă că nu există nici o categorie de oameni față de care aplicarea forței și a violenței să fie atît de periculoasă, sau mai bine zis să aibă urmări atît de fatale, ca față de clerul venerat al unei biserici oficiale. Drepturile, privilegiile, libertatea individuală a fiecăruia dintre clerici, care sînt în termeni buni cu ordinul căruia îi aparțin, sînt mai respectate, chiar sub guvernele cele mai despotice, decît cele ale oricărei alte persoane de rang și avere aproape egale. Aceasta este situația sub regimurile autoritare de orice grad, de la guvernarea blîndă și binevoitoare din Paris, pînă la cea violentă și cumplită de la Constantinopol. Dar deși această categorie de oameni nu poate fi niciodată constrînsă cu forța, cu ea se poate tot atît de ușor lucra ca și cu oricare alta; iar securitatea suveranului, precum și liniștea publică par foarte mult a depinde de mijloacele pe care le are suveranul de a ține în frîu clerul; și se pare că aceste mijloace constau numai în avansările pe care acesta i le acordă.

În vechea organizare a bisericii creștine, episcopul fiecărei eparhii era ales prin voturile reunite ale clerului și ale locuitorilor orașului episcopal. Aceștia din urmă, de altfel, nu și-au păstrat multă vreme dreptul de vot, iar în timpul cît l-au avut l-au exercitat, totdeauna aproape, tot sub influența clerului, care în asemenea chestiuni spirituale părea a fi îndrumătorul lor firesc. În curînd însă clerul se plictisi de sarcina de a îndruma poporul în asemenea ocazii și găsi că e mai ușor să-și aleagă singur episcopii. Tot astfel, starețul era ales de călugării mănăstirii, cel puțin la majoritatea stareților. Toate funcțiile ecleziastice inferioare, din cuprinsul eparhiei, se repartizau de episcop, care hotăra după cum găsea el de cuviință. Toate avansările bisericești erau, astfel, în mîna bisericii. Suveranul, deși putea avea indirect oarecare influență asupra acestor alegeri și deși se uzita uneori să i se ceară înainte de alegere consimțămîntul, iar după alegere confirmarea, totuși el n-avea mijloace directe sau suficiente pentru a conduce clerul. Pe fiecare preot ambiția îl îndemna, firește, să se ia bine nu atît pe lîngă suveran, cît pe lîngă mai marii propriului său ordin, singurii de la care putea aștepta înaintarea.

În Europa, în cea mai mare parte, papa a luat treptat asupră-și mai întîi numirea aproape a tuturor episcopilor și abaților, așa-zisele beneficii consistoriale; și apoi, prin felurite pretexte și uneltiri, distribuirea majorității beneficiilor inferioare din cuprinsul fiecărei eparhii; lăsîndu-se episcopului numai abia ceva mai mult decît era strict necesar pentru a-i da autoritatea cuvenită asupra clerului de sub ordinele lui. În urma acestui aranjament, situația suveranului era și mai rea decît înainte. Clerul din toate țările Europei alcătuia astfel un fel de armată spirituală, împrăștiată, ce e drept, în diferite locuri, dar ale cărei mișcări și operații puteau fi conduse acum de un cap unic și după un plan uniform. Clerul din fiecare țară se putea considera ca un detașament al aceleiași armate, operațiile lui putînd

fi sprijinite şi ajutate cu uşurinţă de toate celelalte detaşamente, postate în ţările din jurul său. Fiecare detaşament, deşi era independent de suveranul ţării în care era postat şi de care era întreţinut, depindea în schimb de un suveran străin, care putea să-l facă să-şi îndrepte oricînd armele împotriva suveranului ţării respective şi să-l sprijine cu armele tuturor celorlalte detaşamente.

Acele arme erau cele mai formidabile ce se pot închipui. În starea de altă dată a Europei, mai înainte de constituirea meşteşugurilor şi a manufacturilor, avuţia îi dădea clerului aceeaşi influenţă asupra oamenilor de rînd, ca şi influenţa ce o aveau marii baroni asupra vasalilor, arendaşilor sau a celor din suita lor. Pe marile domenii donate bisericii, dintr-o pietate rău înţeleasă atît a suveranilor cît şi a unor particulari, se stabiliră şi pentru clerici jurisdicţii identice cu ale marilor baronii; şi cu scopuri asemănătoare. Pe aceste mari domenii, clericii sau intendenţii lor puteau uşor menţine ordinea, fără sprijinul ori ajutorul regelui sau al oricărei alte persoane; şi de altfel nici n-ar fi putut regele ori altcineva să menţină ordinea pe acele latifundii, fără sprijinul şi ajutorul tocmai al clerului însuşi. Prin urmare, jurisdicţia clerului pe moşiile şi proprietăţile sale era, ca şi aceea a marilor nobili, independentă şi nepăsătoare faţă de autoritatea tribunalelor regale. Arendaşii clerului, ca şi cei ai marilor baroni, erau mai toţi arendaşi dependenţi în totul de seniorii lor direcţi, putînd deci fi chemaţi după bunul plac al acestora, pentru a lupta în orice conflict, în care clerul găsea de cuviinţă să-i facă a lua parte. În afară de rentele acestor domenii, clerul mai primea, ca dijmă, o parte importantă din rentele tuturor celorlalte proprietăţi din toate regatele din Europa. Veniturile provenind din aceste două categorii de rente se plăteau, cele mai multe, în natură: în grîne, vinuri, vite, păsări etc. Cantitatea lor depăşea cu mult consumul clerului, iar meşteşuguri ori manufacturi, cu ale căror produse să se poată schimba acest surplus, nu existau. Clerul nu putea folosi acest surplus considerabil în alt chip, decît aşa cum întrebuinţau marii baroni surplusul similar al veniturilor lor, printr-o cît mai largă ospitalitate şi o caritate cît mai întinsă. Atît ospitalitatea cît şi caritatea clerului de altă dată erau astfel, după cît se spune, foarte mari. Clerul din fiece regat nu numai că întreţinea pe aproape toţi săracii, dar chiar mulţi cavaleri şi gentilomi adesea n-aveau alte mijloace de trai decît — colindînd de la o mănăstire la alta, sub pretextul evlaviei — să profite de ospitalitatea acestui cler. Suita unor anumiţi prelaţi era adesea tot atît de numeroasă, ca şi cea a celor mai mari seniori laici, iar suita întregului cler, laolaltă, era poate mai numeroasă decît suita tuturor seniorilor laici la un loc. Între membrii clerului a existat întotdeauna şi mai multă unire decît între seniori. Primii se aflau sub o disciplină bine stabilită şi erau supuşi autorităţii papale. La cei din urmă nu exista nici disciplină, nici ierarhie şi mai totdeauna erau tot atît de invidioşi unii de alţii, ca şi de rege. De aceea, chiar dacă arendaşii cum şi suitele clerului, împreună, ar fi fost în mai mic număr decît cei ai marilor seniori laici — de fapt, arendaşii erau probabil mult mai puţin numeroşi — unirea lor totuşi îi făcea mai de temut. Afară de asta, ospitalitatea şi caritatea clerului, nu numai că-i dădeau acestuia şi autoritatea unei mari puteri temporale, dar sporeau foarte mult şi puterea armelor sale spirituale. Aceste însuşiri aduseră clerului

respect și venerație în cel mai înalt grad din partea locuitorilor aparținînd categoriilor sociale inferioare, din rîndul cărora, clerul îi întreținea în permanență pe unii, iar în mod sporadic aproape pe toți ceilalți. Bineînțeles că tot ce aparținea sau se referea la o categorie socială atît de bine văzută — proprietățile, privilegiile, doctrinele ei — apărea în ochii oamenilor de rînd ca lucru sfînt, a cărui atingere, fie reală, fie presupusă, o luau drept sacrilegiu și pîngărire. În această stare de lucruri, dacă suveranului adeseori îi venea greu să reziste cîtorva mari nobili uniți între ei, nu trebuie să ne mire că îi era și mai greu să reziste puterii unite a clerului de pe propriile sale teritorii, sprijinit și de clerul din statele vecine. În asemenea împrejurări nu e atît de mirare că suveranul a fost cîteodată nevoit să le cedeze, cît dimpotrivă că a fost în stare să le reziste, atunci cînd le-a rezistat.

Privilegiile clerului din vechime (care nouă, celor de azi, ni se par cu totul absurde), cum ar fi totala eliberare a clerului de sub jurisdicția laică, sau ceea ce în Anglia se numea beneficiul clerului, erau consecințe firești, sau mai bine zis inevitabile, ale acestei stări de lucruri. Cît de periculos trebuie să fi fost pentru suveran să încerce a pedepsi pe un preot pentru o crimă oarecare, cînd clerul era gata să-l apere și să considere că dovezile sînt insuficiente pentru condamnarea unui om atît de sfînt, sau că pedeapsa e prea aspră pentru a se aplica cuiva a cărui persoană devenise sacră prin religie? În astfel de împrejurări, suveranul nu putea face altceva decît să-l lase să fie judecat de tribunalele ecleziastice care, pentru onoarea propriei lor tagme, aveau tot interesul să împiedice, pe cît posibil, pe membrii clerului de a comite adevărate crime sau de a da prilej la scandaluri enorme, de natură a dezgusta sufletele oamenilor.

În starea de lucruri existentă în cea mai mare parte din Europa, în cursul secolelor al zecelea, al unsprezecelea, al doisprezecelea și al treisprezecelea cum și cîtva timp înainte și după această perioadă, organizarea bisericii romane poate fi considerată drept cea mai formidabilă alcătuire creată cîndva împotriva autorității și securității statului, precum și împotriva libertății, a rațiunii și a fericirii oamenilor, care pot prospera numai acolo unde statul are posibilitatea de a-i apăra. În această organizare, cele mai grave erori bazate pe superstiție erau într-atît de mult sprijinite pe interesele particulare ale unui atît de mare număr de oameni, încît erau în afara oricărei primejdii de a fi combătute de rațiunea omenească, fiindcă, deși rațiunea omului ar fi putut dezvălui, chiar în ochii oamenilor de rînd unele din înșelăciunile superstiției, ea n-ar fi putut desființa niciodată legăturile bazate pe interese particulare. Dacă această organizare n-ar fi fost atacată de alți dușmani decît de slabele sforțări ale rațiunii omenești, ea ar fi durat veșnic. Dar acest edificiu imens și bine consolidat, pe care toată înțelepciunea și virtutea omului nu l-ar fi putut zdruncina niciodată, și cu atît mai puțin l-ar fi putut dărîma, s-a văzut slăbit totuși, mai întîi în decursul evoluției firești a lucrurilor, apoi chiar a fost distrus în parte, iar azi se pare că se va prăbuși cu totul în curs de numai cîteva secole.

Progresele treptate ale meșteșugurilor, manufacturilor și comerțului, adică aceleași cauze care au dus la distrugerea puterii marilor seniori, au distrus și puterea temporală a clerului în cea mai mare parte din Europa. Ca și marii seniori, clerul a găsit ceva cu care să schimbe excedentul pro-

duselor brute — o dată cu progresul meşteşugurilor, al manufacturilor şi al comerţului — şi astfel a descoperit modul de a-şi cheltui întregul venit pentru el însuşi, fără a mai da altora vreo însemnată parte din acesta. Milostenia clerului se redusese treptat, iar ospitalitatea lui devenise mai puţin largă sau mai puţin generoasă. În consecinţă, suita lui se micşoră şi, încetul cu încetul, dispăru cu totul. Ca şi marii seniori, clerul dorea să obţină o rentă cît mai bună de pe urma domeniilor sale, spre a o cheltui, la fel, pentru satisfacerea vanităţii sale şi a poftei de risipă. Dar sporirea rentei se putea obţine numai acordînd arendaşilor contracte pe termen lung, datorită cărora aceştia să devină în mare măsură independenţi faţă de cler. Astfel legăturile de interese, care legau de acesta clasele sociale inferioare, s-au destrămat şi cu timpul au fost desfiinţate. Ele s-au destrămat şi au fost desfiinţate mai rapid chiar decît legăturile de interese care uneau aceleaşi categorii de oameni de marii seniori, deoarece beneficiile bisericii erau, în cea mai mare parte, domenii mult mai mici decît ale marilor seniori, aşa că posesorii proprietăţilor ecleziastice îşi puteau cheltui mai uşor tot venitul, pentru nevoile lor proprii. În cursul unei mari părţi din secolele al paisprezecelea şi al cincisprezecelea puterea marilor seniori era în plenitudinea ei, în cea mai mare parte din Europa. Dar puterea temporală a clerului, autoritatea absolută ce o avusese odată asupra marii mase a populaţiei, decăzuse foarte mult. În acea epocă, în cea mai mare parte din Europa, puterea bisericii se reducea aproape numai la aceea care emana din autoritatea ei spirituală; şi însăşi această autoritate spirituală scăzuse foarte mult, atunci cînd încetase de a fi susţinută de caritatea şi de ospitalitatea clerului. Categoriile de jos ale populaţiei nu mai vedeau în membrii clerului, aşa cum văzuseră mai înainte, pe aceia la care puteau găsi alinare în starea lor mizerabilă sau sprijin în sărăcia lor. Dimpotrivă, ele erau revoltate şi scîrbite de vanitatea, luxul şi risipa clerului mai bogat, care cheltuia pentru propriile lui plăceri tot ceea ce mai înainte era privit ca ceva destinat numai la săraci.

În această stare de lucruri, suveranii diferitelor state din Europa căutară să-şi recîştige influenţa ce o avuseseră odinioară cînd dispuneau de marile beneficii ale bisericii, acordînd din nou decanatelor şi adunărilor eparhiale vechiul drept de a-şi alege episcopii, iar călugărilor din fiecare mănăstire dreptul de a-şi alege stareţul. Restabilirea acestor reguli vechi făcu obiectul mai multor statute decretate în Anglia în cursul secolului al paisprezecelea, în special aşa-zisul statut al provizorilor [32]; iar în Franţa făcu obiectul *Pragmaticei sancţiuni* [33], promulgată în secolul al cincisprezecelea. Pentru ca alegerea să fie valabilă, era nevoie ca suveranul să-şi dea atît consimţămîntul prealabil pentru efectuarea alegerii, cît şi să confirme după aceea persoana aleasă; şi cu toate că alegerea se presupunea încă a fi liberă, totuşi suveranul, datorită situaţiei sale, avea destule mijloace indirecte de a-şi exercita influenţa asupra clerului de pe teritoriile sale. Reglementări cu tendinţe similare avură loc şi în alte părţi ale Europei. Dar înainte de Reformă, puterea Papei la conferirea marilor beneficii ale bisericii pare a nu fi fost nicăieri redusă în chip aşa de general şi de efectiv ca în Franţa şi în Anglia. Mai tîrziu, în secolul al şaisprezecelea, Concordatul [34] dădu regilor Franţei dreptul absolut de a acorda toate beneficiile mari, aşa-zise consistoriale, ale bisericii galice.

De la promulgarea Pragmaticei sancțiuni și de la Concordat, decretele papale erau în general mai puțin respectate de cler în Franța, decît în celelalte țări catolice. În toate conflictele iscate între guvern și papă, clerul francez era mai totdeauna de partea celui dintîi. Această independență a clerului francez față de curtea de la Roma pare a se fi bazat mai ales pe Pragmatica sancțiune și pe Concordat. În primele faze ale monarhiei, clerul francez pare a fi fost tot atît de devotat papei ca și clerul din alte țări. Cînd Robert, al doilea rege din dinastia Capețienilor, fu pe nedrept excomunicat de curtea din Roma, se zice că pînă și servitorii regelui aruncau la ciini mîncărurile ce veneau de la masa lui și că refuzau să guste din ori și ce ar fi fost spurcat prin contactul cu o ființă în situația lui. Sînt motive să se presupună cu seriozitate că erau îndemnați să procedeze așa chiar de clerul din domeniile sale.

Dreptul de a acorda marile beneficii ale bisericii, drept pentru apărarea căruia curtea din Roma zdruncinase deseori tronurile unora dintre cei mai mari suverani ai creștinătății și uneori chiar le răsturnase, fu în acest mod limitat sau modificat, sau înlăturat cu totul, în multe țări din Europa, chiar înainte de perioada Reformei. Și cum clerul avea acum mai puțină influență asupra poporului, statul capătă el mai multă influență asupra clerului. Ca urmare, clerul avea acum și mai puțină putere dar și mai puțină înclinare de a tulbura liniștea statului.

Autoritatea bisericii din Roma se afla în acest stadiu de declin, cînd începură în Germania disputele, care dădură naștere Reformei și se întinseră în curînd în toate regiunile în Europa. Noile doctrine fură foarte bine primite pretutindeni de masele populare. Ele se propagară cu acel zel entuziast care însuflețește de obicei spiritul de solidarizare, atunci cînd e vorba să fie atacată autoritatea existentă. Predicatorii acelor doctrine, deși în alte privințe nu erau, poate, mai culți decît mulți dintre preoții care apărau biserica oficială, păreau în general a cunoaște mai bine istoria ecleziastică, precum și originea și evoluția principiilor pe care se baza autoritatea bisericii ; și prin aceasta cîștigau în aproape toate disputele. Austeritatea moravurilor le dădea autoritate asupra oamenilor de rînd, care își dădeau seama de contrastul dintre stricta severitate a purtării acestor predicatori și traiul dezordonat ce-l ducea marea majoritate a clerului. Ei mai posedau, într-un mult mai înalt grad decît adversarii, darul popularității și al cîștigării de prozeliți ; darul pe care fiii îngîmfați și plini de trufie ai bisericii nu-l mai folosiseră de mult, considerîndu-l în mare parte inutil. Ei cîștigară pe unii prin caracterul rațional al noilor doctrine, pe mulți alții prin noutatea lor, pe mai mulți încă prin ura și disprețul pe care le aveau față de clerul bisericii oficiale ; însă pe cei mai mulți prin elocvența plină de zel, pasiune și fanatism, deși adesea grosolană și rustică, cu care aceste doctrine erau mai pretutindeni propagate.

Succesul noilor doctrine fiind aproape pretutindeni la fel de mare, suveranii, care se aflau atunci în termeni răi cu curtea papală de la Roma, căpătară ușor posibilitatea să doboare în statele lor biserica, acea biserică nemaiputînd opune nici o rezistență. dat fiind că pierduse respectul și veneratia păturilor de jos ale populației. Curtea din Roma indispusese pe cîțiva prinți

mărunți din Germania de nord, pe care-i considerase probabil prea neînsemnați pentru a merita menajamente. Aceștia toți introduseră de aceea Reforma și în statele lor. Tirania lui Cristian II și a lui Troll, arhiepiscop de Upsala, îl ajutară pe Gustav Vasa să-i izgonească pe amîndoi din Suedia. Papa îl protejase pe tiran ca și pe arhiepiscop, astfel că Gustav Vasa nu întîmpină nici o dificultate la introducerea Reformei în Suedia. Mai tîrziu Cristian II fu răsturnat și de pe tronul Danemarcei unde, datorită felului său de a guverna, se făcuse tot atît de odios ca și în Suedia. Însă Papa era hotărît să-l sprijine și mai departe, așa că Frederic de Holstein, care se urcase pe tron în locul lui, se răzbună, urmînd pilda lui Gustav Vasa. Autoritățile din Berna și Zürich, care n-aveau nici un litigiu special cu papa, introduseră cu mare ușurință Reforma în cantoanele lor, unde, cu puțin înainte, unii membri ai clerului, printr-o înșelăciune mai grosolană decît cele obișnuite, făcuseră ca întreg clerul să fie odios și disprețuit.

În această critică situație, curtea papală își dădea multă ostenceală ca să cultive prietenia puternicilor suverani ai Franței și Spaniei, acesta din urmă fiind pe atunci și împăratul Germaniei. Cu ajutorul lor, deși nu fără multe greutăți și vărsare de sînge, ea fu în măsură să suprime cu desăvîrșire Reforma în regatele lor, ori să-i stăvilească progresele. De asemenea, curtea papală era înclinată să facă concesii și regelui Angliei. Dar, date fiind împrejurările de atunci, ea nu le putea face fără a jigni pe un suveran și mai mare, pe Carol V, regele Spaniei și împăratul Germaniei. Ca urmare Henric VIII, deși el însuși nu îmbrățișa majoritatea învățăturilor Reformei, totuși, datorită acceptării lor de către toată lumea, fu în măsură să desființeze mănăstirile toate și să suprime în regatul său autoritatea bisericii din Roma. Faptul că el a mers atît de departe — deși mai departe de atîta n-a mers — a dat oarecare satisfacție susținătorilor Reformei, care, punînd mîna pe guvern în timpul domniei fiului și urmașului său, desăvîrșiră fără greutate opera începută de Henric VIII.

În unele țări, ca Scoția de pildă, unde guvernul era slab, nepopular și nu prea consolidat, Reforma fu destul de puternică, nu numai ca să răstoarne biserica, dar chiar și conducerea statului, care încercase să sprijine biserica.

Adepții Reformei, răspîndiți în toate țările din Europa, nu aveau un tribunal suprem, ca cel al curții din Roma sau un conciliu ecumenic, care să aibă puterea să hotărască în toate diferendele dintre ei și să le prescrie tuturor, cu o autoritate de netăgăduit, îngrădirile precise ale ortodoxiei. De aceea, cînd se întîmpla ca adepții Reformei dintr-o țară să aibă deosebiri de vederi față de frații lor credincioși din altă țară, nu se putea da niciodată o hotărîre în privința litigiului, dat fiind că ei nu aveau un judecător comun, la care să apeleze; și multe asemenea discuții se iscară între adepții Reformei. Cele privitoare la conducerea bisericii și dreptul de a conferi demnitățile ecleziastice erau, poate, cele mai importante pentru pacea și bunăstarea unei societăți. Ele dădură astfel naștere celor două fracțiuni ori secte principale ale adepților Reformei, — secta luterană și cea calvină, — singurele secte reformate ale căror doctrine și discipline s-au stabilit cîndva prin lege în vreo țară din Europa.

Discipolii lui Luther, la fel cu membrii așa-numitei biserici anglicane, păstrară, mai mult sau mai puțin, conducerea episcopală, stabiliră ierarhia clericală, dădură suveranului dreptul de a dispune de toate eparhiile episcopale și de celelalte beneficii consistoriale din cuprinsul regatului și astfel făcură din el capul real al bisericii ; și fără a-i lua episcopului dreptul de a conferi beneficiile mai mici din cuprinsul eparhiei sale, ei nu numai că admiseră — în legătură cu acele beneficii — dar, mai mult încă, ei susținură dreptul de prezentare [35], atît al suveranului cît și al celorlalți patroni laici. Sistemul acesta de organizare bisericească a fost chiar de la început favorabil liniștii și bunei ordini, precum și spiritului de supunere față de autoritatea civilă. El n-a pricinuit niciodată agitații sau tulburări în nici o țară în care a fost introdus. În special biserica anglicană făcea întotdeauna caz, pe bună dreptate, de loialitatea ireproșabilă a principiilor ei. Sub un asemenea regim, membrii clerului caută, în mod firesc, să cîștige favoarea suveranului, a curții, a nobilimii și a familiilor de vază din țară, sperînd ca prin influența lor să obțină avansări. Uneori, desigur, clerul caută să obțină cîștig de cauză prin cele mai josnice lingușiri sau prefăcătorii, însă foarte adesea și prin cultivarea acelor învățăminte care sînt cele mai meritorii, cele mai nimerite deci spre a le aduce stima oamenilor sus-puși ; și anume, cele întemeiate pe cunoașterea de către ei a tuturor învățăturilor utile și de desfătare a minții, pe o decentă liberalitate a moravurilor, pe o conversație aleasă și pe dispreț față pentru acele atitudini de austeritate absurdă și ipocrită, pe care unii fanatici le propagă și pretind a le practica, pentru a atrage, pe de-o parte, veneratia oamenilor de rînd, iar pe de alta pentru a atîța ura acestora împotriva majorității celor bogați și a celor sus puși, care mărturisesc că nu le practică. În timp ce lingușește astfel clasele sociale superioare, un asemenea cler e în schimb în situația de a neglija complet mijloacele de a-și menține influența și autoritatea asupra păturilor de jos. Cuvîntul lui e ascultat, fiind apreciat și respectat de superiori ; dar în fața inferiorilor e adesea incapabil de a apăra — efectiv și convingător pentru asemenea auditori — propriile sale învățături înțelepte și moderate, chiar împotriva celui mai pornit ignorant fanatic, care s-ar hotărî să le atace.

Dimpotrivă, discipolii lui Zwingli, sau mai bine zis acei ai lui Calvin, acordau populației din fiecare parohie dreptul de a-și alege pastorul ori de cîte ori se ivea o vacanță ; și stabileau totodată cea mai perfectă egalitate între membrii clerului. Atîta timp cît rămase în vigoare prima din aceste măsuri, pare că ea nu a generat numai dezordini și agitații, ci a avut tendința de a corupe în egală măsură și moravurile clerului și ale populației. Cea de-a doua, pare să fi avut numai efectele cele mai bune.

Cîtă vreme populația din fiecare parohie își păstra dreptul de a-și alege pastorii, ea și-l exercita aproape totdeauna sub influența clerului și în general sub a celor mai porniți și mai fanatici dintre clerici. În scopul de a-și menține influența asupra acestor alegeri populare, membrii clerului deveneau, sau se prefăceau că devin ei înșiși fanatici, încurajau fanatismul și dădeau mai totdeauna preferință celui mai fanatic dintre candidați. O problemă mărunță, ca desemnarea preotului unei parohii, pricinuia aproape totdeauna o luptă aprigă, nu numai în acea parohie, dar și în toate parohiile învecinate, care rareori se abțineau să nu ia parte la competiție. Atunci

cînd parohia se întîmpla să fie situată într-un oraş mare, locuitorii se împărţeau în două tabere, iar cînd se întîmpla ca oraşul să constituie el însuşi o mică republică sau să fie oraşul principal şi capitala unei mici republici, cum era cazul cu multe oraşe importante din Elveţia şi Olanda, oricare măruntă ceartă de acest fel, pe lîngă faptul că atîţa la culme duşmănia izvorînd din toate celelalte certuri dintre ei, mai ameninţa să lase după ea nu numai o nouă schismă în biserică dar şi o nouă cauză de dezbinare în ţară. De aceea, în acele mici republici, autorităţile îşi dădură foarte curînd seama că e nevoie, în interesul menţinerii liniştii publice, să ia asupra lor dreptul de a conferi toate beneficiile [36] vacante. În Scoţia, cea mai mare dintre ţările în care s-a stabilit forma presbiteriană de conducere a bisericii, drepturile de patronaj [37] fură în fapt desfiinţate prin legea care înfiinţa presbiteriile [38], la începutul domniei lui William III. Prin efectul acestei legi, anumite categorii sociale, în fiecare parohie, dobîndeau posibilitatea de a obţine, pe un preţ foarte mic, dreptul de a-şi alege pastorul. Organizarea stabilită de această lege, după ce fu lăsată să dăinuiască cam douăzeci şi doi de ani, fu desfiinţată prin statutul din anul al 10-lea al domniei reginei Ana, cap. 12, din cauza agitaţiei şi a tulburărilor pricinuite aproape pretutindeni de acest mod mai democrat de alegere. Totuşi, într-o ţară atît de întinsă cum e Scoţia, tulburările ivite în parohii depărtate nu erau de natură a tulbura buna ocîrmuire a ţării, cum ar fi fost cazul într-o ţară mai mică. Legea din anul al 10-lea al domniei reginei Ana restabili drepturile de numire de către seniori. Dar deşi în Scoţia legea acordă beneficiul, fără nici o excepţie, persoanei desemnate de seniorul patron, biserica pretinde totuşi uneori (fiindcă în această privinţă ea nu prea e consecventă în hotărîrile ei) un anumit asentiment din partea populaţiei, înainte de a conferi celui desemnat ceea ce se cheamă grija de suflete sau jurisdicţia ecleziastică în parohie. Cîteodată, sub pretextul cel puţin de a realiza liniştea în parohie, biserica amînă hotărîrea, pînă ce poate obţine acel asentiment. Influenţa personală a unor preoţi din vecinătate, tinzînd uneori la obţinerea asentimentului, dar cele mai adesecri la împiedicarea lui, ca şi vicleniile vulgare pe care ei le practică pentru a putea, în astfel de ocazii, influenţa cu mai mult succes, sînt poate principalele cauze care menţin ceea ce a mai rămas din vechiul spirit fanatic, atît la clerul cît şi la populaţia din Scoţia.

Egalitatea între membrii clerului, stabilită prin forma presbiteriană de conducere a bisericii, constă, mai întîi, în egalitatea autorităţii sau a jurisdicţiei ecleziastice şi, în al doilea rînd, în egalitatea beneficiilor. Egalitatea de autoritate în rang e desăvîrşită, în toate bisericile presbiteriene ; aceea a beneficiilor nu e tot aşa de desăvîrşită. Totuşi, diferenţa între un beneficiu şi altul e rareori atît de mare încît în mod obişnuit să ispitească chiar şi pe posesorul unui mic beneficiu ca să cîştige favoarea patronului senior prin procedee meschine de linguşire şi prefăcătorie, spre a obţine un beneficiu mai important. În toate bisericile presbiteriene, în care drepturile de patronaj sînt deplin stabilite, clerul caută, în genere, să cîştige favoarea superiorilor săi numai prin mijloace mai demne şi mai oneste : prin cultură, printr-o comportare ireproşabilă în viaţă şi prin îndeplinirea cu credinţă şi conştiinciozitate a îndatoririlor. Uneori chiar patronii lor se plîng de independenţa lor

de spirit, pe care o consideră ingratitudine față de favorurile anterior acordate, dar care, în cel mai rău caz, poate că rareori este ceva mai mult decît indiferența provenită în mod firesc din convingerea că pe viitor nu mai au de așteptat alte asemenea favoruri. Poate că nicăieri în Europa nu se află o categorie de oameni atît de învățați, cumpătați, demni și independenți ca majoritatea membrilor clerului presbiterian din Olanda, Geneva, Elveția și Scoția.

Acolo unde beneficiile bisericești sînt toate aproape egale, nici unul nu poate fi deosebit de mare; și cu toate că, fără îndoială, nu trebuie dus prea departe acest sistem al beneficiilor mijlocii, el are totuși unele efecte foarte bune. Unui om cu avere mică, nimic nu-i poate păstra demnitatea, în afară de o moralitate exemplară. Viciul ușurinței și al vanității l-ar face desigur ridicol; și ar fi de altfel, aproape tot atît de dezastruoase pentru dînsul ca și pentru oamenii de rînd. În comportarea sa, el e nevoit, tocmai de aceea, să adopte principiile de moralitate pe care oamenii de rînd le respectă. El își atrage stima și iubirea lor prin acel mod de viață, pe care și interesul și situația sa îl fac să-l adopte. Oamenii de rînd îl privesc cu acea bunăvoință, cu care noi toți privim, în mod firesc, pe cei ce se apropie întrucîtva de situația noastră, dar pe care îi credem totuși demni de o situație superioară. Bunăvoința lor aduce desigur după sine și propria lui bunăvoință. El va avea grijă să-i instruiască, să-i sprijine și să-i ajute. El nu disprețuiește nici chiar prejudecățile acelor oameni, care se arată atît de favorabili lui; și nu-i tratează niciodată cu acel aer superior și arogant pe care îl întîlnim așa de des la trufașii demnitari ai bisericilor avute și bine înzestrate. Prin urmare, clerul presbiterian are asupra spiritului oamenilor de rînd mai multă influență poate decît clerul oricărei biserici oficiale. Ca urmare, numai în țări presbiteriene găsim că oamenii de rînd, aproape pînă la ultimul om, sînt complet convertiți la religia oficială, fără presiuni și fără persecuții.

În țările în care beneficiile bisericești sînt în majoritate foarte modeste, o catedră universitară e, în general, o situație mai bună decît un beneficiu bisericesc. În acest caz, universitățile au posibilitatea de a-și alege și recruta membrii printre toți ecleziasticii din țară, care constituie, în toate statele, categoria cea mai numeroasă de cărturari. Dimpotrivă, acolo unde beneficiile bisericești sînt și multe și foarte importante, în mod normal biserica atrage de la universități cea mai mare parte dintre învățații eminenți care găsesc de obicei cîte un protector, ce se consideră că se onorează el însuși înlesnindu-le acestora promovarea în biserică. În prima dintre situațiile de mai sus, vom vedea universitățile pline cu învățații cei mai eminenți din țară. În cea de-a doua, vom găsi prea puțini oameni eminenți în universități; iar aceștia, dintre cei mai tineri membri ai universității, care și ei vor fi luați probabil din universitate la rîndul lor, înainte chiar de a fi dobîndit destulă experiență și suficiente cunoștințe pentru a le fi putut fi de mare folos. Domnul de Voltaire menționa că părintele Porrée, un iezuit fără mare valoare în domeniul literelor, era unicul profesor din Franța ale cărui lucrări erau totuși vrednice de a fi citite. Într-o țară, care a produs atîția oameni de litere eminenți, pare oarecum ciudat ca nici unul din ei să nu fi fost profesor de universitate. Renumitul Gassendi fusese, la începutul carierii lui, profesor

la universitatea din Aix. La primele lui sclipiri de geniu i se arătă că, trecînd în cadrele bisericii, ar putea uşor găsi o existenţă mai liniştită şi mai confortabilă, precum şi o situaţie mai favorabilă pentru desăvîrşirea studiilor sale, iar el dădu imediat urmare acestei sugestii. Observaţia domnului de Voltaire cred că se poate aplica nu numai Franţei, ci şi tuturor celorlalte ţări romano-catolice. În oricare din aceste ţări găsim rareori un om de carte eminent care să fie profesor universitar; în afară poate de cei de drept şi medicină, profesiuni de la care biserica nu-i prea poate trage. După biserica de la Roma, cea din Anglia e biserica cea mai bogată şi mai bine înzestrată din întreaga lume a creştinătăţii. În consecinţă, în Anglia, biserica ia mereu din universităţi pe cei mai capabili şi mai eminenţi profesori, iar vreun vechi profesor de colegiu, care să fie cunoscut şi apreciat ca un cărturar de valoare în toată Europa, se găseşte tot atît de rar în Anglia, ca şi în orice ţară romano-catolică. Dimpotrivă, la Geneva, în cantoanele protestante din Elveţia, în statele protestante din Germania, în Olanda, Scoţia, Suedia şi Danemarca, învăţaţii cei mai eminenţi, pe care i-au produs aceste ţări, au fost, ce-i drept nu toţi, dar în majoritatea lor profesori de universitate. În acele ţări, dimpotrivă, universităţile sînt acele care atrag continuu pe cei mai eminenţi cărturari ai bisericii.

Merită, poate, a se observa că, în afară de poeţi, de cîţiva oratori şi de cîţiva istorici, majoritatea învăţaţilor de la Roma sau din Grecia par a fi fost profesori publici ori particulari, în genere profesori de filozofie sau retorică. Această observaţie e adevărată începînd încă din vremea lui Lysias şi Isocrate, de la Platon şi Aristotel şi pînă în epoca lui Plutarc şi Epictet, a lui Suetoniu şi Quintilian. De fapt, ar părea că metoda cea mai eficace de a face pe cineva să ajungă complet stăpîn pe o anumită ramură de ştiinţă, e aceea de a-i impune obligaţia de a o preda an de an. Fiind nevoit să parcurgă în fiecare an aceeaşi materie, dacă e bun de ceva, el ajunge neapărat, în cîţiva ani, să o cunoască bine în întregime; iar dacă asupra unui anumit punct îşi formează în vreun an o părere pripită, el şi-o va corecta desigur atunci cînd, cu ocazia prelegerilor, va cerceta din nou acelaşi subiect în anul următor. După cum pentru un cărturar predarea ştiinţei e desigur o ocupaţie firească, tot aşa ea este poate şi calea cea mai nimerită pentru a face din el un om cu vaste şi solide cunoştinţe. În ţările cu beneficii bisericeşti mediocre, această mediocritate a beneficiilor tinde a îndruma în mod natural majoritatea cărturarilor spre ocupaţia prin care ei pot fi cei mai folositori publicului şi, totodată, tinde a le da cea mai bună pregătire pe care sînt capabili să o primească. Ea tinde să facă învăţătura lor şi cît mai temeinică şi cît mai folositoare.

E de observat că venitul oricărei biserici oficiale, cu excepţia părţilor din venit care provin de la anumite terenuri sau domenii, constituie o ramură din venitul general al statului care e abătută astfel spre un scop cu totul diferit de acela al apărării statului. Dijma bisericii, de pildă, e un adevărat impozit funciar, care reduce puterea de contribuţie a proprietarului de pămînt la apărarea statului, în măsura respectivă; contribuţie care ar fi putut fi altfel mai mare. Însă renta pămîntului este, după unii, singurul, iar după alţii principalul izvor din care se satisfac în ultimă instanţă nevoile statului,

în toate marile state monarhice. Evident, cu cît va primi biserica mai mult din acest izvor, cu atît îi va rămîne mai puțin statului. Se poate enunța ca o maximă că, dacă celelalte condiții rămîn la fel, cu cît biserica devine mai bogată cu atît mai sărac devine suveranul pe de o parte, și poporul pe de alta ; statul, oricum, va fi cel mai puțin în măsură de a se apăra. În mai multe țări protestante, în special în cantoanele protestante din Elveția, veniturile care altă dată aparțineau bisericii romano-catolice, dijmele și moșiile bisericești, au creat un fond suficient nu numai pentru a asigura clerului oficial salarii satisfăcătoare, dar și pentru a acoperi, cu mici adaosuri sau chiar fără nici un adaos, toate celelalte cheltuieli ale statului. Mai cu seamă în puternicul canton Berna, autoritățile au strîns, din economisirea acestui fond, o sumă foarte importantă, evaluată la mai multe milioane ; din care o parte s-a depus în tezaurul public iar alta s-a plasat cu dobîndă în așazisele fonduri ale datoriei publice ale diferitelor națiuni debitoare din Europa, în special în cele ale Franței și Marii Britanii. Nu pretind că știu cît îl costă pe stat întreaga cheltuială a bisericii fie în cantonul Berna, fie în celelalte cantoane protestante. Însă dintr-un calcul foarte precis rezultă că, în 1755, venitul total al clerului bisericii din Scoția, inclusiv gleba [39] sau pămînturile bisericești ca și chiria caselor de locuit, se urcă după o evaluare rezonabilă la numai 68 514 lire, 1 șiling, 5 peni și jumătate. Acest venit foarte modest asigură o existență decentă la un număr de nouă sute patruzeci și patru de preoți. Bugetul general de cheltuieli al bisericii, inclusiv cheltuielile făcute ocazional cu construirea și repararea bisericilor și a locuințelor pentru preoți, se crede că nu depășește optzeci sau optzeci și cinci de mii de lire pe an. Nici cea mai bogată biserică din lumea creștină nu menține mai bine uniformitatea credinței, căldura evlaviei, spiritul de ordine, regularitatea vieții și morala austeră în marea masă a populației, ca această biserică a Scoției, atît de modest înzestrată. Ea dă în mod tot atît de desăvîrșit, ca și oricare altă biserică, toate efectele bune, atît civile cît și religioase, ce se pot aștepta de la o biserică oficială. Majoritatea bisericilor protestante din Elveția, care în genere nu sînt mai bine înzestrate decît Biserica din Scoția, produc aceleași efecte într-o și mai mare măsură. În majoritatea cantoanelor protestante nu există om, care să nu se declare aderent al bisericii oficiale. Dacă cineva declară că aparține altei biserici, legea — e adevărat — îl obligă să părăsească cantonul. Dar o lege atît de severă, sau mai degrabă atît de asupritoare, nu s-ar fi aplicat niciodată în asemenea țări libere, dacă destoinicia clerului n-ar fi convertit mai dinainte la biserica oficială întreaga masă a populației, cu excepția poate, numai a cîtorva persoane. De aceea, în unele părți din Elveția, unde în urma unirii întîmplătoare a unui canton protestant cu unul romano-catolic, convertirea n-a fost atît de completă, ambele religii sînt nu numai tolerate, ci și recunoscute de lege.

În vederea bunei îndepliniri a oricărui serviciu, se cere ca plata acestuia sau recompensa lui să fie calculată, cît mai exact posibil, în proporție cu natura serviciului. Dacă un serviciu e prea puțin plătit, va suferi desigur din mediocritatea și incapacitatea majorității celor utilizați la acel serviciu. Dacă e supraplătit, el va suferi, poate încă și mai mult, datorită neglijenței și leneviei. Un om cu venituri mari, oricare ar fi profesia sa, crede că

trebuie să trăiască la fel cu alți oameni cu venituri mari; și să-și petreacă mare parte din timp în petreceri, în ușurință și în risipă. Însă în cazul unui preot, acest mod de viață nu numai că l-ar face să-și piardă timpul pe care ar trebui să-l consacre îndeplinirii îndatoririlor funcției sale, dar, în ochii oamenilor de rînd, l-ar lipsi aproape total de acea puritate de caracter care, numai ea, îi poate da posibilitatea de a-și îndeplini acele îndatoriri, cu greutatea și autoritatea cuvenită.

Partea IV

DESPRE CHELTUIELILE NECESARE PENTRU A SUSȚINE RANGUL SUVERANULUI

În afară de cheltuielile necesare pentru a da suveranului posibilitatea de a-și îndeplini diferitele sale îndatoriri, mai este necesară încă o cheltuială, aceea pentru susținerea rangului său. Ea variază atît după diferitele faze ale progresului societății, cît și după diferitele forme de guvernămînt.

Într-o societate bogată și activă, în care toate categoriile de locuitori cheltuiesc din zi în zi tot mai mult pentru locuința, hrana, hainele, mobila și trena lor, nu ne putem aștepta ca suveranul să reziste curentului modei. El ajunge în mod firesc, sau mai bine zis prin forța lucrurilor, să facă încă mai multe cheltuieli pentru fiecare din aceste articole, rangul său părînd a-i pretinde să procedeze în felul acesta.

Cum, din punctul de vedere al rangului, un monarh este mai sus față de supușii săi, decît e șeful statului într-o republică oarecare față de concetățenii săi, este necesară o cheltuială și mai mare pentru a susține această demnitate mai înaltă. E firesc a ne aștepta să găsim mai multă splendoare la curtea unui rege decît în castelul unui doge sau al unui burgo-master [40].

Concluzie

Cheltuielile pentru apărarea publică și pentru a susține rangul șefului statului se fac, și unele și altele, în avantajul întregii societăți. Este rezonabil deci, ca aceste cheltuieli să se facă prin contribuția generală a întregii societăți, la care să participe fiecare membru, pe cît mai mult posibil, în raport cu posibilitățile sale.

Cheltuielile cerute de administrarea justiției pot fi și ele considerate — și desigur că sînt — în folosul întregii societăți. Așa că nu este de loc nerezonabil, ca aceste cheltuieli să se facă și ele printr-o contribuție generală. Totuși persoanele care pricinuiesc aceste cheltuieli sînt cele care prin fapte sau pretenții nejuste fac necesar a se recurge la protecția și restabilirea drepturilor din partea tribunalelor; după cum persoanele care profită în mod direct de aceste cheltuieli sînt cele pe care puterea judecătorească le-a restabilit sau menționat în drepturile lor care fuseseră violate sau atacate.

Astfel, cheltuielile de administrare a justiției ar putea fi făcute foarte just prin contribuții speciale ale uneia sau ale alteia sau ale ambelor categorii de persoane, pe măsură ce se cer în diferite ocazii, adică prin taxe plătite tribunalelor. Nu ar fi necesar să se recurgă la contribuția întregii societăți, decît numai pentru condamnarea acelor criminali, care nu au nici proprietăți nici vreun fond din care să se poată plăti aceste taxe.

Cheltuielile locale sau provinciale, adică de folos local sau provincial numai (cum sînt de exemplu cele pentru poliția unui oraș sau a unui district), trebuie plătite din venituri locale sau provinciale; ele nu trebuie să devină sarcini ale venitului general al societății. Nu este drept ca întreaga societate să contribuie la o cheltuială de pe urma căreia numai o parte a societății realizează avantaje.

Cheltuiala pentru întreținerea de drumuri bune și de comunicații este desigur folositoare întregii societăți și, prin urmare, nu e nedrept ca ea să fie plătită dintr-o contribuție generală. Totuși, de această cheltuială profită mai mult și mai direct cei care călătoresc sau transportă mărfuri și cei care consumă aceste mărfuri. Taxele de barieră la marile drumuri din Anglia și cele numite *péages* [41] din alte țări, pun aceste cheltuieli pe seama acestor două categorii de persoane și astfel se degrevează cheltuielile generale ale societății de o sarcină considerabilă.

Cheltuiala pentru instituțiile de învățămînt public și de instrucție religioasă, este desigur o cheltuială de care profită întreaga societate și care în mod just poate fi acoperită prin contribuția generală. Ar fi poate la fel de convenabil totuși, ba chiar și mai convenabil, ca aceasta să fie acoperită în întregime de cei care profită direct de acest învățămînt sau de acea instrucție; sau, prin contribuție voluntară, de aceia care cred că au nevoie de una sau de alta.

Cînd instituțiile sau lucrările publice, de care profită întreaga societate, nu pot fi sau nu sînt întreținute în totalitatea lor de contribuția acelor membri ai societății care profită cel mai direct de aceste instituții și lucrări, trebuie ca deficitul, în majoritatea cazurilor, să fie acoperit de contribuția generală a societății întregi. Venitul general al societății, în afară de sarcina de a satisface cheltuielile de apărare națională și cele cerute de rangul celui mai înalt funcționar public, are deci sarcina să acopere deficitul mai multor ramuri speciale de venit. Voi încerca să expun în capitolul următor izvoarele acestui venit general sau public.

CAPITOLUL II

DESPRE IZVOARELE VENITULUI GENERAL SAU PUBLIC AL SOCIETĂȚII

Venitul care trebuie să facă față nu numai cheltuielilor de apărare a societății și celor cerute de rangul celui mai înalt funcționar public, ci și celorlalte cheltuieli de guvernare, pentru care constituția statului nu prevede un anumit venit, poate fi scos fie, în primul rînd din unele fonduri care aparțin în mod special suveranului sau statului și care sînt independente de venitul populației, fie, în al doilea rînd, din venitul populației.

PARTEA I

DESPRE FONDURILE SAU IZVOARELE DE VENIT CARE POT APARȚINE ÎN MOD SPECIAL SUVERANULUI SAU COLECTIVITĂȚII

Fondurile sau izvoarele de venit care pot aparține în mod special suveranului sau statului constau, desigur, fie din capital fie din proprietăți funciare.

Suveranul, ca orice posesor de capital, își poate realiza de pe urma acestui capital un venit fie întrebuințîndu-l el însuși, fie dîndu-l cu împrumut. În primul caz, venitul său constă în profit ; în al doilea caz, în dobîndă.

Venitul unui suveran la mongoli sau la arabi constă din profit. Acesta provine în special din lapte și din înmulțirea cirezilor și turmelor lui, a căror conducere o supraveghează el însuși, ca fiind cel mai de frunte păstor sau cioban din hoarda sau din tribul său. Dar numai în această formă primitivă și neevoluată de organizare a statului, profitul constituie principala parte a venitului public al unui stat monarhic.

Micile republici au realizat uneori venituri considerabile din profituri rezultate din afaceri comerciale. Se spune că republica Hamburgului își creează un mare venit din cîștigurile de la un depozit de desfacere de vinuri al statului și dintr-un comerț de farmacie de stat *. Nu poate fi însă un

* Vezi *Mémoires concernant les Droits et Impositions en Europe*, tom. I, p. 73. Această lucrare a fost întocmită din ordinul curții, pentru a servi unei comisii care a lucrat timp de cîțiva ani, cu scopul de a căuta mijloacele cele mai potrivite pentru a reforma finanțele Franței. Statistica impozitelor în Franța, care formează trei volume în cuarto, poate fi considerată ca perfect autentică. Aceea a impunerilor în celelalte țări din Europa a fost întocmită pe baza informațiilor pe care și le-au putut procura miniștrii francezi pe lîngă diferitele curți suverane. Ea e mult mai redusă și probabil nu tot așa de exactă ca aceea a impozitelor din Franța.

stat mare statul al cărui suveran are răgazul de a face un asemenea comerț de vinuri, sau de farmacie. Pentru statele de mai mare importanță o sursă de venit o formează profiturile unei bănci de stat. Asemenea bancă există nu numai la Hamburg, dar și la Veneția și Amsterdam. Unii au socotit, de altfel, că un venit de felul acesta nu este nedemn de atenția nici chiar a unui imperiu atît de însemnat ca Marea Britanie. Socotind dividendul obișnuit al Băncii Angliei la cinci și jumătate la sută, iar capitalul ei la zece milioane șapte sute optzeci de mii de lire, profitul net anual după deducerea cheltuielilor de regie trebuie să se ridice, se afirmă, la cinci sute nouăzeci și două de mii nouă sute de lire sterline. Guvernul ar putea, se susține, să ia cu împrumut acest capital, cu dobîndă de trei la sută ; și, luînd el însuși administrația băncii, ar putea scoate un venit anual net de două sute șaizeci și nouă de mii de lire sterline. După cum experiența o demonstrează, o administrație ordonată, vigilentă și econoamă a unor state aristocratice, cum ar fi cele din Veneția și din Amsterdam, este extrem de pregătită pentru conducerea unei întreprinderi comerciale de acest gen. În schimb, e cu totul îndoielnic dacă dirijarea unei asemenea afaceri ar putea fi încredințată în deplină siguranță unui guvern ca cel englez, care — cu toate calitățile lui — nu a fost niciodată renumit pentru însușirile de bun gospodar ; și care neîntrerupt s-a comportat în timp de pace ca un risipitor nesocotit și lipsit de prevedere, așa cum ar părea că e și firesc poate în cazul statelor monarhice, iar în timp de război s-a dedat la cheltuieli exagerate și nesocotite, la care se dedau în mod obișnuit mai degrabă democrațiile.

Poșta este, la drept vorbind, o întreprindere comercială. Guvernul avansează cheltuielile de instalare ale diferitelor birouri și de cumpărare sau închiriere a cailor și a vehiculelor necesare ; dar își recuperează cu un însemnat profit aceste avansuri, din taxele percepute la ceea ce se transportă. Aceasta este poate singura întreprindere comercială dirijată cu succes, după cîte știu eu, de către toate guvernele. Capitalul de avansat nu este prea mare, iar într-o asemenea activitate nu poate fi nici un secret de producție. Restituirea cheltuielilor vine nu numai sigur, dar și imediat.

Totuși, prinții s-au angajat adeseori în multe alte proiecte comerciale și au voit, ca oricare dintre particulari, să-și sporească averea, prin diferite speculații comerciale obișnuite. Dar abia dacă au reușit vreodată ; și ar fi fost aproape imposibil să fie altfel, dată fiind risipa neîntreruptă în gestiunea afacerilor lor. Agenții unui prinț consideră averea stăpînului lor ca inepuizabilă. Ei nu se prea gîndesc cu ce preț cumpără ; nu se interesează de loc de prețul vînzării ; nu socotesc prea mult cît îi costă transportul mărfurilor de la un loc la altul. Ei trăiesc adeseori în risipă, la fel ca și prinții, dar cu toată risipa, prin felul cum știu ei să-și aranjeze propriile socoteli, dobîndesc uneori averi cu adevărat princiare. După cît ne spune Machiavel, chiar agenții lui Laurențiu de Medicis, care nu era un prinț lipsit de abilitate, manevrau în același mod afacerile comerciale ale prințului. Iar republica Florenței a fost de mai multe ori obligată să plătească datoriile în care o aruncaseră cheltuielile nesocotite ale acestora. De aceea el găsi mai potrivit să se lase de preocupările de comerciant, profesie căreia familia sa îi datorase la început averea ; și să întrebuințeze atît ceea ce îi mai rămăsese din

acea avere cît şi veniturile publice pe care le avea la dispoziţie, în activităţi şi cheltuieli mai potrivite cu situaţia sa.

Se pare că nu există două caractere mai contradictorii decît cel de comerciant şi cel de suveran. Dacă spiritul mercantil al directorilor Companiei Engleze a Indiilor Orientale făcu din ei foarte slabi suverani, spiritul de suveranitate al acestei Companii făcu din ei foarte slabi comercianţi. Atîta timp cît au fost comercianţi — şi numai atît — comerţul lor a fost făcut cu succes, ei fiind capabili să şi plătească din profituri un dividend cinstit acţionarilor. De cînd însă au devenit suverani, ei au ajuns — cu un venit care la început era, după cît se spune, de mai mult de trei milioane de lire sterline — să implore umil sprijinul excepţional al guvernului, pentru a evita o bancrută iminentă. În situaţia de comercianţi, funcţionarii lor din India se considerau ca nişte funcţionari comerciali ; în situaţia lor actuală, ei se consideră ca nişte miniştri ai unui suveran.

Un stat îşi poate uneori realiza o parte din venituri din dobînda unei sume de bani, alteori din profiturile unui capital. Dacă şi-a constituit un tezaur, el poate da cu împrumut o parte din acest tezaur fie unor state străine, fie propriilor săi supuşi.

Cantonul Berna realizează un venit considerabil din împrumutarea unei părţi din tezaurul său statelor străine ; adică din plasamentul pe care îl face în fondurile datoriei publice din diferite state din Europa, care au asemenea datorii ; cum ar fi în special în Franţa şi Anglia. Siguranţa unui asemenea venit depinde de mai multe condiţii : întîi, de siguranţa fondurilor în care e plasat şi de buna credinţă a guvernului care are mînuirea acestor fonduri ; al doilea, de certitudinea sau cel puţin de probabilitatea de a rămîne în raporturi de pace cu statul debitor. În caz de război, s-ar putea ca primul act de ostilitate al naţiunii debitoare să fie confiscarea fondurilor creditorului ei. Această politică de a împrumuta bani statelor străine este specifică după cîte ştiu cantonului Berna.

Oraşul Hamburg * a stabilit un fel de birou public de împrumut pe gaj, unde se dau bani cu împrumut supuşilor statului în schimbul unui amanet, cu dobîndă de şase la sută. Acest birou de împrumut sau de lombard, cum se numeşte, aduce statului, după cum se afirmă, un venit de o sută cincizeci de mii de coroane, care, socotit la cursul de patru şilingi şi şase peni coroana, însumează 33 750 de lire sterline.

Guvernul Pensilvaniei, fără a-şi fi constituit un tezaur, a găsit metoda de a da cu împrumut supuşilor săi, nu bani, ci un echivalent al banilor. El a avansat particularilor, cu dobîndă şi cu garanţie funciară pînă la de două ori valoarea, bilete de credit rambursabile în cincisprezece ani de la emisiune, transmisibile de la o persoană la alta din mînă în mînă ca şi biletele de bancă, şi declarate prin lege mijloc legal de plată pentru orice plăţi între locuitorii provinciei. În felul acesta el îşi făcu un mic venit, care acoperea o bună parte din cheltuielile anuale ale acestui guvern şi ordonat şi econom, ale cărui cheltuieli obişnuite se ridicau la aproape 4 500 de lire sterline. Succesul unei asemenea resurse depindea de trei împrejurări : de cererea vreunui instrument de comerţ, altul decît aurul şi argintul din circulaţie ;

* Vezi *Mémoires concernant les Droits et Impositions en Europe*, I, p. 73.

sau de cererea unei asemenea cantități de bunuri de consum, care să nu se poată procura, fără a se trimite în străinătate, în schimbul lor, cea mai mare parte din monedele de aur și argint din țară ; în al doilea rînd, de creditul guvernului care se folosea de această resursă ; și în al treilea rînd, de moderația cu care se făcea uz de ea, valoarea totală a acestor bilete de credit trebuind să nu depășească niciodată valoarea monedelor de aur și argint care ar fi fost necesare circulației, dacă n-ar fi existat aceste bilete de credit. Același procedeu a fost adoptat, în diferite ocazii, de alte cîteva colonii americane. Dar, în cele mai multe din aceste colonii, întrucît nu a existat această moderație, el a adus mai mult inconveniente decît avantaje.

Totuși natura mobilă și perisabilă a capitalului și creditului nu permite ca ele să fie considerate cu încredere ca bază principală a unui venit sigur, solid și permanent, care, singur el, poate da guvernului securitate și prestigiu. De aceea, se pare că la popoarele mari, trecute de stadiul păstoritului, guvernul nu și-a realizat niciodată cea mai mare parte a venitului public, din astfel de resurse.

Pămîntul este un fond de o natură mai stabilă și mai permanentă, iar renta pămîntului a format adeseori principala resursă de venit public la multe popoare mari, trecute mai demult de stadiul păstoritului. Vechile republici din Grecia și din Italia și-au scos, mult timp, din produsul sau din arendarea terenurilor publice, partea cea mai mare a veniturilor care acopereau cheltuielile necesare ale statului. Arenda domeniilor coroanei a constituit, mult timp, cea mai mare parte din venitul vechilor suverani ai Europei.

Războiul și pregătirile de război sînt cele două împrejurări care, în timpurile moderne, constituie cauza majorității cheltuielilor din statele mari. Dar în vechile republici din Grecia și Italia, fiecare cetățean era și soldat ; pe propria lui cheltuială servea și se și pregătea pentru a servi. Astfel că nici una din cele două împrejurări nu pricinuia cheltuieli prea mari pentru stat. Arenda de la un foarte mic domeniu ajungea cu prisosință ca să acopere toate celelalte cheltuieli de guvernare.

În vechile state monarhice din Europa, moravurile și obiceiurile timpului pregăteau suficient pentru război marea masă a supușilor, iar cînd aceștia porneau în campanie — conform cu natura serviciilor obligatorii feudale — erau nevoiți să se întrețină pe propria lor cheltuială, ori pe cheltuiala seniorilor lor direcți, fără a cauza noi cheltuieli suveranului. Celelalte cheltuieli de guvernare erau, mai toate, foarte mici. S-a văzut, că administrarea justiției, în loc de a fi un mijloc de cheltuială, era un izvor de venit. Trei zile de lucru ale oamenilor de la țară, înainte de seceriș, ca și trei zile după aceea, se considerau ca un fond suficient pentru construcția și întreținerea podurilor, drumurilor și altor lucrări publice, presupuse a fi cerute de comerțul țării. În acele timpuri cheltuiala principală a suveranului consta, după cît se pare, în întreținerea propriei sale familii și a persoanelor din suita sa. Așa că funcționarii casei sale pe atunci erau, în același timp, și mari demnitari de stat ; lordul trezorier primea arenzile moșiilor sale ; marele maestru și lord șambelan avea supravegherea cheltuielilor domestice. Administrarea grajdurilor era încredințată lordului conetabil [42] și lordului mareșal. Reședințele suveranului, clădite toate în formă de castele, erau, după cît se

pare, principalele fortăreţe pe care le poseda el. Gardienii sau portarii acestor reşedinţe sau castele puteau fi consideraţi ca un fel de guvernatori militari şi se pare că erau singurii funcţionari militari care trebuiau întreţinuţi şi în timp de pace. Într-o asemenea stare de lucruri, arenda de la un vast domeniu putea foarte bine să fie, în împrejurări obişnuite, suficientă pentru toate cheltuielile necesare guvernării.

În starea de azi a majorităţii statelor monarhice civilizate din Europa, arenda tuturor domeniilor din ţară, administrate aşa cum probabil ar fi dacă ele ar aparţine toate unui singur proprietar, abia dacă s-ar urca la venitul obişnuit ce se percepe de la populaţie în timp de pace. De exemplu, venitul obişnuit al Marii Britanii, cuprinzînd nu numai ceea ce este necesar pentru a satisface cheltuielile anuale curente ale ei, dar şi ceea ce este necesar pentru plata dobînzii datoriei publice ca şi pentru amortizarea unei părţi din capitalul acestei datorii, se urcă la mai mult de zece milioane pe an. Or, impozitul pe terenuri, de patru şilingi la liră, nu se ridică nici la două milioane pe an. Acest impozit funciar, cum e numit, este totuşi considerat că formează a cincea parte nu numai din arenda tuturor pămînturilor, dar şi din chiria tuturor caselor şi din dobînda tuturor capitalurilor Marii Britanii, cu excepţia celor împrumutate statului şi a celor întrebuinţate ca fond productiv în agricultură. O parte considerabilă din produsul acestui impozit provine din chiriile caselor şi din dobînzile capitalului. Impozitul funciar în oraşul Londra de exemplu, de patru şilingi la lira sterlină, se ridică la 123 399 lire sterline, 6 şilingi şi 7 peni; cel din Westminster la 63 092 lire sterline, 1 şiling şi 5 peni; cel din Whitehall şi Saint James la 30 754 lire sterline, 6 şilingi şi 3 peni. O anume proporţie din impozitul funciar e aşezată în acelaşi mod pe celelalte oraşe şi cetăţi din regat şi provine, aproape în întregime, fie din chiriile caselor, fie din ceea ce se consideră a fi dobînda capitalurilor date cu împrumut sau plasate în comerţ. Astfel, după evaluarea la care se aşază în Marea Britanie impozitul funciar, totalul veniturilor provenind din arenda pămînturilor, din chiria caselor şi dobînda tuturor capitalurilor, cu excepţia celor fie împrumutate statului, fie întrebuinţate în agricultură, nu depăşeşte zece milioane lire sterline anual, venitul obişnuit pe care guvernul îl percepe de la naţiune chiar în timp de pace. Este adevărat că evaluarea după care se aşază în Marea Britanie impozitul funciar este cu mult sub cea reală, dacă vorbim de întregul regat; deşi în mai multe comitate şi districte ea se apropie, se spune, de cifra reală. Numai arenda singură a pămîntului, fără a cuprinde chiriile caselor şi dobînzile capitalurilor, era estimată de unii la douăzeci de milioane de lire sterline, estimaţie făcută în mare parte la întîmplare; şi mă tem că ea ar putea fi făcută tot aşa de bine peste, cît şi sub realitate. Dar dacă pămînturile din Marea Britanie, în actuala stare a agriculturii, nu aduc o arendă de mai mult de douăzeci de milioane pe an, ele nu ar putea aduce nici jumătate dintr-atîta, nici chiar un sfert din această rentă, dacă ar fi să aparţină toate unui singur proprietar şi ar fi puse sub administrarea neglijentă, risipitoare şi apăsătoare a agenţilor şi prepuşilor acestuia. Domeniile coroanei în Marea Britanie nu produc nici un sfert din renta pe care ar putea-o produce dacă ar fi proprietăţi particulare. În caz că domeniile coroanei ar fi şi mai întinse, probabil că ar fi încă şi mai rău administrate.

Venitul pe care întreaga masă a populației îl scoate din pămînt este în funcție nu de renta pămîntului, ci de produsul lui. Totalitatea produsului anual al pămînturilor dintr-o țară, exceptînd ceea ce se rezervă pentru sămînță, e consumată în fiecare an de marea masă a populației, ori e schimbată pe alte bunuri pentru consumul ei. Tot ceea ce ține produsul pămîntului sub nivelul la care s-ar fi ridicat altminteri scade așadar venitul marii mase a populației încă mai mult decît îl scade pe acel al proprietarilor de pămînt. Renta pămîntului, această parte din produs care aparține proprietarilor, nu este considerată nicăieri în Marea Britanie ca întrecînd o treime din produsul total. Dacă pămîntul care, într-un anumit stadiu al agriculturii, aduce o rentă de zece milioane de lire sterline pe an ar aduce, într-un alt stadiu al agriculturii, o rentă de douăzeci de milioane — renta presupunîndu-se și într-un caz și în altul a forma o treime din producție — venitul proprietarilor ar fi numai cu zece milioane mai mic, anual, decît ar fi putut să fie într-o stare mai bună a agriculturii; dar venitul marii mase a poporului, exceptîndu-se valoarea semințelor, ar fi anual cu treizeci de milioane mai mic decît ar fi putut să fie. Populația țării ar fi să fie mai puțină cu numărul de oameni pe care treizeci de milioane pe an i-ar fi putut întreține — tot cu excepția semințelor — în funcție de modul de trai și de cheltuielile obișnuite ale diferitelor categorii sociale, între care s-ar repartiza acea diferență.

Cu toate că în Europa de azi nu există nici un stat civilizat care să-și scoată majoritatea venitului din renta domeniilor statului, totuși în toate marile monarhii ale Europei, au rămas, ca proprietate a coroanei, încă multe vaste întinderi de pămînt. Ele sînt în general terenuri de păduri și uneori astfel de păduri încît poți merge multe mile în șir, pînă să dai abia de cîte un arbore răzleț; ținuturi cu adevărat lăsate în paragină; o pagubă și pentru producția națională și pentru populație. În orice mare stat monarhic din Europa, vînzările domeniilor coroanei ar produce sume considerabile de bani, care, destinate achitării datoriei publice, ar degaja de orice ipotecă o parte din venit, cu mult mai mare decît venitul adus vreodată coroanei de aceste pămînturi. În țările în care pămînturile ameliorate și cel mai bine cultivate produc, în momentul vînzării, venitul cel mai mare, ele se vînd de obicei pe o sumă echivalentă cu venitul pe treizeci de ani; ne-am putea aștepta, ca domeniile coroanei, neameliorate, rău sau de loc cultivate și arendate cu prețuri mici, să se vîndă cu venitul pe patruzeci, cincizeci sau chiar șaizeci de ani. Coroana s-ar găsi imediat în folosința unui venit, pe care banii din aceste vînzări pe preț mare l-ar scuti de a mai fi ipotecat. În decurs de cîțiva ani, ea ar dobîndi probabil un nou venit dacă aceste pămînturi ar deveni proprietăți particulare și dacă în timp de cîțiva ani ele ar fi puse în valoare și cultivate. Creșterea producției care va rezulta de aci va spori populația țării, adăugînd astfel atît la venitul cît și la consumul populației. Iar venitul care îi revine coroanei din taxele vamale și din accize va spori, firește, o dată cu venitul și consumul populației.

Deși venitul pe care îl scoate coroana din domeniile sale nu pare a-i costa nimic pe locuitori într-un stat monarhic civilizat, totuși el costă poate societatea mai mult decît orice alt venit de care se bucură coroana; ar fi, în orice caz, în interesul națiunii ca să înlocuiască acest venit al coroanei,

printr-un alt venit egal şi să împartă aceste domenii la particulari ; ceea ce nu s-ar putea face mai bine decît prin licitaţie publică.

Singurele pămînturi, care se pare că ar trebui să aparţină coroanei, în marile monarhii civilizate, sînt pămînturile destinate fastului, unor scopuri de agrement şi parcurilor, grădinilor, promenadelor publice etc., considerate pretutindeni ca obiect de cheltuială, iar nu ca izvor de venituri.

Aşa fiind, capitalurile publice, ca şi domeniile publice, cele două izvoare de venit, care pot aparţine ca proprietate particulară suveranului sau statului, formînd, ambele, mijloace improprii şi insuficiente pentru a acoperi cheltuielile ordinare ale unui stat mare şi civilizat, rezultă că aceste cheltuieli trebuie neapărat acoperite în cea mai mare parte din impozite de un fel sau de altul, prin care populaţia, cu o parte din veniturile sale, contribuie să alcătuiască, pentru suveran sau stat, ceea ce se numeşte venitul public.

Partea II

DESPRE IMPOZITE

Am văzut în cartea I din această cercetare că diferitele venituri ale indivizilor provin, pînă la urmă, din trei izvoare diferite : renta, profitul şi salariul. Orice impozit este desigur plătit, pînă la urmă, dintr-unul sau altul din aceste trei feluri de venituri sau din toate, laolaltă. Voi încerca să expun cît mai limpede, în primul rînd, efectul acelor impozite ce se intenţionează a se pune pe rentă ; în al doilea rînd, al celor ce se intenţionează a se pune pe profit ; în al treilea rînd, al celor ce se intenţionează a se pune pe salarii ; în al patrulea rînd, al celor ce se intenţionează a se pune, fără distincţie, pe toate aceste trei izvoare de venit ale particularilor. Examinarea separată a acestor patru feluri de impozite va împărţi această a doua parte a capitolului de faţă în patru articole ; din care trei vor cere alte mai multe subdiviziuni. Se va vedea din examinarea ce va urma, că unele din aceste impozite nu sînt plătite, pînă la urmă, din fondul sau izvorul de venit pe care s-a intenţionat a fi puse.

Înainte de a pătrunde în cercetarea diferitelor impozite este necesar ca discutarea lor să fie precedată de următoarele patru maxime asupra impozitelor în general :

I. Trebuie ca supuşii fiecărui stat să contribuie, pe cît posibil, la susţinerea statului, în raport cu posibilităţile lor respective, adică în raport cu venitul de care, sub protecţia acelui stat, ei se pot bucura. Toate aceste cheltuieli ale statului, care privesc pe cetăţenii unei mari naţiuni, sînt asemenea cheltuielilor de regie făcute de deţinătorii unei mari moşii, la care toţi sînt obligaţi să contribuie în raport cu partea pe care o posedă ei din acea moşie. Din observarea sau neglijarea acestui principiu rezultă — ceea ce se numeşte — justeţea sau injustiţea, echitatea sau inechitatea în impunere.

Trebuie să se țină seama, o dată pentru totdeauna, că orice impozit care cade, pînă la urmă, numai asupra unuia din cele trei feluri de venituri mai sus menționate, este, desigur, inechitabil, cîtă vreme nu le atinge pe celelalte două. În examinarea ce urmează, a diferitelor impozite, voi reveni numai rareori asupra acestui fel de inechitate; și îmi voi mărgini, de cele mai multe ori, observațiile mele asupra inechității care provine din anumite impozite, care cad, în mod inechitabil, chiar cînd e vorba de unul și același fel de venit.

II. Impozitul pe care fiecare persoană este obligată să-l plătească trebuie să fie bine precizat [43] și nu arbitrar. Epoca de plată, modalitatea de plată, suma de plată, acestea toate trebuie să fie clare și evidente, atît pentru contribuabil cît și pentru orice altă persoană. Altfel, orice persoană supusă unui impozit, ar fi mai mult sau mai puțin la discreția perceptorului, care ar putea sau să sporească impozitul vreunui contribuabil neagreat, sau să stoarcă de la el, de teama vreunei asemenea sporiri, cadouri sau sume de bani. Nesiguranța în impunere încurajează insolența și favorizează corupția unei categorii de oameni, care și așa sînt, în mod firesc, nepopulari, chiar atunci cînd nu sînt nici insolenți, nici corupți. Siguranța pentru fiecare individ, cu privire la ceea ce trebuie să plătească este, în materie de impunere, de atîta importanță, încît un grad foarte mare de injustețe, — după cum se poate vedea, cred, din experiența tuturor națiunilor, — constituie un rău mult mai mic decît un grad mai redus de nesiguranță.

III. Orice impozit trebuie să fie perceput la timpul și în modul care reiese a fi cel mai convenabil pentru contribuabil ca să-l plătească. Un impozit asupra arendei pămînturilor sau a chiriei caselor, plătibil la termenele la care se încasează de obicei aceste chirii sau arenzi, denotă că este perceput la o dată cînd e foarte probabil că-i este convenabil contribuabilului ca să-l plătească. Impozitele asupra bunurilor de consum din categoria articolelor de lux, sînt plătite, în mod obișnuit, pînă la urmă, de consumator, într-un chip foarte lesnicios pentru el. Le plătește, puțin cîte puțin, pe măsură ce are nevoie să cumpere mărfurile. Și apoi, cum este liber de a le cumpăra sau nu, după cum îi place, va fi neapărat vina lui dacă va suferi cîndva vreun inconvenient mai mare din aceste impozite.

IV. Orice impozit trebuie să fie astfel conceput încît să scoată și să înstrăineze din buzunarele populației cît mai puțin posibil, peste atît cît poate aduce în tezaurul public al statului. Un impozit poate fie să scoată din buzunarele populației, fie să facă să rămînă afară din buzunarele populației mult mai mult decît aduce el în tezaurul public, în următoarele patru cazuri; mai întîi, perceperea lui poate cere un mare număr de funcționari, ale căror salarii pot absorbi cea mai mare parte din totalitatea impozitului și ale căror gratificații pot constitui un adaos de impozit asupra populației. În al doilea rînd, impozitul poate frîna activitatea economică a contribuabililor și-i poate descuraja de la ocupațiile lor în anumite ramuri de afaceri, care pot asigura existență și ocupație pentru o mare parte din populație. În timp ce, pe de o parte, impozitul obligă populația la plată, în același

timp el poate micșora sau distruge unele fonduri, care ar face-o să fie în măsură de a plăti mai ușor. În al treilea rînd, prin amenzi și alte penalități pe care le suportă acei nefericiți contribuabili, ce încearcă fără succes să se sustragă de la plată, aceștia pot fi adesea ruinați și astfel să se pună capăt beneficiului, pe care societatea l-ar putea obține din utilizarea capitalurilor acelor contribuabili. Un impozit nejudicios îndeamnă la fraudă; iar penalitățile asupra fraudei se măresc în proporție cu tendința de evaziune. Legea, contrar tuturor principiilor elementare de justiție, mai întîi crează tentația și apoi pedepsește pe acei ce se supun ei; iar pedeapsa crește, de obicei, în raport chiar cu circumstanța care ar trebui să o atenueze și anume cu tentația de a comite delictul *. În al patrulea rînd, prin faptul că expune populația la vizitele frecvente și la cercetările odioase ale funcționarilor fiscului, impozitul o poate expune la stînjeniri cu totul inutile, la vexațiuni și impilări; și deși vexațiunea nu este, la drept vorbind, o cheltuială, ea este cu siguranță echivalentă cu o cheltuială, pe care orice om ar face-o bucuros, în schimb, pentru a scăpa de o vexațiune. În unul sau altul din aceste patru cazuri, impozitele sînt adesea mult mai păgubitoare pentru populație decît profitabile pentru suveran.

Justețea evidentă a principiilor de mai sus, ca și utilitatea lor, le-au recomandat, mai mult sau mai puțin, atenției tuturor națiunilor. Toate națiunile au căutat, pe cît au putut, să pună impozite cît mai just repartizate, cît mai sigure, cît mai convenabile pentru contribuabil, atît ca termen cît și ca modalitate de plată, și — în raport cu venitul pe care-l aduc suveranului — cît mai puțin apăsătoare pentru populație. Cercetarea care urmează, în care vom trece foarte pe scurt în revistă cîteva din principalele impozite care s-au stabilit în diferite timpuri și în diferite țări, va arăta că eforturile diferitelor națiuni, în această privință, n-au reușit în mod egal.

ARTICOLUL I

IMPOZITE PE RENTĂ. IMPOZITE PE RENTA PĂMÎNTULUI

Impozitul asupra rentei pămîntului poate fi stabilit după o normă sigură, stabilindu-se în fiecare district [44] o anumită valoare a rentei, această evaluare urmînd a nu fi modificată ulterior, sau, impunerea poate fi stabilită astfel încît să varieze o dată cu variațiile rentei efective a pămîntului, urcînd sau coborînd în măsura progresului sau a declinului culturilor.

Un impozit funciar, cum e cel din Marea Britanie, stabilit în fiecare district după o normă fixă și invariabilă, deși echitabil la data înființării lui, devine totuși cu timpul neapărat inechitabil, dat fiind gradul inegal de ameliorare sau de neglijare a culturii pămîntului, în diferitele părți ale țării. În Anglia, evaluarea după care se supuneau la impozitul funciar diferitele comitate și parohii, conform statutului din anul al 4-lea al domniei regelui William și al reginei Mary, era cu totul injustă, chiar din primul moment. Așadar, acest impozit calcă, în această privință, prima din cele patru maxime

* Vezi *Sketches of the History of man* (Schițe despre istoria omului), p. 474 și urm. [de Henry Home].

menționate mai sus. El este însă în perfectă concordanță cu celelalte trei. Impozitul este absolut sigur. Timpul plății lui fiind chiar acela în care se plătește arenda, el este cît se poate de convenabil pentru contribuabili. Deși, în toate cazurile, adevăratul contribuabil este proprietarul, impozitul e avansat de obicei de către arendaș, proprietarul avînd obligația de a i-l recunoaște și de a i-l scădea din prețul arenzii. Perceperea acestui impozit e efectuată de un număr mult mai mic de funcționari decît a oricărui alt impozit care produce aproape același venit. Dat fiind că impozitul, în fiecare district, nu se urcă o dată cu urcarea rentei, suveranul nu participă la profiturile rezultînd din ameliorațiunile făcute de proprietar. Aceste ameliorațiuni contribuie într-adevăr, cîteodată, la scăderea impunerii celorlalți proprietari din district. Chiar o majorare a impozitului, pe care ameliorațiunile ar pricinui-o vreodată pe cîte o moșie, ar fi totdeauna atît de mică, încît niciodată n-ar putea descuraja ameliorațiunile și nici n-ar putea menține producția solului la un nivel inferior celui la care s-ar fi ridicat. Impozitul, după cum nu are tendința de a reduce cantitatea producției, nu o are nici pe aceea de a urca prețul ei. El nu împiedică activitatea populației. El nu supune pe proprietar la nici un inconvenient, afară de acela inevitabil de a plăti acest impozit.

Avantajul obținut însă de proprietar prin invariabilitatea unei evaluări, după care se fixează impozitul funciar pentru toate terenurile din Marea Britanie, se datorează în special unor împrejurări cu totul străine de natura impozitului.

În parte, el se datorează marii prosperități, din aproape fiecare regiune din țară, renta fiind în continuă urcare mai la toate proprietățile din Marea Britanie, din chiar momentul evaluării ; abia rareori ivindu-se cazuri de scădere a rentei. Prin urmare, toți proprietarii aproape au de cîștigat din diferența dintre impozitul ce l-ar fi avut de plătit la renta existentă a proprietăților lor și impozitul ce-l plătesc efectiv conform vechii evaluări. Dacă situația țării ar fi fost alta, dacă renta ar fi scăzut treptat, ca urmare a declinului agriculturii, aproape toți proprietarii ar fi avut de suferit pagube de pe urma acestei diferențe de impozit. În starea de lucruri ce dăinuiește însă de la revoluție, invariabilitatea evaluării a fost în avantajul proprietarilor și în dauna suveranului. Într-o altă stare de lucruri ea ar fi fost în avantajul suveranului și în dauna proprietarilor.

Dat fiind că impozitul e plătibil în bani, tot în bani e exprimată și evaluarea pămîntului. De la stabilirea acestei evaluări, valoarea argintului a fost destul de uniformă și nu s-a ivit nici o modificare a etalonului monetar, nici cu privire la greutate, nici cu privire la titlu. Dacă argintul ar fi crescut cu mult în valoare, după cum pare a fi fost cazul în cursul celor două secole dinaintea descoperirii minelor din America, această invariabilitate a evaluării ar fi fost foarte apăsătoare pentru proprietari. Dacă argintul ar fi scăzut cu mult în valoare, cum a fost cazul timp de aproximativ un secol după descoperirea acelor mine, aceeași invariabilitate a evaluării ar fi redus foarte mult acest capitol din veniturile suveranului. Dacă s-ar fi adus etalonului monetar o modificare importantă, stabilindu-se pentru aceeași cantitate de argint fie o valoare nominală inferioară, fie una superioară ; dacă de pildă în loc de a se bate, dintr-o uncie de argint, monede în sumă de cinci șilingi

și doi peni, s-ar fi bătut monede purtînd o denumire de valori reduse la doi șilingi și șapte peni sau monede purtînd o denumire de valori urcate, ca de exemplu zece șilingi și patru peni, operația ar fi fost într-un caz în dauna venitului proprietarului, în celălalt caz în a celui al suveranului.

Prin urmare, în împrejurări oarecum deosebite de cele ce au avut de fapt loc, această invariabilitate a evaluării ar fi constituit un foarte mare inconvenient, fie pentru contribuabil, fie pentru stat. De altfel, în decursul timpurilor, asemenea împrejurări survin neapărat din cînd în cînd. Deși imperiile, pînă acum, au dovedit — ca și orice altă realizare a omului — că sînt trecătoare, totuși, fiecare imperiu aspiră la veșnicie. De aceea orice instituție creată cu intenția de a fi permanentă ca însuși imperiul ar trebui să fie adaptată nu numai anumitor împrejurări, ci oricăror împrejurări; sau ar trebui să fie adaptată nu împrejurărilor trecătoare, ocazionale și întîmplătoare, ci celor ce sînt inevitabile și deci totdeauna aceleași.

Un impozit pe renta pămîntului, care să varieze o dată cu variațiile rentei, adică să urce și să scadă pe măsura ameliorării sau a neglijării culturilor, e preconizat de către scriitorii din școala franceză — ce și-au dat numele de economiști — ca fiind cel mai echitabil impozit. Ei pretind că toate impozitele cad pînă la urmă asupra rentei pămîntului; și ar trebui deci să fie așezate în mod just asupra fondului din care sînt ele plătite pînă la urmă. Este desigur adevărat că toate impozitele ar trebui să cadă în mod cît mai just asupra fondului care le plătește în cele din urmă. Dar, fără a intra într-o discuție ce nu și-ar avea locul, privitoare la argumentele metafizice pe care ei își sprijină prea ingenioasa lor teorie, se va vedea destul de clar din expunerea ce urmează, care sînt impozitele suportate în cele din urmă de renta pămîntului și care sînt cele suportate în cele din urmă de vreun alt domeniu impozabil.

Toate terenurile arabile de pe teritoriul Veneției date în arendă cultivatorilor se impun cu o zecime din arendă *. Arenzile se înregistrează într-un registru public, ținut de funcționarii fiscului din fiecare provincie sau district. Atunci cînd proprietarul își cultivă el însuși pămîntul, se procedează la o evaluare aproximativ corectă a pămîntului, iar proprietarului i se admite un scăzămînt de o cincime din impozit, așa că pentru aceste pămînturi el plătește numai opt la sută în loc de zece la sută din renta prezumată.

Un asemenea impozit funciar e desigur mai jos decît impozitul funciar din Anglia. Poate că nu e tot atît de sigur și așezarea lui poate pricinui adesea proprietarului mai multă bătaie de cap. Iar în ce privește perceperea lui, poate cere și ea mult mai mare cheltuială.

S-ar putea găsi, totuși, un sistem de administrare, prin care să se ajungă, în mare măsură, atît la împiedicarea neprecizării impozitului, cît și la reducerea acestei mari cheltuieli de percepere.

S-ar putea prescrie, de pildă, o obligație comună pentru proprietar și arendaș, de înregistrare a contractului de arendare într-un registru public. Ar urma să se prevadă sancțiuni potrivite contra celor ce ascund vreuna din clauze ori fac declarații inexacte; iar dacă o parte din aceste penalități s-ar plăti aceleia dintre părți care denunță pe cealaltă acuzînd-o de a fi făcut o

* *Mémoires concernant les Droits* etc., t. I, p. 240, 241.

declarație incompletă sau inexactă, s-ar împiedica efectiv orice înțelegere între părți făcută în scop de a înșela fiscul. Dintr-un asemenea registru public s-ar putea lesne cunoaște toate condițiile arendării.

Unii proprietari, în loc de a urca arenda, pretind o sumă globală la reînnoirea arendării. Acest obicei reprezintă, în majoritatea cazurilor, expedientul risipitorului care, pe o sumă de bani pești, vinde un venit viitor de o mult mai mare valoare. De aceea, în majoritatea cazurilor, expedientul acesta e dăunător pentru proprietar, adeseori și pentru arendaș, dar totdeauna pentru stat. Adeseori se preia de la arendaș o atît de mare parte din capitalul lui, reducîndu-i astfel atît de mult posibilitățile de a cultiva pămîntul, încît ajunge să-i vină mult mai greu să plătească o arendă mică, decît să fi plătit în alte condiții una mare. Tot ceea ce reduce posibilitățile lui de a cultiva bine pămîntul va ține neapărat la un nivel inferior — față de cel ce ar fi fost altfel — venitul cel mai important al societății. S-ar putea împiedica acest obicei dăunător, stabilindu-se asupra acestor sume globale un impozit mai mare decît asupra arenzii obișnuite, ceea ce ar fi un avantaj sensibil pentru toate părțile interesate: pentru proprietar, pentru arendaș, pentru suveran și pentru întreaga societate.

Prin unele contracte de arendare se prescriu arendașului un anumit mod de cultură și un anumit asolament pe toată durata arendării. Astfel de clauze, care sînt în genere efectul ifoselor proprietarului despre superioritatea cunoștințelor sale (o părere foarte puțin întemeiată în majoritatea cazurilor) ar trebui considerate totdeauna ca o rentă suplimentară, o rentă în servicii (în muncă), în loc de o rentă în bani. Pentru a se pune capăt acestui obicei, care în genere e abuziv, o asemenea rentă ar trebui evaluată la mai mult și, în consecință, impusă la un impozit mai mare decît cel asupra rentelor obișnuite în bani.

Unii proprietari, în locul rentei în bani, pretind renta în natură, în grîne, vite, păsări, vin, ulei etc., iar alții pretind renta în servicii. Astfel de arenzi sînt întotdeauna mai degrabă dăunătoare pentru arendaș, decît avantajoase pentru proprietar. Ele scot din buzunarul celui dintîi — sau împiedică de a intra în buzunarul lui — mai mult decît pun în buzunarul celui de-al doilea. În toate țările în care se practică asemenea gen de arendări, arendașii sînt nevoiași sau chiar în mizerie, în funcție de scara mai mult sau mai puțin întinsă pe care ele se practică. Dacă s-ar stabili și pentru asemenea arendări, ca și pentru cazul din exemplul precedent, o evaluare mai urcată, impunîndu-le astfel la dări mai mari decît sînt impuse obișnuitele arendări în bani, s-ar descuraja, poate, un obicei atît de dăunător întregii societăți.

Atunci cînd proprietarul ar prefera să lucreze el însuși o parte din pămînturile sale, renta acestora ar putea fi evaluată printr-un arbitraj al fermierilor și al proprietarilor din vecinătate; totodată i s-ar putea acorda o mică reducere de impozit, așa cum se face pe teritoriul Veneției, în cazul cînd renta pămîntului lucrat de el nu depășește o anumită sumă. Este important ca proprietarul să fie încurajat a cultiva o parte din propriul său pămînt. Capitalul său e în genere mai mare decît acela de care dispune arendașul, putînd adeseori realiza, chiar cu mai puțină pricepere, o producție mai mare. Proprietarul își poate îngădui să încerce noi experimente și, în genere,

el e dispus să le încerce. În caz de nereuşită, acestea nu-i vor pricinui personal decît pagube moderate ; în schimb experienţele lui reuşite vor contribui la o mai bună cultivare şi la propăşirea ţării întregi. Are totuşi importanţă ca reducerea de impozite să nu-l împingă a cultiva mai mult decît o anumită întindere. Dacă majoritatea proprietarilor ar fi aspiţiţi să-şi cultive în întregime pămînturile, ţara (în loc de a avea arendaşi cumpătaţi şi harnici, pe care interesul îi sileşte să cultive pămîntul cît mai bine, folosind la maximum capitalul şi priceperea lor) ar fi plină de administratori leneşi şi risipitori, a căror administrare abuzivă ar duce curînd agricultura la declin şi ar reduce producţia anuală a pămîntului, reducînd astfel nu numai venitul proprietarilor, dar în acelaşi timp şi cea mai importantă parte din venitul întregii societăţi.

Poate că sistemul de impunere de care am vorbit ar scuti un astfel de impozit de orice grad de nepreciziune care îl poate face fie apăsător, fie neconvenabil pentru contribuabil ; totodată el ar putea servi ca să se introducă în exploatările agricole obişnuite un plan sau o politică de natură a contribui, în mare măsură, la propăşirea generală a ţării şi la o mai bună cultură a pămîntului.

Cheltuielile pentru perceperea unui impozit funciar variabil o dată cu variaţiile rentei ar fi, fără îndoială, ceva mai mari decît cele pentru perceperea impozitului stabilit pe baza unei evaluări fixe. Atît oficiile de înregistrare, ce ar urma să se înfiinţeze în diferitele districte ale ţării, cît şi evaluările care s-ar face, din cînd în cînd, pentru pămînturile pe care proprietarii ar prefera să le cultive ei înşişi, ar da naştere desigur la cheltuieli suplimentare. Toate aceste cheltuieli ar fi totuşi foarte moderate şi cu mult mai mici decît cele ce se fac pentru perceperea multor alte impozite, care produc un venit neînsemnat în comparaţie cu cel ce se poate lesne obţine printr-un impozit ca acesta.

Obiecţia cea mai importantă ce se poate aduce unui impozit funciar variabil pare a fi descurajarea pe care un asemenea impozit ar aduce-o ameliorăţiunilor solului. Proprietarul va fi desigur mai puţin dispus a face ameliorăţiuni dacă suveranul, care n-a contribuit cu nimic la cheltuiala acestora, va voi să participe la profitul realizat de pe urma lor. S-ar putea însă preîntîmpina chiar şi această obiecţiune, îngăduindu-se proprietarului ca înainte de a începe lucrările de ameliorăţiune să stabilească, de acord cu funcţionarii fiscului, valoarea reală a pămîntului, în baza unui arbitraj echitabil făcut de un anumit număr de proprietari şi fermieri din vecinătate, fiecare parte alegînd un număr egal de arbitri ; această evaluare ar urma să servească drept bază de impunere pe un număr de ani ce se va considera deplin suficient pentru completa recuperare a cheltuielilor făcute de proprietar. Unul dintre principalele avantaje ce se aşteaptă de la acest fel de impozit funciar constă în aceea că-l face pe suveran să acorde atenţie ameliorăţiunilor solului, în vederea sporirii propriului său venit. De aceea termenul acordat pentru despăgubirea proprietarului n-ar trebui să fie mai lung decît atît cît ar fi necesar în acest scop, ca nu cumva interesul prea îndepărtat pentru suveran să nu-i slăbească prea mult această atenţie. Ar fi bine, totuşi, ca pentru unele motive termenul să fie mai degrabă mai lung, decît prea scurt. Nici o îmboldire dată atenţiei suveranului n-ar putea contrabalansa vreodată

o cît de mică descurajare a atenției proprietarului. Atenția suveranului, în cel mai bun caz, înseamnă luarea în considerare, destul de vag și de general, a ceea ce ar putea contribui la o mai bună cultură a celei mai mari părți din pămîntul țării. Atenția proprietarului e însă îndreptată în mod deosebit și cu totul minuțios în spre cea mai avantajoasă întrebuințare a fiecărei palme de pămînt de pe moșia sa. Atenția suveranului s-ar cuveni să fie îndreptată în primul rînd asupra încurajării prin toate mijloacele ce-i stau în putere, atît a atenției proprietarului cît și a fermierului, îngăduindu-le și unuia și celuilalt să-și urmărească interesele cum se pricep ei și cum vor crede ei de cuviință, dîndu-le amîndurora cea mai perfectă garanție că se vor bucura pe deplin de roadele activității lor și procurîndu-le amîndurora un debușeu cît mai larg pentru produsele lor, prin stabilirea de comunicații ușoare și sigure atît pe uscat cît și pe apă, pe tot întinsul țării, precum și prin asigurarea unei desăvîrșite libertăți de export pe teritoriile tuturor celorlalți suverani.

Dacă, printr-un asemenea sistem de administrare, un impozit de acest fel ar fi așezat așa încît să nu producă nici o descurajare a ameliorațiunilor solului, ci dimpotrivă să le favorizeze, el nu pare că ar fi de natură a pricinui proprietarului vreun alt neajuns în afară de acela, oricum inevitabil, de a fi nevoit să-l plătească.

În toate fazele de evoluție ale societății, o dată cu progresul sau declinul agriculturii, o dată cu variațiile valorii argintului și ale etalonului monetar, un asemenea impozit s-ar adapta de la sine respectivei stări de lucruri, fără nici o preocupare din partea guvernului, și ar fi în mod egal de just și echitabil în toate situațiile de mai sus. Ar fi, prin urmare, mult mai nimerit ca acest impozit să fie stabilit printr-o reglementare perpetuă și de neschimbat — sau prin ceea ce am numi o lege fundamentală a statului — decît printr-o percepere ca la orice alt impozit, percepere care se face mereu pe baza unei alte evaluări.

Unele state, în locul acelui mijloc simplu și clar al ținerii unui registru de arenzi, au recurs la un mijloc mult mai complicat și costisitor, și anume la o măsurătoare efectivă și o evaluare a tuturor teremurilor din țară. Probabil că ele s-au temut că, în scopul fraudării fiscului, arendașul și proprietarul s-ar putea învoi ca să ascundă condițiile reale de arendare. Cadastrul Angliei [45] pare a fi fost rezultatul unei asemenea măsurători foarte exacte.

În vechile teritorii ale regelui Prusiei, impozitul funciar se stabilește în baza unor măsurători și evaluări, care se revizuiesc și eventual se modifică din timp în timp *. Pe baza acestei evaluări proprietarii laici plătesc între douăzeci și douăzeci și cinci la sută din venit, iar ecleziasticii între patruzeci și patruzeci și cinci la sută. Măsurătorile și evaluările din Silezia s-au făcut din ordinul actualului rege ; și se pare că s-au făcut cu mare exactitate. Pe baza acestei evaluări, moșiile aparținînd episcopului din Breslau au fost impuse la douăzeci și cinci la sută din arenda lor, iar celelalte venituri ale clerului de amîndouă confesiunile, la cincizeci la sută. Domeniile Ordinului Teutonic și ale celui de Malta, la patruzeci la sută. Pămînturile deținute de

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. I, p. 114, 115, 116 etc.

nobili, la treizeci și opt și o treime la sută. Pămînturile deținute prin tenură nenobilă, la treizeci și cinci și o treime la sută.

Măsurătoarea și evaluarea din Boemia se zice că ar fi fost o lucrare ce a durat mai mult de o sută de ani. Ea n-a fost terminată decît după pacea din 1748, din ordinul actualei regine-împărătese *. Măsurătoarea și evaluarea din ducatul Milano, începută pe timpul lui Carol VI, nu s-a terminat decît după 1760; și e considerată ca una din cele mai precise ce s-ar fi întocmit vreodată. Măsurătoarea din Savoia și Piemont s-a executat din ordinul defunctului rege al Sardiniei **.

În domeniile regelui Prusiei, venitul bisericii e impus mai mult decît venitul proprietarilor laici. Venitul bisericii constituie, în majoritatea cazurilor, o sarcină pe renta pămîntului. Rareori se întîmplă ca vreo parte din acest venit să fie destinată ameliorațiunilor solului; ori să fie așa folosită încît să contribuie într-un mod oarecare la sporirea venitului marei mase a populației. Probabil că din această cauză majestatea sa regele Prusiei a găsit că e rezonabil ca acest venit să contribuie în mai mare măsură decît altele la ușurarea nevoilor statului. În unele țări proprietățile bisericii sînt scutite de orice impozit; în altele, ele sînt impuse la mai puțin decît celelalte proprietăți. În ducatul Milano moșiile aparținînd dinainte de 1575 bisericii sînt impuse de fisc numai la un impozit de o treime din valoarea lor.

În Silezia, pămînturile deținute de nobili sînt impuse cu trei la sută mai mult decît cele deținute prin tenură nenobilă. Majestatea sa regele Prusiei își închipuia probabil că diferitele onoruri și privilegii legate de proprietățile nobiliare vor oferi proprietarului o compensație suficientă pentru acea mică diferență în plus la impozit, pe cînd inferioritatea umilitoare a celorlalți proprietari va fi oarecum atenuată printr-o impunere ceva mai modestă. În alte țări sistemul de impunere, în loc de a atenua această inegalitate dintre proprietari, o agravează. În regatul Sardiniei și în provinciile franceze, supuse la impozitul numit *taille réelle* sau *prédiale*, impozitul cade numai asupra pămînturilor deținute de oamenii de rînd. Cele posedate de nobili sînt scutite de impozit.

Un impozit funciar stabilit pe baza unei măsurători și evaluări generale, oricît de just ar putea să fie el la început, într-un scurt interval de timp devine injust. Pentru a se împiedica o asemenea eventualitate, e nevoie ca guvernul să urmărească, printr-o continuă și încordată atenție, variațiile în situația și producția fiecărei exploatări agricole din țară. Guvernele din Prusia, Boemia, Sardinia și din ducatul Milano, de fapt așa procedează; dar această atenție continuă e atît de puțin potrivită cu însuși caracterul unei guvernări, încît nu există probabilitate ca ea să dureze multă vreme; dacă totuși guvernele vor continua în felul acesta, e probabil ca în decursul timpului să se pricinuiască mai multe neplăceri și vexațiuni contribuabilului, decît vreo anumită ușurare.

În 1666, generalitatea [46] Montauban fu impusă la talia reală sau predială și se zice că această impunere s-a făcut în baza unei măsurători și evaluări foarte exacte ***. În 1727 impunerea ajunsese cu desăvîrșire inechita-

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. I, p. 83, 84.
** *Ibidem*, tom. I, p. 280 și 287—316.
*** *Ibidem*, tom. II, p. 139 etc.

bilă. Pentru a remedia acest inconvenient, guvernul nu găsi alt mijloc mai bun decît să impună întreaga generalitate la o cotă adiţională de o sută douăzeci de mii de livre, care fu repartizată asupra tuturor districtelor supuse la acea *taille*, în raport cu vechea aşezare a impunerii. Dar această cotă se percepea numai în acele districte, care, conform stării de fapt existente, erau impuse prea puţin prin acea aşezare şi se utiliza pentru a uşura districtele impuse prea mult. De pildă două districte care urmau să fie impuse ţinînd seama de starea de fapt existentă, unul la nouă sute de livre, celălalt la o mie o sută de livre, figurau în vechea impunere amîndouă cu cîte o mie de livre. Prin impozitul suplimentar, ambele districte erau impuse la cîte o mie o sută de livre fiecare ; dar impozitul suplimentar se percepea numai în districtul cu impunerea ce apărea mai mică şi se folosea în întregime pentru a uşura pe cel cu impunerea ce apărea mai mare, care plătea, în consecinţă, numai nouă sute de livre. Guvernul n-are nici cîştig, nici pagubă de pe urma impozitului suplimentar, care se aplică numai pentru remedierea inechităţii provenind din vechea aşezare a impozitelor. Aplicarea acestui impozit e lăsată într-o mare măsură la discreţia intendentului generalităţii, aşa că este în mare măsură arbitrară.

IMPOZITE PROPORŢIONALE NU CU RENTA, CI CU PRODUCŢIA SOLULUI

Impozitele pe producţia pămîntului sînt în realitate impozite asupra rentei. Şi deşi ele pot fi iniţial avansate de fermier, sînt plătite în cele din urmă de proprietar. Cînd o anumită parte din producţie trebuie cedată în vederea impozitului, fermierul calculează cît se poate de amănunţit, la ce valoare se urcă, în medie anuală, această parte din producţie şi face un scăzămînt proporţional cu această sumă din arenda pe care convine să o plătească proprietarului. Nu există fermier care să nu calculeze anticipat la cît se va urca probabil, în medie anuală, dijma bisericii, care de fapt e un impozit funciar de acelaşi fel.

Dijma bisericească şi orice alte asemenea impozite funciare, sub aparenţa unei echităţi perfecte, sînt impozite cu totul inechitabile ; o anumită rată din producţie fiind, în împrejurări diferite, echivalentă cu o parte foarte diferită din rentă. Pe unele terenuri foarte bogate, producţia e atît de mare, încît jumătate din această producţie e deplin suficientă ca să reconstituie capitalul întrebuinţat de fermier, împreună cu profitul normal al capitalului agricol din acea regiune. Cealaltă jumătate sau, ceea ce revine la acelaşi lucru, valoarea celeilalte jumătăţi, ar putea să-i ajungă fermierului pentru plata arenzii către proprietar, dacă n-ar exista şi dijma bisericească. Dar dacă i se ia sub formă de dijmă bisericească o zecime din producţie, el trebuie să ceară reducerea arenzii cu o cincime ; altminteri nu poate izbuti să-şi reconstituie capitalul, împreună cu profitul normal. În acest caz, arenda proprietarului, în loc de a fi de jumătate, sau de cinci zecimi, din întreaga producţie, se va ridica numai la patru zecimi. Pe terenuri mai sărace, dimpotrivă, producţia e uneori atît de mică, iar cheltuielile de cultură atît de mari, încît fermierului îi sînt necesare patru cincimi din întreaga producţie pentru a-şi reface capitalul, împreună cu profitul normal. În cazul acesta, chiar fără de existenţa dijmei, arenda

proprietarului nu s-ar putea ridica la mai mult de o cincime, adică două zecimi, din întreaga producție. Dar dacă fermierul plătește, sub formă de dijmă, o zecime din producție, el trebuie să ceară proprietarului o reducere corespunzătoare din arendă, care va fi astfel redusă la numai o zecime din întreaga producție. Pentru arenda terenurilor bogate, dijma poate reprezenta uneori o sarcină de cel mult o cincime, adică de patru șilingi la lira sterlină, pe cînd pentru cele mai sărace ea poate deveni uneori o sarcină pînă la jumătate, adică pînă la zece șilingi la lira sterlină.

Dijma bisericească devine adesea o sarcină foarte inegală în raport cu arenda și, prin urmare, constituie întotdeauna o mare descurajare atît pentru ameliorațiunile ce urmează a le face proprietarul, cît și pentru cultivarea pămîntului de către fermier. Cel dintîi nu poate risca să întreprindă ameliorări importante, care sînt în genere foarte costisitoare, după cum celălalt nu se poate lansa în cele mai prețioase culturi, care în general sînt și ele destul de costisitoare, atît timp cît biserica ia o parte atît de mare din profit, fără a participa cu nimic la cheltuieli. Garanța, de pildă, fu mult timp cultivată, datorită dijmei bisericești numai în limitele Provinciilor Unite [47], care, fiind țări presbiteriene și ca urmare scutite de această dare cu efecte dăunătoare, își creaseră față de restul Europei un fel de monopol al acestei materii colorante atît de folositoare. Recentele încercări de a se introduce cultura acestei plante în Anglia avură loc numai în urma statutului prin care s-a stabilit o simplă dare de cinci șilingi la acru, în locul oricărui fel de dijmă la cultura garanței.

Ca și biserica în cea mai mare parte a țărilor din Europa, la fel și statul în multe țări din Asia, se susține în primul rînd printr-un impozit funciar, proporțional nu cu arenda, ci cu producția pămîntului. În China venitul principal al suveranului constă dintr-o zecime din producția tuturor ținuturilor imperiului. Însă această zecime e calculată după o evaluare atît de moderată, încît în multe provincii se zice că ea nu reprezintă mai mult de a treisprezecea parte din producția obișnuită. Impozitul funciar, sau renta funciară, care se plătea guvernului mahomedan din Bengal, înainte ca această țară să cadă în mîinile Companiei Engleze a Indiei Orientale, se ridica — se zice — la o cincime din producție. Impozitul funciar în vechiul Egipt se zice că se ridica tot la o cincime.

Se afirmă că, în țările din Asia, acest fel de impozit funciar îl face pe suveran să fie interesat la ameliorațiunile și cultura pămîntului. Astfel, suveranii din China, cei din Bengal în timpul stăpînirii mahomedane și cei din vechiul Egipt s-ar fi îngrijit, se zice, foarte mult de facerea și întreținerea drumurilor și a canalurilor navigabile, în scopul de a spori cît mai mult cantitatea, precum și valoarea diferitelor produse ale țării, prin aceea că procurau tuturor produselor cea mai largă piață pe care le-ar fi putut-o oferi țara. Dijma bisericii e împărțită în părți atît de mici, încît nici unul din beneficiarii ei nu putea avea un asemenea interes. Conducătorului unei parohii nu-i poate niciodată conveni să construiască un drum sau un canal către o regiune depărtată a țării, în scopul lărgirii debușeului pentru produsele din parohia sa. Asemenea impozite, cînd sînt afectate întreținerii statului prezintă anumite avantaje ce pot contrabalansa în oarecare măsură

neajunsurile lor. Cînd sînt însă destinate a întreține biserica, ele nu prezintă decît inconveniente.

Impozitele pe produsul solului se pot percepe fie în natură, fie după o anumită evaluare în bani.

Parohul dintr-o parohie sau un nobil cu avere mică ce trăiește pe moșia sa poate că au uneori un anumit avantaj de a-și primi în natură unul dijma, celălalt arenzile. Cantitatea ce urmează a se colecta e atît de mică și ea se colectează pe o suprafață atît de limitată, încît și preotul și proprietarul pot supraveghea, cu proprii lor ochi, strîngerea și predarea acelor produse ce le revin. Dacă unui nobil cu avere mare care trăiește în capitală i s-ar plăti în acest mod arenda unui domeniu situat într-o regiune îndepărtată, el ar fi în pericol de a pierde mult de pe urma neglijenței agenților și prepușilor lui și mai mult încă de pe urma fraudelor acestora. În ce privește pe suveran, paguba sa de pe urma abuzurilor și fraudelor perceptorilor săi, ar fi desigur încă și mai mare. Slujitorii unui particular, oricît ar fi el de puțin vigilent, se află, totuși, mai degrabă sub privirea stăpînului decît cei ai unui suveran oricît de atent; iar un venit public ce ar fi plătit în natură, atît de mult ar avea de suferit de pe urma abuzurilor colectorilor săi, încît numai o minimă parte din ceea ce s-ar ridica de la populație ar ajunge în tezaurul suveranului. Se spune totuși că o parte din venitul public al Chinei este plătit în acest mod. Mandarinii și alți funcționari care percep impozitele găsesc, fără îndoială, că e mai avantajos a menține practica unui asemenea mod de plată care le oferă mai multe posibilități de abuzuri, decît orice fel de plată în bani.

Cînd impozitul pe producția pămîntului se plătește în bani, perceperea se poate face fie pe baza unei evaluări care să varieze o dată cu fluctuațiile prețului pieții, fie pe baza unei evaluări fixe. În acest din urmă caz, un bușel de grîu, de pildă, e evaluat întotdeauna la unul și același preț, oricare ar fi situația pieței. Produsul unui impozit perceput ca în primul caz ar varia numai o dată cu variațiile producției efective a terenului, în funcție de progresul sau neglijarea culturilor. Produsul unui impozit perceput în cel de-al doilea mod ar varia, nu numai după variațiile producției solului, ci după variațiile valorii metalelor prețioase, și a cantității din aceste metale, conținută la diferite epoci, în moneda cu aceeași denumire. În primul caz, produsul impozitului va fi întotdeauna în același raport cu valoarea producției reale a pămîntului, pe cînd în cel de-al doilea caz va fi, în diferite epoci, în raporturi foarte deosebite față de aceasta.

Cînd, în loc de o anumită parte a producției pămîntului sau a prețului ei, se plătește o sumă fixă în bani, care să înlocuiască orice impozit sau dijmă bisericească, impozitul devine, în acest caz, de natură identică cu impozitul funciar din Anglia. El nu se urcă, nici nu scade o dată cu renta pămîntului. El nu încurajează, nici nu descurajează ameliorațiunile. Dijma bisericii în majoritatea parohiilor în care se plătește așa-zisul *modus* în locul oricărei alte dijme, e un impozit de această categorie. Pe timpul guvernării mahomedane din Bengal, în loc de plata în natură a unei cincimi din producție, se stabilesc în majoritatea districtelor sau zemindariatelor [48] din țară un *modus* care era — se zice — foarte rațional. Unii funcționari ai Companiei Indiei Orientale, sub pretextul readucerii venitului public la valoarea lui cuvenită, au transformat în unele provincii acest *modus* într-o plată în natură. Sub administrația

lor, această schimbare e de natură a descuraja cultura pămîntului și a prilejui noi abuzuri în colectarea venitului public, care a scăzut foarte mult sub ceea ce se zice că ar fi fost nivelul existent înainte de această administrație. E posibil ca funcționarii companiei să fi tras foloase de pe urma acestei schimbări, dar, probabil, în dauna atît a patronilor, cît și a țării lor.

IMPOZITE PE CHIRIA CASELOR

Chiria unei case poate fi considerată a consta din două părți, din care una se poate numi chiria propriu-zisă a clădirii, iar cea de-a doua se numește de obicei arenda terenului.

Chiria clădirii reprezintă dobînda sau profitul la capitalul cheltuit cu construirea casei. Pentru a pune îndeletnicirea unui constructor la același nivel cu alte îndeletniciri e necesar ca chiria clădirii să fie suficientă : mai întîi, spre a plăti constructorului o dobîndă egală cu cea pe care ar fi obținut-o dacă și-ar fi dat capitalul cu împrumut avînd o suficientă garanție și, în al doilea rînd, spre a menține casa în bună stare sau, ceea ce revine la același lucru, spre a reconstitui, într-un anumit număr de ani, capitalul investit în construcție. De aceea chiria clădirii sau profitul obișnuit al constructorilor e determinat pretutindeni de nivelul curent al dobînzii. Dacă dobînda pe piață e de patru la sută, iar chiria unei case, în afară de renta terenului, produce șase sau șase și jumătate la sută asupra costului total al construcției, această chirie poate aduce constructorului un profit îndestulător. Dacă dobînda pe piață e de cinci la sută, renta ar trebui să fie, poate, ori de șapte, ori de șapte și jumătate la sută. Dacă, în raport cu dobînda banilor, această îndeletnicire de constructor produce la un moment dat un profit mult mai mare decît cel arătat mai sus, ea va atrage în curînd de la alte îndeletniciri atîta capital, încît profitul va scădea la nivelul normal. Dacă la un moment dat produce mult mai puțin decît acel procent, alte îndeletniciri vor atrage atîta capital de la îndeletnicirea de constructor, pînă ce profitul ei se va urca iarăși.

Oricare parte din chiria totală a casei, care depășește ceea ce este suficient pentru a obține acest profit rezonabil, revine firește rentei terenului și, acolo unde terenul și clădirea aparțin la două persoane diferite, ea se plătește în majoritatea cazurilor, în întregime proprietarului terenului. Această chirie suplimentară este prețul plătit de locatarul casei pentru un avantaj real sau presupus al poziției locului. Pentru casele de la țară, la o oarecare distanță de orașele mari, dat fiind că terenuri libere se găsesc din belșug, renta terenului este extrem de neînsemnată sau nu mai mare decît aceea ce ar aduce-o terenul pe care se află casa, dacă acest teren ar fi fost folosit pentru agricultură. La vilele din împrejurimile unui mare oraș, renta terenului e uneori totuși foarte urcată, plătindu-se adesea o chirie mare pentru vreun avantaj deosebit sau pentru frumusețea poziției. Renta terenurilor e în genere cea mai ridicată în capitală și îndeosebi în acele cartiere, în care există cea mai mare cerere de case, indiferent de motivul care o produce, fie el pentru comerț sau afaceri, fie pentru distracții și întîlniri de societate, fie pentru simpla satisfacție a unei vanități ori a unei mode.

Un impozit pe chiria caselor, plătibil de către chiriaș și calculat în raport cu venitul total al fiecărei case, n-ar putea să afecteze chiria clădirii, cel puțin pe un timp mai îndelungat. Dacă constructorul n-ar realiza un profit normal, el ar fi nevoit să renunțe la îndeletnicirea sa, ceea ce, producînd o creștere a cererii de construcții, ar readuce în scurt timp profitul constructorilor la un nivel egal cu al altor îndeletniciri. În același timp un astfel de impozit nu ar cădea niciodată în întregime asupra rentei terenului, ci s-ar repartiza de la sine în așa fel încît să cadă în parte asupra locatarului casei și în parte asupra proprietarului terenului.

Să presupunem, de pildă, că un particular socotește că și-ar putea permite o cheltuială de șaizeci de lire pe an pentru chiria casei și să mai presupunem că impozitul pe chiria caselor se ridică la patru șilingi la liră, adică o cincime, plătibil de către locatar. O casă cu o chirie de șaizeci de lire îl va costa în acest caz șaptezeci și două de lire pe an, ceea ce este cu douăsprezece lire mai mult decît crede el că poate plăti. El se va mulțumi atunci cu o casă mai puțin bună, o casă cu o chirie de cincizeci de lire, care împreună cu suplimentul de zece lire ce-l are de plătit ca impozit, dă suma de șaizeci de lire pe an, adică exact cheltuiala ce socotea că și-ar putea-o îngădui; și pentru plata acestui impozit, el va renunța la o parte din confortul suplimentar ce l-ar fi avut dintr-o casă cu o chirie anuală cu zece lire mai mare. Va renunța, deci la o parte din acest confort suplimentar, căci rareori va fi nevoit să renunțe la tot confortul, însă datorită impunerii, va obține chiar cu cincizeci de lire pe an, o casă mai bună decît ar fi putut-o obține în caz că n-ar fi existat nici o impunere. Într-adevăr, după cum impozitul, îndepărtînd pe un asemenea concurent, va reduce concurența pentru casele cu o chirie de șaizeci de lire, tot așa va reduce concurența și pentru cele cu cincizeci de lire chirie și la fel pentru toate celelalte chirii, în afară de chiria cea mai mică, pentru care concurența va spori pentru cîtva timp. Dar dată fiind concurența mai mică, chiriile tuturor acelor categorii de case vor scădea neapărat, mai mult sau mai puțin. Cum însă nici o parte din această scădere nu poate atinge, pentru un timp mai îndelungat cel puțin, chiria clădirii, întreaga scădere cade în cele din urmă asupra rentei terenului. Prin urmare, plata finală a acestui impozit cade parțial asupra locatarului casei, care e nevoit să renunțe la o parte din confort pentru a-și plăti cota parte, și parțial asupra proprietarului terenului, care pentru a-și plăti cota parte e nevoit să renunțe la o parte din venitul său. În ce proporție se va repartiza între ei plata finală a impozitului, nu e, poate, prea ușor de stabilit. Repartiția se va deosebi probabil foarte mult în împrejurări diferite, un asemenea impozit putînd, în funcție de aceste împrejurări, să lovească în mod foarte inegal atît pe locatarul casei, cît și pe proprietarul terenului.

Modul inegal în care un asemnenea impozit poate cădea asupra proprietarilor de diferite rente funciare se va produce din inegalitatea pur întîmplătoare a acestei repartizări. Dar inegalitatea sarcinii asupra locatarilor diferitelor case nu se va produce numai din această cauză, ci și din altele. Raportul între cheltuiala pentru chirie și totalitatea cheltuielilor pentru trai variază după diferitele grade de avere. El este, poate, cel mai mare la averile cele mai mari și scade treptat în cazul averilor mai mici, pînă a ajunge cel mai scăzut în cazul averilor celor mai reduse. La săraci bunurile necesare traiului alcă-

tuiesc principala cheltuială. Ei întîmpină greutăți în satisfacerea nevoilor de hrană : și cea mai mare parte din micul lor venit îl cheltuiesc pentru obținerea ei. Principala cheltuială a celor bogați o constituie luxul și vanitatea, iar o casă grandioasă le înfrumusețează și le pune în valoare toate obiectele de lux și de paradă pe care le posedă. De aceea un impozit pe chiriile caselor va cădea în general mult mai greu asupra bogătașilor ; dar și acest fel de inegalitate n-ar fi, poate, ceva prea nerezonabil. Nu e ceva prea nerezonabil ca bogătașii să contribuie la cheltuielile publice, nu numai în proporție cu venitul lor, ci chiar și cu ceva mai mult.

Deși chiriile caselor au unele puncte de asemănare cu arenzile, într-o privință însă ele diferă esențial. Arenda pămîntului se plătește pentru folosirea unui obiect productiv. Pămîntul pentru care se plătește, o și produce. Dar chiria caselor se plătește pentru folosirea unui obiect neproductiv. Nici casa, nici terenul pe care ea se află nu produc nimic. Iată de ce chiria trebuie să fie procurată de către cel ce o plătește, din vreun alt izvor de venit, izvor distinct și independent de acest obiect. Un impozit pe chiria caselor, întrucît se plătește de către locatar, urmează a fi procurat din același izvor ca și chiria însăși, adică din venitul pe care locatarii îl au, fie din salariul muncii, fie din profitul capitalului fie din renta pămîntului. Întrucît impozitul cade în sarcina locatarilor, el face parte din acele impozite ce cad nu numai asupra unuia singur din cele trei izvoare de venituri, ci asupra oricăruia din ele, fără deosebire, și este, în toate privințele, de aceeași natură cu impozitele pe oricare bunuri de consumație. În genere, nu există poate nici un articol de cheltuială sau de consum după care să se poată judeca mai bine dacă un om trăiește pe picior larg sau restrîns decît chiria locuinței sale. Un impozit proporțional pe acest articol de cheltuială ar putea produce un venit mai mare decît cel obținut pînă acum în orice regiune din Europa de la această materie impozabilă. Ce e drept, dacă impozitul ar fi prea urcat, majoritatea oamenilor ar căuta să-l eludeze cît mai mult, prin aceea că s-ar mulțumi cu locuințe mai mici, abătînd pe alte canale cea mai mare parte din cheltuielile lor.

Cuantumul chiriilor poate fi constatat ușor și cu destulă exactitate, printr-un procedeu identic cu cel necesar pentru constatarea rentei obișnuite a pămîntului. Pentru casele nelocuite ar trebui să nu se plătească nici un impozit. Un impozit pe aceste case ar cădea în întregime în sarcina proprietarului, impozit al cărui obiect nu-i procură lui nici confort, nici venit. Casele locuite de proprietari ar urma să fie impuse nu după cît a costat construirea lor, ci după acea chirie — stabilită printr-un arbitraj echitabil — pe care ar putea-o produce în caz că ar fi închiriate. Dacă impunerea s-ar face după costul construcției, un impozit de trei sau patru șilingi la liră sterlină, adăugat la celelalte impozite, ar ruina aproape toate familiile mari și bogate de la noi și, cred, din oricare altă țară civilizată. Cine va cerceta cu atenție diferitele case de la oraș cum și casele de la țară ale unora dintre cele mai mari și mai bogate familii din țara noastră, va constata că la procentul de numai șase și jumătate sau șapte la sută asupra costului construcției, chiria casei e aproape egală cu întregul venit net al moșiilor lor. Construcția reprezintă cheltuielile acumulate ale mai multor generații succesive, făcute, ce e drept, pentru

obiecte de mare frumusețe și somptuozitate; dar de o foarte mică valoare de schimb, în raport cu costul lor *.

Arenda pămîntului formează o materie impozabilă încă mai potrivită decît chiria caselor. Un impozit pe arenda pămînturilor de construcție nu ar face să se urce chiria caselor; ar cădea în întregime în sarcina proprietarului terenului, care procedează totdeauna ca și cînd ar deține un monopol, storcînd cea mai mare arendă care se poate obține pentru folosirea terenului său. Se poate obține o arendă mai mare sau mai mică, după cum se întîmplă ca concurenții să fie mai bogați sau mai săraci, sau după cum își pot îngădui să-și satisfacă, cu o cheltuială mai mare sau mai mică, dorința de a lua un teren situat într-un anumit loc. În toate țările, numărul cel mai mare de concurenți bogați se află în capitală, așa că acolo se pot obține totdeauna arenzile cele mai ridicate. Dat fiind că averea acestor concurenți nu va spori cu nimic de pe urma unui impozit pe arenda terenului, probabil că ei nu vor fi nici dispuși să plătească mai mult pentru folosirea terenului. Are prea puțină importanță dacă impozitul urmează a fi avansat de locatar sau achitat de însuși proprietarul. Cu cît locatarul e obligat să plătească mai mult ca impozit, cu atît mai puțin va fi dispus a plăti pentru teren, așa că, pînă la urmă, plata impozitului cade în întregime asupra proprietarului terenului de construcție. Terenurile caselor nelocuite nu ar trebui să plătească nici un impozit.

Atît arenda terenurilor de construcție cît și arenda obișnuită a pămîntului sînt un fel de venit de care, în multe cazuri, proprietarul beneficiază fără nici un fel de grijă sau eforturi din partea lui. Și dacă o parte din acest venit îi va fi luată ca o contribuție la acoperirea cheltuielilor statului, nu s-ar descuraja prin aceasta nici un fel de muncă. Produsul anual al pămîntului și al muncii societății, avuția reală și venitul real al marei mase a populației, ar putea rămîne neschimbate după plata unui asemenea impozit. Iată de ce arenda terenurilor de construcție și renta obișnuită a pămîntului, constituie, poate, veniturile cele mai indicate pentru o impunere specială.

În această privință arenzile terenurilor de construcție par a fi și mai potrivite pentru a face obiectul unei impuneri speciale decît chiar renta obișnuită a pămîntului. Aceasta din urmă se datorește în multe cazuri, măcar în parte, ostenelei și bunei administrări a proprietarului. Un impozit prea apăsător ar putea descuraja prea mult această osteneală și bună administrație. Faptul că arenzile terenurilor depășesc renta obișnuită a pămîntului se datorește exclusiv bunei guvernări a suveranului, care, prin ocrotirea activității, fie a întregii populații, fie a locuitorilor dintr-un anumit loc, dă posibilitatea ca ei să plătească, pentru terenurile pe care se construiesc casele, mult mai mult decît valoarea lor reală, adică să ofere proprietarului terenului mai mult decît o compensație pentru pierderea ce ar avea-o de suferit din această folosință de către altul a terenului său. Nimic nu poate fi mai rezonabil decît ca un fond, care-și datorează existența bunei guvernări a statului, să fie supus unui impozit special sau să contribuie la susținerea statului, cu ceva mai mult decît majoritatea celorlalte fonduri.

* De la prima ediție a acestei cărți s-a înființat un impozit aproape conform cu principiile de mai sus.

Deşi în multe ţări din Europa s-au stabilit impozite pe chirii, nu cunosc însă ţări în care arenda terenurilor cu clădiri să fie considerată ca obiect separat de impunere. Cei care au conceput impozite au găsit probabil că e greu să precizeze ce parte din chirie urmează a fi considerată ca arendă pentru teren şi ce parte urmează a fi considerată ca chirie pentru clădire. Totuşi n-ar fi prea greu să se deosebească între ele aceste două părţi ale chiriei.

În Marea Britanie, chiria caselor e considerată a fi impusă în aceeaşi proporţie ca şi arenda pămîntului, prin ceea ce se numeşte impozit funciar anual. Evaluarea după care sînt aşezate la acest impozit fiecare comună şi district e aceeaşi întotdeauna. De la început evaluarea a fost foarte injustă şi continuă a fi tot astfel şi astăzi. În cea mai mare parte din regat, impozitul cade şi acum mai uşor asupra venitului caselor, decît asupra rentei pămîntului. Numai în cîteva districte, în care evaluarea iniţială a fost prea ridicată şi în care chiriile scădeau considerabil, se zice că impozitul funciar de trei sau patru şilingi la lira sterlină a ajuns să urmeze, într-o justă proporţie, chiria efectivă a caselor. Deşi legea supune la impozit şi casele neînchiriate, totuşi, în cele mai multe districte, ele sînt scutite de impozit, prin bunăvoinţa organelor de constatare; iar această scutire pricinuieşte uneori mici modificări ale impunerii la anumite case, deşi cota de repartiţie pe district rămîne totdeauna aceeaşi. Atunci cînd, ca urmare a construcţiilor noi, a reparaţiilor etc., survin urcări ale totalului chiriilor, aceasta vine în favoarea districtului, pricinuind alte modificări ale cotei impozitului pentru fiecare casă în parte.

În provincia Olandei * toate casele sînt impuse la doi şi jumătate la sută din valoarea lor, indiferent de chiria ce o produc în realitate sau de împrejurarea dacă sînt sau nu închiriate. Pare injust a se obliga proprietarul să plătească un impozit, mai cu seamă un impozit atît de greu pentru o casă neînchiriată, de la care el nu obţine nici un fel de venit. În Olanda, unde dobînda curentă nu trece de trei la sută, un impozit de doi şi jumătate la sută la valoarea totală a casei reprezintă, în majoritatea cazurilor, mai mult de o treime din chiria clădirii, poate chiar din chirie şi din rentă la un loc. E drept că evaluarea, după care se impun casele, deşi foarte inegală, se zice că este totdeauna inferioară valorii reale. Cînd se reconstruieşte o casă, ori i se fac reparaţii şi adaosuri, se procedează la o nouă evaluare, stabilindu-se impozitul în consecinţă.

Născocitorii diferitelor impozite aşezate pe case, la diferite epoci, în Anglia, par a-şi fi închipuit că ar fi o mare greutate a se constata, cu oarecare precizie, chiria reală a fiecărei case. De aceea au reglementat impunerea după elemente mai vizibile, adică elemente care, după cum probabil îşi închipuiau ei, ar fi în majoritatea cazurilor într-un oarecare raport cu chiria.

Primul impozit de acest fel fu *hearth-money*; adică un impozit de doi şilingi de fiecare vatră. Pentru a constata cîte vetre se află în casă, perceptorul trebuia să pătrundă în fiecare dintre încăperi. Această vizită supărătoare făcea ca impozitul să devină odios. De aceea el şi fu desfiinţat curînd după revoluţie, ca fiind un vestigiu al şerbiei.

* *Mémoires concernant les Droits* etc., p. 223.

Un alt asemenea impozit îi urmă însă : unul de doi şilingi de fiecare casă locuită. O casă cu zece ferestre plătea patru şilingi în plus. O casă cu douăzeci de ferestre, sau mai multe, plătea opt şilingi în plus. Această dare s-a modificat mai tîrziu, casele cu douăzeci de ferestre şi cu mai puţin de treizeci fiind obligate să plătească zece şilingi, iar cele avînd de la treizeci de ferestre în sus, douăzeci de şilingi. În majoritatea cazurilor, ferestrele se pot număra de afară, şi, în orice caz, fără a intra în fiecare cameră din casă. De aceea vizita perceptorului era mai puţin supărătoare în cazul acestui impozit decît în cazul celui precedent.

Mai tîrziu şi acest impozit fu desfiinţat, iar în locul lui se înfiinţă un alt impozit pe ferestre, care la rîndul lui suferi mai multe modificări şi majorări. Impozitul pe ferestre în fiinţă azi (ianuarie 1775), în afară de taxa de trei şilingi de fiecare casă în Anglia şi de un şiling de fiecare casă în Scoţia, pune pe fiecare fereastră o taxă, care în Anglia creşte treptat de la un minimum de doi peni pentru casele neavînd mai mult de şapte ferestre pînă la maximum de doi şilingi pentru casele avînd de la douăzeci şi cinci de ferestre în sus.

Principala obiecţie adusă tuturor acestor impozite este inechitatea lor, şi una de cea mai rea speţă, fiindcă adeseori ele cad mai greu asupra săracilor, decît asupra bogătaşilor. O casă cu chirie de zece lire într-un orăşel de provincie poate avea uneori mai multe ferestre decît o casă producînd o chirie de cinci sute de lire la Londra ; cu toate acestea, deşi locatarul celei dintîi e probabil mult mai sărac decît al celeilalte, el trebuie să contribuie în mai mare măsură la susţinerea statului, deoarece contribuţia sa e determinată de impozitul pe ferestre. Asemenea impozite sînt prin urmare în directă contradicţie cu primul din cele patru principii menţionate mai sus. Pare însă că ele nu încalcă prea mult nici unul din celelalte trei principii.

Tendinţa firească a impozitului pe ferestre şi a oricăror alte impozite pe case e de a se reduce chiriile. Cu cît plăteşte cineva mai mult la impozite, cu atît mai puţin îşi poate îngădui să plătească la chirie, aceasta e evident. Totuşi, de la înfiinţarea impozitului pe ferestre, chiriile caselor s-au urcat, mai mult sau mai puţin, în toate oraşele şi satele pe care le ştiu, din Marea Britanie. Cererea de case a sporit atît de mult aproape pretutindeni, încît datorită ei chiriile s-au urcat mai mult decît ar fi putut scădea ca urmare a impozitului pe ferestre. Aceasta nu e decît una din numeroasele dovezi despre marea prosperitate a ţării şi despre creşterea veniturilor locuitorilor. Dacă însă n-ar fi existat acest impozit, chiriile s-ar fi urcat, probabil, încă şi mai mult.

ARTICOLUL II

IMPOZITE PE PROFIT SAU PE VENITUL CAPITALULUI

Venitul sau profitul obţinut din capital se împarte în mod firesc în două părţi : partea care reprezintă dobînda şi aparţine proprietarului capitalului, şi surplusul, care depăşeşte suma necesară pentru plata dobînzii.

Evident că această din urmă parte nu poate fi impusă direct. Ea reprezintă o compensaţie, şi în majoritatea cazurilor nu e decît o foarte moderată compensaţie pentru riscul şi osteneala utilizării capitalului. Cel ce utilizează

un capital trebuie să obţină această compensaţie ; altfel nu ar avea nici un interes să continue a-l utiliza în felul în care îl utilizează. Prin urmare, dacă el ar fi impus direct, în proporţie cu întregul profit, ar fi nevoit fie să urce rata profitului, fie să facă aşa ca impozitul să cadă pe dobînda banilor ; adică să plătească o dobîndă mai mică. Dacă el ar urca rata profitului său în raport cu impozitul, atunci întregul impozit, deşi avansat de dînsul, s-ar plăti în cele din urmă de către una sau alta din cele două categorii de oameni, după modul cum utilizează ele capitalul pe care îl administrează. Dacă i-ar da destinaţia de capital agricol, folosindu-l în cultura pămîntului, el ar putea urca rata profitului său, numai reţinînd o parte mai mare din producţia pămîntului sau, ceea ce revine la acelaşi lucru, preţul unei părţi mai mari din ea ; şi cum acest lucru se poate face numai printr-o reducere a arenzii, plata impozitului ar cădea în cele din urmă în sarcina proprietarului. Dacă ar utiliza capitalul în comerţ sau în manufactură, el ar putea urca rata profitului numai printr-o urcare a preţului mărfurilor ; în acest caz plata finală a impozitului ar cădea în întregime în sarcina consumatorilor acelor mărfuri. Dacă n-ar urca rata profitului, el ar fi nevoit să calculeze întregul impozit asupra părţii din profit destinată plăţii dobînzii banilor. El n-ar putea oferi decît o dobîndă mai mică pentru fondurile luate cu împrumut şi, în acest caz, întreaga sarcină a impozitului ar cădea în cele din urmă asupra dobînzii. În măsura în care nu-şi poate recupera impozitul pe o cale, va fi nevoit să-l recupereze pe o alta.

Dobînda pare la prima vedere la fel de aptă pentru a face obiectul unui impozit direct, ca şi renta pămîntului. Ca şi aceasta, ea e un produs net ce rămîne după completa compensare a riscului şi a ostenelii depuse în folosirea capitalului. După cum un impozit asupra rentei pămîntului nu poate urca arenzile, — fiindcă produsul net ce rămîne după reconstituirea capitalului fermierului împreună cu profitul lui normal, nu poate fi mai mare după plata impozitului decît mai înainte, — tot astfel, şi din acelaşi motiv, un impozit pe dobînda banilor nu poate urca procentul dobînzii, deoarece se presupune că, după plata impozitului, cantitatea de capital mobiliar sau de bani din ţară, ca şi întinderea de pămînt, rămîne aceeaşi ca şi mai înainte. După cum am arătat în cartea întîi [49], rata obişnuită a profitului e determinată pretutindeni de cantitatea de capital disponibil pentru plasament, în raport cu totalitatea de plasamente sau cu afacerile ce urmează a fi făcute cu aceste capitaluri. Însă totalitatea de plasamente sau afaceri ce se pot face cu capital nu poate fi nici sporită nici redusă prin impozite asupra dobînzii banilor. Prin urmare, dacă asemenea impozite nici nu sporesc, nici nu reduc cantitatea de capital disponibil, rata normală a profitului rămîne desigur aceeaşi. Iar partea din profit necesară pentru compensarea riscului şi ostenelii celui ce investeşte capitalul rămîne şi ea aceeaşi, nici riscul nici osteneala nemodificîndu-se cu nimic. La fel rămîne şi restul, adică partea din profit care îi revine în calitate de posesor de capital, cu plată a dobînzii banilor. Prin urmare, la prima vedere, dobînda banilor pare tot atît de potrivită pentru a face obiectul unei impuneri directe, ca şi renta pămîntului.

Sînt, totuşi, două împrejurări în care dobînda e mult mai puţin indicată pentru a face obiectul unei impuneri directe decît renta pămîntului.

Mai întîi, nici întinderea şi nici valoarea pămîntului posedat de cineva nu pot fi vreodată secrete, ci pot fi constatate oricînd şi cu mare exactitate. În schimb, totalul capitalului posedat de cineva e secret mai întotdeauna, şi cu greu poate fi constatat vreodată, măcar cu o exactitate relativă. El e supus totodată la variaţii aproape continui. Rareori trece un an, adeseori nici o lună, uneori chiar nici o zi, în care capitalul să nu crească sau să nu scadă, mai mult sau mai puţin. O cercetare a situaţiei materiale a fiecăruia în scopul aşezării impozitului, cercetare prin care s-ar urmări toate fluctuaţiile averii lui, ar fi un izvor de repetate şi nesfîrşite vexaţiuni, pe care nimeni nu le-ar putea suporta.

În al doilea rînd pămîntul e un obiect ce nu poate fi mutat dintr-un loc într-altul; pe cînd capitalul poate fi cu uşurinţă deplasat. Proprietarul de pămînt e neapărat cetăţean al ţării în care se află proprietatea sa. Proprietarul de capital este propriu-zis un cetăţean al lumii şi nu e neapărat legat de o anumită ţară. El ar fi înclinat să părăsească ţara în care e supus la cercetări vexatorii în scopul de a-l impune la dări împovărătoare; şi totodată şi-ar deplasa capitalul într-o alta, unde ar putea face afaceri sau s-ar putea bucura de averea sa în mai multă libertate. Deplasîndu-şi capitalul, el pune capăt activităţii pe care o susţinuse în ţara pe care o părăseşte. Capitalul cultivă pămîntul; capitalul dă întrebuinţare muncii. Un impozit care ar fi susceptibil de a izgoni capitalul dintr-o ţară ar fi totodată susceptibil de a seca izvoarele de venit, atît ale suveranului cît şi ale ţării. Nu numai profitul capitalului, dar şi renta pămîntului şi salariile muncii ar scădea în mod sigur, mai mult sau mai puţin, de pe urma deplasării capitalului.

De aceea, naţiunile care au încercat să pună impozite pe venitul capitalului, au fost nevoite să se mulţumească, în locul unor cercetări riguroase, cu o evaluare foarte vagă şi deci mai mult sau mai puţin arbitrară. Lipsa totală de echitate şi de preciziune a unui impozit aşezat în acest mod, nu poate fi compensată decît printr-o extremă moderaţie a lui, ceea ce face ca orice cetăţean, văzîndu-se impus cu mult sub venitul său real, să nu protesteze, chiar dacă vecinul său ar fi impus cu ceva mai puţin decît el.

Prin ceea ce se numeşte impozit funciar în Anglia, s-a urmărit ca impunerea capitalului să fie în aceeaşi proporţie cu aceea a pămîntului. Cînd impozitul pe pămînt era de patru şilingi la lira sterlină, adică de o cincime din renta prezumată, se intenţiona impunerea capitalului cu o cincime din dobînda prezumată. Cînd s-a introdus actualul impozit funciar anual, dobînda legală era de şase la sută. Prin urmare, fiecare sută de lire capital urma să fie impusă cu douăzeci şi patru de şilingi, adică o cincime din şase lire sterline. De cînd dobînda legală s-a redus la cinci la sută, fiecare sută de lire capital urmează să fie impusă numai cu douăzeci de şilingi. Suma ce trebuia obţinută prin ceea ce se numeşte impozitul funciar era repartizată între sate şi principalele oraşe. Cota mai mare le revenea satelor, iar din cota oraşelor cea mai mare parte cădea asupra caselor. Ceea ce rămînea ca să fie aşezat pe capitalul sau pe comerţul de la oraşe (deoarece capitalul plasat în agricultură urma să nu fie impus) era cu mult sub valoarea reală a acelui capital sau a acelui comerţ. Ca urmare, inegalitatea care ar fi putut exista la aşezarea iniţială a impozitului dădea loc la prea puţine nemulţumiri. Toate comunele şi districtele continuă încă a fi impuse conform evaluării

inițiale pe pămîntul, casele și capitalul lor, însă valoarea acestora urcîndu-se foarte mult în cele mai multe locuri, ca urmare a prosperității aproape generale a țării, inegalitatea așezării impozitului a devenit azi și mai neînsemnată. Apoi, cota parte a fiecărui district fiind totdeauna aceeași, lipsa de precizione a impozitului, în ceea ce privește impunerea capitalurilor individuale, a fost mult redusă, ajungînd a avea și mai puțină importanță. Dacă, la stabilirea impozitului funciar, majoritatea pămînturilor din Anglia nu sînt evaluate nici la jumătate din valoarea lor reală, majoritatea capitalurilor din Anglia sînt evaluate, poate, la a cincea parte abia din valoarea lor reală. În unele orașe, impozitul funciar e așezat numai pe case, de pildă ca la Westminster, unde atît capitalul cît și comerțul sînt scutite de impozite. La Londra, situația e diferită.

În mai toate țările a existat grija de a se evita cercetările severe în ceea ce privește situația materială a particularilor.

La Hamburg *, fiecare locuitor e obligat să plătească statului un sfert la sută din tot ce posedă și, dat fiind că averea populației din Hamburg constă mai ales din capital, acest impozit se poate considera ca un impozit pe capital. Fiecare se impune singur și, în prezența funcționarului public, depune în fiecare an o anumită sumă de bani la tezaurul public, declarînd sub jurămînt că acea sumă reprezintă un sfert la sută din tot ce posedă el, fără a declara însă la cît se urcă averea sa și fără a fi supus vreunei cercetări în această privință. Se crede că în genere acest impozit se plătește cu multă corectitudine. Într-o republică mică, în care populația are deplină încredere în autoritatea publică și e convinsă de necesitatea impozitului pentru susținerea statului și încredințată că i se va da în mod corect această destinație, se poate de obicei conta ca plata lui să se facă conștiincios și de bună voie. Aceasta nu e ceva specific numai populației din Hamburg.

Cantonul Unterwalden din Elveția e adesea pustiit de furtuni și inundații, fiind de aceea expus la cheltuieli extraordinare. În asemenea împrejurări, populația se întrunește și fiecare declară, se zice, cu toată sinceritatea, tot ce posedă, spre a fi impus în consecință. La Zürich legea dispune ca, în cazuri de necesitate, oricine să fie impus proporțional cu venitul, fiind obligat să declare sub jurămînt la cît se urcă acest venit. Se zice că locuitorilor nici nu le trece prin minte că vreunul din concetățenii lor i-ar putea înșela. La Basel, venitul principal al statului provine dintr-o mică taxă vamală la mărfurile exportate. Toți cetățenii declară sub jurămînt că vor plăti, la fiecare trei luni, taxele stabilite de lege. Tuturor comercianților, și tuturor hangiilor chiar, li se încredințează ținerea de către ei înșiși a conturilor mărfurilor vîndute, fie în interiorul fie în afara teritoriului statului. La sfîrșitul fiecărui trimestru ei trimit trezorierului contul, împreună cu totalul impozitului calculat pe baza acestuia. Nu există nici un dubiu de altfel că fiscul ar avea de suferit de pe urma acestei încrederi **.

În cantoanele elvețiene, faptul de a obliga pe fiecare cetățean să declare în mod public, sub jurămînt, la cît se urcă averea sa, nu pare a fi considerat ca o obligație apăsătoare. La Hamburg acest fapt ar fi considerat

* *Mémoires concernant les Droits* [etc.], tom. I, p. 74.
** *Ibidem*, p. 163, 166, 171.

cel mai supărător. Comercianții angajați în riscantele operațiuni pe care le necesită comerțul, tremură la gîndul de a fi oricînd obligați să dea pe față situația reală a averii lor. Ei întrevăd că urmarea unei astfel de obligații ar consta în ruina posibilă a creditului lor sau în eșecul unor afaceri. Un popor cumpătat și econom, străin de asemenea operațiuni riscante, nu simte de loc nevoia să-și ascundă situația reală.

În Olanda, curînd după înălțarea defunctului principe de Orania la demnitatea de *statthouder*, întreaga avere a oricărui cetățean era impusă la o dare de doi la sută, sau al cincizecilea peni, cum i se zicea. Fiecare cetățean își stabilea impunerea el însuși, achitîndu-și impozitul în aceleași condiții ca și la Hamburg; în general se presupunea că plata se făcea foarte cinstit. Noul guvern, abia stabilit în urma unei insurecții populare, se bucura de cea mai mare simpatie din partea poporului întreg. Impozitul trebuia plătit dintr-odată tot, în scopul de a sprijini statul, pentru caz de nevoi excepționale. Era, într-adevăr, un impozit prea împovărător, ca să fie permanent. Într-o țară în care dobînda curentă pe piață depășește rareori trei la sută, un impozit de doi la sută echivalează cu treisprezece șilingi și patru peni la lira sterlină pe un maximum de venit net, pe care îl produce în general capitalul. Este un impozit pe care puțini oameni l-ar putea plăti fără a-și ataca, mai mult sau mai puțin, capitalul. În caz de necesitate națională, populația poate face o mare sforțare, pornită dintr-un mare elan general, cedînd chiar o parte din capitalul ei, în scopul de a sprijini statul. Dar nu ar fi posibil ca să se continue în felul acesta timp mai îndelungat, căci impozitul ar ruina curînd pe contribuabili, făcîndu-i cu desăvîrșire inapți chiar de o asemenea sprijinire.

Impozitul pe capital, stabilit prin legea impozitului funciar din Anglia, deși e proporțional cu capitalul, totuși nu a fost pus cu intenția de a stîrbi sau de a prelua vreo parte din capital. El e conceput numai ca un impozit pe dobînda banilor, în aceeași proporție ca și impozitul pe renta pămîntului, așa că dacă acesta din urmă este de patru șilingi la lira sterlină, celălalt va fi tot de patru șilingi la lira sterlină. Impozitul din Hamburg și impozitele încă mai moderate din Unterwalden și Zürich sînt de asemenea concepute ca niște impozite nu pe capital, ci pe dobînda sau pe venitul net al capitalului. Impozitul din Olanda era intenționat a fi și el un impozit pe capital.

IMPOZITE PE PROFITUL DIN ANUMITE ACTIVITAȚI

În unele țări se pun impozite extraordinare pe profitul capitalului, atunci cînd capitalul e utilizat în anumite ramuri de comerț uneori; iar alteori, cînd e utilizat în agricultură.

Din pirmul fel sînt, în Anglia: impozitul asupra colportorilor și a comercianților ambulanți, asupra trăsurilor și sedanelor și cel pe care îl plătesc cîrciumarii pentru licența de vînzare cu amănuntul a berei și băuturilor spirtoase. În timpul recentului război se mai propusese un alt impozit de același fel și pe prăvălii. Se zicea că, războiul fiind întreprins pentru apărarea comerțului țării, comercianții trebuiau și ei să contribuie la cheltuielile războiului, deoarece tot ei aveau să profite de pe urma lui.

Însă un impozit pe profitul capitalului plasat într-o anumită ramură de comerț nu poate cădea niciodată, pînă la urmă, în sarcina comercianților (care trebuie să aibă, în toate împrejurările obișnuite, profitul lor obișnuit; și numai rareori pot realiza un profit mai mare, acolo unde are loc concurența), ci cade totdeauna asupra consumatorilor, care sînt nevoiți să plătească impozitul avansat de comerciant, inclus în prețul mărfii; și, în general, chiar cu un oarecare surplus.

Cînd un asemenea impozit e așezat proporțional cu afacerile comerciantului, el e plătit în cele din urmă de consumator și nu apasă asupra comerciantului în nici o măsură. Cînd impozitul nu e proporțional cu afacerile fiecăruia și e uniform pentru toți comercianții, cu toate că, și în acest caz, pînă la urmă tot consumatorul îl plătește, marii comercianți totuși sînt încă favorizați, pe cînd cei mici sînt într-o oarecare măsură apăsați. Impozitul săptămînal de cinci șilingi de fiecare trăsură și cel anual de zece șilingi de fiecare sedan [50], întrucît sînt avansate de diferiți deținători de asemenea trăsuri și sedane, sînt așezate destul de exact în raport cu importanța comerțului lor respectiv. Ele nu favorizează pe cei mari; și nici nu apasă pe cei mici. Impozitul de douăzeci de șilingi anual pentru licența de vînzare a berii, cel de patruzeci de șilingi pentru licența de băuturi spirtoase și cel suplimentar de patruzeci de șilingi pentru licența de vînzare a vinului fiind identice pentru toți vînzătorii detailiști, aduc desigur unele avantaje comercianților mari și constituie o apăsare pentru cei mici. Primii își pot recupera impozitul din prețul mărfurilor, mai ușor decît cei din urmă. Impozitul fiind însă destul de moderat, această injustețe e de mică importanță și multora li se pare că e bine să se descurajeze înmulțirea cîrciumilor mici. Impozitul pe prăvălii era proiectat să fie același pentru toate prăvăliile. Nici nu ar fi putut fi altminteri. Nu ar fi fost posibil să se stabilească, cu oarecare exactitate, un impozit în raport cu mărimea comerțului făcut în fiecare prăvălie, fără a se proceda la cercetări cu desăvîrșire de nesuportat într-o țară liberă. Dacă impozitul ar fi fost mare, el ar fi împovărat pe micii comercianți și ar fi concentrat în mîinile celor mari întregul comerț de detaliu. Concurența celor dintîi fiind astfel înlăturată, cei din urmă ar fi obținut monopolul comerțului și, ca toți cei ce beneficiază de monopoluri, curînd s-ar fi învoit între ei ca să-și urce profitul mai mult decît ar fi fost necesar pentru plata impozitului. În cele din urmă plata, în loc de a cădea în sarcina comerciantului, ar fi căzut asupra consumatorului, cu un surplus considerabil în favoarea comerciantului. Pentru aceste motive s-a renunțat la proiectul unui impozit pe prăvălii și în locul lui s-a fixat contribuția din 1759.

Ceea ce în Franța se numește *taille personelle* este, poate, cel mai mare impozit ce s-a perceput vreodată în Europa, pe profitul capitalului plasat în agricultură.

În starea de anarhie din Europa în epoca de predominație a guvernării feudale, suveranul era nevoit să se mulțumească a supune la impozite numai pe cei ce erau prea slabi ca să refuze a le plăti. Marii seniori, cu toate că, dispuși să-l ajute pe suveran în anumite ocazii, refuzau să se supună oricăror impozite permanente, iar suveranul n-avea destulă putere, ca să-i silească la așa ceva. Cei ce lucrau pămîntul, în toată Europa, erau

la început, în majoritatea lor, şerbi. Ei fură treptat emancipaţi, în cea mai mare parte din Europa. Unii dintre ei dobîndiră în proprietate pămînturile pe care le deţinuseră prin vreo tenură de rînd sau nenobilă, supuşi uneori suzeranităţii regelui, alteori a vreunui mare senior, în mod asemănător cu vechii „deţinători prin copie“ [51], din Anglia. Alţii, fără a-l dobîndi în proprietate, obţinură în arendă, pe termen de mai mulţi ani, pămîntul ce-l lucraseră pentru senior, astfel devenind mai puţin dependenţi faţă de el. Marii seniori se pare că priveau cu indignare şi duşmănie dispreţuitoare prosperitatea şi independenţa la care ajungea în felul acesta acea categorie inferioară ; şi consimţiră bucuros ca regele să o supună la impozite. În unele ţări aceste impozite erau aşezate numai pe pămînturile deţinute în proprietate în baza unei tenuri nenobile şi în acest caz impozitul *la taille* se numea *la taille réelle*. Impozitul funciar introdus de defunctul rege al Sardiniei şi talia din provinciile Languedoc, Provence, Dauphiné şi Bretagne, din generalitatea Montauban şi din elecţiunile [52] Agen şi Condom, precum şi din cîteva alte departamente din Franţa, sînt impozite pe pămîntul deţinut în proprietate printr-o tenură nenobilă. În alte ţări, impozitul se aşeza pe profiturile prezumate ale tuturor celor ce ţineau în arendă, pe termen scurt sau lung, pămîntul aparţinînd altor persoane, oricare ar fi fost tenura [53] prin care le deţinea proprietarul ; în acest caz talia se numea personală. Acest fel de *taille* există în majoritatea acelor provincii din Franţa, denumite ţinuturi de elecţiune. Talia reală fiind aşezată numai pe o parte din pămînturile ţării, e desigur injustă, dar nu e totdeauna un impozit arbitrar, deşi este arbitrar în unele cazuri. Talia personală, deoarece se urmărea să fie proporţională cu profiturile unei anumite clase sociale, profituri ce nu pot să fie decît prezumate, e desigur atît arbitrară cît şi nejustă.

În prezent (1775), în Franţa, talia personală impusă anual în cele douăzeci de generalităţi denumite ţinuturi de elecţiune, se urcă la 40 107 239 *livres* şi 16 *sous* *. Repartizarea acestei sume între diferitele provincii variază de la un an la altul, după rapoartele făcute consiliului regal privind starea bună sau rea a recoltelor, precum şi alte împrejurări de natură a spori sau a reduce capacitatea lor de plată. Fiecare generalitate e împărţită într-un anumit număr de elecţiuni, iar totalul impozitului fixat pentru întreaga generalitate se repartizează între diferitele elecţiuni într-o proporţie, care variază la fel şi ea în fiecare an, după rapoartele făcute consiliului cu privire la capacitatea de plată a fiecăreia. Oricît de bune ar fi intenţiile consiliului, pare imposibil ca el să poată face vreodată ambele repartiţii cu anumită exactitate, în raport cu posibilităţile reale ale provinciei sau districtului respectiv. Chiar şi consiliul cel mai integru poate fi indus în eroare din neştiinţă ori datorită unor informaţii greşite. Atît cota-parte cu care fiecare comună trebuie să contribuie la cota întregii elecţiuni, cît şi cota-parte pe care fiecare contribuabil urmează a o suporta din cota comunei sale, variază de asemenea de la un an la altul, după cum e de presupus că ar cere-o împrejurările. În primul caz, aceste împrejurări se

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. II, p. 17

apreciază de funcționarii alegerii, în cel de-al doilea de funcționarii comunei; și unii și alții fiind, mai mult sau mai puțin, sub conducerea și influența intendentului[54]. Se zice că acești funcționari, însărcinați cu repartiția impozitelor, se lasă adeseori induși în eroare nu numai din neștiință sau greșită informație, ci și dintr-un fel de complezență, din rivalitate de partid sau din resentimente personale. Este evident că nici un contribuabil impus în astfel de condiții nu poate fi sigur pe ce are de plătit, pînă nu i se stabilește impozitul; și nici chiar după aceea. Dacă o persoană care ar fi trebuit să fie scutită este impusă, ori dacă o alta este impusă cu prea mult — deși ambele sînt obligate între timp să plătească —, înaintînd însă o plîngere și aceasta fiindu-le admisă, întreaga comună este din nou impusă în anul următor, pentru a li se face cuvenitele restituiri. Dacă vreun contribuabil dă faliment sau devine insolvabil, colectorul este obligat să avanseze impozitele pentru el, iar în anul următor întreaga comună este impusă din nou, pentru a se rambursa colectorului avansurile. Dacă însuși colectorul dă faliment, comuna care l-a ales e răspunzătoare de gestiune față de casierul general al alegerii. Însă, dat fiind că e prea complicat pentru casierul general să urmărească întreaga comună, el își alege cinci sau șase contribuabili dintre cei mai bogați și-i obligă să acopere pierderea provenită prin insolvabilitatea colectorului. Comuna e impusă apoi din nou, pentru a se restitui celor cinci sau șase contribuabili suma plătită de ei. Aceste noi impuneri sînt întotdeauna un plus față de „talia" pe anul în care ele sînt așezate.

Cînd se impune profitul capitalului dintr-o anumită ramură de comerț, comercianții au grijă să nu aducă pe piață mai multe mărfuri decît se pot vinde la un preț suficient ca să le restituie impozitul avansat de ei. Unii comercianți își retrag chiar o parte din capitalul investit în acest comerț, iar piața devine mai slab aprovizionată decît înainte. Prețul mărfurilor se urcă și, în cele din urmă, plata impozitului cade în sarcina consumatorului. Dar cînd se impune profitul capitalului plasat în agricultură, nu e în interesul fermierilor să retragă vreo parte a capitalului din această investiție. Fiecare fermier lucrează o anumită întindere de pămînt, pentru care plătește arendă. Pentru buna cultivare a acestui pămînt e nevoie de un anumit capital; iar retrăgînd o parte cît de mică din capitalul necesar, nu e de loc probabil ca fermierul să devină mai capabil de a plăti arenda sau impozitul. Pentru a plăti impozitul, nu poate fi niciodată în interesul lui ca să-și reducă producția; și, în consecință, nici să aprovizioneze piața mai slab decît înainte. Impozitul nu-i dă nicidecum posibilitatea să sporească prețul producției, așa încît să se elibereze de impozit trecînd plata acestuia în cele din urmă în sarcina consumatorului. Totuși fermierul trebuie să-și realizeze profitul normal, ca oricare dintre comercianți; altminteri ar însemna să renunțe la ocupația sa. După ce e supus la un impozit de felul acesta, el nu-și poate realiza profitul lui normal decît plătind o arendă mai mică proprietarului. Cu cît va fi obligat să plătească mai mult ca impozit, cu atît își va putea îngădui să plătească mai puțin ca arendă. Un impozit de acest fel, înființat în cursul termenului de arendare ar putea, fără îndoială, să-l dezechilibreze sau chiar să-l ruineze pe fermier. La reînnoirea contractului de arendare, impozitul va trebui, oricum, să cadă neapărat în sarcina proprietarului.

În ținuturile în care e în vigoare talia personală, fermierul e impus de obicei în raport cu capitalul pe care îl utilizează la cultivarea pămîntului. Din cauza aceasta, el se ferește adeseori să se servească de vite sau cai buni, și caută să lucreze și pămîntul cu unelte de cultură cît mai uzate și mai nearătoase. El are atît de puțină încredere în spiritul de dreptate al organelor fiscale, încît se preface a fi și mai sărac, avînd aerul că abia ar avea posibilitatea de a plăti ceva, de teama de a nu fi obligat să plătească prea mult. Prin această politică nefericită, el poate că nu ține seama îndeajuns de propriul său interes și e foarte probabil ca el mai mult să piardă prin micșorarea producției, decît să economisească prin reducerea impozitului. Deși, ca urmare a acestor culturi sărăcăcioase, piața e desigur ceva mai slab aprovizionată, totuși mica urcare de preț ce poate rezulta din aceasta nu despăgubește pe cultivator de slăbirea producției sale și îl face încă mai puțin capabil de a plăti proprietarului o arendă mai mare. Statul, fermierul, proprietarul, cu toții pierd, mai mult sau mai puțin, dintr-o asemenea cultură înapoiată a pămîntului. Am avut prilejul să arăt în cartea a treia din cercetarea de față, că talia personală tinde, în mai multe moduri, la descurajarea agriculturii și, în consecință, la secarea principalului izvor de avuție din oricare dintre toate țările mari.

Ceea ce se numește capitație în provinciile de sud ale Americii de Nord și în insulele Indiilor Occidentale, adică o taxă anuală pe cap, de fiece negru, este propriu-zis un impozit pe profitul unui anumit fel de capital investit în agricultură. Dar fiindcă, în majoritatea cazurilor, coloniștii sînt în același timp și fermieri și proprietari, plata impozitului cade în ultimă instanță în sarcina lor, în calitatea lor de proprietari, fără posibilitate de recuperare.

Capitația pe șerbii folosiți la munca pămîntului pare a fi fost uzitată, în trecut, peste tot în Europa. Azi mai subzistă încă un asemenea impozit, în imperiul rusesc. Probabil că din această cauză s-a considerat adeseori ca semn de șerbie orice fel de capitație. Însă orice impozit este, pentru persoana care îl plătește, nu un semn de robie, ci un semn tocmai de libertate; care dovedește că ea, ce e drept, deși e supusă guvernului, dar avînd o anumită proprietate, nu poate fi ca însăși proprietate a unui stăpîn. Capitația pe sclavi este cu totul deosebită de capitația pe oamenii liberi. Aceasta din urmă se plătește de cel impus; cealaltă se plătește pentru el, de către alții. Aceasta din urmă poate fi sau complet nesigură sau complet injustă — în majoritatea cazurilor fiind și nesigură și injustă; cea dintîi, deși injustă în unele privințe, dat fiind că sclavi diferiți sînt de valori diferite, nu e de loc nesigură. Fiecare stăpîn care cunoaște numărul sclavilor săi, știe exact cît are de plătit. Totuși, aceste impozite, cu toate că diferite, purtînd însă aceeași denumire, au fost considerate ca fiind de aceeași natură.

Impozitele puse în Olanda pe slujitori sau slujitoare nu sînt impozite pe capital, ci pe cheltuieli; și se aseamănă cu taxele pe bunurile de consum. Impozitul de o guinee pe fiecare servitor, înființat de curînd în Marea Britanie, e de același fel; și cade cel mai greu pe populația din pătura mijlocie. O persoană avînd un venit de douăsute lire pe an, poate ține un servitor. O persoană cu un venit de zece mii de lire nu va ține însă cincizeci. Impozitul nu atinge populația săracă.

Impozitele pe profiturile capitalului din anumite plasamente nu vor influența niciodată dobînda banilor. Nimeni nu-și va împrumuta banii celor ce fac plasamente supuse la impozite, cu o dobîndă mai mică decît celor ce fac plasamente care nu sînt spuse la aceste impozite. Impozitele pe venitul din capital în toate plasamentele în care guvernul caută să le perceapă cu oarecare exigență, vor cădea în multe cazuri pe dobîndă. Impozitul *vingtième* din Franța, adică impozitul de un pen la douăzeci, e un impozit la fel cu cel ce se cheamă în Anglia impozit funciar și e stabilit, în același mod, pe venitul ce se obține din pămînt, case și capital mobiliar. În ceea ce privește capitalul mobiliar, deși impozitul nu e stabilit cu mare rigurozitate, totuși el e stabilit cu o exactitate mult mai mare decît partea din impozitul funciar din Anglia, care e așezată asupra acelui capital. În multe cazuri el cade în întregime asupra dobînzii. În Franța banii sînt investiți adesea în așa-zisele contracte de constituire de rente, adică rente perpetui [viagere], ce pot fi răscumpărate oricînd de către debitor, prin restituirea sumei inițiale avansate; dar a căror răscumpărare nu e exigibilă de către creditor decît în cazuri speciale. Acest vingtième pare a nu fi urcat cota acelor rente, deși impozitul asupra lor se percepe cu exactitate.

ANEXĂ LA ARTICOLELE I ȘI II

IMPOZITE PE VALOAREA CAPITALULUI AGRICOL, A CASELOR ȘI A CAPITALULUI MOBILIAR

Atîta timp cît proprietatea rămîne în posesia aceleiași persoane, nu s-a intenționat niciodată ca, prin impozite permanente de vreun fel oarecare, să i se micșoreze sau să i se stîrbească vreo parte din valoarea de capital a ei, ci numai să se ia o parte din venitul produs de ea. Cînd proprietatea însă trece în alte mîini, cînd ea se transmite sau de la morți la vii, sau între vii, ea este supusă adeseori la un așa fel de impozite, încît se ia neapărat o parte din valoarea ei de capital.

Transferul oricărui fel de proprietate de la morți la vii, și a averii imobiliare, a terenurilor și a caselor, între vii, sînt acte care, prin însăși natura lor, sînt fie publice și notorii, fie de așa fel, încît nu pot fi ascunse multă vreme. Astfel de acte pot fi supuse direct la impozit. Transferul de numerar sau de averi mobiliare, între vii, prin împrumuturi de bani, e adeseori un act secret și întotdeauna poate fi făcut sub formă secretă. Prin urmare el nu poate fi lesne supus la impozit, direct, ci indirect și în două moduri: mai întîi, prin dispoziția ca actul conținînd obligația de plată să fie scris pe o hîrtie sau un pergament pentru care s-a plătit o anumită taxă de timbru, actul nefiind valabil altminteri; în al doilea rînd, prin dispoziția ca, sub aceeași sancțiune de nulitate, actul să fie înregistrat într-un registru fie public fie secret, plătindu-se anumite taxe de înregistrare. De asemenea s-au prevăzut adeseori taxe de timbru și de înregistrare pe actele de transfer al averii de orice fel, de la morți la vii, sau pentru acele de

transfer între vii a averii imobiliare; tranzacții ce puteau fi ușor supuse direct la impozit.

Vicesima Hereditatum, a douăzecea parte din moșteniri, la care August supunea pe romanii antici, era un impozit pe transferul averii de la morți la vii. Dion Cassius *, autorul cel mai explicit în această privință, spune că erau supuse la impozit toate moștenirile, donațiile și legatele, în caz de moarte, cu excepția celor făcute celor mai apropiate rude și săracilor.

Impozitul pe moșteniri, în Olanda, e de același fel **. Moștenirile colaterale sînt impuse, după gradul de rudenie, de la cinci la treizeci la sută din valoarea totală a moștenirii. Donațiile testamentare sau legatele către colaterali sînt impuse la aceleași taxe. Cele de la soț la soție sau de la soție la soț, sînt supuse la o cincisprezecime. *Luctuosa Hereditas*, trista moștenire a ascendenților de la descendenți, se impune numai la o douăzecime. Moștenirile directe, adică cele ale descendenților de la ascendenți, nu plătesc nici un impozit. Moartea unui părinte e rareori urmată, pentru copiii lui care locuiesc în aceeași casă cu el, de vreo sporire a venitului, ba e adeseori urmată de o reducere simțitoare a acestui venit, ca o consecință a pierderii activității lui, a slujbei lui sau a vreunui drept de rentă viageră, de care acesta putuse beneficia. Un impozit care le-ar mai agrava pierderea suferită, luîndu-le și o parte din moștenire, ar fi neomenos și apăsător. Totuși ar putea fi uneori și altminteri cu acei copii, care, în termeni de drept roman, se numesc emancipați, iar în dreptul scoțian, fii stabiliți în afara familiei; adică și-au primit partea lor, și-au întemeiat familii proprii și se întrețin din fonduri distincte și independente de ale tatălui. Pentru asemenea fii, orice parte le-ar reveni din moștenirea părintelui ar fi o majorare efectivă a averii lor și, prin urmare, ar putea fi supusă la impozit, fără neajunsuri mai mari decît cele ce însoțesc toate impozitele de acest fel.

Cazualitățile [55] din dreptul feudal erau impozite pe transmisiunea proprietății funciare, atît de la morți la vii, cît și între vii. Ele constituiau, în vechime, în toate țările din Europa, una dintre principalele ramuri ale venitului coroanei.

Moștenitorul unui vasal direct al coroanei plătea o anumită taxă, în genere renta pe un an, cînd primea investitura domeniului. Dacă moștenitorul era minor, toată renta domeniului revenea seniorului, pe toată durata minoratului, fără alte sarcini decît întreținerea minorului și plata părții de avere cuvenită văduvei, dacă exista un drept dotal asupra domeniului. Cînd minorul ajungea la majorat, el datora seniorului un alt impozit denumit „ajutor", care se urca în genere cam tot la renta pe un an. Un lung minorat, care adeseori în ziua de azi degrevează un mare domeniu de toate sarcinile și readuce familia la strălucirea din trecut, nu putea avea pe atunci asemenea efecte. Efectul obișnuit al unui lung minorat era ruinarea, iar nu liberarea de sarcini a domeniului.

Conform dreptului feudal, vasalul nu-și putea aliena proprietatea fără consimțămîntul suzeranului său, care în genere îi storcea o sumă de bani

* Lib. LV. Vezi și Burman: *De Vectigalibus Pop. Rom.*, cap. XI și Bouchaud: *De l'impôt du vingtième sur les successions.*

** Vezi *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. I, p. 225.

— ca despăgubire — pentru a i-l acorda. Această plată, care la început era arbitrară, ajunse a fi reglementată în unele țări, ea fiind stabilită la o cotă-parte anume din prețul moșiei. În unele țări în care majoritatea obiceiurilor feudale au căzut în desuetudine, acest impozit la înstrăinarea pămîntului continuă totuși a constitui un capitol foarte important din venitul suveranului. În cantonul Berna, el reprezintă o șesime din prețul tuturor fiefurilor nobilimii și o zecime din acel al proprietăților * obișnuite. În cantonul Lucerna, impozitul pe vînzarea bunurilor imobiliare nu e general, ci se aplică numai în anumite districte. Însă dacă cineva își vinde pămîntul cu scopul de a părăsi teritoriul cantonului, atunci e impus cu zece la sută din prețul total al vînzării **. Asemenea impozite, pe vînzarea oricăror terenuri, sau numai a acelora deținute în baza unor anumite drepturi, există în multe țări și constituie o ramură mai mult sau mai puțin importantă din venitul suveranului.

Tranzacții de felul acesta pot fi supuse și indirect la impozit, fie prin taxe de timbru, fie prin taxe de înregistrare, care pot fi sau nu proporționale cu valoarea obiectului care este transferat.

În Marea Britanie, taxele de timbru sînt mai mari sau mai mici după natura actului mai mult decît după valoarea proprietății transmise (un timbru de optsprezece peni sau de jumătate de coroană fiind suficient pentru contracte în sume oricît de mari). Taxa cea mai mare nu trece de șase lire de fiecare coală de hîrtie sau bucată de pergament; taxele mari se aplică în special pe diplomele regale de concesii și pe anumite acte de procedură legală, indiferent de valoarea obiectului. În Marea Britanie nu există taxe de înregistrare pe acte sau documente, afară de cele care servesc drept onorarii pentru funcționarii care țin registrele, iar acestea rareori depășesc justa remunerație a muncii lor. Coroana nu-și scoate nici un venit din acestea.

În Olanda *** există atît taxe de timbru, cît și taxe de înregistrare, care în unele cazuri sînt proporționale cu valoarea proprietății transmise, iar în alte cazuri nu sînt. Orice testament trebuie scris pe hîrtie timbrată, al cărei preț e proporțional cu averea lăsată de testator, așa că acolo există timbre costînd de la trei peni sau trei stiveri coala pînă la trei sute de florini, echivalînd cu aproximativ douăzeci și șapte de lire. Dacă testatorul întrebuințează un timbru de valoare mai mică decît cea legală, moștenirea se confiscă. Aceasta e ceva în plus în afară de celelalte impozite pe succesiune. Cu excepția tratelor și a altor efecte comerciale în general, toate celelalte acte, obligațiuni și contracte sînt supuse la taxe de timbru, care însă nu cresc proporțional cu valoarea obiectului. Toate vînzările de terenuri și case, precum și ipotecile asupra lor trebuie înregistrate, plătindu-se la înregistrare o taxă către stat de doi și jumătate la sută din prețul vînzării sau din suma ipotecii. Această taxă se aplică și la vînzarea oricăror corăbii și nave — cu sau fără coviertă — cu o capacitate de peste două tone. Se pare că acestea sînt considerate ca un fel de case pe apă. Vînzarea bunurilor

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. I, p. 154.
** *Ibidem*, p. 151.
*** *Ibidem*, p. 223, 224, 225.

mobiliare, cînd e ordonată de o instanță judiciară, e supusă aceleiași taxe de doi și jumătate la sută.

În Franța există atît taxe de timbru, cît și taxe de înregistrare. Primele sînt considerate ca o ramură a așa-numitelor *aides* sau a accizelor, iar, în provinciile în care există asemenea taxe, ele se percep de funcționarii accizelor. Cele din urmă sînt considerate ca o ramură a venitului din domeniul coroanei și se percep de altă categorie de funcționari.

Aceste moduri de impunere, prin taxe de timbru și înregistrare, sînt o inovație foarte modernă. În decurs de mai bine de un secol, taxele de timbru s-au generalizat aproape în toată Europa, iar taxele de înregistrare au devenit ceva foarte curent. Nu există meșteșug pe care să-l poată învăța mai ușor un guvern de la altul, decît acela de a stoarce bani din buzunarele poporului.

Impozitele pe transferul de proprietate de la decedați la cei în viață cad în cele din urmă, și în mod direct, asupra persoanei căreia i se transferă proprietatea. Impozitele pe vînzarea de terenuri cad în întregime asupra vînzătorului. Vînzătorul face aproape totdeauna vînzarea de nevoie; și de aceea trebuie să accepte prețul pe care îl poate obține. Cumpărătorul e mai rareori nevoit să cumpere și de aceea el va da numai prețul ce-l găsește de cuviință. El face socoteala cît îl va costa terenul inclusiv impozitul. Cu cît e obligat a plăti mai mult ca impozit, cu atît va fi dispus a da mai puțin ca preț. Prin urmare, asemenea impozite cad aproape totdeauna asupra persoanei nevoite să vîndă și adeseori sînt foarte neomenoase și foarte împovărătoare. Impozitele pe vînzarea caselor nou-construite, cînd clădirea se vinde fără teren, cad de obicei asupra cumpărătorului, fiindcă în general constructorul trebuie să-și aibă asigurat profitul; altminteri ar renunța la profesia sa. Prin urmare, dacă constructorul avansează impozitul, în regulă generală cumpărătorul trebuie să i-l restituie. Impozitele pe vînzarea caselor vechi — din aceleași motive ca și taxele pe vînzarea pămîntului — cad în general în sarcina vînzătorului, pe care în majoritatea cazurilor, fie nevoia, fie convenienta îl determină să le vîndă. Numărul noilor construcții de case destinate a fi vîndute e determinat în fiecare an, mai mult sau mai puțin, de cerere. Constructorul se va abține de a clădi mai multe case, dacă nu există o cerere suficientă care să-i asigure un profit, după plata tuturor cheltuielilor. Numărul de case vechi puse în vînzare la un moment dat, e determinat de împrejurări întîmplătoare care, în cea mai mare parte, n-au nici o legătură cu cererea. Două sau trei falimente mari într-un centru comercial vor scoate în vînzare multe case, care trebuie vîndute cu atît cît se poate obține. Taxele pe terenurile de construcție cad în întregime asupra vînzătorului, din același motiv ca și cele pe vînzarea pămîntului. Taxele de timbru și de înregistrare a obligațiilor și contractelor pentru împrumuturi de bani cad în întregime în sarcina celui care ia cu împrumut și, în fapt, ele se plătesc întotdeauna de acesta. Taxele de același fel relative la actele de procedură judiciară cad în sarcina petiționarilor. Ele reduc pentru ambele părți valoarea în bani a obiectului în litigiu. Cu cît obținerea proprietății costă mai mult, cu atît va fi mai mică valoarea ei netă, odată obținută.

Toate impozitele pe orice fel de transfer de proprietate, întrucît ele reduc valoarea în bani a proprietății, tind a reduce fondurile destinate pentru

întreținerea muncii productive. Ele sînt toate, mai mult sau mai puțin, impozite neproductive, întrucît sporesc venitul suveranului, care numai rareori folosește alte munci decît cele neproductive, în dauna capitalului care aparține populației, ce întreține tocmai pe cele productive.

Aceste impozite nu sînt însă juste nici chiar cînd sînt proporționale cu valoarea proprietății transmise, frecvența de transmitere nefiind totdeauna aceeași pentru proprietățile de aceeași valoare. Cînd taxele nu sînt proporționale cu această valoare, cum e cazul cu majoritatea taxelor de timbru și a taxelor de înregistrare, ele sînt încă și mai injuste. Ele nu sînt nicidecum însă arbitrare și, în toate cazurile, sînt sau pot fi cu totul clare și precise. Deși ele cad uneori asupra unei persoane care nu prea e în măsură să le plătească, momentul plății e în cele mai multe cazuri destul de comod pentru ea. Ea are, în cele mai multe cazuri, banii de plată atunci cînd plata devine exigibilă. Perceperea lor nu necesită decît foarte mici cheltuieli și, în genere, ele nu supun pe contribuabil la alt neajuns decît cel, oricum inevitabil, de a le plăti.

În Franța nu s-au ridicat prea multe plîngeri împotriva taxelor de timbru. Însă împotriva taxelor de înregistrare numite *contrôle*, s-au ridicat destule. Se afirmă că ele pricinuiesc abuzuri din partea funcționarilor fermierilor-generali, însărcinați cu încasarea acestor impozite care sînt în mare măsură arbitrare și nesigure. În majoritatea pamfletelor apărute împotriva actualului regim financiar din Franța, obiectul principal îl constituie abuzurile acestor *contrôle*[*s*]. Însă imprecizia nu pare a fi neapărat inerentă naturii unor asemenea taxe. Dacă plîngerile populației sînt just motivate, atunci abuzurile nu provin atît din natura acestui impozit, cît din lipsa de precizie și de claritate a termenilor din edictele sau legile care l-au înființat.

Înregistrarea ipotecilor, și în genere a tuturor drepturilor asupra proprietății imobiliare, e foarte avantajoasă pentru public, dat fiind că prin ea atît creditorii cît și cumpărătorii obțin o mare siguranță. La majoritatea actelor de alte categorii, înregistrarea e adeseori incomodă, periculoasă chiar pentru indivizi, ca și fără nici un avantaj pentru stat. Registrele, care au fost apreciate ca trebuind a fi ținute secrete, ar fi preferabil să nu existe niciodată. Cert e că n-ar trebui ca vreodată creditul unui comerciant să depindă cumva de o garanție atît de șubredă cum e cinstea și buna-credință a micilor funcționari fiscali. Dar acolo unde taxele de înregistrare devin un izvor de venit pentru suveran, oficiile de înregistrare se înmulțesc de obicei la infinit, atît pentru actele supuse înregistrării, cît și pentru cele ce nu îi sînt supuse. În Franța se țin mai multe feluri de registre secrete. Acest abuz, deși nu e poate un rezultat inevitabil al unor asemenea impozite, trebuie totuși recunoscut că e un destul de firesc rezultat al lor.

Taxele de timbru, cum sînt cele din Anglia pe zaruri și pe cărțile de joc, pe ziare și pe publicațiile periodice etc., sînt de fapt niște taxe de consum ; în cele din urmă plata lor cade asupra persoanelor care întrebuințează sau consumă asemenea bunuri. Taxele de timbru, cum sînt cele pe licențele de vînzare în detaliu a berei, a vinului și a băuturilor spirtoase, deși poate proiectate a cădea pe profiturile detaliștilor, sînt și ele plătite în cele din urmă tot de consumatori. Cu toate că poartă aceeași denumire și se percep

de aceiași funcționari și în același mod ca și mai sus menționatele taxe de timbru pe transferul de proprietate, ele sînt însă de o natură cu totul deosebită și cad pe fonduri cu totul diferite.

ARTICOLUL III
IMPOZITE PE SALARIILE MUNCII

În prima carte, am încercat să arăt că salariile categoriilor inferioare de muncitori sînt în mod necesar determinate, pretutindeni, de două împrejurări diferite : cererea de muncă și prețul obișnuit sau mediu al subzistențelor. Cererea de muncă, după cum se întîmplă să fie în creștere, staționară sau în scădere, adică după cum o necesită o populație în creștere, staționară sau în declin, determină felul de existență al muncitorului și măsura în care aceasta este îmbelșugată, modestă sau sărăcăcioasă. Prețul obișnuit sau mediu al subzistențelor determină cantitatea de bani ce trebuie plătită muncitorului spre a-i da posibilitatea să-și procure, an de an, cele necesare acestei existențe îmbelșugate, moderate sau sărăcăcioase. Prin urmare, atîta timp cît cererea de muncă și prețul subzistențelor rămîn aceleași, un impozit direct pe salariile muncii nu poate avea alt efect decît să le urce cu ceva mai mult decît impozitul. Să presupunem, de pildă, că într-o anumită localitate cererea de muncă și prețul subzistențelor ar fi așa încît salariul obișnuit s-ar stabili la zece șilingi pe săptămînă și că, pe de altă parte, salariile ar fi supuse unui impozit de o cincime, sau patru șilingi la lira sterlină. Dacă cererea de muncă și prețul subzistențelor ar rămîne neschimbate, încă ar fi necesar ca lucrătorul să-și aibă asigurată subzistența ce se poate obține în acea localitate numai cu zece șilingi pe săptămînă, adică să aibă, după plata impozitului, un salariu net de zece șilingi pe săptămînă. Dar, ca să-i rămînă lucrătorului acest salariu net, după plata impozitului, prețul muncii trebuie să se urce în acea localitate nu la doisprezece șilingi, ci la doisprezece șilingi și șase peni pe săptămînă, adică pentru ca lucrătorul să aibă posibilitatea de a plăti un impozit de o cincime, salariul său trebuie să se urce, neapărat, nu numai cu o cincime, ci cu un sfert. Oricare ar fi cota impozitului, salariile se urcă, în toate cazurile, nu numai cu aceeași cotă, ci într-o proporție mai mare. Dacă, de pildă, impozitul ar fi de o zecime, salariile trebuie să se urce neapărat nu numai cu o zecime, ci cu o optime.

Astfel, un impozit pe salariile muncii, chiar dacă muncitorul l-ar putea plăti poate din buzunarul său, nu ar putea fi totuși considerat ca fiind propriu-zis avansat de el, cel puțin în cazul cînd cererea de muncă și prețul mediu al subzistențelor ar rămîne neschimbate și după impunere. În toate cazurile asemănătoare, nu numai impozitul, ci ceva mai mult chiar decît impozitul ar fi în realitate avansat de către cel ce l-a angajat direct. Plata finală ar cădea, în diferite cazuri, pe persoane diferite. În manufacturi sporul de salarii pricinuit de impozit va fi avansat de către patronul manufacturier, care va fi îndreptățit, și nevoit chiar, să-l adauge, cu profitul corespunzător, la prețul mărfurilor. Plata acestui spor de salarii, împreună cu profitul suplimentar al patronului manufacturier va cădea, pînă la urmă,

asupra consumatorului. Sporul pe care impozitul îl poate pricinui la salariile muncitorilor agricoli va fi avansat de fermier, care va fi nevoit să investească un capital mai mare pentru ca să poată întreține un număr de lucrători tot așa de mare ca mai înainte. Spre a recupera acest capital mai mare, împreună cu profitul lui obișnuit, va fi necesar ca el să rețină din producția solului o parte mai mare sau, ceea ce revine la același lucru, prețul unei părți mai mari; și, în consecință, să plătească proprietarului o arendă mai mică. În acest caz, plata finală a acestui spor de salariu va cădea asupra proprietarului de pămînt, o dată cu profitul adițional al fermierului, care l-a avansat. În toate cazurile, un impozit direct pe salariile muncii pricinuiește, în cele din urmă, atît o reducere mai mare a rentei pămîntului, cît și o urcare mai mare a prețului produselor manufacturate decît ar fi fost determinată prin perceperea directă a unei sume — egale cu produsul impozitului — în parte din renta pămîntului și în parte din articolele de consum.

Dacă nu totdeauna impozitele directe pe salarii au pricinuit o urcare proporțională a salariilor, aceasta se datorește faptului că ele au pricinuit în general o scădere considerabilă a cererii de muncă. Declinul activității economice, reducerea numărului de angajamente de muncă pentru cei săraci ca și scăderea producției anuale a pămîntului și a muncii din țară, au fost în genere efectele acestui fel de impozite. Ca urmare a lor totuși, prețul muncii e întotdeauna mai urcat decît ar fi fost altminteri, în situația de fapt a cererii; după cum acest spor de preț, împreună cu profitul celor ce îl avansează se plătește totdeauna în cele din urmă de către proprietarii de pămînt și consumatori.

Un impozit pe salariile muncii agricole nu ridică prețul produselor brute ale pămîntului în proporție cu impozitul, pentru același motiv pentru care un impozit pe profitul arendașului nu urcă acest preț în aceeași proporție.

Deși aceste impozite sînt absurde și dăunătoare, ele s-au introdus totuși în multe țări. În Franța, partea din *taille* cu care se impune activitatea muncitorilor și a zilerilor la sate este, propriu-zis, un impozit de acest fel. Salariile lor se calculează după tariful obișnuit al districtului în care locuiesc aceștia, iar pentru a fi mai puțin expuși la supraimpuneri, cîștigurile lor anuale se evaluează la cel mult două sute de zile lucrătoare pe an *. Impozitul fiecărui individ în parte variază de la un an la altul, după diferite împrejurări pe care le apreciază colectorul sau comisarul numit de intendent ca să-l ajute. În Boemia, în urma schimbării sistemului financiar, începută la 1748, s-a stabilit un impozit foarte apăsător pe activitatea meșteșugarilor. Ei sînt împărțiți în patru clase. Clasa superioară plătește o sută de florini pe an, ceea ce echivalează cu nouă lire șapte șilingi și șase peni, socotind florinul douăzeci și doi de peni și jumătate; clasa a doua e taxată la șaptezeci de florini, a treia la cincizeci de florini, iar a patra cuprinzînd pe meseriașii din sate și clasa cea mai de jos a celor din orașe, la douăzeci și cinci de florini **.

---

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. II, p. 108.
** *Ibidem.*

În ceea ce privește pe artiști ca și pe toți cei ce exercită profesii libere, se păstrează în remunerația lor un anumit raport cu cîștigurile din îndeletnicirile inferioare; după cum am încercat să arăt în cartea întîi [56]. De aceea un impozit pe această remunerație n-ar putea avea alt efect decît de a o urca cu ceva mai mult decît în proporție cu acest impozit. Dacă nu s-ar produce o asemenea urcare, și artele frumoase și profesiile libere (nemaifiind la un nivel egal cu alte profesii) ar fi abandonate în așa măsură, încît tot ar trebui să revină curînd la acel nivel.

Retribuțiile funcționarilor nu sînt determinate, ca la meserii și profesii libere, de libera concurență a pieții; și de aceea ele nu sînt totdeauna în justă proporție cu ceea ce natura funcțiunii lor ar cere. Poate că în multe țări această retribuție e mai mare decît s-ar cuveni; pentru că persoanele care au sarcina guvernării sînt în general dispuse pentru o salarizare mai mult decît suficientă, atît pentru ele însele, cît și pentru subalternii lor direcți. Retribuția funcționarilor poate deci suporta foarte bine un impozit, în majoritatea cazurilor. De altfel, cei care dețin funcțiuni publice, mai ales funcțiunile cele mai bine plătite, sînt obiectul invidiei generale mai în toate țările, așa că un impozit așezat pe retribuția lor, chiar dacă e ceva mai urcat decît impozitul pe alte venituri, e întotdeauna foarte bine văzut. De pildă, cînd, prin aplicarea impozitului funciar în Anglia, se stabili că toate felurile de venituri vor fi impuse cu patru șilingi la lira sterlină, fu foarte bine văzută așezarea unui impozit efectiv de cinci șilingi și șase peni la lira sterlină pe salariile funcționarilor ce depășeau o sută de lire pe an; dar se exceptară dotațiile membrilor mai tineri ai familiei regale, soldele ofițerilor din armată și marină și cîteva alte funcțiuni mai puțin expuse invidiei. Alte impozite directe pe salarii nu există în Anglia.

ARTICOLUL IV

IMPOZITE CARE SÎNT STABILITE CU INTENȚIA DE A ATINGE, FĂRĂ DISTINCȚIE, ORICE FEL DE VENITURI

Impozitele care intenționează să atingă, fără deosebire, orice fel de venituri, sînt: capitația și taxele pe articolele de consum. Acestea trebuie plătite, indiferent de sursa de venituri a contribuabililor: fie rentă a pămîntului, fie profit al capitalului, fie salariu al muncii.

CAPITAȚIA

Capitația devine cu totul arbitrară, dacă se încearcă să fie așezată proporțional cu averea sau venitul fiecărui contribuabil. Situația averii unui om se poate schimba de la o zi la alta, iar fără o anchetă mai greu de suportat decît în cazul oricărui alt impozit, — și reînnoită cel puțin o dată pe an — ea abia de ar putea fi ghicită. În felul acesta, în cazurile cele mai multe, așezarea impozitului va depinde numai de buna sau de reaua dispoziție a organelor de constatare și din această cauză este cu desăvîrșire arbitrară și nesigură.

Dacă nu e proporționată cu averea prezumată, ci e așezată după categoria socială a fiecăruia dintre contribuabili, capitația devine și mai injustă; dat fiind că la oameni de aceeași categorie socială, gradul de avere e adeseori foarte inegal.

Asemenea impozite devin complet arbitrare și nesigure, dacă se încearcă a fi făcute egale; iar dacă se încearcă a fi făcute sigure și nearbitrare, ele devin complet inegale. Oricum ar fi impozitul, mai ușor sau mai greu, neajunsul lui cel mare e incertitudinea. La un impozit ușor s-ar putea suporta eventual chiar o mare injustețe; la un impozit greu, injustețea devine insuportabilă.

Prin diferitele capitații înființate în Anglia în timpul domniei lui William III, contribuabilii au fost impuși, în majoritatea lor, după treapta din categoria lor socială: duci, marchizi, conți, viconți, baroni, cavaleri, gentilomi, fiii cei mai mari sau cei mai mici ai nobililor etc. Toți micii comercianți ca și comercianții cu un venit evaluat la peste trei sute de lire, adică cea mai bună categorie dintre ei, erau supuși la același impozit, oricare ar fi fost deosebirea de avere dintre ei. Mai mult se ținea seama de categoria socială decît de avere. Mulți dintre ei, care la primul gen de capitație fuseseră impuși în baza averii prezumate, au fost ulterior impuși după categoria socială. Jurisconsulții, avocații și procuriștii, care la primul gen de capitație fuseseră impuși după venitul prezumat cu trei șilingi la lira sterlină, au fost impuși ulterior ca gentilomi. La așezarea acestui impozit, care de altfel nu era prea apăsător, se găsise că un mare grad de inechitate era mai puțin supărător decît un cît de mic grad de imprecizie.

La capitația percepută în mod curent în Franța, de la începutul acestui veac, cei din clasele superioare sînt impuși după categoria socială și conform unui tarif invariabil; cei din clasele inferioare sînt impuși după averea prezumată; și impunerea variind de la an la an. Funcționarii curții regale, judecătorii și alți funcționari ai curților superioare de justiție, ofițerii din armată etc. sînt și ei impuși după primul procedeu. Cei din clasele inferioare ale populației din provincii sînt impuși după cel de-al doilea procedeu. În Franța, cei mari se supun ușor unei cît de mari inegalități la o impunere, care, în ceea ce îi privește pe ei, nu e prea apăsătoare; în schimb n-ar putea suporta arbitrariul unei impuneri făcută de un intendent. În acea țară, clasele de jos ale populației trebuie să suporte, cu răbdare, tratamentul pe care clasele superioare lor găsesc de cuviință să li-l aplice.

În Anglia capitația n-a produs niciodată suma ce se aștepta a fi obținută sau care se presupunea că ar putea fi produsă de acest impozit, dacă el ar fi fost perceput cu severitate. În Franța, capitația produce totdeauna suma așteptată. Guvernul plin de indulgență din Anglia, atunci cînd impunea la capitație diferitele categorii sociale, se mulțumea cu atît cît se întîmpla să producă impunerea; și nu pretindea nici o compensație pentru pagubele suferite de stat din cauza celor ce nu puteau sau nu voiau să plătească (și erau mulți din aceștia), ei nefiind constrînși a plăti, deoarece legea se aplica cu indulgență. Guvernul mai sever, din Franța, fixează pentru fiecare generalitate o anumită sumă, pe care intendentul trebuie să o scoată așa cum o știe el. În cazul că dintr-o anumită provincie vin plîngeri cum că impunerea ar fi prea mare, acea provincie va putea obține în anul următor o

scădere, proporțională cu supraimpunerea din anul precedent. În interval însă, impozitele trebuie totuși plătite. Pentru a fi sigur că va realiza cota fixată la impunerea generalității, intendentul era împuternicit să facă repartizarea acestei cote pe o sumă mai mare, așa încît falimentul sau insolvabilitatea unora dintre contribuabili să fie compensată prin supraimpunerea celorlalți; pînă în 1765, supraimpunerea era lăsată cu totul la discreția sa. În acel an, consiliul de miniștri al regelui luă asupră-și acest drept. În ceea ce privește stabilirea capitației în provincii, perfect-informatul autor al *Memoriilor despre impozitele din Franța* arată că asupra nobilimii și asupra celor avînd privilegiul de a fi scutiți de *la taille*, cade numai o mică parte din capitație. Cea mai mare parte cade asupra celor impuși la *taille*, care sînt impuși de asemenea și la capitație cu o sumă egală celei ce o plătesc pentru impozitul celălalt.

În ceea ce privește capitația percepută de la clasele sociale inferioare, ea e un impozit direct pe salarii, prezentînd toate inconvenientele unui asemenea impozit.

Perceperea capitației se face cu cheltuieli mici; iar acolo unde e stoarsă cu rigurozitate, ea aduce statului venituri foarte sigure. Din această cauză, capitația e un impozit foarte obișnuit în țările în care nu prea se ține seama de nevoia de liniște, de tihnă și de securitatea claselor sociale inferioare. În general, acest fel de impozit n-a constituit niciodată decît o mică parte din venitul public al vreunui mare imperiu; iar cea mai mare parte din suma ce a procurat-o cîndva tezaurului s-ar fi putut găsi întotdeauna și pe alte căi, și cu mult mai ușor de plătit pentru populație.

IMPOZITE PE ARTICOLELE DE CONSUM

Imposibilitatea de a se obține, prin oricare sistem de capitație, o impunere a populației în proporție cu veniturile ei, pare a fi fost cauza că s-au introdus taxele pe articolele de consum. Statul, neștiind cum să impună direct și proporțional venitul supușilor săi, caută să-l impună indirect, stabilind impozite pe cheltuielile lor; care se presupune, în majoritatea cazurilor, că sînt făcute proporțional cu veniturile lor. Cheltuielile se impun prin taxe pe articolele de consum, care alcătuiesc obiectul acelor cheltuieli.

Articolele de consum sînt: fie bunuri necesare, fie de lux.

Prin bunuri necesare înțeleg nu numai mărfurile indispensabile pentru întreținerea vieții, ci și toate celelalte bunuri de care obiceiurile țării consideră — pentru un om îngrijit, chiar din pătura cea mai de jos — că e necuviincios să se lipsească. De pildă, cămașa nu este, propriu-zis, un bun necesar pentru trai. Presupun că grecii și romanii trăiau foarte bine, deși nu aveau rufărie. Dar azi, în cea mai mare parte din Europa, unui muncitor zilier care se respectă i-ar fi rușine să apară în public fără cămașă; iar lipsa acesteia ar arăta acel dezastruos grad de mizerie, în care nimeni nu poate cădea — s-ar zice — fără o comportare extrem de rea. Tot datorită obiceiului, ghetele au devenit în Anglia un bun necesar traiului. Unei persoane îngrijite, cît de săracă ar fi ea, de un sex ori de celălalt, i-ar fi rușine să apară desculță în public. După obiceiurile din Scoția, încălțămintea a devenit

un bun necesar traiului chiar pentru bărbaţii din clasa cea mai de jos, nu însă şi pentru femeile din aceeaşi clasă, ele putînd umbla desculţe, fără jenă. În Franţa ghetele nu constituie bunuri necesare nici pentru bărbaţi, nici pentru femei; oamenii de ambele sexe din pătura de jos apar în public, fără nici o jenă, uneori cu saboţi de lemn, alteori şi desculţi. Astfel, prin bunuri necesare eu înţeleg nu numai lucrurile pe care natura — ci şi cele pe care regulile stabilite de decenţă şi bună-cuviinţă — le-au făcut să devină necesare pînă şi oamenilor din clasele cele mai de jos. Toate celelalte le socotesc obiecte de lux, fără ca prin această denumire să vreau să arunc un blam cît de mic asupra întrebuinţării lor, bineînţeles, moderate. Berea şi ceaiul [57] de pildă, în Marea Britanie, precum şi vinul în ţările viticole chiar, le socotesc articole de lux. Un om din orice clasă socială se poate complet dispensa de asemenea băuturi, fără să se expună prin aceasta la cel mai mic blam din partea societăţii. Natura nu le-a făcut indispensabile pentru trai şi nici n-a ajuns undeva obiceiul să se considere necuviincios să trăieşti fără ele.

Dat fiind că salariile sînt pretutindeni determinate, în parte de cererea de muncă şi în parte de preţul mediu al mărfurilor necesare pentru trai, orice fapt care produce urcarea acestui preţ mediu trebuie neapărat să atragă după sine şi urcarea salariilor, aşa încît lucrătorul să aibă totdeauna posibilitatea de a cumpăra cantitatea de articole necesare de care duce lipsă, în raport cu stadiul de creştere, stagnare sau declin al cererii de muncă. Un impozit pus pe aceste articole urcă desigur preţul lor, nu numai cu totalul impozitului, ci cu încă ceva mai mult, fiindcă negustorul care avansează acel impozit trebuie să-l recupereze, în genere, cu un profit. De aceea un asemenea impozit dă naştere la o urcare a salariilor, proporţională cu urcarea preţurilor.

Astfel, un impozit pus pe bunurile necesare traiului produce aceleaşi efecte ca şi un impozit direct pe salariile muncii. Chiar dacă muncitorul îl plăteşte din buzunarul său, încă nu se poate zice, dacă e vorba de o perioadă de timp mai îndelungată, că el îl avansează măcar. Pînă la urmă şi impozitul e avansat întotdeauna de către patron, sub forma unui spor de salariu. Dacă patronul e manufacturier, el va adăuga la preţul mărfii şi acel spor de salariu, împreună cu un profit, aşa că de fapt, pînă la urmă, atît impozitul cît şi surplusul, vor cădea asupra consumatorului. Dacă patronul e fermier, plata finală, împreună cu un surplus asemănător, se va răsfrînge asupra arendei cuvenite proprietarului.

Nu tot astfel se petrec lucrurile atunci cînd e vorba de impozite pe ceea ce numesc eu articole de lux, şi chiar pe cele destinate celor săraci. Sporul de preţ la aceste mărfuri supuse la impozit, nu va pricinui neapărat şi o urcare a salariilor. De pildă, un impozit pe tutun, deşi acesta e un articol de lux atît pentru săraci cît şi pentru bogaţi, nu va influenţa urcarea salariilor. Cu toate că tutunul e supus la un impozit, care în Anglia e egal cu de trei ori preţul lui de cost iar în Franţa cu de cincisprezece ori, aceste taxe mari, într-adevăr, nu par a avea nici un efect asupra salariilor. Acelaşi lucru se poate spune şi despre impozitele pe zahăr şi pe ceai, care în Anglia şi în Olanda au devenit un lux îngăduit şi oamenilor din păturile de jos: la fel şi despre impozitele asemănătoare pe ciocolată, din Spania.

Diferitele impozite puse pe băuturile spirtoase în Marea Britanie, în cursul acestui secol, n-au avut, se crede, nici un efect asupra salariilor muncii. Urcarea prețului la porter [58], urcare produsă de impozitul suplimentar de trei șilingi la barilul de bere tare, n-a adus și urcarea salariilor la muncile obișnuite în Londra. Acestea erau aproximativ de optsprezece pînă la douăzeci de peni ziua de lucru, înainte de înființarea impozitului și nici azi nu sînt mai mari.

Prețul urcat al unor asemenea bunuri nu micșorează neapărat claselor de jos posibilitatea de a întemeia familii și de a crește copii.

Impozitele pe asemenea bunuri acționează ca niște adevărate legi somptuare asupra săracilor cumpătați și harnici, îndemnîndu-i fie să reducă, fie să înlăture cu totul întrebuințarea unor asemenea lucruri de prisos, pe care și așa ei nu și le mai pot procura cu atîta ușurință. Drept consecință a acestei cumpătări silite, posibilitatea de a crește copii, în loc de a fi micșorată, poate fi adesea sporită prin acest impozit. Săracii cumpătați și harnici sînt acei care au în general familiile cele mai numeroase și ei satisfac în special cererile de muncă utile. E adevărat că nu toți oamenii săraci sînt cumpătați și harnici, iar cei ce duc o viață nesocotită și dezordonată pot continua a se deda la întrebuințarea unor asemenea bunuri, chiar după urcarea prețurilor, ca și mai înainte, fără a ține seamă de mizeria în care își pot aduce în felul acesta familia. De altfel acești oameni fără cumpătare cresc rareori o familie numeroasă, copiii lor pierind în general din cauza nepăsării, a relei gospodăriri și a hranei insuficiente sau nesănătoase. Dacă totuși, datorită organismului robust al lor, ei supraviețuiesc nenorocirilor la care îi expune reaua comportare a părinților, atunci pilda acestei rele comportări le corupe de obicei moravurile, așa încît, în loc de a deveni folositori societății prin muncă, ei devin dimpotrivă dăunători, din cauza viciului și a desfrîului. Deși prețul urcat al obiectelor de lux pentru uzul săracilor ar putea astfel spori întrucîtva mizeria unor asemenea familii dezordonate și ar reduce astfel mijloacele lor de a crește copii, nu e probabil ca, din această pricină, să rezulte o mare scădere a populației active din țară.

Orice urcare a prețului mediu al bunurilor necesare, dacă nu e compensată de un spor proporțional al salariilor, reduce în acest caz, mai mult sau mai puțin, mijloacele oamenilor săraci de a întreține familii numeroase și deci de a satisface cererea de muncă utilă, oricare ar fi stadiul acestei cereri, — fie în creștere, staționar sau în scădere — adică așa cum e ea necesară unei populații crescînde, staționare, sau în declin.

Impozitele pe articolele de lux nu au tendința de a urca prețul altor mărfuri, în afară de acela al mărfurilor impuse. Impozitele pe bunurile necesare traiului, prin faptul că urcă salariile muncii, tind neapărat la urcarea prețului tuturor produselor manufacturate și, în consecință, la restrîngerea vînzării și a consumului lor. Impozitele pe articolele de lux sînt, pînă la urmă, plătite de consumatorii mărfurilor impuse, fără nici un mijloc de recuperare. Ele cad, fără nici o deosebire, pe toate felurile de venituri: pe salarii, pe profiturile capitalului și pe renta pămîntului. Impozitele pe bunurile necesare traiului, în măsura în care apasă asupra sărăcimii muncitoare, sînt plătite, pînă la urmă, în parte de proprietarii de pămînt, prin

reducerea arenzii la pămîntul lor, în parte de consumatorii bogaţi, fie proprietarii fie alţii, în preţul urcat al bunurilor manufacturate ; şi întotdeauna de altfel cu un surplus considerabil peste ceea ce ar reprezenta impozitul. La produsele manufacturate, cum sînt bunurile strict necesare pentru trai şi care sînt destinate a fi consumate de populaţia săracă — de pildă stofele comune — sporul de preţ trebuie să fie compensat [pentru săraci] printr-o nouă urcare a salariilor. Păturile mijlocii şi cele superioare ale populaţiei, dacă şi-ar cunoaşte propriul lor interes, ar trebui să se opună întotdeauna la orice impozite pe bunurile necesare pentru trai, precum şi la orice impozite directe pe salariile muncii. Pînă la urmă plata unora ca şi a celorlalte cade, în întregime, asupra lor ; şi totdeauna cu un surplus considerabil. Ele cad cel mai greu asupra proprietarilor de pămînt, care le suportă întotdeauna în dubla lor calitate : de proprietari — prin reducerea arenzii — şi de consumatori bogaţi, prin mulţimea cheltuielilor lor. Observaţia lui Sir Matthew Decker, că anumite impozite sînt, în preţul anumitor mărfuri, uneori repetate şi acumulate de patru sau cinci ori, este foarte adevărată cînd e vorba de impozitele pe bunurile necesare traiului. De pildă, în preţul pielii pentru încălţăminte, nu plătim numai impozitul pe pielea pantofilor noştri, dar şi o parte din cel pentru pantofar şi pentru tăbăcar. Plătim de asemenea impozitul pe sarea, săpunul şi lumînările consumate de aceşti muncitori pe timpul cît sînt ocupaţi ca să lucreze pentru noi, precum şi impozitul pe pielea pe care o consumă muncitorii din salină, producătorul de săpun şi de lumînări, în timpul cît sînt întrebuinţaţi pentru nevoile acestora.

In Marea Britanie principalele impozite pe bunurile necesare traiului sînt cele pe articolele menţionate în aliniatul precedent, şi anume : sarea, pielea pentru încălţăminte, săpunul şi lumînările.

Sarea e un foarte vechi şi universal obiect de impunere ; impozitul pe sare exista la vechii romani şi astăzi există cred în aproape toate ţările din Europa. Cantitatea de sare consumată de un om pe timp de un an e atît de mică, ea putînd fi de altfel şi treptat cumpărată, încît s-a crezut, după cît se pare, că nimeni nu s-ar resimţi prea mult de un impozit pe sare, fie el chiar ceva mai apăsător. In Anglia, impozitul e de trei şilingi şi patru peni la buşel : adică aproximativ de trei ori preţul de cost al acestei mărfi. In alte ţări impozitul e şi mai urcat. Pielea e într-adevăr un bun necesar pentru trai. Intrebuinţarea rufăriei a făcut ca săpunul să devină şi el indispensabil. In ţările în care nopţile de iarnă sînt lungi, lumînările sînt un bun indispensabil pentru meseriaşi. Pielea şi săpunul sînt impuse în Anglia cu un peni şi jumătate la livră, lumînările cu un peni ; impozite care, la preţul de cost al pieii tăbăcite echivalează cu circa opt pînă la zece la sută ; la preţul săpunului, cu circa douăzeci sau douăzeci şi cinci la sută ; şi cu circa paisprezece sau cincisprezece la sută pentru lumînări ; deşi mai moderate decît impozitul pe sare, sînt totuşi destul de grele. Dat fiind că toate aceste patru mărfuri sînt bunuri striot necesare pentru trai, impozitele mari la care sînt ele supuse desigur că sporesc, în oarecare măsură, cheltuielile oamenilor săraci cumpătaţi şi harnici ; avînd ca urmare şi o sporire mai mult sau mai puţin însemnată a salariilor muncii.

Intr-o ţară în care iernile sînt reci ca în Marea Britanie, combustibilul este, în înţelesul cel mai strict al cuvîntului, un bun necesar traiului,

în cursul acestor ierni, nu numai în scopul preparării alimentelor, dar şi pentru traiul confortabil al atîtor categorii de muncitori care să se poată simţi bine în locul unde lucrează; iar dintre toate felurile de combustibil, cărbunii sînt cei mai ieftini. Preţul combustibilului are o influenţă atît de mare asupra preţului muncii, încît toate manufacturile din Marea Britanie s-au concentrat îndeosebi în regiunile carbonifere, celelalte regiuni din ţară nefiind în măsură să lucreze la fel de ieftin, din cauza preţului urcat al acestui articol atît de necesar; pe lîngă aceasta, cărbunii constituie un bun atît de necesar multor manufacturi, ca de pildă celei a sticlei, a fierului şi a altor metale. Dacă acordarea de prime ar fi justificată în unele cazuri, atunci, un asemenea caz ar putea fi cel cu transportul cărbunilor din regiunile abundente ale ţării pînă la cele în care se resimte lipsa lor. Însă tocmai, legiuitorul, în loc de a acorda o primă, a impus o taxă de trei şilingi şi trei peni pe tona de cărbuni transportată de-a lungul ţărmurilor; ceea ce reprezintă în majoritatea cazurilor mai mult de şaizeci la sută din preţul de cost al cărbunilor la mină. Cărbunii transportaţi pe uscat sau pe căi navigabile interioare nu sînt impuşi la nici o taxă. Acolo unde şi aşa sînt ieftini, ei se consumă scutiţi de orice taxe; iar acolo unde şi aşa sînt scumpi, preţul lor e încărcat şi cu o taxă grea.

Deşi asemenea impozite urcă costul vieţii, deci şi salariile, totuşi ele procură statului un venit important, care nu s-ar putea realiza prea uşor pe altă cale. Prin urmare, continuarea perceperii lor îşi poate găsi o justificare. În ceea ce priveşte prima de export la grîne, întrucît ea tinde, în situaţia de azi a agriculturii, să urce preţul acestor articole necesare, ea produce aceleaşi efecte rele; şi în loc de a aduce statului un venit, adeseori îi pricinuieşte mari cheltuieli. Aceleaşi efecte rele ale impozitelor pe bunurile necesare traiului şi aceeaşi lipsă de venit pentru stat se observă şi la taxele vamale mari pe importul grînelor străine — taxe care în anii de recoltă mijlocie echivalează cu prohibirea importului — precum şi la absoluta prohibire a importului de vite vii şi de carne conservată; această prohibire stabilită ca o normă legală permanentă fiind actualmente, din cauza lipsei de vite, suspendată, pe timp limitat, în raporturile cu Irlanda şi cu coloniile britanice. Se pare că pentru a o abroga nu e nevoie de altceva decît de a convinge statul de lipsa de utilitate a sistemului care a dus la stabilirea ei.

În multe alte ţări, impozitele pe bunurile necesare traiului sînt mult mai mari decît în Marea Britanie. În multe ţări există taxe pe făina şi pe mălaiul măcinate la moară şi pe pîinea coaptă la cuptor. Se pare că, în Olanda, preţul pîinii consumate la oraşe e dublu, din cauza acestor impozite. În locul unora dintre ele, populaţia de la ţară plăteşte un impozit anual pe cap de om, după felul pîinii ce se presupune că o consumă. Cei care consumă pîine de grîu plătesc trei florini şi cincisprezece stiveri, adică circa şase şilingi şi nouă peni şi jumătate. Se zice că aceşte impozite, ca şi altele de acelaşi fel, producînd o urcare a preţului muncii, au ruinat cea mai mare parte a manufacturilor din Olanda *. Impozite similare, deşi

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. II, p. 210—211.

mai puțin mari, sînt în vigoare în Milano, în statul Genova, în ducatul Modena, în ducatele Parma, Placenția și Guastalla, precum și în statul papal. Un autor francez destul de cunoscut * a propus reforma finanțelor din țara sa, prin substituirea acestui impozit, cel mai ruinător dintre toate, în locul celor mai multe dintre celelalte impozite. Cicero spune că nu există absurditate care să nu fi fost susținută cîndva de către unii dintre filozofi.

Impozitele pe carnea de măcelărie sînt și mai obișnuite decît cele pe pîine. E drept, că ar putea fi îndoielnic faptul dacă pretutindeni carnea este un articol necesar pentru trai sau nu. Se știe din experiență că grînele și legumele, împreună cu laptele, brînza și untul, sau untdelemnul atunci cînd untul nu e de găsit, pot constitui, absolut fără nici un fel de carne de măcelărie, o hrană îmbelșugată, foarte sănătoasă, foarte nutritivă și reconfortantă. Nicăieri cuviința nu cere ca oamenii să mănînce carne, așa cum pe alocuri cere ca ei să poarte cămașă de pînză ori pantofi de piele.

Articolele de consum, fie ele bunuri necesare fie de lux, pot fi impuse în două moduri : ori consumatorul poate fi pus să plătească o sumă anuală pentru faptul de a consuma sau întrebuința un anumit fel de bunuri ; ori bunurile acestea pot fi impuse din timpul cînd se află încă în mîna comerciantului, adică înainte de a ajunge la consumator. Bunurile de consum care durează mai mult timp pînă la completa lor consumare, sînt impuse de preferință în primul mod ; iar cele al căror consum este fie imediat, fie mai rapid, sînt impuse de preferință în al doilea mod. Impozitul pe trăsuri și impozitul pe argintărie sînt exemple pentru primul mod de impunere ; iar exemple pentru cel de-al doilea sînt majoritatea celorlalte taxe, accize și taxe vamale.

O trăsură bine întreținută poate dura zece sau doisprezece ani. Ea ar putea fi supusă unui impozit o dată pentru totdeauna, chiar înainte de a ieși din mîinile caretașului. Este însă, desigur, mai comod pentru cumpărător să plătească patru lire pe an pentru dreptul de a ține o trăsură, decît să plătească dintr-odată caretașului patruzeci sau patruzeci și opt de lire, ca un adaus la preț, adică o sumă echivalentă cu cît ar fi să-l coste probabil impozitul pe timpul cît va folosi acea trăsură. Tot asemenea, un serviciu de argintărie poate ține mai mult de un secol. Pentru consumator e desigur mai ușor să plătească cinci șilingi pe an de fiecare sută de uncii, aproximativ unu la sută din valoarea serviciului de argintărie, decît să transforme acest impozit anual de lungă durată în plata unei sume corespunzătoare impozitului pe douăzeci și cinci sau treizeci de ani, ceea ce ar scumpi prețul argintăriei cu cel puțin douăzeci și cinci sau treizeci la sută. Diferite impozite pe clădiri se plătesc desigur mai ușor prin sume anuale moderate decît printr-un impozit greu, de egală valoare, perceput la construirea sau la prima vînzare a casei.

Sir Matthew Decker a făcut binecunoscuta sa propunere ca toate mărfurile, chiar și cele care se consumă imediat sau rapid, să fie impuse în acest mod, comerciantul neavînd de avansat nimic, iar consumatorul plătind o anumită sumă anuală pentru dreptul de a consuma anumite mărfuri. Scopul proiectului său era de a favoriza toate diferitele ramuri de comerț

* *Le Réformateur* [59].

exterior, în special comerțul de transport, prin desființarea tuturor taxelor de import și export, dînd astfel comercianților posibilitatea de a-și folosi tot capitalul și creditul numai la cumpărarea de mărfuri și la plata navlului, fără a destina pentru avansuri de impozite vreo parte din capitalul ori din creditul lor. Proiectul de a impune în acest mod bunurile de consum imediat sau rapid pare a fi expus la următoarele patru obiecțiuni foarte importante: în primul rînd, impozitul ar fi mai injust ori n-ar fi atît de bine proporționat cu cheltuielile și consumul diferiților contribuabili ca la impunerile obișnuite. Taxele pe bere, vin și băuturi spirtoase, care se avansează de către comerciant, se plătesc pînă la urmă de diferiții consumatori, în proporție exactă cu consumul lor respectiv. Dar dacă ele s-ar plăti prin cumpărarea unei autorizații de consumul acelor băuturi, consumatorul cumpătat ar fi impus — față cu cantitatea consumată — mult mai greu decît cel bețiv. O familie care obișnuiește să dea mese mari, ar fi impusă mult mai ușor decît una care ar avea la masă numai cîțiva musafiri. În al doilea rînd, acest mod de impunere prin plata pentru o autorizație anuală, semestrială sau trimestrială de consum al unor mărfuri anumite, ar reduce foarte mult unul din principalele avantaje ale taxelor pe articolele de consum rapid, și anume plata treptată. Pentru o cană de porter se plătește azi trei peni și jumătate, preț care cuprinde diferitele impozite pe malț, pe hamei și pe bere, inclusiv profitul suplimentar adăugat de berar pentru faptul de a le fi avansat; taxele și profitul însumînd, poate, la un loc, circa un peni și jumătate. Un muncitor care poate economisi acest peni și jumătate cumpără o cană de porter. Dacă nu poate, se va mulțumi cu un pint [o jumătate de cană] de porter și, cum orice bănuț economisit este un bănuț cîștigat, el va cîștiga astfel un farthing, datorită cumpătării sale. Va plăti deci impozitul treptat, cum va putea și cînd va putea, orice plată făcînd-o de bună voie, și putînd-o evita dacă va voi. În al treilea rînd, asemenea impozite vor opera mai puțin ca legi somptuare. O dată dobîndită autorizația, cumpărătorul plătește același impozit, oricît de mult sau de puțin ar bea. În al patrulea rînd, în caz că un muncitor ar avea de plătit o sumă globală — în rate anuale, semestriale sau trimestriale — egală cu taxa ce plătește astăzi cu o mică greutate sau fără nici una, pentru fiecare cană sau pint de porter ce bea în acel interval de timp, adeseori acea sumă de plată l-ar stingheri prea mult. Apare deci evident că acest mod de impunere n-ar putea produce niciodată, fără grave inconveniente, un venit aproximativ egal cu cel obținut prin actualul mod de impunere, care nu atrage după sine nici un inconvenient. Se mai practică totuși, în mai multe țări, impunerea în acel mod asupra unor mărfuri de consum foarte rapid sau imediat. În Olanda se plătește o sumă de atîta pe cap de om pentru un permis de a bea ceai. Am mai menționat mai sus o altă taxă, pe pîine, care, atunci cînd e consumată la ferme sau la sate, este percepută în același mod.

Accizele se pun în special la produse indigene destinate consumului intern. Ele se așază numai pe cîteva categorii de mărfuri dintre cele de uz foarte răspîndit. Nu poate exista nicicînd vreo îndoială, nici în privința mărfurilor supuse acestor taxe, nici în privința taxei la care e supus fiecare fel de marfă în parte. Aceste taxe cad, mai totdeauna, asupra a ceea ce

numesc eu articole de lux, în afară de cele patru taxe menționate, pe sare, pe săpun, pe piele, pe lumînări, cum și, poate, cea pe sticla comună.

Taxele vamale sînt mult mai vechi decît accizele. Se pare că ele au fost denumite *customs* [obișnuințe, uzanțe], indicînd, cu alte cuvinte, acele plăți curente aflate în uz încă din timpuri străvechi. La început ele erau considerate ca impozite pe profiturile comercianților. În timpurile de anarhie feudală, comercianții, ca și toți ceilalți locuitori ai tîrgurilor, erau considerați cam ca un fel de șerbi emancipați; persoana lor era disprețuită, dar cîștigurile lor invidiate. Marea nobilime, care consimțise ca regele să perceapă o parte din profiturile propriilor ei arendași, nu s-a împotrivit ca să se procedeze la fel cu privire la o categorie de oameni, a cărei ocrotire o interesa mult mai puțin. Ignoranța din acele timpuri nu a sesizat că profiturile comercianților nu pot fi o materie direct impozabilă, că plata finală a oricăror asemenea impozite, chiar directe, va cădea cu un considerabil adaus, tocmai asupra consumatorilor.

Cîștigurile comercianților străini erau văzute cu ochi mai răi decît cele ale comercianților englezi. Era deci firesc, ca cele dintîi să fie impuse mai greu decît ultimele. Această deosebire, între impunerea comercianților englezi și a celor străini, pornită din ignoranță, a fost continuată din spirit de monopol adică spre a da comercianților noștri un avantaj atît pe piața internă cît și pe cea externă.

Cu această singură deosebire, taxele vamale au fost așezate în mod just pe toate categoriile de mărfuri, fie ele necesare, fie de lux, fie mărfuri de export, fie de import. Oare de ce s-ar fi spus că acei care fac comerț cu o anumită categorie de mărfuri să fie mai favorizați decît cei care fac comerț cu alta? Sau, pentru ce oare comercianții exportatori să fie mai favorizați decît comercianții importatori?

Vechile taxe vamale erau divizate în trei categorii. Prima, și poate cea mai veche, era constituită din taxele pe lînă și pe piele. Se pare că acestea erau în special, sau exclusiv, taxe la export. Atunci cînd s-a înființat în Anglia manufactura stofelor, pentru ca regele să nu piardă vreo parte din taxele vamale pe lînă, de pe urma exportului acestora, s-a pus o asemenea taxă și pe stofe. Celelalte două categorii erau: prima, o taxă pe vin, de atît la ton, și denumită din această cauză *tonnage*, iar a doua, o taxă pe toate celelalte mărfuri, care, fiindcă era calculată la atîta de fiecare liră [*pound*] din valoarea lor prezumată, era denumită *poundage* [60]. Prin statutul din al patruzeci și șaptelea an al domniei lui Eduard III, s-au impus cu o taxă vamală de șase peni la lira sterlină toate mărfurile, exportate sau importate, în afară de lînă, piei, piele tăbăcită și vinuri, care erau supuse la taxe speciale. Prin statutul din anul al 14-lea al domniei lui Richard II, această taxă a fost majorată la un șiling de fiecare liră sterlină, dar trei ani mai tîrziu a fost redusă din nou la șase peni. Ea a fost majorată în al doilea an al domniei lui Enric IV la opt peni, iar în al patrulea an al domniei aceluiași suveran, taxa s-a majorat la un șiling. De atunci și pînă în anul al nouălea al domniei lui William III s-a menținut neîntrerupt taxa de un șiling la lira sterlină [61]. Taxele vamale pe capacitate *(tonnage)* și pe valoare *(poundage)* erau atribuite de obicei regelui prin una și aceeași lege parlamentară și

aveau denumirea de *Subsidy of tonnage and poundage* (contribuţie pe capacitate şi pe valoare). Contribuţia pe valoare fixată la un şiling de lira sterlină, adică cinci la sută, menţinîndu-se un timp atît de îndelungat, s-a ajuns ca, în limbajul vamal, prin contribuţie să se înţeleagă în general o taxă de cinci la sută. Această contribuţie, denumită azi „vechea contribuţie", se percepe tot pe baza tarifului stabilit prin statutul din anul al doisprezecelea al domniei lui Carol II. Se zice că metoda de a se stabili valoarea mărfurilor supuse la această taxă pe bază de tarif, datează dinainte de Iacob I. Noua contribuţie impusă prin statutul din anul al nouălea şi al zecelea al domniei lui William III era o taxă adiţională de cinci la sută asupra celor mai multe mărfuri. Contribuţiile de o treime şi de două treimi constituiau, împreună, încă un cinci la sută, din care ele erau părţi proporţionale. Contribuţia din 1747 a constituit un al patrulea cinci la sută asupra majorităţii mărfurilor, iar cea din 1759 un al cincilea asupra unor anumite categorii de mărfuri. În afară de aceste cinci contribuţii, mai erau încă multe alte feluri de taxe, fixate după împrejurări, asupra unor anumite categorii de mărfuri, în scopul acoperirii nevoilor statului uneori, alteori pentru a se reglementa comerţul ţării în conformitate cu principiile sistemului mercantilist.

Treptat acest sistem deveni tot mai uzitat. Vechea contribuţie se aplica fără deosebire, atît la export cît şi la import. Cele patru contribuţii ulterioare, precum şi celelalte taxe aşezate de atunci, după împrejurări, pe anumite feluri de mărfuri, au fost puse numai la import; în afară de cîteva excepţii. Majoritatea vechilor taxe vamale de export, la care erau supuse mărfurile de producţie casnică şi de manufactură indigenă, au fost fie micşorate, fie desfiinţate cu totul. În cele mai multe cazuri au fost desfiinţate. S-au acordat chiar prime de export la unele mărfuri. De asemenea s-a acordat la reexportul mărfurilor străine, restituirea taxelor vamale plătite la import; cîteodată restituindu-se totalitatea acestor taxe, iar în majoritatea cazurilor, numai o parte din ele. Taxele de import prevăzute prin vechea contribuţie, sînt restituite pe jumătate la reexport; însă cele prevăzute prin contribuţiile ulterioare şi prin alte impuneri, la cele mai multe mărfuri, sînt restituite în întregime. Această favorizare crescîndă a exportului şi descurajare a importului a suferit numai cîteva excepţii, în special în ceea ce priveşte materiile prime necesare unor anumite manufacturi. Comercianţii şi manufacturierii noştri doresc ca aceste materii prime să le revină cît mai ieftin, dar să coste cît mai scump pe rivalii şi concurenţii lor din alte ţări. Din această cauză materiile prime străine se admit uneori scutite de taxe la import, ca de pildă lîna spaniolă, cînepa şi firele de in neînălbite. Exportul materiilor prime indigene şi al celor ce sînt produse speciale ale coloniilor noastre a fost prohibit în unele cazuri, iar în altele a fost supus la taxe mari. Astfel a fost prohibit exportul lînii englezeşti. Acel al pieilor de castor şi al blănilor de castor cum şi al gumei arabice a fost supus la taxe mari, dat fiind că, prin cucerirea Canadei şi a Senegalului, Marea Britanie aproape că dobîndea monopolul acestor bunuri.

Că sistemul mercantilist nu a fost prea favorabil pentru venitul marei mase a populației — pentru producția anuală a pămîntului și a muncii din țară — aceasta am încercat să o arătăm în cartea IV a cercetării de față. Se pare că acest sistem nu a fost prea favorabil nici pentru venitul suveranului, cel puțin în ceea ce privește venitul provenit din taxele vamale.

Ca urmare a acestui sistem, a fost prohibit cu desăvîrșire importul mai multor categorii de mărfuri. Această prohibiție în multe cazuri a reușit să împiedice importul acelor mărfuri, iar în altele a redus simțitor importul lor, silind pe importatori să le aducă prin contrabandă. Ea a împiedicat cu desăvîrșire, de pildă, importul de lînă străină ; reducînd foarte mult în același timp și pe cel de mătăsuri și catifele străine. În ambele cazuri, venitul din taxele vamale ce ar fi fost percepute la asemenea importuri a dispărut complet, ca urmare a prohibirii importului.

Taxele vamale mari puse la importul diferitelor mărfuri străine, în scopul descurajării consumului lor în Marea Britanie, au servit în multe cazuri numai la încurajarea contrabandei ; iar în toate cazurile au făcut să se producă o scădere a venitului statului, sub venitul ce s-ar fi scos din taxe oricît de moderate. Observația d-rului Swift că, în aritmetica vamală, doi și cu doi, în loc de a face patru, fac uneori numai unu, este perfect adevărată, mai ales cînd este vorba de asemenea taxe urcate ce nu s-ar fi pus niciodată, dacă sistemul mercantilist nu ne-ar fi învățat în multe cazuri să întrebuințăm impunerea nu ca instrument de venit, ci ca instrument de monopol.

Primele acordate uneori la exportul mărfurilor produse și manufacturate în țară, precum și restituirile de taxe acordate la reexportul majorității mărfurilor străine, au dat prilej la multe fraude, precum și la un gen de contrabandă mai dăunător decît oricare altul pentru venitul public. Se știe prea bine că, în scopul obținerii de prime sau de restituiri de taxe, unele mărfuri sînt încărcate pe corăbii și trimise în larg, pentru ca foarte curînd după aceea să fie descărcate din nou, în vreo altă parte a țării. Deturnarea venitului vămilor, pricinuită de prime și restituiri — care în mare parte sînt obținute prin fraudă — e foarte mult resimțită. Produsul brut al taxelor vamale în anul încheiat la 5 ianuarie 1755 s-a urcat la 5 068 000 lire. Primele acordate din acel venit, deși în acel an la grîne nu a existat primă, au însumat 167 800 lire sterline. Restituirile de taxe plătite pe bază de rambursuri și de certificate s-au urcat la 2 156 800 lire. Primele și restituirile la un loc, s-au ridicat la 2 324 600 lire. În urma acestor scăzăminte, venitul vămilor se totalizează numai la 2 743 400 lire, din care, scăzînd 287 900 lire pentru cheltuielile de administrație necesitate de salarii și alte cheltuieli ocazionale, venitul net al vămilor pe anul 1755 revenea la 2 455 500 lire. Cheltuielile de administrație se ridică astfel la cinci pînă la șase la sută din venitul brut al vămilor și la încă puțin peste zece la sută din cît rămîne din acest venit, după scăderea plăților făcute cu titlu de prime și restituiri.

Aproape toate mărfurile importate fiind supuse la taxe vamale mari, importatorii noștri aduc prin contrabandă mărfuri cît pot mai multe și declară

la vamă cît pot mai puține. Exportatorii, dimpotrivă, declară la vamă mai mult decît exportă, făcînd aceasta uneori din vanitate, ca să treacă drept mari comercianți de mărfuri ce nu plătesc vamă, iar alteori ca să cîștige o primă sau să beneficieze de o restituire de taxă. In urma acestor diferite fraude, rezultă din registrele vamale că exporturile noastre sînt cu mult superioare importurilor, spre satisfacția de nedescris a politicienilor, care măsoară prosperitatea națională prin ceea ce numesc ei balanță comercială.

Toate mărfurile importate sînt supuse la taxe vamale, afară numai dacă nu sînt scutite în mod special; iar asemenea scutiri nu sînt prea numeroase. Dacă se importă mărfuri ce nu figurează în tarif, ele se taxează cu 4 s. 9 d. și $^{9}/_{20}$ d. de fiecare douăzeci de șilingi din valoarea lor, așa cum o declară, sub jurămînt, importatorul; această taxă reprezentînd aproape cinci contribuții, adică încincitul taxei obișnuite *ad valorem*. Tariful este foarte amănunțit și cuprinde nomenclatura celor mai variate articole, dintre care unele chiar prea puțin folositoare și de aceea nici prea cunoscute. Aceasta face ca adeseori, totuși, să nu fie bine precizat la care articol urmează a se clasa cîte o anumită marfă și, deci, ce taxă vamală urmează a se plăti. Greșelile în această privință uneori se întîmplă să păgubească enorm pe funcționarul vamal, iar adeseori pricinuiesc importatorului multe necazuri, cheltuială și bătaie de cap. Ca urmare, taxele vamale sînt mult inferioare accizelor, în ceea ce privește claritatea, precizinnea și diferențierea.

Pentru ca majoritatea membrilor unei colectivități să contribuie la venitul public în raport cu cheltuielile lor, nu pare necesar a se supune la impozit fiecare din articolele acestor cheltuieli în parte. Se presupune că venitul perceput din taxele de accize cade asupra contribuabililor tot atît de just ca și cel provenit din taxele vamale; totuși la taxele de accize nu sînt supuse decît puține articole de uz general sau de mare consum. Părerea multora este că, printr-un regim bine chibzuit, taxele vamale ar putea fi și ele restrînse numai la cîteva articole, fără nici o pagubă pentru venitul public, dar cu mari avantaje pentru comerțul exterior.

Mărfurile străine cele mai căutate și de cel mai mare consum în Marea Britanie, constau azi — după cît s-ar părea — mai ales din vinuri și coniacuri străine; din unele produse ale Americii și ale Indiilor Occidentale: zahăr, tutun, rom, nuci de cocos etc.; și din produse ale Indiilor Orientale: ceai, cafea, porcelanuri, tot felul de aromate, diferite țesături etc. Poate că aceste articole produc azi partea cea mai mare a venitului realizat din taxele vamale. Taxele azi în vigoare pe produsele manufacturate străine, cu excepția taxelor pe cele cîteva articole cuprinse în enumerarea de mai sus, nu s-au stabilit, în majoritatea lor, cu scop de a procura venituri, ci în scop de monopol, sau pentru a asigura comercianților noștri o superioritate pe piața internă. Dacă s-ar suprima toate prohibițiile și s-ar supune toate produsele manufacturate străine la taxe moderate, în așa fel calculate — după învățămintele datorite experienței — încît să producă fiscului un maximum de venit la fiecare articol, muncitorii noștri ar avea încă un avantaj destul de însemnat pe piața internă; iar multe articole, dintre care unele nu produc

azi nici un venit statului, cum şi altele care nu-i aduc decît unul foarte neînsemnat, ar putea ajunge să producă venituri considerabile.

Taxele mari, prin aceea că uneori au ca efect o reducere a consumului de mărfuri taxate iar alteori încurajează contrabanda, produc adesea statului un venit mai mic decît cel realizabil de pe urma unor taxe mai moderate.

Cînd scăderea venitului public este efectul reducerii consumului, nu există decît un singur mijloc de îndreptare şi anume : scăderea taxelor.

Dacă însă acea scădere a venitului e efectul prilejurilor încurajatoare pentru contrabandă, ea ar putea fi remediată în două moduri : fie micşorînd tentaţia de a se face contrabandă, fie sporind în calea ei dificultăţile. Numai prin reducerea taxelor nu poate fi micşorată tentaţia ; cît despre dificultăţi, ele nu pot fi create decît prin stabilirea unui sistem de administraţie cît mai potrivit pentru împiedicarea ei.

Reiese din experienţă, cred eu, că legile accizelor împiedică de fapt şi stingheresc, mai mult decît cele vamale, operaţiile contrabandistului. Contrabanda ar fi mult îngreuiată în caz că s-ar introduce la vămi un regim administrativ similar cu regimul accizelor, bineînţeles în măsura în care acesta s-ar potrivi cu natura diferitelor taxe vamale. Mulţi cred că această reformă ar putea fi lesne înfăptuită.

Se susţine, astfel, că s-ar putea permite importatorului de mărfuri supuse la taxe vamale fie să-şi transporte, la alegerea sa, mărfurile la propriul său depozit, fie să le depună într-o magazie închiriată de el sau pusă la dispoziţie de stat, în toate cazurile însă păstrată sub cheie de către funcţionarul vamal şi urmînd a nu fi niciodată deschisă decît în prezenţa acestuia din urmă. Dacă mărfurile ar fi duse de comerciant la magazia sa, taxele vamale ar urma să fie plătite imediat, fără nici o restituire ulterioară, magazia putînd fi oricînd vizitată şi controlată de funcţionarul vamal, spre a se încredinţa că toată cantitatea aflată acolo corespunde cu cea pentru care s-au plătit taxele vamale. Dacă mărfurile se depun în magazia vămii, ar urma să nu se plătească nici o taxă pînă ce ele nu vor fi scoase pentru consumul intern. Dacă mărfurile ar fi scoase pentru export, ele ar urma să fie scutite de orice taxă, pe baza garanţiilor corespunzătoare, că vor fi exportate într-adevăr. Cei ce fac comerţ cu astfel de mărfuri, sau cu ridicata sau cu amănuntul, urmează să fie totdeauna supuşi vizitei şi controlului din partea funcţionarului vamal ; şi obligaţi a justifica prin certificate valabile plata taxelor vamale la întreaga cantitate aflată în prăvăliile sau în depozitele lor. Aşa-numita taxă de acciz pe romul importat, se percepe azi în acest mod ; şi acelaşi sistem administrativ ar putea fi extins la toate taxele pe mărfurile de import, numai dacă aceste taxe ar fi limitate, ca şi cele de acciz, la cîteva feluri de mărfuri de uz general sau de mare consum. În caz că ele ar rămîne extinse la toate felurile de mărfuri, ca în prezent, nu s-ar găsi uşor magazii publice destul de încăpătoare, iar în ceea ce priveşte mărfurile de o natură prea delicată, a căror păstrare cere multă grijă şi atenţie, comerciantul nu le-ar putea păstra în condiţii bune decît în propriul lui depozit.

Dacă printr-un asemenea sistem de administrație, contrabanda de proporții mari ar putea fi împiedicată chiar sub un regim de taxe vamale destul de urcate; și dacă fiecare taxă în parte ar fi majorată sau ar fi redusă, după cum s-ar presupune că ar putea aduce un venit mai mare pentru stat — impunerea fiind întotdeauna folosită ca instrument de venit, și niciodată ca instrument de monopol — probabil că taxele de import, limitate numai la cîteva categorii de mărfuri de uz general și de mare consum, ar produce un venit cel puțin egal cu actualul venit net al vămilor și totodată ar putea fi aduse la același grad de claritate, siguranță și precizie ca și cele de acciz. Prin acest sistem s-ar putea salva tot ceea ce fiscul pierde azi de pe urma restituirilor de taxe la reexportul mărfurilor străine, care, după îmbarcare, sînt din nou debarcate și consumate în țară. Dacă la această economie, care și singură ar fi foarte importantă, s-ar adăuga desființarea tuturor primelor de export la produsele indigene — ori de cîte ori aceste prime nu reprezintă în realitate restituirea unor taxe de acciz care fuseseră mai dinainte avansate — nu mai încape nici o îndoială că, după o asemenea reformă, vămile ar produce un venit net egal cu cel realizat oricînd mai înainte.

Dacă de pe urma unei asemenea modificări de sistem, venitul public nu ar suferi nici o pagubă, atît comerțul cît și manufacturile din țară ar obține desigur un avantaj considerabil. Comerțul cu mărfurile nesupuse la impozite — mărfuri care sînt cele mai numeroase de obicei — ar fi complet liber; și s-ar putea face cu ele import și export în toate țările din lume, în condițiile cele mai avantajoase. Printre aceste mărfuri ar fi cuprinse toate cele necesare traiului și toate materiile prime pentru manufactură. În măsura în care importul liber al bunurilor necesare traiului ar reduce prețul lor mediu în bani, pe piața internă ar scădea și prețul în bani al muncii, fără însă a se reduce în nici un fel remunerația ei reală. Valoarea banilor este în raport cu cantitatea de bunuri necesare traiului, pe care ei o pot obține. Aceea a bunurilor necesare traiului este cu totul independentă de cantitatea de bani ce se poate dobîndi pe ele. Scăderea prețului în bani al muncii ar avea ca urmare reducerea în aceeași proporție a prețului în bani al tuturor produselor manufacturate indigene, care ar obține astfel un avantaj pe toate piețele străine. Prețul unor produse manufacturate s-ar ieftini și mai mult de pe urma importului liber al materiilor prime. Dacă mătasea brută s-ar putea importa din China și India fără taxe vamale, manufacturierii de mătăsuri din Anglia și-ar putea vinde mătăsurile cu preț mult mai mic decît al celor din Franța, cît și din Italia. Nu ar mai fi nevoie să fie prohibit importul mătăsurilor și al catifelelor străine. Ieftinătatea mărfurilor indigene ar asigura lucrătorilor noștri nu numai dominarea pieții interne, dar le-ar da posibilitatea să dicteze în mare măsură și piețelor străine. Chiar și comerțul cu mărfuri supuse la impozite s-ar putea face în condiții mult mai avantajoase decît astăzi. Dacă aceste mărfuri ar fi scoase din antrepozitul public pentru a fi exportate, fiind scutite în acest caz de orice taxe, comerțul cu ele ar fi complet liber. Sub un astfel de regim, comerțul de transport de tot felul de mărfuri s-ar bucura de toate avantajele posibile. Dacă mărfurile ar

fi scoase pentru consumul intern, importatorul nefiind nevoit să avanseze taxele pînă ce are ocazia să-şi vîndă mărfurile unui comerciant sau unui consumator, el şi-ar putea îngădui să le vîndă mai ieftin decît dacă ar fi obligat să avanseze taxele în momentul importului. Deşi taxele ar rămîne neschimbate, comerţul exterior de consum, chiar cu articolele supuse la taxe, s-ar putea face în modul acesta în condiţii mult mai avantajoase decît astăzi.

Vestitul proiect al lui Sir Robert Walpole privitor la taxele de accize avea de scop să stabilească, pentru tutun şi pentru vinuri, un sistem nu prea deosebit de cel propus aci. Dar deşi proiectul de lege prezentat atunci parlamentului se referea numai la aceste două mărfuri, se presupunea în general că el avea să fie numai un fel de introducere la un proiect de acelaşi fel, mai cuprinzător. Facţiunile de partid, combinate cu interesul comercianţilor contrabandişti, provocară manifestaţii atît de violente, deşi atît de nejustificate, împotriva acestui proiect de lege, încît ministrul găsi preferabil să şi-l retragă ; iar de teama unor manifestaţii similare, nici unul dintre succesorii săi nu îndrăzni să-l reia.

Taxele vamale pe articolele de lux, importate pentru consumul intern, deşi cad uneori şi asupra celor săraci, cad mai cu seamă asupra oamenilor cu averi mijlocii sau mari. Astfel sînt taxele pe vinurile străine, pe cafea, pe ciocolată, pe ceai, pe zahăr etc.

Taxele pe articolele de lux mai ieftine, produse în ţară şi destinate consumului intern, cad aproape egal asupra populaţiei de toate categoriile, în raport cu cheltuielile lor respective. Cei săraci plătesc taxele pe malţ, pe hamei, pe bere, şi pe eil în raport cu cantităţile ce le consumă ei înşişi, pe cînd cei bogaţi le plătesc în raport cu cantităţile consumate atît de ei cît şi de servitorii lor.

Se observă că în orice ţară consumul total al celor din categoriile sociale inferioare sau al celor de mai jos de categoria socială mijlocie este mult mai mare decît consumul total al celor din categoria socială mijlocie şi al celor din categoriile superioare celei mijlocii, nu numai din punctul de vedere al cantităţii, ci şi al valorii. Cheltuielile totale ale categoriilor sociale inferioare sînt mult mai mari decît ale celor superioare. În primul rînd aproape tot capitalul din orice ţară se repartizează în fiecare an populaţiei din categoriile inferioare, sub formă de salarii pentru munca productivă. În al doilea rînd o mare parte din venitul provenind atît din renta pămîntului, cît şi din profitul capitalului se repartizează în fiecare an populaţiei din aceeaşi categorie socială, sub formă de salarii ale muncii şi întreţinere a servitorilor cum şi a altor muncitori neproductivi. În al treilea rînd, o parte din profitul capitalului aparţine aceleiaşi categorii sociale, ca venit rezultat din plasamentul micilor lor capitaluri. Totalul profiturilor anuale realizate de micii negustori, de comercianţi şi de tot felul de revînzători cu amănuntul e pretutindeni foarte mare şi constituie o parte importantă din producţia anuală. În al patrulea şi ultimul rînd, chiar şi o parte din renta pămîntului aparţine acestor categorii sociale, mai ales celor care sînt întru cîtva sub clasa mij-

locie; iar în mică parte chiar şi celor din categoria cea mai de jos, dat fiind că muncitorii de rînd au uneori în proprietate un acru sau doi de pămînt. Deşi cheltuiala celor din categoriile inferioare, luaţi individual, e foarte mică, totuşi, dacă îi considerăm în masă, ea reprezintă cea mai mare parte din totalul cheltuielilor colectivităţii; ceea ce rămîne din producţia anuală a pămîntului şi a muncii ţării pentru consumul categoriilor superioare reprezentînd întotdeauna o parte mult mai mică nu numai cantitativ, ci şi ca valoare. Prin urmare, dintre impozitele pe cheltuieli, cele care cad mai ales pe cheltuielile categoriilor sociale superioare, şi deci şi pe o parte mai mică din producţia anuală, vor produce după cît se pare un venit mult mai mic decît impozitele care cad asupra cheltuielilor tuturor categoriilor fără deosebire, sau chiar decît acelea care cad mai ales asupra categoriilor inferioare; cu alte cuvinte mult mai mic decît acelea asupra întregii producţii anuale fără nici o deosebire; sau decît acelea care cad fără deosebire mai cu seamă asupra părţii mai mari a acestei producţii. Prin urmare, dintre toate impozitele pe cheltuieli, cel mai productiv este accizul pe materiile prime pentru băuturile fermentate şi spirtoase şi pe manufacturarea lor în ţară; iar această ramură de accize cade în mare măsură, poate chiar în special, pe cheltuielile oamenilor de rînd. În anul încheiat la 5 iulie 1775, produsul brut al acestei taxe s-a urcat la 3 341 837 *l*, 9 s. 9 d.

Totuşi mereu trebuie amintit că nu cheltuielile indispensabile ale categoriilor sociale inferioare sînt cele care ar trebui supuse la impozite, ci numai cele privitoare la obiectele de lux. Plata finală a oricărui impozit aşezat pe cheltuielile indispensabile ale acestor clase sociale cade în întregime asupra claselor superioare, adică asupra părţii celei mai mici din producţia anuală iar nu asupra celei mai mari. Un asemenea impozit are ca efect în orice caz, fie urcarea salariilor, fie scăderea cererii de muncă. El nu poate urca salariile muncii fără a arunca plata finală a impozitului asupra categoriilor sociale superioare. Nu poate scădea cererea de muncă fără a reduce producţia pămîntului şi muncii din ţară, fondul din care toate impozitele sînt plătite pînă la urmă. Oricare ar fi nivelul la care un asemenea impozit reduce cererea de muncă, impozitul va urca întotdeauna salariile mai sus decît ar fi ele altminteri la acel nivel; iar plata finală a acestui spor al salariilor va cădea în toate cazurile asupra categoriilor sociale superioare.

Băuturile fermentate şi cele alcoolice nu sînt supuse în Marea Britanie la taxe de acciz, dacă se prepară pentru uzul propriu, iar nu pentru vînzare. Scopul acestei scutiri este de a se evita particularilor vizita odioasă şi controlul perceptorului, dar rezultatul este că cei săraci sînt tot mai greu loviţi decît cei bogaţi. Într-adevăr, nu se prea obişnuieşte distilarea pentru uzul propriu, deşi se face şi aceasta uneori. Dar la ţară, multe familii dintre mijlocaşi, cum şi aproape toate familiile bogate şi mari, îşi prepară singure berea.

In modul acesta berea tare, astfel preparată, le revine cu opt şilingi la barıl mai ieftin decît îl costă pe berarul obişnuit, care trebuie să-şi scoată un profit şi la impozit, ca şi la celelalte cheltuieli avansate de el. Prin urmare aceste familii beau berea cu cel puţin nouă sau zece şilingi la barîl mai ieftin decît băutura de aceeaşi calitate ce o pot bea păturile de jos, care pretutindeni găsesc mai comod să-şi cumpere berea treptat, în cantităţi mici, de la berărie sau de la cîrciumă. La fel şi în privinţa malţului cînd e preparat pentru uzul unei familii, acesta nu e supus vizitei sau controlului perceptorului; numai că, în acest caz, familia trebuie să plătească o compensaţie de şapte şilingi şi şase peni de cap de om, în loc de impozit. Suma de şapte şilingi şi şase peni e egală cu taxa de acciz pe zece buşeli de malţ, cantitate ce e presupusă a corespunde consumului mediu al tuturor membrilor unei familii cumpătate, bărbaţi, femei şi copii. Dar la familiile mari şi bogate care primesc musafiri mulţi în casele lor de la ţară, băuturile din malţ consumate de membrii familiei constituie numai o mică parte a consumului casei. Totuşi obiceiul de a prepara malţ pentru uzul casnic e departe de a fi atît de răspîndit ca acela de a face bere, ceea ce se atribuie fie compensaţiei de mai sus, fie altor motive. Este greu a ne închipui un motiv rezonabil pentru care cei ce fac bere sau distilează pentru nevoile proprii să nu fie supuşi unui regim de compensaţii de acelaşi fel.

S-a spus adeseori că, prin impunerea malţului la o taxă mai mică, s-ar putea obţine un venit mult mai mare decît cel produs azi de impunerile grele pe malţ, pe bere şi pe eil, fiindcă pe de o parte posibilităţile de fraudă sînt mult mai mari la o producţie de bere decît la una de malţ; iar pe de altă parte, că acei care îşi prepară pentru consumul lor propriu berea sînt scutiţi de orice taxe, ca şi de compensaţia de familie ce se poate plăti în locul acelor taxe, ceea ce nu este cazul la cei care prepară malţ pentru consumul lor propriu.

La Londra, dintr-un cuarter de malţ se fac de obicei mai mult de două barile şi jumătate de porter, uneori chiar trei barile. Diferitele taxe pe malţ se urcă la şase şilingi de cuarter, cele pe bere şi pe eil pînă la opt şilingi de baril. Aşa că, la distileriile de porter, diferitele impozite pe malţ, pe bere şi pe eil, se urcă la un total de douăzeci şi şase şi respectiv treizeci de şilingi pe produsele scoase dintr-un cuarter de malţ. La distileriile de bere de la sate, pentru vînzarea obişnuită la săteni, dintr-un cuarter de malţ se scot rareori mai puţin de două barile de eil şi un baril de bere; adesea chiar două barile şi jumătate de eil. Diferitele impozite pe bere se urcă la un şiling şi patru peni de baril. Prin urmare, la distileriile de bere de la sate, diferitele impozite pe malţ, pe bere şi pe eil se urcă rareori la mai puţin de douăzeci şi trei de şilingi şi patru peni, adeseori chiar la douăzeci şi şase de şilingi, la producţia unui cuarter de malţ. În medie generală, pe întregul regat, suma totală a taxelor pe malţ, pe bere şi pe eil nu poate fi deci evaluată la mai puţin de douăzeci şi patru pînă la douăzeci şi cinci de şilingi la producţia unui cuarter de malţ. Însă, dacă diferitele taxe pe bere şi pe eil ar fi desfiinţate, şi dacă s-ar tripla impozitul pe malţ, majorîndu-l de la

șase la optsprezece șilingi pe cuarterul de malț, s-ar putea obține, după cît se pare, din acest impozit unic, un venit mai mare decît venitul realizat azi din toate impozitele mai grele în vigoare.

	l.	s.	d.
În 1772 vechiul impozit pe malț a produs	722 023	11	11
Adiționalul	356 776	7	$9^{3}/_{4}$
În 1773 vechiul impozit a produs	561 627	3	$7^{1}/_{2}$
Adiționalul	278 650	15	$3^{3}/_{4}$
În 1774 vechiul impozit a produs	624 614	17	$5^{3}/_{4}$
Adiționalul	310 745	2	$8^{1}/_{2}$
În 1775 vechiul impozit a produs	657 357	0	$8^{1}/_{4}$
Adiționalul	323 785	12	$6^{1}/_{4}$
[pe] 4 [ani]	3 835 580	12	$0^{3}/_{4}$
Media acestor patru ani :	958 895	3	$0^{3}/_{16}$
În 1772 accizele în provincie au produs	1 243 128	5	3
Distileriile de bere din Londra	408 260	7	$2^{3}/_{4}$
În 1773 accizele în provincie	1 245 808	3	3
Distileriile de bere din Londra	405 406	17	$10^{1}/_{2}$
În 1774 accizele în provincie	1 246 373	14	$5^{1}/_{2}$
Distileriile de bere din Londra	320 601	18	$0^{1}/_{4}$
În 1775 accizele în provincie	1 214 583	6	$1^{1}/_{4}$
Distileriile de bere din Londra	463 670	7	$0^{1}/_{4}$
[pe] 4 [ani]	6 547 832	19	$2^{1}/_{4}$
Media acestor patru ani :	1 636 958	4	$9^{1}/_{2}$
Adăugîndu-se media impozitului pe malț, sau	958 895	3	$0^{3}/_{16}$
Totalul acestor diferite impozite se urcă la :	2 595 853	7	$9^{11}/_{16}$
Dacă s-ar tripla impozitul pe malț, adică s-ar majora de la șase la optsprezece șilingi la cuarterul de malț, numai acest impozit ar produce	2 876 685	9	$0^{9}/_{16}$
Sumă care depășește pe cea precedentă cu	280 832	1	$2^{14}/_{16}$

Într-adevăr, prin vechiul impozit pe malț se înțelegea un impozit de patru șilingi la un hogshead de cidru și altul de zece șilingi la un baril de mum [62]. În 1774 impozitul pe cidru n-a produs decît 3083 *l.* 6 s. 8 d. Probabil că el n-a atins cifra obișnuită, toate impozitele pe cidru producînd în acel an mai puțin decît de obicei. Impozitul pe mum, deși mult mai mare, produce încă și mai puțin, din cauza cantității mai mici ce se consumă din această băutură. Dar pentru a compensa totalul obișnuit la care se ridică aceste două impozite, oricare ar fi el, s-a prevăzut așa-zisul acciz rural, cuprinzînd : mai întîi vechiul acciz de șase șilingi și opt peni la un hogshead de cidru ; în al doilea rînd impozitul identic de șase șilingi și opt peni la un hogshead de suc de aguridă ; în al treilea rînd altul de opt șilingi și nouă

peni la un hogshead de oțet și în fine impozitul de unsprezece peni la gallonul de hidromel [63]; produsul acestor diferite impozite va prezenta probabil mai mult decît o compensare a totalului redus al taxelor puse pe cidru și pe mum, cu așa-numitul impozit anual pe malț.

Malțul se consumă nu numai atunci cînd se prepară bere sau eil, ci și la coniacurile și vinurile de calitate inferioară [64]. Dacă impozitul pe malț ar fi majorat la optsprezece șilingi la cuarter, ar fi poate necesar să se reducă diferitele accize la care sînt supuse acele sorturi de vinuri și spirtoase slabe, în prepararea cărora malțul constituie una din materiile prime. La coniacurile așa-zise din malț, acesta constituie de obicei numai o treime din substanțele folosite la prepararea lor; celelalte două treimi fiind sau orz nefermentat, sau o treime orz și o treime grîu. La distileriile de coniacuri de malț, atît ușurința cît și tentația de a frauda fiscul sînt mult mai mari decît la producția berei sau a malțului; ușurința fiind mai mare din cauza volumului mic și a valorii mari a mărfii, iar tentația, din cauza că și taxele sînt mai mari, ridicîndu-se la 3 șilingi și $10^2/_3$ peni * la gallonul de coniac. Printr-o majorare a taxelor pe malț și o reducere a celor de distilerie, s-ar împuțina atît ocaziile cît și tentația de fraudă, ceea ce ar putea prilejui o nouă creștere de venituri.

De cîtva timp politica Marii Britanii urmărește descurajarea consumului de băuturi spirtoase; deoarece ele sînt presupuse a dăuna sănătății poporului și bunelor moravuri. În spiritul acestei politici, reducerea impozitelor de distilare nu ar trebui să fie atît de mare încît să atragă după sine ieftinirea acestor băuturi. Băuturile spirtoase ar putea rămîne la fel de scumpe ca și mai înainte și totodată s-ar putea reduce simțitor prețul la bere și la eil, ambele aceste băuturi fiind sănătoase și înviorătoare. Populația s-ar putea astfel libera în parte de una din sarcinile de care se plînge azi cel mai mult; și totodată ar putea fi sporit considerabil venitul public.

Obiecțiunile d-rului Davenant împotriva unei asemenea reforme a actualului sistem de taxe de acciz nu par întemeiate. Aceste obiecțiuni constau în aceea că, în loc de a se repartiza impozitul, ca azi, în mod egal, pe profitul producătorului de malț, pe al berarului și pe al detailistului, această sarcină ar cădea în întregime — în măsura în care afectează un profit — numai pe cel al producătorului de malț; apoi, că acesta n-ar putea recupera impozitul prin majorarea prețului la malțul produs de el tot atît de ușor ca și producătorul de bere și detailistul, printr-o majorare a prețului la băuturi; și, în fine, că un impozit atît de greu pe malț ar putea atinge profitul și renta la terenurile de orz.

Niciodată un impozit nu poate reduce, pe timp mai îndelungat, rata profitului dintr-o anumită întreprindere, ea trebuind totdeauna să-și păstreze [tendința către] nivelul oricărei alteia din acea regiune. Actualele taxe pe malț, pe bere și eil nu influențează profiturile celor ce se ocupă cu aceste mărfuri; toți aceștia recuperîndu-și impozitul, împreună cu un profit adițio-

* Deși taxele puse direct pe rachiuri se urcă numai la 2 s. și 6 d. la gallon, acestea adăugate la taxele pe vinurile inferioare, din care se obțin rachiurile prin distilare, se urcă la 3 s. și 10 2/3 d. Pentru a împiedica frauda, atît vinurile inferioare cît și rachiurile sînt taxate astăzi după cantitatea de substanțe în fermentație arătată de grăduire.

nal, din prețul majorat al mărfurilor. E drept că un impozit poate face mărfurile supuse lui atît de scumpe, încît să reducă și consumul lor; malțul însă consumîndu-se numai sub forma de băuturi de malț, un impozit de optsprezece șilingi la cuarterul de malț n-ar scumpi acele băuturi prea mult față de scumpirea pricinuită de diferitele impozite ce se urcă azi la douăzeci și patru pînă la douăzeci și cinci de șilingi. Dimpotrivă, e probabil că acele băuturi se vor ieftini, iar consumul lor mai degrabă va spori decît va scădea.

Nu prea e ușor de înțeles pentru ce i-ar fi mai greu producătorului de malț să recupereze optsprezece șilingi prin majorarea prețului malțului, decît berarului să recupereze douăzeci și patru sau douăzeci și cinci, uneori treizeci de șilingi, prin majorarea prețului berii. E drept că, în locul unui impozit de șase șilingi, producătorul de malț va fi nevoit să avanseze optsprezece șilingi de fiecare cuarter de malț. Dar berarul e nevoit să avanseze astăzi un impozit de douăzeci și patru sau douăzeci și cinci, cîteodată de treizeci de șilingi de fiecare cuarter de malț folosit la prepararea berii. Avansarea unui impozit mai mic n-ar putea fi pentru producătorul de malț mai supărătoare decît e pentru berar, astăzi, avansarea unui impozit mai mare. Producătorul de malț nu ține întotdeauna în hambar o cantitate de malț pentru desfacerea căreia ar fi nevoit să aștepte un timp mai îndelungat decît timpul necesar pentru vînzarea cantității de bere și de ei, pe care berarul o ține adeseori în pivnițele sale. Prin urmare, primul își va putea recăpăta banii tot atît de curînd ca și ultimul. De altfel oricare ar fi neajunsurile ce ar putea surveni pentru producătorul de malț din faptul că e nevoit să avanseze un impozit mai mare, acestea i-ar putea fi ușor înlăturate în caz că i s-ar acorda o păsuire mai lungă cu cîteva luni decît aceea care în mod obișnuit se acordă astăzi producătorului de bere.

Nimic din ceea ce n-ar micșora cererea de orz, n-ar putea reduce profitul sau renta pămîntului cultivat cu orz. Dar o schimbare de sistem care ar reduce de la douăzeci și patru sau douăzeci și cinci de șilingi la optsprezece șilingi taxele pe cuarterul de malț transformat în bere, ar aduce probabil, mai degrabă creșterea cererii de orz decît scăderea ei. De altfel profitul și renta pămîntului cultivat cu orz trebuie să fie întotdeauna aproape egală cu profitul și renta altor terenuri la fel de fertile și tot atît de bine cultivate. În caz că profitul și renta ar fi mai mici, o parte din solul cultivat cu orz ar fi curînd destinat altor scopuri, iar dacă, dimpotrivă, ele ar fi mai mari, atunci s-ar destina culturii orzului terenuri mai multe. Atunci cînd prețul obișnuit al unui oarecare produs al solului ajunge la un cuantum care poate fi considerat preț de monopol, un impozit pus pe acel produs reduce neapărat și profitul și renta pămîntului care îl produce. Dacă s-ar pune un impozit pe producția acelor prețioase vii care dau atît de puțin vin față de cererea efectivă — încît prețul lui este totdeauna mai urcat decît în obișnuitul raport cu producția unui alt teren la fel de roditor și de bine cultivat —, un asemenea impozit ar reduce neapărat profitul și renta acelor vii. Prețul vinurilor, dacă este prețul cel mai urcat ce se poate obține pentru cantitatea trimisă de obicei pe piață, nu poate fi majorat fără a se micșora această cantitate, iar cantitatea nu se poate micșora fără a se provoca o pagubă și mai mare, fiindcă solul nu poate fi folosit pentru alte produse la fel de valoroase. Întreaga sarcină a impozitului ar cădea deci pe profitul și renta viei, sau

mai bine zis pe renta ei. După ce s-a propus înființarea unui nou impozit pe zahăr, cultivatorii noștri de trestie de zahăr s-au plîns adesori că toată greutatea acestui impozit ar cădea nu asupra consumatorului, ci asupra producătorului, dat fiind că niciodată ei n-au fost în stare să urce prețul zahărului — în urma înființării impozitului — mai mult ca înainte. Se pare că prețul fusese, înainte de înființarea impozitului, preț de monopol; iar argumentul invocat pentru a arăta că zahărul era un articol impropriu pentru impunere a demonstrat poate, dimpotrivă, că era foarte potrivit; cîștigurile monopoliștilor, pe orice cale s-ar ajunge cîndva la ele, fiind desigur cele mai proprii obiecte de impunere. Dar prețul obișnuit al orzului nu a fost niciodată preț de monopol; iar profitul și renta pămîntului cultivat cu orz n-a depășit niciodată raportul obișnuit față cu profitul și renta unui teren la fel de roditor și de bine cultivat. Diferitele impozite, pe malț, pe bere și pe eil nu au pricinuit niciodată scăderea prețului orzului; și n-au redus niciodată profitul și renta pămîntului cultivat cu orz. Prețul la care malțul era vîndut producătorilor de bere s-a urcat mereu în raport cu impozitele puse pe el; iar aceste impozite, împreună cu diferitele taxe pe bere și pe eil, au pricinuit întotdeauna fie o urcare a prețului de vînzare a acestor articole la consumatori, fie o slăbire a calității, ceea ce echivalează cu scumpirea lor. Plata finală a acestor impozite a căzut întotdeauna în sarcina consumatorului și niciodată în sarcina producătorului.

Singurii care ar putea avea de suferit de pe urma schimbării sistemului aci arătat sînt cei care-și prepară berea pentru consumul lor propriu. Dar chiar dacă această reformă n-ar fi să se înfăptuiască niciodată, în orice caz ar trebui să fie desființată pentru clasele dominante acea scutire de cele mai grele impozite pe care le plătesc astăzi numai muncitorii săraci și meseriașii — ceea ce e desigur cît se poate de injust și de inechitabil. Însă probabil că numai interesul acestei clase sociale dominante a împiedicat pînă acum o schimbare de sistem, care nu putea decît să sporească pe de o parte venitul statului, iar pe de alta să vină în ajutorul populației.

În afară de taxele vamale și de accizele menționate mai sus, mai sînt multe altele care influențează în mod și mai inechitabil și mai indirect prețul mărfurilor. În această categorie se cuprind taxele denumite în Franța *péages*, cărora în vechea perioadă anglo-saxonă li se zicea taxe de trecere și se pare că au fost înființate la început în același scop ca și actualele noastre taxe de turnichet [65] sau taxele pe canaluri și pe rîuri navigabile, pentru întreținerea drumurilor sau a navigației. Cînd e vorba de taxe percepute cu asemenea scopuri, ele se stabilesc cel mai bine în raport cu volumul sau cu greutatea mărfurilor. Întrucît la început ele erau taxe locale sau ale provinciilor, aplicabile în scopuri locale și provinciale, administrarea lor în majoritatea cazurilor era încredințată orașului, comunei sau domeniului senioral în care erau percepute, presupunîndu-se că aceste colectivități erau oarecum răspunzătoare de buna lor folosire. În multe țări suveranul, care nu poate fi în nici un caz chemat la răspundere, a luat asupra sa administrarea acestor taxe și, cu toate că în unele cazuri el le-a majorat simțitor, în multe altele a neglijat cu desăvîrșire să le aplice. Dacă taxele de turnichet din Marea Britanie ar forma vreodată una din resursele statului, din exemplul altor națiuni ne-am putea da seama de consecințele probabile ce le-ar avea

acest lucru. Fără îndoială că asemenea taxe sînt plătite pînă la urmă de consumator; cînd le plăteşte însă, el nu e impus nici proporţional cu cheltuielile sale, nici după valoare, ci după volumul sau greutatea mărfurilor ce le consumă. Cînd asemenea taxe, în loc de a fi stabilite după volum sau greutate, se stabilesc după valoarea prezumată a mărfurilor, ele devin propriu-zis un fel de taxe vamale interne sau accize, care aduc mari piedici ramurii celei mai importante de comerţ, adică tocmai comerţului interior al ţării.

În unele state mici, mărfurile în tranzit pe teritoriul respectiv, pe uscat sau pe apă, de la o ţară străină la alta, au fost impuse la taxe similare taxelor de trecere. În unele ţări ele sînt chiar numite taxe de tranzit. Unele din micile state italiene, aşezate pe rîul Pad şi pe afluenţii lui, îşi scot un venit din acest fel de taxe care se plătesc numai de străini şi sînt, poate, singurele taxe la care un stat poate supune pe supuşii altuia, fără a aduce nici cea mai mică piedică activităţii sau comerţului cetăţenilor săi. Cea mai importantă taxă de tranzit din lume e cea percepută de regele Danemarcei pe toate vasele de comerţ care trec prin strîmtoarea Sundului.

Deşi taxele pe articolele de lux, ca şi majoritatea taxelor vamale şi ale accizelor, cad fără deosebire pe orice fel de venit şi se plătesc în cele din urmă de cei ce consumă mărfurile supuse la taxe, fără posibilitate de recuperare, totuşi ele nu întotdeauna cad just, ori proporţional cu venitul fiecăruia. Dat fiind că firea omului determină nivelul consumului său, fiecare contribuie la plata taxelor mai degrabă după firea sa decît în raport cu venitul; cel risipitor contribuind în măsură mai mare, cel econom în măsură mai mică decît în raport cu venitul lui. Atîta timp cît e minor, un cît de mare bogăţaş contribuie de obicei foarte puţin, prin consumul său, la susţinerea statului prin ocrotirea căruia obţine marele său venit. Cei ce trăiesc în alte ţări nu contribuie de loc prin consumul lor la susţinerea guvernului din ţara în care se află izvorul lor de venit. În caz că în această din urmă ţară nu ar exista nici impozit funciar nici taxe mai importante la transferul proprietăţii mobile sau imobile, cum e cazul în Irlanda, asemenea absenteişti ar putea dobîndi venituri mari graţie protecţiei unui stat, la susţinerea căruia ei nu ar contribui nici cu un şiling. Cea mai mare inechitate de această natură se va constata probabil în ţara al cărui guvern e subordonat în unele privinţe guvernului altei ţări şi depinde de acesta. În acest caz, oamenii care posedă o mare avere în ţara dependentă vor prefera să trăiască în ţara dominantă. Cu Irlanda se întîmplă tocmai acest lucru şi de aceea nu trebuie să ne mirăm dacă propunerea de a se înfiinţa un impozit pe absenteişti e atît de bine văzută în acea ţară. Ar fi poate cam greu de precizat ce fel de absenteism, ori ce durată a acestuia ar urma să fie luată ca bază de impunere a cuiva ca absenteist; ori cînd trebuie să înceapă sau să înceteze perceperea impozitului. Dacă exceptăm însă această situaţie cu totul specială, orice injustiţe în contribuţia indivizilor, care poate proveni din asemenea impozite, îşi găseşte mai mult decît o compensaţie în însăşi împrejurarea care pricinuieşte acea injustiţe; împrejurarea că, la oricine, contribuţia e de fapt cu totul voluntară, ţinînd seama că fiecare e liber să consume sau să nu consume din marfa supusă la impozit. Aşa se explică şi faptul că acolo unde aceste impozite sînt bine aşezate şi se aplică la mărfuri proprii a fi impuse,

ele se plătesc cu mai puține murmure decît oriunde în altă parte. Cînd ele se avansează de către comerciant sau manufacturier, consumatorul, care pînă la urmă le plătește, ajunge curînd să le confunde în prețul mărfurilor și de obicei nici nu-și mai dă seama că plătește un impozit.

Asemenea impozite sînt, ori pot să fie, perfect sigure, sau pot fi așezate în așa fel, încît să înlăture orice îndoială atît cu privire la cuantumul care trebuie plătit, cît și cînd trebuie plătit; cu privire fie la suma, fie la timpul de plată. Nesiguranța ce se poate ivi cîteodată, fie la taxele vamale din Marea Britanie, fie la alte asemenea taxe din alte țări, nu provine din însăși natura acelor taxe, ci dintr-o redactare defectuoasă și neclară a legii care le înființează.

Impozitele pe obiectele de lux, în genere, se plătesc și s-ar putea plăti întotdeauna, cu încetul, adică pe măsură ce contribuabilul are ocazia să cumpere mărfurile supuse la aceste impozite. În ce privește timpul și modul de plată, ele sînt sau pot fi cele mai comode dintre toate impozitele. În linii generale, poate că asemenea impozite satisfac, întocmai ca și oricare altele, primele trei din cele patru principii generale relative la impunere. Se abat însă cu totul de la cel de-al patrulea.

În raport cu venitul adus tezaurului public al statului, asemenea impozite scot întotdeauna mai mulți bani din buzunarele oamenilor decît aproape toate celelalte impozite. Se pare că ele produc acest efect în patru chipuri, care se pot observa în această privință.

În primul rînd, chiar cînd aceste impozite sînt așezate în modul cel mai judicios, perceperea lor necesită un mare număr de funcționari vamali și agenți de accize, ale căror salarii și gratificații sînt și ele un adevărat impozit ce apasă asupra populației, și care nu aduce nimic în tezaurul statului. Însă trebuie să recunoaștem că această cheltuială e mai moderată în Marea Britanie decît în majoritatea celorlalte țări. În anul încheiat la 5 iulie 1775, produsul brut al diferitelor taxe, puse sub administrația agenților de accize în Anglia, s-a ridicat la 5 507 308 *l.* 18 s. 8 $^1/_4$ d., sumă percepută cu o cheltuială de ceva mai mult de cinci și jumătate la sută. Din acest produs brut trebuie să se scadă suma plătită ca prime și restituiri de taxe la exportul mărfurilor supuse accizelor, ceea ce va reduce sub cinci milioane produsul net *. Perceperea taxei pe sare, tot un acciz, dar sub o administrație deosebită, e mult mai costisitoare. Venitul net al vămilor nu atinge două milioane și jumătate de lire, perceperea lui necesitînd o cheltuială de peste zece la sută, sub formă de salarii pentru funcționari și alte accesorii. În ceea ce privește gratificațiile funcționarilor vamali, acestea sînt pretutindeni și mai mari decît salariile lor, ajungînd în unele porturi la peste îndoitul sau chiar întreitul salariilor. Prin urmare, dacă salariile funcționarilor și celelalte cheltuieli se urcă la peste zece la sută din venitul net al vămilor, cheltuiala totală cu perceperea acestui venit, din salarii și gratificații laolaltă, se poate ridica la peste douăzeci sau treizeci la sută. Agenții de la accize nu primesc gratificații, sau primesc foarte puține, iar administrația acestei ramuri de venit, fiind întemeiată mai

* Produsul net din acel an, după defalcarea cheltuielilor și a scăzămintelor, se totalizează la 4 976 652 *l.* 19 s. 6 d.

recent, e în general mai puțin coruptă decît cea a vămilor, în care răstimpul îndelungat a introdus și a consacrat multe abuzuri. Dacă s-ar scoate din malț întregul venit perceput astăzi prin diferitele taxe pe malț și pe băuturile din malț, se crede că s-ar putea realiza o economie de peste cincizeci de mii de lire la cheltuielile anuale ale accizelor. Dacă s-ar limita taxele vamale numai la cîteva feluri de mărfuri și s-ar percepe aceste taxe după normele accizelor, s-ar putea realiza, probabil, o și mai mare economie la cheltuielile anuale ale vămilor.

În al doilea rînd, asemenea impozite pricinuiesc, desigur, stînjenire și descurajare în anumite ramuri ale activității economice. Dat fiind că ele urcă întotdeauna prețul mărfurilor supuse la impozit, ele descurajează în aceeași măsură consumul și în consecință și producția. Dacă e vorba de o marfă produsă sau manufacturată în țară, se va ajunge să se folosească mai puțină muncă la cultivarea sau producerea ei. Dacă e vorba de o marfă străină, al cărei preț se majorează prin impozit, mărfurile similare din țară obțin astfel, ce e drept, un avantaj pe piața internă și deci se poate destina producției lor o mai mare cantitate din activitatea națională. Dar chiar dacă această urcare de preț la o marfă străină ar putea încuraja o anumită ramură de activitate indigenă, ea descurajează desigur activitatea indigenă în aproape toate celelalte ramuri. Cu cît manufacturierul din Birmingham cumpără mai scump vinurile străine pentru consumul său, cu atît vinde mai ieftin partea din articolele metalurgice cu care cumpără vinurile străine, sau cu al cărei preț le cumpără, ceea ce revine la același lucru. Partea din articolele metalurgice produse de el devine de mai mică valoare pentru el și astfel este mai puțin încurajat a le produce. Cu cît consumatorii dintr-o țară plătesc mai scump excedentul de produse dintr-alta, cu atît mai ieftin vînd ei partea din excedentul propriei lor producții, cu care cumpără mărfurile străine, sau cu al cărei preț le cumpără, ceea ce revine la același lucru. Excedentul lor de producție devine de valoare mai mică și ei sînt mai puțin încurajați a spori cantitatea acestui excedent. Prin urmare, orice impozit pe bunurile de consum tinde să reducă — sub cît ar fi fost ea altminteri — cantitatea de muncă productivă depusă fie pentru producerea mărfurilor supuse la impozit, dacă e vorba de produse indigene, fie pentru producerea celor cu care sînt ele cumpărate dacă sînt produse străine. De asemenea aceste impozite schimbă întotdeauna, mai mult sau mai puțin, direcția firească a activității naționale și o îndreaptă pe o cale cu totul diferită și în genere mai puțin avantajoasă decît cea pe care ar fi luat-o de la sine.

În al treilea rînd, speranța eludării acestor impozite, prin contrabandă, dă loc adesea la confiscări, amenzi și alte penalități care ruinează cu desăvîrșire pe contravenient, acesta fiind condamnabil, fără îndoială, pentru violarea legilor țării sale, deși de obicei e incapabil de a călca vreo lege de drept natural și ar fi putut în toate privințele să fie un bun cetățean, dacă aceste legi ale țării nu ar fi considerat crimă unele fapte pe care natura nu le-a socotit niciodată ca atare. Sub acele guvernări corupte, care în general dau loc măcar la bănuiala că s-ar face multe cheltuieli inutile și că s-ar întrebuința în mod greșit venitul public, legile privitoare la ocrotirea acestui venit sînt prea puțin respectate. Nu mulți sînt oamenii care să

se dea în lături de la contrabandă, atunci cînd se iveşte ocazia de a o practica fără greutate, fără riscuri şi, mai ales, fără a fi nevoiţi să jure fals. Ca cineva să pretindă că are scrupule cu privire la cumpărarea de mărfuri de contrabandă, deşi prin cumpărarea lor se încurajează în mod evident călcarea legilor fiscale precum şi sperjurul ce-o însoţeşte aproape totdeauna, ar fi considerat, în cele mai multe ţări, ca unul din acele exemple ridicole de ipocrizie, care departe de a cîştiga încrederea generală ar servi numai ca să expună pe cel ce se preface a le practica, la bănuiala că este mai perfid decît majoritatea semenilor săi. Datorită acestei indulgenţe din partea publicului, contrabandistul e adeseori încurajat să-şi continue îndeletnicirea pe care e astfel învăţat a o considera oarecum nevinovată ; iar cînd se vede ameninţat de asprimea legilor fiscale, adeseori e gata să apere cu toată străşnicia, ceea ce a fost deprins a considera ca un lucru ce pe drept îi aparţine. Poate că, de unde la început era mai degrabă imprudent decît criminal, la urmă ajunge a fi unul din cei mai îndrăzneţi şi cei mai hotărîţi infractori ai legilor societăţii. Prin distrugerea contrabandistului, capitalul său, care mai înainte era folosit la întreţinerea unei munci productive, este absorbit fie de fisc, fie de funcţionarul fiscului şi e folosit la întreţinerea unei munci neproductive, în detrimentul capitalului social şi al unei activităţi folositoare care ar fi fost îndeplinită altminteri.

În al patrulea rînd, asemenea impozite fără îndoială că expun pe cetăţeni, sau cel puţin pe cei ce fac comerţ cu mărfuri supuse la impozit, la oarecare vexaţiuni în unele cazuri şi în toate cazurile la diferite neplăceri şi osteneli, prin aceea că ei sînt supuşi la diferite vizite şi cercetări vexatorii din partea perceptorilor ; şi deşi astfel de neplăceri, s-a mai spus, nu constituie, strict vorbind, o cheltuială, desigur însă că echivalează cu o cheltuială pe care oricine ar fi dispus să o facă, în schimb, numai să fie scutit de toate acestea. Deşi legile accizelor sînt mai eficace pentru scopul avut în vedere la instituirea lor, ele sînt din această cauză mai vexatorii chiar decît cele vamale. Cînd un comerciant importă mărfuri supuse taxelor vamale şi plăteşte aceste taxe, depozitînd apoi mărfurile în magazia sa, el nu mai e supus, în majoritatea cazurilor, la nici o altă neplăcere sau vexaţiune din partea funcţionarului vamal. Nu tot aşa se întîmplă însă cînd e vorba de mărfuri supuse accizelor. Comercianţii nu mai au nici o clipă de răgaz din cauza vizitelor şi verificărilor continui din partea agenţilor accizelor. Din acest motiv accizele sînt mai rău văzute decît taxele vamale şi tot aşa sînt priviţi şi funcţionarii accizelor în comparaţie cu funcţionarii vamali. Se pretinde că deşi agenţii accizelor îşi fac datoria tot atît de bine poate ca şi funcţionarii vamali, totuşi, dat fiind că îndeplinirea sarcinilor lor îi sileşte să devină cîteodată foarte supărători faţă de unii din semenii lor, ei dobîndesc de obicei o anumită duritate, ce nu e observată în genere la funcţionarii vamali. Se prea poate totuşi ca această observaţie să nu fie decît o simplă insinuare a comercianţilor frauduloşi, contrabanda la care se dedau ei fiind împiedicată sau descoperită tocmai de zelul acelor funcţionari.

Însă dezavantajele care sînt în oarecare măsură inerente oricăror taxe pe articolele de consum cad tot aşa de nestatornic asupra populaţiei din Marea Britanie ca şi asupra celei din oricare altă ţară, în care nevoile statului ar fi oarecum la fel de mari. Aparatul nostru de stat nu e perfect şi mai

lasă loc pentru a putea fi îmbunătăţit ; dar el este tot atît de bun, dacă nu mai bun chiar, decît la majoritatea vecinilor noştri.

Ca o consecinţă a faptului ştiut că taxele pe articolele de consum sînt impozite pe profiturile comercianţilor, în unele ţări aceste taxe se repetă la fiecare din vînzările succesive de mărfuri. De vreme ce profiturile comerciantului importator sau ale comerciantului manufacturier sînt impuse, echitatea ar părea să ceară ca şi toate profiturile cumpărătorilor intermediari care intervin între oricare dintre aceştia şi consumatori, să fie impuse la rîndul lor. Pe acest principiu s-a înfiinţat, pare-se, în Spania, faimosul [impozit numit] *alcavala*. Acesta fusese la început un impozit de zece la sută — mai tîrziu de paisprezece la sută, iar azi e numai de şase la sută, — pe vînzarea oricăror bunuri, mobile sau imobile ; impozitul repetîndu-se de fiecare dată cînd bunul este vîndut *. Perceperea acestui impozit necesită un mare număr de funcţionari fiscali, adică atît cîţi să fie suficienţi pentru a controla transportul mărfurilor nu numai de la o provincie la alta, dar şi de la un depozit la altul. Impozitul expune la vizite şi la cercetări continue ale perceptorilor nu numai pe cei ce fac comerţ cu anumite mărfuri, ci pe orice cultivator, manufacturier, comerciant sau mic detailist. În majoritatea regiunilor din ţară în care există un asemenea impozit nu se poate produce nimic pentru debuşee îndepărtate, producţia fiecărui ţinut în parte fiind în raport [numai] cu consumul din împrejurimi. După Ustariz, alcavalei i se datorează declinul manufacturilor din Spania. El ar fi putut la fel de bine atribui aceluiaşi impozit şi declinul agriculturii, impozitul lovind nu numai produsele manufacturate, ci şi produsele brute ale solului.

În regatul Neapole există un impozit asemănător, de trei la sută la valoarea contractelor, deci şi la a contractelor de vînzare. Acest impozit, nu numai că e mai uşor decît cel din Spania, dar majorităţii oraşelor şi comunelor le este îngăduit în acelaşi timp să plătească o sumă forfetară în locul lui. Ele percep [la rîndul lor] această sumă forfetară aşa cum găsesc de cuviinţă, în general într-un mod care să nu producă nici o stînjenire comerţului interior. De aceea impozitul din Neapole nu e nici pe departe atît de dăunător ca cel din Spania.

Sistemul uniform de impunere care, în afară de cîteva excepţii fără importanţă, e în vigoare în toate ţinuturile Regatului Unit al Marii Britanii lasă aproape complet liber comerţul interior, adică cel din cuprinsul ţării cît şi cel de cabotaj. Comerţul interior făcut pe uscat e aproape complet liber, iar majoritatea mărfurilor pot fi transportate de la un capăt al regatului la celălalt, fără nici un permis ori *laisser-passer* [66] şi fără nici un control, întrebare sau cercetare din partea agenţilor fiscali. Un mic număr de excepţii există, dar acestea nu sînt de natură a pricinui stînjeniri în nici o ramură importantă a comerţului interior. Este adevărat că pentru mărfurile transportate în cabotaj se cer certificate sau chitanţe de plată de către vămi. Însă, cu excepţia cărbunilor, mai toate celelalte mărfuri sînt scutite de taxe. Libertatea comerţului interior, care e un efect al uniformizării sistemului de impunere, constituie poate una din principalele cauze

* *Mémoires concernant les Droits* etc., tom. I, p. 45.

ale prosperității Marii Britanii, dat fiind că orice țară mai mare e desigur cel mai bun și mai însemnat debușeu pentru cea mai mare parte din producția propriei sale activități. Dacă aceeași libertate, ca urmare a acestei uniformizări, s-ar extinde și în Irlanda și în colonii, e probabil că măreția statului și prosperitatea fiecărui ținut al imperiului ar fi mult mai mari decît azi.

În Franța, legile fiscale în vigoare în diferitele provincii necesită un mare număr de funcționari, nu numai de-a lungul granițelor regatului, ci și la limitele fiecărei provincii în parte, atît spre a împiedica importul anumitor mărfuri, cît și spre a percepe anumite taxe de import, ceea ce pune piedici destul de mari comerțului interior. Unele provincii sînt autorizate să plătească sume forfetare pentru impozitul pe sare numit *la gabelle*. Alte provincii sînt complet scutite de acest impozit. Unele provincii sînt scutite de exclusivitatea de vînzare a tutunului, de care beneficiază fermierii generali în cea mai mare parte a regatului. Taxele *aides*, corespunzătoare accizelor din Anglia, diferă foarte mult de la o provincie la alta. Unele provincii sînt scutite de aceste impozite și plătesc o sumă forfetară convenită sau un echivalent. În provinciile în care ele există și sînt date în arendă, sînt multe taxe locale care nu-și extind aplicarea în afara unui anumit oraș sau district. Taxele *traites*[67], corespunzătoare taxelor noastre vamale, împart regatul în trei mari părți: cea dintîi o formează provinciile supuse tarifului din 1664[68], denumite provinciile celor cinci mari ferme, cuprinzînd Picardia, Normandia și majoritatea provinciilor din centrul regatului; cea de-a doua, provinciile supuse tarifului din 1667, denumite provincii considerate ca străine, cuprinzînd majoritatea provinciilor de la graniță; iar cea de-a treia, provinciile așa-zise tratabile ca străine, sau care, deoarece se bucură de libertatea comerțului cu străinătatea, sînt în relații comerciale cu celelalte provincii din Franța, dar sînt supuse la aceleași taxe vamale ca și statele suverane. Acestea sînt Alsacia, cele trei episcopate de Metz, Toul și Verdun și cele trei orașe: Dunkerque, Bayonne și Marsilia. Atît în provinciile celor cinci mari ferme (concesiuni astfel denumite de la o veche împărțire a taxelor vamale în cinci ramuri mari, care la început făceau fiecare obiectul unei arendări speciale, deși azi sînt reunite toate în una singură), cît și în cele așa-zise provincii considerate ca străine, există multe taxe locale, care nu-și extind aplicarea dincolo de un anumit oraș sau district. Există asemenea taxe chiar și în provinciile așa-zise tratabile ca teritorii străine, de pildă și în special în orașul Marsilia. De prisos a arăta cît de multe restricții trebuie aduse comerțului interior al țării și cu cît trebuie sporit numărul funcționarilor fiscali pentru a se păstra hotarul între diferitele provincii și districte supuse unor sisteme de impunere atît de variate.

În afară de piedicile generale provenind din această legislație fiscală complicată, comerțul de vinuri — după cereale, vinurile sînt, poate, producția cea mai importantă din Franța — e supus, în majoritatea provinciilor, la restricții speciale, care decurg din faptul că, în unele provincii și districte, viile se bucură de o mai mare ocrotire decît în altele. Bănuiesc că provinciile cele mai renumite pentru vinurile lor sînt din acelea în care comerțul de vinuri e supus la mai puține restricții de acest fel. Debușeul larg ce și l-au

asigurat aceste provincii încurajează buna lor gospodărire, atît în ceea ce privește cultivarea viței de vie cît și prepararea vinurilor.

Însă o legislație fiscală atît de complicată și variată nu se întîlnește numai în Franța. Micul ducat de Milano e împărțit în șase provincii, fiecare cu alt sistem de impozite, privind diferitele categorii de articole de consum. Teritoriul încă și mai mic al ducatului de Parma e împărțit în trei sau patru provincii, fiecare cu un regim fiscal propriu. Sub o administrație atît de absurdă, numai o mare fertilitate a solului și condiții climaterice fericite pot feri acele regiuni de a ajunge repede în stare de extremă sărăcie și decădere.

Taxele pe articolele de consum pot fi: sau percepute printr-o administrație cu funcționari numiți de guvern, față de care aceștia sînt direct răspunzători, și în acest caz venitul variază de la un an la altul, după variațiile întîmplătoare ale produsului taxei lor; sau pot fi concesionate în schimbul unei arenzi fixe, concesionarul avînd dreptul de a-și numi funcționarii; aceștia, deși obligați a percepe taxele în modul prescris de lege, aflîndu-se sub ordinele directe ale concesionarului și fiind direct răspunzători față de dînsul. Concesiunea nu poate fi niciodată cel mai bun și mai economic sistem de percepere. În afară de atît cît îi este necesar pentru plata arenzii stipulate, a salariilor funcționarilor, și a tuturor cheltuielilor de administrație, concesionarul trebuie să obțină întotdeauna și un anumit profit din produsul taxelor, profit proporțional cel puțin cu avansul de capital făcut de el și cu riscurile asumate, cu osteneala depusă, precum și cu cunoștințele și iscusința cerută pentru administrarea unei afaceri atît de complicate. Însă dacă guvernul înființează sub ordinele sale directe o administrație similară cu aceea înființată de concesionar, el poate economisi cel puțin acel profit, care aproape totdeauna e exorbitant. Luarea în concesie a unei ramuri importante a venitului public necesită fie un capital mare, fie credite largi, condiții care limitează și ele singure, la numai un mic număr de persoane, concurența într-o întreprindere de felul acesta. Dintre puținii care dispun de acest capital sau de aceste credite, și mai puțini încă au cunoștințele sau experiența necesară, împrejurare care restrînge și mai mult concurența. Foarte puțini la număr, cei care se află în situația de a deveni concurenți, găsesc că e în interesul lor să se înțeleagă între ei, ca să devină mai degrabă asociați decît concurenți, iar cînd se scoate concesiunea la licitație, ei nu oferă ca arendă decît sume cu mult inferioare valorii ei reale. În țările în care se concesionează veniturile publice, concesionarii sînt în general oamenii cei mai avuți. Bogăția lor, numai ea singură și tot ar fi suficientă ca să atîțe indignarea populației; însă vanitatea ce însoțește totdeauna asemenea averi la parveniți și ostentația ridicolă cu care ei își etalează de obicei averile atîță și mai mult această indignare.

Concesionarii veniturilor publice nu găsesc niciodată că sînt destul de severe legile care pedepsesc încercările de sustragere de la plata unui impozit. Ei n-au de loc milă de contribuabilii care nu sînt supuși competenței lor și dacă, a doua zi după expirarea concesiunii, ar da cu toții faliment, nu s-ar simți prea lezați în propriile lor interese. În momentele cînd statul trece prin mari dificultăți, cînd suveranul are desigur tot interesul ca încasarea veniturilor sale să se facă cu strictețe, rareori concesionarii nu se vor plînge

de faptul că, în lipsa unor legi mai severe decît cele existente, ei sînt puşi în imposibilitate de a plăti măcar arenda stabilită. Iar în acele momente de mizerie generală, pretenţiile lor nu pot fi respinse. Iată de ce legile fiscale devin din ce în ce mai riguroase. Cele mai aspre legi sînt aflate întotdeauna în ţările în care cea mai mare parte a venitului public e astfel concesionat; iar cele mai blînde, în ţările în care venitul e perceput sub controlul direct al suveranului. Chiar un suveran rău are mai multă milă de poporul său decît ne-am putea aştepta cumva de la concesionari. El ştie că măreţia durabilă a dinastiei sale depinde de prosperitatea poporului; şi niciodată nu va distruge, conştient fiind, prosperitatea acestuia, pentru un interes momentan al său. Nu tot aşa se întîmplă însă cu concesionarii, a căror îmbogăţire e adesea efectul ruinei — şi nu al prosperităţii — poporului.

Impozitul nu numai că este uneori concesionat pe o anumită sumă fixă, dar concesionarul mai are în plus şi monopolul vînzării bunurilor supuse la impozit. În Franţa, taxele pe tutun şi pe sare sînt percepute în acest mod. În asemenea cazuri, concesionarul ridică de la populaţie două profituri exorbitante în locul unuia singur şi anume: profitul de concesionar şi profitul, şi mai exorbitant încă, de deţinător al monopolului. Tutunul fiind un obiect de lux, oricine e liber să-l cumpere sau nu, după cum găseşte de cuviinţă. Dar sarea fiind un bun necesar traiului, fiecare om e nevoit să cumpere o anumită cantitate de sare de la concesionar, deoarece, dacă n-o cumpără de la acesta, se presupune că a cumpărat-o de la vreun contrabandist. Taxele pe ambele aceste articole sînt la fel de exorbitante. În consecinţă, mulţi oameni nu pot rezista tentaţiei de a se deda la contrabandă, în timp ce rigorile legii şi vigilenţa agenţilor concesionarului duc pe cel care cedează acestei tentaţii, aproape inevitabil, la distrugere. De pe urma contrabandei cu sarea şi tutunul, mai multe sute de oameni sînt trimişi în fiecare an la galere; aceasta în afară de marele număr de osîndiţi la spînzurătoare. Aceste taxe, astfel percepute, aduc guvernului un venit foarte însemnat. În 1767, taxa pe tutun s-a concesionat cu douăzeci şi două de milioane cinci sute patruzeci şi una de mii şi şaptezeci şi opt de livre pe an; cea pe sare cu treizeci şi şase de milioane patru sute nouăzeci şi două de mii patru sute patru livre. Ambele concesiuni urmau să înceapă din anul 1768 şi să dureze şase ani. Cei care socotesc că sîngele poporului nu valorează nimic faţă cu venitul suveranului s-ar putea să aprobe această metodă de percepere a impozitelor. Impozite şi monopoluri similare pe sare şi tutun s-au înfiinţat în multe alte ţări, în special în Austria şi în Prusia, precum şi în majoritatea statelor italiene.

În Franţa, cea mai mare parte din venitul actual al coroanei se obţine din opt izvoare: *la taille* [69], *la capitation* şi cele două douăzecimi, *la gabelle* [70], *les aides* [71], *les traites*, *le domaine* şi concesiunea tutunului. Ultimele cinci de altfel sînt concesionate în majoritatea provinciilor. Primele trei sînt percepute pretutindeni printr-o administraţie pusă sub ordinele şi controlul

direct al guvernului ; şi e îndeobşte cunoscut că, în raport cu ceea ce scot din buzunarul poporului, ele aduc în tezaurul suveranului mai mult decît următoarele cinci, a căror administraţie e mult mai risipitoare şi costisitoare.

Finanţele Franţei, în starea lor actuală, par susceptibile de trei reforme foarte simple. Cea dintîi, prin desfiinţarea taliei şi a capitaţiei şi sporirea numărului douăzecimilor, în aşa fel încît să se obţină un venit suplimentar, egal cu totalul celorlalte două impozite, iar venitul coroanei să rămînă acelaşi ; cheltuielile de percepere ar putea fi reduse cu mult ; s-ar putea înlătura cu totul vexaţiunile faţă de categoriile sociale inferioare, pricinuite de perceperea taliei şi a capitaţiei, în timp ce membrii categoriilor sociale superioare nici ei nu ar avea de suportat sarcini mai mari decît cele pe care majoritatea lor le suportă, în prezent. După cum am mai arătat, douăzecimea e un impozit aproape identic cu cel denumit în Anglia impozitul funciar. Se ştie că talia cade în cele din urmă în sarcina proprietarilor de pămînt ; şi dat fiind că cea mai mare parte din capitaţie cade asupra celor supuşi la talie şi într-o anumită proporţie cu acest din urmă impozit, plata finală a ei cade în cea mai mare parte tot asupra aceleiaşi categorii de oameni. Prin urmare, chiar dacă numărul douăzecimilor ar fi sporit aşa încît ele să producă un venit suplimentar egal cu totalul ambelor aceste impozite, sarcina ce ar reveni asupra categoriilor sociale superioare n-ar fi mai mare decît astăzi. Fără îndoială că mulţi ar avea de suportat sarcini mai mari, din cauza marii inegalităţi ce se iveşte de obicei la impunerea la „talie" a pămînturilor şi a arendaşilor diferiţilor proprietari. Interesul personal al cetăţenilor astfel favorizaţi şi opoziţia din partea lor constituie impedimentele cele mai probabile în calea unei asemenea reforme sau ale alteia similare. În al doilea rînd, uniformizînd în tot cuprinsul regatului impozitele *la gabelle, les aides, les traites* şi taxele pe tutun, ca şi toate taxele vamale şi accizele, perceperea acestor taxe s-ar putea face cu cheltuieli mai mici, iar comerţul interior al Franţei ar deveni tot atît de liber ca şi cel al Angliei. În al treilea rînd şi ultimul, prin administrarea în regie a tuturor acestor impozite sub controlul şi directivele guvernului, profiturile exorbitante ale fermierilor generali s-ar adăuga în viitor la venitul statului. Opoziţia însă, provenind de la interesele particulare, va avea probabil tot atîta efect pentru a împiedica ultimele două reforme, ca şi pe cea dintîi mai sus menţionată.

Sistemul de impunere din Franţa pare a fi, în toate privinţele, inferior celui britanic. În Marea Britanie se percep anual zece milioane de lire sterline de la mai puţin de opt milioane de oameni, fără a se putea spune că vreo anumită categorie socială ar fi asuprită. Din datele culese de abatele Expilly şi din observaţiile autorului lucrării *Essay upon the Legislation and Commerce of Corn* (Studiu asupra legislaţiei şi comerţului grînelor[72]) reiese că în Franţa, inclusiv provinciile Lorena şi Bar[73], există o populaţie de circa douăzeci şi trei sau douăzeci şi patru de milioane de oameni, ceea ce reprezintă poate, întreitul populaţiei din Marea Britanie. Solul şi

clima Franței sînt mai bune decît ale Angliei. Acea țară se află de mai mult timp într-o stare de progres și ameliorațiuni ale agriculturii și de aceea e mai bine înzestrată cu toate acele realizări ce nu pot fi înfăptuite și acumulate decît cu timpul, cum sînt marile orașe, sau casele confortabile și bine clădite atît în orașe cît și la țară. Date fiind aceste avantaje, ar fi de așteptat ca în Franța să se poată obține, pentru întreținerea statului, un venit de treizeci de milioane cu tot atît de puțină greutate ca un venit de numai zece milioane în Marea Britanie. În 1765 și 1766, în Franța, încasările totale ale tezaurului s-au urcat la 308, respectiv la 325 milioane de livre, după datele cele mai bune ce am putut obține, deși recunosc că acestea sînt încă destul de imperfecte. Această sumă nu reprezintă nici cincisprezece milioane de lire sterline, adică nici pe jumătate din cît ar fi fost de așteptat dacă populația ar fi contribuit în raport cu numărul ei, în aceeași măsură, ca și cea din Marea Britanie. Cu toate acestea, în genere este recunoscut că populația din Franța e impusă mult mai greu decît cea din Marea Britanie. Și totuși, Franța este desigur, dintre marile țări europene, aceea care, după Marea Britanie, se bucură de guvernarea cea mai blîndă și cea mai indulgentă.

Se zice că, în Olanda, impozitele grele pe bunurile necesare traiului au ruinat principalele manufacturi și că probabil vor descuraja și pescuitul și construcția de vase. În Marea Britanie impozitele pe bunurile necesare traiului sînt neînsemnate și nu există manufactură care să se fi ruinat pînă acum din cauza lor. Impozitele britanice care apasă cel mai greu asupra manufacturilor sînt taxele vamale pe importul de materii prime, mai ales pe importul de mătase brută. Se zice însă că venitul statelor generale și al diferitelor orașe mari se urcă la peste cinci milioane două sute cincizeci de mii de lire sterline și, dat fiind că nu se prea poate crede ca Provinciile Unite[74] să aibă locuitori mai mulți decît o treime din populația Marii Britanii, înseamnă că ele sînt mult mai greu impuse, în raport cu numărul lor.

După ce se epuizează tot ceea ce este propriu impunerii, dacă nevoile statului continuă să necesite noi impozite, acestea se așază desigur și pe articole care n-ar trebui să fie impuse. Deci impunerea pe bunurile necesare traiului nu poate fi considerată ca o lipsă de pricepere a acelei republici care — în scopul de a-și cîștiga sau menține independența, și în ciuda marii sale cumpătări — a fost implicată în războaie atît de costisitoare, încît a fost nevoită să contracteze și mari datorii. Afară de aceasta, situația deosebită a unor provincii ca Olanda și Zeelanda[75] necesită cheltuieli considerabile pentru apărarea însăși a existenței acestor ținuturi, adică pentru a le împiedica de a fi înghițite de apele mării; ceea ce a contribuit la sporirea în mare măsură a sarcinii lor fiscale în cele două provincii. Forma republicană de guvernămînt a Olandei pare a fi principalul suport al măreției sale actuale. Deținătorii marilor capitaluri, familii de mari comercianți, iau de obicei parte direct la exercițiul guvernării sau au asupra acesteia o oarecare influență indirectă. În interesul respectului și al autorității ce decurge pentru ei din această situație, ei acceptă bucuros să trăiască în țara în care

capitalul lor, dacă-l fructifică ei înșiși, le va aduce un profit mai mic; dacă-l împrumută altora, o dobîndă mai mică; și în care venitul modest obținut de la capitalul lor le va îngădui să cumpere mai puține bunuri necesare și de înlesnire a traiului decît în oricare altă parte din Europa. În ciuda tuturor neajunsurilor, prezența unor asemenea oameni avuți, în țară, e sigur că întreține un anumit grad de activitate. În caz că vreo calamitate publică ar distruge cîndva forma republicană de guvernare și ar da întreaga administrație pe mîna nobililor și a militarilor, desființîndu-se cu totul însemnătatea acestor comercianți bogați, acestora nu le-ar mai conveni să trăiască într-o țară, în care nu mai au perspectiva de a se bucura de un mare respect. Și-ar deplasa atît reședința cît și capitalul, în altă țară, iar industria și comerțul din Olanda ar urma curînd capitalurile care le-au susținut.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III

DESPRE DATORIA PUBLICĂ

În acea stare neevoluată a societăţii, care precedă extinderea comerţului şi progresele manufacturii, cînd nu se cunosc de loc acele costisitoare obiecte de lux, pe care numai comerţul şi manufactura le pot introduce, atunci, după cum am încercat să arăt în cartea a treia din această cercetare, cel ce posedă un mare venit nu are alt mijloc de a-l cheltui şi de a se bucura de el, decît folosindu-l ca să întreţină atîta lume cîtă poate fi întreţinută cu acel venit. Se poate spune, în toate timpurile, despre un venit mare, că el constă în puterea de a dispune de o mare cantitate de bunuri necesare traiului. În acea stare de lucruri neevoluată încă, venitul se realizează de obicei sub forma unei mari cantităţi de bunuri necesare traiului, bunuri reprezentînd o alimentaţie obişnuită şi îmbrăcăminte comună, grîne şi vite, lînă şi piei crude. Atunci cînd nici comerţul nici manufacturile nu furnizează obiecte cu care proprietarii acestor mărfuri să poată schimba tot ceea ce trece peste nevoile lor proprii de consum, ei nu pot face altceva cu această cantitate în plus, decît să hrănească şi să îmbrace atîta lume cîtă se poate îmbrăca şi hrăni cu acest venit. În acea stare de lucruri, principala cheltuială ce poate fi făcută de către oamenii puternici şi de către cei bogaţi, constă într-o ospitalitate fără lux şi în liberalităţi în care nu este nici un fast. Dar, după cum am încercat să arăt în cartea a treia, asemenea cheltuieli nu prea sînt de natură a ruina pe cei ce le fac. Dimpotrivă, nu există poate plăcere egoistă, frivolităţi chiar, care să nu aducă după ele ruina celor care li s-au dedat, pînă şi la oamenii ce nu sînt cu totul lipsiţi de judecată. Patima pentru luptele de cocoşi, de pildă, a ruinat pe mulţi. Nu cred însă ca să fie multe exemple de oameni reduşi la mizerie, de pe urma ospitalităţii sau a liberalităţilor de felul acelora de care am vorbit mai sus, pe cînd ospitalitatea în lux şi în liberalităţile fastuoase e sigur că a ruinat un mare număr de oameni. În timpul strămoşilor noştri feudali, vremea îndelungată cît rămîneau pămînturile în aceeaşi familie este o probă suficientă despre predispoziţia generală a strămoşilor noştri de a trăi numai în limitele veniturilor lor. Deşi continua ospitalitate rustică la marii proprietari nu ne pare de loc compatibilă cu spiritul de ordine, pe care-l considerăm în prezent inseparabil de o bună gospodărire, trebuie să admitem totuşi că de obicei ei erau cel puţin atît de economi, încît să nu-şi cheltuiască tot venitul. Poate că o parte din banii luaţi pe lînurile şi pieile pe care găseau prilejul să le vîndă, o cheltuiau ca să cumpere puţinele obiecte de lux şi de satisfacere a vanităţii, pe care le puteau oferi împrejurările timpului. Se pare iarăşi că, de obicei, o altă parte din aceşti bani o tezaurizau. E drept că nu puteau face nimic altceva cu banii economisiţi, decît să-i tezaurizeze. Era dezonorant pentru un nobil să facă comerţ; şi era şi mai dezonorant încă să dea bani cu dobîndă, fapt considerat atunci cămătă, şi prohibit de lege.

De altminteri, în acele timpuri în care domneau violența și dezordinea, era nimerit ca oamenii să aibă la îndemînă rezerve de bani, ca în cazul că vor fi izgoniți de pe locurile lor să poată duce cu ei, într-un loc ce ar fi prezentat siguranță, bunuri de valoare recunoscută. Aceleași violențe care duceau la acumularea de comori, duceau și la ascunderea acestora. O dovadă a obiceiului de pe atunci de a tezauriza obiecte de preț și de a le ascunde, este marea cantitate descoperită de comori și de tezaure ai căror proprietari nu sînt cunoscuți. Comorile găsite erau considerate ca o importantă sursă de venit pentru suveran. Astăzi însă, toate comorile găsite în țară, abia dacă ar putea reprezenta o parte mai importantă de venit pentru vreun nobil mai avut.

Aceeași predispoziție spre economisire și tezaurizare îl stăpînea și pe suveran ca și pe supușii săi. După cum s-a observat în cartea a patra, la națiunile la care comerțul și manufactura sînt puțin cunoscute, suveranul este într-o situație care îl predispune în mod firesc la acest spirit de economie în scop de acumulare. Într-o astfel de stare de lucruri, nici chiar cheltuielile unui suveran nu pot fi dirijate de acea vanitate în care se complace o curte fastuoasă și strălucitoare. Starea de înapoiere, din vremurile acelea, oferea prea puțin din bogatele ornamente și podoabe frivole, din care constau strălucirea și fastul. Armatele permanente în vremea aceea nu erau necesare, astfel că însăși cheltuiala unui suveran ca și aceea a unui mare lord nu consta în altceva decît în liberalitățile către dependenții săi și în ospitalitate față de cei din suita sa. Dar liberalitățile și ospitalitatea rareori duc la risipă excesivă, în timp ce vanitatea duce aproape întotdeauna ; de aceea, după cum s-a mai observat, toți vechii suverani din Europa aveau comori. Și se spune că și astăzi orice căpetenie de mongoli posedă cîte o comoară.

Într-o țară comercială, în care abundă obiectele de lux cele mai costisitoare, firește că suveranul, ca aproape toți marii proprietari din țara sa, cheltuiește pe aceste obiecte de lux o mare parte din venitul său. Atît țara sa cît și țările din vecinătate îi procură din belșug acele costisitoare bagatele care alcătuiesc pompa strălucitoare, dar fără însemnătate, a curților. Pentru un lux de felul acesta, cu toate că e de ordin inferior, nobilii săi își concediază și suita, dau independență arendașilor lor și sfîrșesc prin a deveni, pe nesimțite, tot atît de neînsemnați ca și majoritatea tîrgoveților mai bogați de pe domeniile sale. Aceleași pasiuni frivole care influențează comportarea acestor nobili, îl influențează și pe el. Cum oare ne-am putea închipui, ca el să fie singurul om bogat din țara sa, care să rămînă insensibil la acest gen de satisfacții ? Chiar presupunînd — după cum este probabil — că n-ar ajunge să cheltuiască pentru plăceri de felul acesta o atît de mare proporție din venitul său, încît să slăbească în prea mare măsură puterea de apărare a statului, nu ne putem aștepta totuși să nu cheltuiască, pentru el, partea din venit care depășește ceea ce întreține acea putere de apărare. Cheltuiala sa obișnuită se ridică la nivelul venitului său obișnuit ; și e bine dacă nu o depășește prea des. Nu trebuie să ne așteptăm ca să mai acumuleze comori ; atunci cînd nevoile extraordinare vor cere cheltuieli neprevăzute va trebui, firește, să recurgă la supușii săi ca să obțină un ajutor excepțional. Actualul, ca și defunctul rege al Prusiei, sînt singurii suverani

din Europa, de la moartea în 1610 a lui Henri IV, regele Franței, care par să fi acumulat vreun tezaur mai important. Acest spirit de economie care duce la acumulare a devenit aproape tot atît de străin republicilor, ca și statelor monarhice. Republicile din Italia și din Țările de Jos au, toate, datorii. Cantonul Berna este singura republică din Europa care a strîns un tezaur de oarecare importanță. Celelalte republici din Elveția nu au tezaure. Gustul pentru un anumit fast, cel puțin acela pentru clădiri mărețe și alte ornamentări publice, domină adeseori tot atît de mult în senatul, atît de modest în aparență, al unei mici republici, cît și la curtea fastuoasă a celui mai mare rege.

Lipsa de economii în timp de pace impune nevoia de a contracta împrumuturi în timp de război. Cînd vine războiul, în tezaur nu se găsesc decît banii necesari pentru a face față cheltuielilor obișnuite ale organizării pe timp de pace. În timp de război însă, sînt necesare și se prevăd cheltuieli de trei-patru ori mai mari pentru apărarea statului ; și prin urmare un venit de trei-patru ori mai mare decît venitul din timp de pace devine indispensabil. Presupunînd că suveranul ar avea la îndemînă mijlocul de a-și spori imediat venitul, în proporție cu sporirea cheltuielilor, mijloc pe care de fapt nu-l are aproape niciodată, chiar și în acest caz încă, realizările din impozitele cu ajutorul cărora obține această sporire de venit nu vor începe să intre în tezaur decît la zece sau douăsprezece luni după așezarea lor. Dar chiar în momentul în care începe războiul sau, mai curînd, în momentul în care el amenință a începe, trebuie ca armata să fie sporită, flota să fie echipată, orașele de garnizoană să fie puse în stare de apărare ; iar armatei, flotei și garnizoanelor să li se furnizeze arme, muniții și provizii. În acel moment de pericol iminent trebuie să se facă față unor cheltuieli mari și imediate, și nu e posibil să se aștepte încasările încete și treptate ale noilor impozite. Față de această nevoie urgentă, guvernul nu poate avea altă resursă, decît împrumuturile.

Acel stadiu al activității comerciale a societății — care prin acțiunea cauzelor de ordin moral duce guvernul, în felul arătat, la nevoia de a lua cu împrumut — creează tot el, printre supuși, atît posibilitatea cît și predispoziția de a da cu împrumut. Dacă aduce cu el, de obicei, necesitatea de a lua cu împrumut, el aduce, în același timp, și ușurința de a obține aceste împrumuturi.

O țară care abundă în comercianți și manufacturieri, abundă, firește, într-o categorie de oameni, prin ale căror mîini nu numai propriile lor capitaluri — ci și capitalurile celor care le împrumută lor bani sau le încredințează mărfuri — trec tot așa de frecvent, sau și mai frecvent încă decît trec prin mîinile unui particular încasările lui, atunci cînd, fără a se angaja în nici o afacere comercială, el se mărginește a trăi din propriul său venit. Unui astfel de om venitul nu-i trece prin mînă decît numai o dată în cursul unui an, pe cînd unui comerciant, al cărui comerț este de natură a-i da încasări foarte prompte, masa totală de capital și credit îi poate trece uneori prin mîini de două, trei sau patru ori pe an. Prin urmare, o țară care abundă în comercianți și manufacturieri abundă, firește, într-o categorie de oameni, care au în orice moment posibilitatea de a avansa,

dacă vor să facă aceasta, foarte mari sume de bani guvernului. De aici provine, la supușii unei țări dezvoltate din punct de vedere comercial, și capacitatea lor de a da cu împrumut.

Comerțul și manufacturile nu pot prospera multă vreme într-un stat care nu se bucură de o bună administrare a justiției, și ai cărui locuitori nu se simt siguri pe stăpînirea proprietății lor; în care puterea convențiilor nu este sprijinită de lege; și în care nu se vede că autoritatea publică face uz de forța sa, în mod constant și reglementat, pentru a constrînge la plata datoriilor pe cei capabili de a le achita. Într-un cuvînt, comerțul și manufacturile vor prospera numai rareori în țările în care justiția statului nu va inspira un anumit grad de încredere. Încrederea, care face în împrejurări obișnuite pe marii comercianți și manufacturieri să se bizuie pe protecția guvernului pentru garantarea proprietății, tot ea îi face să încredințeze guvernului, în ocazii extraordinare, chiar folosința acestei proprietăți. Împrumutînd bani guvernului, ei nu sînt împiedicați nici un moment de a-și continua activitatea comercială sau manufacturieră a lor. Dimpotrivă, în mod obișnuit ea se mărește. Nevoile statului fac ca guvernele, în majoritatea cazurilor, să fie dispuse a face împrumuturi în condiții extrem de avantajoase pentru împrumutători. Titlurile pe care statul le dă primilor creditori sînt transmisibile oricărui alt creditor și, dată fiind încrederea generală în justiția statului, ele sînt de obicei vîndute pe piață la un preț mai mare decît cel plătit la început. Comerciantul sau posesorul de bani cîștigă bani dînd cu împrumut guvernului și, în loc de a-și micșora capitalul comercial, prin aceasta și-l sporește. Așa că, în general, el privește ca o favoare din partea guvernului de a fi admis să participe la prima subscripție deschisă în vederea unui nou împrumut. De aici, predispoziția sau dorința pe care supușii unui stat comercial o au de a subscrie la aceste împrumuturi.

Guvernul unui stat de acest fel se poate foarte bine bizui pe capacitatea sau bunăvoința pe care o au supușii săi de a-i împrumuta banii lor în ocazii extraordinare. El prevede ușurința pe care o va avea de a lua cu împrumut, și aceasta îl dispensează de obligația de a economisi.

Într-o societate mai puțin evoluată, nu există mari capitaluri în comerț și în manufacturi. Locuitorii care adună orice ban pe care îl pot economisi și își ascund banii adunați procedează în acest mod numai din cauza neîncrederii pe care o au în justiția statului și a temerii pe care o au că, dacă s-ar ști că îi posedă și locul unde se află, ar fi curînd deposedați de ei. Într-o asemenea stare de lucruri, numai puțini oameni vor fi în măsură de a da împrumuturi guvernului pentru nevoile lui extraordinare; dar nici unul dintre ei nu va fi dispus să le dea. Suveranul simte că trebuie să se pregătească din timp pentru ca prin economisire să facă față unor astfel de nevoi, deoarece prevede imposibilitatea absolută de a lua cu împrumut. Această previziune mărește, la rîndul ei, predispoziția firească a suveranului de a economisi.

Creșterea enormă a datoriilor, care apasă în prezent asupra tuturor marilor națiuni ale Europei și care probabil le va ruina pe toate pînă în cele din urmă, a avut un curs destul de uniform. Națiunile, ca și particularii, au început în genere a lua cu împrumut pe ceea ce se cheamă credite personale, fără a cesiona sau ipoteca fonduri speciale pentru plata datoriei; iar

cînd această resursă a încetat, au ajuns să se împrumute pe gaj ori pe ipotecarea unor fonduri speciale.

În primul din aceste două moduri s-a contractat ceea ce se numește datoria neconsolidată a Marii Britanii. Ea constă, în parte dintr-o datorie care nu produce dobîndă, sau cel puțin este presupusă că nu produce și care seamănă cu datoriile pe care le face un particular în cont; și în parte, dintr-o datorie care produce dobîndă și care este asemănătoare aceleia pe care un particular o contractează pe bază de poliță sau bilet la ordin. Datoriile care s-au făcut, fie pentru servicii extraordinare, fie pentru servicii neprevăzute sau neplătite la timpul cînd au fost făcute; o parte din alocațiile excepționale pentru armată, marină și artilerie; arierata subsidiilor care se plătesc suveranilor străini, aceea a salariilor marinarilor etc., toate acestea constituie de obicei o datorie de primul fel. Bonurile de tezaur și bonurile flotei marinei militare care sînt emise cîteodată pentru plata datoriilor de mai sus, și uneori pentru alte scopuri, constituie o datorie de al doilea fel: bonurile de tezaur poartă dobîndă din ziua emisiunii lor, iar bonurile marinei, după șase luni de la data emisiunii. Banca Angliei — fie scontînd voluntar aceste bonuri pe valoarea lor la cursul pieții, fie convenind cu guvernul, pentru anumite considerente, ca să pună în circulație bonurile de tezaur, adică să le primească la paritate — plătind dobînda scadentă atunci, le menține valoarea și le ușurează circulația, ceea ce face adeseori ca guvernul să fie în stare de a contracta o foarte mare datorie de acest fel. În Franța, unde nu există o astfel de bancă, titlurile de stat *(billets d'Etat)* * s-au vîndut uneori cu un scont de șaizeci și șaptezeci la sută. În timpul rebaterii monedei, sub regele William, cînd Banca Angliei a găsit necesar să oprească operațiile sale obișnuite, bonurile de tezaur și cupoanele se vindeau, se spune, cu un scont de douăzeci și cinci pînă la șaizeci la sută, datorită probabil, în parte, presupusei nesiguranțe în privința guvernării instaurate de revoluție, și, în parte, faptului că aceste efecte nu erau susținute de către Banca Angliei.

Cînd acest izvor a fost epuizat și cînd a fost nevoie, pentru a se realiza bani, de a se cesiona sau ipoteca anumite ramuri ale venitului public pentru plata datoriei, guvernul a procedat, în diferitele ocazii, în două feluri: uneori a făcut această cesiune sau ipotecă numai pe un termen scurt, de exemplu pe un an sau pe cîțiva ani; alteori le-a făcut perpetui. În primul caz, fondul gajat era considerat suficient pentru a plăti, la data fixată, atît capitalul cît și dobînda banilor luați cu împrumut. În celălalt caz, el era considerat suficient pentru a plăti numai dobînda sau o rentă perpetuă echivalentă cu dobînda, guvernul avînd facultatea de a răscumpăra această rentă în orice moment, rambursînd capitalul din suma împrumutată. În primul caz, cînd lua cu împrumut, se spunea că împrumutul se obținea prin anticipație, iar în al doilea caz, că se făcea prin rentă consolidată perpetuă sau, mai simplu, prin rentă consolidată.

În Marea Britanie impozitul funciar și cel asupra drojdiei de bere sînt în mod regulat anticipate în fiecare an, în virtutea unei clauze de

* Vezi *L'Examen des réflexions politiques sur les finances.*

împrumut înserate în legea de impunere. Sumele pentru care sînt autorizate aceste impozite se avansează în general de Banca Angliei, cu o dobîndă care de la Revoluție[76] a variat de la opt la trei la sută; Banca primește rambursarea pe măsura încasărilor succesive. Dacă se constată vreun deficit, cum se întîmplă întotdeauna, el este prevăzut în bugetul de cheltuieli pe anul următor. În felul acesta, singura ramură mai însemnată a venitului public, cea care nu este încă înstrăinată prin ipotecă este, în mod regulat, cheltuită înainte de a fi încasată. Ca risipitorul fără prevedere, pentru care nevoile sînt totdeauna urgente și care nu poate aștepta pînă ce i se plătește în mod regulat venitul, statul practică în mod constant împrumutul de la propriii săi agenți și reprezentanți, plătind dobînzi pentru folosirea propriilor săi bani.

Sub domnia regelui William și în timpul unei lungi perioade a domniei reginei Ana, înainte de a ne fi familiarizat ca astăzi cu practica de a emite rentă consolidată *(perpetual funding)*, cea mai mare parte din noile impozite nu se stabileau decît pe termen scurt (numai de patru, cinci, șase sau șapte ani); iar o mare parte din fondurile acordate [de parlament] în fiecare an, consta din împrumuturi, reprezentînd realizarea anticipată a încasărilor din aceste impozite. Aceste încasări fiind adeseori insuficiente, pentru a rambursa la termen capitalul împrumutat și dobînzile, se iviră deficite; iar pentru a acoperi deficitele a devenit necesar să se proroge termenul.

În 1697, prin statutul din anul al 8-lea al domniei lui William III, capitolul 20, deficitele mai multor impozite au fost transferate la un — așa-numit de atunci — prim fond sau ipotecă generală, creat dintr-o prorogare pînă la 1 august 1706 a termenului de plată a mai multor impozite, care ar fi trebuit să expire într-un termen mai scurt și al căror produs s-a acumulat într-un fond general. Deficitele, care s-au adunat la acest fond al impozitelor prorogate, s-au urcat la 5 150 459 lire sterline, 14 șilingi, 9 peni și $^1/_4$. În 1701, aceste impozite, împreună cu încă altele, au fost prorogate pentru același motiv, pînă la 1 august 1710 și au primit denumirea de al doilea fond sau ipotecă generală. Deficitele adunate la acest al doilea fond s-au urcat la 2 055 999 lire sterline, 7 șilingi, 11 $^1/_2$ peni.

În 1707, acele impozite au fost prorogate pînă la 1 august 1712, ca un fond pentru noi împrumuturi și au fost denumite al treilea fond sau ipotecă generală. Suma luată cu împrumut în baza acestui fond a fost de 983 254 *l.*, 11 s., $^1/_4$ d.

În 1708, toate aceste impozite (afară de vechea contribuție la greutate și la valoare, din care numai jumătate intra în compunerea acestui fond, și afară de o taxă la importul pînzeturilor scoțiene, care fusese abrogată prin clauzele legii Unirii)[77] au mai rămas în vigoare, ca fond pentru noi împrumuturi, pînă la 1 august 1714, denumindu-se al patrulea fond sau ipotecă generală. Suma luată cu împrumut a fost de 925 176 *l.* 9 s. 2 $^1/_4$ d.

În 1709, toate aceste taxe (afară de vechea contribuție la greutate și la valoare, care de data aceasta a fost cu totul eliminată din acest fond) au rămas încă în vigoare, cu același scop, pînă la 1 august 1716, denumindu-se al cincilea fond general, sau a cincea ipotecă generală. Suma luată cu împrumut în baza lui a fost de 922 029 *l.* 6 s. 0 d.

În 1710, aceste taxe au fost din nou prorogate pînă la 1 august 1720 și au fost denumite al șaselea fond sau ipotecă generală. Suma luată cu împrumut în baza lui a fost de 1 296 552 *l.* 9 s. 11 ¾ d.

Din 1711, aceleași impozite (care în acel timp făcuseră obiectul a patru diferite anticipații), împreună cu mai multe altele, rămaseră perpetuu în vigoare și alcătuiră un fond pentru plata dobînzilor la capitalul Companiei Mării Sudului, care avansase guvernului în acel an o sumă de 9 177 957 *l.* 15 s. 4 d. pentru plata unor datorii și pentru acoperirea deficitelor; acesta a fost cel mai mare împrumut contractat vreodată, pînă atunci.

Mai înainte de această perioadă — principala după cît am putut observa — singurele impozite stabilite în mod perpetuu în scopul plății dobînzii unei datorii erau cele pentru plata dobînzilor la banii avansați guvernului de către Banca Anglici și de către Compania Indiilor Orientale, precum și la împrumuturile ce se așteptau a fi acordate din partea unei proiectate bănci agrare, dar care, în realitate, nu au fost acordate niciodată. Fondul la bancă se ridica pe atunci la 3 375 027 *l.* 17 s. 10 ½ d., pentru care se plătea o anuitate, sau dobîndă, de 206 501 *l.*, 13 s. 5 d. Fondul Companiei Indiilor Orientale se ridica la 3 200 000 *l.*, pentru care se plătea o anuitate sau dobîndă de 160 000 *l.*, fondul bancar purtînd șase la sută dobîndă, iar fondul Indiilor Orientale cinci la sută.

În 1715, prin legea din primul an al domniei lui George I, cap. 12, diferitele impozite afectate pentru plata anuității la bancă, împreună cu cîteva altele, care au fost transformate și ele prin aceeași lege în perpetui, au fost contopite într-un fond comun, denumit „fondul colectiv“ [78], destinat nu numai plății anuității la bancă, ci și plății mai multor alte anuități și sarcini diferite. Mai tîrziu acest fond a fost majorat prin statutele din anul al 3-lea al domniei lui George I, cap. 8, și din anul al 5-lea al domniei lui George I, cap. 3, iar diferitele impozite înglobate atunci la acest fond, căpătară și ele un caracter de perpetuitate.

În 1717, prin statutul din anul al 3-lea al domniei lui George I, cap. 7, diferite alte impozite au fost făcute perpetui și contopite într-un alt fond comun denumit „fondul general“, pentru plata anumitor anuități, în sumă totală de 724 849 *l.* 6 s 10 ½ d.

Prin efectul diferitelor legi de mai sus, majoritatea impozitelor, care mai înainte fuseseră anticipate numai pe termen de cîțiva ani, au fost făcute perpetui, servind drept fond pentru plata nu a capitalului, ci numai a dobînzilor la sumele împrumutate pe ele, prin mai multe anticipări succesive.

Dacă niciodată nu s-ar fi procurat bani decît prin anticipare, venitul public s-ar fi degrevat în decurs de cîțiva ani, fără altă preocupare din partea guvernului, decît aceea de a nu se greva excesiv fondul — prin destinarea lui la plata unei părți mai mari din datorii decît capacitatea lui de plată înauntrul termenului fixat — și de a nu face a doua anticipare înainte de expirarea celei dintîi. Dar majoritatea guvernelor europene au fost incapabile chiar și de această preocupare. Adeseori, ele au supraîncărcat fondul, chiar la prima anticipare; iar în alte cazuri, în genere au avut grijă să-l greveze în mod excesiv printr-o a doua și a treia anticipare, înainte de expirarea celei dintîi. Fondul devenind astfel cu totul insuficient ca să plătească atît capitalul cît și dobînda banilor luați cu împrumut, a fost

necesar a-l greva numai cu dobînda, sau cu o anuitate perpetuă egală cu dobînda ; iar asemenea anticipări lipsite de prevedere au dat naştere practicii, mai ruinătoare încă, a rentei perpetui. Dar deşi această practică amînă desigur degrevarea venitului public, de la o epocă certă la una incertă, care probabil nu va veni niciodată ; totuşi — întrucît prin noua practică se putea obţine în toate cazurile o sumă mai mare decît prin cea veche a anticipărilor — îndată ce lumea s-a familiarizat cu prima, s-a dat mereu preferinţă acesteia, în timpul cînd statul avea mari lipsuri. Cei însărcinaţi cu administrarea treburilor publice se îngrijesc întotdeauna de satisfacerea, în primul rînd, a nevoilor imediate ; iar degrevarea pe viitor a venitului public o lasă pe seama posterităţii.

În timpul domniei reginei Ana, procentul dobînzii scăzuse pe piaţă de la şase la cinci la sută, iar în al 12-lea an al domniei ei se decretă că cinci la sută era procentul maxim ce se putea lua în mod legal pentru banii daţi cu împrumut pe garanţie personală. Curînd după ce majoritatea impozitelor temporare din Marea Britanie fură transformate în impozite perpetue şi repartizate fondului colectiv, fondului Mării Sudului şi fondului general, creditorii statului, ca şi creditorii particularilor, fură convinşi să accepte o dobîndă de cinci la sută la banii lor ; astfel se realiză o economie de unu la sută, la capitalul celei mai mari părţi din datoriile convertite în rentă perpetuă, adică o şesime din cea mai mare parte a anuităţilor plătite din cele trei mari fonduri, menţionate mai sus. Această economie permise un apreciabil surplus în produsul diferitelor impozite — care se acumulaseră în acele fonduri peste cît era necesar pentru plata anuităţilor de care erau acum grevate — şi puse baza pentru ceea ce de atunci s-a numit „fondul de amortizare". În 1717 acest fond se ridica la 323 434 *l.* 7 s. 7 ½ d. În 1727, dobînda majorităţii datoriilor publice a fost din nou redusă la patru la sută, iar în 1753 şi 1757 la trei şi jumătate şi respectiv trei la sută ; reduceri care sporiră şi mai mult fondul de amortizare.

Un fond de amortizare, deşi înfiinţat pentru plata datoriilor vechi, înlesneşte foarte mult contractarea de noi datorii. El reprezintă un fond auxiliar, totdeauna la îndemînă pentru a fi afectat în beneficiul altor fonduri nesigure pe baza cărora se urmăreşte realizarea de împrumuturi pentru nevoile urgente ale statului. Dacă fondul de amortizare al Marii Britanii a fost folosit mai des într-un scop sau altul, aceasta se va vedea în curînd.

În afară de cele două metode de împrumut, prin anticipaţie şi prin renta perpetuă, mai sînt altele două, care ocupă un fel de loc mijlociu între ele, şi anume : împrumutul pe rentă pe un anumit număr de ani şi împrumutul pe rentă viageră.

În timpul domniei regelui William şi a reginei Ana s-au luat adeseori cu împrumut sume mari, prin rentă pe termene fixe, termene uneori mai lungi, alteori mai scurte. În 1693, s-a votat o lege pentru un împrumut de un milion cu o anuitate de paisprezece la sută, adică de 140 000 *l.* anual, pe timp de şaisprezece ani. În 1691, s-a votat o lege pentrŭ un împrumut de un milion, pe rentă viageră, în condiţii care astăzi ar părea foarte avantajoase. Dar subscripţia nu a fost completată. În anul următor, lipsa a fost acoperită printr-un împrumut pe rentă viageră, cu anuităţi de paisprezece la sută, adică, cu amortizarea în ceva mai mult decît şapte ani. În 1695,

persoanele care cumpăraseră acele rente fură autorizate să le preschimbe cu rentă pe nouăzeci şi şase de ani, plătind tezaurului şaizeci şi trei de lire pentru o sută; adică diferenţa dintre paisprezece la sută pe viaţă şi paisprezece la sută pe nouăzeci şi şase de ani se vindea cu şaizeci şi trei de lire sau contravaloarea amortizării în patru ani şi jumătate. Guvernul era considerat atît de nestatornic, încît chiar şi aceste condiţii nu atrăgeau decît prea puţini cumpărători. În timpul domniei reginei Ana, în diferite împrejurări se luară împrumuturi, atît pe rentă viageră, cît şi pe rentă pe termen fix de treizeci şi doi, optzeci şi nouă, nouăzeci şi opt şi nouăzeci şi nouă de ani. În 1719, proprietarii rentei pe treizeci şi doi de ani fură convinşi să primească în locul ei acţiuni de-ale Mării Sudului la valoarea a unsprezece anuităţi şi jumătate, plus un număr suplimentar de acţiuni echivalente, cu arieratele exigibile la acea dată. În 1720, majoritatea celorlalte rente, atît pe termen lung cît şi pe termen scurt, fură subscrise în acelaşi fond. Rentele pe termen lung se urcaseră atunci la 666 821 l., 8 s., 3 ½ d. pe an. La 5 ianuarie 1775, restul din aceste rente, adică ceea ce a rămas nesubscris la acea dată, se urcase abia la 136 453 *l.* 12 s. 8 d.

În cursul celor două războaie, începute în 1739 şi 1755, puţini bani fură luaţi cu împrumut fie pe bază de rentă anuală, fie de rentă viageră. Însă o rentă pe nouăzeci şi opt sau nouăzeci şi nouă de ani valorează aproape cît renta perpetuă şi de aceea s-ar putea crede că reprezintă o rentă care să servească la împrumuturi, la fel ca şi o rentă perpetuă. Dar acei care — în scopul de a face pacte de familie şi a se îngriji de viitorul îndepărtat, — cumpără rente de stat, aceştia nu vor fi dispuşi să cumpere o rentă a cărei valoare scade mereu; şi asemenea oameni reprezintă un procent mare, atît printre deţinătorii de capital cît şi printre cumpărătorii de rentă. De aceea o rentă pe termen lung — deşi valoarea ei intrinsecă e aproape egală cu a unei rente perpetui — e departe de a găsi acelaşi număr de cumpărători. Subscriitorii la un nou împrumut, dacă intenţionează să-şi vîndă titlurile subscrise cît mai curînd posibil, preferă mult mai mult o rentă perpetuă, ce poate fi răscumpărată prin parlament, decît o rentă pe termen lung de o sumă egală, fără posibilitate de a fi răscumpărată. Valoarea celei dintîi se poate presupune că rămîne întotdeauna aceeaşi, sau aproape aceeaşi, reprezentînd astfel un capital ce se poate transfera mai convenabil decît cea de-a doua.

În cursul ultimelor două războaie menţionate, rentele, fie ele pe termen sau pe viaţă, se acordau rareori altfel decît ca premii pentru subscriitorii la un nou împrumut, ele fiind mai mult decît anuitatea ce putea fi răscumpărată sau dobînda la creditul din care se presupunea că se face noul împrumut. Ele nu se acordau ca făcînd parte din fondul pe baza căruia se lua împrumutul, ci drept o încurajare suplimentară pentru împrumutători.

S-au emis uneori şi rente viagere, în două moduri: fie pe viaţa unei persoane anumite, fie pe viaţa unui grup de persoane, ceea ce francezii numesc *tontines*, după numele inventatorului lor[79]. Cînd se emit rente pe viaţa unor persoane anumite, moartea fiecăruia din beneficiarii rentei degrevează venitul public în raport cu sumele afectate anuităţii respective. Cînd se emit rente pe bază de tontine, degrevarea venitului public nu începe decît de la moartea tuturor beneficiarilor cuprinşi într-un grup, care se poate

compune uneori din douăzeci sau treizeci de persoane, supraviețuitorii beneficiind de anuitățile tuturor celor ce au murit înaintea lor; iar ultimul supraviețuitor beneficiind de anuitățile întregului grup. Cu același venit se pot realiza întotdeauna mai mulți bani prin tontine decît prin rente viagere pe viața fiecărui individ în parte. O rentă viageră cu drept pentru supraviețuitor valorează în realitate mai mult decît o egală rentă viageră pentru o persoană anumită; iar din încrederea firească a fiecărui om în norocul său, principiu pe care se bazează succesul tuturor loteriilor, o astfel de rentă se vinde în general cu ceva mai mult decît valoarea ei. Din această cauză, în țările în care guvernele obișnuiesc să se împrumute prin acordare de rente viagere, sînt preferate în general tontinele, rentelor pe viața unei persoane anumite. Procedeul prin care se pot obține cît mai mulți bani este preferat aproape întotdeauna unuia care, totuși, ar putea aduce degrevarea cea mai grabnică a venitului public.

Datoria publică în Franța cuprinde o proporție mult mai mare de rente viagere decît în Anglia. Într-un memoriu prezentat regelui în 1764 de către parlamentul din Bordeaux, întreaga datorie publică a Franței e evaluată la douăzeci și patru de sute de milioane de livre franceze, din care capitalul pentru care s-au emis rente viagere, se ridică — se crede — la trei sute de milioane, a opta parte din întreaga datorie publică. S-a calculat că rentele se urcă la treizeci de milioane pe an, a patra parte din o sută douăzeci de milioane, cît se presupune că însumează dobînzile la întreaga datorie. Știu prea bine că aceste evaluări nu pot fi perfect exacte, ele însă fiind prezentate de un corp atît de respectabil ca fiind foarte apropiate de adevăr, presupun că pot fi considerate ca atare. Deosebirea dintre modul de contractare a împrumuturilor în Franța și acela din Anglia nu e o consecință a atenției diferite pe care o dau cele două guverne degrevării venitului public; ea provine exclusiv din deosebirea de vederi și de interese ale împrumutătorilor.

În Anglia, sediul guvernului aflîndu-se în cel mai mare oraș comercial din lume, comercianții sînt în general acei ce avansează bani guvernului. Dar prin aceste avansuri ei nu înțeleg a-și reduce, ci, dimpotrivă, a-și spori capitalul comercial; iar dacă nu s-ar aștepta să vîndă cu profit partea lor din subscripția la un nou împrumut, ei n-ar mai face subscripții niciodată. Dacă însă, dînd cu împrumut banii lor, comercianții ar obține, în loc de rentă perpetuă, numai rentă viageră, fie pe viața lor fie pe a altora, nu e tot așa de probabil că ar vinde-o cu profit. Ar vinde întotdeauna în pagubă renta viageră pe viața lor, fiindcă nimeni n-ar da pe o rentă pe viața unei alte persoane — a cărei vîrstă și sănătate sînt aproape aceleași cu ale sale — prețul pe care-l dă pe o rentă pe viața sa proprie. Nu încape îndoială că renta pe viața unei terțe persoane este, într-adevăr, de o egală valoare atît pentru cumpărător cît și pentru vînzător; dar valoarea ei reală începe să scadă din momentul emiterii ei și continuă a scădea din ce în ce mai mult pe tot timpul cît durează ea. De aceea renta viageră nu poate constitui niciodată un capital ce se poate transfera atît de convenabil ca renta perpetuă, a cărei valoare reală se presupune totdeauna aceeași sau aproape aceeași.

In Franța, sediul guvernului nefiind într-un mare oraș comercial, comercianții nu formează o proporție atît de mare din populația ce avansează bani guvernului. Persoanele interesate în finanțe, fermierii generali, perceptorii impozitelor nearendate, bancherii curții etc. alcătuiesc majoritatea celor ce-și avansează banii pentru orice exigențe publice. Asemenea oameni, de obicei comuni prin naștere, sînt însă foarte bogați și nu rareori plini de îngîmfare. Sînt prea mîndri ca să ia în căsătorie pe egalele lor în ceea ce privește nașterea și rangul; în timp ce femeile de rang superior, la rîndul lor, refuză să se căsătorească cu ei. Așa se face, că de multe ori ei se hotărăsc să ducă viață de celibatari; și neavînd nici familie proprie, nici prea multă considerație pentru rudele lor, pe care n-au întotdeauna prea mare plăcere să le recunoască, ei doresc să ducă o viață de splendoare, cît timp au de trăit, fără să le pese dacă averea lor se sfîrșește o dată cu ei. Pe lîngă aceasta, numărul celor bogați care fie că sînt refractari la căsătorie, fie că împrejurările vieții lor fac nepotrivită ori neconvenabilă căsătoria pentru ei, e mult mai mare în Franța decît în Anglia. Pentru asemenea oameni, care se îngrijesc prea puțin de posteritate sau nu se îngrijesc de loc de ea, nimic nu poate fi mai comod decît să-și schimbe capitalul cu un venit, care să dureze exact atît cît doresc ei, și nu mai mult.

Bugetul ordinar de cheltuieli în majoritatea statelor moderne, în timp de pace, fiind egal sau aproape egal cu al veniturilor ordinare, guvernele nu vor și nu sînt capabile să-și sporească veniturile în raport cu creșterea cheltuielilor în caz de război. Nu vor, de teamă să nu indispună poporul, pe care o majorare subită și importantă a impozitelor l-ar dezgusta curînd de război; și nu sînt capabile, din cauză că nu știu prea bine ce impozite ar fi suficiente pentru a realiza venitul necesar. Ușurința guvernelor de a se împrumuta le scutește de încurcătura pe care altfel această teamă și incapacitatea le-ar produce-o. Datorită împrumuturilor ele au posibilitatea, cu o majorare moderată a impozitelor, să-și procure, din an în an, bani suficienți pentru ducerea războiului; iar prin introducerea consolidării continue, au posibilitatea să obțină în fiecare an sume cît se poate de mari fără a majora impozitele decît în foarte mică măsură. În marile imperii, oamenii care trăiesc în capitală și în provinciile depărtate de teatrul de război, nu resimt, în majoritatea lor, nici un neajuns de pe urma războiului, ei se desfată în tihnă, citind în ziare despre faptele strălucite ale flotei și ale armatei naționale. Această desfătare le compensează mica diferență între impozitele ce le plătesc în timp de război și cele pe care erau deprinși a le plăti în timp de pace. În mod obișnuit ei simt un fel de nemulțumire la restabilirea păcii, care pune capăt desfătării cum și micilor speranțe utopice de cucerire și de glorie națională, puse tocmai în desfășurarea mai departe a războiului.

E adevărat că restabilirea păcii rareori scutește pe contribuabili de cele mai multe din impozitele din timp de război. Acestea sînt afectate dobînzii la datoria contractată în vederea susținerii războiului. Dacă venitul anterior, împreună cu noile impozite, produce un excedent după plata dobînzilor la datoria de război și după acoperirea cheltuielilor ordinare ale statului, se poate ca acest excedent să fie convertit într-un fond de amortizare pentru stingerea datoriei. Însă, în primul rînd, acest fond de amortizare, chiar

dacă am presupune că nu va fi folosit în nici un alt scop, e în general insuficient pentru a plăti, în cursul unei probabile perioade de pace, întreaga datorie contractată în cursul războiului ; în al doilea rînd, un asemenea fond e folosit aproape întotdeauna în alte scopuri.

Noile impozite s-au înfiinţat cu unicul scop de a plăti dobînzile la banii luaţi cu împrumut în contul lor. Dacă impozitele vor produce mai mult, în general va fi vorba de ceva necorespunzător nici intenţiilor iniţiale, nici aşteptărilor şi, prin urmare, rareori va fi ceva prea important. Fondurile de amortizare provin, în general, nu atît dintr-un excedent al impozitelor faţă de suma necesară pentru plata dobînzii sau a anuităţilor conform reglementării iniţiale a acestor impozite, cît din reducerea ulterioară a dobînzii respective. Fondul de amortizare al Olandei din 1655 şi cel al Statului papal din 1685 s-au format, ambele, în acest mod. De aici rezultă obişnuita insuficienţă a unor asemenea fonduri.

Chiar şi în cursul unei păci de cea mai lungă durată, se ivesc diferite evenimente care să necesite cheltuieli extraordinare, iar guvernul găseşte întotdeauna că e mai comod să acopere aceste cheltuieli recurgînd mai degrabă, în mod abuziv, la fondul de amortizare decît la noi impozite. Orice impozit nou e resimţit, mai mult sau mai puţin imediat, de populaţie. El provoacă întotdeauna murmure şi întîmpină oarecare opoziţie. Cu cît se înmulţesc impozitele şi cu cît se urcă nivelul celor percepute asupra tuturor materiilor impozabile, cu cît mai mult se plînge populaţia împotriva fiecăruia din aceste noi impozite, cu atît devine mai greu să se găsească noi materii impozabile sau să se urce mai mult impozitele anterioare. O suspendare temporară a plăţii datoriei publice nu se resimte imediat de către populaţie şi nu provoacă nici murmure, nici plîngeri. A lua cu împrumut din fondul de amortizare constituie întotdeauna un expedient simplu şi uşor pentru a ieşi din greutăţi momentane. Cu cît datoriile publice se acumulează, cu cît este mai necesar să se reflecteze la reducerea lor, cu atît e mai periculos şi mai dăunător să se recurgă în mod abuziv la fondul de amortizare ; cu cît e mai puţin probabil ca datoria publică să fie redusă în mod simţitor, cu atît e mai probabil, mai sigur chiar, că se va da fondului de amortizare o întrebuinţare abuzivă, în scopul acoperirii tuturor cheltuielilor extraordinare ce se ivesc şi în timp de pace. Cînd o naţiune e deja impusă la maximum, nimic alta nu ar putea îndemna populaţia să se supună cu oarecare înţelegere unui impozit nou decît necesităţile unui nou război ; nimic decît dorinţa de răzbunare naţională, sau grija pentru securitatea naţională. De aici, obişnuita întrebuinţare abuzivă a fondului de amortizare.

În Marea Britanie, de cînd s-a recurs pentru prima oară la expedientul ruinător al consolidării continui, reducerea datoriei publice în timp de pace n-a păstrat niciodată vreo proporţie cu sporirea ei în timp de război. Actuala enormă datorie publică a Marii Britanii datează de la războiul început în 1688 şi încheiat prin tratatul de la Ryswick din 1697.

La 31 decembrie 1697, datoria publică a Marii Britanii, consolidată şi neconsolidată, se urca la 21 505 742 *l.* 13 *s.* 8 ½ *d.* O mare parte din această datorie fusese contractată pe bază de anticipări pe termen scurt iar o parte pe bază de rentă viageră, aşa că înainte de 31 decembrie 1701, în mai puţin de patru ani, o sumă de 5 121 041 *l.* 12 *s.* 0 ¾ *d.* fusese

parte amortizată şi parte înapoiată tezaurului public. O reducere mai mare a datoriei publice nu s-a mai realizat niciodată într-un interval de timp atît de scurt. Datoria rămasă însuma, astfel, numai 16 394 701 *l.* 1 s. 7 1/4 d.[80].

În timpul războiului început la 1702 şi sfîrşit prin pacea de la Utrecht, datoria publică a crescut şi mai mult. La 31 decembrie 1714 ea se urca la 53 681 076 *l.* 5 s. 6 1/2 d. Subscripţia la fondul Mării Sudului a rentelor pe termen scurt şi pe termen lung a sporit capitalul datoriei publice, aşa încît la 31 decembrie 1722 el se urca la 55 282 978 *l.* 1 s. 3 5/6 d. Reducerea datoriei începu în 1723 şi merse atît de încet, încît la 31 decembrie 1739, după o perioadă de şaptesprezece ani de pace deplină, suma rambursată era abia de 8 328 354 *l.* 17 s. 11 3/12 d., capitalul datoriei publice urcîndu-se la acea dată la suma de 46 954 623 *l.* 3 s. 4 7/12 d.

Războiul cu Spania început la 1739 şi războiul cu Franţa care îi urmă acestuia foarte curînd pricinuiră o nouă creştere a datoriei, care se urca la 31 decembrie 1748, după încheierea războiului prin tratatul de la Aix-la-Chapelle, la suma de 78 293 313 *l.* 1 s. 10 3/4 d. O perioadă de şaptesprezece ani de pace totală redusese datoria publică abia cu 8 328 354 *l.* 17 s. 11 3/12 d.; iar un război de o durată de mai puţin de nouă ani o mărise cu 31 338 689 *l.* 18 s. 6 1/6 d.*.

Sub guvernarea d-lui Pelham fu redusă dobînda datoriei publice sau cel puţin se luară măsuri în vederea reducerii ei, de la patru la trei la sută; se majoră fondul de amortizare; şi în felul acesta se achită o parte din această datorie. În 1755, înainte de izbucnirea recentului război, datoria consolidată a Marii Britanii se ridica la 72 289 673 *l.* La 5 ianuarie 1763, la încheierea păcii, datoria consolidată se urca la 122 603 336 *l.* 8 s. 2 1/4 d. Datoria neconsolidată însuma 13 927 589 *l.* 2 s. 2 d. Dar cheltuielile pricinuite de război nu au luat sfîrşit o dată cu încheerea păcii, aşa că, la 5 ianuarie 1764, datoria consolidată a crescut (în parte printr-un nou împrumut şi în parte prin consolidarea parţială a datoriei neconsolidate) la 129 586 789 *l.* 10 s. 1 3/4 d., rămînînd încă după bine informatul autor al lucrării *Considerations on the Trade and Finances of this Kingdom* (Consideraţii asupra Comerţului şi Finanţelor Marii Britanii) [...] o datorie neconsolidată de 9 975 017 *l.* 12 s. 2 15/44 d. reportată pe acel an şi pe anul următor. Prin urmare, în 1764 datoria publică a Marii Britanii, consolidată şi neconsolidată laolaltă, se urca, după acelaşi autor, la 139 561 807 *l.* 2 s. 4 d. Pe lîngă aceasta, rentele viagere acordate ca premii subscriitorilor la noile împrumuturi în 1757, calculate la amortizare în paisprezece ani, erau evaluate la 472 500 *l.*; iar rentele pe termen lung, acordate tot ca premii în 1761 şi 1762, calculate la amortizare în 27 1/2 ani, erau evaluate la 6 826 875 *l.* În timpul unei păci de o durată de şapte ani, guvernarea prudentă şi cu adevărat patriotică a d-lui Pelham nu fu nici ea în măsură să achite o datorie veche de şase milioane. În cursul unui război de o durată aproape egală, se contractă o nouă datorie de peste şaptezeci şi cinci de milioane.

La 5 ianuarie 1755, datoria consolidată a Marii Britanii se urca la 124 996 086 *l.* 1 s. 6 1/4 d. Cea neconsolidată, la 4 150 236 *l.* 3 s. 11 7/8 d.,

* Vezi istoria venitului public de James Postlethwaite.

în afară de o mare datorie a listei civile. Ambele împreună, la 129 146 322 *l.* 5 s. 6 d. Conform acestei situaţii toată suma rambursată din datorii în decurs de unsprezece ani de pace se urca abia la 10 415 476 *l.* 16 s. $^{7}/_{8}$ d. Dar nici măcar această mică reducere a datoriei nu a fost realizată prin economii din venitul ordinar al statului. Ce a contribuit la reducere au fost anumite sume dinafară, complet independente de venitul ordinar. Printre acestea au fost: un impozit funciar suplimentar de un şiling pentru fiecare liră sterlină de import, pe timp de trei ani; cele două milioane primite de la Compania Indiilor Orientale, ca asigurare că i se vor lăsa achiziţiile ei teritoriale şi suma de una sută zece mii de lire sterline primite de la bancă pentru reînnoirea privilegiului acesteia. Mai sînt de adăugat, la acestea, cîteva alte sume care, dat fiind că provin din războiul recent, urmează poate a fi considerate ca o reducere din cheltuielile acestuia.

Principalele sume sînt:

	l.	s.	d.
Valorificarea prizelor maritime franceze	690 449	18	9
Plata forfetară pentru prizonierii francezi	670 000	0	0
Ceea ce s-a primit din vînzarea insulelor cedate . . .	95 500	0	0
Total	1 455 949	18	9

Dacă adăugăm la această sumă şi soldul conturilor contelui de Chatham, şi al d-lui Calcraft, precum şi alte economii militare de acelaşi gen, împreună cu sumele primite de la bancă, de la Compania Indiilor Orientale cum şi impozitul funciar suplimentar de un şiling la lira sterlină, totalul lor depăşeşte cu mult suma de cinci milioane. Prin urmare datoria plătită după încheierea păcii, din economiile de la venitul ordinar al statului, nu s-a urcat, în medie anuală, nici la jumătate de milion pe an. Fondul de amortizare, fără îndoială, a sporit mult de la încheierea păcii, prin datoria care a fost stinsă, prin convertirea celor patru la sută în trei la sută şi prin rentele viagere care au expirat; iar dacă pacea continua, se putea destina acum, poate, un milion pe an [din fondul de amortizare] pentru degrevarea datoriei. In consecinţă s-a plătit un alt milion în cursul ultimului an; dar totodată s-a lăsat neplătită o mare datorie a listei civile, iar acum sîntem angajaţi într-un nou război care, în desfăşurarea lui poate să revină tot atît de costisitor ca şi oricare din precedentele noastre războaie *. Noua datorie, ce se va contracta probabil înainte de sfîrşitul campaniei ce urmează, ar putea fi aproape egală cu vechea datorie rambursată din economiile bugetului ordinar al statului. Ar fi deci cu totul utopic să ne aşteptăm ca datoria publică să fie cîndva complet achitată prin economii posibile de realizat din bugetul ordinar, aşa cum se prezintă acesta astăzi.

Fondurile publice ale diferitelor naţiuni debitoare din Europa, ale Angliei în special, au fost înfăţişate de către un autor [81] ca acumulare a unui mare capital, adăugat celuilalt capital din ţară, şi cu ajutorul căruia se dez-

* Războiul s-a dovedit şi mai costisitor decît oricare din războaiele noastre precedente şi ne-a angajat într-o datorie suplimentară de peste o sută de milioane. Într-o perioadă de pace de unsprezece ani, s-a plătit doar ceva mai mult de zece milioane din datorie; în cursul unui război de şapte ani, s-au contractat datorii de peste o sută de milioane.

voltă comerțul, se înmulțesc manufacturile, se cultivă și se ameliorează solul, cu mult mai mult decît s-ar fi făcut numai cu ajutorul celuilalt capital. Autorul nu ține seamă că acel capital, pe care primii creditori ai fiscului îl avansaseră guvernului, reprezenta, din momentul avansării lui, abaterea unei anumite porțiuni din produsul anual de la funcția sa de capital, spre a servi funcției de venit; abaterea sa de la întreținerea muncitorilor productivi, spre a întreține pe cei neproductivi și spre a fi cheltuit și risipit, în general în decursul unui an, fără nici o speranță de reproducere nici măcar în viitor. În schimbul capitalului avansat, ei au obținut, ce e drept, o rentă din fondurile publice, în majoritatea cazurilor de o valoare superioară acelui capital. Fără îndoială că această rentă a reconstituit capitalul lor și le-a dat posibilitatea să-și continue activitatea și afacerile ca și mai înainte, sau poate chiar să le dea o extindere și mai mare; adică au avut posibilitatea fie de a lua cu împrumut de la alții un capital nou, în baza creditului acestei rente, fie, vînzînd această rentă, să obțină de la alții un nou capital egal sau superior celui avansat de ei guvernului. Însă acest nou capital, obținut astfel, fie prin împrumut fie prin cumpărare de la alții, trebuie să fi existat în țară mai înainte, fiind folosit ca orice capital, la întreținerea unei munci productive. Odată ajuns în mîinile celor ce avansaseră banii lor guvernului, deși în unele privințe era pentru ei un capital nou, el nu era nou și pentru țară, ci era doar un capital retras din anumite utilizări spre a i se da altele. Deși acest capital reconstituia împrumutătorilor banii avansați de ei guvernului, nu reconstituia și capitalul țării. Dacă ei n-ar fi avansat guvernului capitalul lor, ar fi fost în țară două capitaluri, două părți ale producției anuale, în loc de una, utilizate la întreținerea muncii productive.

Cînd, pentru acoperirea cheltuielilor de guvernare, se recurge în cursul anului la crearea unui venit din produsul unor impozite libere sau negrevate de sarcini, o anumită parte din venitul particularilor e numai abătută de la întreținerea unui fel de muncă neproductivă, spre a întreține un alt fel de muncă, tot neproductivă. O parte din vărsămintele făcute de particulari în contul acestor impozite, ar fi putut fi acumulată, fără îndoială, sub formă de capital și folosită astfel la întreținerea muncii productive, dar e probabil ca cea mai mare parte să fi fost cheltuită și cu alte cuvinte întrebuințată la întreținerea unei munci neproductive. În orice caz, atunci cînd cheltuielile publice sînt făcute în acest mod, ele împiedică mai mult sau mai puțin acumularea de noi capitaluri, fără a pricinui însă neapărat și distrugerea capitalurilor existente.

Atunci cînd cheltuielile publice sînt acoperite prin vreo emisiune de rentă consolidată, ele sînt acoperite prin sacrificarea în fiecare an a unor capitaluri existente mai înainte în țară; prin abaterea spre muncă neproductivă a unei părți din produsul anual, care mai înainte fusese destinat întreținerii muncii productive. Însă, dat fiind că în acest caz impozitele sînt mai ușoare decît ar fi fost dacă în cursul anului s-ar fi perceput un venit suficient pentru acoperirea aceleași cheltuieli, venitul particularilor este mai puțin împovărat și, în consecință, capacitatea lor de a economisi și a transforma în capital o parte din venitul lor, mai puțin micșorată. Dacă metoda consolidării distruge mai mult din capitalul vechi, tot ea în același timp împiedică mai puțin acumularea sau dobîndirea de capital nou, decît metoda acoperirii

cheltuielilor publice prin venituri percepute în cursul anului. Prin sistemul consolidării, cumpătarea şi activitatea particularilor poate să umple mai uşor lacunele pe care risipa şi cheltuielile exagerate ale guvernului le-ar putea întîmplător face din capitalul general al societăţii.

Acest avantaj al sistemului emiterii de rentă consolidată, faţă de celălalt sistem, există însă numai pe timpul cît durează războiul. Dacă cheltuielile de război ar fi acoperite totdeauna prin venituri percepute în cursul anului respectiv, impozitele din care derivă aceste venituri extraordinare ar rămîne în fiinţă numai pe timpul duratei războiului. Capacitatea particularilor de a acumula, deşi mai mică în timp de război, ar fi în schimb mai mare în timp de pace, de cum ar fi fost sub sistemul consolidării. Războiul n-ar prilejui neapărat distrugerea de capitaluri vechi, iar pacea ar prilejui formarea de mai multe capitaluri noi. Războaiele s-ar termina, în general, mai repede şi n-ar mai fi dezlănţuite în mod atît de uşuratec. Populaţia, resimţind întreaga sarcină a războiului, s-ar plictisi curînd de continuarea lui, iar guvernul nu ar mai fi nevoit, pentru a-i fi pe plac, să-l prelungească dincolo de timpul strict necesar pentru ducerea lui. Perspectivele grelelor şi inevitabilelor sarcini ale războiului ar împiedica populaţia de a-l mai pretinde cu atîta uşurinţă, bineînţeles în lipsa vreunui interes major şi întemeiat pentru declanşarea lui. Perioadele de slăbire a capacităţii particularilor de a acumula capital ar apărea mai rar şi ar fi de mai scurtă durată. Dimpotrivă, perioadele în care acea capacitate ar avea deplină forţă ar fi de o durată mult mai lungă decît sînt, desigur, sub sistemul consolidării.

De altfel, cînd emisiunile de rentă consolidată ating un anumit nivel, înmulţirea impozitelor pe care ele o cauzează, slăbeşte cîteodată capacitatea de a acumula capital a particularilor, chiar şi în timp de pace, în aceeaşi măsură ca şi slăbirea produsă în timp de război, de celălalt sistem. Veniturile Marii Britanii în timp de pace se urcă astăzi la mai mult de zece milioane pe an. Dacă aceste venituri ar fi libere şi negrevate de sarcini, ele ar fi suficiente, bine folosite fiind, pentru ducerea celui mai greu război, fără ca să mai fie nevoie de a se contracta noi datorii, nici măcar de un şiling. Venitul particular al locuitorilor Marii Britanii este azi tot atît de grevat de impozite în timp de pace, iar capacitatea lor de acumulare e tot atît de slabă cît ar fi fost în timpul celui mai costisitor război, în care nu s-ar fi adoptat de loc sistemul dăunător al consolidării.

În ceea ce priveşte plata dobînzilor la datoria publică, s-a spus că e ca şi cum mîna dreaptă ar plăti mîinii stîngi. Banii nu ies din ţară. Dobînzile reprezintă numai o parte din venitul unei categorii sociale, care se transferă altei categorii, iar naţiunea nu e nici măcar cu un ban mai săracă. Această argumentare este pe de-a întregul bazată pe sofistica sistemului mercantilist, iar după serioasa analiză la care am supus acest sistem [82] presupun că e inutil a mai adăuga ceva. Ea pleacă totodată de la presupunerea că întreaga datorie publică e contractată numai faţă de locuitorii ţării, ceea ce se întîmplă să nu fie adevărat, dat fiind că olandezii, precum şi multe alte naţiuni străine, deţin o foarte însemnată parte din fondurile noastre publice. Dar chiar dacă întreaga datorie ar fi contractată numai faţă de locuitorii ţării, ea n-ar fi mai puţin dăunătoare din această cauză.

Pămîntul și capitalul mobiliar constituie cele două izvoare inițiale ale tuturor veniturilor, atît particulare cît și publice. Capitalul mobiliar plătește salariile muncii productive, indiferent dacă el e utilizat în agricultură, manufactură sau comerț. Administrarea celor două izvoare inițiale de venit revine la două categorii sociale diferite: proprietarii de pămînt și posesorii de capital mobiliar sau cei ce întrebuințează acest capital mobiliar.

Proprietarul de pămînt are interes, în vederea asigurării venitului său, să-și mențină proprietatea în cît mai bune condițiuni, construind și reparînd acareturile, făcînd și întreținînd irigațiile și îngrădirile necesare, precum și toate celelalte ameliorațiuni costisitoare, care se cuvine a fi făcute și întreținute de proprietar. Dar venitul proprietarului poate fi atît de mult redus prin diferitele impozite funciare, iar diferitele taxe puse pe bunurile necesare și de înlesnire a traiului pot micșora într-atît valoarea reală a acestui venit, încît el poate ajunge în imposibilitate de a face sau întreține toate acele ameliorațiuni costisitoare; și atunci cînd proprietarul încetează de a-și îndeplini obligațiile, este cu totul imposibil ca arendașul să continue a le executa pe ale lui. Pe măsură ce se accentuează sărăcia proprietarului, va fi în declin fără îndoială și agricultura țării.

Atunci cînd, datorită diferitelor impozite pe bunurile necesare și de înlesnire a traiului, deținătorii de capital mobiliar — și cei ce întrebuințează acest capital — găsesc că venitul obținut din acesta nu va dobîndi, într-o anumită țară, aceeași cantitate de bunuri necesare și de înlesnire a traiului care se poate dobîndi în orice altă țară cu un venit egal, ei vor fi înclinați să se strămute în altă țară; iar cînd, în scopul perceperii acestor impozite, majoritatea comercianților și manufacturierilor, adică majoritatea celor ce întrebuințează marile capitaluri, vor fi tot mereu expuși la vizitele supărătoare și vexatorii ale perceptorilor, această înclinare de a se muta se va transforma curînd într-o adevărată emigrare. Va decădea atunci desigur, o dată cu emigrarea capitalului care o sprijinea, întreaga activitate economică a țării; iar ruina comerțului și a manufacturilor va urma astfel declinului agriculturii.

Dacă o mare parte din veniturile pămîntului și ale capitalului se transferă de la deținătorii acestor două mari izvoare de venit — de la cei direct interesați de bunele condiții ale fiecărei porțiuni de teren și de buna administrare a fiecărei părți din capitalul investit — la o altă categorie de oameni (creditorii statului, care n-au nicidecum asemenea interes) se ajunge desigur, pînă la urmă, atît la neglijarea pămîntului, cît și la irosirea sau la emigrarea capitalului. Nu încape îndoială că un creditor al statului e în general interesat în prosperitatea agriculturii, a manufacturilor și a comerțului țării și, prin urmare, în buna stare a terenurilor și în buna administrare a capitalului investit. Oricînd s-ar ivi vreo lipsă totală sau vreun declin în legătură cu vreunul din aceste elemente, produsul impozitelor n-ar mai putea fi suficient ca să plătească anuitatea sau dobînda datorată creditorului. Dar un creditor al statului, considerat pur și simplu ca atare, nu poate fi de loc interesat nici de buna condiționare a unei anumite porțiuni de teren, și nici de buna administrare a unei părți anume din capitalul investit. În simpla sa calitate de creditor al statului, el nici nu are cunoștință de asemenea porțiuni delimitate. Nu are controlul asupra lor. El nu e în măsură a se îngriji de ele.

În multe cazuri, el nu are măcar cunoștință de degradarea lor, care de altfel, nici nu-l poate afecta în mod direct.

Practica emiterii de rentă a slăbit treptat statele care au adoptat-o. Se pare că primele state care au practicat-o au fost republicile italiene. Dintre acestea, singurele rămase cu o existență independentă, Genova și Veneția, au slăbit amîndouă de pe urma acestei practici. Spania pare a fi urmat pilda republicilor italiene și (impozitele ei fiind probabil mai puțin judicioase decît ale lor) a ajuns și mai slăbită în raport cu resursele ei naturale. Datoriile Spaniei datează de foarte multă vreme. Spania era înglodată în datorii înainte chiar de finele secolului al șaisprezecelea, cam cu o sută de ani mai înainte de epoca în care Anglia nu era încă datoare cu nici un șiling. Franța, în ciuda tuturor resurselor ei naturale, înlănțuită sub o sarcină apăsătoare de aceeași natură. Republica Provinciilor Unite [74] e tot atît de slăbită de pe urma datoriilor, ca și Genova și Veneția. Oare ar fi posibil ca numai în Marea Britanie să nu fie dăunătoare o metodă, care în toate celelalte țări a adus slăbire și mizerie?

Se poate spune că sistemul de impunere stabilit în acele țări este inferior celui din Anglia. Eu cred chiar că este. Dar mai trebuie amintit că atunci cînd guvernul cel mai înțelept a epuizat toate obiectele proprii impunerii, el trebuie, în cazuri de necesitate urgentă, să recurgă la unele improprii. Înțeleapta republică a Olandei a fost nevoită să recurgă, în unele împrejurări, la impozite tot atît de supărătoare ca și majoritatea impozitelor din Spania. Dacă s-ar începe un nou război înainte de realizarea unei degravări mai importante a venitului public și dacă, în desfășurarea sa, acest război ar fi la fel de costisitor ca și cel precedent, s-ar putea ca, dintr-o necesitate căreia să nu i se poată rezista, regimul fiscal britanic să devină tot atît de asupritor ca și cel olandez sau chiar ca și cel spaniol. De fapt, spre onoarea regimului nostru fiscal actual, el a pricinuit pînă acum atît de puține greutăți activității economice, încît chiar în cursul celor mai costisitoare războaie, cumpătarea și buna gospodărire individuală par a fi putut, prin economisire și capitalizare, să umple golurile lăsate în capitalul general al societății de către risipa și cheltuielile exagerate ale guvernului. La finele recentului război, cel mai costisitor dintre războaiele purtate pînă acum de Marea Britanie, agricultura acesteia se afla în aceeași stare de înflorire, manufacturile ei erau tot atît de numeroase și la maximum folosite, iar comerțul țării tot atît de dezvoltat pe cît fusese oricînd mai înainte. Așa fiind, capitalul care susținea diferitele ramuri de activitate economică trebuie și el să fi fost egal cu cel din perioadele anterioare. De cînd domnește pacea, agricultura a continuat a progresa, chiriile caselor au crescut în toate orașele și satele din țară, ca dovadă a sporirii avuției și a venitului populației; iar totalul anual al majorității vechilor impozite, în special al taxelor vamale și al accizelor, a sporit de asemenea continuu, ceea ce constituie dovada clară a creșterii consumului și, în consecință, a producției care, ca singură, poate satisface acest consum. Marea Britanie pare a suporta destul de desne sarcina pe care, cu o jumătate de secol mai înainte, nimeni n-ar fi crezut-o în stare să o suporte. Totuși, nu trebuie de aici să tragem imediat concluzia că Marea Britanie poate suporta orice sarcină, ba nici chiar să fim prea încre-

zători în posibilitatea ei de a suporta, fără mare dificultate, o sarcină ceva mai mare decît aceea care i-a fost impusă în prezent.

In cazurile cînd datoria națională s-a întîmplat cîndva să ajungă la un nivel prea ridicat, nu știu să fi existat vreun exemplu cînd ea să fi fost achitată la timp și în întregime. Dacă s-a reușit cîndva să se degreveze venitul public, aceasta s-a făcut întotdeauna numai în urma vreunui faliment: uneori printr-un faliment pe față; și întotdeauna printr-un faliment de fapt, oricît s-ar fi pretins adesea că s-ar fi achitat datoriile.

Urcarea valorii nominale a monedei metalice a constituit pînă acum expedientul cel mai uzitat prin care a fost mascat un adevărat faliment public sub aparența unei pretinse plăți. Dacă, fie prin lege fie prin edict regal, o monedă de șase peni de pildă, ar fi ridicată la valoarea nominală de un șiling, iar douăzeci de monede de cîte șase peni la aceea de o liră sterlină, persoana care ar lua cu împrumut douăzeci de șilingi sub vechea denumire, sau aproximativ patru uncii de argint, și-ar achita datoria, în moneda cea nouă, cu douăzeci de monede de șase peni, cu ceva adică mai puțin de două uncii. In acest chip o datorie națională de circa o sută douăzeci și opt de milioane lire, suma aproximativă a datoriei consolidate și neconsolidate a Marei Britanii, ar putea fi plătită cu circa șaizeci și patru de milioane de lire în moneda noastră de azi. Aceasta ar fi de fapt numai o pretinsă plată, iar creditorii statului ar fi înșelați în realitate cu cîte zece șilingi la fiecare liră sterlină din cît li se datora. Totodată calamitatea s-ar extinde mult mai departe decît la creditorii statului, iar creditorii oricărui particular ar avea de suportat, și ei, o pierdere în aceeași proporție; și aceasta fără nici un avantaj pentru creditorii statului, ci în cele mai multe cazuri cu o mare pierdere suplimentară pentru ei. Intr-adevăr, dacă creditorii statului ar avea în general și ei mai multe datorii față de alte persoane, ei și-ar putea compensa pierderea, în oarecare măsură, plătindu-și creditorii cu aceeași monedă cu care statul le-a plătit lor. Dar, în cele mai multe țări, creditorii statului sînt, în cea mai mare parte, oameni avuți, care și în relațiile cu restul concetățenilor apar mai mult în calitate de creditori decît de debitori. Prin urmare, o pretinsă plată de acest fel, în loc de a ușura, agravează în cele mai multe cazuri pierderea suferită de creditorii statului și, fără nici un avantaj pentru stat, extinde calamitatea asupra unui mare număr de alți oameni nevinovați. Ea produce o răsturnare generală și foarte primejdioasă în averile particularilor, îmbogățind în cele mai multe cazuri pe debitorul leneș și risipitor în dauna creditorului harnic și econom și făcînd să treacă o mare parte din capitalul național în mîinile celor care probabil l-ar fi sporit și fructificat, în mîinile celor care probabil îl vor risipi și îl vor distruge. Cînd un stat ajunge să fie nevoit să se declare singur falit, la fel ca și un particular, atunci un faliment sincer, pe față și mărturisit, e întotdeauna o măsură mai puțin dezonorantă pentru debitor și mai puțin vătămătoare pentru creditor. Onoarea unui stat este desigur foarte slab apărată, din moment ce, în scop de a ascunde rușinea unui adevărat faliment, el recurge la o manevră scamatorească de felul acesta, atît de străvezie și în același timp atît de periculoasă.

Aproape toate statele însă, atît cele din vechime, cît și cele moderne, atunci cînd s-au văzut reduse la necesitatea unei asemenea farse, desigur că au recurs, în unele cazuri, la ea. La sfîrșitul primului război punic de

pildă, romanii au redus conținutul unui *as*, moneda sau denumirea unității de măsură prin care ei socoteau valoarea celorlalte monede, — de la douăsprezece uncii de aramă la numai două uncii ; adică au urcat valoarea a două uncii de aramă la valoarea nominală care exprimase întotdeuna pînă atunci valoarea a douăsprezece uncii. În modul acesta, republica avu posibilitatea de a-și plăti marile datorii contractate, numai cu a șasea parte din cît datora ea în realitate. Am presupune astăzi, că un faliment atît de brusc și de o atît de mare amploare să fi pricinuit un adevărat scandal public ; dar se pare că nu s-a produs așa ceva. Legea care decreta această schimbare, ca toate celelalte legi relative la monedă, a fost propusă de un tribun și trecută printr-o adunare a poporului ; se vede că a fost o lege foarte bine primită de popor. La Roma, ca și în toate celelalte republici din antichitate, oamenii săraci erau într-una datori celor mari și bogați, care obișnuiau cu o dobîndă exorbitantă să le împrumute bani, asigurîndu-și astfel voturile lor la alegerile anuale ; aceste datorii, nefiind în mod obișnuit achitate, ajungeau repede la sume prea mari pentru a mai putea fi plătite vreodată fie de debitor, fie de altcineva în locul lui. Debitorul, de teama unei executări prea drastice, se vedea nevoit, fără a mai aștepta vreo altă răsplată, să voteze pe candidatul recomandat de creditor. În ciuda tuturor legilor împotriva mitei și a corupției, în ultima epocă a republicii romane cetățenii săraci își agoniseau existența, în special, din banii împărțiți de candidați și din distribuirile ocazionale de grîne, ordonate de senat. Pentru a se libera de această dependență față de creditori, cetățenii săraci cereau mereu fie anularea totală a datoriilor, fie așa-zisele „table noi" ; adică legi care să le dea dreptul să se libereze complet de datorii contra plății numai a unei anumite proporții din datoriile lor acumulate. Legea care reducea valoarea banilor la a șasea parte din valoarea lor anterioară, le dădea posibilitatea să-și plătească datoriile numai cu a șasea parte din cît datorau în realitate și echivala astfel cu cele mai avantajoase table noi. Pentru a da satisfacție poporului, cei mari și bogați au fost nevoiți, în mai multe cazuri, să consimtă la legi atît pentru anularea datoriilor cît și la votarea de table noi ; și probabil că au fost convinși să consimtă la aceste legi, pe de-o parte pentru acest motiv, de a satisface poporul ; și pe de alta, fiindcă prin degrevarea venitului public se putea reface autoritatea guvernului, a cărui cîrmă principală ei înșiși o dețineau. O operațiune de acest fel reducea dintr-odată o datorie de o sută douăzeci și opt de milioane la douăzeci și unu de milioane trei sute treizeci și trei de mii de lire șase șilingi și opt peni. În cursul celui de-al doilea război punic s-a redus din nou valoarea *as*-ului de la două uncii de aramă la o uncie, iar mai tîrziu de la o uncie la o jumătate de uncie, adică la a douăzeci și patra parte din valoarea sa inițială. Prin îmbinarea, într-una singură, a celor trei operații de la romani, o datorie de o sută douăzeci și opt de milioane de lire în banii noștri de azi, s-ar putea reduce în acest mod, dintr-o dată, la cinci milioane trei sute treizeci și trei de mii trei sute treizeci și trei de lire, șase șilingi și opt peni. În acest mod, chiar și enorma datorie a Angliei ar putea fi plătită în scurt timp.

Și tocmai prin asfel de expediente, cred eu, mai toate națiunile și-au redus treptat valoarea monedei lor, și din ce în ce mai mult, față de valoarea

ei inițială, ajungîndu-se ca aceeași sumă nominală să reprezinte o cantitate de argint din ce în ce mai mică.

În același scop, națiunile și-au alterat uneori etalonul monedei lor metalice, adică i-au adăugat o mai mare cantitate de aliaj. Dacă de pildă la greutatea de o livră din moneda noastră de argint, în loc de optsprezece pennyweights, conform etalonului actual, s-ar amesteca opt uncii de aliaj, douăzeci de șilingi sau o liră sterlină astfel bătută ar valora abia ceva mai mult decît șase șilingi și opt peni din moneda noastră de azi. Cantitatea de argint, conținută în șase șilingi și opt peni din banii noștri de azi, aproape că s-ar ridica astfel la ceea ce denumim o liră sterlină. Alterarea etalonului are exact același efect ca și ceea ce francezii numesc *augmentation* adică o urcare fățișă a valorii nominale a monedei.

O augmentation sau o urcare directă a valorii nominale a monedei, e întotdeauna o operație fățișă, și chiar așa trebuie să fie, din cauza naturii însăși a acestei operații. Datorită ei, moneda cu greutate și volum mai mic capătă aceeași denumire ca și denumirea anterioară a monedei cu greutate și volum mai mare. Alterarea etalonului, dimpotrivă, pînă acum era, în general, o operație ascunsă. Prin această operație monetăria bate monede cu aceeași denumire, avînd însă, pe cît posibil, greutate, volum și aparență aproape identice cu ale monedelor de valoare mai mare ce fuseseră anterior în circulație. Cînd regele Jean al Franței * a alterat moneda metalică spre a-și plăti datoriile, s-a impus tuturor funcționarilor monetăriei, sub jurămînt, păstrarea secretului. Ambele operațiuni sînt injuste. Numai că o simplă augmentation e o injustețe fățișă săvîrșită prin violență, pe cînd o alterare e o injustețe ce constituie o fraudă perfidă. De aceea, această din urmă operație odată descoperită — și ea nu poate fi ținută ascunsă niciodată multă vreme — întotdeauna produce o indignare cu mult mai mare decît prima. Rareori după o augmentation mai importantă, s-a redus moneda la greutatea ei anterioară ; pe cînd după alterările cele mai mari chiar, ea a fost redusă aproape întotdeauna la vechiul ei titlu. Rareori s-a întîmplat ca mînia și indignarea poporului să poată fi cîndva potolite în alt mod.

La sfîrșitul domniei lui Henric VIII și la începutul celei a lui Eduard VI, moneda engleză n-a suferit numai o urcare în valoarea ei nominală, ci și o alterare a etalonului. Fraude identice s-au practicat și în Scoția, în timpul minoratului lui Iacob VI. Ele s-au mai practicat uneori în foarte multe alte țări.

Pare cu totul zadarnic a aștepta ca venitul public al Marii Britanii să poată fi cîndva complet degrevat sau măcar să se obțină rezultate apreciabile în această direcție, atîta timp cît excedentul acestui venit — sau ceea ce rămîne după acoperirea cheltuielilor anuale din timp de pace — se rezumă la atît de puțin. E evident că acea degrevare nu se poate realiza niciodată fără o foarte importantă majorare a venitului public, sau o egal de importantă reducere a cheltuielilor publice.

Un impozit funciar mai just, un impozit mai just asupra chiriei caselor și modificări similare în regimul actual al vămilor și al accizelor, în sensul celor arătate în capitolul precedent, ar produce poate o sporire considerabilă

* Vezi Du Cange : *Glossarium*. voce *Moneta*. Ediția Benedictină.

a veniturilor, fără a se spori sarcinile suportate de majoritatea populației, ci repartizîndu-se tocmai, în mod mai just, greutatea acestora asupra întregii populații. Însă chiar și cel mai optimist financiar nu și-ar putea închipui că o asemenea sporire a veniturilor ar putea fi suficientă ca să dea speranțe justificate fie pentru degrevarea totală a venitului public, fie măcar pentru realizarea în timp de pace a unei degrevări în așa măsură, încît să împiedice, sau să compenseze o nouă acumulare de datorii publice într-un viitor război.

Prin extinderea sistemului de impunere britanic la toate provinciile imperiului — locuite de o populație fie de origină britanică fie de origină continental-europeană — s-ar putea aștepta o creștere mult mai mare a veniturilor. Însă, în conformitate cu principiile constituției britanice, o asemenea măsură nu s-ar putea lua fără a se admite în parlamentul britanic sau, dacă vreți, în statele generale ale imperiului britanic, o reprezentare justă și pe bază de egalitate a diferitelor provincii, proporțională cu sumele realizate din impozitele fiecăreia din ele, așa cum și Marea Britanie ar fi reprezentată în raport cu totalul impozitelor percepute în Marea Britanie. Interesele particulare ale multor persoane influente, prejudecățile înrădăcinate ale unor mari mase de oameni par, ce e drept, să ridice, în calea unei reforme atît de mari, piedici de așa natură încît ar fi foarte greu, poate chiar imposibil, ca ele să fie biruite. Totuși, fără a pretinde să stabilesc dacă o asemenea uniune ar fi realizabilă sau nerealizabilă, poate că n-ar fi nepotrivit, într-o lucrare de speculațiune cum e cea de față, dacă aș cerceta în ce măsură regimul fiscal britanic ar putea fi aplicat diferitelor provincii ale imperiului, ce venit s-ar putea aștepta de la o asemenea aplicare și în ce chip o uniune generală de acest fel ar fi de natură a contribui la fericirea și prosperitatea diferitelor provincii care alcătuiesc imperiul. În cazul cel mai rău, o asemenea încercare ar fi considerată ca o nouă utopie, desigur mai puțin distractivă, nicidecum însă mai nefolositoare și mai himerică decît vechea utopie [83].

Impozitul funciar, taxa de timbru și diferitele taxe de vamă și accize, constituie cele patru categorii principale ale impozitelor din Marea Britanie.

Irlanda are și ea desigur aceeași posibilitate de a plăti un impozit funciar ca și Marea Britanie, iar coloniile noastre din America și din Indiile Occidentale au o și mai mare posibilitate. Acolo unde proprietarul nu e supus nici la dijma pentru cler, nici la taxa pentru săraci, el are desigur mai mare posibilitate de a plăti un asemenea impozit, decît acolo unde e supus la amîndouă aceste sarcini. Dijma pentru cler, atunci cînd nu este înlocuită cu o plată în bani și e deci percepută în natură, atinge renta proprietarului mai mult decît ar afecta-o un impozit funciar care s-ar ridica chiar la cinci șilingi de fiecare liră sterlină din venit [84]. O asemenea dijmă se urcă în majoritatea cazurilor la mai mult de un sfert din renta efectivă a pămîntului, adică din atît cît rămîne după reconstituirea completă a capitalului fermierului împreună cu un profit rezonabil al său. Dacă s-ar desființa toate dijmele în bani și toate dijmele unor beneficiari cu titlu personal, dijmele bisericești din Marea Britanie și din Irlanda nu ar putea fi evaluate la mai puțin de șase ori șapte milioane, în totalul lor. Dacă n-ar mai exista dijmă nici în Marea Britanie și nici în Irlanda, proprietarii ar putea plăti un impozit funciar suplimentar de șase sau șapte milioane, fără a avea de

suportat sarcini mai mari decît cele actuale. În America, dijma nu există; iată de ce America ar putea foarte bine plăti un impozit funciar. În America și în Indiile Occidentale, pămînturile în general nu se dau cu contract nici nu se arendează fermierilor. De aceea ele nu pot fi impuse pe baza unui registru de arenzi. Dar nici în Marea Britanie, prin statutul din anul al 4-lea al domniei regelui William și a reginei Mary, impunerea pămînturilor nu s-a făcut în baza unor registre de arendă, ci după o evaluare foarte nesigură și neprecisă. Pămînturile din America ar putea fi impuse, fie în același mod, fie după o evaluare justă în urma unei verificări minuțioase, așa cum s-a procedat în ultimul timp în statul Milano, precum și în teritoriile Austriei, Prusiei și Sardiniei.

În ceea ce privește taxele de timbru, este evident că ele se pot percepe fără nici o variație în toate țările în care formalitățile legale de procedură și actele de transfer a proprietății atît reale cît și personale sînt aceleași sau aproape aceleași.

Extinderea legilor vamale din Marea Britanie în Irlanda și în colonii ar fi avantajoasă în cel mai înalt grad pentru ambele părți, cu condiția ca să fie însoțită, așa cum ar fi drept, de o lărgire a libertății comerțului. S-ar pune definitiv capăt tuturor restricțiilor odioase care apasă astăzi comerțul Irlandei, precum și deosebirii între bunurile enumerate și neenumerate din America. Țările de la nord de Capul Finister ar fi deschise pentru toate produsele din America, tot așa cum astăzi țările de la sud de acest cap sînt deschise numai pentru o parte din aceste produse. Ca urmare a uniformității legilor vamale, comerțul între diferitele regiuni ale Imperiului britanic ar fi tot atît de liber cum e azi comerțul de cabotaj al Marii Britanii. Imperiul britanic ar crea astfel chiar înăuntrul său o imensă piață internă pentru orice fel de produse din toate diferitele provincii ale sale. O lărgire atît de mare a pieții ar aduce curînd o compensație atît Irlandei cît și coloniilor, pentru tot ceea ce ar putea avea ele de suferit de pe urma majorării taxelor vamale.

Accizele formează în sistemul fiscal britanic singurul element care ar necesita o modificare în unele privințe, după felul în care ar urma ele să fie aplicate în diferitele provincii ale imperiului. Ar putea fi aplicat fără nici o modificare Irlandei, producția și consumul acestui regat fiind exact de aceeași natură cu cele din Marea Britanie. La aplicarea accizelor în America și Indiile Occidentale, care au o producție și un consum atît de diferite de ale Marii Britanii, ar fi necesare unele modificări, de felul celor aduse la aplicarea accizelor în comitatele producătoare de cidru și bere din Anglia.

De pildă, principala băutură a locuitorilor Americii o constituie o băutură, fermentată, care, deși denumită bere, nu are o prea mare asemănare cu berea de la noi, fiind preparată din melasă. Acea băutură, putînd fi păstrată numai cîteva zile, nu poate fi preparată și depozitată pentru vînzare ca berea noastră în berării mari, ci fiecare familie și-o prepară în mod obișnuit pe măsura uzului propriu, așa cum își prepară și mîncarea. Însă n-ar fi de loc conform cu ideea de libertate, ca fiecare familie în parte să fie supusă vizitelor cu totul neplăcute și verificărilor din partea perceptorilor, așa cum îi supunem pe cîrciumarii și pe producătorii de bere pentru piață. Dacă, în

interesul justeței, s-ar găsi necesar să se pună un impozit pe această băutură, ea ar putea fi impusă prin taxarea materiei prime din care se prepară băutura, fie la locul de producție, fie — dacă împrejurările de producție fac improprii asemenea accize — printr-o taxă la importul materiei prime în colonia unde urmează a fi consumată băutura. În afară de taxa de un peni la gallon pusă de parlamentul britanic la importul melasei în America, mai există un impozit provincial de același fel, la importul în golful Massachusets, de opt peni la hogshead, dacă importul se face pe corăbii aparținînd unei alte colonii; și un alt impozit de cinci peni la gallon, la importul melasei din coloniile de nord, în Carolina de Sud. Iar dacă niciunul din aceste procedee nu ar fi găsit bun, fiecare familie ar putea plăti o sumă forfetară pe consumul său din această băutură, fie după numărul persoanelor din care se compune familia — așa cum anumite familii plătesc o sumă forfetară pe malț în Anglia —, fie după vîrsta și sexul membrilor familiei, așa cum se percep unele impozite în Olanda, adică aproximativ cum propune Sir M. Decker să fie percepute în Anglia toate impozitele pe articolele de consum. După cum s-a mai observat, acest mod de impunere nu e prea comod, atunci cînd se aplică la bunuri ce se consumă repede. Totuși el s-ar putea adopta în cazurile pentru care nu există un procedeu mai bun.

Zahărul, romul și tutunul, mărfuri care nicăieri nu constituie bunuri necesare traiului, au devenit totuși articole de consum aproape general și sînt deci obiecte cu adevărat proprii unei astfel de impuneri. Dacă s-ar face o uniune cu coloniile, aceste mărfuri ar putea fi impuse fie înainte de a ieși din mîinile manufacturierului sau ale cultivatorului, fie, dacă acest mod de impunere nu ar fi potrivit condițiilor de activitate ale acestora din urmă, depozitîndu-le în antrepozite publice atît la locul de prelucrare, cît și în diferitele porturi ale imperiului unde ar fi transportate, spre a rămîne sub paza comună a proprietarului și a funcționarului fiscal, pînă în momentul livrării lor în mîinile consumatorului, ale detailistului care vinde pentru consumul intern sau ale comerciantului exportator, impozitul urmînd să nu fie avansat decît la livrare. Cînd livrarea s-ar face pentru export, ele ar urma să fie scutite de taxe, contra unei garanții că într-adevăr se vor exporta de pe teritoriile imperiului. Acestea sînt poate principalele mărfuri în legătură cu care ar fi necesare modificări importante în actualul sistem fiscal britanic, la o eventuală uniune cu coloniile.

Fără îndoială, că e absolut imposibil să se precizeze, măcar cu o exactitate aproximativă, care ar fi totalul venitului ce l-ar produce acest sistem de impunere, dacă ar fi extins la toate provinciile imperiului. Datorită sistemului existent, în Marea Britanie se percepe în prezent un venit de peste zece milioane pe an de la mai puțin de opt milioane de locuitori. Irlanda are peste două milioane de locuitori iar cele douăsprezece provincii asociate din America au, după datele prezentate Congresului, peste trei milioane. S-ar putea însă ca aceste statistici să fi fost exagerate, fie în scopul unui fel de încurajare a populației din America, fie al unui fel de intimidare a celei din țara noastră și de aceea vom presupune că, luate laolaltă, coloniile noastre din America de Nord și din Indiile Occidentale nu au mai mult de trei milioane, iar că întregul Imperiu britanic, și în Europa și în America, numără nu mai

mult de treisprezece milioane de locuitori. Dacă la mai puțin de opt milioane de locuitori acest sistem de impunere a produs un venit de peste zece milioane de lire sterline, atunci la o populație de treisprezece milioane de oameni, ar trebui să producă un venit de peste șaisprezece milioane, două sute cincizeci de mii de lire. Din acest venit, presupunînd că acest sistem de impunere l-ar putea produce, urmează a se scădea veniturile percepute de obicei în Irlanda și în colonii pentru acoperirea cheltuielilor autorităților civile respective. În Irlanda, cheltuielile autorităților civile și ale armatei, inclusiv dobînzile datoriei publice, se urcă la ceva mai puțin de șapte sute cincizeci de mii de lire pe an, ținînd seama de media pe cei doi ani expirați în martie 1775. Conform unui calcul foarte exact, veniturile principalelor colonii din America și din Indiile Occidentale se urcau la o sută patruzeci și una de mi opt sute de lire, înainte de începerea tulburărilor actuale. Însă în acest calcul s-au omis veniturile din Maryland, din Carolina de Nord și din toate teritoriile noastre recent achiziționate, atît pe continent cît și în insule, ceea ce poate da o diferență de treizeci sau de patruzeci de mii de lire sterline. Pentru rotunjirea acestor cifre, să presupunem că venitul necesar întreținerii autorităților civile din Irlanda și din colonii s-ar putea urca la un milion. Ar mai rămîne, în consecință, un venit de cincisprezece milioane două sute cincizeci de mii de lire spre a fi folosit la acoperirea cheltuielilor generale ale imperiului și la plata datoriei publice. Dar dacă din venitul actual al Marii Britanii se poate economisi în timp de pace un milion pentru plata datoriei publice, s-ar putea prea bine economisi șase milioane două sute cincizeci de mii de lire dintr-un venit astfel majorat. Tot astfel, acest mare fond de amortizare ar putea fi sporit în fiecare an cu dobînda datoriei din anul precedent și, în acest mod, el ar crește atît de repede, încît în cîțiva ani ar fi suficient ca să achite toată datoria și să refacă astfel forțele imperiului, astăzi slăbite și lîncezinde. Între timp, populației i s-ar putea reduce unele din impozitele cele mai apăsătoare, și anume fie cele puse pe bunurile necesare traiului, fie cele puse pe materialele de manufacturare. Muncitorul sărac ar avea astfel posibilitatea să trăiască mai bine, să lucreze mai ieftin și să-și trimită mărfurile pe piață cu preț mai mic. Ieftinătatea mărfurilor ar mări cererea de mărfuri și, în consecință, ar mări și cererea de muncă pentru producerea lor. Această mărire a cererii de muncă ar spori și numărul și ar îmbunătăți și situația muncitorilor săraci. Consumul lor ar crește ; și o dată cu el ar crește și venitul provenind din acele articole pe care ei le consumă și asupra cărora anumite impozite ar putea fi menținute.

Însă venitul provenit prin acest sistem de impunere n-ar putea crește imediat în raport cu numărul locuitorilor supuși la aceste impozite. Va fi nevoie, pentru cîtva timp, de o mare indulgență față de acele provincii ale imperiului, care vor fi supuse la asemenea sarcini cu care ele nu au fost obișnuite mai înainte ; și chiar atunci cînd aceste impozite vor ajunge a fi percepute pretutindeni cît mai exact posibil, ele nu vor produce un venit în proporție cu numărul locuitorilor. Consumul principalelor mărfuri impuse la taxe vamale și la accize e foarte mic într-o țară săracă ; iar într-o țară cu populație rară se găsesc destule prilejuri de contrabandă. În Scoția, consumul băuturilor de malț e foarte redus printre oamenii din păturile de

jos, iar accizul asupra malțului și berii produce mai puțin decît în Anglia, în raport cu numărul locuitorilor și cu nivelul impozitelor, care variază la malț, din cauza unei presupuse diferențe de calitate. Cred că în special la accizele pe aceste articole, eludarea prin contrabandă nu e mai mare într-o țară decît în cealaltă. Taxele de distilerie și majoritatea taxelor vamale, produc mai puțin în Scoția decît în Anglia în raport cu numărul locuitorilor din țările respective, nu numai din cauza consumului mai mic de mărfuri supuse impozitului, ci și din cauza mai marii ușurințe de a face contrabandă. În Irlanda, oamenii din păturile de jos sînt și mai săraci decît cei din Scoția, iar în multe părți ale țării populația e aproape tot atît de rară ca și în Scoția. De aceea, în Irlanda, consumul mărfurilor supuse la impozite ar putea fi încă mai mic decît în Scoția, în raport cu numărul locuitorilor, iar contrabanda ar fi aproape la fel de lesnicioasă. În America și în Indiile Occidentale, albii, chiar cei din păturile cele mai de jos, trăiesc în condiții mai bune decît oamenii din păturile similare din Anglia și probabil că mai mare este și consumul articolelor de lux, pentru care ei arată de obicei o preferință. Negrii, care compun majoritatea locuitorilor atît în coloniile de sud de pe continentul american, cît și în insulele Indiilor Occidentale, fiind în stare de robie, trăiesc, fără îndoială, în condiții mai rele decît oamenii cei mai săraci din Scoția sau Irlanda. Totuși nu trebuie să ne închipuim, din această cauză, că ei sînt mai rău hrăniți, ori că mai mic le e consumul de articole ce pot fi supuse la impozite moderate, chiar în raport cu acela al păturilor sociale mai de jos din Anglia. Stăpînul lor are tot interesul să nu-i țină prost hrăniți și nemulțumiți, pentru ca să poată munci bine; de fapt un interes asemănător cu acela pe care-l are și pentru vitele lui de muncă. În consecință, negrii capătă mai pretutindeni porția lor de rom și de melasă ori de bere, la fel cu servitorii albi; și e probabil că această porție nu le-ar fi retrasă, chiar în cazul cînd acele articole ar fi supuse la unele impozite moderate. Urmează deci că în America și în Indiile Occidentale consumul de bunuri supuse la impozite va fi, în raport cu numărul locuitorilor, probabil, la fel de mare, ca și în oricare altă parte a Imperiului britanic. E drept că posibilitățile de contrabandă vor fi mai mari în America, în raport cu întinderea, ea fiind mult mai puțin populată decît Scoția sau Irlanda. Însă dacă venitul astăzi obținut din diferitele taxe, ba pe malț, ba pe băuturile din malț, ar fi percepute printr-o taxă unică pe malț, n-ar mai exista aproape de loc prilejul de a face contrabandă la categoria cea mai importantă de accize; iar dacă taxele vamale, în loc de a fi puse la aproape toate articolele de import, s-ar mărgini la cîteva din articolele de mare consum și de uz general — și dacă perceperea lor s-ar face după legea accizelor — posibilitățile de contrabandă, chiar de n-ar fi cu totul înlăturate, desigur însă că ar fi cu mult reduse. Ca urmare a acestor două modificări, după cum se vede foarte simple și comode, taxele de vamă și accizele ar putea produce probabil — în raport cu consumul acestei provincii cu o populație mai puțin densă — un venit la fel de însemnat ca și cel produs astăzi, în raport cu consumul provinciilor celor mai populate.

S-a spus, ce e drept, că americanii nu au bani de aur și argint, comerțul lor intern făcîndu-se cu bani de hîrtie, tot aurul și argintul dobîndit de ei ocazional fiind trimis în Marea Britanie, în schimbul mărfurilor ce le pri-

mesc de la noi. S-a mai adăugat că fără aur și argint nu există nici o posibilitate de a plăti impozite. Noi obținem și așa tot aurul și argintul pe care îl au ei. Cum ar fi posibil deci, să luăm de la ei, ceea ce nu au?

Actuala raritate a banilor de aur și argint în America nu este efectul sărăciei țării, adică al imposibilității populației de a obține acele metale. Intr-o țară în care salariile sînt mai mari decît în Anglia cu atît de mult, iar prețul alimentelor cu atît de mult mai scăzut, majoritatea populației desigur că are cu ce obține o cantitate mai mare din aceste metale, în caz că ar simți nevoia sau ar găsi măcar convenabil acest lucru. Deci raritatea acestor metale este desigur efectul unei preferințe [din partea locuitorilor], iar nu al unei necesități.

Banii de aur și de argint sînt sau necesari sau convenabili pentru a încheia tranzacții comerciale fie în interior, fie cu străinătatea.

In orice țară, tranzacțiile comerciale interne, după cum s-a arătat în cartea a doua a acestei cercetări, se pot lichida, cel puțin în timp de pace, aproape tot atît de comod cu ajutorul banilor de hîrtie, ca și cu banii de aur și de argint. Dat fiind că americanii au prilejul de a întrebuința întotdeauna cu folos, în dezvoltarea agriculturii lor, un capital mai mare decît cel pe care și-l pot procura cu ușurință, e util pentru ei ca să evite pe cît posibil cheltuiala procurării unor instrumente de schimb atît de scumpe ca aurul și argintul; și mai curînd să întrebuințeze partea din excedentul producției lor care ar fi necesară pentru obținerea acestora, la cumpărarea de unelte, obiecte de îmbrăcăminte, mobilier pentru gospodărie și material de fierărie, necesar construirii de locuințe și dezvoltării așezărilor și plantațiilor lor; adică nu la cumpărarea unui capital mort, ci a unuia activ și productiv. Guvernele coloniale au tot interesul să pună la dispoziția populației, pentru tranzacțiile ei în interior, o cantitate suficientă de bani de hîrtie și, în general, chiar mai mult decît suficientă. Unele dintre aceste guverne, în special acela din Pensilvania, realizează venituri împrumutînd cetățenilor săi bani de hîrtie, cu o dobîndă oarecare. Altele, ca acel de la golful Massachusett, avansează în cazuri de nevoi excepționale asemenea bani de hîrtie, pentru preîntîmpinarea cheltuielilor publice; iar mai tîrziu, cînd colonia găsește util, îi răscumpără la valoarea depreciată la care scad treptat. In 1747 * această colonie și-a plătit, în acest mod, cea mai mare parte din datoria sa publică, cu o zecime din banii pentru care fuseseră emise biletele ei. E în avantajul coloniștilor să evite cheltuiala de folosire a banilor de aur și de argint la tranzacțiile lor interne și e în avantajul autorității coloniale să le procure un mijloc care, deși legat de importante dezavantaje, le dă posibilitatea de a evita acea cheltuială. Supraabundența banilor de hîrtie înlătură desigur aurul și argintul din tranzacțiile interne ale coloniilor, pentru același motiv pentru care au fost înlăturate aceste metale și din majoritatea tranzacțiilor interne din Scoția; această supraabundență a banilor de hîrtie producîndu-se în ambele țări nu din cauza sărăciei, ci din spiritul întreprinzător și de inițiativă al populației; din dorința ei de a utiliza ca fond activ și productiv orice capital de care poate dispune.

* Hutchinson, *History of Massachusett's Bay* (Istoria Golfului Massachusett), vol. II, p. 436 și următoarele.

În comerțul exterior pe care diferitele colonii îl fac cu Marea Britanie, monedele de aur și de argint sînt folosite în cantitate mai mare sau mai mică, adică exact în proporția mai mare sau mai mică în care se dovedesc necesare. Acolo unde nu sînt necesare, ele apar numai rareori ; în schimb acolo unde sînt necesare, ele se găsesc.

În comerțul dintre Marea Britanie și coloniile producătoare de tutun, mărfurile britanice sînt vîndute în general coloniștilor pe credit cu termen destul de lung și se plătesc mai tîrziu în tutun, care e evaluat la un preț convenit. Coloniștilor le convine mai bine să plătească în tutun, decît în aur și argint. Oricărui comerciant i-ar fi mai convenabil să plătească — pentru mărfurile pe care comercianții cu care el se află în relații i le-au vîndut — cu vreun fel de mărfuri de-ale lui decît cu bani. Procedînd astfel, comerciantul n-ar mai avea nevoie să-și țină nefolosită, și în bani lichizi, nici o parte din capital, pentru a face față cererilor întîmplătoare. El ar avea oricînd o cantitate mai mare de mărfuri în prăvălie sau în depozit și și-ar putea face comerțul pe o scară mai întinsă. Numai că rareori va putea fi convenabil pentru comercianții cu care este în relații, ca să-și primească plata de la el în acest mod. Comercianții britanici care fac negoț cu Virginia și Maryland se întîmplă să fie o categorie specială de firme, cărora le convine mai bine să primească în tutun, decît în aur și argint, plata mărfurilor vîndute în acele colonii. Ei speră ca din vînzarea tutunului să realizeze un profit. Din vînzarea aurului și argintului nu ar putea realiza profit. De aceea aurul și argintul apar foarte rar în comerțul dintre Marea Britanie și coloniile producătoare de tutun. Coloniile Maryland și Virginia au tot atît de puțină nevoie de aceste metale pentru comerțul exterior ca și pentru cel interior. Asta face ca să se spună că ele ar avea mai puțin aur și argint decît oricare altă colonie din America. Cu toate acestea ele nu trec drept mai puțin prospere și prin urmare nici mai puțin bogate decît celelalte colonii vecine.

În coloniile din nord — Pensilvania, New York, New Jersey, cele patru guvernăminte din Noua Anglie etc. — valoarea producției lor pe care ele o exportă în Marea Britanie nu ajunge să fie egală cu aceea a manufacturatelor importate pentru nevoile lor și ale altor cîtorva colonii, pentru care fac serviciul de cărăușie. Ele urmează deci a plăti metropolei un sold în aur și argint, a cărui valoare, în mod obișnuit, ele și-o pot procura.

În ceea ce privește coloniile producătoare de zahăr, valoarea produselor exportate anual în Marea Britanie e mult mai mare decît aceea a tuturor mărfurilor importate de acolo. Dacă s-ar plăti coloniilor zahărul și romul expediate anual metropolei, Marea Britanie ar fi nevoită să trimită în fiecare an coloniilor un foarte mare sold în bani, iar comerțul cu Indiile Occidentale ar fi considerat de către o anumită categorie de politicieni, ca foarte dezavantajos. Dar se întîmplă că mulți dintre principalii proprietari ai plantațiilor de zahăr să-și mute reședința chiar în Marea Britanie. Rentele lor le sînt remise în zahărul și romul care formează producția de pe proprietățile lor. Zahărul și romul, pe care cei ce fac comerț cu Indiile Occidentale le cumpără din acele colonii, pentru ei și nu pentru alții, nu sînt de o valoare egală cu a mărfurilor pe care ei le vînd acelor colonii. De aceea e nevoie,

desigur, să li se plătească un sold în aur şi argint, iar acest sold, în general, este şi el găsit.

Dificultăţile şi neregularitatea plăţilor diferitelor colonii către Marea Britanie n-au fost de loc în raport cu mărimea sau micimea soldurilor respective datorate de ele. În general, mai regulate au fost plăţile din partea coloniilor din nord decît a celor producătoare de tutun, deşi cele dintîi au plătit în general un sold destul de mare în bani, pe cînd celelalte n-au avut de plătit nici un sold, sau au plătit numai solduri mici. Greutatea de a se obţine plăţi de la diferitele noastre colonii producătoare de zahăr a fost mai mare sau mai mică în raport nu atît cu totalul soldurilor respective datorate de ele, cît mai ales cu întinderea pămînturilor necultivate din colonia respectivă, adică cu tentaţia mai mare sau mai mică a cultivatorilor de a se deda la speculaţii sau la acţiunea de a valorifica şi planta unele suprafeţe necultivate de pămînt mai întinse decît cele potrivite cu mărimea capitalurilor lor. Din această cauză, plăţile din marea insulă Jamaica, unde mai sînt încă multe pămînturi necultivate, au fost în general mai neregulate şi mai nesigure decît plăţile din micile insule Barbados, Antigua şi Sf. Christofor, care de mulţi ani se cultivă complet şi lasă astfel un cîmp mai mic de iniţiative plantatorilor. Noile achiziţii a insulelor Grenada, Tobago, Sf. Vincent şi Dominica au deschis un nou cîmp pentru asemenea iniţiative, iar plăţile din aceste insule au devenit în ultimul timp, tot atît de neregulate şi de nesigure, ca şi cele din marea insulă Jamaica.

Prin urmare, nu sărăcia coloniilor, în cea mai mare parte a lor, pricinuieşte actuala lipsă a banilor de aur şi de argint. Marea cerere de capital activ şi productiv existentă în colonii face ca acestora să le convină ca să aibă un capital mort cît mai mic, şi astfel să se mulţumească cu un instrument de schimb mai ieftin, deşi mai puţin comod, decît aurul şi argintul. Ele au astfel posibilitatea să convertească valoarea aurului şi argintului în unelte de muncă, în materiale de îmbrăcăminte, în mobilier casnic şi articole de fierărie, necesare la construirea locuinţelor şi la extinderea plantaţiilor lor. În acele ramuri de activitate în care tranzacţiile nu se pot încheia fără bani de aur şi de argint, se pare că în mod obişnuit coloniile pot găsi cantitatea necesară din aceste metale; iar dacă de multe ori nu o găsesc, lipsa e în general efectul nu al sărăcici lor, ci al dorinţei lor de extindere dincolo de necesitate şi chiar de extindere excesivă. Plăţile coloniilor sînt neregulate şi nesigure, nu din cauză că aceste colonii ar fi sărace, ci fiindcă sînt prea dornice de excesivă îmbogăţire. Chiar dacă din impozitele coloniale întregul excedent ce depăşeşte nevoile de acoperire a cheltuielilor locale pentru administraţie şi armată ar trebui să fie remis Marii Britanii în aur şi argint, coloniile ar avea în abundenţă cu ce cumpăra cantitatea necesară din aceste metale. În acest caz ele ar trebui, ce e drept, să preschimbe în capital mort o parte din excedentul producţiei lor, cu care cumpără azi capital activ şi productiv. La tranzacţiile din interior, ei ar fi nevoiţi să folosească un instrument de schimb costisitor în locul unuia ieftin, iar cheltuiala cu obţinerea acestui instrument costisitor ar putea să scadă întrucîtva din energia şi zelul excesivei lor activităţi pentru dezvoltarea culturilor agricole. Totuşi s-ar putea să nu fie nevoie ca vreo parte a veniturilor din America să fie trimisă în aur şi argint. Trimiterea s-ar putea face prin trate emise asupra unor

anumiți comercianți sau asupra unor anumite societăți din Marea Britanie și acceptate de acestea; lor le-ar fi date în consignație o parte din excedentul producției din America și ele ar vărsa tezaurului veniturile datorate din America, în bani, după ce vor fi primit echivalentul său în mărfuri; întreaga operație s-ar putea efectua, în mod obișnuit, fără a se exporta nici o uncie de aur sau de argint din America.

Nu e ceva contrar simțului de dreptate ca atît Irlanda cît și America să contribuie la degrevarea datoriei publice a Marii Britanii. Această datorie a fost contractată pentru sprijinirea guvernului stabilit de revoluție, guvern căruia protestanții din Irlanda îi datoresc nu numai toată autoritatea de care se bucură ei astăzi în țara lor, dar și toată asigurarea pe care o au pentru libertatea, proprietatea și religia lor; guvern căruia mai multe colonii din America îi datoresc privilegiile lor actuale, prin urmare și actuala constituție; și căruia toate coloniile din America îi datorează libertatea, securitatea și dreptul de proprietate de care s-au bucurat de atunci și pînă în prezent. Această datorie publică a fost contractată nu numai pentru apărarea Marii Britanii, ci și pentru apărarea tuturor provinciilor imperiului. În special imensa datorie contractată în timpul războiului recent și mare parte din datoria contractată în timpul celui precedent au fost contractate, la drept vorbind, pentru apărarea Americii.

Printr-o uniune cu Marea Britanie, Irlanda ar cîștiga, în afară de libertatea comerțului, și alte avantaje mult mai importante, care ar reprezenta mai mult decît compensarea unui spor de impozite, spor ce ar decurge poate din această uniune. În Scoția, clasele sociale mijlocii și inferioare au dobîndit de pe urma unirii cu Anglia, completa eliberare de sub puterea unei aristocrații care mai înainte le asuprise mereu. La fel, dintr-o uniune cu Marea Britanie, majoritatea populației din toate clasele sociale din Irlanda ar dobîndi eliberarea completă de sub o aristocrație și mai asupritoare, o aristocrație care nu are la bază, ca cea din Scoția, deosebirile firești și onorabile de naștere și de avere, ci se bazează pe cele mai odioase discriminări și anume pe cele create de prejudecăți religioase și politice, care, mai mult decît oricare altele, încurajează atît atitudinea disprețuitoare a asupritorilor, cît și ura și mînia celor asupriți, și care produc în mod obișnuit între locuitorii din aceeași țară o dușmănie mai mare decît orice dușmănie ce s-a putut vedea vreodată între locuitorii unor țări diferite. Se pare că, fără o unire cu Marea Britanie, locuitorii din Irlanda nu se vor putea considera ca un popor unitar, încă multe secole de acum înainte.

În colonii n-a predominat niciodată o aristocrație asupritoare. Totuși, din punctul de vedere al unei vieți fericite și liniștite, coloniile ar avea mult de cîștigat dintr-o uniune cu Marea Britanie. Uniunea le-ar elibera, cel puțin, de acele lupte politice acerbe și violente, inerente micilor democrații și care adeseori au divizat sentimentele populației, tulburînd liniștea guvernărilor atît de apropiate, în forma lor, de democrație. Aceste lupte și uneltiri politice ar fi de zece ori mai violente în cazul care e foarte probabil să se producă, al unei despărțiri complete de Marea Britanie, dacă ea nu va fi evitată printr-o asemenea unire. Înainte de începerea actualelor tulburări, puterea de constrîngere a metropolei a avut întotdeauna posibilitatea de a evita ca aceste lupte politice să degenereze în ceva mai rău decît brutalitate și insulte grosolane.

Dacă se va înlătura cu totul această putere de constrîngere, vor izbucni probabil în curînd și acte de violență și vărsări de sînge. În toate țările mari care sînt unite sub o guvernare unică, spiritul de partid se manifestă de obicei mai puțin la provinciile depărtate ale imperiului decît la centru. Fiind la o mare distanță de capitală, de sediul marilor lupte politice și al ambițiilor, acele provincii sînt mai puțin accesibile partidelor în luptă și devin spectatoare mai indiferente și imparțiale la acțiunea tuturor acestor partide. Spiritul de partid se manifestă mai puțin în Scoția decît în Anglia. În cazul unei uniri, el s-ar manifesta probabil și mai puțin încă în Irlanda decît în Scoția, în timp ce coloniile s-ar bucura, probabil, fără întîrziere, de armonie și unitate într-un grad necunoscut nicăieri pînă azi în Imperiul britanic. E drept că atît Irlanda cît și coloniile ar fi supuse la impozite mai grele decît cele pe care le plătesc astăzi. Însă de pe urma întrebuințării atente și cinstite a venitului public în scopul degrevării datoriei naționale, majoritatea impozitelor nu s-ar fixa pe o lungă durată, iar venitul public al Marii Britanii s-ar reduce curînd la atît cît e necesar pentru menținerea unei raționale organizări de timp de pace.

Achizițiile teritoriale ale Companiei Indiilor Orientale, drept netăgăduit al coroanei, adică al statului și al poporului din Marea Britanie, ar putea deveni un alt izvor de venituri, poate mai mare chiar decît toate cele mai sus menționate. Aceste ținuturi ne sînt descrise ca mai fertile, mai întinse și, în raport cu întinderea lor, mai bogate și mai populate decît Marea Britanie. Pentru a se obține de la ele venituri mari, probabil că n-ar fi nevoie să se introducă vreun nou sistem de impunere în ținuturi ce sînt deja suficient impuse și chiar mai mult decît suficient. Ar fi poate mai nimerit să se ușureze, decît să se agraveze, sarcinile acestor ținuturi nefericite și să se caute a se obține de la ele venituri nu prin înființarea unor impozite noi, ci prin împiedicarea fraudelor și a abuzurilor la perceperea celor mai multe din impozitele pe care le plătesc acum.

Dacă Marea Britanie n-ar avea posibilitatea să realizeze un spor important al veniturilor prin mijloacele expuse mai sus, unicul mijloc ce i-ar rămîne ar fi reducerea cheltuielilor. Cu privire la modul de încasare și modul de cheltuire a veniturilor publice, deși la ambele mai este loc pentru îmbunătățiri, Marea Britanie pare a fi cel puțin tot atît de chibzuită ca oricare dintre țările asemenea ei. Armata întreținută de Marea Britanie pentru apărarea ei în timp de pace e mai redusă decît armata oricărui stat european care poate pretinde a rivaliza cu ea în bogăție și putere. De aceea nu se mai pot admite, după cît s-ar părea, reduceri apreciabile de cheltuieli la nici un articol bugetar relativ la armată. Cheltuielile armatei de pace a coloniilor erau foarte mari înainte de începerea tulburărilor actuale și reprezentau sume ce ar fi putut fi — și în caz cînd nu se putea obține nici un venit din colonii, ar fi trebuit neapărat să fie — economisite în întregime. Totuși aceste cheltuieli permanente atît de mari din timp de pace, apar ca neînsemnate în comparație cu cît ne-a costat apărarea coloniilor în timp de război. Războiul trecut, făcut exclusiv pentru colonii, a costat-o pe Marea Britanie, după cum s-a mai arătat, peste nouăzeci de milioane. Războiul cu Spania, din 1739, a fost dus în special pentru ele ; în acesta și în războiul cu Franța,

care a fost consecința lui, Marea Britanie a cheltuit peste patruzeci de milioane, din care o mare parte urmează a fi trecută, cu drept cuvînt, în sarcina coloniilor. În aceste două războaie, coloniile au costat-o pe Marea Britanie mai mult decît îndoitul sumei la care se ridica datoria publică, înainte de începutul primului din aceste războaie. Dacă n-ar fi fost ele, datoria publică a Marii Britanii ar fi fost probabil integral rambursată pînă astăzi, iar dacă n-am fi avut coloniile, primul dintre aceste războaie nici n-ar fi fost posibil, iar cel de-al doilea, fără îndoială că nu s-ar fi întreprins. Dar toate aceste cheltuieli s-au făcut tocmai pentru motivul că respectivele colonii erau presupuse a fi provincii ale Imperiului britanic. De fapt, niște ținuturi care nu contribuie la susținerea imperiului nici cu venituri, nici cu forțe militare, nu pot fi considerate ca provincii ale imperiului. Ele pot fi considerate cel mult ca accesorii ale imperiului, ca un fel de măreț cortegiu de paradă al lui. Totuși, dacă imperiul nu e în stare să susțină pe mai departe cheltuielile pentru menținerea acestui cortegiu, va trebui desigur să renunțe la el; iar dacă nu-și poate spori veniturile în raport cu cheltuielile, va trebui cel puțin să-și acomodeze cheltuielile după venituri. Dacă cu totul refuzul lor de a se supune impozitelor britanice, coloniile urmează totuși a fi considerate ca provincii ale Imperiului britanic, apărarea lor într-un eventual război ar putea-o costa pe Marea Britanie, tot atît cît cel mai costisitor dintre războaiele ce le-a dus cîndva. Este mai bine de un secol, de cînd conducătorii Marii Britanii amăgesc poporul cu ideea că posedă un mare imperiu pe țărmul de apus al Atlanticului. Însă, pînă acum, acest imperiu n-a existat decît în închipuire. Pînă acum nu a fost un imperiu, ci numai proiectul unui imperiu; n-a fost o mină de aur, ci proiectul unei mine de aur; proiect ce a costat, continuă a costa, și, dacă se va urma aceeași politică de pînă acum, probabil va costa și pe viitor sume imense, desigur fără a aduce vreun profit; deoarece efectele monopolului comerțului colonial, după cum s-a mai arătat, sînt dimpotrivă, pentru marea masă a populației, o pură pagubă [în loc de profit]. E timpul desigur ca, însfîrșit, conducătorii noștri, fie să înfăptuiască acest vis de aur, cu care poate s-au amăgit și pe ei înșiși, ca și pe întreg poporul; fie să se trezească ei înșiși din vis, căutînd să trezească și poporul. Dacă proiectul nu se poate realiza, trebuie să se renunțe la el. Dacă o provincie oarecare din Imperiul britanic nu poate fi pusă la contribuție pentru susținerea întregului imperiu, e desigur timpul ca Marea Britanie să se libereze de sarcina de a o apăra în timp de război și de a întreține instituțiile ei civile și militare în timp de pace, căutînd să-și adapteze perspectivele și planurile la actuala mediocritate a situației sale materiale.

ANEXĂ

Următoarele două tablouri statistice se adaugă pntru a ilustra și confirma cele ce s-au spus în capitolul V din cartea IV cu privire la prima de tonaj la pescuitul scrumbiilor albe. Cred că cititorul se poate baza pe exactitatea ambelor statistici.

O statistică a buss-urilor[85] echipate în Scoția, pe timp de unsprezece ani, cu numărul barilelor goale luate la plecare, și numărul barilelor cu scrumbii pescuite; de asemenea, cu prima, calculată pe baza mediei la fiecare baril cu sea-steeks[86] și la fiecare baril complet umplut

Anii	Numărul buss-urilor	Barile goale luate la plecare	Barile cu scrumbii	Primă plătită buss-urilor		
				l.	s.	d.
1771	29	5 948	2 832	2 085	0	0
1772	168	41 316	22 237	11 055	7	6
1773	190	42 333	42 055	12 510	8	6
1774	248	59 303	56 365	16 952	2	6
1775	275	69 144	52 879	19 315	15	0
1776	294	76 329	51 863	21 290	7	6
1777	240	62 679	43 313	17 592	2	6
1778	220	56 390	40 958	16 316	2	6
1779	206	55 194	29 367	15 287	0	0
1780	181	48 315	19 885	13 445	12	6
1781	135	33 992	16 593	9 613	12	6
Total	2 186	550 943	378 347	155 463	11	0

Sea-steeks 378 347

redus $^1/_3$ 126 115 $^2/_3$

Barile complet umplute } 252 231 $^1/_3$

Prima, în medie la fiecare baril de sea-steeks :
£ 0 8 2 $^1/_4$

Dar un baril de sea-steeks fiind socotit numai două treimi dintr-un baril complet umplut, se reduce o treime, ceea ce aduce prima la :
£ 0 12 3 $^3/_4$

BCU IASI CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

[Report:	£ 0	12	3 3/4]
Iar dacă scrumbiile sînt exportate, se mai acordă în plus o primă de:	0	2	8
Aşa că prima plătită în bani de către guvern pentru fiecare baril este de:	£ 0	14	11 3/4
Dar dacă la aceasta se adaugă taxa de zece şilingi la buşel pe sarea care se întrebuinţează obişnuit la săratul conţinutului fiecărui baril, în cantitate medie de un buşel şi un sfert, de sare importată adică:	0	12	6
Prima la fiecare baril s-ar ridica la:	£ 1	7	5 3/4
Dacă scrumbiile ar fi sărate cu sare din Marea Britanie, socoteala ar urma să fie astfel:			
Prima ca mai înainte:	£ 0	14	11 3/4
Dar dacă la această primă se adaugă taxa de 1 şiling şi 6 peni de buşel pentru doi buşeli de sare scoţiană, sare socotită a fi cantitatea medie întrebuinţată la săratul conţinutului fiecărui baril, adică:	0	3	0
Prima la fiecare baril se va ridica la:	£ 0	17	11 3/4
Şi cînd scrumbiile aduse cu buss-uri intră în Scoţia pentru consumul intern şi plătesc taxa de 1 şiling de baril, prima revine la evaluarea de mai înainte adică:	£ 0	12	3 3/4
Din care se scade 1 şiling de baril	0	1	0
	£ 0	11	3 3/4
Dar la suma aceasta trebuie adăugată din nou taxa pe sarea străină întrebuinţată pentru săratul conţinutului fiecărui baril de scrumbii, adică:	0	12	6
Aşa că prima alocată pentru fiecare baril de scrumbii intrat pentru consumul intern este de:	£ 1	3	9 3/4
Dacă scrumbiile sînt sărate cu sare din Marea Britanie, calculul va fi după cum urmează:			
Prima pe fiecare baril adus cu bussuri, ca mai sus:	£ 0	12	3 3/4
Din care se scade 1 şiling de baril plătit în momentul cînd intră pentru consumul intern	0	1	0
	£ 0	11	3 3/4
Însă dacă la primă adugăm taxa de 1 şiling şi 6 peni de buşel asupra a 2 buşeli de sare scoţiană presupusă a fi cantitatea medie întrebuinţată pentru săratul conţinutului fiecărui baril, adică:	0	3	0
Prima de fiecare butoi intrat pentru consumul intern va fi de:	£ 0	14	3 3/4

Deşi această lipsă de taxe [pe sare] la scrumbiile exportate nu se poate considera la drept vorbind ca primă, aceea la scrumbiile intrate pentru consumul intern, desigur că poate fi considerată ca primă.

O statistică a sării importate în Scoţia şi a sării scoţiene predate pescăriilor, cu scutire de vamă, de la 5 aprilie 1771 pînă la 5 aprilie 1782, cu media anuală pentru fiecare din ele

Perioada	Sarea străină importată	Sarea scoţiană predată de la ateliere[87]
	buşeli	buşeli
De la 5 aprilie 1771 pînă la 5 aprilie 1782	936 974	168 226
Media anuală	85 159 5/11	15 293 3/11

Este de observat că buşelul de sare străină cîntăreşte 84 de livre ; cel de sare scoţiană, numai 56 de livre.

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDEX I

MATERII

A

Absenteiști, impozitul pe ~, considerații asupra proprietății acestora în Irlanda, II, 297.

Acaparare și specula, teama poporului de ele, asemănătoare cu groaza de vrăjitorie, II, 32.

Accize, observații asupra statutului ~lor pe pîine și bere, I, 179, 183.
Principalul obiect al ~lor, II, 281 ; taxele de ~, mai clare și mai precise decît cele vamale, 287 ; afectează numai puține articole de mare consum, 287 ; proiectul privitor la taxa de ~ al lui Sir Robert Walpole nu a fost adoptat, 290 ; accizele asupra băuturilor spirtoase și fermentate făcute în patrie sînt cele mai productive, 291 ; calcularea cheltuielii de percepere a ~lor, 298 ; legile lor, mai supărătoare decît acelea ale vămilor, 300.

Activitatea economică, diferitele ei feluri, rarcori o națiune le-a tratat imparțial, I, 4 ; speciile ei, descori locale 16 ; se adaptează evident cererii, 43 ; se mărește prin răsplata îmbelșugată a muncii, 58 ; cum este influențată de anii de belșug și de cei de lipsă, 59 ; este exercitată mai avantajos în orașe decît la țară, 88—89 ; producția medie totdeauna adaptată consumului mediu, 131 ; este promovată de circulația banilor de hîrtie, 195 ; trei lucruri necesare pentru a pune în mișcare activitatea economică, 198 ; cum este evaluat caracterul general al unei națiuni, după ea, 226 ; ~ și lipsa de ocupație, cum este determinată proporția între ele, 226 ; este folosită mai întîi pentru hrană și apoi extinsă la confort și lux, 255 ; dacă ~ generală a unei societăți este promovată prin restricții comerciale la import, 303 ; interesul particular în mod natural se dirijează spre acea investiție care este mai avantajoasă pentru societate, 303 ; dar fără intenție sau știință, 305 ; reglementarea prin lege a activității particulare e o asumare periculoasă a puterii

de către stat, *ib.* ; ~ indigenă nu ar trebui să fie folosită pentru ceea ce se poate cumpăra mai ieftin din străinătate, 305—306 ; activitatea societății poate să crească numai în raport cu creșterea capitalului său, 306 ; cînd poate fi necesar să se pună restricții la producția străină pentru a încuraja pe acea indigenă, 309 ; exercitarea liberă a activității ar trebui să fie permisă tuturor, 314.

Efortul natural al fiecărui individ pentru a-și îmbunătăți situația va rezulta, dacă nu este împiedicat, din prosperitatea societății, II, 37.

Actori publici, plătiți în plus pentru profesiunea lor, I, 76.

Actul de navigație din Anglia, dispozițiile principale ale acestuia, I, 309—311 : motivele care au dictat această lege, 310 ; tendința sa politică și comercială, 310.

Consecințele lui în măsura în care a afectat comerțul colonial cu Anglia, II, 77 ; a micșorat comerțul exterior cu Europa, 79 ; a menținut profituri mari în comerțul britanic, 79 ; a supus Anglia unei inferiorități în orice ramură de comerț al cărui monopol nu-l deține, 80.

Adunare, reprezentativă, în coloniile britanice, libertatea constituțională a adunării, descriere, II, 70.

Africa, cauza atribuită stării de barbarie a ținuturilor interioare, I, 17, 18.

Agioul băncii din Amsterdam, explicarea acestuia, I, 442 ; ~ băncii din Hamburg, 320 ; cum se păstra ~ la Amsterdam la un nivel mediu, 325.

Agricultură, munca în ~ nu admite același fel de subdiviziuni ca în manufacturi, I, 8 ; această imposibilitate de diviziune a muncii împiedică agricultura să se perfecționeze la fel ca manufacturile, 8 ; condițiile naturale ale agriculturii într-o colonie nouă, 65—66 ; cere mai multă știință și experiență decît cele mai multe îndeletniciri mecanice și totuși se practică fără nici o restricție, 90 ; condițiile arenzii, cum se stabilesc între proprietari și arendași, 102 ; se extinde datorită șoselelor bune și canalurilor navigabile, 104 ; în ce împrejurări sînt mai valoroase pășunile decît terenurile arabile, 105 ; grădinăritul nu este o ocupație prea rentabilă, 108 ; viile, felul de cultură cel mai rentabil 109 ; evaluările profitului pe bază de proiecte, foarte înșelătoare, *ib.* ; creșterea animalelor și plugăritul se îmbunătățesc reciproc, 153 ; observații asupra agriculturii din Scoția, 154 ; observații asupra aceleia din America de Nord, 155 ; păsările de curte un articol rentabil în agricultură, 156 ; porcii 156—157 ; lăptăritul, 157 ; exemple de terenuri complet ameliorate, 158 ; extinderea cultivării pămîntului, pe măsură ce ridică prețul alimentelor de origine animală, reduce pe acela al legumelor, 168 ; de cine și cum se practică sub regimul feudal, 225 ; operațiile sale nu urmăreau atît de mult să mărească,

cît să dirijeze fertilitatea naturii, 244 ; a fost cauza prosperității coloniilor britanice din America, 246—247 ; profiturile ei, exagerate de întreprinzători aventuroși, 252 ; la condițiuni egale este în mod natural preferată comerțului, 256 ; sînt necesari meseriași pentru efectuarea ei, *ib.* ; nu a fost luată în considerație de distrugătorii nordici ai imperiului roman, 259 ; vechea politică a Europei a fost nefavorabilă pentru ~, 266 ; a fost încurajată de comerțul și manufacturile din orașe, 280 ; avuția rezultînd din ~, mai solidă și mai durabilă, decît aceea care rezultă din comerț, 284.

Nu este încurajată prin acordare de prime la exportul grîului, II, 13 ; de ce reprezintă activitatea cea mai potrivită pentru noile companii [în colonii], 87 ; actualul sistem economic-agricol adoptat în Franța, descrierea acestuia, 127 ; este descurajată de restricții și prohibiții în comerțul său, 134 ; este favorizată mai mult decît manufacturile în China, 139 ; și în India, 140 ; nu cere o piață atît de largă ca manufacturile 141 ; a frîna manufacturile pentru a favoriza agricultura este o politică greșită, 143 ; marii proprietari ar trebui să fie încurajați să cultive ei înșiși o parte din pămîntul lor, 247.

Alcavala, impozitul numit astfel în Spania ; explicat și analizat, II, 301 ; ruinarea manufacturilor spaniole este atribuită acestui impozit, *ib.*

Alge, renta cerută pentru stîncile pe care cresc ~, I, 103.

Alodiale, drepturi, confundate cu drepturile feudale, I, 277 ; introducerea legii feudale tindea să modereze autoritatea stăpînilor alodiali, 277.

Ambasadori, motivul principal pentru numirea lor, II, 177.

America, de ce este mai scumpă munca în ~ de Nord decît în Anglia, 1,50 ; marea creștere a populației în America, 51—52 ; dobînda curentă în acea țară, 66 ; ~ constituie o nouă piață pentru producția proprilor sale mine de argint, 141 ; primele relatări asupra celor două imperii ale Perului și Mexicului au fost mult exagerate, 142, 300 ; starea de dezvoltare a coloniilor spaniole, *ib.* ; situația monedei de hîrtie în coloniile britanice, 219, 220 ; cauza prosperității rapide a coloniilor britanice în ~ de Nord, 246 ; de ce acolo nu s-au înființat niciodată manufacturi pentru vînzarea de mărfuri la depărtări mari, 257 ; grabnica sa dezvoltare, datorită ajutorului capitalurilor străine, 257 ; cumpărarea și îmbunătățirea pămînturilor necultivate, cea mai rentabilă întrebuințare a capitalurilor, 281 ; schimbări în domeniul comerțului, produse de descoperirea ei, 299, 300 ; numai două națiuni civilizate au fost găsite pe întregul continent, 300 ; bogăția coloniilor din ~ de Nord a crescut, deși balanța lor comercială a continuat să rămînă defavorabilă, 333.

Vinul din Madera, cum a fost introdus în coloniile britanice, II, 9 ; istoria așezărilor europene, în ~, 51 ; din Spania, 57 ; din Olanda 59 ; din Franța, 59—60 ; din Anglia, 60 ; conducerea ecleziastică în mai multe colonii europene, 62 ; peștele, un articol

principal al comerțului dintre ~ de Nord și Spania, Portugalia și Mediterana, 64—65 ; material pentru construcții navale pentru Anglia, 66 ; prea puțin merit datorat politicii Europei pentru modul cum au reușit coloniile, 72 ; descoperirea și colonizarea Americii, în ce măsură a fost avantajoasă pentru Europa, 73 ; și pentru ~, 99 ; coloniile din ~ guvernate într-un spirit monopolist, 102—103 ; în Anglia interesul consumatorului sacrificat aceluia al producătorului, prin sistemul colonizării, 124 ; plan de a extinde sistemul britanic de impunere, asupra tuturor provinciilor, 327 ; examinarea problemei felului cum vor putea plăti americanii impozitele, neavînd aur și argint, 333 ; trebuie de drept să contribuie la achitarea datoriei publice a Marii Britanii, 337 ; utilitatea unirii lor cu Anglia, 337 ; imperiul britanic acolo, un simplu proiect, 338.

Amsterdam, agioul Băncii din ~, explicarea lui, I, 318 ; ocazia înființării sale, 319 ; avantajele însoțind plățile în ~, 321 ; taxă cerută pentru păstrarea banilor în ~, 321 ; prețurile la care sînt primite lingourile și monedele metalice, *ib.*, notă ; această bancă, marele depozit al Europei pentru lingouri, 322 ; cererile la bancă, cum sînt făcute și cum sînt satisfăcute, 324 ; agioul băncii, cum s-a păstrat la un nivel mediu, 325 ; tezaurul băncii, dacă este în întregime păstrat în depozitele sale, *ib.* ; cuantumul tezaurului său poate fi numai presupus, 325 ; taxe plătite băncii, pentru tranzacții, 326.

Anglia, date asupra diferitelor sale feluri de monedă bătută, de argint, aur și cupru, I, 30 ; de ce munca este mai ieftină în ~ decît în America de Nord, 50 ; creșterea populației comparată între ambele țări, 51 ; producția și munca în ~ au crescut treptat de la primele documente, deși scriitorii prezintă țara ca fiind în rapid declin, 232 ; enumerarea piedicilor și calamităților pe care prosperitatea țării le-a învins, 232 ; împrejurări care favorizează comerțul și manufacturile, 281 ; legi în favoarea agriculturii, 282 ; de ce odinioară nu putea duce războaie externe de lungă durată, 298 ; de ce comerțul cu Franța a fost supus atîtor descurajări, 331 ; începuturile dușmănici dintre aceste țări, 332.

Traducerea tratatului comercial încheiat în 1703 cu Portugalia, II, 41 ; cercetarea asupra valorii comerțului cu Portugalia, 41—42 ; și-ar putea procura aur, fără comerțul cu Portugalia, 43 ; urmările actului de navigație pentru asigurarea comerțului colonial, 77.

Arabi, felul lor de a susține războiul, II, 149—150.

Aramă, totdeauna unitate de măsură a valorii la vechii Romani, I, 30 ; nu poate servi ca ofertă legală de plată în Anglia, *ib.*

Arendă. vezi R e n t ă.

Arenzi (contractele de arendă), diferite condiții obișnuite ale acestora, II, 246.

Argint. prima monedă bătută de către distrugătorii nordici ai imperiului roman, I, 30 ; raportul valorii sale față de aur, reglementat de lege, 30 ; este măsura valorii aurului, *ib.* ; prețul ~ului la monetărie în

Anglia, 31 ; cercetare asupra diferenței dintre prețul lingoului la monetărie și prețul pieții, 32 ; cum trebuie ferită moneda de ~ de a fi topită pentru a realiza beneficii, 33 ; de ce sînt în general abandonate minele de ~ în Europa, 119 ; dovezile că aduc un profit mic proprietarilor lor în Peru, 120 ; calitățile pentru care este prețuit acest metal, *ib.* ; cele mai bogate mine de ~ ar adăuga prea puțin la bogăția lumii, 123 ; dar creșterea lui în cantitate ar deprecia propria lui valoare, 124 ; împrejurări care ar putea să contrabalanseze acest efect, 125 ; privire istorică asupra variațiilor valorii lui în decursul ultimelor 4 secole, 125 ; observațiuni asupra urcării valorii sale în comparație cu a grînelor, 127 ; împrejurări care au înșelat pe autori în observațiile lor asupra valorii ~ului, 128 ; grînele, cea mai bună măsură pentru judecarea valorii reale a ~ului, 131—132 ; cum a fost influențat prețul ~ului de creșterea cantității lui, 134; valoarea lui scăzută ca urmare a descoperirii minelor americane, 135 ; cînd reducerea valorii sale, din această cauză, pare să fi fost la maximum, 135 ; impozitul plătit de minele peruviene regelui Spaniei, 140 ; valoarea ~ului menținută prin extinderea pieții, 141 ; este marfa cea mai avantajoasă care poate fi trimisă în China, 144 ; care a fost raportul între valoarea lui și acea a aurului, înainte și după descoperirea minelor din America, 147 ; cantitatea de ~ ce se află în mod obișnuit pe piață este, în raport cu acea a aurului, mai mare probabil decît indică valorile lor relative, 147 ; valoarea lui, probabil în creștere și de ce, 148 ; opinia asupra unei deprecieri a valorii sale nu este fundată, 167.

Valoarea sa reală depreciată de primele la exportul grînelor, II, 13.

Argintărie, a marilor gospodării, topirea ei pentru a satisface nevoile statului, o resursă neînsemnată, I, 295.

Abundența de ~ în casele din Spania și Portugalia, II, 16 ; argintăria nouă este făcută de obicei din cea veche, 44.

Armată, trei mijloace diferite prin care o națiune poate menține o ~ într-o țară îndepărtată, I, 295.

Armata permanentă, deosebirea dintre aceasta și o miliție, II, 154 ; istoria armatei 156 ; armata macedoneană, *ib.* ; armata cartagineză, 156—7 ; armata romană, 157—8 ; ca singură este în stare să perpetueze civilizația unei țări, 159 ; este cel mai rapid instrument pentru civilizarea unei țări barbare, *ib.* ; în ce împrejurări este periculoasă și în ce împrejurări favorabilă libertății, 160.

Armata cartagineză, superioritatea ei asupra celei romane, explicată, II, 157.

Arme de foc, modificare în arta războiului, provocată de invenția lor, II, 156, 160 ; invenția lor este favorabilă extinderii civilizației, 160.

Asdrubal, armata sa mult întărită prin disciplină, II, 156—57 ; cum a fost învins ~, 157.

Așezările săracilor, o scurtă privire asupra legilor din Anglia relative la ele, I, 96 ; mutarea forțată a săracilor, o violare a libertății naturale, 199 ; legea asupra lor trebuie abrogată, 314.

August, împăratul, eliberează pe sclavii lui Vedius Pollio, pentru cruzimea acestuia, II, 72.

Aur, nu este etalonul de valoare în Anglia, I, 30 ; valoarea lui este măsurată prin argint, 31 ; reforma monedei de ~, 31, 32 ; prețul de monetărie al aurului în Anglia, 32 ; exploatarea minelor de ~ din Peru foarte neprofitabilă, 121 ; calitățile pentru care acest metal este prețuit, 121—122 ; cum era stabilită valoarea aurului în raport cu a argintului, înainte și după descoperirea minelor americane, 147 ; ~ul este mai ieftin pe piața spaniolă decît argintul, 148.

Mari cantități remise anual de Portugalia, Angliei, II, 42 ; de ce rămîne puțin ~ în Anglia, 42 ; se poate obține totdeauna pentru valoarea lui, 43.

Aur și Argint, cum au fost influențate prețurile acestor metale de creșterea cantității lor, I, 132 ; sînt mărfuri care caută firește cea mai bună piață, 133 ; sînt metale de cea mai mică valoare la națiunile sărace, 133 ; creșterea cantității lor, provenind din creșterea avuției și progresului, nu are tendința de a le micșora valoarea, 134 ; consumul anual al acestor metale este considerabil, 144 ; importul lor anual, în Spania și Portugalia, 145 ; nu este probabil să se înmulțească peste cerere, 146 ; durabilitatea lor, cauza stabilității prețului lor, 146 ; de ce împrejurări depinde cantitatea lor în fiecare țară în parte, 164 ; valoarea scăzută a acestor metale într-o țară, nu este o dovadă de bogăție și nici valoarea lor urcată o dovadă de sărăcie, 165 ; dacă nu au plasament în interior vor fi trimise în străinătate în ciuda prohibiției, 229 ; motivul pentru care națiunile europene s-au străduit să acumuleze aceste metale, 288 ; argumente comerciale în favoarea exportării lor, 289 ; acestea și toate celelalte mărfuri sînt, în mod reciproc, unele prețul celorlalte, 290—91 ; cantitatea lor, în fiecare țară, determinată de cererea efectivă, 291 ; de ce prețul acestor metale nu fluctuează atît de mult ca acela al altor bunuri, 292 ; menținerea unei cantități cuvenite din ele în țară, nu are rost să constituie o preocupare a guvernului, *ib.* ; aurul și argintul acumulate într-o țară se pot afla sub trei forme deosebite, 295 ; o mare cantitate de lingouri exportate și importate, alternativ, pentru nevoile comerțului exterior, 297 ; totalul acestor metale importate anual în Spania și Portugalia, 297 ; importul lor nu este beneficiul principal scos din comerțul exterior, 299 ; cum a fost valoarea lor influențată de descoperirea minelor americane, *ib.* ; precum și de drumul pe la capul Bunei Speranțe spre Indiile Răsăritene, 300 ; efectul exportului anual de argint în Indiile Răsăritene, 300—331 ; mijloacele comerciale urmărite pentru mărirea cantității acestor metale într-o țară, 301, 316 ; cum erau primite și plătite la Banca din Amsterdam lingourile, 445 ; la ce prețuri, 321—322, notă ; o țară comercială fără mine nu este probabil epuizată de exportul anual al acestor metale, 328—329.

Valoarea lor, în Spania și Portugalia, depreciată de restricțiile asupra exportului lor, II, 15 ; nu sînt importate pentru a se

lucra din ele obiecte sau pentru batere de monedă, ci pentru comerțul exterior, 44 ; căutarea de mine de ~, cea mai ruinătoare dintre inițiative, 53 ; sînt metale valoroase pentru că sînt în cantitate mică și greu de procurat, 54.

Asigurare, contra focului și riscurilor maritime, natura și profiturile ei, examinarea lor, I, 77 ; comerțul de asigurare poate fi făcut cu succes de o societate pe acțiuni, II, 192.

Assiento contract, II, 186.

Avansări ecleziastice, mijloacele prin care clerul unei națiuni ar trebui să fie condus de autoritatea publică, II, 222 ; modificări în modul acordării lor, 222—227.

Avocați, de ce sînt răsplătiți din plin pentru munca lor, I, 75—76 ; suma ridicată a onorariilor lor, II, 167.

Avuție și *Bani*, termeni sinonimi în limba populară, I, 288 ; evaluarea avuțiilor la spanioli și mongoli, comparație între ele, 288 ; marea autoritate conferită de posesia lor, II, 163.

B

Balanța comercială, nu există nici un criteriu sigur pentru a determina de partea cui înclină, între două țări date, I, 317 ; teoria curentă a balanței comerciale, pe care sînt fondate cele mai multe reglementări ale comerțului, este absurdă, 327 ; dacă este echilibrată prin schimbul mărfurilor lor proprii, ambele părți pot fi în cîștig, *ib.* ; cum s-ar prezenta ~, dacă propriile mărfuri ale uneia dintre cele două țări ar fi plătite cu mărfuri străine de către cealaltă, 327 ; cum se prezintă ~ atunci cînd mărfurile sînt plătite cu aur și argint, 328 ; ruina unei țări prevăzută de teoria balanței comerciale nefavorabile, 331.

Balanța producției și consumului anual, explicarea ei, I, 333 ; poate fi în favoarea unei națiuni, cînd balanța comercială îi este nefavorabilă, 333.

Bancheri, cum se stabilește creditul biletelor lor de bancă, I, 195 ; explicarea naturii afacerilor bancare, 195—6, 199 ; înmulțirea și concurența bancherilor pe baza unei bune reglementări este folositoare pentru creditul public 221.

Bani, vezi Monedă, Hîrtie (bani de).

Bănci, marea dezvoltare a comerțului în Scoția, după înființarea ~lor, în orașele principale, I, 198 ; cursul obișnuit al afacerilor lor, 199 ; consecințele emisiunii de prea multă hîrtie din partea lor, 200 ; prudența necesară respectată de ~ pentru un anumit timp, în ceea ce privește acordarea de credit clienților lor, 204 ; limitele avansurilor pe care ~le le pot face în mod imprudent comercianților, 206; cum sînt păgubite de practica [plății poliței scadente] prin emitere de polițe și reînnoirea lor, 208 ; istoria ~i din Ayr, 210 ; istoria ~i Angliei, 213 ; examinarea naturii și avantajului public al ~lor,

214—215; bancherii ar putea să-şi desfăşoare activitatea cu mai puţini bani de hîrtie, 217, 218; efectele clauzelor opţionale asupra biletelor scoţiene, 218; origina înfiinţării lor, 320; explicarea monedei bancare, *ib.*

Comportarea Băncii Angliei, în ce priveşte baterea monedei, II, 46; de ce sistemul societăţilor pe acţiuni se pretează bine pentru comerţul de bancă, 194; o întrebare discutabilă: dacă guvernul Marii Britanii ar fi la fel de avantajos pentru administrarea cu profit a ~i, 237.

Baretti, d-l, darea sa de seamă privitoare la cantitatea aurului portughez trimisă săptămînal în Anglia, II, 42.

Baroni feudali, restrîngerea puterii lor prin acordarea de privilegii municipiilor, I, 268—269; întinsa lor autoritate, 276, 278; cum şi-au pierdut autoritatea asupra vasalilor lor, 278; şi puterea de a tulbura ordinea în ţară, 279.

Bariere, vezi Taxe de barieră.

Batavia, cauzele prosperităţii coloniei olandeze acolo, II, 106.

Beneficii eclezіastice, posesiunea lor, de ce au fost făcute permanente, II, 222; dreptul acordării lor, cum a fost luat de la papi în Anglia şi Franţa, 226; egalitatea ~lor la prezbiterieni, 230; efectele bune ale acestei egalităţi, 231.

Bengal, căror împrejurări s-au datorat grabnicele îmbunătăţiri în agricultură şi manufacturi, I, 18; mizerabila stare actuală a acestei ţări, 52; observaţii asupra nivelului dobînzii, ridicat în ~, 67; comportarea asupritoare a englezilor în acea ţară, pentru a-şi sprijini comerţul lor de opiu, 107; de ce este mai important pentru exportul său de produse manufacturate decît de grîne, 127.

Berna, scurt istoric al republicii, I, 270, instaurarea reformei acolo, II, 228; utilizarea venitului clerului catolic, 233; ~ obţine un venit din împrumutarea cu dobîndă a tezaurului său, 238.

Beţie, cercetarea motivului acestui viciu, I, 329.

Biserica, cu cît este mai bogată ~, cu atît este mai sărac statul, I, 233; totalul venitului bisericii din Scoţia, 233; venitul bisericii impus în Prusia la taxe mai grele decît al proprietarilor laici, 242; examinarea naturii şi efectului dijmei 249.

Blănuri, comerţul de ~, primele principii ale acestuia, I, 115.

Boemia, situaţia în acea ţară, a impozitului asupra industriei meşteşugăreşti, II, 274.

Bogăţii, principala plăcere procurată de ~ constă în exhibiţia lor, I, 122.

Bordeaux, de ce este un oraş al marelui comerţ, I, 226.

Brazilia a ajuns să devină o colonie puternică deşi neglijată, II, 57; invadatorii olandezi izgoniţi de coloniştii portughezi, 58; numărul locuitorilor de acolo, 58; comerţul principalelor provincii stînjenit de portughezi, 63.

Bresle, tendinţa lor către privilegii exclusive, în comerţ, I, 45, 85; de ce autoritate au fost întemeiate, 88; avantajele pe care le scot din

regiunea înconjurătoare, 89 ; ~le împiedică acțiunile concurenței, 91 ; regulamentele lor interne, combinații în dauna publicului, 91 ; ~le sînt dăunătoare chiar pentru membrii ~lor, 92 ; legile ~lor împiedică libera circulație a muncii de la o meserie la alta, 96 ; originea lor, 268 ; sînt scutite, prin privilegiile lor, de dependența față de puterea baronilor feudali, 269 ; societățile europene din Indiile Răsăritene sînt dezavantajoase pentru comerțul din răsărit, 300 ; privilegiile exclusive ale breslelor ar trebui să fie suprimate, 314.

Bunuri, vezi Mărfuri.

Bunuri de lux, deosebirea lor de bunurile necesare, II, 277 ; fixarea impozitelor asupra lor, 278 ; efectele bune și rele ale taxelor pe acestea, 297—98.

Burn, d-rul, observațiile sale asupra legilor privind stabilirea de domiciliu a săracilor, I, 97—100.

C

Cadastru, scopul acestei compilații, II, 249.

Calvini, originea acestei secte, II, 228, principiile lor de conducere a bisericii, 229.

Cameron, d-l, din Lochiel, a exercitat de acum 30 de ani o jurisdicție penală asupra arendașilor săi, I, 277.

Canada, colonia franceză de acolo, mult timp sub administrația unei companii privilegiate, II, 59 ; dar ~ a progresat repede după dizolvarea companiei, 60.

Canaluri navigabile, avantajele lor, I, 104 ; cum trebuie construite și întreținute, II, 171 ; acela din Languedoc, cum a fost asigurată întreținerea lor ; vezi : pot fi administrate cu succes de societățile pe acțiuni 195.

Cantillon, d-l, observații asupra dării sale de seamă despre cîștigurile săracimii care muncește, I, 49.

Capital în comerț, explicat, și cum este folosit, I, 185 ; împărțit în ~uri circulante și fixe, 186 ; caracteristică a ~lor fixe, 187 ; diferitele feluri de ~uri fixe specificate, 187 ; caracteristică a ~urilor circulante și diferitele feluri de ~, 188 ; ~urile fixe susținute de acelea care sînt circulante, *ib.* ; ~uri circulante, cum sînt susținute, 188 ; ce destinație are un ~ fix, 192 ; cheltuiala de întreținere a ~urilor fixe și circulante, exemplificată, 192 ; banii considerați ca o parte a ~ului circulant, 193 ; banii nu constituie o măsură pentru ~, 195 ; ce cantitate de muncă poate angaja un ~, 197, 198 ; ~uri, cît pot fi extinse prin efecte de credit, 205, 206 ; trebuie să fie totdeauna înlocuit cu un profit, prin producția anuală a pămîntului și a muncii, 224 ; proporția între ~ și venit, reglementează proporția între activitate și neactivitate, 227 ; cum este mărit sau micșorat, 227 ; evidențele naționale ale creșterii lui 231—232 ; în ce cazuri cheltuielile particulare contribuie la mări-

rea capitalului național, 233—4; creșterea capitalului reduce profiturile prin concurență, 238; diferitele moduri de a folosi un ~, 242; cum a fost înlocuit ~ul la diferite clase de comercianți, 243; ~ul folosit în agricultură pune în mișcare o mai mare cantitate de muncă productivă decît oricare ~ egal, folosit în manufacturi, 244; acela al unui manufacturier ar trebui să rămînă înăuntrul țării, 245; cum operează ~urile folosite în agricultură, manufacturi și comerț extern, comparație, 245—6; prosperitatea unei țări depinde de justa proporție a ~ului său aplicat la îndeplinirea acestor trei mari funcțiuni, 247; diferite rambursări ale ~urilor folosite în comerțul extern, 248; ~ul la condițiuni egale, este folosit mai curînd în agricultură decît în comerț și manufacturi, 256; ~ul este folosit mai curînd în manufacturi decît în comerțul extern, 257; cursul natural al folosirii ~ului, 257; dobîndit prin comerț, este foarte precar pînă cînd este plasat în agricultură și ameliorațiuni agricole, 283; investiția ~ului în diferite feluri de comerț, cum e determinată, 304.

Capital (~ investit), explicarea profitului ~ului plasat în manufacturi, I, 37; în comerț o creștere a lui ridică salariile și micșorează profitul, 63; trebuie să fie mai mare într-un oraș decît într-un sat, 64; consecințele naturale ale unei insuficiențe de ~ în coloniile noi, 66; profiturile ~ului, puțin influențate de ușurința sau greutatea de a învăța o meserie, 73; dar influențate de riscul sau neplăcerile profesiei, 79; ~ul întrebuințat în vederea profitului pune în mișcare cea mai mare cantitate de muncă utilă, 174; acumularea sa nu este necesară într-o societate primitivă, 183; acumularea sa este necesară pentru diviziunea muncii, *ib.*; se deosebesc două feluri de ~, 184; ~ul total al unei țări sau al unei societăți, explicat, 186; case, *ib.*; pămînt îmbunătățit, 187; însușiri personale, *ib.*; monedă și produse alimentare, 188; materii brute și mărfuri manufacturate, *ib.*; cum este folosit ~ul individual, 189; ~ul este adesea îngropat sau ascuns, în țările cu regim arbitrar, *ib.*; profitul lui descrește în proporția în care îi crește cantitatea, 226; în baza căror principii ~ul este dat și luat cu împrumut și dobîndă, 236.

~ul oricărei societăți este repartizat, în diferite întrebuințări, în proporția cea mai avantajoasă interesului public, după vederile personale ale indivizilor, II, 102; repartiția naturală a sa, deranjată de sistemele monopolizatoare, 103; orice deranjament al ~ului este păgubitor societății, 104; ~ul comercial este steril și neproducător, conform sistemului agricol francez de economie politică, 130; în ce măsură venitul său este un obiect de impunere, 259; prin impozitul funciar s-a urmărit un impozit pe ~, II, 261.

Capitație, natura ei; examinarea, II, 275; în Anglia, 276; în Franța, 276—277; origina ~i sub orînduirea feudală, I, 267; de ce este socotită ca semn al sclaviei, *ib.*; considerații asupra naturii sale, II, 275—277.

Capul Bunei Speranţe, cauzele prosperităţii aşezării olandeze de acolo, II, 106.
Carnea de măcelărie, nicăieri un bun necesar traiului, II, 282.
Carnea de vacă mai ieftină acum la Londra, decît în timpul domniei lui Iacob I, I, 107; comparată cu preţul grîului din epoca respectivă, 107—108.
Cartofi, observaţiuni asupra ~lor, ca articol de hrană, I, 113; cultura ~lor şi marea lor producţie, *ib.*; dificultatea de a-i păstra constituie marele obstacol în cultivarea lor, ca hrană generală, 114.
Casă, diferite accepţiuni ale termenului în Anglia şi în alte cîteva ţări, I, 84; casele considerate ca făcînd parte din capitalul naţional, 117; casele nu produc nici un venit, 186, 187.
Chiria caselor constînd din două părţi, II, 254; cum operează un impozit pe chiria casei, plătibil de chiriaş, 255; chiria casei, cel mai bun mijloc de a judeca situaţia chiriaşului, 256; cum este determinat impozitul pe chirie, *ib.*; cum sînt impuse în Olanda, 258; taxa de vatră, *ib.*; taxe de ferestre, 257.
Castor, piei, privire asupra politicii practicate în comerţul cu acestea, II, 122.
Călătorii pentru educaţie, privire sumară asupra efectelor lor, II, 205.
Cărbune, trebuie în general să fie mai ieftin decît lemnul pentru a fi preferat drept combustibil, I, 117; preţul ~lui, cum a fost redus, 118.
Exportul ~lui, supus unei taxe mai ridicate decît preţul de cost la mină, II, 122; cel mai ieftin dintre toate combustibilele, 281; impozitul pe ~ reglementat absurd, *ib.*
Cărbuni, comerţul de ~, dintre Newcastel şi Londra foloseşte vase mai multe decît orice alt comerţ de transport din Anglia, I, 250.
Cărbuni, mine de ~, diferitele lor grade de productivitate, I, 117; cînd sînt productive, uneori sînt nerentabile din cauza aşezării lor, 117, 118; raportul între renta plătită de obicei şi produsul brut, 119; maşinile necesare minelor sînt costisitoare, 186.
Ceai, marele import şi consum al acestui articol în Britania, I, 143.
Ceasornic, mecanisme de ceasornic, mare reducere a preţurilor lor, datorită progresului mecanicii, I, 169.
Cereale, vezi G r î u.
Cerere, cu toate că creşterea ei ar putea la început să ridice preţul bunurilor, nu se întîmplă niciodată ca să nu ajungă să-l reducă pînă la urmă, II, 189.
Certificate, parohiale, legea privitoare la ~, cu observaţiuni asupra lor, I, 98.
Cheltuieli, ale particularilor, cum influenţează ele capitalul naţional, I, 233; avantajul de a face ~ pe bunuri durabile, 233—234.
Child, Sir Josiah, observaţiile sale asupra societăţilor comerciale, II, 179—181.
China, cărui fapt s-a datorat dezvoltarea timpurie a meşteşugurilor şi activităţii economice acolo, I, 18; mărturii doveditoare a mizeriei păturilor de jos din ~, 51, 52; nu este totuşi o ţară în declin, 52; rata dobînzii urcate acolo, 68; preţul muncii acolo mai mic decît în cea mai mare parte a Europei, 143; măreaţa pompă a nobililor, 143; argintul este cel mai avantajos articol de trimis

acolo, *ib.*; valoarea proporțională a aurului față de argint, cum este fixată acolo, 147; valoarea aurului și argintului mult mai mare acolo decît în oricare parte a Europei, 165.

Agricultura sprijinită acolo mai mult decît manufacturile, II, 139; comerțul exterior nu e încurajat acolo, 139; lărgirea pieții interne, 140; mare grijă acordată acolo drumurilor, 175; din ce constă venitul principal al suveranului, 252; venitul țării în parte plătit în natură, 253.

Chirie, vezi R e n t ă.

Ciorapi, cum erau făcuți pe timpul lui Eduard IV, I, 171.

Ciorapi lungi, de ce sînt manufacturați ieftin în Scoția, I, 84; cînd au fost aduși în Anglia, I, 171.

Circulație, practica periculoasă de procurare de bani prin ~, explicarea ei, I, 208; cele două ramuri diferite ale ~i examinate, 216.

Circulația monetară a statelor, observații asupra ei, I, 320.

Cîrciumi, numărul lor nu constituie cauza esențială a beției, I, 242—329.

Cler, formarea ~ului, subvenționarea ~ului, prin fonduri furnizate de fundații publice și particulare pentru educația clericilor, I, 92; preoții plătiți mai prost decît mulți mecanici, 93.

~ul unei religii oficiale, de ce nu are succes contra propovăduitorilor unei religii noi, II, 215; de ce își persecută adversarii, *ib.*; zelul ~ului inferior al bisericii din Roma, cum este păstrat viu, *ib.*; utilitatea instituțiilor ecleziastice, 216; în ce raporturi sînt cu funcționarii publici, 217; riscant pentru funcționarii publici de a nu fi de acord cu ei, 221; trebuie tratați fără violență, 222; ~ul bisericii din Roma, o mare armată cantonată în toată Europa, 223; puterea lor similară cu aceea a baronilor în epoca monahismului feudal, 224; cum a scăzut puterea ~ului romano-catolic, 225; relele care însoțesc autorizația dată parohiilor de a-și alege proprii lor preoți, 229.

Cochinchina, observațiuni asupra principalelor articole cultivate acolo, I, 111.

Colbert, d-l, discutarea politicii reglementărilor sale comerciale, I, 312; II, 127—128; caracterul lui, *ibid.*

Colegii, cercetarea cauzelor deprecierii subvențiilor lor bănești, I, 27; dotațiile ~lor, de unde provin ele în general, II, 196; dacă au corespuns în general scopului instituirii lor, *ib.*; aceste dotații au redus necesitatea străduinții din partea profesorilor, 197; privilegiile titraților prin rămînerea lor un număr mai mare de ani într-o universitate și fundarea de burse caritabile sînt dăunătoare pentru educația în ~, 199; disciplina, *ibid.*

Colonii, noi, progresul lor natural, I, 65; moderne, avantajele comerciale oferite de ele, 302.

~le vechi, pe ce principii erau întemeiate, II, 49; vechile ~ grecești nu erau ținute sub autoritatea metropolelor *ib.*; deosebirea între ~le romane și ~le grecești *ib.*; împrejurările care au dus la fundarea ~lor europene în Indiile Răsăritene și în America, 50; Indiile Răsăritene descoperite de Vasco da Gama, 51; Indiile Apusene descoperite de Columb, *ib.*; aurul, obiectul

primelor acțiuni spaniole acolo, 53 ; și al acțiunilor tuturor celorlalte națiuni europene, 54 ; cauzele prosperității noilor ~, *ibid.* ; progresul rapid al vechilor ~ grecești, 56 ; ~le romane s-au dezvoltat încet, *ib.* ; depărtarea Americii și a Indiilor Apusene a favorizat mult ~le europene de acolo, 57 ; privire asupra ~lor britanice din America, 60 ; cheltuiala instituțiilor civile din America britanică, 61 ; administrația ecleziastică, 76 ; vedere generală asupra restricțiunilor aplicate comerțului ~lor europene, 62 ; comerțul ~lor britanice, cum a fost reglementat, 64 ; diferitele feluri de bunuri neenumerate, specificate, *ib.* ; bunuri enumerate, 65 ; restricțiuni privind manufacturile ~lor, 67 ; facilități acordate ~lor de către Anglia, 68 ; ~le erau libere în toate domeniile afară de comerțul extern, 69 ; prea puțin merit revine politicii Europei pentru succesul ~lor, 72 ; ~le au progresat datorită dezordinii și nedreptății guvernelor europene, 72 ; ~le au contribuit la mărirea activității economice a tuturor țărilor din Europa, 74 ; privilegiile exclusive comerciale, o greutate apăsătoare asupra tuturor acestor activități atît în Europa cît și în America, 75 ; ~le au fost în general o sursă de cheltuieli în loc de venituri pentru metropole, 76 ; ~le au adus profit metropolelor numai prin comerțul exclusiv cu ele, 76 ; consecințele actului de navigație, 77 ; evaluarea avantajului Britanici din comerțul colonial, 81 ; recomandarea unei slăbiri treptate a comerțului exclusivist, 85 ; evenimente care au ferit Britania de a simți prea mult pierderea comerțului colonial, 85 ; efectele comerțului colonial și monopolul acestui comerț, deosebirea dintre ele, 86 ; menținerea monopolului, principalul scop al dominației exercitate de Britania asupra coloniilor, 92 ; suma bugetului armatei de pace obișnuite în colonii, 92 ; ultimele două războaie susținute de Bretania, războaie coloniale, pentru a ocroti un monopol, 92 ; două moduri de a stabili impozitele, 94 ; improbabil ca adunările lor să le impună la impozite, *ib.* ; cererea de impozite a parlamentului britanic pare puțin probabil să fie acceptată, 95 ; reprezentanții lor ar putea fi admiși în parlamentul britanic cu un efect bun, 97 ; răspuns la obiecțiunile contra reprezentării americane, 98 ; interesul consumatorului în Britania sacrificat aceluia al producătorului, prin fundarea unui imperiu, împreună cu ~le ei din America, 124.

Columb. motivul care a dus la descoperirea Americii de către ~, II, 51 ; de ce ~ a dat numele de Indii, insulelor descoperite de el, 51—2 ; triumfala prezentare de către ~ a produselor acestora, 52—3.

Columella, instrucțiunile sale pentru îngrădirea grădinilor de zarzavat, I, 103 ; recomandă plantarea viilor, 108.

Comercianți. vezi Negustori.

Comerț, îndoitul dobînzii considerat ca un profit mercantil rezonabil în ~, I, 69 ; patru categorii generale de ~ la fel de necesare una pentru alta și depinzînd una de alta, 242 ; trei categorii diferite ale ~ului cu ridicata, 247 ; diferitele reintrări ale capitalului în ~ul interior și cel exterior, 248 ; examinarea naturii și efectelor

~ului de transport, 249; examinarea principiilor ~ului exterior, 250; explicarea ~ului dintre oraș și sat, 255; sărăcia și starea servilă de la început a locuitorilor orașelor în perioada feudală, 267; scutiri și privilegii acordate lor, 267; extinderea ~ului prin faptul că națiunile primitive vînd produsele lor brute în schimbul celor manufacturate din țările mai civilizate, 272; efectele sale salutare asupra guvernării și obiceiurilor unei țări, 276; a destrămat autoritatea feudală, 277; independența comercianților și a meseriașilor, explicația ei, 279; capitalurile dobîndite prin ~, foarte precare, afară numai dacă o parte din ele nu sînt plasate în cultivarea și ameliorațiunile pămîntului, 283; speculațiile, cauza plîngerilor de lipsă de bani, 293; importul de aur și argint nu este beneficiul principal provenit din comerțul exterior, 299; efectul produs în comerț și manufactură de descoperirea Americii, 299; și prin descoperirea unui drum spre Indiile Orientale pe la Capul Bunei Speranțe, *ib.*; eroarea autorilor mercantiliști în evaluarea avuției naționale, după aur și argint, 300—301; cercetare asupra cauzei și efectului restricțiilor în ~, 301; indivizii, prin urmărirea propriului lor interes, promovează fără să știe pe cel public, 305; reglementările legale ale ~ului, nesigure, *ib.*; reglementări bazate pe represalii între națiuni, 312—313; măsurile pentru lăsarea liberă a ~ului trebuie să fie puse în practică treptat, 315; examinarea politicii restricțiilor comerciale între Franța și Anglia, 316; nu există un criteriu sigur pentru a determina de care parte înclină balanța comercială între două țări, 317; cele mai multe dintre regulamentele lui sînt bazate pe o doctrină greșită a balanței comerciale, 327; este în general fundat pe principii înguste de politică, 330.

Restituirea taxelor, II, 1; comerciantul care își plasează întregul capital într-o singură ramură de afaceri are un avantaj asemănător cu acela al muncitorului care-și plasează toată munca sa într-o singură lucrare, 29; consecințele dirijării lui dintr-un mare număr de canale mici într-un singur canal mare, 84; deosebirea între ~ul colonial și monopolul acestui comerț, 86; interesul consumatorului, permanent sacrificat interesului producătorului, 124; avantajele care însoțesc o perfectă libertate a ~ului, la națiunile agricole, potrivit actualului sistem agricol de economie politică în Franța, 132; origina ~ului exterior, 133; consecințele impozitelor mari și ale prohibițiilor la națiunile agricole, 134; cum mărește ~ul venitul unei țări, 137; natura relațiilor comerciale între locuitorii orașelor și aceia de la țară, 143.

Comerț (negoț), diferitele tipuri de măsuri sau de mijloace obișnuite de care s-a făcut uz pentru a ușura schimbul bunurilor, în primele lui faze, I, 19; origina monedei, *ib.*; definiția termenului *valoare*, 22.

Tratate de ~, deși avantajoase pentru comercianții și manufacturierii din țara favorizată, erau negreșit dezavantajoase pentru aceia din țara care acordă favorurile, II, 40; traducerea tra-

tatului comercial dintre Anglia și Portugalia încheiat în 1703 de d-l Methuen, 41 ; restricții aduse coloniilor europene din America, 62 ; actuala splendoare a sistemului mercantilist datorat descoperirii și colonizării Americii, 99 ; examinarea planului prin care tinde să îmbogățească țara, 112 ; interesul consumatorului sacrificat în mod constant interesului producătorului, 124 ; vezi Agricultură, Bănci, Capital, Manufactură, Comercianți, Monedă, Fond... etc.

Comerțul de export, explicarea principiilor sale, I, 250 ; cînd pot produsele brute să fie exportate în mod avantajos, chiar de un capital străin, 257 ; de ce este încurajat de națiunile europene, 300 ; prin ce mijloace este promovat, 301.

Motivele pentru înființarea restituirilor de taxe, și tendința acestora, II, 7 ; acordarea de prime la export, considerațiuni asupra lor, 11 ; exportul de materiale de manufactură, privire asupra restricțiilor și prohibițiilor lui, 114.

Comerțul de transport, examinarea naturii și funcționării lui, 249 ; este simptomul, nu cauza bogăției naționale, și prin aceasta el atrage atenția asupra celor două țări mai bogate din Europa, 251 ; unele feluri de comerț pot părea a fi comerț de transport, dar nu sînt, *ib.* ; dezavantajele lui pentru indivizi, 303 ; cum au fost excluși olandezii din poziția de cărăuși spre Marea Britanie, 310 ; restituirile de taxe acordate la început pentru încurajarea comerțului de transport, II, 10.

Comori, descoperirea ~lor, explicarea termenului, I, 190 ; de ce ~le constituiau o ramură importantă de venit în feudalism, II, 309.

Compania africană, fundarea și statutul său, II, 131—133 ; ~ primește o alocație anuală din partea parlamentului pentru forturi și garnizoane, 182 ; ~ nu este sub control suficient, 182 ; istoricul Companiei Regale Africane, 184—185 ; decadența Companiei Africane, *ib.* ; dezvoltarea actualei companii, *ibid.*

Compania Indiilor Orientale, un monopol tocmai împotriva națiunii care a creat-o, II, 103 ; compararea activității unei astfel de companii, într-o țară bogată și într-una săracă, 103 ; țara al cărei capital nu e destul de mare pentru a aspira la un comerț atît de îndepărtat nu ar trebui să se angajeze în el, 105 ; obiceiurile mercantile ale societăților comerciale le fac incapabile să țină seama de propriile lor interese, atunci cînd capătă suveranitatea, 108 ; geniul administrației companiei engleze, 108 ; practicile pe cont propriu ale agenților și funcționarilor lor, 109 ; reaua comportare a agenților în India, datorită situației lor, 110 ; o astfel de companie monopolistă este dăunătoare în toate privințele, *ib.* ; scurtă trecere în revistă a istoricului lor, 185 ; privilegiile lor, încălcate, 186 ; formarea unei societăți rivale, *ib.* ; cele două societăți unite, 189 ; sînt stăpînite de spiritul de război și pofta de cuceriri, 189 ; convenții între societate și guvern, 181 ; amestecul guvernului în administrația lor teritorială, 189 ; și în conducerea socie-

tăţii în Anglia, *ib.*; de ce ~ este nepotrivită pentru conducerea unui imperiu mare, 191; caracterul ei ca suveran şi cu acela de comerciant, incompatibil, 238; în ce mod achiziţiile sale teritoriale ar putea să devină o sursă de venit, 338.
Compania Hamburgului, o relatare despre ea, II, 179.
Compania Mării Sudului, uimitorul capital de care dispunea cîndva, II, 186; proiectele ei comerciale şi agiotaj, 186; contractul assiento, *ib.*; vînătoarea de balene, 187; capitalul său devenit capital de anuităţi, 187, 314.
Compania Turciei, scurtă privire istorică asupra ei, II, 179.
Concesionarii veniturilor publice, caracterul lor, II, 303, 317.
Concordat, în Franţa, obiectul său, II, 227.
Concurenţă, efectul ei, în cumpărarea mărfurilor, I, 42; printre vînzători, 42, 64.
Congresul american, puterea sa datorată importanţei pe care el o dă membrilor săi, II, 97.
Contrabandă, o îndeletnicire ispititoare, dar în general ruinătoare, I, 79; ~ încurajată de taxele vamale ridicate, II, 286; remedii contra ei, 288; crima de ~ considerată din punct de vedere moral, 299.
Contribuţie, vechea ~ la vămile Angliei, restituirile de taxe din această ~, II, 7; origina şi sensul exact al termenului, 282.
Conturi, băneşti, în Europa modernă, ţinerea lor şi valoarea bunurilor calculată, în argint, I, 30.
Copii, bogăţiile nu sînt favorabile naşterilor, iar sărăcia extremă e nefavorabilă creşterii lor, I, 56, 57; mortalitatea şi mai mare printre cei din orfelinate, 57.
Cori, cel mai mare patruped din insula San Domingo, descrierea lui, II, 52.
Corp, omenesc şi politic, analogie între ele, II, 135.
Cositor, renta mijlocie a minelor de cositor din Cornwall, I, 120; aduc un profit mai mare proprietarilor decît minele de argint din Peru, 120; reglementările după care sînt exploatate minele de ~, 121.
Cottagers în Scoţia, situaţia lor descrisă, I, 83; sînt ieftini plătiţi ca manufacturieri de ciorapi, 84; împuţinarea lor în Anglia, examinată, 157.
Credinţă, principiile sale, cum au fost reglementate de magistratura civilă, II, 221.
Credit, vezi Hîrtie (bani de).
Crescătorii de vite, supuşi monopolurilor obţinute de manufacturieri în detrimentul lor, II, 120.
Cruciadele, în Ţara Sfîntă, favorabile reînvierii comerţului, I, 271.
Cursuri, în universităţi, adesea nepotrivite pentru instrucţia publică, II, 199.

D

Danemarca, situaţia coloniilor ei în Indiile Occidentale, II, 59.
Datoria publică, originea ei, urmărită, II, 309; ~ este repede făcută din cauza cheltuielilor de război, 309—10; situaţia datoriei neconsolidate a Marii Britanii, 312; datoria consolidată, 312—13;

fonduri colective și generale, 314; fond de amortizare, 315, 13; rente pe termen fix, rente pe viață, 315; reducerea lor în timp de pace, nu a păstrat niciodată vreo proporție cu sporirea lor în timp de război, 320; scuza că datoria nu este o povară pentru națiune, examinarea acesteia, 323; sînt rar plătite corect cînd s-au acumulat într-o anumită măsură, 326—327; ~ ar putea să fie ușor plătită prin extinderea sistemului britanic de impunere asupra tuturor provinciilor imperiului, 329; Irlanda și America ar trebui să contribuie la degrevarea datoriei publice a Britaniei, 337.

Davenant, d-rul, obiecțiunile sale asupra transferării taxelor pe bere, asupra malțului, examinarea acestora, II, 294.

Decker Sir Mathew, observațiile sale asupra acumulării impozitelor, II, 280; propunerea sa pentru transferarea tuturor impozitelor asupra consumatorului, prin plăți anuale, examinarea propunerii, 282.

Diamant, minele de ~ nu merită totdeauna să fie exploatate, I, 122.

Dijmă, de ce este un impozit inechitabil, II, 251; perceperea ei, o mare descurajare pentru ameliorări, 252; fixarea unui modus în loc de ~, o ușurare pentru fermieri, 253.

Disciplină, marea importanță a ei în război, II, 155—156; exemple, 156 etc.

Distracții, publice, folosirea ~lor în scop politic II, 220.

Distilerie de bere, motive pentru transferarea impozitului, asupra malțului, II, 291—292.

Dobîndă, de la împrumuturi în bani, de la terenuri, de la întreprinderi comerciale, deosebirea dintre acestea, I, 239.

Dobînda pentru întrebuințarea banilor, explicarea temeiului acestei plăți, I, 39; privire istorică asupra modificărilor ei, în Anglia și în alte țări, 63; observații asupra dobînzii mari în Bengal, 67; și în China, 68; poate fi urcată prin legi defectuoase independent de bogăție sau sărăcie, *ib.*; nivelul obișnuit al dobînzii minime trebuie să fie oarecum mai mare decît cel suficient pentru a compensa pierderile ocazionale, *ib.*; raportul obișnuit între ~ și profiturile din comerț, cercetarea lui, 69; nu a fost micșorată ca o urmare a descoperirii minelor americane, 240; cum ar trebui fixat procentul legal al ei, 240; consecințele fixării procentului prea ridicat sau prea scăzut, 240—241; procentul curent al dobînzii pe piață determină prețul pămîntului, 241.

De ce constituie un obiect propriu impunerii, II, 260.

Domingo San, confundată de Columb cu o parte a Indiei Răsăritene, II, 51; producțiile sale principale, 51—52; indigenii au fost curînd deposedați de tot aurul lor, 53; privire istorică asupra coloniilor franceze de acolo, 59—60.

Dorieni, vechi unde au fost întemeiate coloniile lor, II, 49.

Drawbacks, v. Restituiri de taxe vamale.

Drept, limbajul juridic, cum a fost denaturat, II, 169; nu s-a ridicat pînă la gradul de știință în Grecia antică, 207; observațiuni asupra tribunalelor din Grecia și Roma, 208.

Droguri, reglementarea importului și exportului ~lor, II, 120.
Drumuri bune, avantajele lor publice, I, 104; cum trebuie făcute și întreținute, II, 171; de ce nu este potrivit ca întreținerea lor să fie încredințată particularilor, 172; starea generală a lor în Franța, 175; în China, 175.
Dunărea, navigația pe acest fluviu, de ce este de puțin folos pentru regiunile interioare ale țării de unde izvorăște, I, 17.

E

Economie politică, cele două scopuri distincte și cele două sisteme diferite ale acesteia, I, 288; descrierea actualului sistem economic-agricol, adoptat de filozofii francezi, II, 128; clasele sociale care contribuie la producția agricolă anuală, 128; cum contribuie proprietarii, 128; cum contribuie cultivatorii, *ib.*; meseriașii și lucrătorii din manufacturi, neproductivi, 129; clasele neproducătoare, întreținute de celelalte, 131; reaua tendință a restricțiunilor și prohibițiilor în comerț, 170; cum este descris acest sistem de către d-l Quesnay, *ib.*; relele efecte ale unei economii politice nejudicioase, cum sînt ele corectate; indicarea greșelii de căpetenie a acestui sistem *ib.*
Economiști, grupul economiștilor în Franța, principiile lor politice, II, 127—139.
Edinburgh, actuala sa activitate comercială este datorată mutării curții și parlamentului, I, 227.
Educație, principala cauză a diferitelor aptitudini ce pot fi observate la diferiți oameni, I, 14; ramurile de învățămînt pentru care nu există nici o instituție publică sînt în general cele mai bine predate, II, 200; o privire asupra ~i în universități, 204; despre călătorii în scop educativ, 205; educația în republicile Greciei antice, 261; în vechea Romă, 206; vechii profesori erau superiori celor din timpurile moderne, 208; instituțiile publice sînt dăunătoare unei bune educații, 209; cercetare asupra gradului în care statul trebuie să ia parte la educația poporului, 210; diferitele posibilități de educație pentru diferitele pături ale populației, 211; avantajele statului dacă se îngrijește de educarea poporului, 244.
Egipt, prima țară în care munca agricolă și munca manufacturieră par să fi fost practicate, I, 18.
Agricultura a fost în mare favoare, acolo, II, 140; mult timp a fost grînarul Imperiului roman, 141.
Egoismul, principiul conducător în raporturile din societatea umană, I, 13.
Elveția, introducerea reformei la Berna și Zürich, II, 228; clerul de acolo zelos și harnic, 233; cum sînt plătite impozitele acolo, 262, 270.
Enric VIII al Angliei, pregătește calea reformei prin înlăturarea autorității Papei, II, 228.
Episcopi, vechiul mod de a-i alege și cum a fost schimbat, II, 223—226.

Europa, privire generală asupra mai multor naţiuni ale ei, în legătură cu dezvoltarea lor de la descoperirea Americii, I, 141 ; cele două mai bogate ţări din ~ se bucură de cea mai mare parte din comerţul european de transport, 251.

Cercetare asupra avantajelor dobîndite de ~ din descoperirea şi colonizarea Americii, II, 74 ; avantajele speciale obţinute de către fiecare ţară colonizatoare, 76 ; şi de altele care nu au colonii, 100.

Exerciţii militare, modificările lor cauzate de inventarea armelor de foc, II, 154.

Expulzare, acţiunea de ~, în Anglia, cînd a fost inventată, cum operează ea, I, 264.

F

Familii, rămîn rarecori, pe moşii întinse, timp de mai multe generaţii, în ţări comerciale, I, 228.

Farmacişti, profitul din medicamentele lor, stigmatizat pe nedrept, ca exorbitant, I, 80.

Făină, părţile componente ale preţului ei ; explicaţie, I, 38.

Ferestre, impozitul pe ~ în Anglia, cum era fixat, II, 259 ; el tinde la reducerea chiriilor, *ibid.*

Fermieri, indicarea diferitelor articole care alcătuiesc cîştigurile ~lor, I, 39 ; ~i au nevoie de mai multe cunoştinţe şi experienţă decît toţi manufacturierii, 90 ; în ce constau capitalurile ~lor, 186 ; marea cantitate de muncă productivă pusă în mişcare de capitalurile ~lor, 244 ; meseriaşii sînt necesari ~lor, 256 ; situaţia ~lor mai bună în Anglia decît în orice alte părţi ale Europei, 264 ; munca ~lor se face în condiţiuni foarte dezavantajoase peste tot, 265 ; origina contractelor de lungă durată ale fermelor, 279 ; ~i sînt o clasă de oameni cît mai puţin expuşi odiosului spirit monopolist, 308.

~i erau forţaţi de statutele vechi să devină singurii negustori de grîne, II, 28 ; ~i nu ar putea vinde grîul mai ieftin decît vreun alt negustor de grîne, 29 ; rarecori ar putea să-l vîndă tot atît de ieftin, 29 ; cultura pămîntului împiedicată de această repartiţie a capitalurilor ~lor, 30 ; utilitatea negustorilor de grîne pentru ~, 31 ; cum contribuie ~i la producţia anuală a pămîntului, conform sistemului agricol francez de economie politică, 128.

Feudală, vezi O r î n d u i r e a f e u d a l ă.

Filip Macedoneanul, superioritatea pe care disciplina a dat-o armatelor sale faţă de armatele inamicilor lui, II, 156.

Filozofia naturală, originea şi obiectul ei, II, 200 ; ~ morală, explicarea naturii ei, 202—203 ; logica, originea şi întrebuinţarea ei, 203.

Fizica, explicarea vechiului sistem al acesteia, II, 203.

Flandra, vechea prosperitate comercială a ei, perpetuată de progresele solide ale agriculturii, I, 283.
Fletwood, episcop, observațiuni asupra operei sale *Chronicon Pretiosum*, I, 128—129, 130—131.
Foamete, vezi S c u m p e t e.
Fondul colectiv în finanțele britanice, explicarea acestuia II, 314.
Fondul de amortizare în finanțele britanice, explicația lui, II, 315; ~ este nepotrivit pentru degrevarea datoriilor vechi și aproape în întregime întrebuințat în alte scopuri, 318—319; motivări pentru greșita sa întrebuințare, 319.
Fondul general, ce înseamnă ~ în finanțele britanice, II, 314.
Fonduri britanice, scurtă privire istorică asupra lor, II, 312; cum operează ~le din punct de vedere politic, 321; practica emiterii de rentă consolidată a slăbit treptat pe orice stat care a adoptat-o, 325.
Forturi, cînd sînt necesare pentru protecția comerțului, II, 177.
Franța, fluctuațiile procentului legal al dobînzii banilor acolo, în decursul actualului secol, I, 64; observațiuni asupra comerțului și bogățiilor ei, 64—65; natura uceniciei acolo, 86; îndreptățirea de a restrînge plantarea viilor, examinată, 109, 112; variațiile prețului grînelor acolo, 127; prețul în bani al muncii a scăzut treptat, împreună cu prețul în bani al grînelor, 140; baza planului Mississipi, 213; prea puțin comerț și activitate economică pot fi găsite în orașele ei parlamentare, 227—28; descrierea clasei de fermieri numită *metayers*, 262; legi în legătură cu arendarea pămîntului, 264; servicii care mai înainte erau pretinse în afară de arendă, 265; ce este talia și cum împiedică ea cultivarea pămîntului, 265; originea magistraturilor și consiliilor orașelor, 269; nu s-a dat agriculturii nici o încurajare directă legală, 282; politica rea a reglementărilor comerciale ale domnului Colbert, 312; bunurile franceze greu impuse în Marea Britanie, 316; relațiile comerciale între ~ și Anglia sînt întreținute acum în special de contrabandiști, 316; examinarea politicii restricțiilor comerciale între ~ și Britania, 316—317; starea monetizării acolo, 319; de ce comerțul cu Anglia a fost supus descurajărilor, 331; originea dușmăniei între aceste țări, 332.

Observațiuni privind taxa de batere a monedei, II, 45; etalonul monedei aur acolo, 46; comerțul coloniilor franceze, cum a fost reglementat, 64; guvernarea coloniilor exercitată cu moderație, 70; coloniile producătoare de zahăr ale ei sînt mai bine guvernate decît acelea ale Britaniei, 71; regatul Franței, cum era supus la impozite, 95; membrii ligii luptau mai mult pentru a-și apăra propria lor importanță decît pentru orice altă cauză, 98; descrierea actualului sistem economic-agricol adoptat de filozofii de acolo, 127; sub ce dirijare se află fondul de reparație a șoselelor, 174; starea generală a drumurilor, 174; universitățile sînt rău conduse, 198; observații asupra conducerii curților de justiție (parlamentelor), 222; măsuri luate în ~ pentru a micșora puterea clerului, 226; expunerea modului de înlăturare a inegalităților pri-

cinuite de *taille prediale* în generalitatea Montauban, 250; *taille personnelle*, explicația, 261 ; injustețí ale ei, cum au fost remediate, 165 ; cum *la taille personnelle* descurajează cultivarea solului, 267 ; douăzecimea, 342 ; taxele de timbru și taxele *contrôle*, 270—72 ; capitația, cum este fixată, 275 ; restricții la comerțul interior al țării din cauza variației locale a legilor fiscale, 302 ; taxele de tutun și sare, cum sînt percepute, 304 ; diferitele surse de venituri în ~, 304 ; cum ar putea fi reformate finanțele ei, *ib.* ; sistemul francez de impunere comparat cu acela din Marea Britanie, 305 ; explicarea naturii „tontinelor" 316 ; evaluarea întregii datorii naționale, 317.

Frugalitate, cumpătare, în general, un principiu dominant în natura umană, I, 230.

Furnizarea obligatorie de provizii, un serviciu pretins încă în cele mai multe părți ale Europei, I, 265.

G

Gama da Vasco, primul european care a descoperit o cale pe apă spre Indiile Răsăritene, II, 51.

Genova, de ce sînt scumpe grînele pe teritoriul ei, I, 134.

Gorgias, dovadă de bogăția pe care o putea realiza un profesor, I, 95.

Grădinărit, cîștigurile provenite din ~, deosebite în părțile sale componente, I, 40 ; nu este o ocupație care aduce profituri, 103.

Greacă, limba, cum a fost introdusă ca o parte a educației universitare, II, 201 ; filozofia, cele trei mari ramuri ale acesteia, 202.

Grecești, colonii, cum se deosebeau de coloniile romane, II, 49 ; progresul rapid al acestor colonii, 56.

Grecia, comerțul exterior încurajat în mai multe din vechile state ale ei, II, 142 ; exercițiile militare, o parte a educației generale, 152 ; milităria nu era o profesie distinctă în ~, 191 ; cum se făcea educația în republicile ei, 205 ; morala grecilor era inferioară celei a romanilor, 206 ; școlile filozofilor și retorilor, 207 ; studiile juridice nu erau o știință la greci, 207 ; tribunale, 208 ; spiritul războinic al poporului, cum era întreținut, 213—14.

Grîu (Grîne), cultivarea ~lui (~lor) în diferite țări, nu este supusă la același grad de rivalitate ca manufacturile, I, 8 ; ~l este cel mai bun etalon pentru rentele rezervate, 26 ; prețul ~lui, cum este reglementat acesta, 28 ; prețul lui, cel mai bun etalon pentru compararea diferitelor valori ale unor anumite bunuri în timpuri și locuri diferite, 29 ; cele trei părți componente ale prețului ~lui, 38 ; ~l e mai scump în Scoția decît în Anglia, 54 ; valoarea ~lui comparată cu aceea a cărnii de măcelărie, în diferite perioade ale agriculturii, 104—108 ; comparat cu argintul, 124—25 ; împrejurări dintr-o privire istorică a prețului ~lui, care au indus în eroare pe autorii ce au studiat valoarea argintului în diferite perioade, 128 ; este totdeauna o măsură mai exactă a valorii, decît oricare altă marfă, *ib.* ; de ce este mai scump la oraș

decît la sat, 133 ; de ce este mai scump în unele țări comerciale bogate ca Olanda și Genova, 134 ; i s-a urcat prețul nominal o dată cu descoperirea minelor americane, 135 ; și ca urmare a războiului civil din timpul regelui Carol I, 135 ; și ca urmare a primelor la export, 136 ; tendința primelor, examinată, 137—138 ; tabel cronologic al prețurilor ~lui, 175 ; ~l, cel mai puțin rentabil articol cultivat în coloniile britanice din India Apuseană, 262 ; restricțiunile puse altădată la comerțul ~lui, nefavorabile cultivării pămîntului, 266 ; importul liber al ~lui ar afecta doar puțin pe fermierii Marei Britanii, 307.

Politica primelor la export, examinarea ei, II, 11 ; scăderea prețului grîului nu era produsă de prime, 12 ; plugăritul nu este încurajat de prime, 12—14 ; prețul ~lui în bani este regulatorul prețului tuturor celorlalte bunuri indigene 14 ; explicarea acestui lucru, 15 ; efectele rele ale primelor, 17 ; motivele nobililor rurali de a se acorda prime, 16 ; valoarea naturală a grînelor nu este modificată prin modificarea prețului în bani, 18 ; cele patru ramuri distincte ale comerțului de ~, specificate, 24 ; negustorul din comerțul interior, pentru propriul lui interes, nu va ridica prețul ~lor mai mult decît o cere raritatea sezonieră, *ib.* ; ~le constituie un bun care este cel mai puțin expus să fie monopolizat, 25 ; negustorii de ~ din interior sînt prea numeroși și împrăștiați pentru a forma asociații generale, 25 ; lipsurile nu sînt artificiale decît atunci cînd guvernul intervine prin mijloace nepotrivite să le înlăture, 26 ; libertatea comerțului de ~, cea mai bună asigurare contra foametei, 26 ; vechiul statut englez pentru interzicerea comerțului de ~, 27 ; ce urmări are faptul de a forța fermierii să devie negustori de ~, 28 ; utilitatea pentru fermieri a negustorilor de ~, 30 ; statutul prohibitiv contra comerțului de ~, ușurat, 31 ; dar este încă sub influența prejudecăților populare, *ib.* ; cantitatea medie a ~lor importate și exportate comparată cu consumul și producția anuală, 32 ; tendința unui import de ~ liber, 32 ; piața internă este cea mai importantă pentru ~, 33 ; taxe plătibile la importul de ~ mai înainte de statutul din anul al 13-lea al domniei lui George III, 34, notă ; piața internă indirect aprovizionată datorită exportului de ~, 34 ; nepotrivirea statutului din al 22-lea an al domniei lui Carol II, pentru reglementarea importului de ~, recunoscută prin suspendarea executării lui, prin statute vremelnice, 35 ; cum ar funcționa un sistem liberal de export și import liber între toate națiunile, 35 ; legile privind ~le, asemănătoare acelora relative la religie, 36 ; piața internă alimentată de comerțul de transport, *ib.* ; sistemul de legi legat de instituirea de prime nu merită laude, 37 ; observații asupra statutului din anul al 13-lea al domniei lui George III, 37.

Guma arabică, privire asupra reglementărilor impuse comerțului cu ea, II, 121.

Gustav Vasa, cum s-a dat posibilitatea de a introduce reforma în Suedia, II, 228.

Guvern, civil, absolut necesar pentru asigurarea proprietății particulare, II, 162; ierarhia în societate, prin ce mijloace a fost introdusă, *ib.*; inegalitatea de avere introduce în societate autoritatea publică necesară păstrării acestei inegalități, 165; administrarea justiției, o sursă de venit în timpurile vechi, *ib.*; de ce ~ul nu trebuie să ia în mîini sa exploatarea turnichetelor, 170; nici a altor lucrări publice, 174; lipsa de economie în timp de pace impune necesitatea de a contracta datorii pentru a purta război, 310; ~ul trebuie să stabilească o bună administrare a justiției pentru a permite înflorirea comerțului și a manufacturilor, 311; originea datoriei naționale, 311; creșterea datoriei publice, 312; de ce este războiul, în general, pe placul poporului, 318.

Guvernatorii politici, cei mai mari risipitori ai societății, I, 233.

H

Hamburg, explicarea agioului băncii de acolo, I, 320.

Izvoarele de venit ale acestui oraș, II, 236, 238; locuitorii săi, cum erau impuși la stat, 262 (v. Compania Hamburgului).

Hearth-Money (impozitul după vetre), de ce a fost desființat în Anglia, II, 259.

Highlands din Scoția, observațiuni interesante asupra populației de acolo, I, 56; caracterul militar al locuitorilor din ~, I, 155.

Hîrtie, bani de, încrederea în ei, cum au fost înființați, I, 195; explicarea circulației lor, *ib.*; efectul lor asupra circulației numerarului, 196; promovează activitatea economică, 197; funcționarea diferitelor societăți bancare înființate în Scoția, 198; nu pot depăși valoarea aurului și argintului, cărora le ține locul, în nici o țară, 201; consecințele emiterii de prea multă hîrtie, 201; explicarea practicii emiterii de polițe și de reînnoire a lor (pentru plata polițelor scadente), cu efectele dăunătoare ale acestei practici, 207; arătarea avantajelor și dezavantajelor creditului în bani de ~, 215; efectele rele ale bancnotelor emise pentru sume mici, 216—17; suprimarea bancnotelor mici face moneda metalică mai abundentă, 217; banii de ~ nu afectează prețul mărfurilor, 218; dare de seamă asupra banilor de ~ în America de Nord, 219; expedientul guvernului din Pensilvania pentru a realiza un venit, I, 219—20; II, 238; de ce sînt convenabili scopurilor interne ale nordamericanilor, II, 334.

Hobbes, d-l, observațiuni asupra definiției date de el avuției, I, 24.

Hrană, va achiziționa totdeauna atîta mînă de lucru cît va putea întreține în acel loc, I, 104; pîinea și carnea de măcelărie comparate, 105, 107; este prima sursă a oricărei alte producții, 117; abundența

ei constituie partea principală a bogăţiilor lumii şi dă principala valoare a multor altor feluri de bogăţii, 123.
Hudson, Compania golfului ~, natura întreprinderii şi comerţului ei, II, 185 ; beneficiile ei nu au fost atît de mari pe cît s-a spus, 186.

I

Ierarhia, cum a fost introdusă în societate, II, 162 ; calităţi personale, 162 ; ~ de vîrstă şi avere, 162—63 ; ~ de naştere, 163 ; naşterea şi averea, două mari izvoare de distincţie personală, 164.
Import, de ce au fost impuse restricţii asupra importului şi cele două feluri de restricţii, I, 301 ; cum este restrîns pentru a asigura un monopol al pieţii interne pentru activitatea internă, 303 ; justeţea politicii acestor restricţii este îndoielnică, 303 ; ~ul liber al produselor manufacturate străine, mai periculos decît acela al produselor brute, 307 ; pînă la ce punct e bine să se lase liber ~ul unor mărfuri străine, 312 ; pînă la ce punct este bine a se reda libertatea ~ului mărfurilor după ce a fost întrerupt, 313 ; privire asupra încurajărilor legale date importului de materii prime, II, 111.
Impozite, originea ~lor în sistemul feudal, I, 267 ; sursele din care trebuie să provină ~le, II, 242 ; ~ injuste, *ib.* ; ~le ar trebui să fie clare şi sigure, 243 ; ~le ar trebui să fie percepute la timpul cel mai convenabil pentru plată, *ibid.* ; ~le ar trebui să scoată din buzunarele poporului cît mai puţin peste ceea ce intră în tezaurul public, *ib.* : cum pot fi făcute ~le mai apăsătoare pentru popor, fără a fi profitabile pentru suveran, 244 ; impozitul funciar în Marea Britanie, 244 ; impozitul funciar la Veneţia, 246 ; sugestii pentru îmbunătăţirea impozitului funciar, *ib.* ; modul de aşezare a impozitului funciar în Prusia, 250 ; dijma este o taxă injustă şi o descurajare pentru ameliorări, 251 ; cum operează impozitul pe chiria caselor, plătibil de chiriaş, 254 ; un impozit proporţional pe case este cel mai bun izvor de venituri, 256 ; în ce măsură venitul capitalului este apt pentru a fi impus, 259 ; dacă dobînda este un obiect apt pentru a fi impus, 260 ; cum sînt plătite impozitele la Hamburg, 262 ; în Elveţia, 262 ; impozitele pe anumite ocupaţiuni speciale, 263 ; capitaţia, 267 ; impozitele, semn de libertate, *ib.* ; impozite pe transmiterea de proprietate, 268 ; taxe de timbru, 270 ; pe cine cad mai ales diferitele feluri de impozite, 271 ; impozite pe salariul muncii, 273 ; capitaţii, 275—77 ; impozite pe bunuri de consumaţie, 277 ; pe bunuri necesare traiului, *ibid.* ; pe articolele de lux, 278—79 ; bunurile de primă necesitate impuse, 280 ; absurdităţi în impunere, 281 ; diferite părţi ale Europei supuse la impozite foarte grele, 281 ; două moduri diferite de a impune articolele de consum, 282 ; proiectul de impunere al lui Sir Matthew Decker, examinarea acestuia, 280—81 ; accize şi taxe vamale, 282 ; cîte o

dată se întrebuinţează impunerea nu ca un mijloc de venituri, ci ca un instrument de monopol, 286 ; propuneri de îmbunătăţire a tarifelor vamale, 288 ; ~le cuprinse în preţul unei mărfi sînt puţin remarcate, 298 ; ~ pe articolele de lux, proprietăţile lor bune şi rele, *ib.* ; efectele rele ale concesionării lor, 303 ; cum ar putea fi reformate finanţele Franţei, 305 ; comparaţie între sistemul de impunere francez şi cel englez, *ib.* ; noile impuneri provoacă totdeauna nemulţumire, 319 ; în ce măsură ar putea să fie aplicat sistemul britanic de impunere în diferitele provincii ale imperiului, 339 ; un astfel de plan ar putea să degreveze repede datoria naţională, 332.

In, părţile componente ale preţului său, I, 38.

Independenţi, explicarea principiilor acestei secte, II, 213.

Indii, vezi Indiile Răsăritene şi Indiile Apusene.

Indiile Răsăritene, descrierea stării nefericite a provinciilor de acolo, sub conducerea engleză, I, 123 ; privire istorică asupra comerţului european cu acele ţări, *ib.* ; ţările producătoare de orez sînt mai populate şi mai bogate decît ţările producătoare de grîu, 143 ; preţul real al muncii mai scăzut în China şi Indostan decît în cea mai mare parte a Europei, 143 ; aurul şi argintul sînt mărfurile cele mai avantajoase pentru a fi duse acolo, *ib.* ; raportul între valoarea aurului şi cea a argintului, cum este stabilit în ~, 147 ; marea extindere a comerţului extern prin descoperirea unui drum spre India, prin înconjurul Capului Bunei Speranţe, 300 ; privire istorică a relaţiilor cu ea, 300 ; efectul exportului anual de argint din Europa spre India, *ib.*

Comerţul cu ea făcut în special de companii privilegiate, II, 103 ; tendinţa de monpol a acestora, 103.

Indiile Apusene, descoperite de Columb, II, 51 ; cum a obţinut numele acesta, 51 ; produsele lor indigene la început, 52 ; setea de aur, obiectul tuturor expediţiilor spaniole acolo, 53 ; şi a expediţiilor tuturor celorlalte naţiuni europene, 54 ; marea lor depărtare, foarte favorabilă coloniilor europene de acolo, 57 ; coloniile producătoare de zahăr ale Franţei sînt mai bine guvernate decît acelea ale Britaniei, 71.

Indostan, diferitele clase ale populaţiei bine separate acolo, II, 140 ; cum erau băştinaşii împiedicaţi să întreprindă călătorii lungi pe mare, 141.

Irlanda, de ce nu pare probabil ca ~ să furnizeze vreodată vite în detrimentul Marii Britanii, I, 307.

Examinarea impozitului pe absenteişti propus în, II, 297 ; ar trebui de drept să contribuie la degrevarea datoriei publice a Marii Britanii, 337 ; avantajele unei uniuni cu Marea Britanie, *ibid.*

Isocrates, venitul frumos pe care şi l-a făcut din profesorat, I, 94.

Italia, singura ţară mare din Europa care a fost cultivată şi ameliorată, în întregime, datorită comerţului său exterior, I, 282 ; la început ~ a fost colonizată de dorieni, II, 49.

I

Imbrăcăminte, mai îmbelşugată decît hrana în ţările nedezvoltate agricol, I, 114 ; materialele pentru ea, primele articole pe care o naţiune primitivă la poate oferi, 115.
Împrumuturi de bani, natura lor, analizarea acestora, I, 236 ; scara întinsă a practicării lor, 237.
Indeletniciri, avantajele şi dezavantajele diferitelor utilizări ale muncii şi capitalului, în aceeaşi regiune tind încontinuu către egalitate, I, 71 ; diferenţele sau inegalităţile dintre ~, specificate, 71 ; statornicia sau nestatornicia ~lor influenţează nivelul salariilor, 73.
Îngrăşăminte, furnizarea de îngrăşăminte în cele mai multe locuri depinde de stocul de animale crescute, I, 153.

J

Jamaica, plăţile comerciale din acea insulă, de ce sînt neregulate, II, 330.
Jurisdicţiuni teritoriale, nu-şi au origina în legislaţia feudală, I, 277.
Justiţie, administrarea ~i lăsată pe seama baronilor feudali, I, 277 ; administrarea ~i o datorie a suveranului, II, 161 ; în primele timpuri ea reprezenta o sursă de venituri pentru el, 165 ; a face din ~ o ramură de venit, o sursă de mari abuzuri, 165 , nu este niciodată administrată gratuit, 167 ; întreaga administrare a ~i e numai o mică parte din totalitatea cheltuielilor statului, *ib.* ; cum întreaga cheltuială cu administrarea ~i s-ar putea face din taxele judecătoreşti, 167—168 ; cum se explică interferenţa jurisdicţiei diferitelor tribunale englezeşti, 168 ; cum a fost denaturat stilul judiciar, 169 ; puterea judecătorească şi cea executivă, de ce au fost separate, *ib.* ; de cine trebuie să fie suportată cheltuiala de administrare a ~i, 234.

K

Kalm, călătorul suedez, relatările lui asupra agriculturii coloniale britanice din America de Nord, I, 155.
King [*Charles*], d-l, relatările lui asupra preţului mediu al grîului, I, 137—138.

L

Lapte, o marfă cît se poate de perisabilă, cum este manufacturat pentru conservare, I, 157.
Laş, în ce constă caracterul de ~, II, 213.
Latină, limba, cum a devenit o parte esenţială a educaţiei universitare, II, 201.
Law, d-l, expunere asupra proiectului său bancar pentru progresul Scoţiei, I, 213 ; citat 238.
Lăptărit, ocupaţie practicată de obicei ca una în care „nimic nu se pierde", I, 157 ; împrejurări care împiedică sau măresc atenţia ce i se acordă, 157 ; ~ul în Anglia şi Scoţia, *ib.*

Lemn, prețul ~ului crește în raport cu culturile din țară, I, 117; creșterea copacilor tineri împiedicată de animale, *ib.*; cînd plantarea pomilor devine o ocupație profitabilă, 118.
Libertate, numai trei obligații sînt necesare unui suveran pentru a sprijini și a servi unui sistem de libertate, II, 144.
Lima, date asupra numărului locuitorilor din acel oraș, II, 57.
Lingou, monedă a marii republici mercantile, I, 297; vezi Aur și Argint.
Lipsa de ocupație nu este considerată ca ceva distins în Olanda, I, 69.
Literatura, răsplata ei, redusă de concurență, I, 194; a fost mai profitabilă în vechea Grecie, 194; ieftinătatea educației literare un avantaj pentru public, 195.
Lînă, produsul țărilor primitive, de obicei transportat pe piețe îndepărtate, I, 159; prețul ei în Anglia a scăzut considerabil din timpul lui Eduard al III-lea, 160; cauzele acestei micșorări a prețului, *ib.*; prețul ei redus considerabil în Scoția în urma unirii cu Anglia, 163; Severitatea legilor contra exportului ei, II, 114—115; restricții la comerțul interior de ~, 116; restricții la cabotajul lînii, 116; motivele pe care se bazează aceste restricții, 116—117; prețul lînii depreciat prin aceste reglementări, 117; exportul de ~ ar trebui să fie îngăduit, dar supus unei taxe, 119.
Locke, d-l, observațiuni asupra părerii sale despre diferența între prețul pieții și prețul de monetărie al lingourilor de argint, I, 33; examinarea raportului său asupra cauzei scăderii procentului dobînzii banilor, 238; deosebirea făcută de el între bani și bunuri mobile, 288.
Locuințe, chiria lor mai ieftină la Londra decît în orice altă capitală din Europa, I, 84.
Logica, originea și necesitatea ei, II, 203.
Loterii, explicarea adevăratei lor naturi și a cauzelor succesului lor, I, 76.
Luterani, originea și principiile acestei secte, II, 229.

M

Madder [*Rubia*], cultivarea ei, mult timp limitată la Olanda, de sistemul dijmelor engleze, II, 252.
Madera, vin, cum a fost introdus în America de Nord și Anglia, II, 9.
Magens, vezi Meggens.
Malț, motive pentru transferarea asupra acestuia a taxei pe prepararea berei, II, 292; cum să se prevîntîmpine frauda la distilare, 294.
Manufacturi, marele avantaj care rezultă din diviziunea muncii în ~, I, 7; exemple pentru ilustrarea acestui avantaj, 11; de ce profiturile cresc în fazele de dezvoltare ale ~lor, 38; din ce părți constau cîștigurile manufacturierilor, 40; avantajul cu caracter particular al secretului în ~, 44; avantaje speciale ale solului și ale situației, *ib.*; monopoluri, 45; privilegii de corporație, 45, 46; deducții făcute din munca folosită în ~, 48; cercetare asupra măsurii în care ~le sînt afectate de anii de belșug și de cei de sărăcie, 59; ~le nu sînt atît de afectate materialmente de împrejurările

din țara unde lucrează cît de cele din țările unde sînt consumate produsele lor, 60 ; noile ~ în general dau salarii mai mari decît cele vechi, 82 ; aduc mai mult profit cele funcționînd în orașe, decît la țară, 89 ; prin ce mijloace sînt reduse prețurile în timp ce societatea continuă să progreseze, 169—170 ; exemple în privința produselor de fierărie, *ib.* ; exemple în privința produselor de lînă, 170 ; ce capitaluri fixe sînt necesare pentru anumite ~, 186 ; ~ pentru vînzare pe piețe îndepărtate, de ce nu au fost înființate în America de Nord, 257 ; de ce ~le sînt preferate comerțului exterior pentru folosirea unui capital, *ib.* ; motivele pentru înființarea ~lor pentru vînzare pe piețe îndepărtate, 272 ; cum sînt deplasate dintr-o țară în alta, 272 ; împrejurări naturale care contribuie la înființarea lor, 273 ; efectul lor asupra guvernului și obiceiurilor unei țări, 275 ; explicarea independenței meșteșugarilor, 279; pot înflori în plină ruină a unei țări și pot începe să decadă o dată cu întoarcerea ei la prosperitate, 297—298 ; cercetare asupra măsurii în care manufacturierii pot fi atinși de libertatea comerțului, 343 ; acei înlăturați dintr-o anumită activitate pot să-și transfere activitatea în activități colaterale, 314 ; spiritul de asociație printre aceștia, pentru a susține monopolurile, 315.

Manufacturierii erau opriți de vechile legi, de a ține prăvălie sau de a vinde produsele proprii cu amănuntul, II, 27 ; utilitatea negustorilor cu ridicata, pentru manufacturieri, 30 ; restricțiuni britanice asupra produselor manufacturate din America de Nord, 66 ; prohibirea exportului de unelte de muncă în America de Nord, 122 ; manufacturierii sînt o clasă neproductivă de oameni, conform sistemului agricol francez de economie politică, 129 ; arătarea greșelii acestei teorii, 135 ; cum manufacturierii sporesc venitul unei țări, 137 ; de ce sînt ~le principalul susținător al comerțului exterior, 139 ; ele cer o piață mai extinsă decît produsul brut al pămîntului, 140 ; erau exercitate de sclavi în vechea Grecie, 142 ; prețurile mari ale produselor manufacturate în Grecia și la Roma, *ibid.* ; politica cronată de a frîna ~le pentru a promova agricultura, 144 ; de ce în Anglia ele s-au stabilit mai cu seamă în regiunile carbonifere, 281.

Manufactura de ace, avantajul extraordinar al diviziunii muncii în această meserie, I, 7.

Marea Britanie, dovezi că munca este plătită suficient acolo, I, 53 ; prețul bunurilor de consum aproape același în cele mai multe locuri, 53 ; mari variații în prețul mîinii de lucru, 53, 54 ; legume importate din Flandra în ultimul secol, 56 ; relatare istorică a modificărilor pe care le-a suferit dobînda, 64 ; îndoitul valorii dobînzii, socotit un profit mercantil rezonabil, 69 ; în ce privință este avantajos comerțul de cărăușie pentru ~, 250 ; pare a face comerț de cărăușie în Europa, mai mult decît face efectiv, 251 ; este singura țară din Europa în care obligația aprovizionării este desființată, 265 ; examinarea creării fondurilor sale pentru ducerea

războaielor în străinătate, 296; de ce niciodată nu pare a fi prea afectată de importul liber de animale din Irlanda, 307; nici de proviziile de sare, 307; ar putea fi puțin afectată de importul de cereale străine, 308; examinarea politicii restricțiilor comerciale în comerțul cu Franța, 316; comerțul cu Franța ar putea fi mai avantajos pentru fiecare din cele două țări decît cu oricare altă țară, 331.

De ce este ~ una dintre cele mai bogate țări din Europa, pe cînd Spania și Portugalia sînt dintre cele mai sărace, II, 37; examinarea situației coloniilor sale din America, 60; comerțul coloniilor sale, cum a fost reglementat, 64; distincție între bunurile enumerate și necnumerate, explicarea acesteia, *ib.*; restrînge numărul manufacturilor în America, 66; privilegii acordate coloniilor, 68; libertatea constituțională a guvernelor din coloniile sale, 69; coloniile producătoare de zahăr ale Marii Britanii, mai rău guvernate decît acelea ale Franței, 70—71; dezavantajele rezultînd din monopolizarea totală a comerțului de tutun cu Maryland și Virginia, 77; actul de navigație a mărit comerțul colonial în dauna multor altor ramuri ale comerțului exterior, 77—78; aprecierea avantajului comerțului colonial, 81; recomandarea unei slăbiri treptate a monopolului comerțului colonial, 81; recomandarea unei slăbiri treptate a monopolului comerțului, 85—86; evenimentele care au contribuit să preîntîmpine efectele rele ale pierderii comerțului colonial, 86; efectele în mod firesc bune ale comerțului colonial fac mai mult decît să contrabalanseze relele efecte ale monopolului, 86; faptul de a menține un monopol este principalul scop al dominației instituite asupra coloniilor, 92; ~ nu a realizat altceva decît pierdere, din această dominație, 92; este poate singurul stat care numai și-a mărit cheltuielile, prin extinderea imperiului său, 95; organizarea coloniilor ar fi fost completată numai prin admiterea reprezentanților aleși de americani, 98—99; revizuirea administrației Companiei Indiei Răsăritene, 108; interesul consumatorului, sacrificat în favoarea aceluia al producătorului, prin stabilirea unui imperiu în America, 124—125; venitul anual al Marii Britanii comparat cu venitul anual al pămînturilor și cu dobînda anuală a capitalului mobiliar, 240; examinarea impozitului funciar, 244—245; dijmele, 251; impozitul pe ferestre, 258—259; taxele de timbru, impozitul pe cap de locuitor pe timpul domniei lui William III, 275; uniformitatea impozitului în ~, favorabilă comerțului intern, 301; sistemul de impunere în ~ comparat cu cel din Franța, 305; situația datoriei publice neconsolidate, 312; a datoriei consolidate, 312—313; fonduri agregate și fonduri generale, 314; fondul de amortizare, 315; anuități pe termen de mai mulți ani și anuități pe viață, *ib.*; anuități perpetue, cel mai bun capital transferabil, 317; reducerea datoriei publice în timp de pace nu este de loc în proporție cu acumularea ei în timp de război, 320; comerțul cu coloniile producătoare de tutun, cum a fost făcut

fără intervenția banilor în numerar, 335; explicarea comerțului cu coloniile producătoare de zahăr, *ib.*; Irlanda și America trebuie în mod just să contribuie la plata datoriei publice a Marii Britanii, 337; cum ar putea fi făcute să devină o sursă de venituri, achizițiile teritoriale ale Companiei Indiei Răsăritene, 338; dacă nu poate fi obținut un astfel de ajutor, arătarea singurei soluții a Marii Britanii, *ib.*

Marinari, de ce demobilizarea lor la sfîrșitul unui război nu produce inconveniente prea simțitoare, I, 314.

Maritime, țări maritime, de ce sînt primele care s-au civilizat și dezvoltat, I, 17.

Mașini pentru ușurarea operațiunilor mecanice, cum au fost inventate și perfecționate, I, 9, 10; ~le sînt avantajoase în oricare societate, 192.

Măcelar, ocupație brutală și odioasă, I, 72.

Mărfuri, trocul lor, insuficient pentru satisfacerea reciprocă a nevoilor omenirii, I, 19; metalele se arată a fi cel mai bun instrument pentru a ușura schimbul ~lor, 19; munca este măsura invariabilă pentru valoarea ~lor, 26; prețurile reale și nominale ale ~lor, deosebirea dintre acestea, *ib.*; părțile care alcătuiesc prețurile ~lor explicate și ilustrate, 37—38; prețul natural și cel de piață al bunurilor, deosebirea dintre ele, și cum sînt reglementate, 41; raportul obișnuit între valoarea a două bunuri oarecare nu este neapărat același ca raportul dintre cantitățile lor aflate în mod obișnuit pe piață, 147; prețul produselor brute, cum este afectat acesta de îmbogățire și perfecționare, 151; bunurile străine sînt mai întîi cumpărate cu produsele activității interne, 247; cînd este avantajos de a le exporta într-o stare brută, chiar de către un capital străin, 257; cantitatea lor, în fiecare țară, reglementată în mod natural de cerere, 291; bogăția în bunuri și în monedă, comparate, 293; exportul lor pe o piață convenabilă produce întotdeauna un profit mai mare decît acela al aurului și al argintului, 296; superioritatea naturală a unor țări pentru anumite producții, cîteodată nu este posibil de a lupta împotriva ei, 313.

Mătase, cum a fost transferată manufactura de ~ de la Lucca la Veneția, I, 272.

Medici, de ce sînt răsplătiți din plin pentru munca lor, I, 85.

Mediterana, marea, deosebit de favorabilă pentru primele încercări de navigație, I, 17.

Meggens, d-l, darea sa de seamă asupra importului anual de aur și argint în Spania și Portugalia, I, 145; relativa proporție a fiecăruia, după el, 147.

Mercantilist, sistem, explicarea lui, II, 282.

Mercenare, trupe, originea și rațiunea lor, II, 132; numărul, cum era limitat, *ib.*

Mercier de la Rivière, d-l, caracterul concepției sale privind ordinea naturală și esențială a societăților politice, II, 139.

Meseriași, opriți prin lege de a pleca în țări străine, II, 122; dacă ~i locuiesc în străinătate și nu se înapoiază atunci cînd li s-a ordonat sînt expuși a fi declarați proscriși, 123; vezi Manufacturi.
Meserii, cauza și efectul separației lor, I, 7; originea lor, 13, 14.
Metafizică, explicarea științei, II, 203.
Metale, de ce constituie cel mai bun mijloc de comerț, I, 19; originea monedelor bătute și marcate, 21; cauze pentru care diferite ~ au devenit etalon de valoare la diferite națiuni, 29; durabilitatea, cauza stabilității prețului lor, 146; de ce depinde cantitatea ~lor prețioase în fiecare țară în parte, 163; restricții asupra exportului, II, 120.
Metayers, descrierea acestei categorii de arendași, așa numiți ~ în Franța, I, 262; cauza probabilă a dispariției acelei arendășii în Europa, 263.
Methuen, d-l, traducerea tratatului comercial încheiat de el între Anglia și Portugalia, II, 41.
Metodiști, învățători ~, de ce sînt predicatori populari, II, 221.
Mexico, era o țară mai puțin civilizată decît Peru cînd a fost cunoscută întîia oară de spanioli, I, 142; populația actuală a capitalei, II, 57; nivelul scăzut al artelor la descoperirea acelui imperiu, *ib.*
Miliția, de ce s-a îngăduit să se întemeieze în cetăți, și caracterul ei de temut, I, 270; explicarea originii și naturii ei, II, 153—154; cum se deosebește ~ de armata permanentă regulată, 154; ~ este în general inferioară unei armate permanente, 155; cîteva campanii militare pot face miliția egală cu o armată permanentă, 156; exemple, 156—158.
Mine, caracterizate de bogăția sau sărăcia lor, I, 117; comparația între cele de cărbuni și cele de metale, 119; concurența între ele, extinderea concurenței în toate părțile lumii, *ib.*; exploatarea lor, o loterie, 120; ~le de diamant nu merită întotdeauna să fie exploatate, 122; taxa plătită regelui Spaniei de ~le peruviene, 140; descoperirea ~lor nu depinde de îndemînarea sau hărnicia oamenilor, 164; de ce sînt exploatate ~le din Ungaria cu cheltuieli mai mici decît ~le vecine din Turcia, II, 142.
Mineri, și descărcători de cărbuni, explicarea cîștigurilor lor mari, I, 74.
Minerit, proiectele de minerit: nesigur, ruinător și nepotrivit pentru încurajare legală, II, 53.
Mirabeau, marchiz de, caracterul *Tabloului economic*, II, 139.
Mississipi, proiect din Franța, temeiul real al acestuia, I, 213.
Modus pentru dijmă, o ușurare pentru fermieri, II, 254.
Monedă, arătarea originii ei, I, 19; reprezintă munca, 24; valoarea ei mult depreciată ca urmare a descoperirii minelor din America, 25; cum diferitele metale au devenit etalon monetar la diferite națiuni, 29—30; singura parte a capitalului circulant al unei societăți, din menținerea căruia se poate micșora venitul net al locuitorilor, 193; nu face parte din venitul unei societăți, 193; termenul ~ în accepțiunea comună are înțeles ambiguu, *ib.*; moneda circula-

torie într-o societate nu e o măsură a venitului său, 195; banii de hîrtie, 195; efectul hîrtiei asupra circulației monedelor metalice, 196; cercetare în privința proporției dintre moneda în circulație a unei țări și producția anuală pusă în circulație de aceasta, 198; banii de hîrtie, nu pot depăși niciodată valoarea monedei metalice căreia îi țin locul, în orice țară, 201; explicarea procedeului periculos de a procura bani prin circulație, 203; adevărata cauză a exportului său, 229; analizarea împrumuturilor de bani, principiile acestora, 237; dobînda din împrumuturi în bani deosebită de dobînda din agricultură și din comerț, 237; cercetarea asupra cauzelor reale ale reducerii dobînzii, 238; ~ și bogăție termeni sinonimi în limbajul popular, 288; comparație între ~ și bunurile mobile, 288; acumularea de ~ studiată de națiunile europene, 289; argumentele mercantiliste pentru libertatea de a exporta aurul și argintul, *ib.*: validitatea acestor argumente examinată, 290; ~ și marfa constituie reciproc prețul uneia pentru cealaltă, 291—292; comerțul excesiv cauzează plîngeri împotriva lipsei de bani, 293; de ce este mai ușor să cumperi bunuri cu bani decît să cumperi bani cu bunuri, 294; cercetare asupra cantității monedei în circulație în Marea Britanie, 296; efectul descoperirii minelor din America asupra valorii monedei, 299; banii și bogăția sînt lucruri diferite, 301; explicarea monedei bancare, 320; vezi Moneda metalică, Aur și Argint.

Moneda metalică, marcată, originea și avantajele ei caracteristice în comerț, I, 20; diferitele categorii ale ei în diferitele epoci și țări, 21; cauzele variației valorii ei, 21, 25, 27; cum s-a ajuns ca moneda etalon a diferitelor națiuni, să fie din metale diferite, 29; sugestie pentru o reformă la baterea monedei în Anglia, 33—34; argint, consecințele care au însoțit deprecierea lui, 136; baterea monedelor în Franța și Britania, examinată, 318—319.

De ce moneda metalică este topită de particulari, II, 44, 45; monetăria, ocupată în special pentru a reconstitui cantitatea astfel micșorată, 45; o taxă pe baterea monedei ar feri moneda de a fi topită sau falsificată, 45, 46; standardul monedei de aur din Franța, 46; ce efect ar avea o taxă de batere a monedei, 46; o taxă de baterea monedei este avansată de fiecare și în cele din urmă nu e plătită de nimeni, 47; un venit pierdut de stat prin faptul că suportă cheltuielile de batere a monedei, 47; totalul anual de monedă bătută, înaintea ultimei reforme a monedei de aur, 48; legea pentru încurajarea ei, bazată pe o prejudecată, 48; consecințele urcării valorii nominale, ca expedient pentru ușurarea plății datoriei publice, 326; alterarea ei, 328.

Mongoli, felul lor de a face război, II, 149; invaziile lor sînt îngrozitoare, 150.

Monopoluri în comerț sau manufacturi, tendința acestora, I, 45; ~le sînt inamicii unei bune conduceri a manufacturilor, 104.

Tendința de a face un monopol din comerțul colonial, II, 87; țări care au colonii, obligate să împartă avantajele lor cu multe alte țări, 100; motorul principal în sistemul mercantilist,

102 ; cum deranjează ~le repartiția naturală a capitalului societății, 103 ; sînt susținute de legi nedrepte și crude, 115 ; ~ de natură temporară ; în ce măsură sînt justificate, 193 ; ~le permanente sînt păgubitoare populației în general, *ib.*

Montauban, inegalitățile în impozitul agricol din această generalitate, cum au fost explicate, II, 250.

Montesquieu, motive arătate de el pentru cuantumul ridicat al dobînzilor la națiunile mahomedane, I, 68 ; examinarea părerii lui ~ asupra cauzei reducerii ratei dobînzii la bani, 238.

Morală, există două sisteme diferite ale acesteia, în fiecare societate civilizată, II, 219 ; principalele puncte de deosebire între ele, *ib.* ; compontament, obligații legate de fiecare sistem, 219 ; de ce morala oamenilor simpli este mai bună în secte decît în cadrul bisericii de stat, *ib.* ; excesele moralității, cum trebuie corectate, 220.

Morellet, d-l, expunerea sa asupra societăților pe acțiuni este defectuoasă, II, 194.

Mori, de vînt, de apă, introducerea lor tîrzie în Anglia, I, 171.

Mun, d-l, explicația sa cu privire la operațiunile cu bani exportați în scopuri comerciale, I, 289.

Muncă, fondul care aprovizionează dintotdeauna oricare națiune cu bunurile necesare consumului său anual, I, 3 ; cum este determinată proporția dintre ~ și consum, *ib.* ; națiunile rareori au tratat în mod imparțial diferitele feluri de activitate economică, 4 ; considerațiuni asupra diviziunii muncii, 7 ; această diviziune mărește cantitatea de produse, 7 ; exemple care ilustrează aceasta, 11 ; din ce principiu s-a născut diviziunea muncii, 13 ; divizibilitatea ei determinată de piață, 16 ; munca, măsură reală a valorii de schimb a bunurilor, 24 ; diferitele feluri de ~ nu sînt ușor evaluate prin comparație directă, 25 ; este comparată prin intermediul etalonului monetar. 25 ; este invariabilă pentru valoarea produselor, 26 ; are un preț real și unul nominal, *ib.* ; cantitatea de ~ folosită la producția diferitelor bunuri, singura regulă pentru schimbul între ele în stadiul primitiv al societății, 36 ; diferența între salariile muncii și profitul capitalului în manufacturi, 37 ; munca unei țări nu este niciodată întrebuințată în întregime, 40 ; întotdeauna se adaptează cererii, 43 ; efectul cererilor excepționale de ~, 43 ; scăderile făcute din produsul muncii pămîntului, 47 ; de ce este mai scumpă în America de Nord decît în Anglia, 50—51; este ieftină în țări care sînt staționare, 51 ; cererea de ~ ar descrește continuu într-o țară în declin, 52 ; provincia Bengalului dată ca exemplu, 75 ; munca nu este prost plătită în Marea Britanie, 53 ; o cerere crescîndă de ~ este favorabilă populației, 57 ; acea a oamenilor liberi este mai ieftină pentru patroni, decît aceea a sclavilor, pentru stăpînii lor, 57; prețul ei în bani, cum este reglementat el, 61; este larg răsplătită în coloniile noi, 65; deosebirea dintre munca obișnuită și munca specializată, 73 ; circulația liberă a ei de la o meserie la alta, împiedicată de legile breslelor, 96 ; prețul inegal al ei în diferite locuri, probabil datorit legii domi-

ciliului, 99; munca poate să-şi procure totdeauna hrană pe locul unde a fost cumpărată, 104; preţul în bani al ei în diferite ţări, cum este determinat, 133; este pusă în mişcare de capitalul folosit pentru profit, 174; diviziunea muncii depinde de acumularea capitalului, 183; maşini pentru uşurarea muncii, avantajoase pentru societate, 192; deosebirea între cea productivă şi cea neproductivă, 223; diferite categorii de oameni a căror ~ este neproductivă, 223; muncitorii neproductivi, toţi întreţinuţi din venit, 224; preţul ei, cum s-a ridicat prin creşterea capitalului naţional, 238; preţul său, deşi nominal ridicat, ar putea să continue a fi acelaşi, 337.

Este răsplătită generos în coloniile noi, II, 55; a meseriaşilor şi a lucrătorilor din manufacturi nu adaugă nimic la valoarea cantităţii totale a produselor brute ale solului, după sistemul agricol de economie politică, din Franţa, 129; această doctrină se arată a fi greşită, 135—136; cum pot fi îmbunătăţite forţele productive ale muncii, 137.

Muncitori, folositori şi productivi, pretutindeni în proporţie cu fondul de capital care îi întrebuinţează, I, 4; în cele mai multe cazuri împart produsul muncii lor, cu proprietarii capitalului care îi întrebuinţează, I, 37; salariile ~lor constituie un continuu subiect de luptă între ei şi patronii lor, 48; rareori reuşesc în uneltirile lor jignitoare, 49; dacă cîştigurile ~lor sînt suficiente, o chestiune greu de determinat, 49; salariile ~lor, uneori ridicate prin creşterea muncii, 50; cererea de ~ limitată de fondurile destinate pentru plata salariilor, 50; este continuu nevoie de ~ în America de Nord, 51; situaţia mizerabilă a ~lor din China, 51—52; ~i nu sînt prost plătiţi în Marea Britanie, 53; dacă ~i pot să-şi întreţină familiile lor în anii de scumpete, ei au desigur o viaţă uşoară în perioadele de belşug, 53; o dovadă o oferă plîngerile despre luxul lor, 56; de ce ~i sînt mai prost plătiţi decît meseriaşii, 73; interesele ~lor sînt strîns legate de interesele societăţii, 173; munca, singura lor sursă de venit, 185.

Efectele unei vieţi de muncă asupra inteligenţei săracilor, II, 210.

Muzica, de ce constituia o parte din educaţia vechilor greci, II, 205, ~ şi dansul, principalele distracţii ale naţiunilor barbare, 206.

N

Naşterea, superioritatea decurgînd din aceasta, cum acordă ea respect şi autoritate, II, 113.

Naţiuni, îndrumate uneori spre obiceiuri inumane din cauza sărăcici, I, 3; numărul muncitorilor folositori şi productivi într-o ţară, este totdeauna proporţional cu capitalul de care aceştia sînt folosiţi, 4; diferitele feluri de activităţi economice, rareori sînt considerate în mod imparţial de ele, 4; ~le maritime, de ce s-au dezvoltat primele, 17; cum s-au ruinat printr-o greşită îndrumare a econo-

micei publice, 230; dovezi de mărirea unui capital național, 231—232; cum cheltuielile individuale pot mări capitalul național, 233.

Navigație, în interiorul țării, un mijloc important de dezvoltare a unei țări din punctul de vedere al meșteșugurilor și al activității economice, I, 17; avantajele navigației, 104; poate fi organizată cu succes de către societăți comerciale pe acțiuni, II, 195. Vezi Actul de navigație.

Necesare, bunuri ~ deosebite de bunurile de lux, II, 277; stabilirea impozitelor asupra acestora, 278; impunerea principalelor bunuri ~, 279.

Negoț, vezi Comerț.

Negri, vezi Sclavi.

Negustori, modul lor de a gîndi depinde mai mult de respectarea intereselor ramurii lor speciale de comerț, decît de interesul public, I, 174; capitalurile ~lor în întregime în circulație, 185; operațiunile ~lor extinse cu ajutorul biletelor emise de bancheri, 200, 204; practicile dintre ~, întîi stabilite pentru a completa lacunele legilor și apoi acceptate ca lege, 207; explicarea modului de negociere a tratatelor, *ib.*; periculoasa tendință de a achita tratele prin tragerea unor trate noi, 208; în ce fel sînt folosite capitalurile ~lor, 242; capitalurile ~lor, împrăștiate și mobile, 245; examinarea principiilor comerțului exterior, 250; ~i sînt cultivatorii care ameliorează cel mai bine culturile cînd devin nobili rurali, 275; preferința ~lor pentru diferitele specii de comerț, cum este determinată aceasta, 302; ~i sînt stimulați de un spirit mărginit de monopol, 330.

Specificarea și examinarea diferitelor ramuri ale comerțului de cereale, II, 24; conducerea țării de către o asociație de ~, cea mai rea guvernare care poate fi pentru o țară, 59; ~i din Londra nu sînt buni economiști, 90; ~i, o categorie de oameni, neproductivă, după actualul sistem agricol de economie politică din Franța, 131; reintrarea rapidă a capitalurilor din comerț, în mîinile proprietarilor lor, dă posibilitatea ~lor să avanseze bani guvernului, 310—11; capitalurile ~lor cresc prin împrumutarea de bani statului, 311.

Noroc, exemple de încrederea universală pe care o au oamenii în el, I, 76.

O

Oameni din serviciul sau de sub dependența seniorului, sub sistemul feudal de guvernare, cum sînt ei, I, 276; cum s-a rupt legătura între ei și stăpînii lor, 277.

Oi, adesea tăiate în Spania pentru lînă și seu, I, 159; legi severe contra exportului lor și a lînii ~lor, II, 115.

Olanda, observații asupra bogăției și comerțului republicii olandeze, I, 8, 65; a nu fi om de afaceri în ~ înseamnă a nu fi la modă, 69; cauza scumpetei grîului acolo, 134; ~ se bucură de cea mai mare parte a comerțului de transport al Europei, 251; cum au fost

excluși olandezii de la cărăușia spre Marea Britanie, 310; ~ este o țară care prosperă sub cele mai grele impozite, 312; situația băncii din Amsterdam, 320—321; această republică își trage chiar și mijloacele de existență, din comerțul exterior, 332—333.
Impozitul care se plătește acolo pe case, II, 258; relatare asupra impozitului pe moșteniri, 268—269; taxele de timbru, 345; plafonul înalt al impozitelor acolo, *ib.*; 306; prosperitatea sa depinde de forma republicană de guvernare, 306.
Olandezi, coloniile lor în America s-au dezvoltat încet, fiind sub conducerea unei companii privilegiate, II, 59; comerțul ~lor cu Indiile Orientale frînat de monopol, 104; măsuri luate de ~, pentru a dobîndi monopolul comerțului de mirodenii, 106; vezi O l a n d a.
Onorarii, de la elevi pentru profesorii din colegii, tendința ~lor de a mări sîrguința profesorilor, II, 197.
Ontologie, știința ~i, explicarea ei, II, 203.
Orașe (towns) sînt locuri unde munca este exercitată mai profitabil, I, 89; spiritul de asociație predomină printre manufacturieri, 90, 92; în ce împrejurări se formează caracterul general al locuitorilor, în ceea ce privește activitatea economică, 226; explicarea naturii comerțului reciproc dintre ~ și sate, 255; ~le trăiesc din prisosul de producție de la țară, 255; cum s-au format ~le la început, 256; ~le sînt tîrguri permanente, *ib.*; sărăcia de la început și starea umilă a locuitorilor ~lor, 267; cum au fost obținute primele lor scutiri și privilegii, 267; locuitorii ~lor au obținut libertatea mult mai devreme decît cei de la țară, 268; originea tîrgurilor libere, 268; originea corporațiilor, *ib.*; de ce li s-a admis să formeze miliții, 270; cum dezvoltarea și averile ~lor comerciale au contribuit la dezvoltarea țărilor cărora ele le aparțin, 275.
Orașe libere, originea lor, I, 268; căror împrejurări datorau ele jurisdicțiile lor colective, 268—69; de ce li s-a admis să-și trimită deputați în parlament, 270; au voie să protejeze refugiații de la sate, 271.
Orașe mari *(cities)*, împrejurările care au contribuit la bogăția ~lor, I, 250; ~le din Italia, primele care s-au ridicat în importanță, 271; comerțul și manufacturile ~lor au determinat dezvoltarea și cultivarea țării, 280.
Orez, un articol de cultură foarte productiv, I, 113; ~ul cere un sol nepotrivit pentru creșterea oricărui alt fel de plante alimentare, *ib.*; țările producătoare de ~ sînt mai populate decît țările producătoare de grîu, 143.
Orînduirea feudală, starea proastă a cultivatorilor de pămînt sub ~, I, 225; comerțul și dobînda sub ~, *ib.*; șefii feudali, puterea lor, 259: sclavii, situația lor, 261—62; luarea în arendă a pămîntului, 262; impunerea, 265; sărăcia de la început și starea umilă a comercianților din orașe, 267; imunități rar acordate fără o compensație substanțială, 267; originea tîrgurilor libere, 268; puterea baronilor redusă de privilegiile municipale, 269; cauza și efectul vechii ospitalități, 276; întinsa putere a vechilor baroni, 277; ~ nu a fost stabilită în Anglia pînă la cucerirea

normandă, *ib.*; a fost destrămată, o dată cu dezvoltarea manufacturilor și a comerțului, 278.

Războaiele feudale, cum au fost susținute, II, 151; nu se participă mult la exerciții militare, sub ~, 152; armate permanente, introduse treptat pentru a înlocui miliția feudală, 159; relatare despre cazualități și impozite sub ~, 269; venituri sub ~, cum se bucurau de ele marii posesori de pămînt, 308.

Ospitalitate, vechea ~, cauza și efectul ei, I, 276; II, 308.

Ovăz, pîinea făcută din ~ nu e prielnică organismului omenesc, după cum e aceea făcută din grîu, I, 114.

Oxford, profesiunea de profesor acolo, sinecură, II, 198.

P

Papa de la Roma, marea putere pe care și-a asumat-o de la început, II, 223; cum s-a redus puterea sa, 225; progresul rapid al Reformei, 227.

Paris, beneficiază de ceva mai mult comerț decît este necesar consumului locuitorilor săi, I, 227.

Parohie, preoți de parohie, relele care însoțesc faptul de a acorda poporului dreptul de a-i alege, II, 229.

Patronaj, de ce s-a stabilit dreptul de ~ în Scoția, II, 228.

Pămînt, pe ce se întemeiază cererea de arendă pentru ~, I, 37; arenda plătită intră în prețul celor mai multe produse, 38; ~ul produce în general mai multă hrană decît e suficientă pentru a întreține munca necesară ca să o aducă pe piață, 103; drumuri bune și canaluri navigabile, egalează deosebirile de așezare, 104; ~ul folosit pentru a produce hrană pentru oameni și animale determină arenda tuturor celorlalte pămînturi cultivate, 108, 112; ~ul poate îmbrăca și adăposti mai mult decît poate hrăni, cînd este necultivat; și invers, cînd este ameliorat, 114; cultivarea ~ului care produce hrană creează o cerere pentru produsele altor ~uri, 123; ~ul produce prin agricultură o mai mare cantitate de alimente vegetale decît animale, 132; o totală perfecționare a lui cere vite pentru a furniza îngrășăminte, 153; cauza și efectul descreșterii numărului de țărani gospodari, 157; semne că ~ul este complet ameliorat, 158; producția totală anuală sau prețul ei se descompune în mod natural în rentă, salarii și profitul capitalului, 173; prețul curent al ~ului depinde de procentul obișnuit al dobînzii banilor, 241; profiturile din agricultură, exagerate de aventurieri, 252; cultivarea lui, în mod natural preferată comerțului și industriei, la profituri egale, 256; meseriașii necesari cultivării lui, *ib.*; tot ~ul a fost acaparat, deși nu era cultivat, de către distrugătorii nordici ai imperiului roman, 259; originea legii primogeniturii în orînduirea feudală, *ib.*; substituțiuni, 260; obstacole în calea ameliorațiunilor ~ului sub proprietarii feudali, 261; luarea cu arendă în feudalism, 262; impozite feudale, 265; ameliorațiunile ~ului împiedicate în Franța de „talie", *ib.*; arendașii îl muncesc cu mari inconveniente, 266;

originea contractelor de arendare pe termen lung a ~ului, 270; micii proprietari, cei mai buni ameliorători ai ~ului, 280—281; micii cumpărători ai ~ului nu pot spera să facă avere prin cultivare, 281.

Posesiunea de pămînt în coloniile engleze din America, II, 60; ~ul este sursa cea mai permanentă de venituri, 306; renta dintr-o întreagă țară nu este egală cu impozitul obișnuit încasat de la proprietari, 240; venitul scos din ~, în funcție nu de rentă, ci de producția lui, 241; motive pentru vînzarea domeniilor coroanei, *ib.*; considerații asupra impozitului funciar din Marea Britanie, 244; sugerarea unui impozit funciar mai echitabil, 246; un impozit funciar oricît de echitabil, stabilit printr-o măsurătoare generală, devine inechitabil în scurt timp, 250; dijma, un impozit foarte inegal, 251; dijmele descurajează ameliorarea, 252.

Pămînt de piuă, exportul lui, de ce a fost oprit acesta, II, 107.

Păsări (de curte) cauza ieftinătății lor, I, 256; ~le sînt un articol de economie rurală mai important în Franța decît în Anglia, 256.

Păstori, cum este susținut războiul de către o națiune de ~, II, 149; inegalitatea de avere printre ei, sursa unei mari autorități, 163; nașterea și familia, foarte onorate la națiunile de ~, 164; inegalitatea de avere a apărut întîi în epoca păstoritului, 164; și a introdus după sine autoritatea publică, 165.

Pășune, în ce împrejurări este mai profitabilă decît pămîntul arabil, I, 105; de ce ar trebui să fie împrejmuită, 106.

Pășuni, artificiale, tind să reducă prețul cărnii de măcelărie, I, 107.

Pensilvania, situația circulației banilor de hîrtie acolo, I, 219; II, 238, 334; bunele urmări ale faptului că guvernul nu a instituit o biserică oficială de stat, 217; realizează un venit din banii de hîrtie din circulație, 334.

Persecuții pentru opiniile religioase, adevărata lor cauză, II, 215.

Peru, descoperirea minelor de argint de acolo a făcut ca minele din Europa să fie în mare parte abandonate, I, 119; aceste mine aduc numai un mic profit proprietarilor, 120; impozitul plătit regelui Spaniei de aceste mine, 140; primele relatări despre starea strălucitoare a meșteșugarilor din această țară mult exagerate, 142; starea actuală din ~, sub guvernarea Spaniei, *ib.*; exploatarea minelor acolo, devine treptat tot mai scumpă, 143.

Starea prea puțin avansată a meșteșugurilor acolo, cînd a fost ~ descoperit, II, 57; este probabil, mai populat acum decît în orice altă perioadă precedentă, 58.

Pescuit, observațiuni asupra primei la tonaj acordate acestuia, II, 19; ~ul de heringi, 20; ~ul cu barca ruinat de această primă, 21.

Pește, explicarea părților componente ale prețului ~lui, I, 39; abundența ~lui, pe piață, datorită activității omului, activitate pe atît de limitată, pe cît de nesigură, 163; cum o creștere a cererii ridică prețul ~lui, 163.

Piatra, cariere de ~, valoarea lor depinde de poziția lor, I, 115, 124.

Piei-blănuri, producția țărilor primitive, de obicei sînt transportate pe piețe îndepărtate, I, 159; prețul lor în Anglia acum trei secole, 161; pieile sărate sînt inferioare celor proaspete, 162; prețul lor, cum este influențat de împrejurări, în țările cultivate și în cele nedezvoltate agricol, 162.
Piele, restricțiuni la exportul de piele nemanufacturată, II, 119.
Pietre prețioase, nu au altă folosință decît ca podoabă; cum este determinat prețul lor, I, 122; chiar cele mai bogate mine de ~ prețioase ar adăuga prea puțin la bogăția lumii, 122.
Pîine, compararea valorii ei cu a cărnii de măcelărie, I, 105, 107.
Pînzeturi, manufactura de ~, politica mărginită a patronilor manufacturieri, II, 112.
Plăți, de sume globale pentru reînnoirea contractelor, II, 247.
Plugari, cunoștințele lor mai întinse decît a majorității mecanicilor, I, 90; cum era susținut războiul de o națiune de ~, II, 150.
Plugărie, vezi A g r i c u l t u r ă.
Pneumatica, știința ei, explicarea ei, II, 203.
Poduri, cum să fie construite și întreținute, II, 171.
Poivre, d-l, raportul său asupra agriculturii din Cochinchina, I, 111.
Polonia, o țară ținută încă în sărăcie de sistemul feudal al guvernului său, I, 166.
Popor, cum este împărțit în clase productive și neproductive, după actualul sistem agricol francez de economie politică, II, 128; clasa neproductivă foarte folositoare celorlalte, 131; cum au făcut masele populare ca să-și piardă caracterul războinic, 153; diferitele posibilități de educație a diferitelor sale clase sociale, 211; păturile de jos ale ~ului sînt cei mai mari consumatori, 290; numai cheltuielile de lux ale acestor paturi ar trebui să fie impuse, 291.
Populația, bogăția și extrema sărăcie, la fel de nefavorabilă ei, I, 56; este limitată de mijloacele de existență, 81—2, 56.
Porcii, împrejurări care scumpesc sau ieftinesc carnea lor, I, 157.
Porter (berea), proporția de malț folosită la fabricarea ei, II, 292.
Portugalia, cultivarea pămîntului țării nu a progresat prin comerțul ei, 282. Valoarea aurului și argintului acolo, depreciată prin prohibiția exportului lor, II, 15; însemnătatea tratatului comercial încheiat în 1703 cu Anglia, 41; o mare parte din aurul Portugaliei, trimisă anual în Anglia, *ib.*; motivele care au dus la descoperirea unui drum către răsărit prin ocolirea capului Bunei Speranțe, 51; ~ și-a pierdut manufacturile o dată cu dobîndirea de colonii bogate și fertile, 88.
Poșta, oficiul poștal, un proiect mercantilist bine calculat pentru a fi administrat de către stat, II, 237.
Postav de lînă, actualele prețuri ale lui, comparate cu acelea de la sfîrșitul secolului al cincisprezecelea, I, 170; trei perfecționări mecanice introduse în manufactura postavului de lînă, 171.
Poundage, vezi T o n n a g e.
Praf de pușcă, marea revoluție făcută în arta războiului prin invenția lui, II, 154, 160; această invenție e favorabilă extinderii civilizației, 161.

Pragmatica sancțiune, în Franța, obiectul ei, II, 226 ; este urmată de concordat, *ib.*

Presbiteriană, forma ~ de conducere a bisericii, descrierea naturii ei, II, 230 ; caracterul clerului, 230, 233.

Prețuri, distincția între ~le reale și nominale ale mărfurilor, I, 25—26 ; prețul în bani al mărfurilor, explicat, 35 ; renta pămîntului intră în prețul celor mai multe produse, 38 ; explicarea părților componente ale prețului bunurilor, 38 ; deosebirea între ~le naturale și ale pieții, și cum sînt determinate, 41—42, 64.

Deși ~le cresc la început prin mărirea cererii, în cele din urmă sînt totdeauna reduse de aceasta, II, 189.

Preț de conversiune la plata arenzilor în Scoția, explicarea lui, I, 128.

Prețuri oficiale în Scoția, natura instituției, explicarea ei, I, 128.

Prima la exportul de grîu, examinarea scopului acestei măsuri, I, 137—38.

Prime, de ce se acordă în comerț, I, 301.

~ la export, examinarea politicii acordării lor, II, 11; prima la exportul de grîu, 12 ; această primă pune două impozite asupra populației, 13 ; tendințele rele ale acestei prime, 17 ; această primă este avantajoasă numai pentru exportator și importator, 17 ; motivele nobililor rurali de a stărui pentru acordarea primei, 18 ; un comerț care cere o primă este în mod necesar un comerț nerentabil, 18—19 ; ~ la tonaj pentru pescuit, 19 ; situația pescuitului de scrumbii albe, 22; observații asupra altor ~, *ib.* ; examinarea principiilor pe care ~le sînt acordate în general, 112 : acelea acordate producției americane sînt întemeiate pe o politică greșită, 114 ; cum afectează ea pe consumator, 124—125.

Primogenitură [dreptul de], originea și motivarea legii de succesiune în favoarea primului născut în societatea feudală, I, 260—261 ; ea este contrară intereselor reale ale familiilor, 261.

Prinții, de ce nu sînt ei calculați, ca să inițieze proiecte comerciale în vederea unui venit sporit, II, 237.

Privilegiate, societăți, vezi S o c i e t a t e.

Producția pămîntului și a muncii, sursa tuturor veniturilor, I. 315 ; cum poate fi sporită valoarea ei, 231.

Profesori, corp didactic în universități, împrejurările care determină reputația lor, II, 197.

Profesori, în universități, dotațiunile au tendința de a reduce străduința lor, II, 197 ; jurisdicția la care sînt supuși, prea puțin cumpănită pentru a le mări sîrguința, 198 ; sînt adesea obligați să-și asigure protecția prin servilitate, 198 ; lipsuri în acele instituții, 199 ; ~i la vechii greci și romani, superiori celor din timpurile moderne, 208 ; împrejurări care pe unii îi atrag la universități, iar pe alții îi fac să le părăsească, 231 ; ocupația lor îi face să devină eminenți oameni de litere, 232.

Profit, diferite categorii de cîștig ce se cuprind în noțiunea obișnuită de ~, I, 39 ; o rată medie a lui în toate țările, 41 ; ratele medii ale lui extrem de greu de precizat, 63 ; dobînda banilor cel mai bun etalon a lui, 63 ; micșorarea lui, o consecință naturală a prosperi-

tăţii, 64—65; deosebirea între ~ul net şi cel brut, 68; natura ratei celei mai ridicate, definiţie, 69; îndoitul dobînzii, considerat în Marea Britanie ca un ~ comercial rezonabil, 69; în toate ţările prospere ~ul scăzut poate compensa salariile ridicate ale muncii, *ib.*; comparaţie între modul cum operează ~urile mari şi salariile mari, *ib.*; compensează inconvenientele şi desconsiderarea suferită din cauza unor ocupaţii, 72; cum sînt afectate ~urile capitalului, *ib.*; capitalurile mici trebuie să producă mari ~uri, 80; de ce mărfurile sînt mai ieftine în metropole decît în localităţile periferice, *ib.*; averile însemnate se fac mai deseori din comerţul în oraşele mari decît în cele mici, 81; ~ul este în mod natural scăzut în ţările bogate, şi urcat în cele sărace, 166; cum este obţinut el, de diferitele categorii de comercianţi, 243; ~ul individual, singurul motiv de a utiliza capitaluri, în orice ramură de afaceri, 252.

Cînd este obţinut de către monopoluri, încurajează luxul, II, 90.

Proiecte, de întreprinderi, cînd sînt fără succes, în meşteşuguri, dăunătoare unei ţări, I, 230.

Proprietarii de pămînt, de ce adesea nu dau atenţie propriilor lor interese, I, 173; cum contribuie ~ la producţia anuală a pămîntului, după sistemul agricol de economie politică, din Franţa, II, 128; ar trebui să fie încurajaţi să cultive o parte din propriul lor pămînt, 247.

Proprietate, sentimente care împing omenirea la atacarea ei, II, 161; autoritatea publică necesară pentru protecţia proprietăţii, 162; bogăţia o sursă de autoritate, 163, 164.

Provizii, în ce măsură variaţia preţurilor ~lor afectează munca şi activitatea economică, I, 53, 59, 61; dacă ~le sînt mai ieftine în metropolă, sau la sate, 80; preţurile ~lor reglementate mai bine prin concurenţă, decît prin legi, 100; o creştere a preţurilor lor trebuie să fie uniformă, pentru a arăta că ea provine din deprecierea valorii argintului, 160.

Provizorii, obiectul statutului lor în Anglia, II, 226.

Prusia, modul de aşezare a impozitului funciar acolo, II, 249.

Publice, lucrări şi instituţii, cum trebuie să fie întreţinute, II, 170; justeţea taxelor de trecere pe şosele, poduri şi canale, 171; de ce guvernul nu trebuie să administreze turnichetele, 173; nici alte lucrări publice, 176.

Q

Quakerii din Pennsylvania, o consecinţă a hotărîrii lor de a emancipa pe toţi sclavii lor negri, I, 262.

Quesnay, d-l, privire asupra sistemului său agricol în economia politică, II, 134—135; doctrina sa este în general însuşită, 139.

Quito, populaţia numeroasă a acestui oraş, II, 57.

R

Războaie cu străinii, fondurile pentru întreținerea lor, în secolul prezent, depind prea puțin de cantitatea de aur și argint a unei națiuni, I, 295.

Cum sînt susținute de o națiune de vînători, II, 149; de o națiune de păstori, *ib.*; de o națiune de agricultori, 150; bărbații în vîrstă de a fi militari, în ce proporție sînt ei față de întreaga societate, 151; cum sînt susținute ~le feudale, *ib.*; cauze care au făcut ca într-un stadiu mai avansat al societății, cei plecați la război să nu se poată întreține singuri, 152; cum a devenit arta războiului o profesiune distinctă, 153; deosebire între milițiî și armate regulate, 154; modificări în arta războiului produse de intervenția armelor de foc, 156, 160; importanța disciplinei, 155; armata macedoneană, 156; armata cartagineză, 156—7; armata romană, 157; armatele feudale, 158; o armată permanentă bine organizată este singura forță de apărare a unei țări civilizate și singurul mijloc pentru a civiliza repede o țară barbară, 159; lipsa de economie în timp de pace impune statelor nevoia de a contracta datorii pentru a purta război, 310, 318; de ce este plăcut războiul acelora care trăiesc în siguranță departe de atrocitățile lui, 318; avantajele de a-și procura cele necesare pentru război din veniturile anului respectiv, 318.

Războinic, spirit ~, cum era susținut în vechile republici ale Greciei și Romei, II, 213; lipsa lui, înlocuită acum de armate permanente, 214; instituirea unei milițiî este insuficientă pentru a-l întreține, 213.

Reforma, progresul rapid al doctrinelor despre ea în Germania, II, 227; ~ în Suedia și Elveția, 228; ~ în Anglia și Scoția, *ib.*; originea sectelor luterană și calvină, 229.

Rege, sub instituțiile feudale, ~le nu era mai mult decît cel mai mare nobil al națiunii, I, 277; nu putea să reprime actele de violență ale baronilor săi, 278.

Comorile găsite, o importantă ramură de venit pentru ~, II, 309; în ce fel situația sa era favorabilă pentru acumulări de tezaure, *ib.*; într-o țară comercială, ~le își cheltuiește în mod firesc venitul său pe fantezii, 309; ~le este deci nevoit să recurgă la supușii săi pentru ajutoare extraordinare, 310.

Regii și miniștrii lor, cei mai mari risipitori dintr-un stat, I, 233.

Religie, obiectul instrucțiunii religioase, II, 214; avantajul de care se bucură propovăduitorii unei noi religii față de acela a uneia oficiale de stat, 215; originea persecuției pentru opinii eretice, 215; cum este susținut zelul clerului inferior de biserica romană, *ib.*; utilitatea stabilimentelor religioase, 217; cum este legată ea de autoritatea publică, 218.

Renta rezervată, nu trebuie să consiste din bani, I, 26, ci din grîne, 27; ~ pămîntului constituie una din cele trei părți componente ale prețului celor mai multe feluri de bunuri, 38; cursul mijlociu al rentei în toate țările, și cum este determinat, 40; ~ este prima scă-

dere din produsul muncii prestate în agricultură, 47; condițiile rentei, cum sînt fixate ele între proprietari și arendași, 102; cîteodată este cerută pentru ceea ce este cu totul imposibil să fie ameliorat de către om, 102; ~ se plătește pentru pămînt și este produsă de pămînt în aproape toate situațiile, 103; cota generală plătită pentru mine de cărbuni, 119; și mine metalifere, 119; minele de pietre prețioase adesea nu produc rentă, 122; cum era plătită în timpuri vechi, 128; crește direct sau indirect prin orice îmbunătățire a condițiilor generale ale societății, 172; distincție între ~ netă și cea brută, 172; cum creștea și cum se plătea în orînduirea feudală, 225; actualul raport mediu al rentei, comparat cu produsul solului, 226.

Chiria caselor se împarte în două părți, II, 254; diferența dintre chiria caselor și arenda pămîntului, 256; chiria unei case, cea mai bună apreciere a situației chiriașului, *ib.*

Renta consolidată, vezi Fonduri [II, 325].

Restituiri de taxe vamale *(Drawbacks),* în comerț, explicarea lor, I, 301; explicarea motivelor creării și a tendinței lor, II, 7; ~ pe vinuri, stafide și mătase prelucrată, 7; pe tutun și zahăr, 8; ~ pe vinuri, examinate în special, 8; ~le erau la început acordate pentru a încuraja comerțul de transport, 10; venitul vămilor mărit prin ele, 10; restituiri autorizate în favoarea coloniilor, 69.

Rente pe termen lung și rente viagere, în finanțele britanice, expunere istorică asupra lor, II, 315—316.

Rentele funciare, ale terenurilor de construcție, mari variații ale lor după poziția locului, II, 254; ~ sînt un obiect mult mai potrivit de impunere, decît casele, 257.

Risipa, tendința naturală către ea, atît la indivizi cît și la mase, I, 228; oamenii risipitori sînt dușmanii țării lor, 230.

Risc, exemple de lipsa de atenție pe care lumea o arată față de acesta, I, 77.

Roma, modernă, cum este păstrat viu zelul clerului ei inferior, II, 215; clerul ei, o mare armată spirituală răspîndită în diferite părți ale Europei, 223; puterea lui în timpul regimului feudal monahal este similară cu acea a baronilor laici, 224; cum a fost redusă puterea lui, 226.

Romani, de ce arama a devenit etalon de valoare la ei, I, 30; explicarea prețurilor extravagante plătite de ~ pentru anumite mîncăruri și băuturi scumpe, 151; valoarea argîntului mai mare la ~, decît în prezent, *ib.*

Republica lor, întemeiată pe o împărțire a pămîntului între cetățeni, II, 49; legea agrară aplicată numai într-una sau două ocazii, *ib.*; ce mijloace de trai aveau cetățenii ~ care nu aveau pămînt, 50; distincția între coloniile romane și cele grecești, 50; progresul celor dintîi, mai lent decît al celor din urmă, 56; originea războaielor civile, 97; republica ruinată prin extinderea privilegiilor de cetățeni ~ la cea mai mare parte a locuitorilor din Italia, 98; cînd au fost prima oară încasate contribuții pentru întreținerea acelora care se duceau la război, 151; a fi soldat

nu era acolo o profesie distinctă, *ib.*; perfecționarea armatelor romane prin disciplină, 157; cum s-a pierdut această disciplină, 157; cum s-a produs căderea imperiului apusean, 158; observațiuni asupra educației la vechii ~, 206; moravurile ~lor erau superioare celor ale grecilor, *ib.*; stare legală și forme de justiție, 208; cum era susținut spiritul războinic al poporului, 213; mari reduceri ale valorii monedei, practicate de ~ la momente de mare nevoie, 326—27.

Rouen, de ce este un oraș cu comerț dezvoltat, I, 226.

Ruddiman, d-l, observațiuni asupra expunerii sale despre prețul din vechime al grîului în Scoția, I, 129.

Rusia, a fost civilizată sub Petru I de o armată permanentă, II, 159.

S

Salariile muncii, cum se stabileau între patroni și muncitori, I, 49; muncitorii sînt în general obligați să admită condițiile impuse de patroni, *ib.*; opoziția muncitorilor este excesivă și rareori urmată de succes, 49; împrejurări care favorizează urcarea salariilor, 50; totalul salariilor este limitat de fondul destinat plății lor, 50; de ce sînt mai mari în America de Nord decît în Anglia, 51; ~le sînt scăzute în țările care sînt staționare, 51; nu sînt apăsător de scăzute în Marea Britanie, 53; o distincție făcută aici între ~le din timpul verii și cele din timpul iernii, 53; dacă sînt suficiente în anii de scumpete, ele trebuie să fie mari în anii de belșug, *ib.*; diferite salarii în diferite locuri, 53—54; ~le generoase încurajează hărnicia și înmulțirea populației, 83; o urcare a lor ridică în mod necesar prețul multor mărfuri, 58; o medie a lor nu este ușor de precizat, 63; comparația între modul cum operează ~le mari și profiturile mari, 69; cauzele variațiilor lor în diferite ocupații, 71; în general sînt mai mari în ocupațiile noi decît în cele vechi, 82, 95; reglementarea lor pe cale de lege distruge hărnicia și îndemînarea, 100.

Efectul natural al unui impozit direct pe salarii, II, 273.

Sarea, statistică asupra sării străine importată în Scoția și a sării scoțiene care este predată pescăriilor cu scutire de vamă, II, Anexă, 342; ~ este obiectul unei grele impuneri pretutindeni, 280; perceperea taxei pe sare, costisitoare, 293.

Saxoni, dorzi ~, autoritatea și jurisdicția lor au fost tot atît de mari înaintea cuceririi, pe cît au fost acelea ale normanzilor, după ea, I, 277.

Săracii, istoricul legilor făcute în Anglia pentru ajutorarea lor, I, 137.

Sărăcia, uneori împinge națiunile spre obiceiuri inumane, I, 3; ~ nu împiedică facerea copiilor, 56; dar este foarte nefavorabilă creșterii lor, 56.

Scena, cei ce se produc în public pe scenă sînt plătiți în plus, I, 76; folosirea în scop politic a reprezentațiilor dramatice, II, 221.

Schimb, cum operează ~ul în raporturile comerciale ale diferitelor țări, I, 289; cursul ~ului, un criteriu nesigur al balanței comerciale din-

tre țări, 317 ; în general este în favoarea acelor țări care plătesc în monedă bancară și în defavoarea acelora care plătesc în monedă curentă, 326.

Scipio, miliția sa spaniolă, devenită superioară celei a cartaginezilor, prin disciplină și serviciu, II, 157.

Sclavi, munca ~lor, mai costisitoare pentru stăpîn decît aceea a oamenilor liberi, I, 57 ; sub nobilii feudali, condițiile situației lor, 261 ; țări unde această categorie de oameni există încă, 262 ; de ce serviciul ~lor este preferat aceluia al oamenilor liberi, *ib.* ; de ce munca lor este nerentabilă, 262 ; cauzele desființării sclaviei în cea mai mare parte a Europei, 262—63.

Primesc mai multă ocrotire de la magistrat într-o guvernare arbitrară decît într-una liberă, II, 71 ; de ce erau folosiți în industrie de către vechii greci, 142 ; de ce nu se pot aștepta perfecționări din partea lor, 142.

Sclavi negri, de ce nu sînt mult folosiți pentru cultivarea grîului în coloniile engleze, I, 262 ; de ce sînt mai numeroși pe plantațiile de zahăr decît pe cele de tutun, *ib.*

Scoția, comparată cu Anglia în ce privește prețurile muncii și ale alimentelor, I, 53 ; observații asupra populației din Highlands, 56 ; procentul dobînzii pe piață, mai mare decît procentul ei legal, 64 ; situația *cottagers*-ilor din ~ descrisă, 118 ; ucenicie și corporații în ~, 86 ; de ce oamenii simpli din ~ nu sînt nici atît de voinici nici atît de chipeși ca cei din aceeași categorie de oameni din Anglia, *ib.*, 114 ; cauza emigrațiilor frecvente din ~, 133 ; progresul agriculturii din ~ înainte de unirea cu Anglia, 154 ; actualele piedici în calea unei agriculturi mai bune, *ib.* ; prețul lînei redus din cauza unirii, 163, II, 117 ; operațiunile diferitelor stabilimente bancare întemeiate în ~, I, 198 ; totalul monedei în circulație în ~ înainte de unire, 199 ; totalul numerarului aflat acum în circulație, 199 ; cursul afacerilor la banca scoțiană, *ib.* ; dificultăți cauzate prin emiterea de prea multă hîrtie, de către aceste bănci, 203 ; precauțiunile necesare luate cîtva timp de bănci, cînd dădeau credit clienților lor și bunele lor efecte, 204 ; planul de emitere succesivă a tratelor adoptat de comercianți, 207 ; tendința sa dăunătoare explicată, 207 ; istoria băncii din Ayr, 210 ; planul domnului Law pentru progresul țării, 213 ; prețurile mărfurilor în ~, nemodificate de banii de hîrtie, 217—18 ; efectul clauzelor de opțiune ale bancnotelor, 218.

Cauza repeziciunii cu care s-a introdus reforma în ~, II, 228; dezordinele care însoțesc în ~ alegerile clerului de către popor dau ocazie să se stabilească dreptul de patronaj, 230 ; cuantumul întregului venit al clerului, 233.

Scrumbii, prima la scrumbii, observații asupra ei, II, 20 ; pretenții frauduloase asupra primei, 21 ; pescuitul cu corabia cel mai natural și mai profitabil, *ib.* ; situația pescuitului ~lor albe în Anglia, 22 ; dare de seamă asupra corăbiilor plecate la pescuitul din Scoția, cuantumul încărcăturilor lor și primele pentru ele, 340.

Scumpetea nu este cauzată niciodată de înțelegerea între comercianții de grîne, ci de vreo calamitate, II, 25; libera exercitare a comerțului de grîne, cel mai bun paleativ al neajunsurilor cauzate de scumpete, 30; comercianții de grîne, cei mai buni prieteni ai poporului în astfel de perioade ale anului, 33.

Secte în religie, cu cît sînt mai numeroase, cu atît este mai bine pentru societate, II, 218; de ce ele profesează în general sistemul auster al moralității, 219.

Serviciul pe mare și serviciul militar pe uscat, comparate, I, 79.

Servitori casnici, deosebiți de muncitorii salariați, I, 223; diferite feluri de muncă ale celor care fac parte din categoria ~lor, 223; munca ~lor este neproductivă, II, 136.

Shetland, cum sînt evaluate și plătite acolo rentele, I, 103.

Societate, mercantilă, incapabilă de a ține seama de adevăratele sale interese, atunci cînd ea devine suverană, II, 108; o ~ cu drepturi exclusive, dăunătoare tuturor, 110; societăți comerciale, cum s-au format întîi, 178; societăți privilegiate și pe acțiuni, deosebirea dintre ele, 178; societățile privilegiate în Marea Britanie, descrierea lor, *ib.*; sînt inutile, 179; scopul constant urmărit de societățile de acest fel, 180; forturi și garnizoane, de ce n-au fost niciodată întreținute de societățile privilegiate, 182; natura societăților pe acțiuni, explicată, 183, 193; un monopol necesar pentru a permite unei societăți anonime să ducă un comerț extern, 193; ce fel de societăți pe acțiuni nu au nevoie de privilegii exclusive, 194; de ce societățile pe acțiuni sînt bine adaptate comerțului bancar, *ib.*; comerțul de asigurări poate fi făcut cu succes de societățile pe acțiuni, 194; de asemenea navigațiile interioare și aprovizionarea cu apă a unui oraș mare, *ib.*; insuccesul societăților pe acțiuni în alte întreprinderi, 195.

Societate, umană, primele ei principii, I, 13.

Solda militară, originea și rațiunea ei, II, 151.

Soldați, observații asupra motivelor lor de a se fi angajat ca militari, I, 78; comparație între serviciul pe uscat și pe apă, *ib.*; de ce nu sînt inconveniente simțitoare în urma demobilizării multora dintre ~ după război, 314; motivele pentru care au început să presteze serviciu plătit, II, 151; cum au devenit ~i o categorie distinctă a populației, 154; cum sînt deosebiți ~i de miliției, *ib.*; modificare în instrucția ~lor datorită inventării armelor de foc, 154—155.

Somptuare, legi, restricții de prisos pentru oamenii de rînd, I, 243.

Spania, una din cele mai sărace țări din Europa, în ciuda minelor sale bogate, I, 166; comerțul său nu a prilejuit crearea nici unei manufacturi importante pentru vînzarea în țări îndepărtate; iar cea mai mare parte a țării rămîne necultivată, 282; modul cum spaniolii prețuiau descoperirile Spaniei din America, 289.

Valoarea aurului și argintului depreciată în ~ de aplicarea unui impozit asupra exportului, II, 15; agricultura și manufacturile din ~ descurajate de supraabundența de aur și argint, 16;

consecinţele naturale care ar rezulta din suprimarea acestui impozit, *ib.* ; motivele reale şi cele pretextate de curtea din Castilia, pentru a lua în posesie ţările descoperite de Columb, 53 ; cum a fost redus impozitul pe aur şi argint, 53 ; aurul, obiectul tuturor expediţiilor în Lumea Nouă, 54 ; coloniile spaniole mai puţin populate decît acelea ale oricărei altei naţiuni europene, *ib.* ; pretindeau drepturi exclusive asupra întregii Americi, pînă la eşecul Invincibilei Armade, 58 ; politica comerţului cu coloniile, 62 ; aşezările Spaniei din America, întemeiate de anumiţi indivizi, aventurieri, care n-au primit mai nimic de la guvern, în afară de autorizaţia respectivă, 73 ; s-au pierdut manufacturile prin cîştigarea de colonii bogate şi fertile, 88 ; impozitul *alcavala* din ~, explicat, 301 ; ruina manufacturilor spaniole atribuită lui, *ib.*

Spectacole dramatice, folosirea lor în scop politic, II, 220.

Speculă, vezi A c a p a r a r e.

Speculaţia, intelectuală, o ocupaţie distinctă într-o societate înaintată, I, 11 ; negustori speculanţi, 81 ; caracterizare, 81.

Substituţiuni, legea lor, împiedică împărţirea pămîntului prin înstrăinare, I, 259 ; intenţia ei, 259.

Surinam, starea actuală a coloniei olandeze de acolo, II, 59.

Suveran, numai trei datorii pe care trebuie să le observe ~ul pentru a susţine un sistem de libertate naturală, II, 144—145 ; cum trebuie el să protejeze societatea contra violenţei externe, 149, 160 ; şi pe membrii ei contra opresiunii şi injustiţiei oricărui alt membru, 161 ; şi să întreţină instituţiunile şi lucrările publice, 170.

Suveran şi negustor, caractere incompatibile, II, 238.

Ş

Şcoli parohiale, observaţiuni asupra lor, II, 212.

Ştiinţa este marele antidot împotriva otrăvii exaltării şi a superstiţiei, II, 220.

T

Talente, naturale, nu sînt atît de variate la diferiţi oameni, pe cît se presupune, I, 14.

Talia (la taille), în Franţa, natura acestui impozit şi cum funcţionează, I, 265 ; II, 264—265.

Tavernier, darea sa de seamă asupra minelor de diamant de la Golconda şi Visiapour, I, 122.

Taxe de barieră, pentru trecerea pe şosele, poduri şi canale navigabile ; justeţea lor, II, 171—72 ; ~ pe vehicule de lux ar trebui să fie mai mari decît pe vehicule de utilitate curentă, *ib.* ; administrarea barierelor este adesea obiectul unor plîngeri îndreptăţite, 173, de ce guvernul nu ar trebui să administreze turnichetele, 173, 296.

Taxa de timbru, în Anglia şi Olanda, observaţii asupra ei, II, 270.

Taxe vamale, vezi V ă m i.

Tenura feudală, observațiuni generale, I, 317; descriere, 259.
Teologie, aspectul său, ascetic și monahal, II, 204.
Tezaure, de ce odinioară, acumulate de principi, I, 298.
Tonnage și *Poundage*, originea acestor taxe, II, 282.
Tontine, în finanțele franceze, ce sînt ele, originea denumirii lor, II, 316.
Toulouse, salariul plătit unui consilier sau judecător al parlamentului de acolo, II, 168.
Transportul pe uscat, cum este ușurat, iar prețul lui, redus, prin lucrări de utilitate publică, II, 171.
Tranzit, taxe de, explicarea lor, II, 296.
Trate, punctualitate în plata lor, cum este asigurată aceasta, I, 207; explicarea practicii dăunătoare a emiterii și reînnoirii de polițe, 207—208; artificiile de care se face uz pentru a deghiza acest trafic reciproc de ~, 209.
Trebuințele omenirii, cum sînt satisfăcute prin acțiunea muncii, I, 19; cum au sporit ~ în proporție cu oferta, 116; cea mai mare parte a lor, satisfăcute din produsul muncii altor oameni, 183.
Troc, schimbul unei mărfi cu alta, tendința ca ~ul să fie practicat pe scară întinsă, specific pentru om, I, 13; ~ul nu este îndestulător pentru a întreține relațiile reciproce dintre oameni, 19; vezi Comerț.
Tutun, de ce este redusă în Europa cultura lui, I, 111; cultura lui nu este atît de profitabilă ca a zahărului în Indiile Apusene, *ib.*; totalul comerțului britanic de ~ și cursul lui, explicarea lor, 251; întregul impozit pe ~ restituit la reexport, II, 8; consecințele comerțului exclusiv cu acest articol pe care-l are Anglia cu Maryland și Virginia, 77.

Ț

Țesători, profiturile lor, de ce sînt neapărat mai mari decît ale torcătorilor, I, 38.

U

Ucenicie, explicarea naturii și intenției acestei aserviri prin contract, I, 73; restricții impuse diferitelor meserii în ceea ce privește numărul ucenicilor, 85, 86; statutul ~i în Anglia, 86; ucenicia în Franța și Scoția, 86; observații generale asupra tendinței și efectuării uceniciilor lungi, 86—88; de ce ar trebui abrogat statutul ~i, 314.
Universități, retribuțiile profesorilor în ~, în ce măsură sînt calculate pentru a stimula sîrguința lor, II, 197; profesorii de la Oxford au renunțat, cei mai mulți dintre ei, la predarea cursurilor, 198; cei din Franța sînt supuși unor jurisdicții incompetente, *ib.*; privilegiile titraților, obținute defectuos, 198; neglijențe la cursuri, 199; disciplina în ~ rareori intenționată a fi în folosul studen-

ţilor, *ib.*; sînt ~ în Anglia, mai corupte decît şcolile publice, 200; de ce au fost înfiinţate, *ib.*; cum a devenit latina un obiect esenţial în educaţia academică, 201; cum a fost introdus studiul limbii greceşti, *ib.*; cele trei mari ramuri ale filozofiei greceşti, 202; acum este împărţită în cinci ramuri, 203; îndrumarea ecleziastică a educaţiei în universităţi, 204; nu au fost prea grăbite să adopte reforme, 204; nu sînt bine întocmite pentru a pregăti oamenii pentru viaţă, *ib.*; cum ~le pot fi pline cu profesori buni, sau lipsite de ei, 231; unde pot fi întîlniţi în general cei mai slabi şi cei mai buni profesori; vezi C o l e g i i, P r o f e s o r i.

Uşurinţa, viciile ei, ruinătoare pentru oamenii de rînd şi de aceea cenzurate sever de ei, II. 219.

V

Valoare, definiţia termenului, I, 22.

Vămi şi taxe vamale, motivele şi tendinţa restituirilor de taxe vamale, II, 7; venitul vămilor mărit prin restituiri, 10; ocazia primei impuneri de taxe vamale, 177; originea acestor taxe, 282; trei ramuri vechi ale lor, 282; restituiri ale taxelor, 285; sînt reglementate conform sistemului mercantilist, 285; fraude practicate pentru a obţine restituiri şi prime, 286; taxele vamale, în multe cazuri nesigure, *ib.*; îmbunătăţirea lor, sugerată, 288; calcularea cheltuielii pentru încasarea lor, 298.

Vedius Pollio, cruzimea sa faţă de sclavii săi, împiedicată de împăratul roman Augustus, ceea ce nu s-ar fi putut face sub forma de guvernare republicană, II, 72.

Veneţia, originea manufacturii de mătase în acel oraş, I, 272; ~ făcea comerţ cu India Orientală înainte ca să se fi descoperit drumul pe la capul Bunei Speranţei, II, 50; natura impozitului funciar în acea republică, 246.

Venit, indicarea izvoarelor iniţiale ale lui, I, 39; din ce constă ~ul unei ţări, 191; ~ul net al unei societăţi, micşorat de întreţinerea unui capital bănesc circulant, 193; banii nu constituie o parte a venitului, 193; nu trebuie calculat în bani, ci în ceea ce banii pot cumpăra, 194; cum se produce şi cum este însuşit iniţial, 224; producţia pămîntului, *ib.*; producţia manufacturilor, *ib.*; trebuie întotdeauna să reconstituie capitalul, *ib.*; raportul între venit şi capital determină raportul între inactivitate şi activitate, 227; atît economiile cît şi cheltuielile din ~ sînt consumate în cursul anului respectiv, 228; ~urile oricărei societăţi, egale cu valoarea de schimb a întregului produs al activităţii sale economice, 305.

~ul vămilor creşte prin restituiri de taxe, II, 10; de ce guvernul nu ar trebui să ia asupra sa administrarea turnichetelor, nici să scoată un ~ din ele, 173; lucrările publice de natură locală sînt totdeauna mai bine întreţinute din venituri provinciale, decît din venitul general al statului, 176; abuzurile

în ~urile provinciale minime, în comparație cu cele în ~ul unui mare imperiu, *ib.* ; cu cît este mai mare ~ul bisericii, cu atît este desigur mai mic acela al statului, 233 ; ~ul statului trebuie să fie prelevat proporțional de la întreaga societate, 234 ; cheltuielile locale trebuie să fie acoperite dintr-un ~ local, 235 ; cercetări asupra surselor ~ului public, 236 ; ~ul republicii din Hamburg, 236—237, 238 ; dacă guvernul Britaniei poate să își asume conducerea băncii, pentru a trage un ~ din ea, 237 ; oficiul poștal, un proiect mercantilist bine calculat pentru a fi administrat de guvern, *ib.* ; prinții, de ce nu sînt calculați ca să inițieze proiecte comerciale în vederea unui ~ sporit, *ib.* ; Compania engleză a Indiilor Orientale era un bun comerciant înainte de a deveni suverană, dar fiecare din aceste caractere dăunează celuilalt, 238 ; expedientul guvernului din Pensilvania pentru a-și procura bani, 238; renta pămîntului este fondul cel mai permanent, 239 ; ~uri feudale, *ib.* ; ~ul Marii Britanii, 240 ; ~ul pămîntului e proporțional nu cu arenda, ci cu producția, 241; motive de a vinde domeniile coroanei, *ib.* ; sugerarea unui impozit funciar îmbunătățit, 246 ; natura și efectul dijmei, explicată, 251 ; de ce un venit nu poate fi perceput în natură, 254 ; cînd este perceput în bani, cum este influențat de diferitele moduri de evaluare, *ib.* ; un impozit proporțional asupra caselor, cea mai bună sursă de ~, 256 ; remedii pentru scăderea ~ului în funcție de cauzele lui, 288 ; efectele rele ale concesionării ~urilor publice, 303 ; diferitele surse de ~ în Franța, 304 ; cum era cheltuit ~ul în starea primitivă a societății, 308.

Vicesima haereditatum la vechii romani, explicarea naturii acestui impozit, II, 269.

Vii, cea mai profitabilă parte a agriculturii, atît la cei vechi, cît și la moderni, I, 109 ; mari avantaje provenite din particularitățile solului la vii, 110.

Vin, ieftinătatea lui, ar fi o cauză de cumpătare, I, 329 ; comerțul de transport de vinuri, încurajat de legile engleze, II, 8.

Vite, și grîne, valoarea lor comparată în diferite stadii ale agriculturii, I, 105; prețul lor, micșorat de îngrășăminte artificiale, 107 ; pînă unde poate să se urce prețul ~lor într-o țară în dezvoltare, 152 ; creșterea unui stoc de ~ necesar pentru furnizarea îngrășămintelor pentru ferme, 153 ; ~le trebuie să se vîndă la preț bun pentru a fi bine hrănite, *ib.* ; prețul ~lor crește în Scoția ca o consecință a unirii ei cu Anglia, 154 ; mare înmulțire a ~lor europene în America, *ib.* ; ~le sînt tăiate în unele țări numai pentru piele și seu, 160 ; piața pentru aceste articole mult mai întinsă decît pentru restul ~i tăiate, *ib.* ; această piață se apropie cîteodată de locul de producție, prin întemeierea de manufacturi, *ib.* ; în ce fel extinderea culturilor ridică prețul alimentelor de origină animală, 156 ; este poate singura marfă mai scumpă de transportat pe apă decît pe uscat, 307 ; Marea Britanie probabil nu va fi niciodată foarte afectată de importul liber al ~lor irlandeze, *ib.*

Vînat, prețul său în Anglia nu compensează cheltuiala cu un parc de cerbi, I, 155.

Vînători, cum era susținut războiul de o națiune de ~, II, 149 ; ~i nu pot fi prea numeroși, 150 ; la popoarele de ~ nu se află o instituție de administrație stabilă a justiției, 161 ; la popoarele de ~ vîrsta este singurul criteriu după care se stabilește rangul și prioritatea, 162 ; nu există între ~ o prea mare inegalitate de avere sau subordonare, 163 ; într-o astfel de societate nu există onoruri creditare, 164.

Vîrstă, baza rangului și priorității atît la societățile barbare cît și la cele civilizate, II, 162.

W

Walpole, Sir Robert, proiectul său privitor la taxele de accize, a fost retras, II, 290.

Windsor, piața Windsor-ului, tabel cronologic al prețului grîului acolo, I, 170—180.

Z

Zahăr, un articol de proveniență agricolă foarte rentabil, I, 110, 262. Restituiri de taxe la exportul de ~ din Anglia, II, 8 ; trestia de ~ ar putea fi cultivată cu plugul, în loc de a se întrebuința munca manuală a sclavilor, 71 ; un obiect care se pretează la impunere ca fiind marfă vîndută la preț de monopol, *ib.*

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDEX II

PERSOANE[1]

Almagro, II, 53
Anibal, II, 156, 157
Anderson, Adam, II, 186
Anderson, James, I, 129, 148, 199
Aristotel, I, 95, II, 206, 232
Bazinghen, M. Abot de, II, 45 (notă)
Beaumont, Moreau de, II, 236 (notă)
Birch, Thos D. D., I, 107
Blackstone, William, I, 27, 263
Buffon, I, 157, II, 52
Byron, I, 131
Calvin, II, 229
Cato, I, 106, 309
Child, Josiah, II, 179, 180, 181
Cicero, I, 67, 106, II, 282
Columbella, I, 109, 155, 262
Columella, I, 108, 109, 155, 262
Cortez, II, 53
Cromwell, II, 79
Davenant, Charles, I, 55
Decker, Matthew, II, 17, 78, 331
De Lange, II, 139
Democrit, I, 108
Dion Cassius, II, 269
Dionisios din Halicarnas, II, 206
Dobbs, Arthur, II, 186
Douglas, William, I, 112
Dupleix, II, 189
[*Dupont de Nemours*, P.S.], I, 127, 128.
Dupré de St. Maur, N.F., I, 127, 131. 138, 167
Du Tot, I, 213
Du Verney, I, 213
Epictet, II, 232
Epicur, II, 207
Esop, II, 202
Expilly, II, 305
Frézier, Amédée, I, 142
Gamelli, Carreri, II, 57
Gilbert, Geoffray, I, 263
Guicciardini, F. I, 282
Hale, Matthew, I, 55
Hawkins, William, II, 115
Hénault, C.J.F., II, 97
Hesiod, II, 202
Homer, II, 166
Hume, David, I, 159, 218, 238
King, Gregory, I, 55, 137
La Rivière, Mercier de II, 139
Luther, Martin, II, 229
Lysias, II, 232
Machiavelli, Nicolo, I, 272; II, 216, 237
Madox, Thomas, I, 270
Marco, Polo, I, 51, II, 51
Marcus Antoninus, II, 207

[1] Indexul de mai jos, întocmit de traducător, cuprinde nume de persoane din lucrare, în afară de cele trecute de A. Smith în indexul original.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Medicis, Laurențiu de, II, 237
Messance, I, 60, 138, 167
Mitriade, II, 157
Montesquieu, II, 142, 206
Mun, Thomas, I, 291
Nugnes, Vasco, II, 53
Orania, principe de, II, 263
Ovieda, II, 53
Pelham, I, 139 ; II, 320
Pfeffel, I, 270
Pitagora, II, 56
Platon, I, 95, 262 ; II, 206, 232
Pliniu, I, 152, 262
Plutarh, I, 95 ; II, 232
Polibiu, II, 206
Pococke, Richard, I, 276
Postlethwayt, James, II, 320
Protagora, I, 95, II, 207
Quesnay, François, II, 134, 135, 138
Quintilian, II, 232
Raleigh, Walter II, 54, 55
Ramuzzini, I, 58
[*Raynal*, G.T.F.], I, 208
Ruffhead, I, 129
Suetoniu, II, 232
Swift, II, 286
Tales, II, 56
Tavernier, J.B., I, 122
Thorn, William, I, 126
Tucidide, II, 151
Ulloa, I, 105, 131, 142.
Varro, I, 109, 155
Voltaire, II, 232
Zenon din Citta, II, 207
Zenon din Elèa, II, 207
Zwingli, II, 229

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PRINCIPALII AUTORI CITAȚI

CANTILLON, RICHARD (1680 — 1734). Economist englez. Reprezentant de seamă al economiei clasice. Precursor al fiziocraților. A scris : *Essai sur la nature du commerce en général.*

DAVENANT, CHARLES (1656 — 1714). Economist englez. Mercantilist. Lucrările sale sînt reunite în *Works* (Opere), 1771.

DUPONT de NEMOURS, P.S. (1739 — 1817). Economist francez, fiziocrat, discipol al lui Quesnay. Principalele lucrări ale lui Dupont de Nemours sînt : *De l'origine et des progrès d'une science nouvelle* 1767, și *Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*, 1768.

FLEETWOOD, WILLIAM (1656 — 1723). Episcop englez, scriitor și adept al *whig*-ilor. A scris *Chronicon Preciosum*, 1707.

HOBBES, THOMAS (1588 — 1679). Filozof materialist englez, adept al monarhiei absolute. Autorul operei *Leviathan*, 1651.

HUME, DAVID (1711 — 1776). Filozof englez, agnostic. Ca economist, Hume era adversar al mercantiliștilor, adept inconsecvent al liberului schimb. Reprezentant al teoriei cantitative a monedei. Scrieri mai importante: *Political Discourses* (Discursuri politice), 1752 ; *History of England* (Istoria Angliei), 1773.

MERCIER de la RIVIÈRE, PAUL PIERRE (1720 — 1794). Economist francez, fiziocrat. A scris *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques*, 1767.

LAW, JOHN (1671 — 1729). Financiar și economist scoțian. A fondat în 1716 la Paris o bancă privilegiată, sub formă de societate pe acțiuni, care emitea bani de hîrtie, cu slabă acoperire metalică. A mai creat o serie de mari societăți comerciale. Promițînd că va reuși să fie plătită datoria publică a Franței, a fost numit controlor general al finanțelor statului. În 1720 instituțiile fondate de el au dat faliment. A scris *Money and trade* (Moneda și comerțul) un proiect prezentat în parlamentul Scoției în 1705 „cu un mijloc de a aproviziona țara cu numerar". În limba franceză : *Considérations sur le numéraire et le commerce.*

LOCKE, JOHN (1632 — 1704). Filozof și economist englez. „Locke a reprezentat noua burghezie sub toate formele, pe industriași împotriva clasei muncitoare și a pauperilor, pe negustori împotriva cămătarilor de modă veche, pe financiari împotriva debitorilor statului ; și a prezentat chiar, într-o lucrare separată, raționea burgheză ca fiind rațiunea omenească normală" (Marx). Autorul lucrării economice *Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest and Raising the Value of Money* (Cîteva considerațiuni asupra scăderii dobînzii și urcării valorii banilor), 1692.

MIRABEAU, VICTOR RIQUETI marquis de (1715 — 1789). Economist francez, fiziocrat. Pentru a fi deosebit de fiul său Honoré, era numit Mirabeau — tatăl. Lucrare citată : *Philosophie rurale ou économie générale et politique de l'agriculture pour servir de suite à l'Ami des hommes*, 1766.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MONTESQUIEU, CHARLES-LOUIS baron de (1689 — 1755). Filozof francez şi scriitor politic şi de filozofie a dreptului. A criticat situaţia politică din vremea sa, iar influenţa lui s-a resimţit pînă la începuturile liberalismului. Opera sa celebră : *De l'esprit des lois*, 1748.

MUN, THOMAS (1571 — 1641). Economist englez, mercantilist şi membru al direcţiunii Companiei Comerciale a Indiilor Orientale. Operă importantă : *Englands Treasure by Foreign Trade* (Comoara Angliei prin comerţul exterior), 1664.

QUESNAY, FRANÇOIS (1694 — 1774). Medic şi economist francez, întemeietorul teoriei fiziocrate. În celebrul lui „tablou economic" el a înfăţişat procesul de reproducţie, nu al capitalului luat izolat, ci al capitalului social luat în totalitatea sa. În prima treime a secolului XVIII ... aceasta a fost ideea cea mai genială de care s-a făcut vinovată ... economia politică" (Marx). Opere economice principale : *Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole*, 1758 ; *Dialogues sur le commerce et les travaux des artisans* şi *Tableau économique*, 1759.

STEUART, JAMES (1712 — 1780). Economist englez. Teoria sa este „expresia raţională a mercantilismului" (Marx). „Meritul lui în ce priveşte concepţia despre capital constă în faptul că a demonstrat modul în care se desfăşoară procesul de separare între condiţiile de producţie, ca proprietate a unor anumite clase şi forţa de muncă" (Marx). Explică provenienţa profitului prin diferenţa dintre preţ şi valoare. Lucrarea principală : *An Inquiry into the Principles of Political Economy* (Cercetarea bazelor economiei politice), 1767.

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTELE TRADUCĂTORULUI

CARTEA IV
(urmare)

3. *Drawbacks:* restituirea — la ieşirea din ţară a produselor fabricate — a impozitelor şi a taxelor de vamă plătite asupra materiilor prime care au folosit la fabricarea acelor produse.
4. Monetizări *(coinages)*, unele impozite înfiinţate din timpul lui Carol II (1660—1685) în scopul de a face faţă cheltuielilor monetăriei.
5. Madeira: insulă portugheză din Oceanul Atlantic.
6. Este vorba de Charles Smith, *Three Tracts on the Corn Trade and Corn Laws* (Trei studii despre comerţul de grîne şi despre legislaţia grînelor), ed. 2, 1766, p. 132—138.
7. Vezi vol. I, p. 175—180.
8. *Buss*-ul: un fel de barcă sau bastiment cu punte, de care olandezii au făcut uz pentru prima oară, la pescuitul scrumbiilor. Bussurile olandeze sînt de 45 pînă la 60 tone, iar cele scoţiene de la 20 pînă la 28 tone.
9. Barilul conţine uneori 600 de scrumbii, iar alteori 1 000.
10. *Brown sugar:* zahăr semirafinat.
11. Acest statut privitor la comerţul de cereale a fost edictat în anul 1675.
12. Statutul acesta a fost edictat în anul 1771, sub domnia regelui George III.
13. Aceste taxe vamale la importul de grîu au fost fixate în anul 1682.
14. Autorul se referă la William III, principe de Orania, rege al Angliei de la 1689 la 1702 şi la Mary Stuart, soţia sa şi asociată la domnie.
15. George III, rege al Angliei de la 1760 la 1820.
16. Istmul Darien, adică istmul Panama.
17. Montezuma, sau Moctezuma, ultimul rege indigen din Mexic, dinaintea cuceririi de către spanioli a Mexicului.
18. *Quitrent:* renta plătită de către freeholder în locul obligaţiei de a lucra pămîntul pentru proprietar.
19. Dreptul de *majorazzo* era denumirea spaniolă a termenului *jus majoratus*.
20. *Actul de navigaţie*, lege din anul 1651, dată sub Cromwell şi abrogată în 1849.

BCU "I. I. de la Brad" IAŞI UNIVERSITY LIBRARY

21. *Insulele cedate* (engl. *Ceded Islands*). Prin pacea de la Paris din 1763, insulele cedate Angliei erau numai Grenada și Grenadinele; dar în înțelesul de aci termenul include și insulele cîștigate în timpul războiului de șapte ani: Saint Vincent, Dominica Tobago, care sînt menționate mai jos, în Cartea I.
22. *Lettre de cachet* (În original, în limba franceză). Plic cu pecetea regală și care conținea de obicei un ordin arbitrar de exil sau de arestare.
23. Cuceritorul de care este vorba e Fernand Cortez.
24. Acest guvernator al Cubei era Velasquez.
25. *Magna virum mater:* mamă de oameni însemnați.
26. *Pacea dintre Rusia și Turcia.* Se referă la pacea încheiată prin tratatul de la Kuciuk Kainargi în 1774.
27. Charles Jean François Hénaut, magistrat și scriitor francez (1685—1770).
28. Monopolul Companiei franceze a Indiilor Orientale a fost desființat în 1769.
29. *Batavia*, oraș în insula Iava.
30. *Cochinchina*, fostă colonie franceză din Indochina, cu capitala la Saigon.
31. *Beneficiul de învățătură*, privilegiu grație căruia orice criminal care știa să scrie și să citească putea obține grațierea.
32. Vezi vol. I, p. 162.

CARTEA V

1. *Venit* are aci înțelesul de totalitate a veniturilor bugetare încasate în scopul de a face față cheltuielilor publice.
2. E vorba de războiul de șapte ani (1756—1763).
3. *Parlament:* curte superioară de justiție în Franța pînă la 1791.
4. *Vacations:* onorarii pe timpul vacanțelor.
5. *King's Bench:* instanță judecătorească în Anglia, o secție a Înaltei Curți de Justiție.
6. *Court of Exchequer:* subsecție a uneia din cele trei diviziuni ale instanței denumite *High Court of Justice.*
7. *Court of Chancery:* curte de justiție prezidată de lordul-cancelar.
8. În englezește: *writ of right.* Vezi vol. I, p. 337, notele 4 și 5 ale cărții III.
9. *Seigneuriage:* drept suveran, taxă pe care regele o percepea la fabricarea monedelor.
10. Generalitate *(Généralité):* veche circumscripție financiară în Franța. Ea era condusă de un intendent.
11. Contuar *(Counting-house):* agenție de comerț a unei națiuni într-o țară străină, în condițiile acelor vremuri.
12. În englezește: *regulated companies.*
13. În englezește: *joint stock companies.*
14. *Freeman:* cetățean avînd dreptul de maistru într-o corporație, drept care se dobîndea fie prin ucenicie, fie cu bani, fie prin concesie.
15. Vezi vol. I, p. 338, nota 11.
16. Eșichier *(Exchequer):* denumire dată Ministerului de Finanțe.
17. *Marea Sudului:* vechiul nume al Oceanului Pacific.
18. După cum rezultă din textul anterior, e vorba de capitalul comercianților individuali.
19. Adam Smith și-a făcut studiile la Oxford.
20. Cînd era profesor la Glasgow, clasele lui Adam Smith erau întotdeauna pline.
21. *Vulgata* este versiunea latină a ambelor *Testamente*, făcute de Ieronim între 392 și 410; e singura recunoscută de biserica romano-catolică.

22. Se referă, după diviziunea din vechea filozofie greacă, la „fizicieni".
23. *Apolog:* un fel de fabulă, cuprinzînd o învăţătură morală.
24. *Apoftegme:* maxime memorabile ale unor personalităţi celebre.
25. *Cazuistica:* soluţionarea problemelor de drept de la caz la caz, prin interpretări meşteşugite ale dreptului.
26. Prin *miliţie* se înţelege aici serviciul militar.
27. *Beneficiu,* în feudalism, în înţelesul de aci, era un venit legat în mod inseparabil de un titlu ori de o demnitate eclasiastică.
28. Prin *disidenţi* se înţeleg aci cei care nu ţin de biserica oficială a statului.
29. Smith se referă la David Hume (1711—1776), *History of England* (Istoria Angliei).
30. *Freehold:* posesiune scutită de orice dare.
31. *Înregistrarea,* în trecut în Franţa feudală, era un act prin care o curte suverană dispunea să se transcrie în registrele ei o ordonanţă sau un edict al regelui.
32. *Provizor:* succesor ales, pînă la data cînd devenea vacant beneficiul bisericesc. V. şi nota 36.
33. Este vorba de *Pragmatica sancţiune* din Bourges, promulgată de Carol VII la 7 iulie 1438.
34. Concordatul din 1516 între Papa Leon X şi Francisc I, regele Franţei.
35. Dreptul de prezentare era un privilegiu patronal de recomandare la instituirea unui beneficiu.
36. Vezi mai sus nota 27.
37. *Patronaj:* în dreptul canonic feudal, drept de prezentare la beneficiu, Vezi şi nota 27.
38. *Presbiteriu:* casa în care locuieşte preotul unei parohii.
Presbiterianism: doctrină care nu admite episcopi, ci numai preoţi, introdusă în Scoţia de către Knox, discipol al lui Calvin.
39. *Gleba,* în feudalism, era o moşie bisericească de care erau legaţi şerbii care n-o puteau părăsi niciodată.
40. *Burgo-masters:* primari ai marilor oraşe din Flandra şi Olanda, vestiţi prin bogăţia şi viaţa lor îmbelşugată.
41. *Péage,* taxă ce se plăteşte pentru a trece pe un pod, un drum etc.
42. *Conetabilul,* în Franţa feudală, pînă la Ludovic XIII, era primul ofiţer al Coroanei, care avea comanda generală a armatelor.
43. Impozit dinainte stabilit (în original: *certain,* sigur).
44. District: subdiviziune administrativ-teritorială, cum ar fi judeţul sau raionul.
45. *Doomsday-book:* marele cadastru al Angliei, întocmit din ordinul lui William Cuceritorul.
46. Vezi mai sus, nota 10.
47. Aceasta era denumirea din acel timp a Ţărilor de Jos.
48. *Zemindariat:* circumscripţie fiscală în India, în perioada imperiului Marelui Mogol.
49. Vezi cap. IX.
50. *Sedane:* vezi vol. I, p. 336, nota 12.
51. Deţinătorii prin copie *(copy-holders)* erau numiţi astfel, fiindcă posedau pămînt fără nici un titlu direct, drepturile lor fiind bazate pe prescripţie şi pe uzul local. Pentru justificarea acestor drepturi, ei scoteau copii sau extrase din registrele seniorului lor, atestînd: 1) vechimea posesiunii şi 2) serviciile datorate, conform uzului baronici.

52. Elecțiune *(election)*: circumscripție financiară, subdiviziune a generalității în Franța.
53. Vezi vol. I, p. 337, nota 1 a cărții III.
54. Intendentul era șeful generalității în vechea Franță.
55. *Cazualitățile* în dreptul feudal mai erau și unele beneficii care se adăugau la un venit sau o leafă fixă.
56. Vezi vol. I, p. 76.
57. *Eil* (engl. *ale*): bere tare, în Anglia.
58. *Porter*: un alt fel de bere tare, neagră și amară.
59. Se crede că e pseudonimul lui Clicquot de Blervache, inspector general al industriei și comerțului în Franța.
60. *Poundage*: o taxă, calculată la valoarea în *pounds* (lire sterline).
61. Taxa *poundage* s-a menținut aproape trei secole: 1402—1697.
62. *Mum*: un fel de bere fabricată mult în Germania, mai ales la Braunschweig, de unde și numele de bere de Braunschweig.
63. În original se folosesc termenii: *mead* și *metheglin*, ambii denumind varietăți de hidromel, puțin diferite între ele.
64. *Low wines*: unele băuturi fermentate, obținute din fructe și diferite plante. Li se zice și vinuri dulci *(sweets)* sau vinuri de casă *(home-made)*.
65. Taxe de turnichet *(Turnpike tolls)*: v. vol. I, p. 376, nota 20.
66. *Laiser passer*: act de liberă trecere.
67. *Les traites*: taxe vamale interioare.
68. Este vorba de ordonanța lui Colbert, conform căreia comerțul între aceste provincii era lăsat liber.
69. *La taille* (v. și vol. I, p. 335, nota 6), impozit direct, devenit permanent după războiul de o sută de ani și apoi desființat în timpul revoluției.
70. *La gabelle*: taxa pe sare (v. în acest volum, p. 302).
71. *Les aides*: taxe pe obiectele de consumație, mai ales pe băuturi, taxe în vigoare din 1360.
72. Autorul acestui studiu este Charles Smith. Vezi nota 6 a cărții IV.
73. *Bar* sau *Barrois*, vechi ținut în Franța, între Lorena și Champagne.
74. Republica *Provinciilor Unite*, stat federativ constituit în 1579 de cele 7 provincii de nord ale Țărilor de Jos, în lupta contra dominației spaniole.
75. Zeelanda, provincie din Țările de Jos.
76. E vorba de revoluția din Anglia de la 1688, de la sfîrșitul domniei lui Iacob II (1685—1688), după care a urmat domnia lui William III de Orania (1689—1702).
77. Unirea Angliei cu Scoția.
78. În original *aggregate fund*.
79. Inventatorul acestor rente viagere era Lorenzo Tonti, bancher napolitan.
80. Probabil 7¾ d. în loc de 7¼ d.
81. Pinto, autor al unui tratat de circulație și credit *(Traité de la circulation et du crédit)*.
82. Vezi cartea IV, cap. IX.
83. Referire la *Utopia* lui Thomas Morus.
84. Ceea ce ar însemna 25% din venit.
85. Vezi nota 8 a cărții IV.
86. *Sea-steeks* („bețe de mare"): scrumbii sărate. Ele sînt gata pentru vînzare *(merchantable sea-steeks)* după o preparare suplimentară, care necesită încă o cantitate de sare și care totodată le micșorează volumul (din trei barile de sea-steeks se obțin circa două barile de scrumbii-marfă).
87. În Scoția sarea se extrage din mare, nu din saline.

MONEDE, GREUTĂȚI ȘI ALTE UNITĂȚI DE MĂSURĂ

MONEDE

1 liră sterlină (pound sterling, *l.*, £), de aur	=	20 șilingi
1 șiling (shilling, s.), de argint	=	3 groat sau 12 peni
1 groat	=	4 peni
1 peni (penny, pence, d.), de aramă	=	4 farthing
1 farthing		
1 sovereign, de aur = 1 liră sterlină	=	20 șilingi
1 guinee	=	21 șilingi
1 coroană	=	5 șilingi
1 florin	=	2 șilingi
1 șiling	=	10 stiveri
1 stiver		

GREUTĂȚI

Greutăți „avoirdupois" (pentru cîntărirea mărfurilor în general):

1 ton	= 20 hundredweight	1016,048	kg
1 hundredweight (centweight, cwt.)	= 112 livre	50,8024	kg
1 livră (lb., pound, pfund)	= 16 uncii	453,5924	g
1 uncie (ounce, oz)		28,349	g
1 cuarter		12,695	kg
1 tod		aproximativ 12½	kg (lînă)
1 stone		6,348	g

Greutăți „troy" (pentru cîntărirea metalelor nobile, pietrelor prețioase și a medicamentelor):

1 livră (pound, pfund)	= 12 uncii	373,242	g
1 uncie (ounce)	= 20 pennyweight	31,1035	g
1 pennyweight	= 24 grains	1,55517	g
1 grain		0,064798	g
1 libră (din Roma antică)		460	g

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ALTE MĂSURI

Măsuri de lungime

1 milă		1,609 m
1 iard		0,9144 m
1 inch		0,025 m

Măsuri de suprafețe

1 acru		4046,70 m^2

Măsuri de volum și capacitate

1 chaldron (pentru cărbuni)	= 36 bușeli	1308,5 l
1 ton (tun) (pentru vin)	= 252 galloni	circa 1144 l
1 ton (tun) (pentru grîu)	= 28 bușeli	
1 ton (tun) (pentru sare)	= 22 bușeli	
1 cuarter	= 8 bușeli	290,79 l
1 hogshead	= 52½ galloni = 2 barili	circa 240 l
1 se(p)tier (pentru grîu)		156 l
1 baril		circa 120 l
1 bușel	= 8 galloni	36,348 l
1 peck		9,083 l
1 gallon	= 4 cuart	4,543 l
1 cuart (pot)	= 2 pint	1,135 l
1 sack		1,090 l
1 pint		0,567 l
1 modius (din Roma antică)	aproximativ 1 peck	9,08 l

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ADAM SMITH
clasic al economiei politice burgheze

I. *Capitalismul englez în epoca lui Adam Smith*

S-a spus nu o dată, şi pe bună dreptate, despre Adam Smith că a reprezentat fidel secolul al XVIII-lea în care a trăit, şi a exprimat năzuinţele acestuia. Tocmai legarea de realitatea timpului său şi înţelegerea ei profundă i-au permis lui Adam Smith să reformeze cunoştinţele economice, să făurească un întreg sistem ştiinţific şi să devină astfel, cum avea să-l numească Fr. Engels, „*Lutherul economiei* politice“ [1].

Anglia secolului al XVIII-lea era o putere capitalistă avansată care întrecea celelalte ţări prin nivelul dezvoltării sale economice. Un avînt crescînd luase încă din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea manufactura şi, în cadrul ei, cea bazată pe munca la domiciliu. Ramurile cele mai dezvoltate erau industria lînii şi cea a bumbacului. O parte mereu mai mare din producţia lor era destinată exportului. Din 1750 şi pînă în 1770 de pildă, exportul de produse al manufacturilor de bumbac a crescut valoric cu peste 90% [2]. Pe măsura dezvoltării manufacturii, oraşele şi populaţia ocupată în industrie creşteau, iar populaţia agricolă scădea. În jurul anului 1770, din cei 8,5 milioane de locuitori ai Angliei, 3 milioane erau ocupaţi în industrie, 3,6 milioane în agricultură, 0,7 milioane în comerţ, 0,5 milioane erau militari sau lucrau în administraţia de stat, 0,2 milioane aveau alte profesii, iar 0,5 milioane erau pauperi [3]. Comparativ cu situaţia de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, pe timpul lui Adam Smith, populaţia oraşelor crescuse impunător; între 1685 şi 1760 numărul de locuitori ai Liverpool-ului a sporit de 10 ori, al Birmingham-ului de 7 ori, al Sheffield-ului de 7 ori, al Manchesterului de 5 ori [4].

Prin descompunerea activităţii meşteşugăreşti şi introducerea diviziunii tehnice a muncii, manufactura constituia o forţă productivă nouă a muncii,

---

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. I, ed. 2, Edit. politică, 1960, p. 549.
[2] Eric J. Hobsbawm, *Le origini de la rivoluzione industriale britannica*, în: *Studi sulla rivoluzione industriale*. Roma, 1961, p. 511.
[3] H. de B. Gibbins, *The industrial History of England*, Londra, 1890, p. 153.
[4] *Ibidem*, p. 151.

un progres istoric. Ca formă specifică capitalistă a procesului social de producție însă, manufactura constituia „un mijloc de exploatare civilizată și rafinată“ [5] a muncitorului de către capitalist, un mijloc de reducere a timpului de muncă necesar și de sporire corespunzătoare — cu ajutorul măririi productivității muncii — a timpului suplimentar, a supramuncii.

Și în domeniul agriculturii, secolul al XVIII-lea a marcat o însemnată dezvoltare a capitalismului. Procesul violent de expropriere a maselor țărănești a căpătat în acest secol o nouă amploare, el desfășurîndu-se acum îndeosebi pe baza unor legi — *bill* — speciale, așa-numite „de împrejmuire“ date de Parlament prin care țăranii erau expropriați în masă în favoarea lorzilor și burgheziei [6]. Numai din 1700 pînă în 1760 au fost date 208 *bill*-uri prin care se expropriau în total peste 312 000 acri de pămînt. Ulterior, „împrejmuirea“ avea să capete un ritm și mai accelerat, din 1760 pînă în 1774 fiind date alte 700 *bill*-uri [7] privind exproprierea unor mari suprafețe de pămînt aparținînd maselor țărănești.

Ca urmare a acțiunii de expropriere, încă de pe la 1750 *yeomenry*-a, clasă a țăranilor independenți-proprietari, în esență dispăruse [8]. Marii proprietari însă nu-și lucrau singuri pămîntul, ci, de obicei, îl dădeau în arendă unor fermieri care îl lucrau cu ajutorul muncii salariate.

Țăranii expropriați, lăsați muritori de foame, erau nevoiți să se angajeze ca muncitori salariați în agricultură, în industrie, transporturi etc.

„Eliberarea“ producătorului direct de mijloacele sale de producție făcea din el, pe de o parte, un vînzător al forței sale de muncă, iar pe de altă parte, un cumpărător de mijloace de subzistență (pe care mai înainte țăranul le obținea din propria sa gospodărie). În același timp însă, în vederea desfășurării producției cu muncitori angajați, capitaliștii trebuiau să cumpere noi și noi mijloace de producție. Cu alte cuvinte „exproprierea și izgonirea unei părți din populația rurală eliberează — o dată cu muncitorii — nu numai mijloacele lor de subzistență și materialul lor de muncă în folosul capitalului industrial, dar ele creează și piața internă“ [9]. În plus, pe măsura înlăturării gospodăriilor țărănești independente se restrîngeau și meșteșugurile practicate de țărani. Această împrejurare deschidea și ea noi posibilități de creștere a pieței pentru producția industriei capitaliste.

Războiul de șapte ani, care a durat din 1756 pînă la 1763, a însemnat pentru Anglia o luptă înverșunată pentru lărgirea și consolidarea imperiului său colonial. Ea atacă Franța în toate părțile lumii. În 1763, cînd s-a încheiat pacea, Anglia stăpînea deja Canada, Florida, posesiunile franceze de la răsărit de Mississipi (cu excepția Noului Orleans) și cucerise dominația — în dauna Franței — în India.

Stăpînirea coloniilor a însemnat dezvoltarea navigației, jefuirea unor uriașe cantități de metale prețioase și dezvoltarea unui extrem de mănos

---

[5] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. 4, Edit. politică, 1960, p. 382.
[6] Cf. *Ibidem*, p. 721—722.
[7] H. de B. Gibbins, *op. cit.*, p. 153.
[8] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 720.
[9] *Ibidem*, p. 742.

comerț colonial. De fapt, comerțul colonial constituia un monopol al diferitelor companii sau chiar al anumitor funcționari ai acestor companii. Averi imense apăreau ca ciupercile într-o singură zi, acumularea primitivă făcîndu-se fără ca un singur shilling să fi fost avansat. Compania engleză a Indiilor Orientale, de pildă, a obținut puterea politică asupra Indiilor Orientale, monopolul comerțului cu ceai, al comerțului chinez în general, precum și al transporturilor din și spre Europa. În același timp, comerțul din interiorul Indiei devenise monopolul funcționarilor superiori ai acestei companii. Monopolul sării, al opiului, al betel-ului ca și al altor mărfuri forma o sursă de bogății uriașe, prețurile fiind fixate de înșiși funcționarii respectivi care jefuiau pe bietul hindus după bunul lor plac. Potrivit unei liste supuse parlamentului, din 1757 pînă în 1766, compania și funcționarii ei au luat numai ca „d a r u r i" de la hinduși 6 milioane lire sterline. În 1769 și 1770 englezii au provocat o imensă foamete cumpărînd tot orezul și refuzînd să-l revîndă altfel decît la prețuri fabuloase [10].

În același timp, unul din izvoarele acumulării primitive de capital era comerțul cu sclavi. Organizînd în Africa adevărate vînători de negri, negustorii englezi îi vindeau apoi în America unde se simțea lipsa de brațe de muncă. Numai în perioada 1680—1775 englezii au dus în coloniile din America peste 3 000 000 de sclavi negri. Marele centru comercial britanic Liverpool s-a dezvoltat tocmai pe baza comerțului cu negri.

Sistemul colonial, numeroasele războaie coloniale și comerciale necesitau mari cheltuieli din partea statului. În timp însă ce avantajele sistemului colonial, ale războaielor coloniale și comerciale reveneau burgheziei, cheltuielile cerute de ele erau acoperite prin impozite și noi împrumuturi de stat (adică tot din impozite) deci, în ultimă instanță, de întregul popor și în primul rînd de masele largi de oameni ai muncii. Așa cum avea să remarce cu ironie Marx în volumul I al *Capitalului*, „singura parte a așa-zisei avuții naționale care intră într-adevăr în posesiunea comună a popoarelor moderne este datoria lor publică" [11]. Datoria publică reprezenta unul din cei mai energici factori ai acumulării primitive. În fond, creditorii statului nu dădeau nimic căci suma acordată cu împrumut se transforma în efecte publice, ușor transmisibile, care continuau să funcționeze în mîinile lor ca și cum ar fi fost bani efectivi. Întrucît însă datoria publică se acoperea din impozite, sistemul fiscal modern devenise o completare necesară a „împrumuturilor naționale"; impozitele asupra maselor sporeau o dată cu datoria publică.

Mersul vertiginos al acumulării primitive a capitalului — atît în ceea ce privește formarea de oameni liberi ca persoană și „liberi" de mijloace de producție cît și în ceea ce privește acumularea primitivă a sumelor de bani — a creat burgheziei engleze posibilități de dezvoltare și întărire cu adevărat vaste. Era acum rîndul acumulării capitaliste să-și spună cuvîntul. Desfășurarea pe scară lărgită a producției capitaliste întîmpină însă pe atunci în Anglia numeroase greutăți.

Înainte de toate, greutățile rezidau în însuși caracterul producției manufacturiere.

---

[10] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 747.
[11] *Ibidem*, p. 748—749.

Deşi superioară meşteşugurilor prin diviziunea muncii, prin volumul producţiei şi prin economisirea de mijloace, totuşi, datorită bazei sale tehnice înguste, reprezentată de munca manuală, manufactura nu putea elimina definitiv nici meşteşugurile orăşeneşti şi nici industria casnică. Ea înrăutăţea doar situaţia oamenilor muncii ocupaţi în aceste ramuri. În acelaşi timp, deşi însemna un mare pas în separarea industriei de agricultură, manufactura totuşi nu putea desăvîrşi acest proces.

Bazată pe tehnica manuală, manufactura nu era în stare să facă faţă cererii de mărfuri industriale a pieţei în rapidă creştere. Devenea tot mai imperioasă spargerea limitelor puse de producţia manufacturieră, trecîndu-se la o formă de producţie nouă, cu posibilităţi mult mai largi, potrivit goanei neobosite a capitalului după plusvaloare. Această formă nouă era producţia maşinistă. De altfel, premisele tehnice şi organizatorice pentru această trecere fuseseră pregătite de către însuşi stadiul manufacturier al capitalismului: dezvoltînd într-un grad înalt diviziunea muncii, manufactura a simplificat operaţiile reducîndu-le la mişcări simple, ceea ce a făcut posibilă înlocuirea mîinii prin maşină; manufactura a specializat uneltele şi le-a perfecţionat făcînd posibilă trecerea de la uneltele manuale, la maşină; în fine, prin specializarea îndelungată a muncitorilor, manufactura a pregătit cadre pentru industria bazată pe maşini. Dacă pe la mijlocul secolului al XVIII-lea folosirea maşinilor era un fenomen sporadic, apoi începînd din deceniul al VII-lea inventarea şi introducerea maşinilor în producţie a avut loc din ce în ce mai des.

Ramura în care s-a produs cel dintîi acest lucru a fost industria textilă. În legătură cu cererea crescîndă de produse textile şi cărcia munca manuală nu-i făcea faţă, în 1733 a fost inventată „suveica sburătoare" care a dublat productivitatea muncii în ţesătorii. Producţia de fire rămînea însă în urmă. Pentru rezolvarea problemei, au fost inventate maşinile de tors; în 1764 James Hargreaves din Lancashire a inventat o maşină care, pusă în funcţie de un singur lucrător, producea de 16 ori mai mult decît vechea roată de tors; în 1768, Richard Arkwright, din aceeaşi regiune, a inventat o maşină de filat bazată din capul locului pe forţa motrice mecanică; în 1776, Samuel Crompton, tot din Lancashire, combinînd principiile mecanice ale celor două maşini de filat anterioare, a creat una nouă, de mare productivitate. Se năştea astfel o nouă disproporţie: ţesătoriile nu puteau ţine pas cu filaturile. Contradicţia se va rezolva în 1785 prin inventarea războiului mecanic de ţesut [12] ş.a.m.d.

Paralel cu inventarea şi introducerea în producţie a maşinilor-unelte, a început crearea maşinii cu aburi. În 1768, d-rul James Watt a terminat construirea acestei maşini, pe care o începuse în 1763.

În felul acesta, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea începea să se desfăşoare în Anglia revoluţia industrială. Trecerea de la manufactură la industria mecanizată însemna crearea unei baze tehnice corespunzătoare capitalismului şi statornicirea dominaţiei lui.

[12] Cf. K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. I, p. 609—610. În ansamblu, problemele revoluţiei industriale au fost analizate de Marx în volumul I al *Capitalului*, cap. 13, *Maşinile şi marea industrie*.

Dar greutățile care trebuiau învinse nu rezidau numai în baza tehnică îngustă a manufacturii, ci și în rămășițele feudale care frînau dezvoltarea producției capitaliste. Al treilea pătrar al secolului al XVIII-lea cunoștea încă numeroase legi, de mult învechite, care stînjeneau pe capitaliștii industriali. Așa, de pildă, exista o lege a uceniciei — încă de pe timpul reginei Elisabeta — potrivit căreia nimeni nu se putea ocupa de vreo meserie dacă nu parcursese în prealabil o ucenicie de 7 ani [13]. De asemenea erau în vigoare diferite restricții corporatiste; mai mult, se emiteau încă variate legi în scopul reglementării amănunțite a producției. Înlăturarea acestor legiuiri — de care se cramponau meseriașii și negustorii de tip vechi — se impunea tot mai mult într-o vreme în care, datorită procesului accelerat de subordonare de către capitalul industrial a celorlalte forme de capital, locul negustorului ca figură centrală în rîndurile burgheziei începea să fie luat de către industriaș. Totodată, începutul revoluției industriale dădea Angliei o mare superioritate din punctul de vedere al productivității muncii față de celelalte țări, făcea ca protecționismul nu numai să nu ajute dar să și dăuneze pătrunderii mărfurilor industriale engleze pe piețele celorlalte țări. În condițiile în care Anglia nu avea pe piața internațională un concurent de care să se teamă, politica liberului schimb era aceea care, acum, convenea cel mai mult burgheziei industriale engleze.

Schimbările din economia Angliei cereau la rîndul lor, anumite schimbări și în raporturile cu coloniile. Anglia înăbușise cu forța orice încercare făcută în colonii de a dezvolta o industrie și un comerț propriu, căutînd să le țină în situația de surse ieftine de materii prime și alimentare. Politica aceasta bazată pe măsuri legislative și forță brutală provoca tot mai mult împotrivirea unei mari părți din colonii, ajungîndu-se pînă la răscoala din 1776, a coloniilor din America de Nord, contra măsurilor mercantiliste luate de guvernul englez. La rîndul lor, procedeele acumulării primitive arătaseră că ele puteau servi la jefuirea unor imense bogății din colonii, dar, totuși, nu puteau asigura cucerirea economică a coloniilor. Astfel, în perioada 1700—1760, volumul comerțului desfășurat de coloniile americane crescuse de 10 ori, dar numai aproximativ jumătate din el se făcea cu Anglia [14]. De asemenea, cu tot jaful practicat de vechii cuceritori în India, comunitățile hinduse care foloseau industria casnică s-au păstrat; nici jaful colonial, nici impozitele apăsătoare puse de englezi și nici manufactura engleză nu le-au putut desființa. Lucrul acesta îl putea face numai producția mașinistă ai cărei primi pași se simțeau în toată Anglia. Din acest punct de vedere, tot politica liberului schimb se dovedea pentru Anglia cea mai potrivită acum pentru cucerirea e c o n o m i c ă a coloniilor.

Dezvoltarea capitalismului în Anglia secolului al XVIII-lea însemna însă nu numai dezvoltarea burgheziei, ci și a proletariatului. Pe atunci însă

[13] Adam Smith, *Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 86.

[14] Milton Briggs și Percy Jordan, *Economic History of England*, ed. 9, Londra, 1960, p. 152.

proletariatul englez, deşi mult dezvoltat faţă de acela din alte ţări, era totuşi redus numericeşte [15], iar în ansamblu nu devenise încă o clasă „pentru sine". În aceste condiţii, nu proletariatul, ci landlorzii, care deţineau funcţiile de căpetenie în stat, susţinînd în acelaşi timp toate rămăşiţele feudale, constituiau principalul adversar politic al burgheziei.

Reprezentînd noul mod de producţie în curs de afirmare, atenţia principală a burgheziei era îndreptată spre lichidarea rămăşiţelor feudale şi adoptarea acelei politici economice care corespundea cel mai bine dezvoltării maxime a „meşteşugului plusvalorii" (Marx). Se impunea deci demonstrarea superiorităţii legilor noului mod de producţie — capitalist, faţă de legile modului de producţie vechi — feudal [16], a avantajelor primului faţă de al doilea în domeniul producerii avuţiei. Cu un cuvînt, burghezia engleză în ascensiune, în frunte cu cea industrială, avea nevoie pe plan teoretic de o fundamentare a intereselor ei economice şi politice. Celebra lucrare a lui Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Avuţia naţiunilor, cercetare asupra naturii şi cauzelor ei), avea să servească tocmai acestor cerinţe. Prin opera sa, Adam Smith a redus totul — politica, religia — la simple categorii economice şi a recunoscut că proprietatea privată capitalistă constituie însăşi esenţa statului burghez, iar îmbogăţirea capitaliştilor — scopul acestui stat. Pe planul general al cunoaşterii, această operă a lui Smith se încadra pe deplin în procesul de închegare a ştiinţei moderne, proces căruia îi dăduse viaţă apariţia şi dezvoltarea ascendentă a capitalismului. Aşa cum sublinia Engels în primul din celebrele sale articole privind situaţia din Anglia, „secolul al XVIII-lea a înmănunchiat rezultatele istoriei anterioare, care pînă atunci apăruseră doar izolat şi în mod întîmplător, şi a arătat necesitatea şi înlănţuirea lor lăuntrică. Nenumăratele date haotice ale cunoaşterii au fost puse în ordine, sortate şi puse în legătură cauzală ; cunoştinţa a devenit ştiinţă, iar ştiinţele s-au apropiat de desăvîrşirea lor, adică au fost legate, pe de o parte, de filozofie, iar pe de altă parte de practică" [17].

Deşi, în Anglia secolului al XVIII-lea, structura de clasă a societăţii burgheze era clar conturată, contradicţiile capitalismului nu ajunseseră încă la deplina lor dezvoltare iar lupta de clasă era latentă sau se manifesta în fenomene izolate. Acest lucru avea să-şi pună pecetea şi pe opera ideologilor burghezi de seamă ai acestei epoci. Deşi, inevitabil, au suferit de mărginire burgheză, ei analizau totuşi problemele fără a masca realitatea. Adam Smith a fost tocmai un astfel de ideolog. Marea sa probitate ştiinţifică şi profunzime l-au şi determinat pe Marx să-l numească unul din „economiştii care merită să vorbeşti despre ei..." [18].

---

[15] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 1, p. 618.

[16] *Ibidem*, vol. 4, Edit. politică, 1958, p. 140—141.

[17] *Ibidem*, vol. 1, p. 599—600.

[18] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, ed. 2, Edit. politică, 1962, p. 30.

II. *Viața și opera lui Adam Smith. Caracterizarea generală a structurii și conținutului „Avuției națiunilor"*

Creatorul economiei politice burgheze clasice în forma ei dezvoltată — Adam Smith — s-a născut la 5 iunie 1723 într-un orășel cu 1500 locuitori din Scoția — Kirkcaldy. Tatăl său, un mic funcționar, a murit cu cîteva luni înainte de nașterea fiului [19].

Adam Smith a urmat școala medie în orașul său natal; ea era una din cele mai bune școli secundare din Scoția de atunci. Aci, el a dovedit o mare înclinație către studiu și o memorie deosebită. La 14 ani a intrat în universitatea din Glasgow unde a studiat limbile greacă și latină ca și matematicile și filozofia morală. A învățat apoi, din 1740 pînă în 1746 la universitatea din Oxford. În tot acest timp, A. Smith a dus o viață destul de singuratecă și retrasă, concentrîndu-se asupra pregătirii sale științifice. Acum studiază el intens și lucrările lui David Hume, îndeosebi *Treatise of Human Nature* (Tratat despre natura umană), mai tîrziu legînd cu filozoful idealist englez o strînsă prietenie.

Reîntors în Scoția în august 1746, Smith a început să țină cu mare succes conferințe despre literatură. După conferințele de literatură, în iarna 1750—1751, el a ținut un curs privind problemele economice, în care a apărat libertatea comercială și industrială. Toate conferințele lui Smith atrăgeau un public numeros [20].

În anul 1751, Adam Smith a fost numit profesor de logică la Universitatea din Glasgow, pe atunci una din cele mai bune din Europa; patru ani mai tîrziu a ocupat, la aceeași universitate, catedra de filozofie morală. Cursul de filozofie morală era dintre cele mai complexe, fiind constituit din patru părți: *a)* teologia; *b)* etica; *c)* dreptul; *d)* politica [21]. Lecțiile despre etică, Smith le-a publicat în anul 1759 sub forma unui volum intitulat *The Theory of Moral Sentiments* (Teoria sentimentelor morale), care avea să-i aducă o mare popularitate atît în țară cît și peste hotare. În cadrul cursului de politică ținut de Smith, un loc foarte important îl ocupau problemele economice. Aceste lecții însă Smith nu le-a publicat și mult timp urmele privind conținutul lor s-au considerat pierdute. În anul 1876 însă, din întîmplare, a fost găsită o copie manuscrisă a notelor luate la curs de către un student al lui Smith, probabil în anul 1763. În 1896 Edwin Canan a publicat la Oxford aceste note într-un volum de 293 pagini sub titlul Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms, *delivered in the University of Glasgow, by A. Smith, reported by a student in 1763.*

Șederea la Glasgow i-a ajutat mult lui Smith în direcția înțelegerii vieții economice. Scoția era, în acea perioadă, una din cele mai dezvoltate

---

[19] Prima descriere a vieții lui A. Smith este *Account of the Life and Writings of Adam Smith*, comunicare făcută de Dougald Stewart în 1793 la Societatea regală din Edinburg și publicată în 1794 (în *Transactions* ale acestei societăți). În 1895, la Londra, a apărut o amplă biografie: *Life of Adam Smith*, 449 pagini, scrisă de John Rae, de care ne folosim și noi.

[20] John Rae, *Life of Adam Smith*, London and New York, Macmillan & Co. 1895, p. 87—89.

[21] *Ibidem*, p. 54—55.

regiuni ale țării, cu un comerț și o viață financiară foarte intense. La rîndul său, Glasgow, oraș cu 23 000 de locuitori, trăia procesul transformării sale într-un mare centru economic; negustorii din Glasgow făceau comerț întins cu America, regiunile Mării Nordului, Mării Baltice și Mării Mediterane; Glasgow avea întreprinderi metalurgice, textile, tăbăcării etc.; înființarea a două bănci la Glasgow în deceniul șase confirma, la rîndul ei, creșterea însemnată a activității sale economice; în fine, navele din Glasgow cutreierau toate mările globului. Toate acestea explică de ce, încă din deceniul al cincilea al secolului al XVIII-lea, exista la Glasgow un fel de club de economie politică — „*Glasgow Economic Society*" — pare-se primul din lume [22] unde se dezbăteau numeroase probleme economice și la care Smith a participat foarte activ expunîndu-și concepțiile. Tot la Glasgow, Adam Smith a făcut cunoștință cu cercetările lui James Watt în domeniul creării mașinii cu vapori. Atunci cînd, în 1757, breasla din Glasgow i-a interzis lui Watt activitatea, Adam Smith ca partizan al libertății industriale a participat cu energie la formarea unui curent de opinie publică contra tiraniei breslei și în favoarea lui Watt. Ca urmare, Watt a fost angajat la Universitatea din Glasgow ca specialist în producerea de instrumente matematice și a putut să-și continue munca în atelierele universității [23]. Pentru preocupările din această perioadă ale lui Smith în direcția progresului tehnic și economic este, de asemenea, grăitor faptul că el a fost unul din membrii și conducătorii „Societății din Edinburg pentru încurajarea artelor, științelor, industriei și agriculturii în Scoția".

In anul 1764, la aproximativ 40 ani, Adam Smith a abandonat cariera universitară, acceptînd să devină pe timp de 3 ani, tutorele-educator al unui tînăr duce, Buccleugh [24], ruda unui însemnat om de stat, în schimbul unei sume de 300 lire sterline anual pînă la sfîrșitul vieții. Prin ce se explică această hotărîre a lui Smith, profesor vestit, bine apreciat, de a se transforma în educatorul unui aristocrat englez? Iată o întrebare care a dat totdeauna multă bătaie de cap biografilor și comentatorilor lui Smith. Biografii și economiștii burghezi însă ori au lăsat problema fără răspuns, ori i-au dat un răspuns caracteristic orizontului burghez îngust. John Rae, de exemplu, autorul *Vieții lui Adam Smith*, consideră că pensia pînă la capătul vieții a fost motivul decisiv. La rîndul său, Charles Rist reduce toată problema la aceea că „Pentru A. Smith avantajul material al acestui serviciu (300 lire sterline pînă la sfîrșitul vieții sale) era cu totul superior cîștigului său ca profesor" [25]. Mult mai apropiat de firea lui Smith, de preocupările sale și, de aceea, mult mai aproape de realitate, ni se pare răspunsul dat la această întrebare, de către regretatul economist sovietic D. Rozenberg care scria: „E posibil ca Smith, înclinat spre singurătate și viață retrasă, să se fi săturat de grijile universitare. E de asemenea posibil ca el să se fi gîndit deja la viitoarea *Avuție a națiunilor* și să se fi hotărît să-și creeze condi-

[22] John Rae, *op. cit.*, p. 62.
[23] *Ibidem*, p. 73.
[24] *Ibidem*, p. 165. Tot acolo și scrisoarea prin care i se face oferta lui Smith.
[25] Charles Gide și Charles Rist, *Histoire des doctrines économiques*, Paris, ed. 5, 1926, tiraj 1929, p. 59.

țiile materiale pentru îndeplinirea planului conceput“ [26]. S-ar fi putut, bine înțeles, și ca aceste două posibilități să se îmbine.

Despărțirea lui Smith de studenții săi a fost însoțită de un gest caracteristic. Întrucît își părăsea clasa cu 3 luni înainte de terminarea cursului, Smith a restituit studenților partea corespunzătoare din taxele pe care ei i le plătiseră pentru anul întreg [27].

Din 1764 pînă în 1766, împreună cu elevul său, Adam Smith a întreprins o călătorie în Europa, și anume: un an și jumătate la Toulouse, două luni într-o călătorie în sudul Franței, două luni la Geneva și zece luni la Paris. În Elveția, la Geneva, Smith a întîlnit pe Voltaire, pentru care avea o mare admirație. În Franța, el a cunoscut pe principalii reprezentanți ai fiziocraților: Quesnay și Turgot, ca și pe Helvetius, d'Holbach, d'Alembert etc. și, pare-se, pe Rousseau [28]. Contactele cu reprezentanții curentului fiziocrat au avut o mare însemnătate pentru procesul de formare a concepției economice a lui Adam Smith. Pe de o parte — așa cum arată Marx [29] — unele idei ale fiziocraților au intrat în concepția lui Smith, iar pe de altă parte, atitudinea critică a lui Smith față de fiziocrați cu toată inconsecvența ei, l-a ajutat să-și dezvolte mai temeinic propria sa concepție economică. În Franța, la Toulouse, a și început Smith să scrie *Avuția națiunilor* [30].

După trei ani de activitate în calitate de educator al tînărului duce de Buccleugh, reîntors în Scoția, Smith s-a stabilit, din 1767, în orașul său natal Kirkcaldy, unde, ducînd o viață complet retrasă, s-a consacrat în întregime elaborării operei sale capitale: *Avuția națiunilor*. Socotind din momentul în care a început prima oară să scrie la această lucrare, Smith a lucrat la *Avuția Națiunilor* 12 ani fără a mai socoti alți vreo 12 ani anteriori cît a meditat la ea. În 1773, cînd lucrarea era terminată deja în prima formă, Smith a plecat luînd cu el manuscrisul la Londra [31], unde putea să cunoască viața economică sub cele mai noi aspecte. Aci, din 1773 pînă în 1775 el și-a completat și definitivat lucrarea; de asemenea a discutat fiecare capitol al ei împreună cu Benjamin Franklin, de la care a primit cu acest prilej numeroase informații și observații. În martie 1776, a apărut prima ediție a *Avuției națiunilor*, operă care avea să aducă celebritatea autorului ei nu numai în Anglia dar și departe peste hotare.

Teoria sentimentelor morale și *Avuția națiunilor* au fost realizate de Smith ca parte a unui plan grandios conceput de el, de a da lumii un sistem social complet care să abordeze toate laturile omului și societății, plan pe care însă nu a reușit să-l ducă pînă la capăt.

Începînd din 1778, Adam Smith a trăit la Edinburg unde fusese numit comisar al vămilor din Scoția, calitate pe care a deținut-o pînă la 17 iulie 1790

---

[26] Д. И. Розенберг, *История политической экономии*, часть I, Институт экономики комакадемии, Москва, 1934, p. 152.

[27] John Rae, *op. cit.*, p. 170.

[28] *Ibidem*, p. 200, 199, 202, 196.

[29] De exemplu, în *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 23—26, există un paragraf special: *Elemente ale teoriei fiziocrate la Adam Smith*, iar în partea a doua, capitolul al patrusprezecelea, la p. 299—303, există un subpunct *Elementul fiziocrat din teoria rentei a lui Smith*.

[30] Cf. John Rae, *op. cit.*, p. 234.

[31] *Ibidem*, p. 262.

cînd a murit. Cu o săptămînă înainte de a muri, Smith a cerut prietenilor săi să-i ardă manuscrisele afară de cîteva, lucru pe care l-a controlat personal. În felul acesta 16 volume de manuscrise au fost distruse fără ca cineva să fi avut voie măcar să cerceteze conținutul lor.

Cînd Adam Smith și-a făcut intrarea în știința economică, exista deja o vastă literatură de specialitate în care erau analizate diferite aspecte ale economiei. Probleme de mare însemnătate fuseseră abordate încă la sfîrșitul secolului al XVII-lea de William Petty — „fondator al economiei politice moderne, unul din cei mai geniali și originali cercetători economiști" cum avea să-l numească Marx. De asemenea, în Anglia, exista încercarea lui James Steuart de a sistematiza pe baze mercantiliste toate cunoștințele economice existente. În fine, curentul fiziocrat din Franța, în frunte cu Quesnay și Turgot, se afla la apogeul său, fiziocrații reușind să dea o teorie de ansamblu, deși unilaterală, asupra producției capitaliste.

Perioada de „copilărie a economiei politice" *(Marx)* fusese parcursă. Problema care se punea acum era depășirea acestui stadiu, examinarea în fondul lor a tuturor rezultatelor de pînă atunci, confruntarea lor cu realitatea și, în măsura în care avea loc verificarea, să se închege un sistem al cunoștințelor economice teoretice care să permită tragerea concluziilor ce trebuiau burgheziei în ascensiune în domeniul politicii economice. Aceasta era tocmai sarcina pe care avea să o îndeplinească lucrarea lui Adam Smith :

„În lucrările lui A. Smith, economia politică a devenit un tot închegat, domeniul ei a căpătat într-o anumită măsură contururi precise..." [32].

În același timp însă, insuficienta dezvoltare a capitalismului de pînă atunci a condiționat faptul că gîndirea economică nu se ramificase încă în științe economice diferite, ci exista o singură știință economică atotcuprinzătoare. *Avuția națiunilor* va reprezenta și ea tocmai o astfel de știință economică. Spre deosebire de predecesorii săi însă, A. Smith va face și în acest domeniu un progres însemnat. *Avuția națiunilor* este împărțită pe cărți în așa fel încît, deși ele constituie un tot, indică deja diferențierea unor ramuri esențiale : economia politică, istoria economică, finanțele publice, politica economică etc.

Alegînd ca obiect al cercetării avuția națiunilor și cauzele care contribuie la dezvoltarea sau frînarea ei, Adam Smith a desprins dintr-odată problema centrală a epocii sale și s-a ridicat la o asemenea înălțime de la care, cu ochii intereselor burgheziei, a putut să cuprindă majoritatea laturilor economiei capitaliste. Arătînd că avuția reală a unei națiuni nu constă în bani, cum susțineau mercantiliștii, ci în munca utilă producătoare de valori de schimb, Smith se străduiește totodată, în lucrarea sa, să analizeze împrejurările, factorii de care depinde dezvoltarea avuției naționale [33]. În legătură cu aceasta, el consideră, ca factor determinant, d i v i z i u n e a m u n c i i care, contribuind la ridicarea productivității muncii, duce la creșterea avuției naționale. Al doilea factor care contribuie la creșterea avuției este, potrivit lucrării lui Smith, c a p i t a l u l, de mărimea capitalului depinzînd, spune

[32] Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, Edit. politică, 1960, p. 134.
[33] Adam Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 3—4, 19, 184, 287, 306.

el, numărul muncitorilor productivi. În fine, al treilea factor care influențează avuția națională, Smith îl consideră a fi p o l i t i c a e c o n o m i c ă. Tocmai în legătură cu acest al treilea factor, întreaga lucrare a lui Smith este construită în așa fel încît de la un capăt la altul este străbătută de ideea fundamentală de care avea nevoie burghezia industrială engleză atunci: ideea libertății economice, neamestecul statului burghez în viața economică fiind, după Smith, cea mai bună politică. Analizînd pe diferite planuri toți acești factori împreună cu fenomenele cu care au legătură ca și în conexiunea lor, Smith a reușit să dea lucrării sale o unitate de obiect cum nu a mai avut nici o altă lucrare economică pînă atunci.

Avuția națiunilor se împarte în cinci cărți.

În primele două cărți, Smith expune concepția sa economică adică în fond teoria capitalismului. Cartea I cuprinde 11 capitole. Primele trei capitole sînt consacrate analizei diviziunii muncii, arătîndu-se însemnătatea ei pentru dezvoltarea avuției naționale, cauzele care determină diviziunea muncii, factorii de care depinde, oprindu-se pe larg asupra limitelor puse diviziunii muncii de către piață. După aceea, în capitolul IV, Smith cercetează originea și folosirea banilor, pentru ca în capitolele V—VII să treacă la analiza valorii de schimb a mărfurilor, oprindu-se pe larg asupra prețurilor. O dată cercetată valoarea de schimb, Smith trece, în capitolele VIII—XI, la problemele repartiției și, potrivit structurii de clasă a societății burgheze, analizează succesiv cele trei venituri principale: salariul, profitul și renta funciară. În cartea a II-a, cuprinzînd 5 capitole, Smith se ocupă de natura capitalului, de acumularea și utilizarea lui.

Cercetînd capitalul, Smith examinează componența lui, iar apoi supune analizei diferitele forme de capital. În capitolul II, el reia problema banilor, de data aceasta însă din punctul de vedere al banilor ca parte distinctă a rezervelor și ca o ramură specială a întregului capital al societății. După aceea, în capitolul III, Smith examinează procesul de acumulare a capitalului, proces pe care îl leagă de problema muncii productive și neproductive. Un capitol special, al IV-lea, este consacrat capitalului de împrumut. În încheierea cărții a doua — capitolul al V-lea — cu o atenție deosebită se oprește Smith asupra investirii capitalurilor în agricultură, pescuit și industria extractivă, în industria prelucrătoare, în transport, în comerțul cu ridicata, în comerțul cu amănuntul ca și asupra modalităților de investire a capitalului. Capitalul industrial ocupă deci locul central în analiza sa.

Dacă în primele două cărți expune concepția sa economică generală, deci probleme de economie politică, în cartea a III-a, intitulată *Despre creșterea în mod diferit a belșugului la diferite națiuni*, Smith trece la examinarea politicii ca factor care influențează dezvoltarea avuției naționale. Pe această linie, în cele patru capitole care compun cartea, el supune studiului un vast material istorico-economic privind diviziunea muncii între oraș și sat începînd încă de la căderea imperiului roman. În acest cadru, după capitolul I — introductiv, Smith consacră special un capitol — al II-lea — piedicilor în calea dezvoltării agriculturii, altul — al III-lea — dezvoltării orașelor și un altul — al IV-lea — contribuției comerțului orășenesc la propășirea economică a regiunilor rurale. Scopul urmărit de Smith prin această analiză este de a arăta cum a influențat politica asupra diviziunii muncii

între oraș și sat de-a lungul timpului și a trage, la sfîrșit, concluzia necesară burgheziei atunci, că statul nu trebuie să se amestece în economie.

În cartea a IV-a, Smith analizează, cum scrie el, „sistemele de economie politică". De fapt, și în această carte ca și în cartea a III-a, problema urmărită de el este tot demonstrarea faptului că politica economică greșită frînează dezvoltarea liberă a diviziunii muncii. Acum însă analiza nu se mai face pe exemplul materialului istoric, ci sînt supuse cercetării mercantilismul și fiziocratismul, pentru a demonstra că aceste sisteme de politică economică frînau dezvoltarea diviziunii muncii și, prin însuși acest lucru, dezvoltarea avuției naționale. Opt din cele nouă capitole ale cărții a IV-a sînt consacrate „sistemului comercial" — mercantilismului, căruia Smith îi face o critică cu totul nimicitoare, pe însuși exemplul Angliei. „Sistemului agriculturii", adică fiziocratismului, Adam Smith îi afectează un singur capitol, al IX-lea, dar critica făcută lui, deși puternică, nu are amploarea și virulența celei adresate mercantilismului. Acest lucru se explică nu numai prin stima deosebită pe care o avea autorul *Avuției națiunilor* față de Quesnay [34] și Turgot, sau faptul că, potrivit părerii lui Smith, curentul fiziocrat nu a provocat niciodată și nicăieri vreun rău pe glob, dar și prin aceea că, așa cum s-a arătat deja, unele elemente ale fiziocratismului au intrat în concepția economică a lui Smith.

Cea de-a V-a carte a *Avuției națiunilor* este consacrată tot politicii economice dar, de data aceasta, politicii financiare și fiscale a statului. Cele trei capitole ale acestei cărți sînt consacrate cheltuielilor statului, izvoarelor de venituri ale statului și apoi datoriei publice. Aci se stabilesc și limitele gospodăriei publice, pentru a nu lovi în libertatea economică de care avea nevoie clasa capitaliștilor.

Structura *Avuției națiunilor*, unitatea ei de obiect, logica ei internă, faptul că ultimele trei cărți constituie o explicare și, în același timp, o aplicare pe exemplul diferitelor domenii, a ideilor teoretice cuprinse în primele două cărți, fac ca nici o parte a acestei lucrări să nu poată fi înțeleasă temeinic, just, decît în condițiile în care este studiată întreaga lucrare.

Apariția lucrării lui Adam Smith a fost considerată de la început un eveniment remarcabil. „O știință vastă într-o singură carte și cele mai profunde idei exprimate în limbajul cel mai clar" *(perspicuous)* avea s-o caracterizeze imediat unul din admiratorii lui Smith [35]. Concluziile politico-economice generale pe care Smith le demonstra în lucrarea sa erau într-atît de potrivite intereselor burgheziei engleze în ascensiune încît încă din 1783 lucrarea a început să fie citată ca argument în Parlament [36] iar oameni de stat — cum a fost, de pildă, primul ministru William Pitt (junior) — s-au declarat în public discipoli convinși ai lui A. Smith [37]. Mult timp, *Avuția națiunilor* a jucat rolul unui adevărat îndreptar pentru burghezia engleză

[34] Este demn de remarcat faptul că atunci cînd a publicat *Avuția națiunilor*, A. Smith a declarat că dacă Fr. Quesnay nu ar fi murit cu trei ani mai înainte, i-ar fi dedicat lui cartea.

[35] Cf. John Rae, *op. cit.*, p. 287.

[36] *Ibidem*, p. 289.

[37] *Ibidem*, p. 404.

în politica ei economică. În aceste condiții, încă înainte de sfîrșitul secolului al XVIII-lea, *Avuția națiunilor* a atins în Anglia nouă ediții (din care 5 în timpul vieții lui Smith) [38], fără a mai socoti pe cele din Irlanda și America de Nord ; de asemenea, în aceeași perioadă a fost tradusă în limbile daneză, olandeză, franceză, germană, italiană și spaniolă. Curînd și anume în 1802—1805 *Avuția națiunilor* a fost tradusă și publicată în Rusia.

„Înțeleptul scoțian", cum era, adesea, numit Adam Smith, a fost un economist curajos care, folosindu-se de tot ce fusese creat valabil pînă la el, a supus prelucrării acest material și a deschis totodată drumuri noi în cercetarea domeniului abordat.

Profesor, profund iubitor de literatură, cercetător științific pasionat, Adam Smith nu a dorit niciodată să intre direct, ca participant, în lumea afacerilor capitaliste. Așa cum îl arată opera lăsată, concepțiile lui erau democratice ; ca atei convins propaga ateismul [39] ; la rîndul său, spiritul umanitar constituia o puternică trăsătură de caracter a lui Smith. În condițiile social-economice în care a trăit, și pe care noi le-am examinat mai înainte, toate acestea și-au pus și ele pecetea pe opera sa.

Convins profund de veșnicia capitalismului, Smith nu a considerat nici o clipă necesar să ascundă contradicțiile de clasă ale societății burgheze, ci le-a arătat deschis. Mărginit însă de orizontul burghez, el nu a analizat aceste contradicții și, bine înțeles, nici nu s-a preocupat de perspectivele lor.

Avînd unitate de obiect, *Avuția națiunilor* nu are însă de loc un caracter unitar din punct de vedere teoretic și metodologic, ci se distinge printr-o mare diversitate de contradicții. Așa cum, pe bună dreptate, subliniază cunoscutul economist sovietic D. Rozenberg [40], după natura lor de clasă, contradicțiile din opera economică a lui Adam Smith reprezintă reproducerea teoretică a contradicțiilor economiei burgheze și în fond se împart în două grupe :

a) unele contradicții teoretice decurg din dezvoltarea încă insuficientă a capitalismului în timpul lui Smith, și ele vor fi rezolvate, o dată cu dezvoltarea mai departe a capitalismului, de către David Ricardo ;

b) cealaltă grupă de contradicții decurge însă din însăși natura, din însăși esența capitalismului, și ca urmare aceste contradicții nu au putut nici măcar să fie înțelese în cadrul orizontului burghez și metodologiei metafizice, proprie întregii economii politice burgheze clasice. Această grupă de contradicții va fi înțeleasă și rezolvată numai de pe pozițiile viitorului groparul burgheziei — proletariatul. Opera de revoluționare a economiei politice aveau de acela să o înfăptuiască marii dascăli ai proletariatului mondial, Karl Marx și Friedrich Engels.

---

[38] Ediția I a apărut la 9 martie 1776, ediția a II-a în 1778, ediția a III-a în 1784, ediția a IV-a în 1786, iar ediția a V-a în anul 1789. Cf. *Editor's introduction* de Edwin Cannan, în : Adam Smith, *The Wealth of Nations*, edited by Edwin Cannan, ed. 5, Londra, 1930, pp. XIII—XVIII.

[39] Vezi, de exemplu, *The Theory of Moral Sentiments*.

[40] Д. И. Розенберг, *Предисловие*, în : Адам Смит, *Исследование о природе и причинах богатства народов*, Соцэкгиз, Москва, 1935, p. XVI.

III. *Metodologia lui A. Smith în cercetarea economică*

Problema metodei folosite de Smith în *Avuţia naţiunilor* a preocupat mult pe economiştii burghezi. Răspunsurile date de ei însă nu numai că nu rezolvă problema dar se şi bat cap în cap. Astfel, J. E. Cairnes, în lucrarea sa *Character and Logical Method of Political Economy* (1875), îl consideră pe Smith reprezentantul metodei deductive; John Kells Ingram în a sa *A History of Political Economy* (1888) îl aşază în rîndurile economiştilor care se bazează pe metoda inductivă; Jan St. Lewinski în *The Founders of Political Economy* (1922) susţine că Smith „stabileşte unele legi pe calea *deducţiei*" şi „le verifică şi corectează pe calea inducţiei" [41]. La rîndul său, B. Nogaro, în *Le développement de la pensée économique* (1944), ocupîndu-se de teoria valorii la Smith, declară că metoda de analiză a acestuia ar consta în „concepte abstracte, corespunzînd unor date fictive" care se amestecă cu „concepte corespunzînd unor date ale observaţiei" [42].

Cu un astfel de mod de a pune problema, economiştii burghezi nu numai că nu au reuşit să lămurească metoda folosită de Smith în cercetarea economică, dar ei provoacă grave confuzii şi erori, atribuindu-i lui Smith o serie de absurdităţi (că se bazează numai pe deducţie sau numai pe inducţie sau că ar folosi concepte abstracte corespunzînd unor date fictive) care îşi au sursa în atitudinea lor subiectivistă faţă de cele scrise de Smith.

În acelaşi timp, trebuie ţinut seama de faptul că singură punerea problemei folosirii inducţiei şi deducţiei încă nu rezolvă problema. Este drept că Smith a folosit şi inducţia şi deducţia dar trebuie ţinut seama de faptul că, prin ele însele, inducţia şi deducţia nu asigură analiza justă a realităţii. Numai luate în legătură cu metoda dialectică, ca părţi ale acesteia, ele pot asigura justeţea cercetării realităţii în toată complexitatea ei. Smith însă a fost metafizician şi în aceasta a constat în primul rînd însăşi slăbiciunea utilizării de către el a inducţiei şi deducţiei. Totodată el nu a înţeles faptul că inducţia pregăteşte deducţia iar deducţia lărgeşte cîmpul de acţiune pentru studierea inductivă mai departe a fenomenelor [43]. Utilizarea în acest sens a inducţiei şi deducţiei, ca modalităţi ale metodei dialectice, avea însă să fie făcută mai tîrziu şi anume abia de către Marx şi Engels.

Numai marxismul a dat o rezolvare multilaterală şi profundă a problemei metodologiei lui Smith în domeniul economic, arătînd totodată consecinţele ştiinţifice ale acestei metodologii şi contradicţiile cărora ea le-a dat naştere în opera sa.

Aşa cum s-a arătat deja, obiectul de cercetare în opera economică a lui A. Smith îl constituie avuţia naţională şi alegerea celor mai bune căi pentru mărirea ei. Trebuie însă de la bun început remarcat că, punînd pe primul plan problema măririi „avuţiei naţionale", Adam Smith, în virtutea orizontului său burghez, prezintă necontenit înavuţirea, îmbogăţirea burgheziei, drept înavuţire, îmbogăţire a poporului. Or, aşa cum avea să sublinieze încă în 1844 Engels,

[41] Jan St. Lewinski, *The founders of Political Economy*, Londra, 1922, p. 74.
[42] Bertrand Nogaro, *Le développement de la pensée économique*, Paris, 1944, p. 59.
[43] M. Rosenthal, *Problemele dialecticii în „Capitalul" lui Marx*, E.S.P.L.P., 1957, p. 361.

„avuția națională", „îmbogățirea națională" nu spun încă nimic atît timp cît dăinuie proprietatea capitalistă, oamenii muncii englezi continuînd să trăiască în mizerie în timp ce „avuția națională" în Anglia era foarte mare și creștea vertiginos. Cu alte cuvinte, de la început, poziția de clasă a lui A. Smith a dat naștere unor contradicții dintre cele mai profunde în opera sa.

Pentru înțelegerea economiei politice „în formularea pozitivă pe care i-au dat-o fiziocrații și Adam Smith..." [44] este absolut necesar de avut în vedere faptul că

„noua știință nu constituia pentru ei expresia relațiilor și a necesităților epocii lor, ci expresia rațiunii eterne; legile producției și ale schimbului descoperite de ea nu erau legi ale unei forme istorice determinate a acestor activități, ci legi naturale eterne; ele erau deduse din natura omului. Dar acest om, privit mai de aproape, era tîrgoveț de atunci pe cale de a se transforma în burghez, iar natura lui consta în a fabrica și a face comerț în cadrul relațiilor de atunci, istoricește determinate" [45].

Ideolog al burgheziei industriale în ascensiune, lui Adam Smith capitalismul îi apărea ca o expresie a rațiunii umane, ca reprezentînd ordinea naturală [46], iar feudalismul — contrar rațiunii umane, contrar naturii omului. El deci nu neagă existența altor rînduieli economice, dar constatîndu-le considera că ele contravin rațiunii și naturii umane. În felul acesta Smith ajunge să prezinte „ordinea naturală" cu trăsăturile caracteristice orînduirii burgheze iar trăsăturile burghezului ca trăsături naturale ale omului. Apare astfel o altă caracteristică a metodei lui Smith scoasă în relief de către Engels, trăsătură strîns legată de cea menționată anterior și anume abordarea neistorică a problemelor. Lipsa de istorism constituie una dintre laturile cele mai semnificative ale caracterului metafizic al metodologiei lui Adam Smith. Va fi deci zadarnic să căutăm la el studiul apariției, dezvoltării și formelor de dezvoltare ale capitalismului. Considerînd relațiile capitaliste ca date, Smith se ocupă numai de ce se petrece în cadrul lor, fără să țină seama de geneza lor. Însăși proprietatea privată el o consideră ca existentă din totdeauna, „naturală" și „eternă".

Chiar atunci cînd, rareori, la Smith apar unele elemente de istorism — de exemplu, în problema acțiunii legii valorii, el sesizează că în legătură cu trecerea la capitalism se petrec unele schimbări — concepția sa generală metafizică îl împiedică să rezolve problema pe baze științific-istorice și fenomenele îi rămîn neînțelese în dezvoltarea lor.

În opera sa, Smith consideră că economia se dezvoltă pe baza unor legi și el se străduiește să le analizeze, ceea ce este un fapt pozitiv. Dar legile care guvernează economia sînt pentru Smith la fel de naturale ca și capitalismul și de aceea supraistorice, eterne. Ca urmare, trăsăturile, categoriile și legile capitalismului sînt în mod eronat absolutizate și prezentate de el ca trăsături, categorii și legi supraistorice. În aceasta constă o altă

[44] F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. 3, E.S.P.L.P., 1955, p. 168.
[45] *Ibidem*.
[46] Ideea ordinii naturale exista încă înaintea lui A. Smith. Ea a fost introdusă în domeniul studiului economic de către fiziocrați. Înainte de fiziocrați ea a avut circulație în domeniul gîndirii politice și juridice sub forma teoriei burgheze a „dreptului natural", printre ai cărei fondatori a fost olandezul Hugo Grotius (1583—1645).

latură a caracterului neistoric al metodologiei lui Smith și totodată una din cele mai însemnate slăbiciuni ale ei.

Identificînd „ordinea naturală" cu cea burgheză și înfățișînd pe burghez drept omul normal, omul reprezentativ al societății, trebuie spus că Smith privește pe omul său „natural" nu ca pe un rezultat istoric al anumitor relații de producție, ci ca stabilit de natură și un punct de plecare al istoriei [47]. De asemenea, în cercetarea economică a lui Adam Smith, apare ca o premisă ideea de *homo oeconomicus*. Acesta este prototipul burghezului: profund individualist, profund egoist, în permanentă concurență cu ceilalți, și mînat de o nepotolită sete de profit. În același timp, expresie a concepției neistorice a lui Smith, omul său „natural" este înfățișat ca etern.

Pentru metodologia autorului *Avuției națiunilor* este cît se poate de caracteristic și faptul că, pornind de la al său *homo oeconomicus* a cărui trăsătură esențială o constituie individualismul și egoismul, Smith vede posibilitatea conlucrării între indivizi pe baza schimbului, adresîndu-se fiecare nu omeniei ci interesului celuilalt [48]. În aceste condiții societatea este compusă din indivizi separați iar interesul societății este format din suma intereselor indivizilor ei.

Așadar, ca om de știință cinstit, Adam Smith prezintă trăsăturile omului său „natural", ale lui *homo oeconomicus*, așa cum le vede la capitalist, în realitate. Tocmai prezentarea egoismului burghez în toată nuditatea și concentrarea, în felul acesta, a întregii atenții asupra lui, avea să-i atragă lui Smith mai tîrziu reproșul economiștilor burghezi vulgari de felul lui K. Knies, B. Hildebrand, W. Roscher etc. care, pentru a face apologia capitalismului, susțineau că nu egoismul trebuia pus în centrul caracterizării lui *homo oeconomicus*, ci „plăcerea de acțiune", „dragostea de viitor", „sentimentul datoriei", „bunătatea", „mila" și alte atribute de felul acestora, prin care, ornamentînd pe burghez, se maschează de fapt exploatarea capitalistă. Nu-i de mirare deci că economiștii burghezi vulgari se împotrivesc din răsputeri concluziilor neplăcute pentru capitaliști, trase de Adam Smith plecînd de la *homo oeconomicus*. Virgil Madgearu, de pildă, scria direct în acest sens: „Concluziile care se trag din înlănțuirea de fapte întemeiate pe această premiză a lui *homo oeconomicus*, nu sînt reale" [49].

Alți economiști burghezi vulgari, fără să ceară scoaterea din cîmpul vizual a interesului privat, speriați totuși de felul deschis al lui Smith de a pune problema și de a atrage astfel, fără să vrea, atenția asupra caracterului pe care-l are interesul privat al capitalistului, se străduiesc să prezinte lucrurile ca și cum numai exagerările interesului privat ar avea un caracter antisocial și, de aceea, critică la Smith „exaltarea antisocială a interesului personal" [50]. Prin aceasta însă ei nu fac decît să scoată în relief faptul că ceea ce Adam Smith, ca reprezentant al burgheziei ascendente, recunoștea deschis, ideologii burgheziei muribunde consideră oportun să fie trecut sub tăcere.

---

[47] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, Edit. politică, 1962, p .657.
[48] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 13 și 14.
[49] Virgil Madgearu, *Curs de economie politică*, București, 1944, p. 12—13.
[50] C. R. Fay, *Great Britain from Adam Smith to the present day. An economic and social survey*, New York, Toronto, Calcutta, Bombay and Madras, 1928, p. 14.

Dacă însă în economie, Smith prezintă pe omul său natural ca pe un egoist tipic, așa cum este burghezul, și deci punctul său de plecare în cercetarea economică îl constituie egoismul, nu este însă mai puțin adevărat că atunci cînd examinează problemele eticii, Smith pornește de la altceva și anume de la altruism. Ca urmare, spre deosebire de *Avuția națiunilor*, *Teoria sentimentelor morale* a lui Smith are alt punct de plecare și anume simpatia. Explicînd acest punct de plecare în capitolul I al *Teoriei sentimentelor morale*, capitol intitulat *Despre simpatie*, Smith declară că la om „există evident unele principii în natura sa care îl fac să se intereseze de soarta celorlalți" [51].

Explicația celor două puncte diferite de plecare în cercetările lui Smith — egoismul în economie și altruismul în etică — rezidă pe de o parte în faptul că, în studiile sale filozofice, Adam Smith, ca metafizician, nu a înțeles legătura organică dintre economie și fenomenele juridice, morale etc. — acest lucru l-a făcut pentru prima oară abia marxismul — iar pe de altă parte, în aceea că, nefăcînd legătura între economie și morală, el a căutat punctul de plecare în cercetările sale din domeniul eticii în afara economiei, abordînd problema în *Teoria sentimentelor morale* în mod idealist. În același timp însă, contradicția dintre egoismul în economie și altruismul în etică la „omul natural" al lui Smith are o rădăcină de clasă foarte profundă [52], care sălășluiește în însăși starea reală a lucrurilor din societatea capitalistă și anume aceea că burghezul se străduiește totdeauna să-și fardeze egoismul economic cu precepte de ordin etic care să-l prezinte cît mai frumos.

Pentru metodologia lui Adam Smith este, de asemenea, caracteristică punerea producției pe primul plan. E drept că acest lucru îl mai făcuseră și fiziocrații, dar superioritatea autorului *Avuției națiunilor* față de ei constă în faptul că el depășește limitarea de către aceștia a problemei la agricultură și are în vedere toate formele producției materiale, în centrul ei punînd industria. Dar nu numai atît, la Smith acest punct de vedere este dus, deși inconsecvent și incomplet, pînă la ideea dezvoltării progresive a forțelor de producție și a explicării a numeroase fenomene economice prin creșterea forțelor de producție. Tocmai în legătură cu aceasta, el se și străduiește să afle cele mai potrivite condiții pentru dezvoltarea forțelor de producție. Cu toate că Smith nu avea o idee clară despre forțele de producție și le identifica cu „rezervele de producție" etc. și nici nu a înțeles rolul forțelor de producție în dezvoltarea societății — lucru pe care îl va arăta abia K. Marx — totuși pasul făcut de el, față de predecesori, a marcat un progres însemnat în dezvoltarea gîndirii economice.

De asemenea de extremă importanță este faptul că, încă de la începutul *Avuției națiunilor*, Adam Smith declară deschis și net că munca reprezintă sursa întregii avuții a societății iar apoi, în cele cinci cărți ale lucrării sale, deși inconsecvent, el se străduiește să demonstreze acest punct de vedere. O mare însemnătate are și faptul că, pentru prima oară în știința economică,

[51] Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* etc., ed. 6, 1790, vol. I, p. 1.
[52] Д. И. Розенберг, *История политической экономии*, часть, I. p. 152.

deşi inconsecvent, autorul *Avuţiei naţiunilor* a pus la baza economiei politice a capitalismului teoria valorii, explicînd în lumina ei cele mai multe din fenomenele economice cercetate. Acest mod al lui Smith de a pune problema a uşurat înţelegerea mărfii, banilor, avuţiei naţionale, capitalului, profitului, dobînzii, rentei, muncii productive şi neproductive etc.

Aşa cum remarcă Marx [53], în faţa lui Smith au stat două rînduri de sarcini. Pe de o parte sarcina de a analiza fiziologia internă a societăţii din timpul lui, iar pe de altă parte aceea de a descrie pentru prima oară formele de existenţă ale acestei societăţi aşa cum apăreau în exterior, uneori trebuind încă să mai găsească pentru respectivele fenomene şi terminologia corespunzătoare. Pe Smith îl interesează în aceeaşi măsură şi o problemă şi cealaltă. Potrivit acestor două sarcini, Adam Smith foloseşte două metode de cercetare : una — pe care K. Marx a denumit-o e s o t e r i c ă, — constînd în dezvăluirea esenţei fenomenelor, a legăturilor lor interne ; cealaltă — pe care K. Marx o denumeşte e x o t e r i c ă, — constînd în sistematizarea şi clasificarea fenomenelor de suprafaţă, în prezentarea legăturilor exterioare ale fenomenelor. Prima metodă îl duce la concluzii ştiinţifice, a doua la concluzii neştiinţifice. Caracterizînd dualitatea metodei lui Adam Smith, Karl Marx scria :

„Smith se mişcă cu multă naivitate într-o permanentă contradicţie. Pe de o parte, el cercetează legătura lăuntrică a categoriilor economice sau structura ascunsă a sistemului economic burghez. Pe de altă parte, alături de aceasta el descrie legătura aşa cum apare ea în mod vizibil în fenomenele concurenţei şi cum se prezintă deci atît observatorului străin de ştiinţă, cît şi omului efectiv angrenat în procesul producţiei burgheze şi practic cointeresat în el. Amîndouă aceste moduri de a înţelege, dintre care unul cercetează legătura lăuntrică a sistemului burghez, fiziologia lui, ca să spunem aşa, iar celălalt nu face decît să descrie, să catalogheze, să redea şi să încadreze, în schematice definiţii de noţiuni, fenomene care se manifestă exterior în procesul vieţii, în forma în care ele se manifestă şi apar în afară, amîndouă aceste moduri de a înţelege nu numai că se împacă foarte bine la Smith şi coexistă unul alături de celălalt, ci se şi împletesc între ele şi se contrazic reciproc la fiecare pas“ [54].

Contradicţia derivă din faptul că esenţa fenomenelor economice nu coincide cu forma lor de manifestare şi, ca atare, faptele economice observate în procesul vieţii, descrise şi catalogate, nu pot fi opuse direct esenţei fenomenelor ; esenţa şi aparenţa lucrurilor nu coincid. E drept că întrucît aparenţa este determinată de esenţă, analiza de la abstract la concret poate arăta modul de manifestare al esenţei în aparenţă. La autorul *Avuţiei naţiunilor* însă, aşa cum s-a arătat cînd ne-am referit la inducţie şi deducţie, această cercetare de la abstract la concret lipseşte cu totul şi, în consecinţă, la el, între esenţă şi aparenţă este o ruptură completă. Ca urmare, în explicaţiile date de Smith aceloraşi fenomene, datorită dualităţii metodei folosite, se găsesc răspunsuri care adesea se contrazic, fără ca el să fi remarcat măcar vreodată acest lucru.

---

[53] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, p. 134.
[54] *Ibidem*.

Supunînd unei cercetări profunde contradicțiile operei economice a lui Smith și, precizînd că ele arată limitele și slăbiciunile teoretice ale acestuia, Karl Marx scoate totdeauna în relief faptul că „contradicțiile lui Adam Smith prezintă interes prin aceea că conțin probleme pe care el, ce-i drept, nu le rezolvă, dar pe care le pune totuși prin însuși faptul că se contrazice. Instinctul său sigur în această privință — continuă Marx — este învederat cel mai bine de faptul că urmașii lui, în polemica dintre ei, preiau de la el cînd o latură, cînd cealaltă“ [55].

Toate acestea arată că, cu toate meritele lui Smith în domeniul cercetării economice, cu tot meritul său în folosirea inducției și deducției, cu toată folosirea de către el în numeroase cazuri a abstractizării, metoda sa de cercetare și metoda sa de expunere nu constituie acel sistem metodologic care să asigure economiei politice pătrunderea profundă și multilaterală în fiziologia economiei, cercetarea ei în procesul dezvoltării de la inferior la superior, a contradicțiilor ei interne, a legilor ei interne de dezvoltare, înțelegerea conformației economice a societății ca un proces istorico-natural. Această metodă științifică va fi creată abia de către Marx și Engels ; ea este materialismul dialectic, metodă a cărei strălucită expunere și aplicare se găsește în *Capitalul* lui Karl Marx, ca și în alte lucrări ale clasicilor marxism-leninismului.

IV. *Concepția economică a lui Adam Smith*

1. Caracterul antifeudal al doctrinei lui Smith

Așa cum s-a menționat deja, prin însăși esența ei, platforma economică a lui Adam Smith a avut un caracter antifeudal. E drept că la prima vedere caracterul antifeudal pare oarecum curios pentru opera unui economist care s-a plasat pe pozițiile veșniciei capitalismului. Totuși lucrurile își găsesc explicația în însăși poziția de clasă a lui Smith. Ca ideolog al burgheziei în ascensiune, el era obligat să-i apere interesele contra rămășițelor feudale și să critice însuși feudalismul. La el însă, aceasta se va face nu în lumina succesiunii istorice a modurilor de producție de la inferior la superior, ci pe baza tezei „ordinii naturale“ potrivit căreia capitalismul reprezenta ordinea „naturală“, iar tot ce nu era capitalism, deci feudalismul și rămășițele sale,

[55] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 96. Analiza profundă și multilaterală făcută de către clasicii marxism-leninismului operei economice a lui Adam Smith se găsește, în esență, în următoarele opere fundamentale, toate traduse în limba romînă : K. Marx, *Capitalul*, vol. 1, ed. 4, Edit. politică, 1960 ; vol. II, ed. 2, E.S.P.L.P., 1958 ; vol. III, partea întîi, E.S.P.L.P., 1956 ; vol. III, partea a doua, E.S.P.L.P., 1955 ; idem, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, ed. 2, Edit. politică, 1962 ; partea a doua, Edit. politică, 1960 ; idem, *Contribuții la critica economiei politice*, în : K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, Edit. politică, 1962, p. 3—175 ; idem, *Mizeria filozofiei*, în : K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, 1958, p. 65—179 ; F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. 3, E.S.P.L.P., 1955 ; idem, *Schiță a unei critici a economiei politice*, în : K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 1, ed. 2, Edit. politică, 1960, p. 544—571 ; V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în : V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, ed. 2, Edit. politică, 1961 ; idem, *Cu privire la caracterizarea romantismului economic*, în : V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, ed. 2, Edit. politică, 1960, p. 119—252.

constituia ceva nefiresc, „artificial" care trebuia înlăturat din calea „ordinii naturale" pentru ca ea să se poată afirma cît mai bine. Cu toate limitele ce vor decurge din această poziție pentru critica pe care o va face feudalismului, meritele lui Smith în această privință sînt însemnate, și aceasta cu atît mai mult cu cît mercantiliștii nu s-au ocupat de loc de această problemă, iar fiziocrații la fel.

Relevînd caracterul antifeudal al doctrinei lui Smith și Ricardo, Karl Marx scrie: „Clasicii, ca Adam Smith și Ricardo, reprezintă o burghezie care, luptînd încă împotriva rămășițelor societății feudale, se preocupă numai de curățirea relațiilor economice de rămășițele feudale, de sporirea forțelor productive, pentru a da un nou avînt industriei și comerțului". Iar mai departe, Marx precizează că Smith și Ricardo „nu au altă misiune decît să demonstreze cum se dobîndește avuția în cadrul relațiilor de producție burgheze, să formuleze aceste relații sub formă de categorii, de legi și să demonstreze că, pentru producerea avuțiilor, aceste legi, aceste categorii sînt mult superioare legilor și categoriilor societății feudale" [56].

Critica făcută de Smith feudalismului se găsește în toate cele cinci cărți ale operei sale. În legătură cu aceasta, în primul rînd, trebuie remarcat că, deși identifică iobăgia cu o varietate a sclaviei, Smith face totuși o anumită diferență între ele atunci cînd precizează că „sclavia" țăranilor din Europa medievală se distingea de sclavia din timpul Romei și Atenei antice sau de sclavia din colonii prin caracterul ei mai atenuat. În al doilea rînd, merită subliniat faptul că, atunci cînd descrie concret situația reală a iobagului în raport cu feudalul, descrierea este în esență justă. În al treilea rînd, Smith constată că varietatea de sclavie de care se ocupă — adică iobăgia — exista încă pe timpul său în Rusia, Polonia, Ungaria, Boemia, Moravia, diferite părți ale Germaniei și că numai în unele părți ale Europei apusene era complet înlăturată [57]. Cu alte cuvinte, Smith era conștient de faptul că critica făcută de el feudalismului se aplica nu numai rămășițelor feudale din Anglia dar și — mult mai mult încă — situației din țările amintite, în care feudalismul continua să domine.

Critica făcută de Smith în cărțile II—V feudalismului și rămășițelor sale privește variate laturi, toate însă scoțînd în relief frînarea de către feudalism și rămășițele sale a dezvoltării economice. Astfel în capitolul *Despre acumularea capitalului sau despre munca productivă și munca neproductivă*, Smith dezvăluie parazitismul nobilimii. Mai mult, el nu se sfiește să declare neproductivi, la fel ca servitorii sau balerinele, actorii sau muzicanții, pe suveran cu toți dregătorii și ofițerii săi, pe preoți și juriști etc. [58]. Avem aici, cum remarcă Marx, „limbajul burgheziei încă revoluționare, care nu și-a subordonat încă întreaga societate, statul etc." [59]. O critică mai amplă a feudalismului face Smith, pe exemplul agriculturii, în capitolul special consacrat acestei probleme: *Despre descurajarea agriculturii în vechea stare a Europei după căderea imperiului roman.* Aci se adîncește critica nobilimii feudale și a parazitismului, se scoate în relief lipsa de preocupare

[56] K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 140—141.
[57] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 262.
[58] *Ibidem*, p. 223.
[59] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 220.

a feudalilor pentru nevoile agriculturii de pe domeniile lor, arătîndu-se totodată „cît de neprielnice sînt asemenea latifundii pentru ameliorațiuni“ [60], se analizează dependența iobagului și rolul ei în frînarea producției agricole, rolul negativ pentru dezvoltarea economică a lipsei de siguranță a capitalului în satele feudale etc. În lucrarea sa, Smith supune, de asemenea, unei critici virulente din punct de vedere economic și rămășițele feudale de la orașe, cerînd cu hotărîre „suprimarea privilegiilor exclusive ale corporațiilor și desființarea statutului ucenicici, ambele adevărate încălcări ale libertății naturale“ [61]. Nici sistemul fiscal feudal nu scapă criticii lui Smith. Parțial, aceasta este făcută în capitolul al doilea din cartea a treia, dar analiza se amplifică și se adîncește mult, în cartea a V-a. Aici, între altele, el se oprește pe larg asupra sistemului fiscal al Franței pe care a avut prilejul să-l studieze la fața locului, arătîndu-i racilele și propunînd reformarea lui potrivit principiului impunerii după venit.

Faptul că *Avuția națiunilor* conținea un întreg sistem de idei reprezentînd o critică virulentă a fundamentelor economice ale feudalismului, scoțînd în relief superioritatea capitalismului față de feudalism și rămășițele sale, i-a conferit de la început lui Smith simpatia forțelor înaintate antifeudale, nu numai din Anglia dar și din alte țări europene, îndeosebi din acelea în care feudalismul continua să domine, — aceste forțe văzînd în ideile lui Smith o armă de luptă.

Critica făcută însă de Smith feudalismului, deși ascuțită, nu era totuși critica unui revoluționar. De aceea, opera lui nu cuprinde concluziile politice care ar fi trebuit degajate din analiza critică a feudalismului în vederea doborîrii acestuia, ci oferă doar unele premise teoretico-economice celui care vrea să tragă astfel de concluzii politice.

Cititorul *Avuției națiunilor* poate, de asemenea, observa ușor cum neistorismul caracteristic metodologiei lui Smith se reflectă cu putere chiar în critica făcută de el feudalismului: Smith caracterizează feudalismul în același fel, indiferent de stadiile istorice prin care acesta a trecut. Totodată, pentru el, folosirea muncii salariate nu este legată de o anumită treaptă istorică a dezvoltării forțelor de producție și, de aceea, în capitolul II al cărții a III-a, prezintă lucrurile ca și cum în evul mediu nobilii puteau folosi ori muncă salariată ori munca de clacă iar vina lor constă în faptul că, neînțelegînd ceea ce era rațional, au ales munca de clacă.

Așa cum just remarcă prof. F. I. Poleanski de la Universitatea din Moscova, Adam Smith „a judecat feudalismul din punct de vedere pur comercial și a ajuns la concluzia că munca forțată era neavantajoasă“ [62].

2. Liberalismul economic

Am arătat mai înainte că una dintre ideile călăuzitoare pe care a fost clădită *Avuția națiunilor* o constituie liberalismul economic, adică revendicarea așa-numitului comerț liber, a concurenței neîngrădite și a neamestecu-

[60] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 261.
[61] *Ibidem*, p. 314.
[62] *История экономической мысли*, часть первая, под редакцией И. Д. Удальцова и Ф. Я. Полянского, Москва, 1961, p. 313.

lui statului în viața economică. Ideea nu reprezintă o descoperire a lui A. Smith, ci ea s-a copt treptat, pe măsura dezvoltării capitalismului, în tot decursul secolului al XVIII-lea. În Franța, fiziocrații făcuseră deja din libertatea economică unul din stîlpii teoriei lor. Lui Adam Smith îi revine însă meritul de a fi fundamentat teoretic ideea libertății economice în condițiile de atunci, de a fi pus ideea liberei concurențe la baza criticii curentelor principale în domeniul politicii economice și de a fi închegat, în lumina liberalismului economic, un amplu sistem de politică economică potrivit intereselor burgheziei industriale engleze în ascensiune.

Ideea liberalismului economic a fost propagată de Smith încă cu mult înainte de a scrie *Avuția națiunilor*. Ea se găsește clar exprimată în lecțiile sale de la Universitatea din Glasgow. De asemenea, încă de pe atunci, neînțelegînd esența burgheză a mercantilismului, Smith l-a legat de feudalism, considerîndu-l o consecință a fenomenelor „artificiale" feudale.

Necesitatea afirmării liberalismului economic ca singura politică economică favorabilă pentru burghezia engleză de atunci a determinat pe Smith să acorde în *Avuția națiunilor* o mare atenție criticii mercantilismului. Multilaterală, critica aceasta avea să fie cu atît mai necruțătoare cu cît ea se producea într-o perioadă în care viața însăși începea să arate că, în noile condiții economice, mercantilismul se dovedea tot mai ineficace. Smith demonstrează ca falsă teoria mercantilistă potrivit căreia avuția națiunilor ar consta în bani și afirmă că avuția reală a oricărei națiuni constă în munca folositoare, producătoare de valori de schimb. În legătură cu aceasta el declară greșită cererea mercantilistă ca politica comercială externă să aibă drept scop intrarea în țară a cît mai mulți bani și ieșirea a cît mai puțini. „Nu importul aurului și argintului din America a îmbogățit Europa", declară el, ci faptul deschiderii unei piețe noi, inepuizabile pentru mărfurile europene, faptul că descoperirea Americii „a prilejuit noi diviziuni ale muncii și noi progrese în meșteșuguri, progrese care în cercul strîmt al vechiului comerț niciodată nu s-ar fi realizat" [63]. Avem deci, cu acest prilej, afirmată și teza teoretică a lui Smith conform căreia dimensiunile pieței determină gradul de diviziune a muncii. Totodată, Smith arată că, în cadrul comerțului, neexistînd o marfă care să se adapteze mai ușor și mai precis cererii reale decît aurul și argintul, arterele circulației vor absorbi totdeauna numai atît aur și argint cît este necesar. Surplusul de metal prețios adus în țară, continuă el, nu va putea fi împiedicat să plece peste frontieră, oricîte străduințe ar depune în această privință guvernul.

Măsurile de limitare a importului de mărfuri pentru consumul intern sau interzicerea acestui import la unele produse, măsuri prin care mercantiliștii căutau să obțină în ultimă instanță nu numai un sold favorabil al balanței comerciale, dar și dezvoltarea industriei naționale, au fost și ele supuse criticii. Smith consideră că „activitatea societății (e vorba de activitatea de producție — *N.N.C.*) se poate mări numai în raport cu creșterea capitalului" [64], și, ca urmare, reglementarea comerțului exterior se dovedește nefolositoare pentru că nu poate spori producția industrială globală mai mult

[63] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 299—300.
[64] *Ibidem*, p. 306.

decît îi permite capitalul, că fiecare capitalist știe mai bine unde este interesul său să investească un capital, decît guvernul care poate greși grav și că interesele individului coincid cu interesele țării. De aici și teza lui că amestecul cerut de mercantiliști statului înseamnă „o reglementare inutilă sau periculoasă“ [65].

Este de remarcat însă că Smith milita pentru liberalismul economic într-o perioadă în care nici el nu credea în realizarea lui integrală în Anglia. „A aștepta, în adevăr — scrie el —, ca libertatea comerțului să fie cîndva integral restabilită în Marea Britanie, e tot așa de absurd cum ai aștepta vreodată ca să se întemeieze o „Oceanie“ sau o „Utopie“... interesele particulare ale multor indivizi i se opun irezistibil“ [66]. Totodată, pentru Smith, liberalismul economic nu era o simplă doctrină abstractă, cum se consideră uneori, ci o doctrină care să servească la sporirea avuției și puterii economice a Angliei. El nu uită nici o clipă că scrie pentru Anglia. Tocmai în legătură cu acest fapt, în problemele în care interesele Angliei o cereau, el nu s-a dovedit un liberalist rigid, ci a știut să găsească toate argumentele necesare în favoarea unei intervenții din partea statului. Ca urmare, autorul *Avuției națiunilor* consideră ca folositoare luarea unor măsuri speciale de către stat: *a)* pentru apărarea și încurajarea ramurilor de interes militar necesare pentru apărarea țării [pe baza acestei teze el a aprobat chiar și *Navigation Act* (Actul de navigație) al lui Cromwell]; *b)* pentru impunerea mărfurilor străine importate, în aceeași măsură în care sînt impuse mărfurile naționale spre a se evita nașterea unei situații privilegiate pentru cele străine; *c)* folosirea tarifului vamal pînă se ajunge la prohibiție împotriva țărilor care iau măsuri de orice fel contra importului de produse industriale englezești.

În toată argumentarea lui Adam Smith, se vede foarte clar poziția ideologului celei mai dezvoltate burghezii industriale din timpul acela, burghezie care, avînd o poziție deosebit de puternică, nu se mai temea de concurența străină și nu avea nevoie de protecție contra ei, ci, sub flamura liberei concurențe, a liberului schimb, își putea asigura cel mai bine expansiunea economică.

O problemă care a preocupat mult pe Smith a fost aceea a coloniilor și a dominației companiilor monopoliste în comerțul cu coloniile. În această direcție, discuțiile sistematice cu Franklin la Londra i-au adus autorului *Avuției națiunilor* cunoștințe de fapte și păreri din cele mai profunde, îndeosebi cu privire la situația coloniilor americane, pe care el a știut să le cuprindă organic alături cu ale sale și să le dezvolte pe larg. În afară de alte multe referiri, problemei coloniilor Smith îi consacră întreg capitolul VII din cartea a IV-a.

Abordînd problema creării coloniilor, de pildă în America, Smith este departe de a idealiza sau polei acest proces. El scrie direct:

„Nesocotința și nedreptatea par a fi fost imboldurile care au prezidat la proiectul inițial de întemeiere a acestor colonii și care au dus la înfăptuirea lui; nesocotință în goana după mine de aur și de argint; și nedreptate în rîvna de a stăpîni o țară, ai cărei indigeni

[65] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 305.
[66] *Ibidem*, p. 314.

nevinovați, departe de a fi făcut vreodată vreun rău popoarelor europene, au primit pe cei dintîi aventurieri cu toată bunăvoința și ospitalitatea“ [67].

De asemenea, deși nu se oprește în mod special asupra acestui lucru, el nu uită să amintească „exterminarea sălbatică a indigenilor, care a urmat după cucerire“ [68].

Criticînd sistemul colonial mercantilist, Adam Smith consideră că dacă comerțul cu coloniile reprezintă un lucru bun, în schimb dominația companiilor cu caracter de monopol în comerțul colonial aduce avantaje numai unui grup restrîns, dăunînd în schimb intereselor dezvoltării economice, în primul rînd industriale, ale țării care creează astfel de companii monopoliste și dovedindu-se de-a dreptul o pacoste pentru țările care au nefericirea să se afle sub puterea lor [69]. Totodată el consideră că singur comerțul colonial este insuficient pentru a crea sau măcar a susține industria într-o țară și a-i asigura creșterea.

Potrivit părerii lui Smith, cea mai bună politică era temperarea și ușurarea treptată a legilor care dădeau Marii Britanii monopolul comerțului cu coloniile, pînă cînd în acest domeniu se va stabili „sistemul natural“ al deplinei libertăți.

Examinînd părerile lui Smith cu privire la politica colonială se observă grija sa pentru interesele burgheziei industriale și, în genere, ale dezvoltării industriei engleze. În același timp însă apare limpede și faptul că, datorită abordării neistorice a fenomenelor, el nu a înțeles rolul politicii coloniale în procesul acumulării primitive a capitalului, rol care va fi arătat, mai tîrziu, de către Karl Marx în volumul I al *Capitalului.*

Propunînd burgheziei engleze să renunțe la politica ei colonială de tip mercantilist și să adopte liberalismul economic, Smith însă nu s-a gîndit nici o clipă ca Anglia să renunțe la coloniile ei, ci căuta doar să indice calea, socotită de el cea mai favorabilă, de utilizare a lor. Nu întîmplător deci unii economiști burghezi vor spune în secolul al XX-lea că „în politică, acest scoțian era un imperialist liberal“ [70].

Criticînd mercantilismul, Smith prezintă liberul schimb drept cea mai avantajoasă politică economică indiferent de timp și de țară, deoarece, scrie el, dintr-un astfel de schimb cîștigă toate țările participante, la fel ca din relațiile de pace între popoare. Sprijinind expansiunea economică a burgheziei industriale engleze, teoria smithiană a liberului schimb îndeplinea cu această ocazie și rolul de a netezi, sub raport ideologic, drumul acestei expansiuni pe piața internațională. În practică, politica liberului schimb lovea în industria țărilor mai slab dezvoltate și contribuia astfel la menținerea și adîncirea diviziunii internaționale capitaliste a muncii în interesul Angliei — „atelierul lumii“. Nu-i de mirare deci că, treptat, contra politicii liberului schimb ca modalitate de expansiune economică a Angliei (ca și, cu timpul, a Franței) se vor ridica vocile tot mai puternice ale ideologilor burgheziei

[67] Adam Smith, *Avuția națiunilor*, vol. II, p. 72.
[68] *Ibidem*, p. 58.
[69] *Ibidem*, p. 109 și 110.
[70] C. R. Fay, *Great Britain from Adam Smith to the Present Day*, New York, Toronto, Calcutta, Bombay and Madras, 1928, p. 3.

industriale din țările mai slab dezvoltate, ca Germania, Rusia ș.a.m.d. Ridicîndu-se, de pildă, contra liber-schimbului propagat de Anglia și Franța în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, istoricul și economistul burghez romîn A. D. Xenopol arăta cu multă energie că libierschimbismul este „o teorie pusă în serviciul unei practici și, fiindcă practica este profitabilă țărilor acelora, teoria trebuie să vină, să susțină pe baza unor așanumite principii interesul curat material al acestor state spre a-i da astfel o aparență mai puțin uricioasă“[71]. Este, de altfel, de remarcat că, în cursul lungii perioade scurse de la apariția *Avuției națiunilor*, burghezia engleză a utilizat liberul schimb totdeauna cînd și numai în măsura în care i-a fost folositor, și niciodată nu s-a cramponat de cerințele lui, dacă i-au fost favorabile sau necesare măsuri care l-au contrazis. Așa se și explică de ce unii critici burghezi din secolul al XX-lea, ai școlii clasice, atunci cînd se referă la teoria liberului schimb, țin să sublinieze că „Eroarea fundamentală a lui Adam Smith și Ricardo a constat în presupunerea că principiile care erau indiscutabil avantajoase pentru Anglia în timpul revoluției industriale ar putea oferi aceleași avantaje oriunde și în toate împrejurările“ [72].

A. Smith prezintă liberalismul economic nu numai ca cea mai bună rezolvare a problemelor economice, dar și ca o victorie a armoniei sociale. Această părere este profund falsă. În orînduirea capitalistă, bazată pe exploatarea omului de către om și, tocmai de aceea, sfîșiată de puternice contradicții de clasă, nu poate să fie vorba de armonie socială, ci de lupta de clasă, care izbucnește prin toți porii acestei societăți.

Prezentarea de către Smith a liberalismului economic ca o doctrină a „armoniei sociale“ a fost însă repede folosită de către economiștii burghezi vulgari de felul lui Bastiat și Carey care au transformat-o într-o pseudoteorie a armoniei de interese între toate clasele societății burgheze, pseudoteorie menită să mascheze ireductibila luptă de clasă ce caracterizează capitalismul.

3. Concepția asupra diviziunii muncii

Adam Smith își începe *Avuția națiunilor* cu „o apoteoză a diviziunii muncii“ [73]. Munca fiind sursa avuției naționale, mărimea acestei avuții, subliniază el, este determinată de un șir de factori, rolul cel mai însemnat revenind productivității muncii [74]. Potrivit concepției lui Smith, productivitatea muncii depinde în esență de diviziunea muncii. De aceea, cu această problemă și deschide el cartea întîi a operei sale economice. El examinează cauzele diviziunii muncii, avantajele și dezavantajele ei, efectele asupra avuției naționale și limitele puse diviziunii muncii de către dimensiunile pieței.

Cercetarea diviziunii muncii i-a luat lui Adam Smith un timp foarte îndelungat. Acest lucru este dovedit, între altele, de faptul că în lecțiile sale ținute în 1763 la Universitatea din Glasgow, deci cu 13 ani înainte de apa-

[71] A. D. Xenopol, *Studii economice*, Iași, 1879, p. 47—48.

[72] Milton Briggs și Percy Jordan, *Economic History of England*, Londra, ed. 9, 1960, p. 584.

[73] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 155.

[74] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, Introducere și planul lucrării.

riția *Avuției națiunilor*, existau două capitole consacrate special diviziunii muncii și anume: „Abundența apare din diviziunea muncii" și „Cum sporește diviziunea muncii produsul".

Problema diviziunii muncii nu a fost ridicată pentru prima oară de A. Smith. În antichitate încă, Platon și Xenofon au vorbit despre avantajele ei. Primul considera diviziunea muncii ca bază chiar pentru separațiunea socială a stărilor, iar al doilea „cu instinctul său caracteristic burghez se apropie deja de diviziunea muncii în cadrul unui atelier" [75]. La rîndul lor, avantajele diviziunii geografice a muncii au fost arătate convingător, încă din secolul al XVII-lea, de Dudley North (1641—1691), unul din primii economiști care a formulat revendicarea liberului schimb. Iată de ce K. Marx scrie despre autorul *Avuției națiunilor*: „A. Smith nu a formulat nici o singură propoziție nouă cu privire la diviziunea muncii. Ceea ce face însă ca el să fie considerat economistul reprezentativ al perioadei manufacturiere este accentul pe care el îl pune pe diviziunea muncii" [76].

Modul în care Smith abordează problema diviziunii muncii este unul din cele mai caracteristice pentru opera sa.

Înainte de toate el examinează această problemă, de altfel, ca și problema avuției naționale, neistoric, mai precis, prezentînd avuția națională și diviziunea muncii din societatea burgheză drept categorii „eterne", „naturale". În consecință, pentru Smith, există numai diviziunea muncii din societatea burgheză. Producția capitalistă fiind prin excelență o producție de mărfuri, diviziunea muncii apare la Smith indisolubil legată cu schimbul privat de mărfuri. Schimbul privat este explicat printr-o anumită înclinație naturală și specifică a oamenilor de a trafica, de a schimba între ei produsele diferite ale muncii pe care o desfășoară; aceeași înclinare spre schimb, spre comerț, este, la rîndul ei, considerată de Smith, drept cauza nașterii diviziunii muncii [77]. Datorită abordării idealiste și supraistorice a problemei, Adam Smith nu a înțeles cauzele apariției și dezvoltării diviziunii muncii și schimbului. Pe baza unui uriaș material istoric, Karl Marx a demonstrat că diviziunea muncii a apărut ca o consecință a dezvoltării forțelor de producție iar caracterul ei este determinat de modurile de producție care se succed, că nu așa-numita înclinație a oamenilor de a trafica, de a schimba produsele muncii lor a dat naștere diviziunii muncii, ci diviziunea socială a muncii — fie și în forma ei accidentală, întîmplătoare — a constituit o premisă a schimbului. Așadar, „pe cît e de adevărat că schimbul privat presupune diviziunea muncii, pe atît de fals e că diviziunea muncii presupune schimbul privat" [78].

În punerea de către Smith pe prim plan a diviziunii muncii se reflectă două împrejurări: prima este epoca manufacturieră trăită de el (nu trebuie să se uite că mașinile erau încă la începutul introducerii lor în producție), iar a doua, faptul că Smith are tot timpul în vedere avantajele diviziunii muncii din cadrul manufacturii capitaliste. Neînțelegînd caracterul istoric al diviziunii muncii, specificul ei în diferitele orînduiri, Adam Smith nu a înțeles nici caracterul și specificul diviziunii muncii în societatea burgheză. Din

[75] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 384.
[76] *Ibidem*, p. 367.
[77] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 13 și 14.
[78] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, p. 49.

acest punct de vedere lucrul cel mai grăitor îl constituie nesesizarea de către autorul *Avuției națiunilor* a diferenței dintre diviziunea manufacturieră a muncii și diviziunea socială a muncii. Această deosebire a fost făcută pentru prima oară abia de către Karl Marx în lucrarea sa *Mizeria filozofiei*, iar mai tîrziu, pe larg, în volumul întîi al *Capitalului*.

Arătînd că deosebirea dintre diviziunea muncii în ansamblul unei societăți și aceea în interiorul atelierului este nu numai o deosebire de grad, ci, mai ales, o deosebire de esență, Karl Marx precizează :

„...ce constituie legătura dintre muncile independente ale crescătorului de vite, tăbăcarului și cismarului? Existența produselor lor respective c a m ă r f u r i. Ce caracterizează, dimpotrivă, diviziunea manufacturieră a muncii? Faptul că muncitorul parțial n u p r o d u c e o m a r f ă. Abia p r o d u s u l c o m u n al muncitorilor parțiali se transformă în m a r f ă. Diviziunea muncii în cadrul societății este mijlocită prin cumpărarea și vînzarea produselor din diferitele ramuri de activitate, în timp ce legătura dintre muncile parțiale în manufactură este mijlocită prin vînzarea diferitelor forțe de muncă către același capitalist, care le folosește ca o forță de muncă combinată. Diviziunea manufacturieră a muncii presupune c o n c e n t r a r e a mijloacelor de producție în mîna u n u i capitalist, în timp ce diviziunea socială a muncii presupune d i s p e r s a r e a mijloacelor de producție în mîinile unui mare număr de producători de mărfuri, independenți unul de altul. Spre deosebire de manufactură, unde legea de fier a raportului numeric sau a proporționalității subsumează unor funcțiuni anumite mase de muncitori, în repartizarea producătorilor de mărfuri și a mijloacelor lor de producție asupra diferitelor ramuri de producție sociale domnește jocul liber al întîmplării și al arbitrarului“ [79].

Neînțelegînd deosebirea de esență dintre diviziunea socială a muncii și diviziunea manufacturieră a muncii, și atribuind diviziunii sociale a muncii caracteristicile diviziunii manufacturiere a muncii, Adam Smith nu-și dă totodată seama nici de caracterul antagonist al diviziunii sociale a muncii în capitalism și scapă complet din vedere faptul că în procesul concurenței unii se ruinează iar alții se îmbogățesc. E de remarcat totodată că Smith nu a înțeles direcția dezvoltării uneltelor de muncă în manufactură și, prin însuși acest lucru, nici felul în care stadiul manufacturier a pregătit stadiul mașinist al producției capitaliste.

Deficiențele lui Smith în analiza diviziunii muncii nu trebuie însă să ne facă să pierdem din vedere că, în cursul acestei analize, el relieface unele teze valoroase. Între acestea, se numără în primul rînd ideea, și demonstrarea ei de către Smith, cu privire la rolul important jucat de diviziunea muncii în sporirea producției și a forțelor productive ale muncii. Deosebit de prețioasă este și ideea că, cu cît este mai largă piața, cu atît este mai dezvoltată diviziunea muncii, ca și teza că, în dezvoltarea pieței, mijloacelor de comunicație le revine un mare rol [80]. De asemenea, trebuie subliniat că, în calitate de discipol al lui A. Ferguson, care a studiat urmările defavorabile ale diviziunii muncii asupra muncitorului, Adam Smith vedea această chestiune cu toată claritatea. Dacă la începutul *Avuției națiunilor* el menționează doar în treacăt că diviziunea muncii este sursa inegali-

[79] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 372—373.

[80] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, cartea I, cap. III.

tăților sociale, în cartea a V-a el aduce o serie de constatări interesante, foarte mult apreciate de către Marx pentru justețea lor și, de aceea, citate în *Mizeria filozofiei* și în volumul I al *Capitalului* [81]. Autorul *Avuției națiunilor* demonstrează limpede că, întrucît dezvoltarea inteligenței oamenilor depinde de îndeletnicirile lor zilnice, iar diviziunea muncii — el are în vedere diviziunea manufacturieră a muncii — îi specializează pe muncitori foarte îngust, în operații cu totul simple, ea îi sărăcește pe muncitori din punct de vedere intelectual și dăunează chiar dezvoltării lor fizice [82]. E de remarcat că aceste constatări juste ale lui Smith au stîrnit opoziția înverșunată a unor economiști vulgari. Mc Culloch, de pildă, referindu-se expres la pasajul din *Avuția națiunilor* al cărui conținut l-am redat mai sus, declară sentențios că „afirmațiile din acest paragraf sînt tot atît de nefundate pe cît de bine pot fi imaginate" [83]. Ceea ce economistul curajos și onest din perioada manufacturieră, Adam Smith, nu se sfia să dezvăluie cu sinceritate, apologetul burghez din perioada mașinismului, Mc Culloch, căuta să ascundă cu orice preț.

Merită notat, de asemenea, faptul că Smith nu numai constată urmările negative ale diviziunii muncii, dar el caută, în cadrul orizontului său, să găsească și un remediu contra decăderii intelectuale a populației, cauzată de diviziunea muncii. Pe această linie, Smith propune învățămîntul popular obligatoriu, dar, așa cum subliniază K. Marx, „administrat cu precauțiune în doze homeopatice" [84].

4. Teoria valorii

Locul nepieritor pe care Adam Smith l-a cîștigat în istoria științelor economice se datorește, înainte de toate, unui șir de realizări obținute de el în domeniul teoriei valorii și faptului că, pentru prima oară, a pus amplu — deși inconsecvent — problema valorii în centrul explicării fenomenelor economice, reușind în cîteva cazuri să realizeze aplicații profunde. E drept că mărginirea burgheză, antiistorismul și dualitatea metodei lui Smith au făcut ca și în acest domeniu opera sa să conțină, pe lîngă părți strălucite, numeroase erori, contradicții, păreri care se bat cap în cap. „...La Adam Smith — scrie Karl Marx — nu se găsesc numai «urme» de «concepții opuse» despre noțiunea de valoare și nu numai două păreri, ci chiar trei, la drept vorbind chiar patru păreri diametral opuse, care merg pașnic una alături de alta și se suprapun una peste alta" [85]. Dar, adaugă apoi Marx, acest lucru este „firesc la întemeietorul economiei politice, care în mod necesar înaintează dibuind, experimentează și se luptă cu un haos de idei abia conturate" [86].

Valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb. Pentru Adam Smith producția de mărfuri este o formă eternă, naturală a producției. De aceea

---

[81] Este, de asemenea, de subliniat că, în lucrarea sa *Mizeria filozofiei*, Marx ia apărarea lui Smith contra susținerilor neîntemeiate ale lui Proudhon că Smith nici n-ar fi bănuit dezavantajele diviziunii muncii.

[82] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. II, p. 329.

[83] Reprodus după: Edwin Cannan, *A. History of the Theories of Production and Distribution in english Political Economy from 1776 to 1848*, Londra, 1894, p. 45—46.

[84] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 380.

[85] F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 256.

[86] *Ibidem.*

problema mărfii ca formă istoricește determinată a produsului muncii nu numai că nu o înțelege, dar nici nu-l interesează. Ceea ce îl preocupă pe el este valoarea de schimb și eforturile sale se îndreaptă spre aflarea regulii care determină proporțiile în care o marfă se schimbă pe alta.

Merită subliniat de la început faptul că Adam Smith face o distincție clară între utilitatea nemijlocită a mărfii, pe care o numește valoare de întrebuințare și faptul că deținerea mărfii dă posibilitatea dobîndirii altor lucruri în schimbul ei, fapt pe care-l numește valoare de schimb [87]. Distingînd valoarea de schimb de valoarea de întrebuințare, Smith însă nu vede legătura dialectică dintre ele, nu le privește ca factori ai mărfii iar marfa ca unitate a contrariilor și nici munca producătorilor de mărfuri ca avînd un dublu caracter. Toate acestea, lui îi rămîn străine. De asemenea el nu reușește să stabilească din analiza valorii mărfii forma valoare. Subliniind special acest lucru, Marx scrie :

„Una din slăbiciunile fundamentale ale economiei politice clasice este aceea că ea nu a reușit niciodată să stabilească, din analiza mărfii și în special a valorii mărfii, forma valorii, care o transformă pe aceasta din urmă în valoare de schimb. Tocmai cei mai buni reprezentanți ai ei, ca A. Smith și Ricardo, tratează forma valoare ca pe un lucru cu totul indiferent sau ca pe un lucru care este exterior naturii mărfii însăși. Cauza nu trebuie căutată numai în faptul că analiza mărimii valorii absoarbe întreaga lor atenție. Ea e mai profundă. Forma valoare a produsului muncii este forma cea mai abstractă, dar și cea mai generală, a modului de producție burghez, care prin acest fapt este caracterizat ca un mod special, și deci în același timp istoric, de producție socială“ [88].

De o deosebită însemnătate însă este în opera lui Adam Smith faptul că în mod cu totul hotărît el nu este de acord cu explicarea valorii de schimb prin valoarea de întrebuințare demonstrînd clar că o marfă poate avea o mare valoare de întrebuințare dar o valoare de schimb mică iar altă marfă o mare valoare de schimb în timp ce valoarea ei de întrebuințare este redusă. Ca urmare a acestei concluzii, preocupat numai de găsirea regulii care determină raportul cantitativ în care o marfă se schimbă pe alta, Adam Smith, în continuare, exclude cu totul valoarea de întrebuințare din sfera cercetărilor sale și se oprește numai asupra valorii de schimb.

În ce constă deci teoria lui Smith asupra valorii ? *Prima teorie este aceea a determinării valorii prin cantitatea de muncă cheltuită pe care o conține o marfă.* Răspunzînd întrebării : care este măsura reală a valorii de schimb, ce anume o determină, A. Smith scrie just că valoarea mărfii este determinată de cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea ei și încorporată în ea, cu alte cuvinte, de timpul de muncă. De asemenea, Smith atrage atenția în mod just asupra faptului că un grad mai înalt de calificare sau de intensitate a muncii dă naștere unor valori mai mari decît atunci cînd calificarea, respectiv intensitatea muncii, sînt mai scăzute [89].

[87] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 22. Pentru prima dată distincția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb a fost făcută în știință de către Aristotel.
[88] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 117.
[89] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 24, 25, 28 ș.a.

Teoria lui Smith asupra valorii determinate de muncă decurge în mod organic din teoria sa generală cu privire la muncă în calitate de sursă primară a avuției naționale și, în legătură cu aceasta, din teoria sa asupra diviziunii muncii. Ridicată pe această bază, teoria valorii determinate de muncă a lui Smith a constituit o strălucită realizare a gîndirii științifice a timpului său. Într-adevăr, profunzimea gîndirii lui Smith a depășit în această problemă pe toți predecesorii săi, lucru amplu demonstrat de către Karl Marx în celebra sa lucrare *Contribuții la critica economiei politice* (capitolul I, *Marfa ; A. Contribuții la istoria analizei mărfii*).

Așa de pildă, principalul rezultat al cercetărilor lui William Petty a fost stabilirea dependenței „prețului natural" al mărfii de munca cheltuită pentru producerea ei. Prizonier al concepțiilor mercantiliste însă, el califică modul special al muncii reale prin care se dobîndește aur și argint drept munca creatoare de valoare de schimb. După Petty, toate celelalte genuri de muncă creează valoare numai în măsura în care produsele lor se schimbă pe bani— aur și argint.

Anumite idei, deși destul de neclare, privind determinarea valorii de schimb de către timpul de muncă a avut și Pierre de Boisguillebert. El „reduce — dacă nu în mod conștient, în orice caz reduce în fapt — valoarea de schimb a mărfii la timpul de muncă, determinînd «adevărata valoare» *(la juste valeur)* prin proporția justă în care timpul de muncă al indivizilor se repartizează între diferitele ramuri de producție..." [90].

Prima analiză conștientă și clară a valorii de schimb redusă la timpul de muncă aparține lui Benjamin Franklin (1706—1790). El arată că întrucît comerțul nu este nimic altceva decît schimbul unei munci contra alteia, valoarea tuturor mărfurilor se estimează cel mai bine prin muncă. Așa însă, cum remarcă Marx, „Franklin nu-și dă seama că, evaluînd valoarea tuturor lucrurilor «prin muncă», el face abstracție de deosebirile dintre muncile schimbate, reducîndu-le astfel la muncă omenească egală. Dar el spune ceea ce nu știe. El vorbește întîi despre «o muncă», apoi despre «altă muncă» și, în cele din urmă, despre «muncă» fără altă determinare ca substanță a valorii tuturor lucrurilor" [91]. Întrucît însă B. Franklin nu a tratat decît probleme de economie politică izolate și anume în legătură cu anumite probleme practice, analiza făcută de el valorii de schimb a rămas fără influență asupra evoluției generale a științei.

Problema ce se punea în Europa secolului al XVIII-lea, pe măsura dezvoltării capitalismului, era : care muncă reală constituie izvorul bogăției burgheze ? Căutînd să răspundă la întrebarea epocii, fiziocrații au ridicat problema mai complexă și anume : care fel de muncă anume creează „produsul net", adică acea parte a produsului în care este întruchipată plusvaloarea ? Afirmînd că „produsul net" apare pe baza utilizării muncii salariate în agricultură, inclusiv creșterea vitelor, celelalte ramuri nedispunînd după ei de această capacitate, fiziocrații considerau că agricultura reprezintă singura ramură cu ajutorul căreia societatea se poate îmbogăți. Fiziocrații însă „au o idee greșită despre valoare, pe care ei o reduc la valoarea de întrebuințare

[90] K.Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, p. 43.
[91] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 90.

a muncii, şi nu la timpul de muncă, la munca socială, indiferent de caracterul ei concret“ [92].

Aceasta era, în linii mari, situaţia teoriei valorii determinate de muncă, pînă la Adam Smith.

Lui Adam Smith îi revine deci meritul că, după ce formele speciale ale muncii reale au fost declarate pe rînd surse ale avuţiei, el a proclamat munca în genere şi anume sub aspectul ei social de ansamblu, ca diviziune socială a muncii, drept singura sursă a avuţiei. Respingînd ideea îngustă şi eronată a fiziocraţilor că „produsul net“ ar fi creat numai în agricultură, Smith afirmă cu putere adevărul că sursa valorii, substanţa ei, o constituie munca cheltuită în producţia materială indiferent de ramura de producţie în care este cheltuită.

Nu-i însă mai puţin adevărat că, deşi Smith critică pe fiziocraţi, totuşi, uneori îl urmăreşte şi pe el elementul natural, şi anume în sfera avuţiei exclusiv sociale a valorii de schimb : atunci cînd compară investiţiile în diferite ramuri, Smith admite în mod greşit că în agricultură natura *lucrează* alături de om şi că, produsul „muncii naturii“ ar avea o „valoare“ proprie, la fel ca şi produsul obţinut de muncitorii cei mai bine plătiţi. Această greşeală a lui însă are o sferă de acţiune limitată şi nu a avut consecinţe în ansamblul sistemului său.

Este de remarcat de asemenea că Adam Smith nu cercetează natura muncii concretizate în mărfuri şi nici nu-şi pune problema condiţiilor sociale în care cheltuiala de muncă creează valoare. Mai mult, *plătind tribut subiectivismului psihologic, Smith concepe uneori munca nu ca pe o activitate normală a vieţii, ca pe o activitate pozitivă creatoare, ci ca pe o jertfă pe care o face omul din odihna, din libertatea şi fericirea sa.* „Este adevărat — remarcă însă Marx — că el are în vedere pe salariatul modern“ [93] din capitalism.

În ciuda tuturor acestor mărginiri şi lipsuri, teza determinării valorii prin cantitatea de muncă cheltuită pe care o conţine o marfă, formulată de Smith ca o teză fundamentală, a jucat un rol epocal în dezvoltarea gîndirii economice, constituind temelia teoretică pentru rezolvarea ştiinţifică a celorlalte probleme esenţiale ale economiei politice. Pe plan metodologic ea constituie rezultatul metodei esoterice de analiză folosite de Smith, metodă care i-a permis să pătrundă în fiziologia economiei burgheze. În acelaşi timp însă datorită utilizării şi a metodei exoterice, paralel cu determinarea ştiinţifică a valorii, Smith emite şi alte teorii de data aceasta greşite, neştiinţifice care, chiar dacă nu ocupă în opera lui locul pe care-l ocupă cea a determinării valorii prin munca cheltuită pentru producerea mărfii, arată totuşi confuziile şi slăbiciunile sale teoretice constituind în acelaşi timp un izvor de inspiraţie pentru economiştii burghezi vulgari. Aci intră în primul rînd acea teză a lui Smith potrivit căreia *el determină valoarea unei mărfi prin cantitatea de muncă vie care poate fi cumpărată în schimbul acestei mărfi.* Potrivit acestei teze [94], A. Smith ia în fond drept măsură a valorii mărfurilor — salariul,

[92] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 98.
[93] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 86.
[94] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. I, p. 24, 27 ş a.

acesta fiind egal cu cantitatea de mărfuri care poate fi cumpărată cu o anumită cantitate de muncă vie. Întrucît însă valoarea muncii vii, adică a forței de muncă, nu se deosebește de valoarea celorlalte mărfuri, reiese că, potrivit celei de a doua teze a sa, Adam Smith ia drept măsură a valorii și bază a explicării ei... tot valoarea, ajungîndu-se astfel la un cerc vicios. Dar nu numai atît. Teza determinării valorii mărfii prin cantitatea de muncă vie ce poate fi cumpărată în schimbul ei arată că A. Smith identifică munca cu munca materializată (produsul muncii). Or, această identificare este greșită atît pentru mica producție de mărfuri, cît și pentru producția capitalistă. Așa cum demonstrează marxism-leninismul, micul producător de mărfuri, în calitatea sa de proprietar privat asupra mijloacelor de producție pe care le utilizează personal, schimbă cu ceilalți nu munca, ci produsul material creat prin munca sa, iar muncitorii, în societatea burgheză fiind lipsiți de mijloace de producție în proprietate, vînd capitalistului nu munca ci forța lor de muncă, pe care, acesta din urmă o pune după aceea să funcționeze în procesul de producție și să creeze valori mai mari decît propria ei valoare. Smith însă nu a făcut deosebire între forța de muncă și muncă. El crede că muncitorul vinde muncă și deci capitalistul îi plătește „valoarea muncii". În aceste condiții, în fața lui Smith a apărut o greutate uriașă: dacă schimbul se face pe bază de echivalent, atunci cum se poate explica pe baza legii schimbului faptul observat limpede de el că patronul cumpărător al „muncii" dispune de mai multă muncă decît îi dă el în schimb muncitorului? Punînd problema în felul acesta [95], nepricepînd că muncitorul vinde forța de muncă iar nu munca, și necunoscînd specificul mărfii forța de muncă, Smith a tras concluzia eronată că, în raporturile dintre capital și muncă, legea după care mărfurile se schimbă potrivit cantității de muncă încorporate în ele, n-ar mai acționa, că în producția capitalistă timpul de muncă nu ar mai constitui măsura imanentă care reglează valoarea de schimb a mărfurilor. Acțiunea legii valorii determinate de munca cheltuită pentru producerea mărfii este recunoscută de el numai pentru „stadiul primitiv al societății" [96], adică în producția simplă de mărfuri unde raportul capitalist-muncitor salariat nu este încă cunoscut.

Contradicția dintre prima determinare a valorii și cea de a doua la Adam Smith a fost arătată încă de David Ricardo, fără însă ca el s-o poată explica. Acela care a rezolvat problema în mod științific și pe deplin a fost Karl Marx. Făcînd deosebirea netă, extrem de prețioasă, dintre forța de muncă și muncă și analizînd particularitățile mărfii forța de muncă, Marx a demonstrat clar că legea valorii determinate de munca necesară pentru producerea unei mărfi acționează și în capitalism, deci în raportul capitalist-muncitor salariat.

În același timp, analiza fină și profundă făcută de Marx oscilării lui Smith între cele două determinări ale valorii scoate în relief faptul că

„aceste oscilări și această confundare a unor determinări cu totul eterogene nu-l împiedică pe Smith să urmeze calea justă în cercetările sale asupra naturii și a originii plusvalorii, pentru că de fapt, chiar dacă nu-și dă seama de aceasta, pretutindeni unde își

[95] A. Smith, *Avuția națiunilor*, cartea I, cap. VI, și începutul cap. VIII.
[96] *Ibidem*, vol. I, p. 36.

dezvoltă tezele el determină în mod just valoarea de schimb a mărfurilor, şi anume o determină prin cantitatea de muncă cheltuită pentru producerea lor şi încorporate în ele, sau, cu alte cuvinte, prin timpul de muncă“ [97].

Greşită este şi concepţia lui Adam Smith cu privire la *profit, renta funciară şi salariu ca surse primare ale valorii*. Explicînd cum va aborda problema valorii de schimb, Smith subliniază că după ce va arăta care este măsura reală a valorii de schimb, va încerca să răspundă la problema : care sînt diferitele părţi din care este compus preţul mărfii ? Examinînd această problemă în capitolul VI al cărţii întîi din *Avuţia naţiunilor*, Smith relevă faptul că, în stadiul premergător acumulării de capitaluri şi apariţiei proprietăţii funciare (private) — adică în condiţiile producţiei simple de mărfuri —, întregul produs al muncii aparţine producătorului, iar cantitatea de muncă cheltuită în mod obişnuit pentru producerea unei mărfi este singurul element care poate oferi o regulă pentru schimb. Atunci însă cînd în mîinile unor indivizi s-a îngrămădit o anumită cantitate de capital şi ei angajează muncitori salariaţi pentru a-i pune la lucru, furnizîndu-le materii prime şi mijloace de subzistenţă cu scopul de a realiza un profit prin vînzarea produselor muncii lor, atunci, scrie Smith [98], lucrurile se schimbă : valoarea pe care muncitorii o adaugă materiilor prime se scindează aci în două părţi : una salariul — pe care o iau muncitorii, iar cealaltă — care constituie profitul şi renta funciară — revenind celor care deţin mijloacele de producţie. În felul acesta, de fapt, el descompune valoarea mărfii în patru părţi : valoarea materialelor consumate productiv, salariul, profitul şi renta. Considerînd însă greşit că partea de valoare care reprezintă uzura uneltelor şi consumul de materii prime s-ar compune la rîndul ei, numai din salariu, profit şi rentă funciară — Smith trage concluzia finală eronată potrivit căreia în general valoarea mărfii s-ar descompune doar în salariu, profit şi rentă funciară, omiţînd deci capitalul constant.

Lucrurile însă nu se opresc aci.

Situîndu-se pe punctul de vedere al capitalistului izolat, deci al agentului producţiei capitaliste, Smith abordează problema valorii mărfii aşa cum o face capitalistul practician : atîta este salariul, atîta este renta ş.a.m.d. Ca urmare, nemaiţinînd seama de faptul că mai înainte a descompus valoarea de schimb în salariu, profit şi rentă, Smith presupune acum nivelul profitului, nivelul salariului şi nivelul rentei funciare ca date dinainte, de sine stătătoare, şi le ia drept premise în stabilirea valorii mărfii. In felul acesta el ajunge la ideea profund greşită, dedusă din aparenţa lucrurilor, că valoarea de schimb a mărfurilor s-ar forma prin adunarea salariului, profitului şi rentei determinate în mod independent. Cu alte cuvinte, în loc să considere valoarea drept sursă a celor trei venituri, el consideră aci respectivele venituri drept sursă a valorii. „Salariul, profitul şi renta — scrie Smith — sînt cele trei surse primare ale oricărui venit ca şi ale oricărei valori de schimb“ [99].

---

[97] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 31.
[98] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. I, p. 36—40.
[99] *Ibidem*, p. 39.

Analizînd această teorie a lui Smith, şi subliniind că munca este unica sursă de valoare şi din această sursă de valoare provin şi salariul şi profitul şi renta funciară Karl Marx scrie :

„Faptul că proprietatea funciară şi capitalul sînt surse de venit pentru posesorii lor, adică le dau puterea de a-şi însuşi o parte din valorile create de muncă, nu face ca acestea să devină surse ale valorii pe care ei şi-o însuşesc. Dar tot atît de greşit este să se spună că salariul constituie o sursă primară a valorii de schimb, deşi salariul, sau, mai bine zis, vînzarea continuă a forţei de muncă, constituie un izvor de venit pentru muncitor. Munca muncitorului, şi nu salariul său, este ceea ce creează valoarea. Salariul nu este decît valoare deja existentă, sau, dacă privim producţia în ansamblu, nu este decît partea de valoare creată de muncitor care este însuşită de el însuşi. Dar această însuşire nu creează valoarea. Salariul muncitorului poate să crească sau să scadă fără ca valoarea mărfii produse de el să fie afectată de acest lucru“ [100].

Atunci cînd Smith trece, în capitolul VII al cărţii întîi din *Avuţia naţiunilor*, la examinarea problemei preţurilor şi a raportului dintre preţ şi valoare, confuziile sale se înmulţesc.

E drept că — şi în aceasta Marx a apreciat forţa teoretică a lui Smith — autorul *Avuţiei naţiunilor* a remarcat faptul că, în condiţiile capitalismului, preţurile mărfurilor oscilează nu direct în jurul valorii determinate de muncă, ci în jurul a ceea ce el a numit „preţul natural“ [101] al mărfii. Smith însă nu a înţeles cum acţionează legea valorii în capitalism, nu a înţeles cum se transformă valoarea în preţ de producţie. Neînţelegînd acest lucru, dar căutînd să rezolve problema care îi stătea în faţă, Smith a pornit de la teza sa greşită a valorii ca sumă a veniturilor şi declară că „preţul natural“ reprezintă valoarea integrată a rentei, profitului şi salariului. La rîndul său, preţul efectiv de pe piaţă care, în funcţie de cerere şi ofertă, este cînd mai mare, cînd mai mic decît cel „natural“, iar, în caz de egalitate a cererii cu oferta este egal cu cel „natural“, e numit de Smith „preţ de piaţă“. Aşadar, pe lîngă problema definirii greşite a valorii, se observă aci, în plus, că Smith identifică de fapt în mod eronat valoarea cu preţul de producţie sau, cum îi spune el, „preţul natural“ [102].

Toate acestea, confirmă că încercarea lui Adam Smith de a schiţa un fel de teorie a preţului de producţie a dat eşec, iar eşecul îşi are izvorul în neînţelegerea de către Smith a specificului legii valorii determinate de muncă, în condiţiile producţiei capitaliste. Rezolvarea acestei probleme esenţiale, neînţelese de altfel nici de Ricardo, va fi dată abia de către Karl Marx.

Este, de asemenea, de subliniat faptul că teza lui Smith despre venituri ca surse primare ale valorii a constituit sîmburele teoriei burgheze vulgare a cheltuielilor de producţie, potrivit căreia valoarea mărfii ar depinde de cheltuielile de producţie, adică de preţul aşa-zişilor „factori de producţie“,

[100] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 50.

[101] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. I, p. 43.

[102] În volumul III al *Capitalului*, cercetînd egalizarea ratei generale a profitului prin concurenţă, şi referindu-se la preţul de producţie, Marx scrie: „Preţul de producţie include profitul mijlociu. L-am denumit preţ de producţie; este de fapt acelaşi lucru cu ceea ce A. Smith a denumit *natural price* [preţ natural], Ricardo — *price of production, cost of production* [preţ de producţie, cost de producţie], fiziocraţii — *prix nécessaire* [preţ necesar] — fără ca vreunul dintre ei să fi arătat deosebirea dintre preţul de producţie şi valoare“. (K. Marx, *Capitalul*, vol. III, p. 203.)

natura, munca și capitalul. Întrucît, conform acestei „teorii", prețul fiecărui „factor" ar depinde iarăși de cheltuielile de producție ș.a.m.d., această „teorie" explică prețul prin... preț, și prin însuși acest cerc vicios se dovedește a fi neștiințifică, falsă.

În fine, trebuie subliniat faptul că dogma absurdă a lui Smith după care, în ultimă analiză, valoarea mărfurilor s-ar descompune pe de-a-întregul în venituri, adică în salariu, profit și rentă, străbate întreaga economie politică burgheză vulgară pînă în zilele noastre. Un Jean Baptiste Say (1767—1832), un John Stuart Mill (1806—1873) sau un Alfred Marshall (1842—1921) au găsit în această dogmă punctul de plecare al teoriilor lor apologetice burgheze. Mai mult, economiștii burghezi contemporani trec sub tăcere teoria valorii determinate de muncă ce domină în opera lui Smith și ridică pe primul plan teza eronată a valorii ca sumă a veniturilor. În această privință, lucrurile au fost împinse de economiștii burghezi vulgari contemporani pînă acolo încît un astfel de apologet al capitalismului cum este Joseph A. Schumpeter, în lucrarea sa *Istoria analizei economice* tipărită în 1955 în S.U.A., încălcînd adevărul științific, a declarat nici mai mult nici mai puțin decît că încadrarea lui Adam Smith în rîndul teoreticienilor valorii determinate de muncă ar fi... neîntemeiată [103] și că „partea cea mai bună" a teoriei economice a lui Smith ar fi... definirea valorii ca sumă a veniturilor [104].

Cu toate dibuirile, oscilările, erorile și limitele lui Adam Smith în problema valorii, trebuie subliniat faptul că teza lui, potrivit căreia munca este sursa valorii, indiferent de ramura de producție în care se desfășoară, a fost și rămîne filonul prețios al teoriei sale a valorii, avînd o însemnătate excepțională în istoria dezvoltării economiei politice științifice. În același timp contradicțiile lui sînt contradicții izvorîte din probleme reale pe care el nu le-a putut rezolva sau le-a înțeles greșit, dar pe care punîndu-le, a servit știința stimulînd-o să le rezolve pînă la urmă.

5. Teoria banilor

Spre deosebire de problema valorii, unde Smith s-a străduit să elaboreze o teorie amplă, cuprinzătoare, în problema banilor el face doar analiza unor aspecte ale problemei.

Ca cele mai multe teorii despre bani din secolul al XVIII-lea în spatele cărora se ascundea lupta surdă contra sistemului mercantilist, teoria lui Smith asupra banilor pleacă tot de la critica acestui „spectru care a stat la leagănul economiei burgheze și care continua să-și proiecteze umbra asupra legislației" [105]. Acest lucru se exprimă înainte de toate, în faptul că, de la începutul și pînă la sfîrșitul operei sale, autorul *Avuției națiunilor* combate teoria eronată a mercantiliștilor după care avuția reală a societății ar fi constituit-o banii, susținînd că ea este reprezentată de munca utilă, producătoare de valori de schimb și demonstrînd totodată că avuția materială a societății

[103] Joseph A. Schumpeter, *History of economic analysis*, edited from manuscript by Elizabeth Boody Schumpeter, 1955, p. 188—189.
[104] *Ibidem*, p. 189.
[105] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, p. 157.

se făurește nu în procesul de circulație, ci în procesul de producție. Nu-i mai puțin adevărat însă că, așa cum remarcă Marx, „... polemica ascuțită împotriva iluziilor sistemului mercantilist l-au împiedicat pe Adam Smith să înțeleagă obiectiv fenomenele circulației metalice..." [106] și că, în focul criticii, au apărut și mărginirile concepției lui Smith asupra banilor și, în primul rînd, nesesizarea faptului că banul constituie întruchiparea generală a valorii.

Studiind *Avuția națiunilor*, cititorul poate cu ușurință observa că problema banilor este abordată nu cum ar fi fost firesc, după analiza valorii, ci înainte de ea, lucru care arată de la început că autorul *Avuției națiunilor* nu a pătruns faptul esențial că banii reprezintă o marfă specială care, în procesul de dezvoltare a producției și schimbului de mărfuri, s-a desprins din întreaga masă de mărfuri și are ca funcție specifică pe aceea de echivalent general al valorii celorlalte mărfuri. Acest lucru avea să fie explicat abia de către Marx. Neînțelegînd că banul nu este un lucru ca atare, ci o relație de producție dintre oameni materializată, Smith, în capitolul IV al cărții I din *Avuția națiunilor*, consideră banul drept „instrumentul obișnuit de schimb" [107], „instrumentul general al comerțului" [108] și atît, cu alte cuvinte, un instrument tehnic de schimb [109]. Este drept că, referindu-se la „originea și întrebuințarea banilor", Smith scoate în relief faptul că ei au apărut în mod spontan în procesul schimbului de mărfuri și că fiecare individ face eforturi să dețină o cantitate cît mai mare dintr-o marfă pentru care toți își schimbă cu plăcere produsele lor. Ce fel de marfă este aceasta, și de ce ceilalți își schimbă produsele cu ea, de ce ea are acest rol și nu alta, care sînt contradicțiile producției de mărfuri care au dat naștere banilor, sînt însă probleme pe care Smith nu numai că nu le-a înțeles dar nici măcar nu și le-a pus. De altfel, ele nu au fost înțelese nici de către Ricardo. Tocmai această situație îl va obliga pe Marx, atunci cînd în *Capitalul* va trece la analiza dezvoltării formei valoare, să scrie: „aici urmează să facem ceea ce economia burgheză nici n-a încercat măcar, anume să arătăm geneza acestei forme bani..." [110].

În ceea ce privește funcțiile banilor, caracteristic pentru modul de a pune problema la Adam Smith este faptul că el atribuie mecanic unei mărfi funcția de mijloc de circulație, „celelalte funcții fiind, după părerea sa, doar cazuri particulare ale acestei funcții principale" [111]. Neînțelegînd esența banilor, Smith nu poate face nici caracterizarea fiecărei funcții a acestora ca manifestare a esenței lor.

Considerînd banii doar ca un instrument tehnic, problema principală care-l preocupă pe Adam Smith este ca acest instrument să fie cît mai ieftin.

---

[106] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 13, p. 156.
[107] *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 19 și 20.
[108] *Ibidem*, p. 22.
[109] „După părerea lui Adam Smith... banii sînt numai instrument tehnic, prin intermediul căruia se înfăptuiește transmiterea valorilor materiale din unele mîini în altele" (Ф. Я. Брегель, *Денежное обращение и кредит капиталистических государств*, Госфиниздат, Москва, 1950, p. 342).
[110] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 87.
[111] P. I. Zarrin, *Economia politică burgheză clasică din Anglia*. Edit. politică, 1961, p. 33.

Pornind tocmai de la această idee, el preferă banii de hîrtie celor de metal. Mai mult, atunci cînd examinează banii ca parte deosebită a rezervelor generale ale societății, în capitolul II al cărții a II-a Smith susține că acțiunea suveranului care ar cere plata impozitelor în anumiți bani de hîrtie și cea a băncii de emisiune care s-ar îngriji ca ei să fie în circulație într-o cantitate mai mică decît cea necesară, ar putea face ca banii de hîrtie să fie mai scumpi decît cei de aur și argint în locul cărora au fost emiși, ceea ce ilustrează o dată mai mult neînțelegerea de către Smith a esenței banilor. Deși, la Smith, teza amintită nu are decît însemnătatea unei digresiuni în expunere și nicidecum cea pe care o ocupă „rolul creator" al statului în teoria lui Knapp, totuși, economiștii vulgari, în căutare de „sprijin" pentru pseudoteoriile apologetice burgheze, nu au ezitat să declare teza greșită a lui Smith drept „fapt" și să considere că „astfel de fapte ca cele care au servit la începutul secolului al douăzecilea lui Knapp ca bază pentru a sa *Staatliche Theorie des Geldes* erau deja cunoscute lui Smith" [112].

Abordînd problema banilor, Smith se oprește și asupra teoriei cantitative a monedei, teorie la modă în Anglia pe timpul acela și susținută și de prietenul său David Hume (1711—1776). Utilizînd o serie de descoperiri făcute de James D. Steuart (1712—1780) mai înainte — cantitatea de bani necesară circulației este determinată de suma prețurilor, deosebirea justă dintre funcția de mijloc de circulație și cea de mijloc de plată, distingerea funcției de monedă universală — Smith a demonstrat inconsistența teoriei cantitative a monedei, respingînd-o ca nefundată. De asemenea, trebuie subliniat ca un merit al lui Adam Smith faptul că, pentru prima oară, el face deosebirea precisă între banii de hîrtie (hîrtia-monedă) și banii de credit. „Ideile sale despre banii de credit — scrie Karl Marx — sînt originale și profunde" [113].

Preocupările monetare ale lui Smith privesc, de asemenea, problema cantității de monedă necesară în circulație. Lucru curios însă, în acele părți din lucrarea sa în care se ocupă expres de monedă, problema cantității de monedă necesară în circulație Smith o omite. În schimb, el se preocupă de ea în alte părți, unde referirile la aspectele monetare sînt doar ocazionale. Ideile exprimate însă cu acest prilej, ca aceea din capitolul I al cărții a IV-a, potrivit căreia cantitatea de monedă este determinată în fiecare țară de valoarea mărfurilor a căror circulație ca are s-o mijlocească, arată că, așa cum scrie Marx, „în unele locuri Adam Smith exprimă just legea" [114].

---

[112] Jan St. Lewinski, *The Founders of Political Economy*, London, 1922, p. 100. În lucrarea sa *Staatliche Teorie des Geldes*, publicată în 1905, F. G. Knapp consideră că nu există legi economice obiective ci numai legi juridice, legi stabilite de stat pentru guvernarea economiei. În cadrul acestei concepții false, el consideră banul drept „mijloc de plată chartal" și-l definește ca un instrument sau semn creat de stat și investit de acesta cu putere de plată, indiferent de materialul din care este confecționat. Pentru Knapp, banul nu are decît funcția de mijloc de plată. Prin pseudoteoria sa, Knapp a intenționat să justifice inflația și astfel să apere interesele monopolurilor și ale junkerilor prusaci care se îmbogățeau de pe urma ei.

[113] K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 13, p. 156.

[114] *Ibidem*, p. 156. Mai pe larg, în *Capitalul*, vol. I, p. 155.

Făcînd analiza critică generală a concepției lui Smith asupra banilor, Marx subliniază, pe de o parte, faptul că „Adam Smith adoptă în mod tacit teoria lui Steuart", iar pe de altă parte că marile probleme rămîn nerezolvate iar altele nici măcar abordate. David Ricardo, care a adus o contribuție însemnată la teoria monetară, avea să se oprească și el neputincios în fața problemei centrale: esența banilor și apariția lor. Această problemă ca și multe altele ale teoriei monetare va fi rezolvată abia de către Marx.

6. Structura de clasă a societății capitaliste și teoria repartiției

Unul din cele mai însemnate merite ale lui Adam Smith constă în faptul că el a dat o schiță limpede a structurii de clasă a societății capitaliste arătînd că ea se împarte în trei clase principale și anume: muncitorii, capitaliștii și proprietarii funciari [115].

Arătînd structura de clasă a societății burgheze, dar reflectînd caracterul nedezvoltat al luptei de clasă în perioada respectivă a capitalismului, Smith susținea în mod eronat că în societatea capitalistă ar domni, chipurile, comunitatea de interese întrucît din ciocnirea avantajelor personale urmărite de fiecare ar rezulta... folosul general. Nu-i mai puțin adevărat însă că, tocmai datorită caracterului nedezvoltat al luptei de clasă în acel timp și faptului că burghezia nu se temea încă de proletariat, Smith nu se dă înapoi să recunoască, atunci cînd cercetarea sa ajunge la un asemenea punct, existența contradicțiilor de clasă. Constatînd aceste contradicții însă, el totuși nu le supune unui studiu special și, niciodată, analiza sa în acest domeniu nu merge pînă la a trage concluzii politice.

Structura de clasă a societății capitaliste stă la temelia teoriei lui Smith asupra repartiției. Potrivit acestei structuri, el consideră că principalele forme de venituri sînt: salariul, profitul și renta funciară. Pornind de la teza sa justă că valoarea este determinată de muncă, Adam Smith ajunge la concluzia că munca reprezintă sursa generală a tuturor veniturilor. Deși Smith nu dezvăluie adevăratul caracter al raporturilor dintre clasele sociale și veniturile lor, totuși teza muncii ca sursă generală a veniturilor a însemnat un mare progres în dezvoltarea științei economice.

Fiecăruia dintre veniturile principale, autorul *Avuției națiunilor* îi consacră în lucrarea sa un capitol special.

a) T e o r i a s a l a r i u l u i. Teoria salariului este abordată de Smith fără luarea în considerație a faptului că acesta este produsul anumitor condiții istorice specifice. Pentru economistul scoțian, salariul, la fel ca și profitul și renta, constituie o categorie naturală, eternă. Acest lucru este de

[115] Ce progres mare a însemnat structura de clasă a societății burgheze schițată de Smith ne arată faptul că fiziocrații, prin François Quesnay — în a sa *Analyse du Tableau economique* — împărțeau societatea, potrivit teoriei lor asupra „produsului net", în „clasa productivă", formată din fermieri și muncitorii agricoli, „clasa proprietarilor funciari" și „clasa sterilă" în care erau cuprinși capitaliști și muncitorii din industrie și comerț ca și toți ceilalți care aveau alte ocupații decît agricultura. (A se vedea și K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 17—18).

altfel arătat expres de către Smith atunci cînd definește salariul ca o „răsplată naturală" a muncii, care se compune din „produsul muncii" [116], privind, nediferențiat atît pe micul producător independent cît și pe muncitorul angajat la capitalist. Nu-i mai puțin adevărat însă că, în cursul analizei salariului, în raționamentele lui Smith își face loc, într-o anumită măsură, și un element istoric și anume : pînă la intrarea pămîntului în proprietate privată și pînă la acumularea capitalului, producătorul — independent — primea produsul muncii sale — salariul — în întregime iar după aceea, datorită proprietății private asupra pămîntului și acumulării de capital, producătorul — acum muncitor angajat la capitalist — nu mai primește în întregime produsul muncii sale deoarece se scad din el profitul și renta [117]. Distincția aceasta făcută de Smith, deși nu lămurește esența salariului, are totuși o mare însemnătate pentru că duce, în ultimă instanță, la concluzia exploatării muncitorului salariat în capitalism. De asemenea, cu toate erorile mari pe care le conține definiția smithiană a salariului, trebuie însă subliniat că lui Adam Smith îi revine marele merit de a fi scos în evidență faptul profund că, dintre toate veniturile principale din societatea capitalistă, singurul bazat pe munca proprie este salariul, celelalte două, profitul și renta, nereprezentînd decît scăzăminte din produsul muncii altora, a muncitorilor, deci muncă neplătită.

Smith nu făcea însă distincția între muncă și forță de muncă, fapt care constituie unul din viciile esențiale ale teoriei sale economice. În concepția lui, ceea ce vinde muncitorul este munca. Pornind de aci, Smith caută să determine „rata naturală", adică valoarea mărfii vîndute de muncitor. În capitolul VIII al cărții întîi [118], el precizează că salariul trebuie să fie cel puțin suficient pentru a asigura existența omului iar în majoritatea cazurilor el trebuie să depășească întrucîtva acest nivel căci altfel muncitorului i-ar fi imposibil să-și întrețină familia iar neamul acestor muncitori s-ar stinge chiar în prima generație. Cantitatea bunurilor necesare existenței muncitorului, Smith o vede, de asemenea, modificabilă în funcție de obiceiuri, condiții geografice, progres ș.a.m.d. De asemenea Smith face considerații judicioase în ceea ce privește mărimea salariului în funcție de dificultatea și scumpetea instruirii etc.

Așadar, fără să-și dea seama, Smith avea în vedere valoarea forței de muncă. Iată de ce, așa cum apreciază Karl Marx, „în examinarea salariului, Smith are un punct de plecare temeinic pentru determinarea «ratei lui naturale» și anume valoarea forței de muncă însăși : s a l a r i u l n e c e s a r" [119]. La Smith însă, teza de mai sus, așa cum remarcă Marx[120] devine lipsită de orice semnificație, deoarece, definind salariul prin valoarea mijloacelor de trai, el susține totodată că valoarea mijloacelor de trai ar fi determinată de salariu, ceea ce reprezintă o învîrtire într-un cerc vicios.

Dacă Smith nu rezolvă problema esenței salariului și nici raportul dintre salariu și valoarea determinată de muncă a mărfii, în schimb, după ce în prealabil presupune că a fost stabilit „prețul natural", adică valoarea

---

[116] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 17.
[117] *Ibidem.*
[118] *Ibidem*, vol. I, cartea I, cap. VIII.
[119] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, p. 182.
[120] *Ibidem.*

salariului, el trece la examinarea oscilațiilor salariului în procesul concurenței, descriindu-le cu precizie și arătînd totodată împrejurările care le provoacă. Dar aceasta ține de partea exoterică a metodei lui Smith [121].

Exoterismul însă îl va duce, pînă la urmă, pe Smith la una din cele mai mari greșeli în problema salariului. Greșeala, analizată de Marx în volumul I al *Capitalului* [122], constă în faptul că, potrivit lui Smith, orice venit care se adaugă capitalului ar fi consumat de muncitorii productivi [123], ceea ce înseamnă că orice plusvaloare care se transformă în capital ar deveni capital variabil. Această eroare a lui Smith a fost preluată și de Ricardo, iar după el, de toți economiștii burghezi vulgari. Or, pentru ca plusvaloarea acumulată să poată servi la lărgirea producției, ea se folosește nu numai la angajarea de muncitori (capital variabil) ci, în primul rînd, la cumpărarea de mijloace de producție (capital constant) ca să poată servi la punerea în funcție a forței de muncă. Așadar, prezentarea de către Smith a acumulării ca fiind făcută numai pentru angajarea de muncitori salariați, spre a scoate în relief importanța creșterii acumulării capitalului pentru clasa muncitoare, este profund eronată. Cu toate acestea, remarcă Marx, economia politică vulgară „nu a omis să exploateze în interesul clasei capitaliștilor fraza lui A. Smith, după care întreaga parte a produsului net care e transformată în capital este consumată de clasa muncitoare" [124]. În același timp, trebuie subliniat că este profund eronată și teza după care salariul muncitorului ar fi plătit de capitalist din fondul său propriu. De fapt [125], muncitorul nu este plătit din fondul capitalistului, nu primește avans de la capitalist, ci este plătit abia după ce forța sa de muncă a funcționat și a realizat, în formă de mărfuri, atît propria sa valoare cît și plusvaloarea. Cu alte cuvinte, muncitorul este plătit de capitalist din produsul muncitorului și muncitorul este acela care avansează pe capitalist. Greșelile lui Smith au fost preluate, sistematizate și amplificate apoi de către John Stuart Mill (1806—1873) în pseudoteoria lui a „fondului de salarii", pseudoteorie însușită mai tîrziu de diverși economiști burghezi vulgari. De asemenea, trebuie ținut seama că Smith nu a înțeles un fapt fundamental al societății capitaliste și anume că sporirea bogăției capitaliștilor este însoțită de sărăcia și suferințele muncitorilor. Acest lucru a fost însă demonstrat în mod strălucit de către Karl Marx și Fr. Engels. Faptele capitalismului contemporan infirmă și ele teza lui Smith, confirmînd pe Marx și Engels.

Cu toate lipsurile și greșelile sale în domeniul teoriei salariului, atunci cînd examinează raporturile dintre patroni și muncitori, Smith ajunge la o serie de concluzii foarte importante. În primul rînd, Smith constată că în timp ce muncitorii cer un salariu mai mare, patronii caută să plătească un salariu pe cît posibil mai mic [126]. În al doilea rînd, Smith relevă că ori de cîte ori legiuitorul se ocupă de reglementarea diferendelor dintre mun-

[121] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, p. 182.
[122] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 592—594.
[123] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 224.
[124] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 594.
[125] *Ibidem*, p. 571.
[126] A. Smith, *Avuția națiunilor*, p. 43.

citori și patroni, sfătuitorii legiuitorului sînt totdeauna patronii [127]. În al treilea rînd, Smith constată că, în cursul luptei în jurul mărimii salariului, capitaliștii sînt totdeauna coalizați în forme oficiale exprese sau în mod tacit, pentru a împiedica sporirea salariilor muncitorilor, fără ca legea să le interzică acest lucru. În schimb, subliniază Smith, dacă, spre a opune rezistență patronilor și a nu admite un salariu mai mic, muncitorii se coalizează și ei, legea îi pedepsește foarte aspru [128].

Astfel de concluzii obiective, profund științifice, care fac cinste operei lui Smith, nu au mai fost trase de nici un economist burghez din timpul lui Smith și — lucru foarte caracteristic — economia politică burgheză vulgară, în mod interesat, pînă în zilele noastre le trece sub tăcere sau caută să le mascheze prin pălăvrăgeala insipidă despre așa-zisa armonie de interese dintre muncitori și exploatatorii lor.

Condamnînd caracterul părtinitor al legilor care priveau raporturile dintre patroni și muncitori, și declarîndu-se pentru libera concurență pe piața muncii, Smith nu acordă importanță grevelor muncitorești, considerînd, în mod eronat, ca posibilă creșterea salariului o dată cu creșterea capitalului și, prin însuși acest lucru, rezolvată și problema grevelor. Acest mod al lui Smith de a pune problema arată că el, în fond, nu a înțeles și nici nu s-a preocupat de perspectiva contradicției dintre proletariat și burghezie, dintre muncă și capital.

În problema salariului, pentru Adam Smith este de asemenea caracteristic umanismul său. El scrie :

„Servitorii, muncitorii și lucrătorii de diferite categorii alcătuiesc majoritatea întregii societăți. Or, ceea ce îmbunătățește situația majorității, nu poate fi niciodată privit ca un inconvenient pentru societate. Desigur că nici o societate nu poate fi înfloritoare și fericită, dacă majoritatea membrilor ei sînt săraci și vrednici de plîns. Pe lîngă aceasta, e echitabil ca cei care hrănesc, îmbracă și procură locuință întregii mase a poporului, să aibă o atîta parte din produsul propriei lor munci, încît să li se dea posibilitatea să fie destul de bine hrăniți, îmbrăcați și adăpostiți“ [129].

Dar cu toate aceste merite, Smith nu trece de limitele orizontului burghez. Astfel, deși a constatat limpede că întregul venit este creat de muncitori și că profitul și renta nu sînt decît scăzăminte din munca muncitorilor, el consideră totuși natural ca muncitorii să nu primească decît o parte din rezultatul muncii lor. În același timp, chiar dacă, în opoziție cu mercantiliștii, el susține că trebuie acordat muncitorilor un salariu mai mare, el face acest lucru pentru considerentul că salariile mai ridicate atrag după ele o mai înaltă productivitate a muncii muncitorilor și deci mai multe avantaje pentru capitalist, pe cînd salariile mici micșorează productivitatea muncii, ceea ce este în detrimentul capitalistului.

T e o r i a p o p u l a ț i e i. Abordînd problema nivelului salariului, Smith s-a oprit și asupra influenței acestuia asupra dinamicii populației. Raționamentul lui — bazat pe raportul dintre cerere și ofertă și pornind de la

[127] A. Smith, *Avuția națiunilor*, p. 100.
[128] *Ibidem*, p. 100.
[129] *Ibidem*, p. 56.

dogma că toată plusvaloarea acumulată ar deveni capital variabil — este simplu : creşterea bogăţiei sociale, creşterea acumulării, determinînd sporirea cererii de braţe, sporeşte salariul, deci bunăstarea celor ce muncesc, şi prin aceasta duce la înmulţirea populaţiei muncitoare. La rîndul ei, înmulţirea mai rapidă a oamenilor face ca oferta de braţe de muncă să depăşească cererea, fapt care duce la scăderea salariilor şi, drept consecinţă, la încetinirea ritmului de creştere a populaţiei ş.a.m.d. În felul acesta dinamica cererii de braţe asigură corelaţia între creşterea bogăţiei şi înmulţirea populaţiei [130]. Adam Smith nu caută deci explicaţia mişcării populaţiei în oarecare legi coercitive şi eterne ale naturii ci în condiţiile economice ale societăţii studiate, deci ale capitalismului. Acesta este un merit al lui Smith.

În acelaşi timp însă, teoria populaţiei elaborată de el are şi erori foarte însemnate. În primul rînd, raportul stabilit de Smith între salariu şi populaţia aptă de muncă este mecanicist şi naiv, înmulţirea sau scăderea acestei populaţii neputînd practic să aibă loc în termenele scurte ale fluxului sau refluxului producţiei capitaliste [131]. În al doilea rînd, din cauza concepţiei sale mecaniciste privind adaptarea numerică a populaţiei capabile de muncă la cererea din partea capitaliştilor, Smith nu analizează nici şomajul provocat de refluxul producţiei capitaliste. În al treilea rînd, neînţelegînd că nu întreaga plusvaloare acumulată se transformă în capital variabil, ci numai o parte, iar restul devine capital constant şi că, o dată cu progresul tehnic, acumularea capitalului este însoţită de creşterea compoziţiei organice a acestuia, Smith nu a putut înţelege nici faptul esenţial că pe măsura acumulării capitalului şi creşterii compoziţiei sale organice, cererea de braţe de muncă se reduce relativ (deşi absolut creşte) dînd naştere unei suprapopulaţii relative. Or, cum arată Marx, tocmai aceasta este o lege a populaţiei caracteristică modului de producţie capitalist [132]. În neînţelegerea problemei suprapopulaţiei relative de către Smith însă, pe lîngă metoda sa de cercetare, un rol important l-a avut şi faptul că în perioada de început a revoluţiei industriale, în care a scris el, fenomenele amintite nu au avut amploarea pe care au căpătat-o mai tîrziu.

Cu toate lipsurile lui în domeniul teoriei populaţiei, Adam Smith însă dă dovadă de un înalt spirit ştiinţific atunci cînd, lovindu-se de mizeria şi bolile de care sufereau „clasele de jos", ca şi de mortalitatea infantilă şi mortalitatea generală înspăimîntătoare care bîntuiau în rîndurile lor, el nu le ocoleşte, nu le maschează, nu le atenuează şi nici nu le dă pe seama naturii, mai mult, el arată cauza răului în salariul mizer pe care-l primeau. Atunci însă cînd caută să dea soluţia problemei, el o prezintă în cadrul capitalismului, pe linia tezei sale greşite a sporirii salariilor o dată cu acumularea capitalului. Este aci una din racilele operei lui Smith, care a servit mai tîrziu drept sursă de inspiraţie economiştilor burghezi vulgari interesaţi să facă apologia capitalismului.

[130] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, p. 57.

[131] „...mişcarea salariului Smith a pus-o în mod greşit în dependenţa directă de dinamica populaţiei. Oscilaţiile ultimei sînt posibile numai la scara a 2—3 decenii, iar legătura dintre cererea de oameni şi înmulţirea lor nu poate fi automată" *(Istoria ekonomiceskoĭ mîsli*, partea întîi, sub redacţia prof. A. I. Udalţov şi prof. F. I. Poleanski, p. 335.)

[132] Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 632—633.

b) Teoria profitului. Pornind de la definiția valorii determinate de muncă, Adam Smith în cap. VI al cărții întîi declară categoric [133] că valoarea pe care muncitorii o adaugă materialelor în producție se descompune în două părți: una care plătește salariul muncitorilor și alta care rămîne gratuit patronului, constituind profitul său.

Așadar, Smith demonstrează limpede că profitul capitalistului nu este altceva decît un scăzămînt din produsul muncii muncitorului. În același timp, demonstrația aceasta a lui Smith are meritul, așa cum subliniază Marx [134], de a scoate în relief faptul că profitul realizat cu prilejul vînzării produsului finit, nu provine din circulație, din vînzarea mărfii peste valoarea ei, ci din faptul că patronul, vînzînd marfa la valoarea ei, nu a plătit o parte din munca încorporată în ea de către muncitor [135]. Prin toate acestea, „Smith a sesizat adevărata origine a plusvalorii" [136]. Smith însă nu prezintă plusvaloarea net sub forma unei categorii determinate, diferită de formele ei deosebite — profit, rentă, dobîndă —, ci o identifică nemijlocit cu forma ei mai dezvoltată care este profitul, ceea ce constituie o eroare esențială. Eroarea lui Smith, va trece apoi și la Ricardo.

Scoțînd în relief eroarea făcută de Smith atunci cînd nu distinge plusvaloarea ca o categorie determinată și generală, Marx remarcă însă, totodată, și faptul că unul din marile merite ale lui Smith este acela că, spre deosebire de fiziocrați, consideră profitul — de fapt plusvaloarea — ca fiind creată nu numai de munca dintr-o anumită sferă a producției, ci de „munca general socială — indiferent de valorile de întrebuințare în care este exprimată aceasta..." [137].

Prin toate aceste teze, marele economist scoțian și-a cîștigat meritul de a fi arătat îmbogățirea capitaliștilor pe seama muncii neplătite a muncitorilor, idee complet străină atît mercantiliștilor cît și fiziocraților. Un merit al lui Smith este și faptul că, arătînd adevărata sursă a profitului, el a supus criticii concepția falsă, apologetică, potrivit căreia profitul ar fi un fel de salariu cuvenit capitalistului pentru așa-zisa „muncă de supraveghere și conducere", demonstrînd totala inconsistență a acestei teorii, ca și opoziția dintre ea și concepția sa asupra originii profitului.

În ceea ce privește dobîndă, Smith o consideră, pe bună dreptate, o parte din profit. Pornind de aci, el trage apoi concluzia justă că rata dobînzii depinde de rata profitului.

Dînd o înaltă apreciere părților științifice ale teoriei lui Adam Smith asupra profitului, Karl Marx a scos totodată în evidență limitele, inconsecvența și greșelile lui în acest domeniu. Deși Smith sesizează adevărata ori-

---

[133] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 36.

[134] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 38.

[135] Punînd problema în felul acesta, „Adam Smith răstoarnă el însuși părerea sa, părere potrivit căreia faptul că muncitorului nu-i mai aparține întregul produs al muncii sale, că el trebuie să împartă cu proprietarul capitalului acest produs sau valoarea lui, anulează legea conform căreia proporția în care mărfurile se schimbă între ele — sau valoarea lor de schimb — este determinată de cantitatea de timp de muncă materializată în ele" (K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 38).

[136] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 38.

[137] *Ibidem*, p. 43.

gină a plusvalorii, el nu a înțeles totuși că profitul este o formă transformată a plusvalorii. Mai mult, atunci cînd nu înțelege schimbul dintre capitalist și muncitor, el abandonează teoria științifică a valorii determinate de muncă și, folosind metoda exoterică, declară profitul sursă primară a valorii, ajungînd astfel la cercul vicios : profitul... sursă a profitului. În explicarea profitului mai apar la el și alte inconsecvențe. Astfel, atunci cînd vorbește de acea parte din profit care rămîne întreprinzătorului capitalist după ce acesta a achitat dobînda la capitalul împrumutat, Smith o prezintă ca o recompensă pentru... riscul și strădania pe care le comportă investirea de capital [138]. Această explicație neștiințifică a beneficiului întreprinzătorului va fi apoi preluată de economiștii burghezi vulgari pentru a „explica" profitul prin „plata riscului" sau prin „munca" patronului capitalist.

În ceea ce privește teoria profund științifică a profitului ca scăzămînt din produsul muncii muncitorilor, trebuie observat că, datorită poziției sale de clasă, orizontului său burghezo-liberal, Adam Smith nu a tras concluziile radicale ce decurg logic din această teorie, nu a elaborat nici un fel de program revoluționar, ci s-a limitat la considerente și concluzii în cadrul liberalismului burghez.

c) Teoria rentei funciare. În capitalism, una din condițiile materiale ale muncii care i-au fost răpite acesteia și care apoi i se contrapune ca proprietate străină este capitalul ; cealaltă condiție materială răpită muncii și care i se opune sub formă de proprietate străină este însuși pămîntul. În consecință, prezentînd profitul ca o parte a muncii pe care muncitorul o prestează peste partea de muncă ce înlocuiește salariul său, Smith procedează la fel și cu cealaltă formă a plusvalorii — renta funciară [139].

Așadar, ca și în cazul profitului, concepția esoterică a lui Smith asupra rentei funciare, bazată pe teoria științifică a valorii determinate de muncă, scoate în evidență faptul extrem de important al exploatării muncitorului salariat de către deținătorul privat al mijloacelor de producție — în cazul rentei funciare, de proprietarul funciar. Nu-i mai puțin adevărat însă că Smith nu deosebește renta capitalistă de renta precapitalistă ; or, renta feudală exprimă raporturile dintre feudali și țăranii dependenți, pe cînd renta funciară capitalistă exprimă relațiile dintre trei clase ale societății burgheze : muncitorii salariați, capitaliștii și proprietarii funciari ; aci supramunca este însușită întîi de clasa capitalistă și numai o parte din ea este cedată de aceasta, sub formă de rentă, proprietarilor funciari.

Teoria rentei funciare la Smith este însă una dintre cele mai contradictorii. În funcție de greutățile întîmpinate și pe care nu le poate rezolva, el părăsește teoria rentei bazate pe valoarea determinată de muncă, și emite teze, teorii noi. Astfel, pornind de la teza sa greșită cu privire la venituri ca surse primare ale valorii, Smith mai emite, o altă teorie, complet contrară celei dintîi, teorie potrivit căreia renta funciară ar reprezenta recompensa, venitul pămîntului [140]. Aceasta este o teorie neștiințifică, pe care — deoarece ascunde caracterul exploatator al relațiilor dintre capitalist și proprietarul

[138] Analiza critică amplă a teoriei asupra beneficiului întreprinzătorului ca „un salariu de supraveghere a muncii", este făcută de Marx în *Capitalul*, vol. III, partea I, p. 372—380.
[139] A se vedea, de pildă, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 47.
[140] *Ibidem*, cartea I, cap. VI.

funciar pe de o parte și muncitorii salariați pe de altă parte — economiștii burghezi vulgari o vor propaga, după Smith, cu o deosebită ardoare sub forma pseudoteoriei celor „trei factori de producție" — natura, capitalul și munca — cărora li se cuvine cîte o „recompensă naturală": pămîntului — renta, capitalului — profitul, iar muncii — salariul. O altă teorie a rentei funciare la Smith este aceea potrivit căreia renta constituie un rezultat al prețului de monopol la produsele agricole. El scrie: „...renta pămîntului, considerată ca prețul plătit pentru folosirea pămîntului, este, firește, un preț de monopol" [141]. Așa cum remarcă Marx, dacă se ține seama de existența monopolului proprietății private asupra pămîntului, prețul pe care cel ce ia pămînt în folosință este obligat să-l plătească proprietarului funciar constituie într-adevăr un preț de monopol [142]. Smith însă nu înțelege mecanismul intern al transformării profitului suplimentar în rentă funciară — el va fi arătat abia de către Marx — de aceea, acum, la el, renta este numai un rezultat al prețului, numai o urmare a lui, și deci se naște în procesul circulației; teza potrivit căreia renta reprezintă un scăzămînt din produsul muncii muncitorului sau din valoarea acestui produs, este uitată. „În felul acesta — scrie Marx, subliniind contradicțiile ce decurg dintr-o astfel de punere a problemei de către Smith — renta este considerată acum ca *surplus peste «prețul natural»* în timp ce înainte ea era considerată ca *element constitutiv al «prețului natural»*; acum ea este declarată o consecință a prețului, înainte ea era declarată o cauză a lui" [143].

Analizînd renta funciară, Adam Smith revine parțial la concepția fiziocrată, după ce mai înainte a combătut-o sau, în orice caz, a respins-o prin modul său inițial de a trata renta ca o parte a supramuncii. Revenirea parțială la concepția fiziocrată asupra rentei arată de fapt că Smith mai oglindește preistoria marii industrii. Într-adevăr, în agricultură forțele naturii au fost folosite în proporții mari în procesul de producție mai înainte decît în celelalte ramuri de producție. În industria prelucrătoare însă, acest lucru se vede abia pe o treaptă superioară de dezvoltare a acesteia. Pe timpul lui Smith însă industria prelucrătoare nu atinsese o astfel de treaptă și ca urmare, el era convins că în manufactură natura nu face nimic, omul face totul. Copleșit tocmai de această situație, Smith a ajuns la o nouă teorie a rentei funciare, de esență fiziocrată, conform căreia renta este opera naturii, care rămîne după scăderea sau înlocuirea a tot ceea ce poate fi considerat ca operă a omului [144].

Multitudinea de teorii ale lui Smith cu privire la renta funciară ilustrează rezultatele dublei metode folosite de el. În timp ce metoda esoterică, permițîndu-i pătrunderea în fiziologia sistemului burghez, l-a ajutat să dezvăluie esența exploatatoare a rentei capitaliste, conducîndu-l la teoria rentei ca scăzămînt din produsul muncii muncitorului, metoda exoterică, prin faptul că-l menține la observațiile superficiale ale unui agent al producției capi-

[141] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 103.
[142] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, p. 290.
[143] *Ibidem*, p. 298.
[144] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 244—245.

taliste, îl împiedică să înțeleagă lucrurile în profunzime, pe baza teoriei valorii determinate de muncă, și îl împinge la formularea unor teze eronate ca cea a rentei sursă primară a valorii, cea a rentei ca recompensă, ca venit al pământului etc.

Cu toate oscilațiile sale în explicarea rentei, ceea ce predomină în analiza rentei funciare la Smith este teoria, mai profundă, a rentei ca scăzământ din produsul muncii muncitorului ca și condiționarea însușirii rentei de intrarea pământului în proprietatea privată. În legătură cu aceasta, trebuie remarcat faptul că tocmai dezvăluirea esenței exploatatoare a rentei capitaliste face ca această teorie a rentei elaborată de Smith să fie cel mai des trecută sub tăcere de istoricii burghezi ai gîndirii economice [145].

Arătînd însă că renta funciară reprezintă un scăzămînt din produsul muncii muncitorului, că ea este un rezultat al exploatării, Smith a produs „o întreagă cotitură în istoria problemei și pentru justa ei rezolvare s-au deschis mari posibilități" [146].

În ceea ce privește formele rentei, trebuie subliniat că, deși, datorită rolului acordat proprietății private asupra pămîntului, Smith s-a apropiat întrucîtva de ideea rentei absolute, totuși el nu a descoperit renta absolută; în domeniul rentei diferențiale el nu a deosebit decît renta legată de diferența de fertilitate a solului și cea legată de deosebirile în poziția terenurilor agricole față de punctele de desfacere [147], cu alte cuvinte, numai renta diferențială I. Aceste distincții în cadrul rentei diferențiale nu erau însă noi, ele fiind făcute clar și expuse mai precis încă de către W. Petty. Tocmai de aceea, Marx și aprecia că „Petty a expus renta diferențială m a i b i n e d e c î t A d a m S m i t h" [148]. În ceea ce privește renta diferențială II, Petty nu a sesizat-o iar Smith nu a înțeles-o, identificînd-o greșit cu dobînda la capitalul investit în îmbunătățirile funciare.

Așa cum subliniază Marx, unul din marile merite ale lui Smith este acela de a fi arătat că renta de pe terenurile cultivate cu principalul produs alimentar vegetal determină nivelul rentei pentru toate celelalte ramuri ale culturii plantelor (de exemplu, cultura inului, a plantelor colorante etc.), pentru creșterea animalelor ca ramură independentă etc. „Într-adevăr — încheie Marx aprecierea sa cu privire la această parte a cercetărilor lui Smith asupra rentei — după dînsul nu s-a mai făcut nici un progres în această privință" [149].

Cercetînd raportul dintre dinamica avuției societății și nivelul rentei, Smith consideră că renta funciară crește o dată cu sporirea avuției societății [150].

---

[145] Așa, de exemplu, în paragraful *Renta funciară la Adam Smith* (p. 69—72) din lucrarea sa *Développement de la pensée économique*, Paris, 1944, Bertrand Nogaro se ocupă de toate variantele vulgare ale teoriei rentei la Smith, dar de teoria rentei ca scăzămînt din produsul muncii muncitorului nici nu pomenește.

[146] *История экономической мысли*, часть первая, под редакцией И. Д. Удальцова и Ф. Я. Полянского, p. 341.

[147] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 104.

[148] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 271.

[149] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a doua, p. 588.

[150] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 172.

Lichidînd unele din greşelile lui Smith, ca de exemplu aceea de origină fiziocrată, că renta ar fi un produs al naturii, adîncind ideile de bază ale acestuia, şi elaborînd altele noi, Ricardo a dezvoltat mult teoria rentei. În acelaşi timp însă teoria lui are încă însemnate erori preluate de la Smith sau izvorîte din limitele propriei cercetări.

Ducînd mai departe munca lui Smith şi Ricardo, dar de pe poziţiile clasei muncitoare, şi folosindu-se de dialectica materialistă, Marx a descoperit dublul caracter al monopolului asupra pămîntului, a demonstrat pe baza legii valorii modul în care are loc în capitalism transformarea profitului suplimentar în rentă funciară, a descoperit renta absolută, a eliberat renta diferenţială de pseudoteoria randamentului descrescînd al pămîntului etc., ridicînd teoria rentei funciare pe o treaptă superioară. De asemenea, lui Marx îi revine meritul de a fi demonstrat — în opoziţie cu Smith etc. — că renta funciară este o categorie istorică — nu una supraistorică, veşnică.

d) Veniturile persoanelor care trăiesc din impozite. După examinarea veniturilor principalelor clase ale societăţii capitaliste : salariul, profitul şi renta funciară, Smith, în mod firesc, se opreşte asupra veniturilor din impozite, căutînd să stabilească locul şi natura lor în raport cu veniturile principale. Concluziile la care ajunge el în această problemă sînt clare şi juste. Toate impozitele şi toate veniturile bazate pe impozite — lefurile, pensiile, anuităţile de tot felul —, scrie autorul *Avuţiei naţiunilor* în capitolul VI al cărţii întîi [151], provin în ultimă analiză dintr-unul din cele trei venituri primare şi, deci, sînt plătite, direct sau indirect, din salariu, din profitul la capital sau din renta funciară. Aşadar, în timp ce salariul, profitul şi renta funciară constituie veniturile primare, impozitele şi veniturile provenite din ele constituie venituri derivate din cele primare.

Aprecierile lui Smith asupra intereselor diferitelor clase sociale. În încheierea capitolului XI, despre rentă, din cartea I, Adam Smith face bilanţul procesului de repartiţie pentru ca apoi să se oprească asupra intereselor diferitelor clase sociale. Cu acest prilej [152], el face precizarea justă (în afară de problema capitalului constant, pe care iarăşi îl omite) că preţul întregului produs anual se scindează în trei părţi : renta funciară, salariul şi profitul, care se însuşesc de cele trei clase principale ale societăţii capitaliste : proprietarii funciari, muncitorii salariaţi şi capitaliştii. Avem deci aici o revenire la tezele fundamentale ale lui Smith şi anume că valoarea mărfurilor este determinată de munca cheltuită pentru producerea lor şi că munca reprezintă sursa generală a tuturor veniturilor. Nici acum însă pe Smith nu-l preocupă veniturile ca forme ale relaţiilor de clasă dintr-un anumit mod de producţie, ci doar sub aspectul analizei valorii de schimb, ca părţi în care se scindează valoarea de schimb, după cum în alte cazuri îl interesau ca părţi din care se forma valoarea de schimb.

După aceasta, Smith trece la problema intereselor diferitelor clase.

Pornind de la teza că orice îmbunătăţire în starea societăţii ridică renta funciară reală şi că, dimpotrivă, toate împrejurările care împiedică creşterea

[151] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. I, p. 39.
[152] *Ibidem*, p. 172—174.

avuției sociale duc la scăderea rentei și deci la micșorarea avuției reale a proprietarilor funciari, Adam Smith trage concluzia că... interesele landlorzilor (proprietarilor funciari) ar fi în armonie și indisolubil legate cu interesele generale ale societății [153]. Concluzia este însă falsă; chiar premisa de la care pornește Smith pentru a ajunge la această concluzie arată că „armonia" de interese de care vorbește el privește numai satisfacerea intereselor landlorzilor, iar nicidecum ale societății. Dimpotrivă, însăși caracterizarea făcută de Smith rentei ca un tribut încasat de proprietarul funciar fără nici un efort, ca și caracterizarea prețului produselor agricole ca un preț de monopol, dovedesc în fapt contradicția antagonică dintre interesele landlorzilor și interesele societății.

Este, de asemenea, de remarcat că, după părerea lui Adam Smith, și interesele muncitorilor sînt în armonie cu interesele întregii societăți. Dar — subliniază Karl Marx — „Smith este atît de cinstit încît face aici o deosebire precisă" [154] și dă următorul citat din *Avuția națiunilor:*

„Clasa proprietarilor funciari va avea poate mai mult de cîștigat, probabil, de pe urma prosperității societății, decît acea a muncitorilor; dar nici o clasă nu suferă atît de crunt din cauza declinului societății, cum suferă clasa muncitorilor" [155].

Atunci însă cînd se referă la interesele patronilor capitaliști (industriași și negustori), Smith subliniază că ele nu sînt identice cu interesele întregii societăți. „Interesele celor care își investesc capitalul într-o oarecare ramură a comerțului sau a industriei se deosebesc întotdeauna, în anumite privințe, de interesele societății, și sînt chiar opuse lor". Aceștia sînt „o clasă, ale cărei interese nu sînt niciodată identice cu interesele societății, o clasă care în general are interesul să înșele societatea și chiar s-o oprime; și care, de aceea, în multe ocazii, a înșelat-o și a oprimat-o" [156]. Trebuie recunoscut că aprecierea dată de A. Smith clasei capitaliștilor este plină de adevăr. Nu este de mirare deci de ce economiștii burghezi vulgari, pînă în zilele noastre, niciodată nu amintesc de ea. De asemenea, ei nu amintesc nici de o altă recunoaștere deschisă a lui Adam Smith privind relațiile între clase și anume că interesele capitaliștilor și cele ale muncitorilor nu sînt cîtuși de puțin identice: „muncitorii vor — scrie Smith — să obțină cît mai mult, iar patronii vor să dea cît mai puțin posibil" [157].

O dată mai mult se vede superioritatea zdrobitoare științifică și morală a omului de știință Adam Smith care — deși nu depășea orizontul burghez — considera de datoria sa să arate contradicția de interese dintre clasa muncitoare și burghezie, față de economiștii burghezi vulgari de la Bastiat și Carey pînă la apologeții de astăzi ai capitalismului care, în pofida realității, pălăvrăgesc continuu despre așa-zisa „armonie de interese" dintre muncitori și exploatatorii lor. E drept însă că orizontul burghez nu i-a dat posibilitate lui Smith să înțeleagă mai profund contradicția dintre proletariat și burghezie și nici perspectivele și modalitatea istorică de rezolvare a ei. Pentru

[153] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 173.
[154] Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, p. 316.
[155] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 173.
[156] *Ibidem*, p. 174.
[157] *Ibidem*, p. 48.

aceasta ar fi trebuit ca Smith, cum scrie Marx, să-şi fi lepădat pielea sa burgheză. De aceea, analiza contradicţiilor care duc la pieirea inevitabilă a capitalismului a putut fi făcută pentru prima oară numai de marii dascăli ai proletariatului : Karl Marx şi Friedrich Engels.

7. Capitalul şi structura lui

Aşa cum s-a arătat deja, Smith îşi începe lucrarea cu o glorificare a muncii ca sursă primară a avuţiei naţionale. În prima carte, despre capital ca atare se vorbeşte mai puţin. În cartea a doua însă munca este trecută pe planul doi, pe primul plan fiind împins capitalul, pe care Smith îl consideră că fecundează munca. Aceasta şi face ca poziţia de clasă, burgheză, a lui Smith să apară cu toată claritatea.

Meritele ca şi erorile lui Smith în domeniul teoriei capitalului sînt mari.

„Dacă pentru economia clasică — scrie Marx — proletarul nu este decît o maşină pentru producerea de plusvaloare, ea nu-l consideră nici pe capitalist decît ca o maşină pentru transformarea acestei plusvalori în pluscapital“ [158].

Această caracterizare cuprinde pe deplin şi economia politică în formularea dată ei de Adam Smith.

Prima problemă care interesează din teoria lui Smith asupra capitalului este concepţia lui asupra e s e n ţ e i c a p i t a l u l u i. În acest domeniu, ca şi în toate celelalte, opera lui Smith nu are un răspuns unitar, ci cîteva variante. Ele sînt strîns legate de însuşi modul în care autorul *Avuţiei naţiunilor* a tratat problema valorii şi problema profitului. Astfel, concepţia asupra profitului ca un scăzămînt, o reţinere, din produsul muncii muncitorului se întîlneşte cu un început de înţelegere a capitalului ca mijloc de subordonare, utilizare şi însuşire a muncii străine :

„De îndată ce capitalul a fost acumulat în mîinile particularilor — scrie Smith —, unii dintre ei îl vor utiliza, în mod firesc, punînd la muncă oameni harnici, pe care îi vor aproviziona cu materii prime şi cu mijloace de subzistenţă în scopul de a realiza un profit din vînzarea produselor lor sau din ceea ce munca acestora adaugă la valoarea materiilor prime“ [159].

Acest mod de a pune problema are o mare însemnătate deoarece, de la început, pe de o parte el aruncă o anumită lumină asupra capitalului ca fenomen care a apărut istoriceşte, iar pe de altă parte scoate în relief esenţa exploatatoare a capitalului. Dar această concepţie esoterică asupra capitalului, pe care Smith o expune nu în cartea a II-a, unde se ocupă special de capital, ci în capitolul VI al cărţii întîi, este repede uitată de el cînd trece la cartea a II-a. Aci, pornind de la consideraţii superficiale asupra rezervelor, Smith dă o definiţie exoterică a capitalului, care predomină întreaga carte, identificîndu-l cu partea din rezerve de la care capitalistul aşteaptă să obţină un venit. În esenţă întîlnim aici : confundarea capita-

[158] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 598.
[159] A. Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. I, p. 36.

lului cu purtătorii săi materiali, prezentarea rezerveci-capital fără nici o legătură cu munca salariată și prezentarea profitului ca o răsplată „naturală" pentru capital. Cu alte cuvinte, în definiția exoterică a capitalului — prezentat ca mijloc de producție în sine — acesta este golit de conținutul său istoric, de clasă și considerat ca o condiție naturală a procesului de producție. Datorită posibilităților pe care le oferă pentru mascarea caracterului exploatator al capitalului și pentru apologia capitalismului, tocmai această definiție neștiințifică dată de Smith capitalului a fost însușită de economiștii burghezi vulgari, ajungînd un loc comun în lucrările lor. Nu-i de mirare, deci, că Bertrand Nogaro o va numi chiar „clasică" [160]. Cît de grăbit apologetică este o astfel de declarare drept clasică a unei definiții eronate, arată de fapt însuși Smith și chiar în cartea a II-a, cap. I, atunci cînd, referindu-se la casa de locuit, menționează că însușirea lucrurilor de a fi capital este o funcție pe care ele o îndeplinesc sau nu după împrejurări [161].

O a doua problemă foarte importantă în opera economică a lui Smith este aceea a s u r s e i a c u m u l ă r i i d e c a p i t a l. Mercantiliștii vedeau sursa acumulării în profitul din înstrăinare. Respingînd profitul din înstrăinare preconizat de sistemul mercantilist, fiziocrații au mutat just problema în domeniul producției, văzînd esența producției capitaliste în producția de plusvaloare. Dar ei în mod greșit îngustau domeniul producției plusvalorii și deci și al acumulării la agricultură. Această mărginire a fiziocraților a fost înlăturată de Smith care a demonstrat că plusvaloarea se produce în toate sferele producției materiale capitaliste. În același timp însă, datorită faptului că nu a înțeles deosebirea principială între producție și circulație, Smith face și un pas înapoi față de fiziocrați prin considerarea greșită a circulației ca ramură a producției materiale și în consecință ca sursă de profit și de acumulare la fel cu producția. Potrivit dublei concepții asupra naturii capitalului, există însă la Smith nu una, ci două teorii cu privire la sursele acumulării lui. O teorie, prezintă acumularea ca un rezultat al însușirii gratuite de către capitalist a unei părți din produsul muncii muncitorului. Alături de această concepție științifică însă, la Smith mai există și o tratare vulgară, neștiințifică, a problemei și anume în legătură cu rezervele, întrucît formarea acestora nu o mai pune în legătură cu exploatarea muncii străine.

Abordînd problema acumulării, Smith, ca reprezentant fidel al capitalismului în ascensiune, nu încetează nici o clipă să vorbească de necesitatea acumulării cît mai mari de capital. „Acumulare de dragul acumulării, producție de dragul producției — scrie Marx — iată formula prin care economia clasică a definit misiunea istorică a perioadei burgheze" [162]. În același timp este de remarcat că teoria economisirii propagată de Smith — de fapt el o numește a rezervelor — în scopul sporirii acumulării de capital era așezată pe baze fiziocrate și, în același timp, de esență vulgară. Potrivit

[160] B. Nogaro, *op. cit.*, p. 42.

[161] „A. Smith exprimă deci în mod clar ideea că proprietatea de a fi capital nu le revine lucrurilor ca atare și în toate împrejurările, ci este o funcțiune pe care ele o îndeplinesc sau nu o îndeplinesc, după împrejurări" (K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 190—191).

[162] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 598.

teoriei fiziocraților care considerau profitul — inclusiv dobînda — ca venit destinat să fie consumat de capitaliști, Smith susținea — iar economiștii vulgari și-au însușit repede această părere profund eronată — că acumularea capitalului s-ar datora... cumpătării, economiei și renunțărilor personale ale capitalistului [163].

A treia problemă importantă în teoria lui Smith asupra capitalului este s t r u c t u r a c a p i t a l u l u i.

În primul loc, autorul *Avuției națiunilor* pune aci împărțirea capitalului în fix și circulant.

Această împărțire exista încă la fiziocrați. Quesnay, de pildă, în a sa *Analiză a tabloului economic*, deosebea, în cadrul capitalului productiv, încorporat procesului de producție nemijlocit, așa-numitele avansuri inițiale — sau, în terminologia de mai tîrziu, capitalul fix — și avansurile anuale — capitalul circulant. Întrucît pentru fiziocrați singurul capital realmente productiv era cel din agricultură, la ei această împărțire se aplica numai capitalului arendășesc. La Quesnay împărțirea capitalului productiv în fix și circulant, este făcută just conform modului diferit în care ele intră în valoarea produsului finit, valoarea capitalului fix fiind înlocuită bucată cu bucată în cursul mai multor perioade de producție iar cea a capitalului circulant fiind înlocuită în întregime în cursul fiecărei perioade de producție — în agricultură durînd un an [164].

Progresul realizat de Smith în acest domeniu față de fiziocrați constă, cum îl caracterizează Marx, în „generalizarea categoriilor". Într-adevăr, în loc de „avansări inițiale" și „avansări anuale" aplicabile numai la agricultură, economistul scoțian aplică termenii capital fix și capital circulant, iar, prin extinderea sferei de producție a plusvalorii la toate ramurile, a extins împărțirea de la capitalul din agricultură la capitalul din toate ramurile de producție. Dar dacă, generalizînd categoriile, Smith a făcut un mare progres, atunci cînd le aplică „el rămîne cu mult în urma lui Quesnay" [165]. Analizînd critic concepția lui Smith, Marx arată că, în primul rînd, Smith nu a înțeles faptul esențial că numai capitalul productiv se poate scinda în fix și circulant, că această împărțire nu se aplică celorlalte două moduri funcționale de existență ale capitalului industrial — capitalul marfă și cel bănesc. Cu alte cuvinte, Smith nu a înțeles procesul de circulație a capitalului. Pentru el, circulația capitalului înseamnă, pe de o parte, mișcarea fizică a lucrurilor, iar pe de altă parte transferarea proprietății din mîinile unui proprietar în mîinile altuia. El nu-și dă seama de faptul deosebit de însemnat — arătat mai tîrziu de Marx — că prin capital se înțelege nu numai o valoare care se valorifică ci și o mișcare, un proces de circuit prin diferite stadii pe care, parcurgîndu-le, capitalul industrial îmbracă și dezbracă succesiv diferite forme funcționale. Ca urmare, pentru Adam Smith, deosebirea dintre capitalul fix și cel circulant se reduce la faptul că primul nu ar circula de loc, iar al doilea s-ar afla permanent în circulație. În felul acesta „A. Smith nu înțelege aici prin capital circulant nimic altceva decît capitalul de circulație, adică valoarea-capital în formele sale ținînd de procesul de

[163] A se vedea A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 227, 228 ș.a.
[164] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 177.
[165] *Ibidem*, p. 179.

circulație (capital-marfă și capital bănesc)“ [166]. Confuzia dintre capitalul circulant și cel de circulație, merge la Smith atît de departe încît atunci cînd vrea să dea un exemplu de capital circulant dă exemplu [167] un capital care nici nu aparține procesului de producție ci sălășluiește exclusiv în sfera circulației — capitalul comercial.

Confuzia făcută de Smith între capitalul circulant și cel de circulație nu arată numai faptul că lui i-a fost străină ideea circuitului și rotației capitalului și că nu a înțeles deosebirea principială dintre producție și circulație. Această confuzie mai are și alte aspecte. Între acestea, cel mai important este neînțelegerea de către Smith a împărțirii capitalului din punctul de vedere al valorificării și anume în constant și variabil. Ca urmare, Smith ajunge să identifice capitalul variabil — fără însă să-l numească ca atare — cu capitalul circulant.

Arătînd această confuzie și consecințele ei, Marx scrie :

„Se înțelege deci de ce economia politică burgheză s-a cramponat în mod instinctiv de confuzia pe care o face Smith între categoriile «capital constant și capital variabil», pe de o parte, și categoriile «capital fix și capital circulant», pe de altă parte, și a repetat-o din generație în generație timp de un secol fără nici o încercare de critică. Partea de capital avansată pentru salarii nu se mai deosebește de loc, în această economie politică, de partea de capital avansată pentru materie primă și nu se deosebește decît din punct de vedere formal — după cum circulă împreună cu produsul bucată cu bucată sau în întregime — de capitalul constant. În felul acesta, baza pentru înțelegerea mișcării reale a producției capitaliste și deci a exploatării capitaliste este distrusă dintr-o singură lovitură“ [168].

În lumina acestei profunde explicații a lui Marx, apare deosebit de clar motivul pentru care, referindu-se la concepția lui Smith, economistul burghez vulgar B. Nogaro s-a grăbit să declare nici mai mult nici mai puțin decît că „distincția — făcută de Smith *(N.N.C.)* — între capitalul fix și capitalul circulant va deveni de asemenea clasică“ [169].

Datorită neînțelegerii formelor funcționale pe care capitalul industrial le îmbracă și leapădă succesiv în mișcarea sa și a diferenței dintre producție și circulație, Smith nu a putut, de asemenea, să ajungă la înțelegerea capitalului comercial în capitalism ca o parte distinctă a capitalului industrial, parte care s-a separat de acesta din urmă și funcționează autonom.

La rîndul său, capitalul de împrumut, ca formă distinctă a capitalului, pe Smith nu-l preocupă ca atare, deși capitolul IV din cartea a doua din *Avuția națiunilor* se intitulează *Despre capitalul împrumutat cu dobîndă*. Oprindu-se însă asupra creditului, Smith scoate just în relief că mișcarea capitalului de împrumut nu e ruptă de mișcarea capitalului real, că valoarea capitalului de împrumut dă un plus tocmai pentru că este investită de debitor într-o întreprindere sau alta [170]. Dar neînțelegînd particularitățile

[166] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 181.
[167] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 185.
[168] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 206.
[169] B. Nogaro, *op. cit.*, p. 43.
[170] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 236.

capitalului de împrumut, Smith ajunge la identificarea capitalului de împrumut cu capitalul real [171]. Or, capitalul de împrumut este capital-proprietate în contrapunere cu capitalul-funcție și, ca urmare, nu poate fi redus nici la mijloace de circulație, nici la capitalul real (mijloace de producție etc.). La rîndul ei, identificarea eronată a capitalului de împrumut cu cel real l-a dus pe Smith la o altă eroare, și anume la identificarea mișcării capitalului de împrumut cu cea a capitalului real. Or, demonstrează Marx, în volumul III al *Capitalului*, unitatea dintre capitalul de împrumut și cel real nu înseamnă identificarea lor, iar mișcarea capitalului de împrumut nu decurge identic cu cea a capitalului real.

O altă lipsă a teoriei lui Smith asupra creditului constă în faptul că, datorită concepției sale neistorice, el consideră creditul ca ceva dat, nu se preocupă de apariția lui și, neînțelegînd circuitul și rotația capitalului, nu și-a dat seama că sursele de formare a capitalului de împrumut rezidă în primul rînd în circuitul și rotația capitalului industrial.

Nu poate fi scăpat din vedere nici faptul că, negînd pe bună dreptate teza lui Law cu privire la atotputernicia creditului și scoțînd în relief dependența creditului de producție, Adam Smith și, după el, Ricardo, face totodată greșeala de a nu vedea rolul activ, influența pe care creditul o are, la rîndul său, asupra producției [172].

Așadar, teoria smithiană a capitalului, cuprinzînd numeroase părți valoroase, este, în același timp, una din cele mai contradictorii din *Avuția națiunilor*, iar poziția de clasă a lui Smith apare aci cu o forță deosebită. Ei i se datorește faptul de însemnătate esențială că, deși avea în opera sa numeroase elemente necesare pentru a da capitalului o definiție corespunzătoare care să-i dezvăluie caracterul istoric, esența de clasă și rolul de instrument de exploatare a clasei muncitoare de către clasa capitaliștilor, Smith s-a oprit totuși, pînă la urmă, la definirea capitalului ca rezervă productivă, definiție care mascheză exploatarea muncitorilor de către burghezie. Tot poziția de clasă a lui Smith este aceea care îl împiedică să analizeze științific structura capitalului. În aceste condiții, bineînțeles nici vorbă nu poate fi la Smith de înțelegerea capitalului ca o categorie istorico-economică trecătoare. Pentru aceasta el ar fi trebuit să înceteze a mai fi un ideolog al burgheziei. În plus, el a trăit în faza de ascensiune a capitalismului.

Revoluționînd economia politică, Marx a fost acela care a analizat procesul acumulării primitive a capitalului, a demonstrat că în capitalism se vinde forța de muncă iar nu munca, a dezvăluit esența exploatării capitaliste, a demonstrat că prin capital trebuie înțeles nu un lucru, ci relația de producție dintre clasa capitaliștilor și clasa muncitorilor, relație în cadrul căreia capitaliștii, ca proprietari ai mijloacelor de producție și cumpărători ai forței de muncă, exploatează pe muncitorii salariați, care creează pentru ei plusvaloarea. Stînd pe pozițiile clasei muncitoare, lui Karl Marx îi revine marele merit de a fi făcut pentru prima oară împărțirea capitalului în con-

[171] A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 236 și 237.

[172] Vezi și ЭЯ. Брегель, *Кредит и кредитная система капитализма*, Москва, 1948, p. 600.

stant şi variabil, cu ajutorul acestei împărţiri dezvăluindu-se rolul special al capitalului variabil care serveşte la cumpărarea de către capitalist a forţei de muncă. Lui Marx i se datoreşte, de asemenea, analiza multilaterală a circuitului şi rotaţiei capitalului, a formelor funcţionale ale capitalului ca şi analiza istorică şi teoretică profundă a capitalului comercial şi capitalului de împrumut ca şi a raportului lor cu capitalul industrial.

Prin întreaga sa analiză a capitalului, Marx a pus la dispoziţia proletariatului o invincibilă armă ideologică, în lupta de eliberare de sub jugul exploatării capitaliste.

8. Munca productivă şi acumularea capitalului

Considerînd munca productivă ca cel mai însemnat factor al acumulării iar acumularea ca o condiţie a dezvoltării muncii productive, Adam Smith tratează munca productivă şi acumularea împreună.

În opera lui Adam Smith analiza muncii productive şi neproductive ocupă un loc deosebit de însemnat iar aportul lui teoretic în acest domeniu este foarte important. Ca în toate domeniile însă şi în acesta el emite păreri contradictorii.

Problema muncii productive şi neproductive nu era nouă. Ea fusese pusă mai înainte şi de mercantilişti şi de fiziocraţi. La baza concepţiei mercantiliste stătea ideea că munca productivă este numai aceea care se desfăşoară în ramurile de producţie ale căror produse, trimise în străinătate, aduc mai mulţi bani decît au costat sau decît ar trebui să se exporte în schimbul lor. În opoziţie cu mercantiliştii, fiziocraţii promovau ideea justă că, din punct de vedere capitalist, este productivă numai munca salariată care creează mai mult decît costă ea, dar limitau în mod eronat producţia de plusvaloare la domeniul agriculturii. Pornind de la ideea lui justă despre origina plusvalorii, Adam Smith, urmează linia fiziocraţilor — şi într-o anumită măsură a mercantiliştilor — dar o eliberează de modul greşit de a vedea lucrurile, scoţînd la iveală sîmburele ei raţional. În felul acesta, Smith ajunge, în capitolul III al cărţii a II-a, la teza justă că munca productivă în sensul producţiei capitaliste este munca producătoare de plusvaloare sau, cum se exprimă el, de profit. Aşadar, potrivit acestei teze, lucrător productiv este acela care, nu numai că reproduce capitalistului întreaga valoare pe care acesta i-o dă sub formă de salariu, dar i-o reproduce cu un profit. Cu alte cuvinte, pătrunzînd esenţa lucrurilor, Smith stabileşte în mod ştiinţific că numai munca producătoare de capital este productivă. Prin aceasta, cum remarcă Marx, Smith a stabilit în mod absolut şi ce este munca neproductivă : aceea care se schimbă nemijlocit nu contra capital, ci contra venit, deci contra salariu, profit, rentă funciară sau venituri derivate din ele. Ca urmare, Smith arată clar că munca muncitorului manufacturier este productivă, în timp ce munca servitorului casnic, a judecătorului, ofiţerului, preotului, artistului, a armatei şi chiar a suveranului este neproductivă. De asemenea, el subliniază de repetate ori că raportul dintre lucrătorii productivi şi cei neproductivi are o mare însemnătate pentru dezvoltarea economică a ţării, avuţia naţională fiind creată numai de primii.

Acest mod de a defini munca productivă și cea neproductivă este considerat de către Marx „unul dintre cele mai mari merite științifice“ [173] ale autorului *Avuției națiunilor*.

Definiția dată de Adam Smith muncii productive ca muncă producătoare de profit nu este însă singura în acest domeniu. Pornind de la faptul că munca muncitorului manufacturier, ca muncitor productiv, se concretizează în marfă, iar munca servitorului casnic, ca lucrător neproductiv, nu se concretizează într-un obiect, ci serviciile lui o dată prestate dispar, Adam Smith dă o a doua definiție a muncii productive care, în cursul expunerii se împletește cu prima. El declară acum că munca productivă este pur și simplu aceea care se materializează în marfă, iar munca neproductivă aceea care prestează servicii. Aci, deci, nu mai este vorba și de crearea profitului. Prin însuși acest lucru, a doua definiție scoate problema muncii productive și neproductive din sfera relațiilor capitaliste, a raportului dintre muncitorii productivi și neproductivi și producția capitalistă. Tocmai de aceea, această definiție nu este științifică.

Contradicția dintre prima și a doua definiție apare cu o forță deosebită, atunci cînd se pune, de pildă, problema muncii micului producător. Potrivit primei definiții date de Smith, ea este o muncă neproductivă, pe cînd potrivit celei de a doua definiții ea trebuie considerată productivă. Contradicția provine din faptul că în a doua definiție a muncii productive Smith are în vedere producția de mărfuri, dar nu ține seama de esența relațiilor capitaliste. Tocmai de aceea, al doilea punct de vedere asupra muncii productive este greșit. Demonstrația aceasta o face Marx pe însuși exemplul muncii micilor producători în societatea capitalistă :

„Cum stau însă lucrurile cînd e vorba de meseriașii sau de țăranii de sine stătători care nu folosesc muncitori salariați și care, prin urmare, produc nu în calitate de capitaliști? Ei sînt, fie p r o d u c ă t o r i d e m ă r f u r i, ca în cazul țăranilor <dar nu și în cazul grădinarului, de pildă, pe care-l angajez pentru nevoile mele>, și atunci eu cumpăr de la ei m a r f ă; trebuie adăugat că lucrurile nu se schimbă cîtuși de puțin de pe urma faptului că, de pildă, meseriașul confecționează marfa la comandă, pe cînd țăranul o livrează pe măsura posibilităților sale. În acest caz ei se află într-un anumit raport față de mine, în calitate de vînzători de mărfuri, și nu de vînzători de muncă; prin urmare, acest raport n-are nimic comun cu schimbul dintre capital și muncă, și deci nici cu deosebirea dintre m u n c ă p r o d u c t i v ă și m u n c ă n e p r o d u c t i v ă, deosebire care este în funcție de împrejurarea dacă munca se schimbă pe bani ca atare sau pe bani în calitatea lor de capital. De aceea țăranii și meseriașii nu fac parte nici din categoria m u n c i t o r i l o r p r o d u c t i v i, nici din aceea a l u c r ă t o r i l o r n e p r o d u c t i v i, deși sînt producători de mărfuri. Dar ei sînt producători de mărfuri a căror producție nu este subordonată modului de producție capitalist“ [174].

Pornind de la teza muncii productive — muncă producătoare de profit, Smith a depus multă ostenealâ pentru propagarea ideii reducerii cheltuielilor neproductive în toate domeniile, în interesul acumulării. De aci și chemările sale înflăcărate la cumpătare și spirit de economie, ca și tunetele și

[173] K. Marx, *Teoria asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 101.
[174] *Ibidem*, p. 313.

fulgerele sale contra nerușinării și obrăzniciei regilor și miniștrilor care, deși vorbesc de cumpătare, fac în practică, fără excepție, cea mai mare risipă [175].

În domeniul acumulării, trebuie ținut seama că, așa cum s-a mai arătat, Adam Smith consideră caracteristică procesului de acumulare consumarea plusprodusului de către muncitorii productivi, iar nu de cei neproductivi, lucru remarcat de Marx ca just. În același timp însă, observă Marx, Adam Smith greșește profund atunci cînd prezintă acumularea capitalului drept o simplă transformare a produsului net în salariu, în forță de muncă, neținînd seama că fiecare plus de forță de muncă are nevoie de un plus corespunzător de mijloace de producție. Întrucît această teză eronată a lui Smith poate servi la apologia capitalismului, economiștii burghezi vulgari nu au omis s-o exploateze în interesul capitaliștilor.

Teoria lui Adam Smith despre munca productivă a corespuns intereselor burgheziei în ascensiune.

În condițiile în care liberul schimb apărea ca cea mai potrivită politică economică și mijlocul cel mai eficace de cucerire a piețelor străine iar burghezia nu-și subordonase încă toată societatea, interesele ei dictau ca cheltuielile statului cu administrația, armata, biserica etc. să fie cît mai mici. Acest lucru se reflectă puternic și în lucrarea lui Smith.

„Existența statului, a bisericii etc. — scrie Marx, referindu-se la această problemă — este justificată numai în măsura în care acestea sînt comitete pentru administrarea și deservirea intereselor comune ale burghezilor productivi; iar cheltuielile legate de existența acestor instituții trebuie să fie reduse la minimul necesar, deoarece în sine aceste cheltuieli țin de *faux frais* ale producției“ [176].

Așa cum arată Marx însă, atunci cînd burghezia va deveni stăpînă pe situație, în parte punînd ea însăși mîna pe cîrma statului iar în parte încheind un compromis cu vechii lui stăpîni, atunci cînd ea va recunoaște păturile ideologice drept carne din carnea ei, transformîndu-le peste tot în proprii ei lachei, atunci cînd burghezia în s ă ș i nu se va mai contrapune acestor pături ca reprezentantă a muncii productive, ci în contra burgheziei se vor ridica muncitorii productivi propriu-ziși ș.a.m.d., atunci lucrurile iau o nouă întorsătură și burghezia caută să justifice „economicește“ din propriul ei punct de vedere, ceea ce mai înainte combătea [177]. Așa se explică faptul că, nu mult după moartea lui Smith, burghezia a părăsit ideile lui cu privire la munca productivă și neproductivă, ajungînd încă prin al treilea pătrar al secolului al XIX-lea să susțină, prin tot mai numeroși ideologi ai ei, că toate muncile ar fi productive. Drumul parcurs de burghezie pînă a ajuns la această susținere neștiințifică, este strălucit analizat de către Marx, în paragraful *Procesul de vulgarizare a economiei politice burgheze în problema definirii muncii productive* din lucrarea *Teorii asupra plusvalorii*.

[175] Vezi A. Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 233.
[176] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 221.
[177] *Ibidem*.

9. Concepția lui Smith asupra producției și circulației întregului produs social în capitalism

Tabloul economic al lui Quesnay — „ideea cea mai genială de care s-a făcut vinovată pînă acum economia politică", cum îl numește Marx, nu și-a găsit continuarea în opera economică a lui Smith. Mai mult, cu toate că, în problema reproducției capitalului social, *Avuția națiunilor* nu este lipsită de oarecari merite, totuși în această problemă ea constituie un pas înapoi în raport cu *Tabloul economic* al lui Quesnay. Greșelile efectuate de Smith în acest domeniu au căpătat în economia politică burgheză vulgară, iar în unele cazuri și în opera lui Ricardo, trăinicia unor prejudecăți, unor dogme. Numai sfărîmarea acestor dogme de către Marx a dat posibilitatea înțelegerii profunde a procesului reproducției și elaborării mărețului edificiu al teoriei marxiste a reproducției și realizării întregului capital social [178].

Erorile teoretice ale lui Smith în problema producției și circulației întregului produs social au încurcat economia politică premarxistă mai bine de un secol și au împiedicat-o să înțeleagă problema realizării, înlocuirea tuturor părților produsului social. Pornind în fond de la greșeala lui Smith în domeniul reproducției, preluată de Sismondi care a și amplificat-o, narodnicii, în Rusia din ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, au ajuns să nege posibilitatea dezvoltării capitalismului pe baza pieței interne și să-i lege existența de piața externă.

Reluarea de către narodnici, prin intermediul romantismului economic, a greșelii lui Smith a prilejuit lui V. I. Lenin, în lucrările sale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, abordarea pe un plan larg a problemelor teoriei realizării, zdrobind printr-o strălucită aplicare creatoare a teoriei marxiste a reproducției și a criticii făcute de Marx dogmei lui Smith, concepția falsă a narodnicilor.

Toate erorile lui Adam Smith în problema reproducției capitalului social își au sursa în deficiențele teoriei sale asupra valorii.

Eroarea fundamentală a teoriei smithiene asupra reproducției, dogma lui Smith, cum a numit-o Marx [179], constă în faptul că Smith reduce valoarea mărfii și, totodată, produsul anual al societății capitaliste, la salariu, profit și rentă, deci la capital variabil și plusvaloare, omițînd complet capitalul constant [180]. Absurditatea acestei teze iese la iveală imediat ce este verificată pe exemplul reproducției simple. Într-adevăr: dacă valoarea produsului anual total al societății este declarată egală cu veniturile, veniturile consumîndu-se, ar urma ca în fiecare an, potrivit dogmei lui Smith, societatea (Smith are în vedere tot timpul societatea capitalistă) s-o ia de la capăt... fără capital.

---

[178] Critica amănunțită a teoriei lui A. Smith asupra reproducției este făcută de Marx în vol. II al *Capitalului* ca și în *Teorii asupra plusvalorii* (vol. IV al *Capitalului*). În *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, V. I. Lenin dedică un paragraf întreg analizei critice a teoriei lui Smith asupra producției și circulației întregului produs social. O critică sistematică se găsește de asemenea, și în lucrarea lui V. I. Lenin: *Cu privire la caracterizarea romantismului economic*.

[179] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 349.

[180] Vezi Adam Smith, *Avuția națiunilor*, vol. I, p. 36, p. 223, p. 224, p. 228.

Dogma lui Smith își găsește rădăcinile în primul rînd în neînțelegerea de către el a dublului caracter al muncii creatoare de mărfuri. Iată de ce, referindu-se la eroarea lui Smith, V. I. Lenin scrie că ea

„a fost dezvăluită încă în analiza valorii făcută de Marx, care a stabilit deosebirea dintre munca abstractă, care creează o valoare nouă, și munca concretă, utilă, care reproduce în forma nouă a unui produs util o valoare care exista și mai înainte“ [181].

Reducerea eronată a valorii produsului la $V + P$ cu excluderea lui C este datorată concepției greșite de către el a acumulării capitaliste ca o acumulare în cadrul căreia întreaga plusvaloare transformată în capital ar merge numai la partea variabilă a acestuia. Or, pentru asigurarea reproducției lărgite, angajarea unui număr de muncitori în plus cere nu numai salariu în plus dar și mijloace de producție corespunzătoare, deci nu numai un supliment de V dar și un supliment de C. Așadar, plusvaloarea acumulată trebuie neapărat să se scindeze în C și V. Mai mult, demonstrează Marx, datorită creșterii compoziției organice a capitalului, pe măsura dezvoltării capitalismului, partea constantă a capitalului crește mai rapid decît partea sa variabilă. Acest lucru, la rîndul său, demonstrează falsitatea susținerii de către Smith pe baza dogmei sale, că cererea de muncitori ar spori în același timp cu acumularea capitalului.

Deosebit de importantă este de asemenea remarca lui Marx că, întrucît masa produsului anual în natură constă în mare parte din mărfuri care nu pot intra decît în capitalul constant, ca elemente ale acestuia (materii prime, unelte etc.), o mare parte a produsului anual nu poate, în virtutea valorii sale de întrebuințare, să intre în consumul personal și deci veniturile să fie cheltuite pentru el. Ca urmare, teza lui Smith conform căreia valoarea produsului anual se împarte numai în venituri și că deci, în ultimă instanță, veniturile vor cumpăra toate mărfurile care constituie produsul social total, este eronată și arată că, omițînd capitalul constant din valoarea produsului, Smith a ajuns și la confuzii în ceea ce privește consumul personal și consumul productiv, în esență pierzînd din vedere consumul productiv. În felul acesta, dogma lui Smith bara calea înțelegerii științifice a procesului reproducției.

Explicarea procesului de reproducție a întregului capital social este esențială pentru rezolvarea problemei venitului național. De aceea, legătura dintre aceste două probleme a fost inevitabilă și la Adam Smith. Este extrem de interesant însă faptul că, în legătură cu această ultimă problemă, economistul scoțian nu a mai rămas la teoria sa eronată care exclude capitalul constant din produsul social total. Teoria lui despre *venitul brut* și *venitul net* exprimă tocmai acest lucru. Prin venit brut al tuturor locuitorilor unei țări, Smith înțelege întregul produs anual al respectivei țări iar prin venit net înțelege acea parte din venitul brut care rămîne după scăderea cheltuielilor de conservare ale capitalului fix și ale capitalului circulant, adică acea parte care, fără a se atinge capitalul, poate fi înglobată în fondul de consumație. Avuția reală a societății, subliniază Smith, stă în raport nu cu venitul brut ci cu venitul net. Prin urmare, admițînd că în venitul brut este cuprinsă o parte care se reduce nu la venit, ci la capital, Smith recunoaște cu

[181] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 35.

prilejul definirii venitului brut ceea ce nega prin dogma sa. Dar lucrurile nu se opresc aci. Analizînd mai departe venitul brut și venitul net, A. Smith se izbește de necesitatea de a deosebi două categorii de muncă: una care creează obiecte care pot intra în venitul net, deci obiecte de consum personal, iar alta care creează unelte de producție, construcție etc., adică obiecte care nu pot servi decît la consumul în producție.

„A. Smith se izbește aici — scrie Marx — de deosebirea foarte importantă dintre muncitorii care lucrează în producția de mijloace de producție și cei care lucrează în producția directă de mijloace de consumație“ [182].

Iar Lenin, referindu-se la aceeași observație a lui Smith, scrie:

„De aici mai e un singur pas pînă la a admite că pentru explicarea realizării e absolut necesar să se distingă două feluri de consum: individual și productiv (= întrebuințarea în producție)“ [183].

Pasul acesta însă Adam Smith nu l-a făcut, și nu l-a făcut nici Ricardo. La rîndul lor, economiștii burghezi vulgari de la Say și pînă la cei din zilele noastre care au preluat dogma lui Smith, nu au făcut decît să scoată în relief neputința lor teoretică. Meritul mare al înlăturării dogmei lui Smith și al introducerii împărțirii produsului social în două subdiviziuni, una producătoare de mijloace de producție și alta producătoare de bunuri de consum personal, împărțire care așază pe baze științifice problema realizării produsului în societatea capitalistă, îi revine lui Marx.

Dacă, în ansamblul ei, teoria economică a lui Smith reprezintă un mare progres față de gîndirea economică a predecesorilor și contemporanilor săi, în schimb, în analiza producției și circulației întregului produs social, el face, în multe privințe, un pas serios înapoi față de Quesnay. Profunzimea ultimului, comparativ cu Smith, în domeniul teoriei reproducției constituie de altfel și motivul pentru care, în lucrarea sa *Teorii asupra plusvalorii*, Karl Marx a dispus capitolul în care analizează *Tabloul economic* al lui Fr. Quesnay, după capitolul în care supune cercetării concepția lui Adam Smith.

Analizînd teoria lui Smith asupra reproducției întregului capital social, Marx însă nu numai că a demonstrat erorile mari pe care ea le conține, regresul în anumite direcții față de teoria lui Quesnay, dar totodată a relevat și contradicțiile teoriei lui Smith, cauzele care le-au generat ca și faptul că erorile și contradicțiile lui Smith sînt însemnate deoarece arată unde zăceau greutățile. Mai mult: Marx ține să sublinieze că unele încercări ale autorului *Avuției națiunilor*, constituie o dibuire a drumului pe care trebuie să-l urmeze analiza științifică dar că, la fel ca și în alte probleme, el s-a împotmolit și nu a parcurs acest drum.

„Îndreptarea celor două greșeli menționate făcute de Smith (omiterea capitalului constant din valoarea produsului și confundarea consumului individual cu cel productiv) — scrie V. I. Lenin — a permis lui Marx să elaboreze remarcabila lui teorie a realizării produsului social în societatea capitalistă“ [184].

---

[182] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, p. 344.
[183] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, p. 36.
[184] *Ibidem*.

V. *Soarta istorică a doctrinei economice a lui Adam Smith*

Prin a sa *Cercetare asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor*, Adam Smith a făcut o strălucită încercare de pătrundere în fiziologia societății burgheze, contribuind în mod apreciabil la dezvoltarea științei economice. Stadiul ascendent al epocii sale, starea încă neagravată a contradicțiilor de clasă, ca și concepția ordinii naturale pe care se sprijinea, au imprimat operei lui Smith o mare încredere în orînduirea capitalistă și posibilitățile ei. De aci și optimismul său, care străbate prin fiecare carte și capitol din *Avuția națiunilor*. Dualitatea metodei ca și poziția de clasă a lui Smith au făcut însă ca, pe lîngă numeroase realizări științifice de mare însemnătate, opera lui Smith să conțină foarte multe erori și confuzii, fără a mai vorbi de problemele neabordate. Smith esotericul se împletește peste tot cu Smith exotericul. Contradicțiile din opera lui Smith sînt însă, cum spune Marx, importante pentru că ridică probleme, pe care el e drept că nu le rezolvă, dar care dau un îndemn pentru rezolvarea lor și, prin însuși acest lucru, au împins înainte știința economică.

Programul economic cuprins în *Avuția națiunilor* a corespuns necesităților burgheziei engleze în ascensiune. Avînd în opera lui Smith un uriaș izvor de argumente, burghezia înaintată a și făcut din ea platforma ei generală. *Avuția națiunilor* era studiată nu numai de către industriași, comercianți etc., dar și de istorici (de ex. Gibbon), de filozofi (de ex. Hume), de membri ai parlamentului, de miniștri și prim miniștri (ca lordul North sau W. Pitt junior), care căutau în opera lui Smith modul de rezolvare a diferitelor probleme practice care interesau burghezia. Pentru zelul cu care unii oameni de stat își însușeau și aplicau concluziile lui Smith, este deosebit de interesantă exclamația lui Smith după o întîlnire în 1787 la Londra cu Pitt — care consultase pe economistul scoțian asupra unor proiecte financiare: „Ce om extraordinar și acest Pitt! El înțelege ideile mele mai bine decît mine".

În Europa, ideile lui Smith s-au răspîndit, de asemenea, cu o mare repeziciune. Chiar după ce Ricardo a publicat vestitele sale *Principii*, *Avuția națiunilor* a continuat o bună perioadă să rămînă cea mai răspîndită lucrare de economie politică.

Determinînd rezultatele cercetării, dualitatea metodei lui Smith a hotărît soarta istorică a doctrinei sale economice.

Concluziile științifice ale lui Smith și în primul rînd teoria valorii determinate de muncă și-au găsit dezvoltarea în opera lui David Ricardo. Supunînd unei cercetări critice principiale, profunde și multilaterale opera lui Smith, Karl Marx a reliefat în repetate rînduri remarcabilele ei părți pozitive și, în cercetarea proprie a preluat critic și dezvoltat din ea, ca și din opera lui Ricardo, ceea ce a fost valoros, înlăturînd ceea ce era eronat, neștiințific. În același timp, sprijinindu-se pe materialismul dialectic, Karl Marx și Friederich Engels au săvîrșit o profundă revoluție în gîndirea economică. Analizînd dezvoltarea economică a societății, de pe pozițiile clasei muncitoare, Marx și Engels au dezvăluit pînă la capăt contradicțiile capitalismului și au făurit economia politică proletară, singura economie politică profund adevărată, științifică pînă la capăt. În condițiile imperialismului și ale revoluției proletare,

teoria economică a lui Marx și Engels și-a găsit o dezvoltare creatoare mai departe în genialele lucrări ale lui Vladimir Ilici Lenin.

Parte constitutivă principală a marxismului, învățătura economică a lui Marx, Engels și Lenin călăuzește lupta din întreaga lume pentru lichidarea oricărei forme de exploatare și asuprire a omului de către om, pentru făurirea societății socialiste și apoi a celei comuniste — visul de aur al omenirii.

Caracterizînd marxismul, Lenin scrie :

„Învățătura lui Marx este atotputernică fiindcă este justă. Ea este completă și armonioasă, dînd oamenilor o concepție unitară despre lume, o concepție care nu se împacă cu nici o superstiție, cu nici o reacțiune, cu nici o apărare a asupririi burgheze" [185].

În lumina acestui fapt este limpede că nu se poate da o mai înaltă apreciere părților pozitive din opera economică a lui Adam Smith decît aprecierea lui V. I. Lenin, după care economia clasică engleză, în făurirea căreia Smith a jucat un rol esențial, constituie unul din izvoarele măreței învățături marxiste [186].

Așa cum s-a arătat însă, opera economică a lui Smith, datorită celei de-a doua metode folosite de el, metoda exoterică, și poziției sale de clasă, pe lîngă părțile științifice, conține și numeroase erori și contradicții profunde. Partea neștiințifică a *Avuției națiunilor* a constituit în mare măsură și mai constituie și astăzi o sursă de inspirație a economiștilor burghezi vulgari — apologeți deschiși sau mascați ai capitalismului.

Un mare rol în sistematizarea și răspîndirea părților vulgare din opera lui Smith l-a avut, încă de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, Jean Baptiste Say (1767—1832). Pe Say, Marx îl numește „o figură lamentabilă" care „îl comercializează pe Smith" și „care încearcă să-și ascundă superficialitatea sa anostă diluînd în fraze absolut generale inconsecvența și erorile lui Smith" [187].

În condițiile în care, treptat, proletariatul a început să-și dea seama de sarcinile sale, iar mișcarea proletară a început să ia forme amenințătoare pentru burghezie, economia politică clasică burgheză a fost tot mai mult înlăturată de economia politică burgheză vulgară care, după 1830, începe să devină dominantă.

„Nu mai era vorba acum — scrie Marx — dacă cutare sau cutare principiu teoretic este adevărat, ci dacă este folositor sau vătămător capitalului, dacă îi este comod sau incomod, dacă este sau nu este pe placul poliției. Locul cercetării dezinteresate îl luă polemica plătită, locul cercetării științifice obiective îl luară conștiința încărcată și reaua credință a apologeticii" [188].

În aceste condiții, părțile științifice din opera lui Smith sînt tot mai mult trecute sub tăcere de economiștii burghezi vulgari, iar cele neștiințifice sînt răspîndite de ei cu foarte multă perseverență.

O dată cu apariția marxismului și cu cucerirea treptată de către el a minții și inimii unor mase de oameni tot mai largi legătura istorică dintre teoria lui Smith, a lui Ricardo și marxism a început să irite tot mai mult pe

[185] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23. Edit. politică, 1964, p. 41—42.
[186] *Ibidem*, p. 46.
[187] K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea întîi, p. 57.
[188] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 49—50.

ideologii burghezi. De aceea, golirea de conținutul ei științific a teoriei economice smithiene a devenit o preocupare de seamă a economiștilor burghezi. Această preocupare a căpătat o intensitate deosebită în ultimul stadiu al capitalismului — imperialismul și mai ales în timpul crizei generale a capitalismului. Cum este și de înțeles, datorită profundului adevăr pe care îl exprimă, ca și consecințelor logice pe care le-a tras marxismul din ea, teoria valorii bazată pe muncă a lui Smith a constituit și constituie un mare ghimpe în ochii economiștilor burghezi vulgari.

Nereușind să infirme această teorie, economiștii burghezi din epoca imperialismului au adoptat o altă cale și anume, în pofida realității, au trecut la negarea existenței ei în opera lui Adam Smith. Acestei preocupări îi sînt dedicate cursuri, capitole de lucrări, articole de revistă. Așa de pildă profesorul A. Deschamps de la Universitatea din Paris, în cursul de istoria doctrinelor economice ținut în anii de după primul război mondial, pornind tocmai de la constatarea că între teoria marxistă a valorii și teoria lui Smith a valorii bazate pe muncă, există o strînsă legătură, se străduiește în mod expres să nege la Smith, existența teoriei valorii create de muncă. El avea chiar paragrafe speciale destinate acestui scop. Astfel, un paragraf se intitula „Profesează Adam Smith teza valorii muncă?", altul — „Adam Smith nu este totdeauna clar, dar este sigur că el nu profesează teza valorii muncă" [189] ș.a.m.d. Mai mult, mergînd consecvent pe drumul negării a ceea ce Smith a scris mai valoros, Deschamps nu uita să pretindă că „Adam Smith nu zice că profitul este prelevat din muncă" [190]. La fel procedează și alt reprezentant al economiei politice burgheze contemporane, Joseph A. Schumpeter. Acesta, în voluminoasa sa *Istorie a analizei economice*, declară nici mai mult nici mai puțin decît că „teoria sa (a lui A. Smith — *N. C.*) asupra valorii nu este de loc o teorie a valorii muncă" [191], iar apoi parcă pentru a înlătura umbra de conștiință a încălcării adevărului științific, adaugă: „Faptul că prima propoziție din introducere face din întregul dividend național un „produs al muncii" nu poate afecta această concluzie..." [192]. Cu alte cuvinte, avem aci recunoașterea, în fond comică, a negării de către economistul vulgar a ceea ce Adam Smith începe să profeseze de la prima pagină a operei sale. Fără îndoială că cititorul *Avuției națiunilor* putînd compara cele scrise de Smith cu cele afirmate de Schumpeter și alții ca el, va judeca cum se cuvine procedeul economiștilor burghezi vulgari.

La rîndul său, teoreticianul capitalismului monopolist de stat, John Maynard Keynes, în străduința sa deșartă de a zdrobi marxismul, atacă și el școala burgheză clasică engleză. Preluînd de la predecesorii săi vulgari, teoria

---

[189] A. Deschamps, *Histoire des doctrines économiques*, note de curs, f.a., p. 43—46. Programa de curs tipărită a prof. A. Deschamps, după care au fost elaborate respectivele lecții este din anul 1925 (Université de Paris, Faculté de Droit. Programmes des cours, 1924—1925. Sciences économiques, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1925).

[190] *Ibidem*, p. 51.

[191] Joseph A. Schumpeter, *op. cit.*, p. 189.

[192] *Ibidem*.

subiectivistă a „utilității marginale", el neagă teoria valorii bazată pe muncă a lui Smith, Ricardo și Marx [193].

Lupta economiștilor burghezi vulgari împotriva teoriei valorii determinate de muncă s-a soldat, de fiecare dată, inevitabil cu insucces pentru ei. Tocmai această imposibilitate de a infirma teoria valorii bazată pe muncă, imposibilitate îmbinată cu străduința de a apăra capitalismul, a dat naștere „teoriei" economistului burghez vulgar Gustav Cassel, potrivit căreia noțiunea de valoare trebuie... exclusă din teoriile economice [194]. La fel cu el procedează și Dietzel și Liefman [195].

În timp însă ce foarte mulți economiști burghezi vulgari contestă, în pofida adevărului, existența teoriei valorii bazate pe muncă la Smith, sau se străduiesc fără succes s-o „infirme", o mare parte din ei, începînd încă de la Say și pînă la Jevons și Schumpeter, s-au raliat la teoria exoterică a lui Smith conform căreia veniturile ar constitui sursa primară a valorii. Schumpeter pretinde chiar că cel mai mare merit al lui Smith ar fi definirea valorii ca sumă a veniturilor [196]. Secretul acestei predilecții a economiștilor vulgari nu este greu de stabilit : teoria eronată a valorii ca sumă a veniturilor servește la mascarea exploatării capitaliste, pe cînd teoria valorii-muncă l-a dus chiar pe Smith la concluzia justă și curajoasă că veniturile capitaliștilor sînt un rezultat al exploatării muncitorilor. Deosebirea dintre ideologul burgheziei ascendente, care privea cu încredere viitorul și ideologii burgheziei din perioada capitalismului descendent, muribund, ideologi care caută în fel și chip să amîne sfîrșitul acestei orînduiri, este esențială : primul nu se temea de adevărul științific, ultimii — caută să-l ascundă cu toate mijloacele.

Preocuparea economiștilor burghezi contemporani de a contesta valabilitatea teoriei valorii-muncă, pentru ca astfel să poată simultan nega și teoria esoterică a lui Smith asupra veniturilor, teorie în care exploatarea capitalistă este evidentă, apare pregnant în multe din ultimele lor lucrări. Astfel, economistul francez Emile James, deși nu aduce nici un argument, pretinde totuși că „teoria sa (a lui Smith — *N.N.C.*) a valorii-muncă este sigur falsă ; la fel teoria sa a distribuției, fiind bazată pe o rea clasificare a veniturilor..." [197]. La rîndul său, Robert Lekachman, profesor la Universitatea din Columbia, susține că ar exista „defectuozități în teoria lui Smith asupra valorii și distribuției expuse în prima carte" [198], dar, la fel ca James, face o afirmație declarativă, fără argumente de ordin științific, afirmație exprimînd în fond doar nemulțumirea burgheziei contemporane față de adevărurile științifice scrise de autorul *Avuției națiunilor.*

De asemenea, trebuie spus că nu sînt științifice acele păreri apărute în ultimii ani, care prezintă *Avuția națiunilor* la fel de valoroasă în toate

---

193 E de remarcat că în ianuarie 1935, pe cînd pregătea *Teoria generală a folosirii brațelor de muncă, a dobînzii și a banilor*, într-o scrisoare către Bernard Shaw, Keynes se lăuda nici mai mult nici mai puțin decît că va răsturna teoria lui Ricardo-Marx (Cf. I. G. Bliumin, *Despre economia politică burgheză contemporană*, 1959, Edit. științifică, p. 35).

194 Gustav Cassel, *Teoretische Sozialoekonomie*, Leipzig, 1923.

195 Josef Back, *Der Streit um die nationalökonomische Wertlehre*, p. 44, 47, 51.

196 J. A. Schumpeter, *op. cit.*, p. 189.

197 Emile James, *Histoire sommaire de la pensée économiques*, ed. 2, Paris, 1959, p. 89.

198 Robert Lekachman, *Histoire des doctrines économiques de l'antiquité à nos jours*, Paris, 1960, p. 108.

părțile ei. Din acestea, de pildă face parte teza lui V. B. Singh potrivit căreia „Măreția lui Smith nu constă doar într-o singură contribuție a sa, cum ar vrea unii să sugereze, ci în totalitatea operei sale, în climatul pe care el l-a creat pentru dezvoltarea vieții economice și creșterea economiei politice“ [199]. Fără îndoială că *Avuția națiunilor* este și va rămîne o lucrare foarte însemnată a economiei politice, dar aceasta, așa cum s-a mai arătat aci, nu înseamnă de loc că tot ce este cuprins în ea poate fi declarat științific și constituie măreția lui Smith. Ca urmare, a cere să se aibe în vedere numai „totalitatea operei“ și „climatul“ creat fără a face distincție între părțile esoterice și cele exoterice și fără a ține seama că tocmai părțile exoterice, eronate, neștiințifice au fost însușite de economiștii vulgari, înseamnă în fond a renunța la critica părților neștiințifice din opera lui Smith și, prin însuși acest lucru, a da apă la moară economiștilor burghezi vulgari care și le-au însușit, ferindu-i totodată de focul nimicitor al criticii marxiste.

În pofida poziției economiștilor burghezi vulgari, ca și a oricăror alte poziții neștiințifice, opera economică a lui Adam Smith trăiește și va trăi nu prin laturile ei slabe, exoterice, nu prin erorile ei, ci prin aceea ce are ea științific, valoros și care tocmai de aceea a fost preluat critic și dezvoltat de pe pozițiile proletariatului, de către Marx și Engels. Și, între aceste părți, teoria valorii-muncă ocupă locul de cinste.

VI. „*Avuția națiunilor*“ în Romînia

În 1776, cînd a apărut *Avuția națiunilor*, cele trei țări romîne, Transilvania, Moldova și Țara Romînească erau abia la începutul perioadei descompunerii feudalismului, iar jugul turcesc și jugul habsburgic frînau dezvoltarea lor economică și socială.

În condițiile de atunci, opera lui Smith a pătruns cu greu și cu întîrziere în Romînia. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea *Avuția națiunilor* exista în biblioteca contelui Teleky, la Tg. Mureș, într-o ediție germană, iar la începutul secolului XIX și într-alta franceză [200]. Ulterior, pe măsura dezvoltării elementelor capitaliste în economie și mai ales după obținerea în 1829 de către Țara Romînească și Moldova a libertății comerțului exterior, preocupările pentru ideile economice ale lui Smith au crescut.

În *Aperçu sur les causes de la gêne et de la stagnation du commerce, et sur les besoins industriels de la Moldavie*, tipărită la Iași în 1838, N. Suțu, făcînd critica teoriei balanței comerciale, se sprijină pe autoritatea lui Smith pe care îl numește „primul care a pus bazele adevăratei economii politice“ [201].

---

[199] V. B. Singh, *Adam Smith's Theory of economic Development*, în *Science & Society*, vol. XXIII, nr. 2, primăvara 1959, p. 109.

[200] Pentru ediția germană (traducerea lui Chr. Garve, Breslau, 1794) există mențiune în *Bibliothecae Samueliss R. I. Comm — Teleky de Szék*, pars secunda, Viena, 1800, iar pentru ediția franceză (traducere de D. Garnier, Paris, 1802), în același catalog, pars tertia, Viena, 1811. Informațiile ne-au fost puse la dispoziție de Th. Ludu.

[201] N. Suțu, *Opere economice*, ediție îngrijită de Ion Veverca, Edit. științifică, 1957, p. 66.

Catalogul din 1841 al Bibliotecii Academiei Mihăilene din Iaşi menţionează existenţa în bibliotecă a traducerii franceze din 1800 a *Avuţiei naţiunilor.*

Numele lui Smith devine tot mai larg cunoscut şi este menţionat tot mai mult în cursul preocupărilor economice. Prin Boliac — la fel ca în Rusia prin Puşkin [202] — numele lui Adam Smith intră şi în poezie. În poezia sa *La maior Voinescu II*, publicată în 1843, Boliac scrie :

„In epoca noastră însă, începută de Voltaire
Spiritualismul cade, se îngîn-orice mister
O crepusculă ! Dar care ? — Tălmăciţi-o după plac,
Întrebaţi pe sectatorii ai lui Smith, Condillac ;
Căci acuma este vorba ca să fii folositor,
Să înlesneşti nedomirirea şi-n cîştig născocitor" [203].

În preajma revoluţiei de la 1848 se preconizează traducerea *Avuţiei naţiunilor.* Programul editorial întocmit de Ion Heliade Rădulescu în 1846 prevedea întocmirea unei „Biblioteci universale" în care, alături de operele lui Morus, Quesnay şi altele figurau şi cele ale lui Adam Smith şi Ricardo [204]. Programul însă nu avea să fie înfăptuit de burghezie niciodată.

În perioada de după revoluţia de la 1848, numele lui Smith, opera şi ideile sale, sînt citate adesea de economiştii romîni. În *Monitorul oficial* din 1860 se găseşte chiar un istoric al şcolii economice liberale, în care se face o prezentare a lui Smith, Ricardo etc. [205].

Nu rare ori însă ideile lui Smith sînt prezentate prin prisma lui Jean Baptiste Say sau a altor vulgarizatori ai acestuia.

Dezvoltarea tîrzie a capitalismului a întîrziat mult şi dezvoltarea gîndirii economice teoretice în ţara noastră. Mai mult, atunci cînd începe să fie predată în şcolile de la noi economia politică, în Apus domina deja nu economia politică burgheză clasică, ci economia politică burgheză vulgară. Totodată, în lupta dintre liberschimbişti şi protecţionistii din deceniile şapte-nouă ale secolului al XIX-lea, teoria lui Fr. List a găsit ecou în interesele burgheziei industriale din Romînia, pe cînd teoria lui Smith era de regulă susţinută de moşierime.

Este însă de menţionat că, deşi respingeau liberschimbismul lui Smith, întrucît lăsa ţara la dispoziţia industriei străine, unii economişti romîni protecţionişti au utilizat totuşi din opera lui Smith acele părţi care argumentau necesitatea dezvoltării industriei. Dionisie Pop Marţian însuşi va proceda într-o anumită măsură în acest fel. La rîndul său, B. P. Hasdeu în articolul *Şcoala umanitară, Adam Smith*, a trecut direct la combaterea pseudoteoriei „Romînia — ţară eminamente agricolă", utilizînd din opera lui Smith acele părţi în care se arată importanţa manufacturilor, faptul că

---

[202] Este vorba de *Evghenii Oneghin.*

[203] Cezar Boliac, *Opere*, ediţie, note şi bibliografie de Andrei Rusu, ESPLA, 1956 p. 205.

[204] Th. Ludu, *Pagini de bibliografie socială*, în *Călăuza bibliotecarului*, nr. 2, febr. 1957.

[205] *Monitorul oficial*, nr. 54 din 1860.

venitul unei țări industriale este mai mare decît venitul unei țări fără industrie, ca și acela că industria încurajează agricultura creîndu-i o piață vastă[206].

Nu-i lipsit, de asemenea de importanță faptul că economiștii progresiști de pe la mijlocul secolului al XIX-lea împărtășeau punctul de vedere al valorii-muncă. D. P. Marțian acorda de altfel muncii rolul esențial. El scria direct: „lucrul — este elementul producțiunei și a înmulțirei averei. De la promulgarea acestui adevăr se datează noua eră a științei, autorul căreia fu A d a m S m i t h..." [207].

Pe măsura dezvoltării clasei muncitoare din Romînia, însă, teoria valorii-muncă a lui Smith, cu concluzia ei că profitul reprezintă un scăzămînt din munca muncitorului, nu putea conveni burgheziei romînești, așa că a fost tot mai mult părăsită și combătută [208].

În același timp trebuie ținut seama de faptul că nu numai opera lui Smith, dar și a lui Ricardo fusese depășită prin apariția marxismului, care a constituit o revoluție în gîndirea filozofică, economică, socială și că, în ultima treime a secolului XIX marxismul a început să se răspîndească și în Romînia, dînd naștere unui proces de unire a mișcării muncitorești cu socialismul științific.

Toate aceste împrejurări explică nu numai lipsa îndelungată de traduceri din opera lui Smith, dar și a unor studii mai cuprinzătoare asupra operei sale.

Între cele două războaie mondiale, interesul pentru opera lui Adam Smith a fost manifestat mai ales din punctul de vedere didactic, al istoriei doctrinelor economice. Tocmai acestor preocupări li se datorează și primele încercări de traducere în limba noastră a unor părți din opera economică a lui Smith. La București, Al. Hallunga a tradus din englezește și a publicat treptat, în 1934—1938, aproximativ jumătate din capitolele *Avuției națiunilor* [209]. La Iași, Gh. Zane, în *Elemente pentru studiul economiei politice*, a publicat în 1938 o notă bio-bibliografică despre Smith și cîteva scurte fragmente din opera lui [210].

Încercarea de a traduce complet opera economică a lui Smith, făcută de profesoara de limbă engleză Zoe Ghețu și menționată cu prilejul come-

---

[206] B. P. Hasdeu, „Școala umanitară — Adam Smith" în *Traian*, anul I, nr. 83 din 20 noiembrie 1869, p. 335—336.

[207] D. P. Marțian, „Studii sistematice în economia politică", partea primă, *Economia socială*, București, 1858, p. 56.

[208] Este caracteristic, de pildă, că economistul burghez Ioan I. Lăpădatu, în seria sa de articole intitulate „Adam Smith", publicate în revista *Luceafărul* (nr. 7—12/1902), ataca teoria lui Smith despre valoarea-muncă, susținînd teoria vulgară a valorii determinate de salariu, profit, dobîndă și rentă funciară. Lăpădatu făcea acest lucru conștient de faptul că în teoria valorii-muncă își are rădăcinile explicația exploatării capitaliste. De altfel, declarîndu-se contra acestei teorii, Lăpădatu ține să precizeze expres: „...teoriile lui Smith despre muncă, valori și salar sînt cei mai tari razimi pe care se sprijinesc socialiștii" (*Luceafărul*, nr. 12, 15 dec. 1902, p. 181).

[209] A. Smith, *Avuția națiunilor, o cercetare asupra naturii și cauzei ei*, din englezește de Al. Hallunga, București, cartea I, 1934; a II-a și a III-a și a IV-a, 1935; a V-a, 1938.

[210] Gh. Zane, *Elemente de economie politică*, Iași, 1938, p. 105—125.

morării de către Academia Romînă a 150 de ani de la moartea lui Adam Smith [211], nu a fost dusă la capăt.

Golul resimțit aproape două secole de cultura economică românească a fost acum umplut de regimul democrat-popular care pune, pentru prima oară, la dispoziția cititorului, traducerea completă în limba română a *Avuției națiunilor*, folosindu-se cu acest prilej tot ce a fost pozitiv în munca de traducere a acestei opere pînă acum.

N. N. CONSTANTINESCU

[211] Academia Romînă, *Memoriile Secțiunii istorice*, seria III, tomul XXII, mem. 19, București, 1940, p. 21.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OPERELE LUI ADAM SMITH

1. *The Theory of Moral Sentiments* (Teoria sentimentelor morale), ed. I, London, 1759; ed. VI, London, 1790.

2. *Considerations concerning the first Formation of Languages and the Different Genius of Original and Compounded Languages* (Considerații cu privire la prima formare a limbilor și spiritul diferit al limbilor originare și derivate), London, 1761 (ca anexă la ediția a doua a operei de mai sus).

3. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Cercetare asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor), ed. I, London, 1776; ed. V, London, 1789. Ediții comentate de: Playfair, 1799; D. Buchannan, 1805; Mac Culloch, Edinburg, 1814; James E. Thorold Roggers, London, 1869; E. B. Bax, London, 1890; Edwin Cannan, London, 1904 (ed. V, 1930).

4. *Posthumous Essays* (Eseuri politice), published by Black and Hutton, London, 1795.
5. *Lectures on Justice, Police, Revenue and Arms, delivered in the University of Glasgow* (Prelegeri despre justiție, poliție, venit public și armată, ținute la Universitatea din Glasgow), reported by a student in 1763, with an introduction and notes by Edwin Cannan, Oxford, 1896.

Al. H.

BCU IASI/CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

CARTEA IV

Despre Sistemele De Economie Politică

Pag.

CAPITOLUL IV. *Despre restituiri* (Drawbacks) 7
CAPITOLUL V. *Despre prime* 11
Digresiune cu privire la comerțul de grîne și legislația grînelor . . . 24
CAPITOLUL VI. *Despre tratatele comerciale* 40
CAPITOLUL VII. *Despre colonii* 49
Partea I. Despre motivele înființării de noi colonii 49
Partea II. Cauzele prosperității noilor colonii 55
Partea III. Despre avantajele dobîndite de Europa în urma descoperirii Americii și drumului spre Indiile Orientale pe la Capul Bunei Speranțe 74
CAPITOLUL VIII. *Concluzii asupra sistemului mercantilist* 111
CAPITOLUL IX. *Despre sistemele agricole sau sistemele de economie politică ce prezintă produsul solului fie ca unicul, fie ca principalul izvor de venit și de avuție al unei țări* 127

CARTEA V

Despre Venitul Suveranului Sau Al Statului

CAPITOLUL I. *Despre cheltuielile suveranului sau ale statului* 149
Partea I. Despre cheltuielile de apărare 149
Partea II. Despre cheltuielile pentru justiție 161
Partea III. Despre cheltuielile pentru lucrările publice și pentru instituțiile publice . 170
Articolul I. Despre lucrările publice și instituțiile pentru înlesnirea comerțului țării și, în primul rînd, despre acelea necesare pentru înlesnirea comerțului în general 171
Despre lucrările publice și instituțiile necesare pentru înlesnirea anumitor ramuri de comerț 176
Articolul II. Despre cheltuielile instituțiilor pentru educația tineretului 196
Articolul III. Despre cheltuielile instituțiilor pentru educația persoanelor de toate vîrstele 214
Partea IV. Despre cheltuielile necesare pentru a susține rangul suveranului . . . 234
Concluzie 234
CAPITOLUL II. *Despre izvoarele venitului general sau public al societății* . . . 236
Partea I. Despre fondurile sau izvoarele de venit care pot aparține în mod special suveranului sau colectivității 236

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pag.

Partea II. Despre impozite 242
Articolul I. Impozite pe rentă. Impozite pe renta pămîntului 244
Impozite proporționale nu cu renta, ci cu producția solului 251
Impozite pe chiria caselor 254
Articolul II. Impozite pe profit sau pe venitul capitalului 259
Impozite pe profitul din anumite activități 263
Anexă la articolele I și II. Impozite pe valoarea capitalului agricol, a caselor și a capitalului mobiliar 268
Articolul III. Impozite pe salariile muncii 273
Articolul IV. Impozite care sînt stabilite cu intenția de a atinge, fără distincție, orice fel de venituri 275
Capitația 275
Impozite pe articolele de consum 277
CAPITOLUL III. *Despre datoria publică* 308
ANEXĂ 340

INDEX I: MATERII 343
Index II: Persoane 394
Principalii autori citați 397
Notele traducătorului 399
Monede, greutăți și alte unități de măsură 403

*

ADAM SMITH, CLASIC AL ECONOMIEI POLITICE BURGHEZE
(N. N. Constantinescu) 405
Operele lui Adam Smith (Al. II.) 472

77/865 24417 lei 29

BCU IAȘI/CENTRU UNIVERSITY LIBRARY

ERATĂ

Pagina:	rîndul:	în loc de:	se va citi:
16	11 de sus	Ieftinirea	Ieftinătatea
28	2 de sus	excitare	exercitare
31	24 de jos	grînelor	grîului
60	13 de sus	campania	compania
96	3 de jos	retrograde	degradate
384	9 de jos	aceea a	aceia ai

c. 4269 A. Smith, Avuția națiunilor, vol. II

Redactor responsabil: BARBU BERCEANU
Tehnoredactor: PETRU BRUMĂ

Dat la cules 30.09.1964. Bun de tipar 12.02.1965. Apărut 1965. Tiraj 1850 ex. legate. Hîrtie velină mată de 80 g/m² 16/700×100. Coli editoriale 39,16. Coli de tipar 29,75 A 14658/1964. C.Z. pentru bibliotecile mari 330.184.1. (Smith, Adam). C.Z. pentru bibliotecile mici 330.9.

Întreprinderea poligrafică „Informația", Str. Brezoianu nr. 23—25, București, R.P.R., comanda nr. 4269

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1935

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI CARTI VECHI